T.C.
MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ ANABİLİM DALI

KADININ GÜÇLENMESİ SÜRECİNDE BİR SOSYAL GİRİŞİM MODELİ OLARAK KADIN KOOPERATİFLERİ: YELKİ KADIN KOOPERATİFİ VE DEFNE KADIN KOOPERATİFİ ÖRNEĞİ

DOKTORA TEZİ

Gözde GENÇ

DANIŞMAN
Prof. Dr. Birgül ÇİFTCİ

2023 – Muğla

T.C.
MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ ANABİLİM DALI

KADININ GÜÇLENMESİ SÜRECİNDE BİR SOSYAL GİRİŞİM MODELİ OLARAK KADIN KOOPERATİFLERİ: YELKİ KADIN KOOPERATİFİ VE DEFNE KADIN KOOPERATİFİ ÖRNEĞİ

DOKTORA TEZİ

Gözde GENÇ

DANIŞMAN
Prof. Dr. Birgül ÇİFTCİ

2023 – Muğla

T.C.
MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ ANABİLİM DALI

KADININ GÜÇLENMESİ SÜRECİNDE BİR SOSYAL GİRİŞİM MODELİ OLARAK KADIN KOOPERATİFLERİ: YELKİ KADIN KOOPERATİFİ VE DEFNE KADIN KOOPERATİFİ ÖRNEĞİ

Gözde GENÇ
1741213003

Sosyal Bilimler Enstitüsünce
Doktora
Diploması Verilmesi İçin Kabul Edilen Tez

Tezin Sözlü Savunma Tarihi : 22.06.2023
Tezin Enstitüye Verildiği Tarih : 13.07.2023

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Birgül ÇİFTCİ
Jüri Üyesi: Doç. Dr. Doğan BIÇKI
Jüri Üyesi: Dr. Öğr. Üyesi Çağlar ÖZBEK
Jüri Üyesi: Prof. Dr. Aslıhan AYKAÇ YANARDAĞ
Jüri Üyesi: Doç. Dr. Zerrin SUNGUR TAŞDEMİR

Enstitü Müdürü: Prof. Dr. Hatice Hicret ÖZKOÇ

2023 - Muğla

TUTANAK

Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün 26/05/2023 tarih ve 1100/4 sayılı Yönetim Kurulu kararı ile tez jürisi olarak atandığımız, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı **Doktora Programı** öğrencisi **Gözde GENÇ**'in **"Kadının Güçlenmesi Sürecinde Bir Sosyal Girişim Modeli Olarak Kadın Kooperatifleri: Yelki Kadın Kooperatifi ve Defne Kadın Kooperatifi Örneği"** adlı tezi incelenmiş ve aday 22/06/2023 tarihinde saat 10.30'da tez savunma sınavına alınmıştır.

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 38**.** maddesi doğrultusunda yapılan tez savunma sınavı sonucunda tezin **kabul** edilmesine **oy birliği** ile karar verilmiştir.

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Birgül ÇİFTCİ

Üye

Doç. Dr. Doğan BIÇKI

Üye

Dr. Öğr. Üyesi Çağlar ÖZBEK

Üye

Prof. Dr. Aslıhan AYKAÇ YANARDAĞ

Üye

Doç. Dr. Zerrin SUNGUR TAŞDEMİR

YEMİN

Doktora tezi olarak sunduğum **"Kadının Güçlenmesi Sürecinde Bir Sosyal Girişim Modeli Olarak Kadın Kooperatifleri: Yelki Kadın Kooperatifi ve Defne Kadın Kooperatifi Örneği**" adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Kaynakça'da gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

07/2023

Gözde GENÇ

KADININ GÜÇLENMESİ SÜRECİNDE BİR SOSYAL GİRİŞİM MODELİ OLARAK KADIN KOOPERATİFLERİ: YELKİ KADIN KOOPERATİFİ VE DEFNE KADIN KOOPERATİFİ ÖRNEĞİ

ÖZET

Bu çalışmanın amacı; sosyal ve dayanışma ekonomileri içerisinde yer alan ve sosyal girişim modelleri arasında sosyal kooperatif biçiminde örgütlenen kadın kooperatiflerinin özelliklerinin belirlenmesi ve kadının güçlenmesi sürecindeki etkilerinin araştırılmasıdır. Bu kapsamda, araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden iç içe geçmiş çoklu durum çalışması deseni kullanılmıştır. İzmir Yelki Kadın Kooperatifi ve Hatay Defne Kadın Kooperatifi'nde alan çalışması yapılmıştır. Veriler, yarı yapılandırılmış görüşme ve gözlem teknikleri kullanılarak toplam 36 katılımcıdan toplanmıştır. Elde edilen veriler, tümdengelimci ve tümevarımcı yaklaşımların ikisi bir arada kullanılarak analiz edilmiş; betimsel ve içerik analizi yöntemleri bir arada kullanılmıştır. Kodlamaların yapılması ve bulguların görselleştirilmesi aşamasında MAXQDA 2022 programından yararlanılmıştır. Sonuç olarak, araştırma yapılan kadın kooperatiflerinin sosyal girişimci kadın kooperatifi özelliklerini taşıdığı ve kadının güçlenmesi sürecinde çeşitli boyutlarda önemli etkileri olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Girişim, Sosyal Girişimci, Sosyal Girişimcilik, Sosyal Kooperatif, Kadın Kooperatifleri, Kadının Güçlenmesi.

WOMEN'S COOPERATIVES AS A SOCIAL ENTERPRİSE MODEL IN THE PROCESS OF WOMEN'S EMPOWERMENT: YELKİ WOMEN'S COOPERATIVE AND DEFNE WOMEN'S COOPERATIVE

ABSTRACT

The aim of this study is to determine the characteristics of women's cooperatives, which are a part of social and solidarity economies and organized in the form of social cooperatives among social enterprise models, and to investigate their effects on the process of women's empowerment. In this context, intertwined multiple case study design, one of the qualitative research methods, was used. Fieldwork was carried out in Yelki Women's Cooperative in İzmir and Defne Women's Cooperative in Hatay. Data were collected from a total of 36 participants using semi-structured interviews and observation techniques. The obtained data were analyzed by using both deductive and inductive approaches together. Descriptive and content analysis methods were used together. During the coding and visualization of the findings, the MAXQDA 2022 program was used. As a result, it has been determined that the women's cooperatives under focus have the characteristics of social entrepreneur women's cooperatives and have important effects in various dimensions in the process of women's empowerment.

Keywords: Social Enterprise, Social Entrepreneur, Social Entrepreneurship, Social Cooperative, Women's Cooperative, Women's Empowerment.

ÖN SÖZ

Tüm bu süreç, yapbozun parçaları gibiydi. Parçaları birleştirmem için kuşkusuz pek çok kişinin katkısı oldu. Herkes farklı özelliği ile destekledi, besledi, büyüttü ve güçlendirdi. Bir başarıdan bahsedilecekse eğer, tek bir kişiye ait değil. Haklarını teslim etmek isterim.

Titizliği ve yönlendirmeleri sayesinde yol katettiğim, akademik kariyerimde her zaman yanımda hissettiğim kıymetli danışman hocam Prof. Dr. Birgül Çiftci beni bu yolda yalnız bırakmadı. Sahiplendi, içselleştirdi, farklı çıkarımları ile bakış açımı zenginleştirdi ve hep ulaşılır oldu. Bana ayırdığı kıymetli zaman için kendisine sonsuz teşekkür ederim.

Doktora ders sürecinden itibaren eleştirileri ve önerileri ile tezin çeşitli aşamalarında yoluma ışık tutan, sorularıma kolaylıkla cevap alabildiğim tez izleme komitesi üyesi değerli hocam Dr. Öğr. Üyesi Çağlar Özbek'e çok teşekkür ederim. Kilit sorular sorarak düşünmemi sağlayan, yapıcı tavırlarıyla ve güler yüzüyle motive eden tez izleme komitesi üyesi kıymetli hocam Doç. Dr. Doğan Bıçkı'yı tanıma fırsatı bulduğum için kendimi şanslı hissediyorum, desteği için teşekkür ederim.

Tez savunma sınavındaki katkılarından dolayı saygıdeğer hocalarım Prof. Dr. Aslıhan Aykaç Yanardağ ve Doç. Dr. Zerrin Sungur Taşdemir'e teşekkür ederim. Lisans döneminde Toplum Gönüllüleri Vakfı gönüllüsüydüm ve sosyal girişimciliğin o zamanlardan beri hayatımda bir yeri vardı. Bu merak zamanla gelişti ve akademik bir ilgiye dönüştü. Doktora yeterlik sınavı jüri üyesi değerli hocam Doç. Dr. Zerrin Sungur Taşdemir'in sınavda kadın kooperatiflerine ilişkin sorduğu soru ile birleşince "sosyal girişimci kadın kooperatifleri"ni çalışmam konusunda bir ışık yandı. Karar verme sürecinde desteği oldu. Kendisine bu nedenle de ayrıca teşekkür ederim.

Belirlediğim kriterlere uygun sosyal girişimci kadın kooperatiflerine ulaşmam konusunda fikirlerini sunan değerli akademisyen ve sosyal girişimci Prof. Dr. Itır Erhart'a, kooperatif danışmanı Seza Burgu'ya, Genç İşi Kooperatif'ten Metin Özarslan'a çok teşekkür ediyorum.

Hayatım boyunca beni daima motive eden, her çalkantılı dönemde enerjimi dengeleyen, uzun soluklu sohbetlerimin baş aktörü, sonsuz anlayışı ve desteklemesi ile dünyanın en şanslı insanı olduğum hissini veren canım annem, bir tanem Meziyet

Genç'e…Gezmeye olan tutkusu ile yeni yerler görmemi sağlayan iyi bir yol arkadaşı, emek ve özveri sayesinde başarının olacağına inandıran idealist ruh, bir eğitim aşığı, sabrı ve anlayışı ile hep yanımda olan canım babam Önder Genç'e…Ve hayatımın her aşamasında olduğu gibi lisansüstü eğitimim boyunca da çok kez kahrımı ve şımarıklığımı çeken, birlikte ağlayıp güldüğüm, sırdaşım, canım ablam Yeşim Genç'e…Sonsuz minnetle…İyi ki varlar ve iyi ki benim ailem olmuşlar…Her şey için teşekkür ederim canlarım.

İzmir ve Hatay'da yaptığım alan çalışması boyunca ve sonrasında da bilgilendirici, destekleyici tavırları ve tüm katkıları için başta kadın kooperatifi başkanları olmak üzere tüm katılımcılara ayrı ayrı minnettarım. Güler yüzlerini ve misafirperverliklerini unutmayacağım. Çok teşekkür ediyorum.

Son olarak, bu tez 06.02.2023 tarihinde yaşanan büyük depremde aramızdan ayrılan tüm yaşamını yitirenlere, depremzedelere ve acıyı yüreğinden hisseden herkese ithaf edilmiştir.

07.2023 Gözde GENÇ

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....I
İÇİNDEKİLER.....III
ŞEKİLLER DİZİNİ.....X
TABLOLAR DİZİNİ.....XII
KISALTMALAR DİZİNİ.....XIIII
GİRİŞ.....1

BİRİNCİ BÖLÜM
SOSYAL GİRİŞİMİN TEORİK ÇERÇEVESİ

1.1. ALTERNATİF EKONOMİLER İÇİN BİR ÇERÇEVE.....8
1.1.1. Alternatif Ekonomi Biçimleri.....9
1.1.2. Sosyal Girişimlerin İçinde Bulunduğu Ekonomi Modeli: Sosyal ve Dayanışma Ekonomileri.....12
1.2. SOSYAL GİRİŞİMLERİN ORTAYA ÇIKMASINI ETKİLEYEN GELİŞMELER.....17
1.2.1. Sivil Toplum Örgütlerinin Gelişimi.....17
1.2.2. Kurumsal Sosyal Sorumluluk.....20
1.2.3. Yeni Sosyal Hareketler.....23
1.2.4. Çalışmanın Değişen Anlamı.....28
1.3. SOSYAL GİRİŞİM KAVRAMI VE SOSYAL GİRİŞİMCİLİK UNSURLARI.....33
1.3.1. Sosyal Girişim Kavramı.....34
1.3.2. Sosyal Girişimcilik Unsurları.....38
1.3.2.1. Sosyal bir misyona sahip olma.....38
1.3.2.2. Yenilikçilik ve fırsatları fark etme.....39
1.3.2.3. Sürdürülebilirlik ve finansal kaynaklar.....43
1.3.2.4. Sosyal değer ve sosyal etki.....45
1.4. SOSYAL GİRİŞİMLER VE DİĞER SEKTÖRLER ARASINDAKİ AYIRT EDİCİ ÖZELLİKLER.....47

1.4.1. Sosyal Girişimler-Kamu Sektörü Arasındaki Ayırt Edici Özellikler.....47
1.4.2. Sosyal Girişimler-Sivil Toplum Örgütleri Arasındaki Ayırt Edici Özellikler.....49
1.4.3. Sosyal Girişimler-Özel Sektör Girişimleri Arasındaki Ayırt Edici Özellikler.....50
1.5. TÜRKİYE'DE SOSYAL GİRİŞİMLERİN MEVCUT DURUMU.....54

İKİNCİ BÖLÜM
SOSYAL GİRİŞİM MODELİ OLARAK KADIN KOOPERATİFLERİ

2.1. SOSYAL GİRİŞİM MODELLERİ.....60
2.1.1. Sosyal İşletme Modeli.....61
2.1.1.1. Birinci tip sosyal işletme (Sosyal amaçlı işletme).....61
2.1.1.2. İkinci tip sosyal işletme (Dezavantajlı kişilere ait işletme).....63
2.1.2. Dernek veya Vakıf Biçiminde Örgütlenen Sosyal Girişim Modeli.....65
2.1.2.1. Derneklerin iktisadi işletmeleri.....65
2.1.2.2. Vakıfların iktisadi işletmeleri.....68
2.1.3. Sosyal Kooperatif Biçiminde Örgütlenen Sosyal Girişim Modeli.....70
2.1.3.1. İşçi kooperatifleri.....70
2.1.3.2. Engelli kooperatifleri.....71
2.1.3.3. Kadın kooperatifleri.....72
2.2. TÜRKİYE'DE KADIN KOOPERATİFLERİNİN KURULUŞUNA ORTAM HAZIRLAYAN KOŞULLAR.....73
2.2.1. Türkiye'de Kadın Hareketleri ve Örgütlenmeleri.....73
2.2.1.1. Osmanlı İmparatorluğu'nda kadın hareketleri.....75
2.2.1.2. Cumhuriyetin ilk yıllarında kadın hareketleri ve temsili örgütlenme.....77
2.2.1.3. 1970'li yıllardan günümüze kadın hareketleri ve örgütlenmeleri.....79
2.2.2. Türkiye'de Kadın Girişimciliği ve Kooperatifçilik Hareketi.....85

2.3. TÜRKİYE'DE KADIN KOOPERATİFLERİ.....89
2.3.1. Kadın Kooperatiflerinin Ortaya Çıkışı, Kurulma Amaçları ve Faaliyetleri.....89
2.3.2. Kadın Kooperatiflerinin Diğer Kooperatiflere Göre Ayırt Edici Özellikleri.....92
2.3.3. Kadın Kooperatiflerinin Yasal Çerçevesi.....93
2.3.4. Kadın Kooperatiflerine Yönelik Destekler.....94
2.3.5. Türkiye'de Kadın Kooperatiflerinin Mevcut Durumu.....98
2.4. SOSYAL GİRİŞİMCİ KADIN KOOPERATİFLERİ.....106
2.4.1. Sosyal Girişim, Sosyal Kooperatif ve Kadın Kooperatifleri İlişkisi.....106
2.4.2. Sosyal Girişimci Kadınlar.....112
2.4.3. Sosyal Girişimci Kadın Kooperatifi Tanımı ve Unsurları.....113
2.4.4. Sosyal Girişimci Kadın Kooperatifleri Örnekleri.....116

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
KADININ GÜÇLENMESİ SÜRECİNDE
KADIN KOOPERATİFLERİ

3.1. KADININ GÜÇLENMESİYLE İLGİLİ TEORİK ÇERÇEVE.....119
3.1.1. Güç Kavramı ve Güç Boyutları.....120
3.1.2. Güçlenme Kavramı ve Yaklaşımları.....121
3.2. KADININ GÜÇLENMESİ SÜRECİNİ ETKİLEYEN BOYUTLAR VE DÜZEYLER.....127
3.2.1. Güçlenme Boyutları.....127
3.2.1.1. Psikolojik, sosyal, ekonomik, politik güçlenme boyutları.....127
3.2.1.2. Kaynaklar, eylemlilik ve başarı boyutları.....131
3.2.2. Güçlenme Düzeyleri.....133
3.3. KADININ GÜÇLENMESİYLE İLGİLİ GÖSTERGELER.....134
3.4. KADININ GÜÇLENMESİ SÜRECİNDE SOSYAL GİRİŞİMLER.....144
3.5. KADININ GÜÇLENMESİ SÜRECİNDE KADIN KOOPERATİFLERİ.....149
3.5.1. Eğitim Yoluyla Güçlenme.....151

3.5.2. İstihdam Fırsatlarına Erişim Yoluyla Güçlenme.....152
3.5.3. İş Birliği ve Ağ Kurma Yoluyla Güçlenme.....153
3.5.4. Baskıcı Sosyal ve Kültürel Normlarla Mücadele Yoluyla Güçlenme.....154

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

4.1. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE ÖNEMİ.....157
4.2. ARAŞTIRMANIN SORUNSALI VE AMACI.....158
4.3. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI.....161
4.4. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMSEL MODELİ.....161
4.4.1. Bir Araştırma Yöntemi Olarak Nitel Araştırma.....162
4.4.2. Nitel Araştırma Deseni: İç İçe Geçmiş Çoklu Durum Çalışması.....162
4.5. ARAŞTIRMANIN ÖRNEKLEMİ.....164
4.5.1. Amaçlı Örneklemin Birinci Seviyesi.....165
4.5.2. Amaçlı Örneklemin İkinci Seviyesi.....167
4.6. VERİ TOPLAMA SÜRECİ.....170
4.6.1. Yarı Yapılandırılmış Görüşme Verilerinin Toplanması.....170
4.6.2. Gözlem Verilerinin Toplanması.....173
4.6.3. Veri Toplama Sürecindeki Etik Hassasiyetler.....174
4.7. VERİ ANALİZİ.....176
4.7.1. Yarı Yapılandırılmış Görüşme Verilerinin Analizi.....176
4.7.2. Gözlem Verilerinin Analizi.....179
4.8. GEÇERLİK VE GÜVENİRLİK.....180
4.8.1. Geçerlik.....180
4.8.2. Güvenirlik.....183
4.9. ALAN ARAŞTIRMASINA DAİR NOTLAR.....184
4.9.1. Alan çalışması öncesi deneyimler.....184
4.9.2. Alan çalışması deneyimleri.....187

BEŞİNCİ BÖLÜM
SOSYAL GİRİŞİMCİ KADIN KOOPERATİFLERİ VE KADININ GÜÇLENMESİ SÜRECİNE ETKİLERİNE İLİŞKİN ARAŞTIRMA BULGULARI

5.1. KADIN KOOPERATİFLERİNİN SOSYAL GİRİŞİMCİLİKLE İLİŞKİSİNE YÖNELİK BULGULAR.....190
5.1.1. Mevcut Sistemi Dönüştürücü-Kapitalizme Alternatif Bir Model.....191
5.1.2. Sosyal Girişim Özellikleri.....195
5.1.2.1. Kuruluş öncesi kadın hareketleri ve kadın örgütlenmesi deneyimleri.....195
5.1.2.2. Kadın kooperatiflerinin kurulma süreci ve kuruluş amaçları.....198
5.1.2.3. Kooperatiflerin ekonomik yapısı.....202
5.1.2.4. Sosyal ve çevresel fayda.....208
5.1.2.5. Yenilikçilik.....216
5.1.2.6. Kamu sektörü dışında bağımsız bir yapı olması.....220
5.1.3. Kadın Kooperatifi ve Sosyal Girişimcilik İlişkisi.....224
5.2. KADIN KOOPERATİFLERİNİN ÖRGÜTLENME VE ÇALIŞMA DURUMLARINA İLİŞKİN BULGULAR.....227
5.2.1. Örgütlerin Organizasyon Yapısı ve Faaliyet Alanları.....228
5.2.1.1. Kooperatiflere ortak olma koşulları ve ortak sayısı.....228
5.2.1.2. Defne Kadın Kooperatifi ortaklarının bulundukları pozisyona göre yaptıkları işler.....230
5.2.1.3. Yelki Kadın Kooperatifi ortaklarının bulundukları pozisyona göre yaptıkları işler.....236
5.2.2. Örgütlenme Biçimi ile Çalışma Biçimleri, Özellikleri ve Unsurları.....239
5.2.2.1. Örgütlenme biçimleri.....239
5.2.2.2. Çalışma biçimleri ve özellikleri.....241
5.2.2.3. Çalışma unsurları.....248
5.2.3. Örgütün Yaşadığı Sorunlar.....249
5.2.4. Destekler ve İş Birlikleri.....257

5.3. ORTAKLARIN ÇALIŞMA VE ÖRGÜTLENMELERİNE İLİŞKİN BELİRLEYİCİLER VE SOSYAL GİRİŞİMCİ KADINLARIN GENEL ÖZELLİKLERİ.....261
5.3.1. Kooperatife Ortak Olmayı Etkileyen Unsurlar.....262
5.3.2. Örgütlenme Deneyimleri.....266
5.3.3. Boş Zaman Faaliyetleri.....268
5.3.4. Sosyal Girişimci Kadınların Genel Özellikleri.....269
5.4. KADININ GÜÇLENMESİNE İLİŞKİN BULGULAR.....271
5.4.1. Bir Şeyin Üzerinde Gücü Olma.....272
5.4.1.1. Toplumsal cinsiyet rollerindeki değişim.....273
5.4.1.2. Baskıcı sosyal ve kültürel normlarla mücadele.....279
5.4.2. Bir Şeyi Yapmaya Gücü Olma (Yapabilme Gücü).....287
5.4.2.1. Satış ve pazarlama yapabilme.....289
5.4.2.2. Üretim yapmak.....291
5.4.2.3. Farkındalık kazanmak.....292
5.4.2.4. Yeni şeyler öğrenmek/yapmak.....293
5.4.3. Birlikte Gücü Olma.....295
5.4.3.1. Kolektif bilinç.....298
5.4.3.2. Kolektif eylemlilik.....300
5.4.3.3. Kolektif aidiyet.....304
5.4.4. İçten Gelen Güç.....306
5.4.4.1. Duygusal kazanımlar.....308
5.4.4.2. Öz güven, öz saygı ve öz yeterlilik.....312
5.4.5. Ekonomik Güçlenme.....316
5.4.5.1. Ekonomik kazanım sağlama.....318
5.4.5.2. Gelirin kullanımı.....320
5.4.5.3. Geliri yeterli bulma durumu.....321
5.4.5.4. Aile ve çevreden alınan maddi destek durumu.....324
5.4.5.5. Aile içi ekonomik kararlara katılımdaki değişim.....324
5.4.6. Sosyal Güçlenme.....326
5.4.6.1. Kooperatifte yapılan sosyal faaliyetler.....328
5.4.6.2. Sosyal ilişkilerde yaşanan değişim.....336
5.4.7. Kültürel Güçlenme.....342

5.4.7.1. Eğitimler, eğitimlerin katkıları ve farklı kültürleri öğrenme.....343
5.4.7.2. İletişim araçlarının kullanımı ve medyada görünürlük.....349
5.4.8. Politik Güçlenme.....352
5.4.8.1. Kooperatif ortaklarının siyasete ilgisi.....352
5.4.8.2. Kooperatif-siyaset ilişkisi.....354
5.4.8.3. Kooperatifte karar alma mekanizması.....356
5.5. BULGULARIN GENEL DEĞERLENDİRİLMESİ.....359

SONUÇ VE ÖNERİLER.....379

KAYNAKÇA.....398

EKLER

Ek-A Sosyal girişim/ci/lik tanımları.....429

Ek-B Bilgilendirilmiş olur formu.....432

Ek-C Sosyal girişimci/yönetici kadınlara yönelik görüşme soru formu.....434

Ek-D Çalışanlara yönelik görüşme soru formu.....438

EK-E Gözlem çizelgesi.....441

EK-F Etik kurul kararı.....442

EK-G Sosyal girişimci kadınların genel özellikleri.....443

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1.1. Sosyal girişimlerin sektörlere göre konumlandırılması.....13

Şekil 1.2. Sosyal girişimlerin büyümesi önündeki engeller.....59

Şekil 2.1. Kadın kooperatiflerinin bölgesel dağılımı, Aralık 2020.....103

Şekil 2.2. Kadın kooperatiflerinin bölgesel dağılımı.....104

Şekil 2.3. Kadın kooperatiflerinin bölgelere göre karşılaştırmalı dağılımı (2020-2023 yılları).....105

Şekil 2.4. Kadın kooperatiflerinin konumu.....107

Şekil 5.1. Tema ve kategorilere ilişkin kod sistemi.....190

Şekil 5.2. Kadın kooperatiflerinin sosyal girişimcilikle ilişkisi (hiyerarşik kod modeli).....191

Şekil 5.3. Sosyal girişimci kadın kooperatiflerinin sağladıkları sosyal ve çevresel fayda (hiyerarşik kod modeli).....209

Şekil 5.4. Sosyal girişimci kadın kooperatiflerinin sosyal ve çevresel fayda (çoklu durum modeli).....210

Şekil 5.5. Sosyal girişimci kadın kooperatiflerinin örgütlenme ve çalışma durumları (hiyerarşik kod modeli).....228

Şekil 5.6. Defne Sosyal Girişimci Kadın Kooperatifi'nin organizasyon yapısı (hiyerarşik kod modeli).....231

Şekil 5.7. Yelki Sosyal Girişimci Kadın Kooperatifi'nin organizasyon yapısı (hiyerarşik kod modeli).....236

Şekil 5.8. Kooperatiflerin çalışma biçimleri ve özellikleri (çoklu durum modeli).....242

Şekil 5.9. Örgütün yaşadığı sorunlar (çoklu durum modeli).....250

Şekil 5.10. Sosyal girişimci kadınlar ve diğer ortaklara ilişkin genel bulgular (hiyerarşik kod modeli).....261

Şekil 5.11. Kooperatife ortak olmayı etkileyen unsurlar (çoklu durum modeli).....262

Şekil 5.12. Kooperatif öncesi örgütlenme deneyimleri (çoklu durum modeli).....266

Şekil 5.13. Boş zaman faaliyetleri (çoklu durum modeli).....268

Şekil 5.14. Sosyal girişimci kadınların genel özellikleri (çoklu durum modeli).....269

Şekil 5.15. Kadının güçlenmesi temasına ilişkin kategoriler.....272

Şekil 5.16. Bir şeyin üzerinde gücü olma (hiyerarşik kod modeli).....273

Şekil 5.17. Kooperatif ortaklığına ilişkin ailenin düşünce/tutumu (çoklu durum modeli).....274

Şekil 5.18. Ev içinde kararlara katılımda değişim (çoklu durum modeli).....276

Şekil 5.19. Hane içindeki iş bölümü ve görev paylaşımındaki değişim (çoklu durum modeli).....277

Şekil 5.20. Bir şeyi yapmaya gücü olma (yapabilme gücü) (hiyerarşik kod modeli).....287

Şekil 5.21. Bir şeyi yapmaya gücü olma (çoklu durum modeli).....288

Şekil 5.22. Birlikte gücü olma (hiyerarşik kod modeli).....296

Şekil 5.23. Birlikte gücü olma (çoklu durum modeli).....297

Şekil 5.24. İçten gelen güç (hiyerarşik kod modeli).....307

Şekil 5.25. İçten gelen güç (çoklu durum modeli).....307

Şekil 5.26. Ekonomik güçlenme (hiyerarşik kod modeli).....317

Şekil 5.27. Ekonomik güçlenme (çoklu durum modeli).....318

Şekil 5.28. Sosyal güçlenme (hiyerarşik kod modeli).....326

Şekil 5.29. Sosyal güçlenme (çoklu durum modeli).....328

Şekil 5.30. Kültürel güçlenme (hiyerarşik kod modeli).....343

Şekil 5.31. Ortakların kooperatifte aldıkları eğitimler (çoklu durum modeli).....344

Şekil 5.32. Eğitimlerin katkıları (çoklu durum modeli).....346

Şekil 5.33. İletişim araçlarını kullanım sıklığındaki değişim (çoklu durum modeli).....349

Şekil 5.34. İletişim araçlarını kullanım amaçları (çoklu durum modeli).....350

Şekil 5.35. Politik güçlenme (hiyerarşik kod modeli).....352

TABLOLAR DİZİNİ

Tablo 1.1. Kopuş ve süreklilik teorileri.....25

Tablo 1.2. Sosyal girişimcilik ile özel sektör ve kâr amacı gütmeyen örgütler arasındaki farklar.....52

Tablo 2.1. İllere göre Türkiye'de kadın kooperatifleri, Aralık 2020.....103

Tablo 2.2. Türkiye'de sosyal kooperatifler, Nisan 2023.....110

Tablo 3.1. Güç boyutları ve güçlenmeye etkileri.....120

Tablo 3.2. Alanlara göre güçlenme süreçleri.....125

Tablo 3.3. Kadınların güçlenme yönleri ve onların belirleyicileri.....135

Tablo 3.4. Çeşitli ülkelerde kullanılan karar alma göstergeleri.....136

Tablo 3.5. Sosyal güçlenmenin göstergeleri.....137

Tablo 3.6. Güçlenme boyutları ve düzeylere göre göstergeler.....139

Tablo 3.7. Bireysel ve kolektif güçlenme bileşenleri.....140

Tablo 3.8. Kadınların güçlenmesinin sosyal göstergeleri: medeni, siyasi, sosyoekonomik ve kültürel alanlarda kadınların katılımını ve haklarını ölçme.....141

Tablo 3.9. Güçlenme düzeyleri ve boyutlarına göre özellikler.....143

Tablo 3.10. Ülkelere göre kadının iş gücü ve liderlik oranları.....145

Tablo 4.1. Çoklu durum çalışması deseni modeli.....164

Tablo 4.2. Kooperatif bilgileri.....166

Tablo 4.3. Katılımcıların sosyodemografik özellikleri.....168

Tablo 4.4. Çalışma gruplarına göre görüşme soruları.....170

Tablo 4.5. Araştırmanın geçerliği.....182

Tablo 4.6. Araştırmanın güvenirliği.....184

Tablo 5.1. Sosyal girişimci kadın kooperatifleri özellikleri.....360

Tablo 5.2. Sosyal girişimci kadın kooperatifi ortaklarına ilişkin güçlenme göstergeleri.....368

KISALTMALAR DİZİNİ

Kısaltma	Açıklama
AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AKUT	Arama Kurtarma Derneği
BBOM	Başka Bir Okul Mümkün Derneği
BM	Birleşmiş Milletler
CICOPA	Uluslararası Endüstri ve Hizmet Kooperatifi Örgütü
FAO	Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü
GSYH	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
İDK TÜRKONFET	Türk Girişim ve İş Dünyası Konfederasyonu
IPA	Katılım Öncesi Yardım Aracı
ILO	Uluslararası Çalışma Örgütü
İŞKUR	Türkiye İş Kurumu
KADAV	Kadınlarla Dayanışma Vakfı
KAGİDER	Türkiye Kadın Girişimciler Derneği
KAMER	Kadın Merkezi Vakfı
KEDV	Kadın Emeğini Değerlendirme Vakfı
KEİG	Kadın Emeği ve İstihdamı Girişimi
KOOP-BİS	Kooperatif Bilgi Sistemi
KOSGEB	Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı
KSGM	Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü
KUSİF	Koç Üniversitesi Sosyal Etki Platformu
OECD	Ekonomik Kalkınma ve İş Birliği Örgütü

SADA	SADA Kadın Üretim ve İş Kooperatifi
SEWA	Serbest Meslek Sahibi Kadınlar Derneği
SGDD	Sığınmacılar ve Göçmenlerle Dayanışma Derneği
SİMURG	Simurg Kadın Kooperatifleri Birliği
STÖ	Sivil Toplum Örgütü
TOG	Toplum Gönüllüleri Vakfı
TÜBİTAK	Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırmalar Kurumu
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
TEB	Türkiye Ekonomi Bankası
TÜSEV	Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı
UN Global Compact	Birleşmiş Milletler Küresel İlkeler Sözleşmesi
UNDP	United Nations Development Programme
UNIFEM	Birleşmiş Milletler Kadınlar için Kalkınma Fonu
UNWomen	Birleşmiş Milletler Kadın Birimi
YELÇEVKO	Yelki Gençliği ve Çevreyi Koruma Kültür Derneği

GİRİŞ

Sosyal ve dayanışma ekonomileri, literatürde kapitalizmde var olan sorunları gidermede etkili olan, kapitalizmin sürdürülebilirliğini sağlayan ve kapitalizmi tamamlayıcı işlev gören pratikler olarak ele alınmaktadır. Diğer yandan, sosyal ve dayanışma ekonomilerini kapitalizm sonrası dünyayı kurmayı hedefleyen kapitalizme alternatif yenilikçi yapılar olarak gören çalışmalar da vardır. Bu çalışmada sosyal girişimler, kapitalizm içindeki yahut kapitalizmden sonraki dönüşümü de sağlayan, alternatif ekonomi biçimleri arasında yer alan sosyal ve dayanışma ekonomilerini uygulamak için bir araç olarak görülmektedir.

21. yüzyılda meydana gelen değişimler ekonomik, sosyal ve çevresel sorunları çeşitlendirmiştir. Bu sorunlara çözüm bulmak amacıyla devlet, özel sektör ve geleneksel sivil toplum örgütlerinin (STÖ) yanında sosyal girişimler de çözüm odaklı yaklaşımları ile kalıcı etki yaratmak üzere kurulan yapılar olarak öne çıkmıştır. Bu yapılar, belli bir grubun inisiyatifinde olmayıp farklı kimlikleri, çıkar gruplarını temsil etmektedir. Sosyal girişimler, aktif yurttaşlık anlayışıyla herkesin sorumluluk alması beklenen iş birlikçi yapılardır.

Literatürde, sosyal girişimin ne olduğuna ilişkin tek bir tanım bulunmadığı görülmektedir. Soru kısa ve net olmasına karşın yanıtı karmaşıktır. Bunun nedeni olarak; bu kavramın çok unsurlu yapısı, farklı sektörler içine dahil edilmesi ve faaliyet alanının geniş olması gösterilebilir. Buna rağmen sosyal girişim tanımlanırken bazı unsurlar öne çıkmaktadır. Bu unsurlar; sosyal bir misyona sahip olma, yenilikçilik ve fırsatları fark etme, sürdürülebilirlik ve finansal kaynaklar, sosyal değer ve sosyal etki biçiminde sıralanabilir.

Sosyal girişimler, dezavantajlı grupların güçlenmesi sürecinde aktif rol almaktadır. Engelliler, risk altındaki gençler, yaşlılar, kadınlar, göçmenler,

hükümlüler, etnik azınlıklar gibi dezavantajlı grupların güçlenmesi (örneğin istihdama katılım, eğitim-sağlık-barınma gibi hizmetlere erişim) özel sektör ve kamu sektörünün yanında sosyal girişimler tarafından da sağlanmaktadır.

Sosyal girişimler; sosyal işletme, dernek ve vakıfların iktisadi işletmeleri veya sosyal kooperatif olarak örgütlenmektedir. Bu bağlamda sosyal kooperatifler birer sosyal girişim modeli olarak karşımıza çıkmaktadır. Sosyal kooperatifler; işçi kooperatifleri, kadın kooperatifleri, engelli kooperatifleri olarak çeşitli biçimlerde örgütlenmektedir. Bu çalışmada dezavantajlı gruplar arasında yer alan kadınların güçlenmesinde önemli katkısı olduğu düşünülen kadın kooperatifleri ele alınmaktadır.

Kadın kooperatiflerinin temel amacı, genellikle kadınların ekonomik gelir elde etmesi için üretime dahil edilmesidir. Bunun yanında eğitim ve örgütlenme gibi sosyal amaçlara daha çok önem veren kooperatifler de bulunmaktadır (Özdemir, 2013: 302). Kadın kooperatifleri, kadının güçlenmesi sürecinde ve yeni iş modeli yaklaşımında üzerinde durulması gereken girişimlerdir. Kadın kooperatiflerinin kurulma amaçları; kadınların kolektif iş yoluyla para kazanmalarını destekleme ve toplumda ekonomik güçlerini görünür kılma, ekonomik ve sosyal olarak güçlenme, belirli bir hedef kitleye ve ihtiyaca yönelik ürün ve/veya hizmet üretme (çocuk bakım hizmetleri, yereldeki kadın için eğitim, ağ oluşturma, yöresel ürünlerin üretilmesi vd.), kadın hakları ve kadın sorunları konusunda farkındalık oluşturmaktır (Duguid vd., 2015: 47).

Kadın kooperatifleri yoksulluğu azaltma, istihdamı artırma, kalkınmayı destekleme nedenleriyle özellikle gelir düzeyi düşük olan kadınlar için son yıllarda daha çok ilgi görmektedir (KEİG, 2018). Sosyal hizmetlere ulaşmakta güçlük yaşayan kadınların yardımlaşma ve güçlenme temelinde örgütlenmelerini sağlamaktadır. Böylece gerek kamusal gerekse özel alanda kadınların yapısal sorunlarının daha kolay ve etkin çözümü sağlanabilmektedir (Günay ve Aksoy, 2018: 87). Bununla birlikte kadın kooperatiflerinin her zaman idealize edilen biçimde işlemediği görülmektedir.

Kadın kooperatiflerinin tabandan gelen kadın girişimciler hareketinin talebi doğrultusunda başladığı belirtilmektedir (Barut, 2017: 121). Bu söylem, bir ideali imlemekte; gerçekte ise çok az sayıda kadın kooperatifinin tabandan gelen kadın hareketi veya kadın örgütlenmesi ile kurulduğu bilinmektedir. Örneğin, son yıllarda bakanlıklar ve yerel yönetimler tarafından kurulan kadın kooperatifi sayılarındaki artış bu durumu göstermektedir. Bu tür kadın kooperatifleri çoğunlukla bağımsızlıklarını

koruyamamakta; bu durum ise sürdürülebilirliği tehdit etmektedir. Benzer bir anlayışla, kadının güçlenmesinden bahsedebilmek için de yukarıdan değil, kadının kendi iradesi ve çabasıyla bu sürecin ilerlemesi gerektiği belirtilebilir. Bu kapsamda geleneksel tipteki kadın kooperatiflerinin kadının güçlenmesi sürecine sınırlı katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu kapsamda, sosyal kooperatif biçiminde örgütlenen kadın kooperatiflerinin ekonomik fayda yanında sosyal ve çevresel fayda sağladıkları, daha yenilikçi uygulamaları olduğu ve daha sürdürülebilir oldukları belirtilebilir.

Bu çalışmada, genel olarak sosyal ve dayanışma ekonomilerini sürdürmede bir araç olan sosyal girişimler, sosyal girişim modelleri arasında yer alan sosyal kooperatifler ve nihayetinde sosyal kooperatif biçiminde çalışan kadın kooperatifleri öne çıkarılmaktadır. Görüldüğü gibi iç içe geçen bu yapıda, kadın kooperatiflerinden bazıları sosyal kooperatifler içinde yer alan bir sosyal girişim modeli olarak ele alınmaktadır.

Literatürde, kadın kooperatifleri ile ilgili yapılan çalışmalarda bu kooperatifleri sosyal girişim veya sosyal kooperatif çatısına dahil eden çalışma sayısı sınırlıdır. Öztürkoğlu ve Gençtürk (2019), Bornova Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifi'nde yaptıkları çalışmada, belirtilen kadın kooperatifini sosyal girişim olarak nitelendirmiştir. Buna rağmen, araştırma kapsamında yapılan swot analizinde "gelişim ve değişime kapalılık", "tek merkezli yönetim yapısı", "yeniliklere kapalı olma" gibi birtakım zayıf yönler belirtilmiştir. Bu özelliklerin sosyal girişimcilik özelliklerine uygun olmadığı görülmektedir. Taş ve Kazar (2019a), Bahçelievler Kadın Kültür, Çevre ve İşletme Kooperatifi'ni araştırdıkları çalışmada, belirtilen kooperatifin kendi tanımı doğrultusunda sosyal kooperatif olduğunu belirtmişlerdir. Kadın Emeğini Değerlendirme Vakfı (KEDV)'nın desteğiyle kurulan bu kooperatifin Türkiye'deki ilk kadın kooperatifi özelliği taşıması önemli görülmektedir. Işık (2016), dünyanın ilk ve en büyük sosyal girişimcilik platformu olan Ashoka özelinde sosyal girişim istihdamına yönelik bir çalışma yapmış ve sosyal girişimlerin örgütlenme biçimleri arasında kooperatiflerin de olabileceğini; bununla birlikte her kooperatifin sosyal girişim kabul edilemeyeceğini belirtmiştir. Bu kapsamda yalnızca Ashoka'ya üye olan kadın kooperatifleri sıralanmıştır.

Araştırmalarda görüldüğü gibi sosyal girişim olarak örgütlenen kadın kooperatifleri olsa da bu tür kadın kooperatiflerine ilişkin bir veri tabanı henüz yoktur.

Bu tür kooperatiflerin çoğunlukla Ticaret Bakanlığı bünyesinde kadın girişimi üretim ve işletme kooperatifi biçiminde örgütlendiği belirtilebilir. Bu kapsamda öncelikle, hangi özellikteki kooperatiflerin sosyal girişim olarak nitelendirilebileceğini belirlemek önemlidir. Bu çalışmada literatürden yararlanarak çeşitli kriterler belirlenmiştir. Bu kriterler aşağıdaki gibidir:

- British Council, 2019 raporunda sosyal girişim tanımı yapılırken benimsenen kriterlere uygun olması: Sosyal girişimci kadın kooperatiflerinin belirlenmesi için British Council, 2019 raporundaki temel kriterler; "temel amacının sosyal veya çevresel misyon elde etmek olması", "yıllık elde edilen gelirin en az yarısının ticari yolla sağlanması", "kârın paylaşımının sadece ortaklar arasında olmayıp sosyal ve çevresel misyona uygun olması"dır.
- Sosyal girişimcilik unsurlarını taşıması: Literatürden yararlanarak derlenen sosyal girişimcilik unsurları; "sosyal bir misyona sahip olması", "yenilikçilik ve fırsatların fark edilmesi", "sürdürülebilir gelir elde etmesi", "sosyal etki ve sosyal değer yaratması"dır.
- Özerk/devlet dışı aktör olması: Teorik anlamda bağımsızlık vurgusu yapılsa da Türkiye'de kurulan kadın kooperatifleri diğer kurum veya kuruluşlara bağımlı olabilmektedir. Kadın kooperatifleri bakanlıklardan, yerel yönetimlerden, diğer kadın kooperatiflerinden vd. destek alabilirler ancak bağımsızlık ilkelerini korumaları, kendi karar mekanizmalarına sahip olup kurum ve kuruluşların güdümünde olmamaları gerekmektedir. Zira kamu kurum/kuruluşları tarafından kurulan kadın kooperatifleri de sosyal girişimci olarak nitelendirilmemektedir.
- En az bir yıldan beri faaliyet gösteren aktif bir kooperatif olması: Kadın kooperatiflerinin başlangıçta verilen teşvikler ya da kendi çeşitli motivasyonları doğrultusunda büyük isteklerle kurulup kısa süre sonra faaliyetlerine son verdikleri görülmektedir. Bu nedenle en az bir yıl faaliyet göstermiş olması, aktif olması önemli görülmektedir. Bu bağlamda bir yıldan az faaliyet gösteren ve aktif olmayan kadın kooperatifleri sosyal girişim çatısı altında değerlendirilmemektedir.

Bu çalışmada sosyal girişimci kadın kooperatiflerinin genel özelliklerinin incelenmesinin alana katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bununla birlikte sosyal

girişimci kadın kooperatiflerinde kadının güçlenmesi özelinde araştırma yapılmaktadır. Bu kapsamda araştırmanın sorunsalı; kadın kooperatiflerinin sosyal girişim olup olmadığı ve sosyal girişim özellikleri olan kadın kooperatiflerinin kadının güçlenmesi sürecine nasıl katkıda bulunduğudur. Belirtilen sorunsala bağlı olarak bu çalışmanın amacı; sosyal ve dayanışma ekonomileri içerisinde yer alan ve sosyal girişim modelleri arasında sosyal kooperatif biçiminde örgütlenen kadın kooperatiflerinin özelliklerinin belirlenmesi ve kadının güçlenmesi sürecindeki etkilerinin araştırılmasıdır.

Kadınların güçlenmesi gereken alanlar ulusal ve uluslararası çeşitli belgelerde belirtildiği gibi teorisyenler tarafından da çeşitli boyut ve düzeylerde kategorize edilmektedir. Literatürde güçlenme genellikle boyut ve düzeylere göre çeşitli göstergeler oluşturularak belirlenmekte; bununla birlikte güçlenmenin ölçülmesinde tek bir yöntem olmadığı görülmektedir. Pradhan (2003: 52, 56), kadınların güçlenmesi üzerine yapılan çalışmaların, davranışı etkileyen faktörlerin çokluğu ve farklı koşullar altında değişme eğiliminde olması nedeniyle karmaşık olduğunu belirtmektedir. Ona göre, kadınların sosyal etkileşim ve toplumsal cinsiyet ilişkilerindeki davranışlarının yer aldığı "sosyokültürel" bağlamı anlamak için derinlemesine çalışılması gerekmektedir.

Kadının güçlenmesi olgusuna doğrudan odaklanan kadın kooperatifi konusundaki çalışmalar son yıllarda artış göstermektedir. Ulusal literatürde kadın kooperatiflerinde kadının güçlenmesi olgusunu tüm boyutları gözeterek ele alan sistematik ve bütüncül az sayıda çalışma mevcuttur. Bu çalışmalarda; Cazgır (2022) ekonomik, psikolojik, sosyal ve politik boyutlara; Çınar vd. (2019) ekonomik, psikolojik, sosyal ve örgütsel boyutlara; Furat (2013) ekonomik, psikolojik, sosyal, örgütsel, politik güçlenme boyutlarına; Yıldırımalp vd. (2021) ve Demircan Yıldırım (2022) ekonomik ve sosyal boyutlara odaklanmışlardır. Doğrudan güç boyutlarını ele alan çalışmalar da vardır. Örneğin, Varol (2013) çalışmasında içsel güç, birlikte gücü olma ve yapabilme gücü olmak üzere güç boyutlarına odaklanmıştır.

Bu çalışmada ise güç (bir şeyin üzerinde gücü olma, yapabilme gücü, birlikte gücü olma, içten gelen güç) ve güçlenme boyutları (ekonomik güçlenme, sosyal güçlenme, kültürel güçlenme, politik güçlenme) araştırılmıştır. Genel olarak literatürde belirtilen tüm güç ve güçlenme boyutları ele alınarak daha sistematik ve bütüncül bir

yaklaşım benimsenmektedir. Kadınların, sosyal girişimci kadın kooperatifleri sayesinde güçlendikleri alanlar belirlenerek farklı boyutlarda güçlenmeyi nasıl deneyimledikleri bulgulanmıştır.

Bu çalışma beş bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde öncelikle paylaşım ekonomisi, döngüsel ekonomi, yeşil ekonomi, mavi ekonomi, sosyal ekonomi, dayanışma ekonomisi gibi alternatif ekonomiler tanımlanmakta; sosyal girişimlerin içinde bulunduğu ekonomi modeli olarak ise sosyal ve dayanışma ekonomileri açıklanmaktadır. Bu kısımda sosyal girişimlerin sektörlere göre bulunduğu konum belirlenmektedir. Ardından sosyal girişimlerin ortaya çıkmasını ve gelişmesini etkileyen gelişmeler "sivil toplum örgütlerinin gelişimi", "kurumsal sosyal sorumluluk", "yeni sosyal hareketler", "çalışmanın değişen anlamı" başlıklarıyla ele alınmaktadır. Daha sonra, sosyal girişim kavramı ve sosyal girişimcilik unsurları tartışılmakta; literatürden yararlanarak sosyal girişimciliğin özellikleri belirlenmekte ve sosyal girişimin çerçevesi çizilmektedir. Bu bölümde, sosyal girişimlerin diğer sektörlerle arasındaki ayırt edici unsurlar belirtilmekte ve son olarak da Türkiye'de sosyal girişimlerin mevcut durumu incelenmektedir.

İkinci bölümde sosyal girişim olarak nitelendirilebilecek kadın kooperatiflerinin belirlenmesi için bir çerçeve oluşturulmaktadır. Bu bölümde öncelikle sosyal işletmeler, dernek ve vakıfların iktisadi işletmeleri, sosyal kooperatifler gibi sosyal girişim modelleri açıklanmaktadır. Burada kadın kooperatifleri, sosyal kooperatif biçiminde örgütlenen sosyal girişim modelleri arasında ele alınmaktadır. Sonrasında, Türkiye'de kadın kooperatiflerinin kuruluşuna ortam hazırlayan koşullar ve sadece kadınlar tarafından kurulup işletilmekte olan kadın kooperatifleri incelenmektedir. Son olarak, sosyal kooperatif biçiminde çalışan sosyal girişimci kadın kooperatiflerinin çerçevesi çizilmektedir.

Üçüncü bölümde ise, genel olarak kadının güçlenmesi sürecinde kadın kooperatiflerinin etkileri incelenmektedir. Bu bölümde güç ve güçlenmeye ilişkin kavramsal çerçeve ele alınmakta; kadının güçlenme sürecini etkileyen boyutlar (psikolojik, sosyal, ekonomik, politik gibi) ve düzeyler (mikro, mezo, makro gibi) incelenmekte; literatürde kullanılan güçlenme göstergelerine örnekler verilmekte; sosyal girişimlerin kadının güçlenmesi sürecindeki yeri tartışılmakta ve son olarak kadının güçlenmesi sürecinde kadın kooperatiflerinin rolleri açıklanmaktadır.

Dördüncü bölümde araştırmanın yöntemine yer verilmektedir. Bu çalışmada, sosyal bilimlerde araştırma yöntemlerinden nitel veri toplama ve çözümleme teknikleri tercih edilmekte ve çoklu durum çalışması yapılmaktadır. Kavramsal çerçeveyle uyumlu sınırlı sayıda kadın kooperatifi bulunmaktadır. Bu kooperatifler uzman/akademisyen görüşleri alınarak, sosyal medya ve medya aracılığıyla tespit edilmiştir. Bu kapsamda önceden belirlenen kriterlere uygun olması, belirgin benzerlikleri olması yanında birtakım farklılıklarının da bulunması sebebiyle "Yelki Kadın Kooperatifi" ve "Defne Kadın Kooperatifi" tercih edilmiştir. Durumların belirlenmesi örneklemin ilk seviyesi olarak ele alınmaktadır. Bu çalışmada ilk seviye için, "sosyal girişimci kadın kooperatifleri" biçiminde ifade edilen örgütlenmeler tanıtılmaktadır. Örneklemin ikinci seviyesinde ise katılımcılar belirli kriterlere göre araştırmaya dahil edilmiştir.

Veriler, gözlem ve görüşme yoluyla toplanmıştır. Görüşme soruları, literatürden yararlanılarak sosyal girişimci kadınlara/yöneticilere yönelik ve diğer çalışanlara yönelik olmak üzere iki farklı biçimde ve yarı yapılandırılmış formatta hazırlanmıştır. Veriler analiz edilirken "MAXQDA 2022" programı kullanılmıştır. Veri analiz yöntemi olarak betimsel analiz ve içerik analizi kullanılmıştır. Bu çalışmada hem önceden oluşturulan teorik çerçeve kullanılarak hem de katılımcı ifadelerinden yararlanılarak kodlama aşamasında tümdengelim ve tümevarım yaklaşımları birlikte kullanılmıştır. Her bölüme ilişkin içerik kodlarını göstermeyi mümkün kılan hiyerarşik kod-alt kod modeli[1] ve iki kooperatifin karşılaştırmalı olarak görülmesine fırsat sunan iki vaka modeli[2] kullanılarak veriler görselleştirilmiştir.

Beşinci bölümde ise araştırmanın bulgularına ve bulguların genel değerlendirmesine yer verilmiştir. Araştırma bulguları, araştırma sorularından yola çıkarak dört farklı başlık altında ele alınmıştır. Bunlar; (1) "kadın kooperatiflerinin sosyal girişimcilikle ilişkisi", (2) "kadın kooperatiflerinin örgütlenme ve çalışma durumları", (3) "ortakların çalışma-örgütlenmelerine ilişkin belirleyiciler ve sosyal girişimci kadınların genel özellikleri" ile (4) "kadının güçlenmesi"ne ilişkin bulgular biçimindedir.

[1]Bu çalışmada hiyerarşik kod-alt kod modeli, "hiyerarşik kod modeli" biçiminde kısaltılmıştır.
[2]İki vaka modeli kavramı yerine ise çalışmada bütünlük sağlamak amacıyla "çoklu durum modeli" ifadesi tercih edilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

SOSYAL GİRİŞİMİN TEORİK ÇERÇEVESİ

Bu bölümün temel amacı sosyal girişimin teorik çerçevesinin belirlenmesidir. Bu doğrultuda birinci kısımda alternatif ekonomiler için bir çerçeve oluşturulmakta; ikinci kısımda sosyal girişimlerin ortaya çıkmasını etkileyen gelişmeler açıklanmakta; üçüncü kısımda sosyal girişim kavramı ve sosyal girişimcilik unsurları tartışılmakta; dördüncü kısımda sosyal girişimlerin diğer sektörlerle arasındaki ayırt edici özellikler verilmekte ve son olarak beşinci kısımda ise Türkiye'de sosyal girişimlerin mevcut durumu incelenmektedir.

1.1. ALTERNATİF EKONOMİLER İÇİN BİR ÇERÇEVE

İnsanlık işsizlik, yoksulluk, gelir dağılımı adaletsizliği, ekonomik krizler, küresel iklim değişikliği, salgın hastalıklar, insan hakları ihlali, dışlanma gibi küresel kapitalizmin pekiştirdiği pek çok sorunla karşı karşıyadır. Bu sorunların çözümlenmesi ve toplumun değişen ihtiyaçlarının karşılanmasında devlet ve piyasa ekonomisi yeterli olmamaktadır. Bu nedenle alternatif çözüm arayışları ortaya çıkmıştır.

Amin (2009: 3-4), alternatif çözüm arayışlarına şu şekilde dikkat çekmektedir:

> "…Piyasa ekonomisinden emin olan ana görüş bile kapitalizmin mevcut biçimde hayatta kalıp kalamayacağını sorgulamaktadır…Kapitalizmin eleştirmenleri ise şimdiki zamanı, devam etmek için ve ekonominin anlamını ve sosyal durumunu kökten değiştirmek için bir fırsat olarak görmektedir. Böylece kapitalizme yerleşen eşitsizlik, bencillik ve tekrarlayan krizlerin üstesinden gelinebilecektir…"

Bu çözüm arayışları arasında, alternatif ekonomi biçimlerini tanımlayan, birçok kavram mevcuttur. Bu kavramlardan bazıları; paylaşım ekonomisi (kiralama ekonomisi), yeşil ekonomi, mavi ekonomi, döngüsel ekonomi (türetim ekonomisi),

dayanışma ekonomileri, sosyal ekonomi, sosyal ve dayanışma ekonomileridir[3]. Bu kavramlar arasında belirgin farklılıklar vardır. Bunlar alternatif ekonomi biçimleri başlığında açıklanmakta, ardından ikinci kısımda sosyal girişimlerin içinde bulunduğu sektör olarak sosyal ve dayanışma ekonomileri ele alınmaktadır.

1.1.1. Alternatif Ekonomi Biçimleri

Paylaşım ekonomisi (Kiralama ekonomisi)

İnternetin yaygınlaşması ve pazarlama kapasitesiyle birlikte mal ve hizmetlerin kiralanması da sürekli olarak artmaktadır. Tasarım ürünleri, kitaplar, evler, arabalar, ofisler gibi çeşitli ürünler kiralanabilmektedir. Mülkiyet ilişkilerinin dönüşümü, hareketliliği artan bireyler ve özellikle dar alanda yaşamak zorunda kalan kentli nüfus için sıradan bir deneyim haline gelmektedir. "Kiralama ekonomisi" olarak da tanımlanan bu pratikler, mülkiyetin toplumsal anlamını değiştirdiği gibi özel günler, indirimler veya reklamlar aracılığıyla pompalanan tüketim toplumunu da değişime zorlamaktadır. Boş odalarını başkalarına kiralayan ev sahipleri "airnbnb.com"[4] ya da şahsi araçlarıyla hizmet sunan "uber.com"[5] gibi örnekler sıklıkla verilmektedir" (Aykaç, 2018: 26). Bu örnekler yanında paylaşım ekonomisi dinamikleri; ofisi başka kişilerle paylaşmaya yarayan platform olan "workaround", özellikle turistik bölgede yaşayan kişiler için turistlere rehberlik ederek gelir elde etmeye yarayan "triple", farklı kategorilerde (temizlik, nakliyat, tamir, özel ders, sağlık, düğün gibi) hizmet veren ve hizmet alan kişiyi buluşturan "armut", seyahate gidileceğinde köpeğin bakımını sağlamak için geliştirilmiş "dogvacay" gibi pek çok uygulamada görülmektedir.

---

[3]Bu çalışmada "sosyal ve dayanışma ekonomileri" kavramı tercih edilmektedir. Bunun nedeni, sosyal ve dayanışma ekonomilerinin şemsiye bir kavram olup tüm bakış açılarını bünyesinde barındırmasından kaynaklanmaktadır.

[4]Bu tür platformlarda müşteriler kendilerine uygun yer ve zamanda kendi zevklerine ve bütçelerine uygun bir ev ya da oda seçip iş ya da tatil amaçlı konaklayabilmektedir. Bu platformlar tek taraflı olarak ücret karşılığı kullanılabildiği gibi karşılıklı olarak, takas biçiminde de kullanılabilmektedir. Detaylı bilgi için bknz. https://www.youtube.com/watch?v=_s0Jd5VEWLA&list=PLL18EnXCwNzWK-DoxIWYuFkOSBJvdHB6l&index=83. Son erişim tarihi: 15.04.2023.

[5]Teknolojide yaşanan gelişmelerin ekonomik, sosyal, hukuki alanlarda etkileri olmaktadır. Uber, kullanıcıların akıllı telefonlar aracılığıyla kendilerine yakın bir taksi çağırması, gidecekleri mesafeye ne kadar ödeyeceklerini bilmeleri, kredi kartı ödeme seçenekleri ve sistem kontrolü ile bütün dünyada fazla fiyat ödemesini, kısa mesafeye gidilmeme durumunu, şoförlerin müşteriye yönelik kötü davranışlarını engellemektedir. Buna karşılık resmî plakalı araçların müşteri kaybetmeleri nedeniyle Uber'e karşı zaman zaman şiddet uygulamaları, Uber'i destekleyenler ve karşı çıkanlar arasında yaşanan tartışmalar, birçok hükümetin Uber konusunda hukuki kısıtlamalarda bulunması toplumda birçok değişim yaratmaktadır. Daha fazla bilgi için bknz. Mehmet Zencirkıran, *Sosyoloji, 7. baskı,* Bursa: Dora Basım Yayın, 2018, s. 50.

Döngüsel ekonomi (Türetim ekonomisi)

Günümüzde egemen olan ekonomik yaklaşımda bir ürünü üretmek için doğal kaynak çıkarılır, işlenerek ürün haline getirilir ve kullanılarak atık hale dönüştürülür. Al-yap-at şeklinde yürüyen bu süreç atık üretme üzerine kurulmuş "doğrusal ekonomik sistem"dir ve sürdürülebilir kalkınma anlayışı bu sistemde yürümemektedir. Bu nedenle doğrusal ekonomik yapıya alternatif yaklaşımlar geliştirilmeye başlanmıştır. Bunlardan en önemlileri "döngüsel ekonomi", "yeşil ekonomi" ve "mavi ekonomi" olarak belirtilebilir (Önder, 2018: 197).

Döngüsel ekonomi, aşağıdaki gibi tanımlanmaktadır:

> "Olumsuz ekolojik ve sosyal etkisi asgari düzeyde olan, makro ölçekli ekonomi modelidir. Üreticilerin ve üreten tüketicilerin oluşturduğu bu ekosistemde, döngüsel tedarik zincirleri/ağları vasıtasıyla, üreticiler ve üreten tüketiciler arasında sinerjik ve döngüsel ilişkiler kurulmuştur ve zenginliğin sistemden çıkışı asgari düzeye indirilmiştir."[6]

Döngüsel ekonomi yahut türetim ekonomisi olarak tanımlanan bu sistemin Türkiye'deki önemli uygulamalarından birisine Good4trust.org[7] örnek gösterilebilir. Good4trust sosyal ve ekolojik açıdan adil üretimleri destekleyen ve ihtiyaçlarını güvenebildikleri üreticilerden alan "türeticiler" ile aynı düşüncede olan üreticilerin buluştuğu gıda, giyim, temizlik, kişisel bakım, bebek ve ebeveyn, ev ve yaşam, çiftçilik ve bahçe gibi ürün ve hizmetlerin sunulduğu bir platformdur.

Yeşil ekonomi

Yeşil ekonomi, çevrenin korunmasına dair var olan ekonomik kaygıyı azaltabileceği ve çevrenin korunarak da sosyal ve ekonomik gelişmenin sağlanabileceği ekonomik, sosyal ve çevresel yönleri olan çok boyutlu bir kavramdır. Bu doğrultuda, düşük karbon teknolojisinin geliştirilmesi ve yeşil endüstriyel devrimi sağlayacak yeşil yatırımların yapılması gerekmektedir (Al, 2019: 112-113).

21. yüzyılın ilk on yılında, boyutuna ve bulunduğu sektöre bakılmaksızın tüm şirketler için çevresel ve sosyal zorlukları ele alan yeşil bir ekonomi gündeme gelmiştir. İklim değişikliği, rekabet, devlet müdahalesi korkusu, aktivist baskılar, müşteri talepleri, artan enerji fiyatları, hissedar endişeleri gibi faktörlerin etkisiyle

[6]Sosyal Girişimcilik Ağı. https://www.sosyalgirisimcilikagi.org/dictionary. Son erişim tarihi: 15.04.2023.

[7]Good4trust.org hakkında detaylı bilgi için bknz. https://good4trust.org/hakkimizda. Son erişim tarihi: 15.04.2023.

şirketler yeşil ekonomiye ilgi duymaya başlamıştır. Bu ekonomide atıklar, çevreye zarar verici ürün ve iş süreçleri yerine daha temiz teknolojiden yararlanan, doğa dostu ve yenilikçi ürünler öne çıkmaktadır (Makower, 2009).

Mavi ekonomi

Mavi ekonomi, sürdürülebilir kalkınmanın ekonomik, sosyal ve çevresel olmak üzere üç boyutunu dengelemeye çalışırken uluslararası toplumlar tarafından okyanusların ve denizlerin sağlığını dikkate almak için ileri sürülen bir yaklaşımdır. Bu kavram, okyanusların ve denizlerin çevresel sürdürülebilirliğini sağlamakla birlikte ekonomik büyümeyi, sosyal içermeyi ve ekolojik sürdürülebilirlik arasında denge kurmayı ele almaktadır (Chen vd., 2018).

"Sosyal ekonomi" ve "dayanışma ekonomisi" kavramları farklı ideolojik bakış açılarını temsil etmektedir. Bu iki kavramın birleşiminden oluşan "sosyal ve dayanışma ekonomileri", bir yandan küresel kapitalizmin ortaya çıkardığı sorunlara karşı alternatif çözüm arayışları olarak görülürken diğer yandan da kapitalist sistemin kurallarını ve temel kurumlarını kabul eden sosyal ekonomik işle ilişkili görülmektedir. Bu nedenle sosyal ve dayanışma ekonomilerinin bir şemsiye kavram olarak tartışmalı olduğu belirtilmektedir (Utting, 2016). Burada öncelikle "dayanışma ekonomisi" ardından "sosyal ekonomi" kavramları karşılaştırmalı olarak analiz edilecek diğer kısımda ise her iki kavramı kapsayan sosyal ve dayanışma ekonomileri uygulama örnekleri ile birlikte tartışılacaktır.

Dayanışma ekonomisi

Dayanışma ekonomisi ve sosyal ekonomi kıyaslandığında; dayanışma ekonomisinin sosyal ekonomiye göre daha radikal olduğu görülmektedir. Dayanışma ekonomisi kapitalist sistemi dönüştürücü değişim için zorlamaktadır. Yeniden dağıtımcı adalet, derin sürdürülebilirlik, aktif yurttaşlık ve güç ilişkilerinin daha derinden yeniden yapılandırılmasını merkezine koyan alternatiflerin arayışındadır (Köne, 2018a). Dayanışma ekonomileri, devletin alanı ve kapitalist piyasanın dışında kalan, büyüklük ve kapsamı farklı olan ekonomik faaliyetler olarak tanımlanmakta ve kaynakları açısından devlete ihtiyaç duymayan ve kapitalist piyasanın parametrelerine göre yürütülmeyen modeller olarak ele alınmaktadır (Aykaç, 2018: 33). Buna rağmen, köklü bir sosyal değişim hedeflemektense küçük motivasyonlarla farklı yerlerde ve biçimlerde sistemik dönüşüm de sağlanabilir (Aykaç, 2018: 14). Sadece büyümeyi ve

kârı maksimize etmeyi hedefleyen kapitalizm yerine öncelikle insanı ve gezegeni merkezine alan kapitalizm sonrası dünyayı inşa etmek amacında olan bir küresel hareket olarak da tanımlanmaktadır (Köne, 2018b).

Sosyal ekonomi

İlk görüşteki alternatifler oluşturma iddiasına karşın ikinci görüşe göre sosyal ve dayanışma ekonomileri dernekler, vakıflar, kooperatifler gibi daha fazla insan kaynağı olan girişim ve firmalar açısından bir "tamamlayıcılık" arayışıdır (Utting, 2016). Bu tamamlayıcılık arayışı daha çok "sosyal ekonomi" ile ifade edilmektedir. Buradaki amaç, devletin rol ve sorumluluklarını tamamen üstlenmek değil; devleti destekleyici rol üstlenmektir (Bayraktar, 2015: 35). Kapitalizmi yeren pek çok tepki ve protesto olmasına rağmen bunların kapitalizmi ortadan kaldırıcı bir söylem veya örgütlenmeye sahip olmadıkları belirtilmektedir. Bu şikayetler henüz sisteme yönelik değil; küresel kapitalizmin ortaya çıkardığı sorunlara yöneliktir (Sönmez, 2011). Bu nedenle vicdani kapitalizm tartışmaları öne çıkmaktadır ve sosyal ekonomi, kapitalizmin devamlılığını sağlamak için gerekli kapitalizm içi-tamamlayıcılık işlevini yerine getirmektedir. Bu işlev, kapitalizmin neden olduğu sorunları ortadan kaldırarak (yahut en aza indirgeyerek) kapitalist sistemin devamlılığını ve sürdürülebilirliğinin sağlanmasını ifade etmektedir.

1.1.2. Sosyal Girişimlerin İçinde Bulunduğu Ekonomi Modeli: Sosyal ve Dayanışma Ekonomileri

Hangi kurum ya da kuruluşlar tarafından yürütülen sosyal değer yaratma faaliyetlerinin, sosyal girişimcilik olarak adlandırılacağı alanda belirsizliği artıran unsurlardan biridir. Buna göre; sivil toplum örgütlerinin faaliyetleri ve kâr amacı güden örgütlerin sürdürülebilir sosyal değer yaratma faaliyetleri yanında melez formların (hibrit formlar) sosyal girişimcilik kapsamında tartışılması olasılıkları gündeme gelmektedir (Aslan vd., 2012: 71-72).

Sosyal girişimcilik iki farklı düşünce okulu tarafından incelenmektedir. Bu düşünce okullarından ilki, sosyal girişimciliği sivil toplum örgütleri içine dahil etmektedir. İkincisi ise, sosyal girişimciliği girişimcilik altında kabul etmekte, sektör sınırlaması yapmadan kâr amacı güden örgütlerin yani özel sektörün de sosyal girişimci faaliyetler içinde bulunabileceğini ifade etmektedir (Kümbül Güler, 2010: 45). Diğer bir ifadeyle, sosyal girişimler sivil toplum örgütleri olarak

örgütlenebilecekleri gibi faaliyetlerini işletme olarak da yürütmektedirler (Ersen vd., 2010: 8).

Literatürde bu konuyla ilgili karışıklık oldukça fazladır. Ek-A incelendiğinde bu durum net biçimde görülmektedir. Teorisyenlerin çoğu sosyal girişimlerin sivil toplum örgütleri içinde faaliyet gösterdiğini belirtmekte; bazı teorisyenler ise sosyal girişimciliği sivil toplum örgütleri yanında kalkınma ajansları, sosyal eylemler yahut kâr amacı güden örgütler içine dahil etmektedir. Yalnızca kâr amacı güden örgütlerin sosyal girişimcilik faaliyetleri içinde bulunduğunu belirten teorisyenler olsa da kâr amacı güden ve sivil toplum örgütlerinin her ikisi içinde ayrı ayrı ya da birlikte faaliyet gösterdiğini belirtenler daha fazladır. Bu teorisyenler dışında, sosyal girişimciliği yalnızca kamu sektörü içine yahut kamu sektörüyle birlikte sosyal eyleme/sivil toplum örgütlerine/özel sektöre dahil eden çalışmalar da mevcuttur. Sosyal girişimlerin herhangi bir sektör içinde yer almadığını, tüm sektörlerde görülebileceğini belirten teorisyenler de vardır. Bu düşünce okullarının yanında sosyal girişimler ayrı bir sektör olarak da tanımlanmaktadır.

Bu çalışmada sosyal girişimcilik; sosyal ve dayanışma ekonomileri içinde yer alan özel sektör ve sivil toplum örgütleri arasında kalan ancak temel amacının sosyal ve çevresel fayda sağlamak olması nedeniyle sivil toplum örgütlerine daha yakın olan bir iş modeli olarak tanımlanmaktadır. Bu doğrultuda sosyal girişimlerin sektörlere göre konumunu belirleyen aşağıdaki şekil hazırlanmıştır.

Şekil 1.1. Sosyal girişimlerin sektörlere göre konumlandırılması

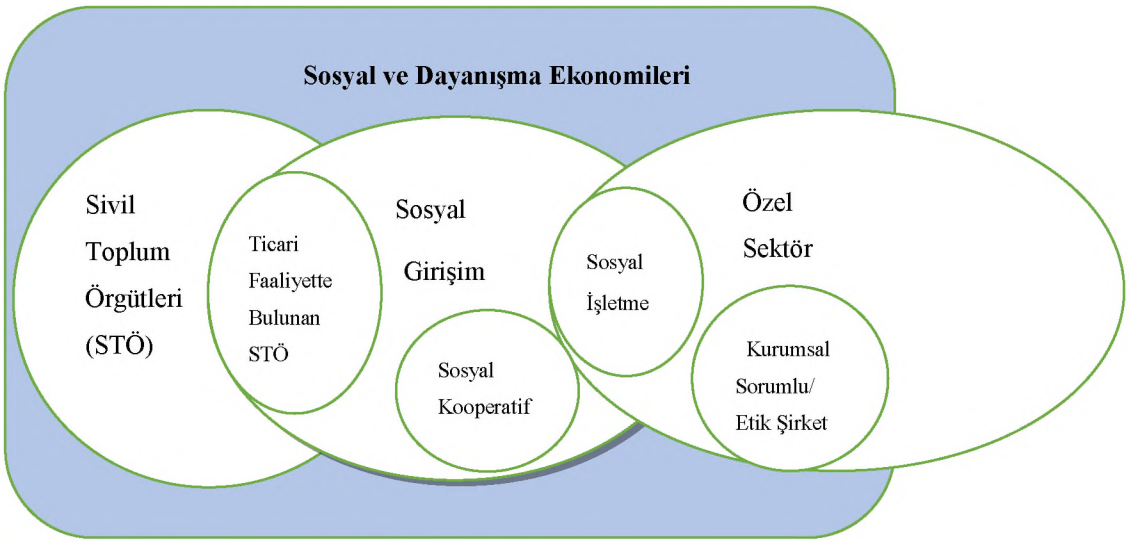

Not: Bu şekil araştırmacı tarafından hazırlanmıştır.

İnsanların geçmişten günümüze ahlaki, dini ya da hiçbir beklenti içinde olmadan birbirine yardım etmeleri toplumsal bir özellik olsa da bu yardımların kurumsal bir nitelik kazanması sosyal sorunlarla mücadelede önemli bir aşama olmuştur (İçli ve Anıl, 2016: 17). Sosyal ve dayanışma ekonomileri, "imece" usulüyle sosyal sorunları çözmenin daha kurumsal (ilkeli, planlı, sistemli, düzenli ve sürekli olma) biçimidir. Sosyal ve dayanışma ekonomileri, sosyoekonomik aktörlerin ortaya çıkması veya güçlenmesi ile kurumsal niteliğini sürdürmektedir. Bu aktörler; sendikalar, sivil toplum örgütleri, sosyal işletmeler, kooperatifler ve insiyatiflerdir (Bayraktar, 2015: 34).

Şekil 1.1.'de sosyal ve dayanışma ekonomileri içinde yer alan aktörler belirlenmiş ve bu aktörlerin sosyal girişimlere göre konumu belirlenmiştir. "Sosyal ve dayanışma ekonomileri" kamu ve kısmen özel sektör dışında kalan alternatifler olarak tanımlanmaktadır. Bu çalışmada kamu sektörü tamamen dışlanmış[8]; özel sektör ise içinde barındırdığı sosyal işletme ve kurumsal sorumlu/etik şirketler nedeniyle kısmen sosyal ve dayanışma ekonomilerinin içine dahil edilmiştir. Diğer yandan bu şekilde görüldüğü gibi sosyal girişimler özel sektör ve sivil toplum örgütlerinin arasında olmakla birlikte temel amaçlarındaki benzerlikler nedeniyle sivil toplum örgütlerine daha yakın konumlandırılmıştır.

Sosyal ve dayanışma ekonomileri, "sosyal ekonomi" ve "dayanışma ekonomileri" olmak üzere iki ideolojik düşüncenin birleşiminden oluşmaktadır. Her iki düşüncenin tek bir çatı altında birleştiği bu kavram akademik tarafsızlık gereği tercih edilmiştir. Her iki görüşten (tamamlayıcılık ve alternatif arayışlar çerçevesinde) hangisine sahip olunduğu fark etmeksizin sosyal ve dayanışma ekonomilerinin dönüştürücü gücü gittikçe önem kazanmaktadır.

---

[8]Kamu kurum ve kuruluşları aracılığıyla sosyal sorunların çözümünde birtakım faaliyetlerde bulunulması devletin vatandaşa karşı bir sorumluluğudur. Sosyal devlet, sosyal sorunların çözümünü sağlayarak toplumsal düzeni oluşturur. Sosyal ve dayanışma ekonomileri, alternatif olarak değerlendirilmektedir ve devletin yetersiz kaldığı alanlarda yoğunlaşır. Bu nedenle kamu sektörü dışlanmıştır. Bununla birlikte Türkiye özelinde değerlendirildiğinde, kamu tarafından kurulan kadın kooperatiflerinin siyasetin nesnesi olarak konumlandırılması ile ilgili bir endişe vardır. Bu tür kadın kooperatifleri, siyasi yönetimler değiştiğinde yalnızlaşmakta ve çaresiz kalabilmektedir. Bu nedenle, geleneksel tipteki kadın kooperatiflerinden farklı olarak bir kadın kooperatifini sosyal girişim olarak tanımlamak için, bu örgütlenmelerin kendi iradeleriyle (tabandan gelen bir hareket biçiminde) kurulması gerekli görülmektedir. Kendi çabalarıyla var olma durumu, sürdürülebilirlik için önemlidir.

"Sosyal ve dayanışma ekonomileri" bazı ülkelerde göreceli olarak başarılı olurken bazı ülkelerde başarılı olamamaktadır; ancak tüm raporlar dünyadaki eşitsizliğe vurgu yaparken sosyal ve dayanışma ekonomileri bir alternatif önerisidir ve daha etkili bir gelişme modeli olarak görülmektedir (Dacheux ve Goujon, 2011: 213). Sosyal ve dayanışma ekonomilerinin nasıl oluşturulacağı ve kapitalizmi nasıl dönüştüreceği ile ilgili bazı yöntemler aşağıda sıralanmaktadır (Kawano, 2018):

- Karşılıklı yardım ağları geliştirme ve beceri paylaşımını artırmaya yarayan perma-kültür, takas, kendi yiyeceklerini topluluk bahçelerinde yetiştirme gibi ortak üretim deneyimleri oluşturma,
- Büyük bankalardaki hesapları çekerek yerel kredi birliklerine (üyelere ait olan ve onlar adına işletilen finansal kooperatifler) taşıma,
- Nispeten daha düşük faiz oranları olsa da bu oranları kabul ederek işletmenin misyonuna inanılan doğrudan halka arz eden kooperatiflere katılma veya her ay belirli miktarda katkıda bulunan bir grup insanı bir araya getiren paranın sıfır faizle geri alınmasına yönelen borç verme biçimi gibi dayanışma ekonomisi organizasyonlarına ve ağlarına destek sunma,
- Toplu arazi alma ve toplu konutlar gibi sınırlı öz kaynak modelini benimseme,
- Kendi işini yapma veya bir işçi kooperatifinde bir işe girme,
- Dayanışma ekonomisinin daha güçlü hale gelmesi için bağlantı kurma ve diğerleri ile iletişimde olma,
- Ormanlar, balıkçılık, meralar ve su gibi topluluk tarafından yönetilen kaynakların özel eldekilerden daha çok nasıl verimli, sürdürülebilir ve eşitlikçi olarak haksız avantaj elde edilmesini önleyerek yönetilebileceğini öğrenme.

Dacheux ve Goujon (2011: 213), sosyal ve dayanışma ekonomilerinin yeni bir model olarak öne çıkması için üç potansiyel yaklaşım sunmaktadır. Bunlar aşağıdaki gibidir:

- Bireysel olmayan topluluk ekonomisini geliştirme: Sosyal ve dayanışma ekonomileri, bireysel kayıt dışı faaliyetleri önlemenin ve resmî ekonomiye geçmenin bir yoludur. Ana fikir, elit bireyler tarafından servet edinmeyi kolaylaştırmak değil; onlara katılma şansı vererek herkesin yaşam kalitesini iyileştirmektir.

- Devletin eylem kapasitesini güçlendirme: Dayanışma ekonomisi, makro-ekonomik düzeyde devlete karşı değildir; sosyal yardımı ve kamu hizmetlerini teşvik etmeyi amaçlamaktadır. Yerel sosyal yapının güçlendirilmesi ve topluluğa fayda sağlayan sosyal yenilikleri başlatmak için aktörler arası ortak güvenin sağlanması önemlidir.
- Uluslararası finansal kurumlar tarafından sunulan vizyonla yarışma: Bu tür kurumlar şimdi yoksullukla mücadele etmeye odaklanmış olsalar da, onlar değişken bir ekonomi görüşüne sahiptir. Dayanışma ekonomisinin savunucuları, bu kurumların tek bir çözümü terk etmeleri gerektiğini ve aynı zamanda iyi yönetişim kurallarını (şeffaflık, demokrasi, sivil toplum örgütlerine danışma vb.) benimsemeleri gerektiğini savunmaktadır.

Görüldüğü gibi bu yöntemlerin çoğunun en genel ve tanımlayıcı özelliği "yerellik"tir. Yerel pratikler, politikalar, ilişkiler kullanılarak örgütlenme ve gücünü tabandan gelen bir hareketten alma unsurları öne çıkmaktadır. Burada, bu yerel seçeneklerin bir dünya devrimi kadar güçlü bir söylemi bulunmadığı ve her zaman birleştirici olmadığı; buna rağmen kendi gelişim hızlarını belirleyerek ve kendi tekil özgünlüklerinden yola çıkarak devrimci bir kıvılcım yaratılabileceği ifade edilmektedir (Aykaç, 2018).

Bu alternatif çözüm arayışları için ortak bir dil geliştirilmemiş olmakla birlikte ekonomik, sosyal ve çevresel hedefleri yeniden dengelemek için sosyal ve dayanışma ekonomileri ideal bir çözüm yolu olarak görülmektedir. Sosyal ve dayanışma ekonomileri, belirli sosyal ve çevresel hedefleri takip ederek ve dayanışmayı teşvik ederek hizmet ettikleri toplumun ihtiyaçlarını karşılayan mal hizmet ve bilgi üreten kooperatifler, karşılıklı yarar sağlayan topluluklar, dernekler, vakıflar ve sosyal girişim gibi yapıları ifade etmektedir[9]. Bu kuruluşlardan sosyal girişimlerin, sosyal ekonominin en yenilikçi biçimleri olduğu belirtilmektedir (Liger vd., 2016: 11).

Sosyal girişimlerin hangi sektör içinde yer aldığına ilişkin farklı görüşler bulunmaktadır. Bu görüşler tartışılarak bu çalışmada öncelikle sosyal girişimler, sosyal ve dayanışma ekonomileri içine dahil edilmiştir. Sosyal ve dayanışma ekonomilerini gerçekleştirmek için çeşitli yöntem ve araçlar sıralanmıştır. Sosyal

[9]International Labor Organisation (ILO). Social and Solidarity Economy. https://www.ilo.org/global/topics/cooperatives/projects/WCMS_546299/lang--en/index.htm. Son erişim tarihi: 15.04.2023.

girişimler de sosyal ve dayanışma ekonomilerinden ayrı düşünülmemekte, aksine bu alternatif ekonomileri gerçekleştirmek için bir araç olarak öne çıkmaktadır.

1.2. SOSYAL GİRİŞİMLERİN ORTAYA ÇIKMASINI ETKİLEYEN GELİŞMELER

Sosyal girişimlerin ortaya çıkmasını etkileyen ve gelişmesinde itici gücü oluşturan gelişmeler; "sivil toplum örgütlerinin gelişimi", "kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetleri", "yeni sosyal hareketler", "çalışmanın değişen anlamı" başlıkları altında incelenmektedir.

1.2.1. Sivil Toplum Örgütlerinin Gelişimi

Sivil toplum ve sivil toplum örgütü tanımları, gelişim seyri, sosyal girişimcilikle ilişkisi konuları bu kısımda tartışılmaktadır.

> "'Sivil toplum' kavramı genel anlamıyla, bir ülkede (a) devlet ile topluma, (b) siyasi aktörler ve bürokrasi ile gönüllülüğe dayalı siyasi alan dışı örgütlenmeler ve etkinliklere, (c) kamusal alan ile özel alan arasında yer alan ya da bu alanlarda ortaya çıkan karmaşık ilişkilere işaret eder. Dolayısıyla, bir kavram olarak sivil toplum, devlet denetimi dışında kalan, dolaylı veya dolaysız ama belli düzeyde siyasi bir nitelik içeren, fakat özünde toplumsal sorunların çözümüne dönük sivil etkinlikleri, ilişkileri, çıkarları yaşama geçiren bir alana tekabül eder. Kavramsal düzeyde düşündüğümüzde sivil toplum, demokratikleşme, toplumsal sorunlara çözüm arama ve kamusal tartışma alanıdır. Sivil toplum, devlet ile ekonomi ve aile arasında kalan sivil toplumsal sorunları çözmeye dönük bir kamusal tartışma alanı ve bu tartışmanın yaşama geçirildiği örgütsel etkinliktir. Sivil toplum örgütleri de, belli toplumsal sorunlara çözüm bulunmasını, belli değerlerin korunmasını ve belli çıkarların yaşama geçirilmesini amaçlayan örgütsel etkinliklerdir." (Keyman, 2006: 15).

Küreselleşme sonrasında, insanların karşılaştıkları sorunlarla mücadele etmesinde sivil toplum giderek önem kazanmıştır. Küreselleşme sürecinde ülkeler arasındaki bağımlılığın artması nedeniyle ülkelerde yaşanan krizler sadece o ülkede kalmayıp geniş bir coğrafyaya yayılmaktadır. Örneğin bir küresel ekonomik kriz yaşandığında; aile yapısının çözülmesi, işsizliğin artması, suçun artması, kurumsal yapılara ve geleceğe yönelik güvensizliğin artması, gettolaşmanın yükselmesi, kayıt dışı ve kötü koşullarda çalışmanın artması, psikolojik dengede meydana gelen bozulma, intihar oranlarındaki artış gibi önemli toplumsal yansımalar görülmektedir (Zencirkıran, 2018: 301-302). Bu gibi sorunlar yanında çevresel bozulma, yoksulluk, insan hakları ihlali gibi sorunlar ne iş dünyası ne de hükümet tarafından sürdürülebilir ve tatmin edici biçimde ele alınmamıştır. Tarihsel olarak bakıldığında bu karmaşık

sorunlar sivil toplum örgütleri[10] alanına girmektedir (Trivedi, 2010: 64).

Tarihsel geçmişe bakıldığında ilk olarak sivil toplum örgütlerinin eğitim, sağlık, kültür gibi amaçlarla hayırseverlik temelinde kurulduğu görülmektedir. Sanayi devrimi sonrasında başta kadın ve çocukların olumsuz koşullarda ucuz iş gücü olarak çalıştırılmaları neticesinde hak arama mücadeleleri örgütlenmeyi beraberinde getirmiştir. Sivil toplum örgütlerinin amaçları sonraları giderek özelleşmiştir. Örneğin; insan hakları, hayvan hakları, çocuk hakları, kadın hakları, işçi hakları, sağlık hakkı, eğitim hakkı, barınma hakkı gibi tek bir amaç etrafında toplanan sivil toplum örgütleri kurulmuştur (Kaya, 2020: 5).

Esping-Andersen'ın refah devleti tipolojisine benzer biçimde Salamon ve Anheir de sivil toplum örgütlerinin farklı rejimlerde farklı biçimlerde ortaya çıktığını belirtmekte, bu modelleri dört biçimde incelemektedir (akt. Anheier ve List, 2005: 248):

- Birinci model, kamu sosyal refah harcamalarının düşük düzeyde olduğu ancak sivil toplum örgütlerinin gelişmiş olduğu "liberal model"dir. Bu model Amerika Birleşik Devletleri (ABD) tarafından temsil edilmektedir.
- İkinci model, güçlü sosyal devlet ve güçlü sivil toplum örgütlerinin olduğu "sosyal demokrat model"dir. Bu model daha çok İsveç gibi İskandinav ülkelerinde görülmektedir.
- Üçüncü model, devlet ile sivil toplum örgütlerinin her iki tarafın iş birliği içinde olup birlikte hareket ettiği "korporatist model"dir. Almanya bu modelin güçlü temsilcisi olarak görülmektedir.
- Dördüncü model ise, hem sivil toplum örgütlerinin yeterince gelişmediği hem de sosyal refah harcamalarının düşük olduğu "devletçi model"dir. Bu ülkelere örnek olarak Japonya gösterilmektedir.

[10]Trivedi, sivil toplum örgütü yerine "kâr amacı gütmeyen kuruluşlar, gönüllü sektör, sosyal sektör" kavramlarını kullanmıştır. Bunun gibi sivil toplum örgütünü imleyen sivil toplum kuruluşları (STK), üçüncü sektör, hükümet dışı kuruluş, demokratik kuruluşlar, ulus-aşırı örgütler gibi pek çok kavram mevcuttur. Orjinali, "non-governmental organisations" yani hükümet dışı kuruluşlar olan bu kavramın yerine çalışmada bütünlük olması açısından "sivil toplum örgütü" kavramı tercih edilmektedir. Zira hükümet dışı kuruluşlar kavramı bir şeyin ne olduğu değil ne olmadığı ile ilgili olduğu için negatif bir şeyi anlatıyor gibi görülmekte, sivil toplum kuruluşu ise darbe zamanında yasaklanan "örgüt" kelimesini kullanmamak amaçlı ideolojik bir tutumu içermektedir. Türkiye'de bu kavramın kullanımına ilişkin farklı yorumlar için bknz. Özbek, Ç. (2014). *Demokrasinin "Yeni" Aktörleri: Ekolojik, Feminist ve LGBT Hareketleri Bağlamında Sivil Toplum Örgütleri* (Yayımlanmamış doktora tezi). Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla, 42-43.

Sivil toplum farklı rejimlerde farklı biçimlerde varoluşunu sürdürse de küresel kapitalizmin varlığını sürdürdüğü neoliberal politikalarla sosyal devletin küçülmesi ve özelleştirme politikaları, piyasanın, ailenin, cemaatin güçlendirilmesi söylemiyle yeni muhafazakâr/sağ politikalar doğrultusunda kendi hegemonyasını kurmaya başlamıştır. Buna göre; eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, yaşlı bakımı gibi kamusal görevler artık yurttaşlar ve sivil toplum örgütleri tarafından üstlenilmektedir (M. Özbek, 2015: 26-27).

Buna karşın sivil toplum örgütlerinin sosyal devlet anlayışının çöküşünü getiren neoliberal politika ve uygulamaları meşrulaştırdığı düşünülerek muhalif sivil toplum söylemleri oluşmuş; geçmişte sol kesimden bazıları, sivil toplum örgütlerine kuşkulu gözlerle bakmışlardır. Bu örgütlerin amatör ve değişken hayırseverlik dürtüleriyle hareket ettiği, bu nedenle de hükümet ve diğer profesyonel organların yetkiyi devralmaları gerektiği düşünülmüştür. Ancak sivil toplum örgütlerinin zamanla kamusal hizmetlerin yerine ulaşmasında özel sektörden daha etkin bir alternatif haline gelmeye başlaması nedeniyle bu olumsuz algı değişmeye başlamıştır (Işık, 2016: 74). Sivil toplum örgütleri sağ ve sol ideolojik düşünceye bakmaksızın kamu ve özel sektörün sorunları çözmedeki yetersizliği nedeniyle giderek önemli hale gelmekte ve bu sorunları yenilikçi yollarla çözmede başarılı olmaktadırlar (Işık, 2016: 76).

Günümüzde toplumların ihtiyaçlarının değişmesi, çeşitlenmesi, rekabet ve fon kaynağı temin etmedeki güçlükler gibi nedenlerle sivil toplum örgütleri giderek yerini sosyal girişimlere bırakmaktadır. Kuşkusuz bu sivil toplum örgütlerinin tamamen ortadan kalkması ve yerini sosyal girişimlere bırakması anlamına gelmemektedir; zira sosyal girişimler ve sivil toplum örgütleri benzer motivasyonla (sosyal fayda sağlamak, sosyal sorunlara çözüm bulmak) hareket etmekle beraber izledikleri yollar ve kullandıkları yöntemler birbirinden farklıdır (İçli ve Anıl, 2016: 55).

Başlangıçta özel sektör ve sivil toplum örgütlerine atfedilen devletten geri kalanı tamamlama işlevinin üçüncü ayağı olarak karşımıza çıkan sosyal girişimcilik, sosyal devlete atfedilen görevlerin gönüllü kuruluşlarca yerine getirilmesini ifade etmektedir (Arpacı ve Karakılçık, 2009: 21). Sosyal girişimcilik faaliyetleri, devletin sosyal niteliğini koruduğu durumlarda sosyal kalkınmayı sağlayacak önemli bir araç olarak görülmektedir. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde devleti dışarıda bırakarak kalkınmanın özel sektör ve sivil topluma ya da her ikisine birden bırakılması sosyal

eşitsizlikleri de tetikleyeceği için tehlikelidir (Arpacı ve Karakılçık, 2009: 28). Bu tehlike sadece Türkiye için geçerli olmayıp sosyal refah devletini tehdit etmektedir. Bu nedenle bu çalışmada sosyal girişimcilik devleti, özel sektörü dışlayarak değil onlarla iş birliği içinde (destek alarak ancak onlara bağımlı olmadan) kapitalist sistemi dönüştürücü bir alternatif araç olarak görülmektedir. Sivil toplum örgütleri ise siyasi, toplumsal, ekonomik kazanımlarını miras bıraktığı için sosyal girişimlerin gelişiminde önemli bir konumdadır.

1.2.2. Kurumsal Sosyal Sorumluluk

İşletmelerin sosyal sorumluluğunu ifade eden kurumsal sosyal sorumluluk anlayışı, 1990'lı yıllardan itibaren gelişen bir olgudur. Kurumsal sosyal sorumluluk; "işletmelerin tüm faaliyet ve etkinliklerini, etkileşimde bulunduğu paydaşları dikkate alarak biçimlendirmesi" (Işık, 2013: 112-113), "herhangi bir organizasyonun hem iç, hem de dış çevresindeki tüm paydaşlara karşı 'etik' ve 'sorumlu' davranması, bu yönde kararlar alması ve uygulaması" (Aktan ve Börü, 2007), "kurumun kâr elde ederek sürdürebilirliğini sağlaması yanında, kurum içi ve kurum dışında olmak üzere tüm paydaşlarına, yaşam standardını yükseltmek adına, etik ya da sorumlu davranması" (Kümbül Güler, 2010: 100) olarak tanımlanmaktadır.

Bu tanımlamalar işletmenin sosyal yönden sorumlu olduğu örgütsel çıkar gruplarının tamamına atıfta bulunmaktadır. İşletme, sosyal faydayı artırmak için tüm paydaşlarının menfaatlerini düşünmeli ve dengeli olmayı amaç edinmelidir (Özgener, 2014: 197). Bu bağlamda paydaş temelli kurumsal sosyal sorumluluk yani paydaşların kimler olduğu, işletmeden beklentileri ve işletme üzerindeki olası etkileri ele alınmaktadır.

İşletmelerin paydaşları kurum içi paydaş ve kurum dışı paydaş olarak ikiye ayrılmaktadır. İşletmenin etkileşimde bulunduğu iç paydaşlar yatırımcılar, yöneticiler ve çalışanlar; dış paydaşlar ise toplum, hükümet, tüketiciler, tedarikçiler, rakipler ve çevredir. İşletme hem kurum içi ve hem de kurum dışı olmak üzere iki sorumluluk alanı arasında yer almaktadır ve kurumsal sosyal sorumluluğunu her iki tarafın da isteklerini, beklentilerini karşılayacak şekilde dengelemeye, yerine getirmeye çalışmaktadır (Aktan ve Börü, 2007: 10).

Sosyal sorumluluk işletme faaliyetlerinin en önemli ve gelişen alanlarından biri olarak önem kazanırken, yatırımcıların ilgisini de her geçen gün daha fazla

çekmektedir. Günümüzde işletmelerin kurumsal değerlerini etkileyen önemli unsurlar işletmelerin ünü, imajı, saygınlığı ve markasıdır. Bunlar gibi işletme değerlerini parasal olarak ölçmek ve ifade etmek zor olduğu için bu unsurlar "manevi değerler" olarak ifade edilmektedir (Kağnıcıoğlu, 2009: 127-128). İşletmelerin yatırımcıları kendilerine çekmenin öncelikli yolu kâr olarak belirtilse de kârlılığın yanında şeffaf olmak, işletmeyle ilgili bilgileri paylaşmak gibi manevi değerler de işletmelerin yatırımcılarına karşı öncelikli sorumlulukları haline gelmiştir (Aktan ve Börü, 2007: 11-12). Manevi değerler yatırımcıları kendisine çeken unsurlardır. Bu değerlerin yokluğunda ise yatırımcılar işletmeye karşı direnç göstermektedir. Örneğin adı rüşvet, yolsuzluk, taciz, hırsızlık gibi iddialara karışmış bir işletmenin tüm paydaşlar tarafından olduğu gibi yatırımcılar tarafından da dışlanması muhtemeldir. Bazı firmaların yaşadıkları krizleri, sosyal sorumluluk projeleri ile atlatmaya çalıştığı görülmektedir.

İşletmenin en önemli paydaşlarından biri, çalışanlarıdır. Çalışanlar işletmenin mal ve hizmet üretmesini sağlayan fiziksel ve zihinsel emek gücüdür. Bir işletme çalışanlar olmadan varlığını sürdüremez. Bu nedenle çalışanların işlerini kaliteli biçimde yerine getirmeleri için işletme tarafından adil ücret verilmesi, sağlık ve güvenlik önlemlerinin alınması, sosyal güvenlik ve iş güvencesi gibi yasal sorumlulukların yerine getirilmesi gerekmektedir. Bunlar yanında eğitimlerin sürekli hale getirilmesi, çalışanlara özgü kariyer planlamaları yapılması ve ödüllendirici sistemler kullanarak çalışanın motivasyonunun sağlanması gibi unsurlara önem verilmesi işletmenin çalışanlara karşı sorumluluklarıdır.

İşletmelerin çalışanlara karşı sosyal sorumluluklarını yerine getirmesi kurumsal imajını artırmaktadır. İşletmeler kurumsal imajlarını güçlendirmek amacıyla sosyal sorumluluk raporu yayımlamaktadır. İşletmelerin çalışanlara karşı sosyal sorumluluğunu belirten sosyal sorumluluk raporlarında çalışma ve istihdam alanlarında ayrımcılıktan sendikal haklara çeşitli göstergeler bulunmaktadır (Kağnıcıoğlu, 2009: 127). Bunun gibi işletmelerin kurumsal sosyal sorumlulukları belirli standartlarla, raporlar ve işletmenin etik kodları gibi araçlarla da gösterilmektedir. Bununla birlikte, işletmelerin çalışanlarına karşı her zaman sorumlu davranmadığı görülmektedir. Örneğin; çok uluslu firmaların sermayelerini üçüncü dünya ülkelerine aktarması, bu firmaların merkez ülkelerindeki çalışanlarına gösterdikleri hassasiyetin daha az gelişmiş ülkelerde gösterilmemesi, buralarda

özellikle çocuklar ve kadınların düşük ücret ve olumsuz çalışma koşulları ile çalıştırılması gibi sorunlar görülmektedir.

Tüketiciler, işletmelerin kendileri için kaliteli ve uygun fiyatlı ürün ve hizmet sunmasını beklerler. İşletmeler de tüketicilerin bu beklentilerini karşılamakla yükümlüdür. Bunun yanında işletmelerin tüketiciyi yanlış yönlendirmeme ve tüketiciyi ürün ve/veya hizmet hakkında doğru bilgilendirme sorumlulukları da vardır (Kocabıyık, 2016). Sosyal sorunlardaki artış ile tüketicilerin işletmelerden beklentileri de değişmektedir. Buradan hareketle, işletmelerin toplumdaki rolü sorgulanır hale gelmiştir. Günümüz işletmelerinin odağı sadece üretmek ve kâr elde etmekten çıkmıştır. İşletmeler sürdürülebilir olmaları için sürdürülebilir müşteri, sürdürülebilir kâr ve sürdürülebilir dünya olarak sosyal sorumlu biçimde hareket etmeleri gerekliliğine doğru bir değişim içine girmiştir. Tüketiciler artık işletmelerin yerel ve küresel sorunların çözümü için çabaladığını görmek istemekte, sosyal olarak sorumlu davranan işletmeleri ve onların ürünlerini satın alma eğilimi göstermektedir (İçli ve Anıl, 2016: 59). Diğer yandan bazı işletmelerin kurumsal sosyal sorumluluk projelerini, kendi reklam ve tanıtımlarını yapmak amacıyla ya da kriz dönemlerinde mevcut sorunların çözümü üzerinde durmak yerine yaşanılan sorunu kamufle etmek gibi amaçlarla kullandığı görülmektedir. Tüketici davranışları ve ürün tercihleri bu şekilde değiştirilmeye çalışılmaktadır. Bilinçli tüketicilerin bu durumu fark etmesi, bu tür işletmelerden ürün ve hizmet satın almayarak tepki göstermesine neden olabilmektedir. Bu tür işletmelerin kamuoyuna kendisini sorumlu bir şirket gibi gösterirken aslında tüketiciyi yanılttığı ve etik olmayan bir durum sergiledikleri söylenebilir.

Günümüzde işletmelerin ürün ve hizmet üretmelerinin yanında çevresel ve sosyal sorumlulukları da bulunmaktadır. İşletmelerden beklentiler; toplum içindeki sosyal konumlarını gözeterek çevreyi kirletmeme, üretim süreçleri esnasında doğaya zarar vermeme, doğaya zarar verebilecek tüm olasılıklara karşı önlemler alma, doğal kaynakları verimli kullanma gibi tutum ve davranışlardır. Böyle bir yaklaşım tarzı işletmeleri, ekonomik bir yapı olma anlayışından sosyal bir varlık kimliğine yöneltmektedir (Becan, 2011: 20).

Günümüzde araştırmacıların birçoğu, birbirine rekabet eden şirketleri karşılaştırırken kurumsal sosyal sorumluluklarıyla da ilgilenmektedir. Buna göre,

gerçekleştirilen projelerin kapsamı, etkisi ve sonucu gibi kriterlere bakılmaktadır (UNDP ve İstanbul Uluslararası Özel Sektör ve Kalkınma Merkezi, 2012: 13). Şirketlerin sahip oldukları başarı artık yalnızca ticari kriterlere göre değil, sosyal sorumluluk kavramına, yani topluma ne oranda katkı sağladıklarına göre ölçülmektedir (Işık, 2013: 114). Buna göre; maddi değer, kârlılık ve kalite yanında manevi değer, ekosisteme duyarlı ürünler üretme, kaynakları koruma, çalışanların sağlık ve güvenliği gibi tüm topluma sorumlu olma öne çıkmaktadır.

Paydaş çıkarları kurumsal sosyal sorumluluk için nihai öneme sahiptir. Ayrıca işletmeler sosyal sorumluluk faaliyetleri olarak; sponsorluk, ürün bağışı, kârlarının bir kısmını sivil toplum örgütlerine aktarma ya da bu kuruluşlara ekipman desteği sağlama gibi uygulamalar yapmaktadır. İşletmeler aynı zamanda dezavantajlı grupları destekleyerek, çeşitli eğitim çalışmalarına ve çevre korumaya destek vererek, kadınların desteklenmesi çalışmalarına katılarak, toplum sağlığının iyileştirilmesi için çalışmalara yardım ederek sosyal girişimlere de destek vermektedir (İçli ve Anıl, 2016: 59-60). Gergely (2012), "Eğer paydaşlarımızı anlamak konusunda tamamen başarılı olursak veya sadece bu gruplardan birinin bile çıkarlarına uzun dönemli kurumsal stratejimizde yer verebilirsek, daha sorumlu olmak konusunda çoktan adım atmaya başlamışız demektir." diyerek paydaş çıkarlarının önemini vurgulamaktadır.

Sosyal girişimlerin gelişmesinde, özel sektörün kurumsal sosyal sorumluluğunun tetikleyici olduğu belirtilmelidir. Şirketlerin sosyal alanda çalışan kuruluşlarla sağlıklı ilişkiler kurarak sosyal sorumlu şirket modeline doğru yapılanması ve yeni kurulacak işletmelerin sosyal girişim modelinde kurulmasının teşvik edilmesi modelin gelişmesinin önemli koşulları olarak ortaya çıkmaktadır (Ersen vd., 2010: 26). Bu kapsamda işletmelerde var olan nitelikli kurumsal sosyal sorumluluk uygulamalarının sosyal girişimlerin ortaya çıkmasında tetikleyici olabileceği belirtilebilir.

1.2.3. Yeni Sosyal Hareketler

Yeni sosyal hareketler kavramındaki "yeni" ifadesi, "eski" sınıf temelli ve çıkar gruplarına dayalı hareketlerden bir farklılığa işaret etmektedir. "Eski" kavramı daha çok işçi sınıfı hareketlerini ifade etmek için kullanılırken; "yeni" kavramı daha farklı mücadele alanlarını (feminist hareketi, ekoloji hareketini, nükleer karşıtı hareketleri, barış hareketlerini ve azınlık hareketlerini) tanımlamak için

kullanılmaktadır (Coşkun, 2017: 109). Yeni sosyal sınıfların ortaya çıkışına ilişkin açıklamalar genellikle yeni teknolojilerin ve endüstrilerin gelişimine paralel olarak oluşan yeni sorunlar, ulus-devlet örgütlenmesinin yetersizliği, sendikaların gücünü kaybetmesi ve neoliberal düzene odaklanmaktadır.

Offe (2016: 61), eski ve yeni paradigmaların özelliklerini "aktörler", "temalar", "değerler" ve "hareket biçimleri" olarak kategorize etmiştir.

- Aktörler: Eski paradigmada aktörler, grup olarak hareket eden ve gelir dağılımı çatışmasına müdahil olan sosyoekonomik gruplar; yeni paradigmada aktörler ise grup gibi davranmayan ancak belli temalar etrafında bir araya gelmiş topluluklar lehine harekete geçen sosyoekonomik gruplardır.
- Temalar: Eski paradigmada ekonomik büyüme ve dağılım, askeri ve sosyal güvenlik, sosyal kontrol gibi temalar öne çıkarken; yeni paradigmada barış, çevre ve insan haklarının korunması gibi temalar belirgindir.
- Değerler: Eski paradigmada özgürlük, tüketim güvenliği ve maddi ilerleme gibi değerler; yeni paradigmada ise merkezi kontrolün karşısında kişisel özerklik ve kimlik gibi değerler öne çıkmaktadır.
- Hareket biçimleri: Hareket biçimleri içsel ve dışsal hareket biçimleri olarak sınıflandırılmıştır. Eski paradigmada, resmî örgütlenmeler ve büyük ölçekli temsil birlikleri içsel hareket biçimleri olarak belirtilirken; çoğulcu ya da korporatist çıkar aracılığı siyasal parti ve çoğunluk oyu dışsal hareket biçimleri olarak belirtilmiştir. Yeni paradigmada, enformalite ve düşük düzeyde dikey ve yatay farklılaşma içsel hareket biçimleri; negatif terimlerle formüle edilmiş taleplere dayanan protesto politikaları ise dışsal hareket biçimleri olarak belirtilmiştir.

Teorisyenlerin bazıları "eski" ve "yeni" arasında keskin bir ayrım olduğu ile ilgili bir iddiada bulunurken (kopuş teorileri); diğer kısmı ise "eski" ve "yeni" arasında bir sürekliliğin olduğunu (süreklilik teorileri) savunmaktadırlar. "Süreklilik teorileri" ve "kopuş teorileri" ile ilgili farklılıklar için aşağıdaki tabloya bakılabilir:

Tablo 1.1. Kopuş ve süreklilik teorileri

Kopuş Teorileri (Kültürel Yaklaşım)	Süreklilik Teorileri (Siyasal Yaklaşım)
Yeni sosyal hareketler sosyalist ideolojinin, modernleşme sürecinin ve refah devletinin eleştirisini yaparak ortaya çıkmıştır. Bu nedenle eski sosyal hareketlerden keskin bir ayrıma işaret ederler.	Yeni sosyal hareketlerin talepleri kapitalizmin sınıf yapısından kaynaklanan sorunlara karşı bir tepkidir ve ekonomik yapıdan özerk değildir. Yeni sosyal hareketlerin talepleri, bu nedenle, eski sosyal hareketlerden miras alınmış görünmektedir.
Yeni sosyal hareketler orta sınıf temelli hareketlerdir.	Yeni sosyal hareketler eski ve yeni orta sınıflardan, işsizlerden, öğrencilerden ve emeklilerden oluşur. Dolayısıyla bu hareketler sınıflar arası bir ittifaka dayanır.
Kimlik yönelimli talepler içerirler. Bu nedenle üretim ilişkileri gibi kavramlarla açıklanamazlar.	Bu hareketlerin talepleri üretim ilişkilerinden ayrılamaz. Bu talepler emek-sermaye çelişkisinin karmaşık dolayımlarıdır.
Yeni sosyal hareketler merkezsiz ve hiyerarşik olmayan örgütlenme biçimleri ortaya koyarlar.	Yeni sosyal hareketler örgüt içinde yatay ve dikey olarak daha az bir farklılaşma üretir (özellikle Offe'ye göre).

Kaynak: Coşkun, 2017: 151.

1970'lerin ikinci yarısından sonra egemen olan neoliberal politikalar çok kısa sürede yoksullaşma, sosyal hak kayıpları, ekolojik yıkım, işsizlik gibi pek çok sorunu beraberinde getirmiştir. Göçmen ve mültecilerin sayısı milyonları bulmuş, düzensiz ve güvencesiz çalışma yaygınlaşmış (Çetinkaya, 2008: 9); tüm dünyada belirli bir istikrara sahip olmayan milyonlarca kişiyi kapsayan "prekerya"[11] ortaya çıkmıştır (Standing, 2015: 11). Harvey (2015), küresel kapitalizmin ve neoliberal politikaların yarattığı eşitsizliklerin Marksist teori üzerinden sınıf temelli eleştirisini yapmakta ve aktivist kimliği ile öne çıkmaktadır. Kolektif hak arayışlarında sosyal hareketlerin kimi zaman engellendiğine ilişkin eleştirisi vardır. Azınlığın özgürlüğü için çoğunluğun özgürlüğü kısıtlanmaktadır.

Sosyal devletin giderek gerilemesi, siyasi partilerin ve sendikaların neoliberal düzene ayak uydurması ve tüm dünyada yaşadığı güven kaybı, sınıf politikasının yerini kimlik politikasına bırakması, çalışma yaşamında yaşanan değişimler gibi nedenler yeni teknolojilerle birlikte farklı çıkar gruplarının bir araya gelmesini

[11]Prekerya terimi ilk defa 1980'li yıllarda Fransız sosyologlar tarafından "geçici ve mevsimlik işçiler"i tanımlamak için kullanılmıştır. Güncel kullanımı ise İtalya'da "bir hayat tarzı olarak güvencesiz varoluş"u, Almanya'da "geçici işçiler yanında herhangi bir toplumsal entegrasyon umudu olmayan işsizler"i, Japonya'da "çalışan yoksullar"ı ifade etmektedir. Bazıları ise prekeryayı "insanların emek süreci üzerinde kontrolü olmaması" ile açıklamaktadır. Standing ise prekeryayı "emeğe dair yedi tip güvenceden yoksun kişiler" olarak tanımlamaktadır. Bu güvenceler; "iş gücü piyasası güvenliği", "istihdam güvenliği", "iş güvenliği", "çalışma güvenliği", "vasıf güvenliği", "gelir güvenliği" ve "temsil güvenliği"dir. Detaylı bilgi için bknz. Guy Standing, *Prekerya "Yeni Tehlikeli Sınıf"*, 3. baskı, İstanbul: İletişim, 2015, s. 24-26.

kolaylaştırmıştır. Aykaç (2018: 133), yeni teknolojilerin gelişmesine bağlı olarak birbiriyle bağlantısı olmayan coğrafyalardaki katılımcıların katılım, protesto ve müzakere etkinlikleri için bir araya geldiğini ve yeni sosyal hareketlerin örgütlenme yerinin fiziksel bir mekân olmaktan çıkarak sanal bir mekâna dönüştüğünü belirtmektedir. Castells (2005)'in kimlik arayışında başlangıç noktasının enformasyon teknolojisindeki değişim olduğu görülmektedir. Teknoloji ile toplum arasındaki ilişki "ağ toplumu" üzerinden okunmaktadır. 1970'lerde çoğunlukla ABD'de ortaya çıkan yeni teknolojik paradigmanın zamanla başka toplumlara, kurumlara yayıldığı görülmektedir.

1960 ve 1970'li yıllarda Amerika ve Batı Avrupa'da ortaya çıkan sosyal hareketlerde klasik Chicago okulu geleneğinin yetersiz olduğu belirlenmiştir. Çoğulcu demokrasilerde ve çok sayıda gönüllü kuruluşu barındıran sivil toplumlarda ortaya çıkan bu hareketler, ekonomik krizlere ve çöküşe gösterilen tepkiler değildir. Yeni sosyal hareketlere ilişkin geliştirilmiş "kaynak mobilizasyonu paradigması" ve "kimlik yönelimli paradigma" olmak üzere iki temel yaklaşım vardır. Bu iki yaklaşım arasında temel ayrımlar bulunmaktadır (Cohen, 2016: 104).

Amerika'da hegemonik hale gelen kaynak mobilizasyonu paradigması, kendisini gücün stratejik kullanımı ile sınırlayarak güncel çatışmaların ekonomik ve politik boyutu üzerine odaklanmaktadır. Bir hareketin başarısı onun politik olarak tanınmasına (politika, devlet ve piyasa mekanizmasını kontrol etmek için bir araç olarak görülür) veya ekonomik kazancın artırılmasına bağlıdır (Çayır, 2016). Batı Avrupa'da etkili olan kimlik yönelimli paradigmanın hemen hemen tüm teorisyenleri ise bu süreçte kimlik inşası sürecine vurgu yapmakta, sosyokültürel boyutu öne çıkarmaktadır. Bu hareketler temelde siyasal sahneye çıkış değil, mevcut kamusal alanı genişletme ve siyasal kurumları demokratikleştirme çabasındadır (Çayır, 2016: 23).

1999 yılında ABD'nin Seattle şehrinde yapılan Dünya Ticaret Örgütü toplantısının kitlesel biçimde protesto edilmesi ve sokak çatışmalarının yaşanması neoliberalleşmeye karşı duyulan tepkilerin açık bir göstergesidir. Bu küreselleşme karşıtı hareketler Seattle'daki gösteriler sonrasında diğer ülkelere de yayılmıştır. 2001 yılında Brezilya'nın Porto Alegre şehrinde küresel bir sosyal forum düzenlenmiş ve burada "başka bir dünya mümkün" vurgusu yapılmıştır. Bu yeni dünyanın daha

dayanışmacı ve insanî yeryüzünü oluşturacağının altı çizilmiştir. Sosyal forumlar sadece alternatif politikaları tartışmakla kalmamış; aynı zamanda yapıldıkları yerlerde sokak çatışmalarını da tetiklemiştir (Çetinkaya, 2008: 9-10; Arıkanlı, 2015: 498). Çoğunluğu öğrenci ve aktivistlerden oluşan binlerce kişinin ilk olarak 1 Mayıs 2001 tarihinde Milan kentinde gerçekleşen alternatif 1 Mayıs gösterileri için bir araya gelmeye başlaması buna örnektir (Standing, 2015: 12). Neoliberal kurumlara karşı çıkan, çoğunluğunu gençlerin oluşturduğu ancak hareketlerin çeşitliliğine bağlı olarak farklı kimlikleri de bünyesine alan yeni bir kuşak oluşmaktadır. Bu kuşak, azimli ve dinamiktir; bununla birlikte değişimin kendileri tarafından sağlanabileceğine inanmaktadır (Şensever, 2003: 111).

Geleceklerinden endişelenen gençler, öğrenciler yanında işsizler, güvencesiz çalışanlar, hak kaybına uğrayanlar, çarpık kentleşmeden etkilenenler, göçmenler, köylüler, ekolojik yıkımla mücadele edenler gibi gruplar farklılaşan taleplerini benzer mücadele biçimlerinde birleştirmiştir. Bu kişiler, tüm dünyada bir araya gelerek iktisadi ve siyasal sistemi dönüştürmeyi, farklı kimliklerin tanınmasını istemişler ve politik kimlik ve aidiyet talep etmişlerdir. Yani öncesinde farklı alan ve örgütlerde ayrı ayrı mücadele eden sınıf, kadın, çevre gibi hareketler artık bir araya gelerek güçlerini birleştirmiştir (Çetinkaya, 2008: 13).

Tüm bu mücadele ve anlayış içinde sosyal girişimciler, sosyal hareketler ve sosyal eylemcilerden etkilenmektedir ancak sosyal girişimcileri sosyal eylemci olarak tanımlamamak gerekir; zira sosyal girişimcilerin ana hedefi sosyal eylemde bulunmak değildir. Sosyal hareketler, sosyal girişimciliği motive eden bir faktördür ancak sosyal girişimciliğin bir eylemi, çıktısı ya da ürünü olmaktan uzaktır (Kümbül Güler, 2010: 102).

Sosyal hareketlerin aktörleri, sorunlarını çözmek için soruna neden olan ya da çözüm bulması beklenen kurumlara giderek sorunun çözülmesi için öncülük yaparlar; sorunları bizzat çözmezler. Taleplerini anlatmak için protesto, katılım ya da müzakere yollarını kullanabilirler. Bu aktörler, gerçek bir mekânda olmak zorunda değildirler; seslerini sanal ortamda da duyurabilmektedirler. Ne kadar fazla kişi olursa sesleri o kadar güçlü olmaktadır. Sosyal girişimler ise sorunları herhangi bir kurum ya da kuruluşla bağlantı kurarak çözmeyi hedeflemezler. Mevcut sorunları daha önce çözülmemiş yeni yollar deneyerek kendi imkanlarıyla çözerler. Bunu yaparken de tek

bir yöntem kullanmazlar. Sosyal girişimciler ve sosyal hareket aktörlerinin çözmeyi amaçladıkları sorun aynı olsa da yöntemleri farklıdır. Bununla birlikte her ikisinin de teknolojiden yararlanması, sanal ortamda var olabilmesi, aktörlerinin sosyal sorunların çözümü için mücadele etmesi diğer bir deyişle "aktif vatandaşlık" anlayışını geliştirmeleri gibi özellikleri benzerdir. Bu nedenle her ikisi de birbirinin gelişiminde önemli görülmektedir.

1.2.4. Çalışmanın Değişen Anlamı

Çalışma, içinde yaşanan toplum ve dönemle doğrudan ilişkilidir ve toplumsallaşma yoluyla içselleştirilmektedir. Çalışma kültürü farklı toplum, kurum ve yapılarda farklılık gösterse de dönemlere göre çalışma kültürüne yönelik genel bir tasvir yapmak mümkündür. Tarihsel olarak değerlendirildiğinde tarım toplumu, endüstri toplumu ve endüstri sonrası toplumlar açısından değerlendirme yapılabilir (Zencirkıran ve Baştürk, 2019: 133).

Tarım toplumlarında çalışma hayatı tarım ve toprağa dayalı işler etrafında şekillemiş, hayvanlar evcilleştirilmiş, tarım arazilerinin etrafına köyler ve şehirler kurulmuştur. Toprağın işlenmesiyle toplumların hayatında önemli değişimler meydana gelmiştir (Işık, 2016: 18). Geleneksel toplumlarda nüfusun büyük bölümü çiftliklerde çalışmakta ve kendilerine yetecek kadar ekonomik güçleri olmaktadır. Gıda, giyim gibi ihtiyaçlarını kendileri üretmektedirler (Giddens, 2012: 794). Kendilerinde olmayan ürünler ise takas usulüyle karşılanmaktadır. Kırsalda tarım ve hayvancılıkla uğraşanlar mevsimsel olarak ve düzenli olmayan saatlerde çalışırlar.

Kırsalda tarım ve hayvancılık yaygınken; kentlerde küçük ölçekli zanaat yapılmaktadır. Dikey bir bütünleşme söz konusudur; zanaata dayalı çalışma biçiminde usta, kalfa, çırak ilişkisi mesleki dayanışmayı sağlamaktadır. Bu ilişkide piyasa göstergelerinden çok saygı, itaat, eğitim öne çıkmaktadır (İleri, 2009: 75).

Tarım toplumlarında çalışmanın anlamı daha fazla kazanmak ve birikim yapmak değildir; çalışmak geçinmek için yapılan bir ihtiyaç olarak görülmektedir. Bu düşünce yapısında din kurumunun önemli bir payı bulunmaktadır. Bu dönemde batı toplumlarında Katolik kilisesi gücü eline almıştır. Dinden kaynaklı kanaatkâr, sabırlı, dayanışmacı olma gibi değerler önem kazanmaktadır.

Tarım toplumundaki tarım, hayvancılık ve zanaata dayalı çalışma düzeni yerini endüstri toplumunda fabrikaya dayalı çalışma düzenine bırakmıştır. Tarımda makineleşme nedeniyle kâr amaçlı üretime geçiş ve küçük toprak sahiplerinin büyük çiftçilerle rekabet edememesi söz konusudur. Önceleri bu kişilerin bir kısmı büyük çiftliklerde ücret karşılığı çalışmış ancak ücretlerin yetersizliği nedeniyle inşaat, maden, marangozluk gibi tarım dışı işler yapmışlardır. Bu dönemde tarım işlerinden tarım dışı işlere bir geçiş söz konusudur (Güzel, 2005: 284-295). Daha sonra kazançlarını artırmak isteyen çiftçiler kent merkezlerine yerleşerek endüstri toplumunun vasıfsız ve yarı vasıflı işçilerini oluşturmuşlardır. Endüstri toplumunun ilk döneminde yeni üretim düzeni karşısında rekabet edemeyen geleneksel düzenin esnaf ve zanaatkârları ise endüstri düzeni içinde vasıflı fabrika işçileri haline gelmişlerdir (Bozkurt, 2014: 166).

Endüstri toplumunda işçi sınıfının nitelikleri şu şekilde özetlenebilir: İşçiler gelirlerini emek gücünü satarak günü gününe sağlayan ve emeğin karşılığında aldığı ücret dışında bir geliri olmayan kişilerdir. Endüstrileşmenin ilk başlarında işvereninin tek taraflı belirlediği çalışma koşullarına bağlı kalmak zorunda kalmışlardır çünkü pazarlık gücü ve örgütlenme hakları yoktur. İşçi sınıfının bilinçlenmesi ve hakkını savunma gereksinimi uzun ve sıkıntılı bir süreç sonrası olmuş, engellemeleri yenmek için güçlü uğraşlar vermişlerdir. İşçi ve işverenin kişisel ilişkileri lonca sistemi ile oldukça farklıdır; endüstri toplumunda işçi ile işveren giderek birbirini tanımaz hale gelmiştir (Talas, 1995: 51). Fabrika sisteminin ortaya çıkardığı işçi-işveren ilişkileri, eski lonca sisteminde görülen usta-kalfa-çırak arasındaki yakın, şahsi ve samimi ilişkileri ortadan kaldırmış, yerine gayrişahsi ilişkiler düzeni getirmiş, bu dönemde işçi-işveren ilişkileri belirgin biçimde emek-sermaye ilişkisine dönüşmüştür (Kozak, 1992: 64).

Bu sistemin oluşturulmasında yeni bir inanç sistemi olan Protestanlık etkili olmuştur. Bu inanç gereği tüketim (özellikle de lüks tüketim) sınırlandırılmış, bedensel ve dünyevi zevkler dışlanmış, durup dinlenmeden sürekli, sistematik biçimde çalışılması önemli görülmüştür. Tüketimin sınırlandırılması ile kazanç peşinde koşma birlikte ele alındığında ortaya çıkan pratik sonuç biriken sermayedir (Weber, 1999: 147-148).

Weber, toplumsal kurumlarda hâkim olan "bürokrasi yönetim anlayışı" ile ideal tarzı ortaya koymuştur. Buna göre çağdaş bürokrasinin somut biçimde işleyişi; yasa ve yönetmeliklere göre resmî biçimde ve kurallara uygun olmalı, yetki dağılımı dengeli yapılmalı, genel kurallara uygun nitelikli kişiler istihdam edilmeli, iyice belirlenmiş bir ast-üst ilişkisi olmalı, ayrıntılı kayıt ve dosyalama yapılmalı, uzmanlaşma olmalıdır (Weber, 2004). Weber'den farklı olarak kendisi bir mühendis olan F. Winslow Taylor ise bilimsel yöntemleri işe uyarlayarak[12] verimlilikte bir devrim yaratmıştır. Taylor, aylar süren gözlemler, deneyler, istatistiki çalışmalardan sonra her iş için en uygun personel, çalışma saati ve dinlenme aralığını saptayarak işi mekanikleştirmiştir. "Zaman ve hareket etütleri" olarak bilinen çalışmasında insanın beden hareketlerini makine gibi planlayarak iş süreçlerinde maksimum performansı hedeflemiştir. Çalışan, ekonomik yöntemlerle motive edilmeye çalışılmış ve sonuç olarak hiçbir sosyal boyutu kalmayan, makinenin bir uzantısı konumunda işçi profili yaratılmıştır (Zencirkıran, 2018: 276).

Özetle Weber'in bürokrasi kuramında vurguladığı iş bölümü ve uzmanlaşma, Taylor'un bilimsel yönetim yaklaşımında da başat rol oynamaktadır. Buna göre işler basitleştirilerek standart hale getirilmekte, tek bir görev verilerek bireyin verilen görevde uzmanlaşması sağlanmaktadır. Burada aynı işi yapmaktan kaynaklı bir el çabukluğu olmakta, bu durum da zamandan tasarruf etmeyi sağlamaktadır. Endüstri döneminde işçi basit üretim araçlarını kullanmakta, üretim sürecinde iş bölümü ile amacı sadece bir görevi yerine getirmek olmakta ve ürün çıktısından soyutlanmaktadır. Taylorist yönetim yaklaşımı ile seri üretimin hız kazandığı dönemde işçi yanındaki arkadaşının ne iş yaptığını dahi bilmemekte, diğer işçilerden de uzaklaşmaktadır. Bu süreçte işin mekanik olması ve rutinliği nedeniyle düşünmek zorunda kalmayan insan kendini gerçekleştirme potansiyelini de kaybetmektedir. Strangleman ve Warren (2015: 112)'nin belirttiği gibi, endüstri toplumunda işçiler dört boyutta; diğer işçilere, ürünlere, emek sürecine ve son olarak da çalışma yoluyla kendilerini gerçekleştirme potansiyeli kaybolduğu için kendilerine yabancılaşmaktadırlar.

[12]Taylor'un bilimsel yönetim anlayışının uygulamada temsilcisi Henry Ford olarak nitelendirilebilir. Ford bu ilkelerden hareketle kendi fabrikasında sipariş usulü üretimden "kitle halinde seri üretim"e yönelmiştir. "İleri düzeyde iş bölümü" ve "standartlaşma"yı son derece katı biçimde uygulayarak verimlilikte büyük artışlar sağlamıştır. Ford Motor Şirketi'nin Highland Park Fabrikası, 1910-1914 yılları arasında, teknoloji temelli iş bölümünün kusursuz bir örneği olarak kabul edilmiştir. Bknz. Richard Senett, *Karakter Aşınması*, 9. baskı, İstanbul: Ayrıntı, 2014, s. 42.

Weber'in bürokrasi kuramı, Taylor'un bilimsel yönetim yaklaşımı, dine dayalı çalışma anlayışı yanında endüstri toplumundaki denetim ve gözetim de bu dönemdeki çalışmanın anlamını kavramak açısından önemlidir. Bozkurt (2014: 100-101), endüstri toplumundaki denetime örnek olarak Weber'in ayrıntılı kayıt ve dosyalamasını ve gözetime örnek olarak ise Orwell'ın 1984 romanında büyük birader adını verdiği dev bürokratik organizasyon tarafından vatandaşların yirmi dört saat izlenmesini örnek vermektedir. Endüstri toplumundaki düşük maliyetle en yüksek verimliliği sağlamak için kurguladıkları bu denetim ve gözetim kültürü Charlie Chaplin'in baş rolünü oynadığı Modern Zamanlar filminde detaylı bir şekilde incelenmiştir.

1970'li yıllar dünya tarihinde önemli kırılmaların yaşandığı bir dönemdir. Bu dönemde toplumun tüm yapılarında ve kurumlarında ciddi bir dönüşüm görülmektedir. Endüstri toplumundan endüstri sonrası topluma geçişte etkili olan pek çok unsur bulunmaktadır. Bunlar; Fransa'da başlayan ve etkisi zamanla tüm dünyaya yayılan 1968 olayları ve özgürlükçü hareketlerin ortaya çıkışı, 1973 Petrol Krizi, sosyal devletin gücünü kaybetmesi, Keynesyen ekonomi modelinin işlerliğini yitirmesi, Taylorist yönetimin ve Weber'in bürokrasisinin insanı mekanikleştirmesi ve değersizleştirmesinin eleştirilmesi, neo-liberal politikalar, bilgisayar teknolojilerinde yaşanan gelişmeler, reklamlar aracılığıyla tüketime özendirme, boş zamana verilen değerin artması, insana değer veren araştırmaların artması gibi unsurlardır.

Tüm bu unsurlar çalışma hayatında da köklü değişimlere neden olmuştur. 1970'lerin sonlarında kitle üretiminin krize girmesi sonucunda işin örgütlenmesinde yeni arayışlar başlamış, iş gücünün niteliğinde ve sendikaların fonksiyonlarında önemli değişimler ortaya çıkaran "esnek üretim biçimi" yeni üretim düzenini oluşturmuştur. Genel eğilim küçülmekten yana olmuştur.

Hizmetler sektörünün gelişmesi ile işyeri kavramı dönüşüme uğramış, işler işyerinin dışına taşınmıştır. İnsanlar artık evde, arabada, kafelerde çalışmakta işletme kavramı bir mekân olarak giderek küçülmekte hatta bir ağ üzerinden hizmet veren birçok işletme kurulmaktadır. Hizmet sektörüne dayalı piyasa toplumunda modern ofisler de bulunmaktadır. Bu ofislerde çalışanlar işe sıradan kıyafetlerle erken saatte gidip işte duş alıp tıraş olmakta, dilerlerse çocuklarını işyerine bile götürebilmektedirler. Bu çalışanlar öğle yemeğinden sonra kısa bir uyku molası da verebilmektedirler (Standing, 2015: 200).

Endüstri toplumunda kutsanan çalışma yerine endüstri sonrası toplumda boş zamana verilen önem artmış, ortalama çalışma sürelerinde azalma olmuştur. Çalışma sürelerinin azalmasında yeni çalışma biçimleri etkili olmuştur. Bu çalışmalar; evden çalışma, tele çalışma, parça başı çalışma, kendi hesabına çalışma, kısmi çalışma, part-time çalışma gibi esnek çalışma biçimleridir. Bu çalışma biçimlerine bağlı olarak artık sabah sekizden akşam beşe kadar çalışma yerini esnek çalışma saatlerine bırakmıştır. İnsanlar çalışma saatlerini çoğunlukla kendileri ayarlamakta ve kendi kontrol mekanizmalarını kendileri oluşturmaktadır. Lafargue (2017)'nin ünlü eseri Tembellik Hakkı'nda belirtildiği gibi tembelliğin kötü bir şey olmadığı, çalışma saatlerinin azaltılarak insanın verimliliğinin artırılacağı artık kısmen bilinmektedir. Kapitalizm henüz el değiştirmemiş/yok edilmemiş olsa da değişime uğramaktadır. Günümüzde ekonomik kazanç için çalışmak yeterli görülmemekte, sosyal değer üretmek de önemsenmektedir.

Günümüzde çalışanlar giderek çalışma yaşamının anlamını sorgulamakta, maddi kazanç yanında kendileri ve içinde bulundukları topluma katkı sağlayan daha anlamlı işler yapmak istemektedir. Boş zamanın giderek artmasının da etkisiyle gönüllü çalışma yaygınlaşmakta, bireyler sivil toplum örgütlerinde yaşamlarını anlamlı kılan çalışmalar yapmayı istemektedirler. Ayrıca sosyal çalışma alanında yaşanan değişim de bu meslek dışındaki bireylerin sosyal sorunlara yönelmelerine olanak tanımaktadır (Kümbül Güler, 2010: 102-103). Esnek çalışma saatlerine ve boş zamana sahip olan bireyler çalışmadan geriye kalan zamanları kendi isteklerine göre değerlendirebilmektedir. Birey, gönüllü faaliyetlerde bulunarak veya doğrudan sosyal girişimci olarak sosyal fayda sağlayarak zamanını etkin kullanmakta, işe yaradığını düşünerek manevi olarak da doyum sağlamaktadır (İçli ve Anıl, 2016: 61).

Çalışmanın anlamında yaşanan değişiklikler iş paylaşımı, sosyal gelire karşı gönüllülük, kooperatif toplulukları ya da yerel takas sistemleri gibi çeşitli biçimlerde ortaya çıkmaktadır. Bu seçenekler dağınık ve yapısal olmayan biçimlerde olsa da değişime yönelik alternatifler olarak görülebilir (Aykaç, 2018: 170). Günümüzde bir merkeze bağlılık yoktur; bunun yerine daha çok ademi merkezi bir yönetim tarzı benimsenmiştir. Bu dönemin mottosu "Küresel düşün, yerel hareket et" olmuştur. "Glokalleşme" adı da verilen bu durum, küresel anlamda dışa açılmayı ve küresel politikalar izlemeyi ancak yerel taleplere göre davranmayı ifade etmektedir.

Çalışma hayatındaki değişim sosyal girişimlerin ortaya çıkmasında önemli rol oynamaktadır. Diğer yandan sosyal girişimler ortaya çıktıktan sonra da çalışma yaşamında doğrudan veya dolaylı olarak değişim yaratmaktadır. Bunun bir göstergesi de sosyal girişimlerin toplumda istihdam edilmeleri güç olan dezavantajlı grupların istihdamını doğrudan ve dolaylı olarak artırmalarıdır. Sosyal girişimler, kendi işini kuran veya orada çalışan kişilere doğrudan istihdam sağlamış olurlar. Diğer yandan katılımcıların eğitim programları yoluyla iş becerilerinin geliştirilmesi, iş bulmalarını sağlama, sağlık sorunları nedeniyle çalışamayan kişilerin tedavi edilmesi, evsizlere konut temin etme, yaşlı çocuk engelliler için bakım hizmeti sunma gibi sosyal girişimler tarafından yapılan hizmetler dolaylı açıdan istihdam miktarını artırmaktadır (Biçerli, 2010: 84-85).

Rifkin (1995), yeni teknolojilerin farklı sektörlerdeki işleri ortadan kaldıracağını, bu durumun işsizliği yaygınlaştıracağını, bilgi ve teknolojiye sahip azınlığın sermayeden büyük bir pay alırken orta sınıfın da giderek küçüleceğini öne sürmüştür. Belirttiği gibi "işin sonu" söylemi henüz gerçekleşmemiştir ve çalışmanın sonundan bahsetmek için erkendir ancak çalışmanın anlamında değişiklik olduğunu söylemek gerekmektedir. İnsanlar artık çalışmanın sadece maddi kazancı ile değil manevi doyumu ile de ilgilenmektedir. Başkalarına faydalı oldukları işlerde çalışmak istemektedirler. Çevreye duyarlı farklı ve kullanışlı ürünler üretme, kendilerine değer veren ve kendilerini geliştirebilecekleri işlerde çalışmak, sosyal ve çevresel sorunları sürdürülebilir biçimde çözmek örneğin dezavantajlı grupların da istihdama kazandırılması gibi talepler artmaktadır. Bu da sosyal girişimlerin giderek yaygınlaşacağı düşüncesini pekiştirmektedir.

1.3. SOSYAL GİRİŞİM KAVRAMI VE SOSYAL GİRİŞİMCİLİK UNSURLARI

Sosyal girişim iki zıt kelimeyi bünyesinde barındırması, farklı teorisyenler tarafından farklı sektörler içine dahil edilmesi, faaliyet alanının geniş olması gibi nedenlerle tanımlanması güç bir kavramdır. Bunun yanında sosyal girişim, sosyal girişimci ve sosyal girişimcilik kavramları birbiri yerine sıklıkla kullanılmakta, bu durum karışıklığa neden olmaktadır. Bu kısımda öncelikle literatürdeki sosyal girişim, sosyal girişimcilik ve sosyal girişimci kavramları tanımlanmakta, sonrasında ise birçok teorisyen tarafından ele alınan sosyal girişimcilik unsurları tartışılmaktadır. Bu

kısımda literatürden yararlanarak sosyal girişimciliğin özellikleri belirlenmekte ve sosyal girişimin çerçevesi çizilmektedir.

1.3.1. Sosyal Girişim Kavramı

Sosyal girişimcilik alanı hızla gelişmekte ve birçok sektörde gittikçe artan bir ilgi görmektedir. Sosyal girişimcilikle ilgili medyada yayınlar yapılmakta, kamu görevlileri tarafından referans alınmakta, bu alan üniversitelerde de giderek yaygınlaşmaktadır (Martin ve Osberg, 2007: 30). Popülerlik kazanmasına rağmen sosyal girişimcilik, sosyal girişim, sosyal girişimci kavramlarını ya da bu kavramların temelindeki gerçek yönleri açıklayabilmek güçtür ve farklı kişiler tarafından farklı biçimlerde anlamlandırıldığı için teori ve uygulamada tanım üzerinde bir uzlaşı mevcut değildir (Dees, 2001: 1; Fitzhugh ve Stevenson, 2015: 8; Işık, 2015: 67; Müftügil Yalçın, 2015: 1; OECD, 1999: 9; Zahra vd., 2008: 118). Bu nedenle öncelikle sosyal girişimcilik literatürünün tanım ve kapsadığı alana ilişkin netlik kazanması gerekliliğine inanılmaktadır. Bu sayede metodolojiyle ilgili sorunların çözüleceği görüşü savunulmaktadır (Aslan vd., 2012: 85).

Etimolojik olarak bakıldığında, "sosyal" ve "girişim" kelimelerinin birleşiminden oluşan "sosyal girişim" kavramının iki zıt olguyu birleştirdiği görülmekte; bu paradoks kavramın içerdiği anlamı ifade etmeyi güçleştirmektedir (Aslan vd., 2012: 71). "Sosyal" kelimesi sağlık ve refah gibi çıktılar, fiziksel ve finansal sermayeye erişimi sağlayan ağlar, ilişkiler, güven ve ortaklık gibi sosyal sermaye biçimlerini ifade etmektedir (Leadbeater, 2001: 11). Bunların yanında sosyal amaca hizmet etme, kamu yararı, sosyal fayda sağlama gibi unsurlar öne çıkmakta; girişim kelimesi ise kâr güdüsü ile hareket eden yenilikçi işletmeleri nitelemektedir. Her iki kavramın bir araya gelmesi ise sosyal bir amaca hizmet etmek için kurulan ve bunu sürdürülebilir kılmak için de girişimcilik fonksiyonunu kullanarak kâr elde eden sosyal girişim yapılarını ortaya çıkarmaktadır (Işık, 2015: 66). Sosyal girişimler, sosyal olma ve girişimcilik faaliyetlerinin kesiştiği noktada yer alan, piyasa mekanizması içerisine dahil olarak kâr elde eden ancak elde ettiği kârın tamamını sosyal sorunların çözümü için kullanan, sosyal değer yaratma odaklı ve yenilikçi yapılanmalardır (Işık, 2015: 68).

Sosyal girişimler bir yandan devlet ve özel sektörün karşılayamadığı, fark edilmemiş ve tanımlanmamış bazı ihtiyaçları karşılamak için fırsatlar arayan ve bunun

için gerekli kaynakları toplayan örgütler olarak tanımlanırken (İçli ve Anıl: 2016: 24); diğer yandan da devletin açığını kapatması yerine devlet ve özel sektörle iş birliği içerisinde hareket ederek dezavantajlı grupların seslerini duyurmasına yardım eden ve ihtiyaçlarının karşılanmasını hızlandıran sosyal işletmeler olarak ifade edilmektedir (Kümbül Güler, 2010: 112).

Sosyal girişimler, işlevlerini şirket olarak yürütebildikleri gibi, kâr amacı gütmeyen gönüllü sivil toplum örgütleri olarak da örgütlenebilirler. Özel sektör ve üçüncü sektörün kesişim noktasında yer alan ve sosyal sorunların çözümünde işletme esaslı ve serbest piyasa bazlı yöntemler benimseyen örgütlerdir (Ersen vd., 2010: 8). Fitzhugh ve Stevenson (2015) da sosyal girişimleri, gelirlerinin en azından bir kısmını elde etmek için mal ve/veya hizmet satan, elde ettikleri kârları özel menfaatler için kullanmayıp sosyal ve çevresel olarak faydalı faaliyetlerde bulunan, fayda sağlamak amacıyla sosyal amacı netleştiren yönetim belgeleri hazırlayan, çalışanlar tüketiciler ve yerel topluluk ortakları tarafından sahiplenilen sosyal amaçlı işletmeler biçiminde tanımlamaktadır.

Sosyal Girişimcilik Ağı'nın literatürden yararlanarak oluşturduğu tanıma göre sosyal girişim, "sosyal/çevresel etki yaratmayı öncelikli amacı olarak belirleyen, gelirlerinin yarısından fazlasını ticari faaliyet yoluyla elde eden ve kârlarını öncelikle sosyal amaçları için harcayan kuruluşlardır". Sosyal girişimci ise "yeniliklerden (inovasyon), özgün yaklaşımlardan ve fırsatlardan faydalanarak sosyal sorunlara uygulamaya dönük çözümler geliştiren ve uygulayan, sosyal lider" olarak tanımlanmaktadır[13].

Sosyal girişimci, sosyal sorunları fark eden ve çözüm için yeni fikirler geliştirerek uygulamaya geçiren ve bunu yaparken de başarı isteği olan, ısrarcı, sorumluluk sahibi, risk alabilen, duyarlı, gerçekçi, fırsatları görme becerisi olan ve diğer insanların güvenini kazanan kişidir. Sosyal girişimci, sosyal sorunları tespit ettikten sonra yeni bir proje üretir, projeyi uygulamak için bir yöntem geliştirir, kaynak yaratır ve nihayetinde sürdürülebilirliği sağlar (Denizalp, 2009).

[13]Türkiye Sosyal Girişimcilik Ağı; sosyal girişimleri, aktif yurttaşları, sivil toplum örgütlerini, üniversiteleri, kamu ve özel sektör gibi tüm sosyal girişimcilik ekosistemini bir araya getirmek üzere kurulmuş bir sosyal etki platformudur. Sosyal girişimcilik ağı sözlüğü ve daha detaylı bilgi için bknz. https://www.sosyalgirisimcilikagi.org/. Son erişim tarihi: 15.04.2023.

Sosyal girişimciler için başarının en iyi ölçütü elde ettikleri kâr miktarı değil, yarattıkları sosyal değer boyutudur. Sosyal girişimciler aşağıdaki gibi davranarak sosyal sektör içinde değişim elçisi olarak rol alırlar (Dees and Economy, 2001: 5):

- Sosyal değer yaratma ve sürdürme misyonunu benimseme,
- Misyona hizmet etmek için yeni fırsatları tanıma ve onları sürekli izleme,
- Sürekli yenilik, adaptasyon ve öğrenme sürecine katılma,
- Mevcut kaynaklarla sınırlı kalmadan cesurca davranma,
- Seçim bölgesi hizmetleri ve yaratılan sonuçlar için daha fazla hesap verebilirlik duygusu sergileme.

Ashoka, sosyal girişimcileri tanımlarken sistemi kalıcı olarak değiştirme vurgusu yapmaktadır. Ashoka'nın belirttiğine göre sosyal girişimci, yenilikçi bir fikirle küresel sorunun çözümüne yardımcı olabilecek bir kişidir. Dünyanın önde gelen sosyal girişimcileri, mevcut faaliyet modellerini kalıcı olarak değiştiren çözümler peşindedir[14].

Sosyal girişim, sosyal girişimcilik ve sosyal girişimci kavramları kısaca şu şekilde belirtilebilir: "Sosyal girişimler" toplumun gerekli ihtiyaçlarını karşılamak üzere ortaya çıkan kurumlar iken, "sosyal girişimciler" ise bu kurumların en önemli aktörleridir. Böyle bir organizasyonun oluşturulması ise "sosyal girişimcilik" olarak ifade edilmektedir (Özdevecioğlu ve Cingöz, 2009: 2).

Sosyal girişimcilik; daha iyi bir dünyada yaşamak için yoksulluk, hastalık, cehalet, çevresel yıkım, insan hakları ihlalleri ve yolsuzluk gibi sosyal sorunlara çözüm üreterek kurumların dönüştürüldüğü veya vatandaşların inşa ettiği bir süreçtir. Bu süreç akademisyenler, uygulayıcılar ve hayırseverler tarafından bir meslek, alan ve hareket olarak değişik biçimlerde ifade edilebilmektedir (Bornstein ve Davis, 2010: 1).

Sosyal girişimcilik sosyal refahı büyütmek amacıyla yeni girişimler kurarak keşfetme, tanımlama, fırsatlar yaratma süreci veya mevcut organizasyonu yenilikçi biçimde yönetme faaliyetlerini kapsamaktadır (Zahra vd., 2008: 118). Kümbül Güler

[14]Bill Drayton, dünyayı değiştirmek ve dünyayı değiştirmek isteyen insanlara destek olmak amacıyla 1981 yılında Ashoka adında bir sosyal girişim kurmuştur. Ashoka, Dünya'nın ilk ve en büyük sosyal girişimcilik platformu olarak 90'dan fazla ülkede 3.500'den fazla sosyal girişimciye destek vermektedir. Bu girişimciler eğitim, sağlık, kalkınma, çevre, yurttaş katılımı gibi çeşitli alanlarda köklü ve kalıcı değişimler yapmak için çabalamaktadır. Detaylı bilgi için bknz. https://www.ashoka.org/tr-tr/story/ashokas-history. Son erişim tarihi: 12.04.2023.

(2010: 45)'e göre de sosyal girişimcilik, "yenilikçi çözümler ile sosyal yönü daha ağır basan bir değer yaratma olgusu" olarak ele alınmaktadır.

Sosyal girişim, sosyal girişimcilik ve sosyal girişimci kavramları ile ilgili detaylı bilgi Ek-A'da verilmektedir. Herkesin yeni bir tanımlama çabasına karşılık bu çalışmada British Council (2019: 27) raporunda derlenmiş olan sosyal girişimi tanımlama kriterleri benimsenmiştir. Buna göre bir örgütün sosyal girişim sayılabilmesi için;

- Temel amacının; sadece kâr elde etmek yerine sosyal/çevresel bir misyon elde etmek veya kâr ile sosyal/çevresel misyonun eşit olması,
- Mali yılda elde edilen toplam gelirin yarısı veya yarısından fazlasının ticari faaliyetten elde edilmesi (bir yılı doldurmayan girişimler için ilk ve son maddedeki kriterleri karşılıyor ve kendilerini sosyal girişim olarak tanımlıyorsa dahil edilebilir),
- Elde edilen kârın sadece ortaklar arasında paylaşılmaması; örgütün misyonu, örgütsel büyüme ve gelişme faaliyetleri, paydaşların kapasitelerini geliştirmek, çalışanları ödüllendirmek, bağış yapmak ya da kurumsal sosyal sorumluluk projelerinde kullanmak, bağlı kuruluş, ana kuruluş veya iştirakler için kullanılması gerekmektedir.

Nihayetinde bir örgütün sosyal girişim sayılması için; öncelikli amacı, ticari faaliyet yoluyla gelir elde etmesi ve kâr/gelir fazlası kullanımı olmak üzere üç kritere göre karar verilmektedir. Bu bağlamda Türkiye'de sosyal girişim kriterlerine uygun 9 bin örgüt olduğu tahmin edilmektedir. Bu tahmini rakam çok sınırlı verilere dayalıdır ve sistematik veri toplanmasına duyulan ihtiyacı da ortaya koymaktadır ancak Türkiye'de sosyal girişimlerin sayısını hesaplamaya yönelik ilk çalışma olması nedeniyle oldukça önemli olduğu söylenebilir (British Council, 2019).

Literatürdeki tanımlamalar birbirinden farklı olsa da bazı sosyal girişimcilik unsurlarının benzer olması dikkat çekmektedir. Bu unsurlar, "Sosyal girişimcilik unsurları" başlığı altında ilgili bölümde detaylı biçimde incelenmektedir. Bu çalışmada (bahsedilen unsurları dahil etmeden) sosyal girişimcilik özellikleri aşağıdaki gibi sıralanmaktadır:

- Sosyal ve dayanışma ekonomileri içinde,
- Sivil toplum örgütleri ve özel sektör arasında kalan ancak sivil toplum örgütlerine daha yakın (girişimcilik sosyal sorunları çözmek için bir araç olarak kullanılmaktadır),
- Bireysellikten ziyade kolektivitenin önem kazandığı,
- Sosyal etkiyi öne alan, süreç odaklı,
- Yerel kalkınmayı destekleyen,
- Kurucusunu aşan, topluma mâl olmuş (kurucusu sosyal girişimi terk ettikten sonra da devam edebilen),
- Alternatif modeller geliştiren, dinamik,
- Bir ya da birkaç sosyal sorunu çözen (bir sosyal sorun çözülürken başka bir sosyal sorun da çözülebilir).

Bu bağlamda bu çalışmada bahsi geçen özellikler üzerinden teorik bir altyapı oluşturulmaya çalışılmaktadır. Buraya kadarki kısımda sosyal girişim, sosyal girişimcilik ve sosyal girişimci kavramları tartışılmış ve literatürden yararlanılarak sosyal girişimcilik özellikleri belirlenmiştir.

1.3.2. Sosyal Girişimcilik Unsurları

Sosyal girişimcilik, her biri farklı kavramsal kategoriden türetilen çeşitli unsurlara dayanmaktadır. Teorisyenler arasındaki fikir ayrılıklarının yanında vurgulanan ortak unsurlar da bulunmaktadır. Bu çalışmada sosyal girişimcilik unsurları; "sosyal bir misyona sahip olma", "yenilikçilik ve fırsatların fark edilmesi", "sürdürülebilirlik ve finansal kaynaklar", "sosyal etki ve sosyal değer" başlıkları altında tartışılmaktadır.

1.3.2.1. Sosyal bir misyona sahip olma

Sosyal girişimler dezavantajlı grupların yoksunluklarının giderilmesi, çevrenin korunması, insan hakları ihlalleriyle mücadele, yok olan dillerin ve toplulukların yaşatılması gibi pek çok sorunun çözümü için mücadele etmektedir. Bu yapılar eğitim, sağlık, çevre, insan hakları, kalkınma gibi birçok alanda sosyal dönüşüm gerçekleştirmeyi amaçlamaktadır (Aksoy, 2013).

Sosyal girişimlerin öncelikli amacı sosyal misyona ulaşmaktır. Finansal performans misyona ulaşmak için önemlidir ama ikincil durumdadır. Sosyal misyon,

kuruluşun merkezinde yer almaktadır çünkü genel stratejiyi yönlendirmektedir (Weerawardena ve Mort, 2006: 30). Sosyal girişimciler için sosyal misyon belirgin ve merkezi özelliktedir. Bu durum sosyal girişimcilerin algılarını ve fırsatları nasıl değerlendireceklerini açıkça etkilemektedir. Servete ulaşmak sosyal girişimciler için sadece bir son anlamındadır. Bu nedenle ana hedef zenginlik yaratmak değil, misyonla ilişkili etki yaratmaktır (Dees, 2001: 2-3).

Bir kuruluşun misyonu kuruluşun ne yaptığı, neden yapmak istediği ve nasıl yaptığını anlatan somut ifadedir. Misyonu belirlemek için temel sorunun ne olduğu, bu sorunun insanları ve gezegeni nasıl etkilediği, devletin bu sorunla ilgili ulusal bölgesel ve yerel seviyede harekete geçip geçmediği, benzer sorunla ilgilenen farklı kuruluşlar varsa bu kuruluşların kullandıkları teknikler, sorunla ilgili gelecekte ne olacağı ile ilgili öngörüde bulunma bağlamı/çerçeveyi anlama açısından önemlidir (Müftügil Yalçın ve Güner, 2018: 59). Bağlam ve çerçeve anlaşıldıktan sonra kuruluşun sorunun hangi kısmına odaklandığı, hangi iş ve hizmetlerin başlatıldığı, hangi hizmetlerin büyütüldüğü, ne kadar hızlı büyüdüğü, fiziksel alanı, etki alanı, ortaklar arasındaki ilişkiler gibi hangi bağlantıların kurulduğu gibi stratejiler belirlenir (Weerawardena ve Mort, 2006: 30). Misyonun tanımlandıktan sonra uygulanması için yararlanıcıları (hedef grubunu) tanımlama ve onlar için karşılanmaya çalışılan ihtiyaçlarının belirlenmesi gerekmektedir. Ayrıca örgüt çalışanları, yerel topluluklar, devlet kurumları, gönüllüler, bağışçılar gibi paydaşlar oluşturma sosyal etkiyi tanımlama ve ulaşılan sosyal faydayı görmede yardımcı olmaktadır (Müftügil Yalçın ve Güner, 2018: 59).

1.3.2.2. Yenilikçilik ve fırsatları fark etme

Drayton'un "sosyal girişimciler, insanlara sadece balık vermek ya da balık tutmayı öğretmekle yetinmezler. Onlar balık endüstrisinde devrim yapana dek dinlenmezler" sözü sıklıkla kullanılmaktadır. "Toplumsal Dönüşüm için Sosyal Girişimcilik Rehberi"nde belirtildiği gibi balık vermek hayırseverlik yaklaşımını, balık tutmayı öğretmek güçlendirme yaklaşımını, balıkçılık sektöründe köklü değişim yaratmak ise sosyal girişim yaklaşımını ifade etmektedir (Denizalp, 2009: 7). Ancak tüm sosyal girişimlerin köklü bir değişim yaratma gayesiyle ortaya çıkmadığı hatta çoğunun yerel düzeyde sistemik değişimi hedeflediği belirtilebilir.

Sosyal girişimciler başkalarının sorun gördükleri yerde fırsatları yakalayan ve misyonlarına hizmet etmek için çabalayan kişilerdir. Amaçlarını nasıl gerçekleştirecekleri ile ilgili bir vizyonları vardır ve o vizyonlarını gerçekleştirmede kararlıdırlar. Bunun için sürekli yenilik, adaptasyon ve öğrenme sürecine katılırlar. Sosyal değer yaratmak için gerekli finansmanı ararken de yenilikçi yollar denerler (Dees ve Economy, 2001: 5). Sosyal girişimciler genellikle geleneksel çözümlerin başarısız olduğu alanlarda doğru anahtarı bularak yeni çözüm ihtiyacını karşılarlar. Buna göre; bu "doğru anahtar", şimdiye kadar çözülmemiş yeni bir yol oluşturacak türde bir yenilik ve yaratıcılıkla donatılmalıdır (Praszkier ve Novak, 2012: 14).

Sosyal girişimler, genelde sosyal yenilikleri (inovasyonları) başlatan kuruluşlardır. Kendilerini yenilikçi olarak tanımlamayı önemserler. Bunun için en yeni fikirlerin, modellerin, ürün ve hizmetlerin sunduğu potansiyelden faydalanırlar. British Council (2019: 48) raporunda, katılımcıların %86'sının son 12 ay içinde yeni bir ürün/hizmet ya da modeli piyasaya sundukları belirtilmiştir. Bu oran 2014-2016 yılları arasında Türkiye'deki ticari girişimler için %47,3 olarak kaydedilmiştir. TÜİK verilerine göre, yenilik faaliyetinde bulunan girişimler 2016-2018 döneminde %36 iken; 2018-2020 yılları arasında ise %38,5 gösterilmiştir[15].

Sosyal girişimler için sosyal sorunlara yönelik yenilikçi çözüm yollarının taklit edilerek yaygınlaşması önem taşımaktadır. Bu girişimlerin asıl amacı kârlarını maksimize etmek olmadığından klasik kâr amaçlı girişimlerde olduğu gibi yaratılan yenilikçi fikirler için taklit ve modelleme olmasın diye patent kanunlarına ihtiyaç duyulmaz. Dolayısıyla sosyal girişimlerin amaçlarından biri de yenilikçi fikirlerin taklit edilerek yaygınlaştırılmasıdır (Işık, 2016: 97). Mevcut bir sosyal sorunun fark edilerek uygun çözümün bulunması salt ilk defa yapılan yaratıcı bir yöntemle olmak zorunda değildir. Örneğin bir bölgede sosyal girişimci tarafından oluşturulan yenilikçi bir girişim farklı bir bölgedeki sosyal girişime adapte edilebilmektedir.

Girişimciler yenilikçidir ve yeni modeller geliştirerek yeni yaklaşımlara öncülük etmektedirler. Yenilikçilik çok farklı biçimlerde gerçekleşebilir yani her zaman yeni bir buluş elde etmeye gerek yoktur. Mevcut bir fikri farklı bir şekilde, farklı bir duruma uygulamak da yenilik olarak kabul edilebilir (İçli ve Anıl, 2016: 42).

---

[15]Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) Yenilik Araştırması.
https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Yenilik-Arastirmasi-2020-37457. Son erişim tarihi: 12.04.2023.

Bu nedenle her sosyal girişim için köklü bir yenilik aramak ve her sosyal girişimi olan bireyi de sosyal girişimci olarak adlandırmak doğru olmayacaktır (Ersen vd., 2010: 15).

Sosyal girişimciler, gerçekleştirdikleri yenilikçi uygulamalarla devlet politikalarını dahi değiştirebilmektedir. AIDS'li hastalar için evde bakım hizmetleri, okula gidemeyen kanserli çocuklar için özel eğitim uygulamaları birçok ülkede standart kamu uygulamasına dönüşmüştür (Aksoy, 2013). Taklit edilerek yaygınlaştırılan ve sosyal etkisi artırılan sosyal girişimlere aşağıda örnek verilmektedir.

Yoksulluğa çözüm üretmek için geliştirilen mikro kredi uygulamaları

Bangladeş'li Yunus, yoksul bir köyde köylülerden bazılarının üretim yapacak hammaddeyi alabilmek için tefeciden çok az miktarda borç aldığını, çok çalışmalarına rağmen yüksek faiz getirisi nedeniyle ve daha da kötüsü ürünlerin tamamını borç verenin belirlediği fiyattan satması koşulu olduğu için yoksulluk kısır döngüsünden kurtulamadıklarını görmüştür. Bu kişileri tefecilerden kurtarmak için kendi imkanlarını kullanarak onlara küçük bir sermayeyi faizsiz vermiş, köylüler verilen anaparayı bir yıl içinde ödemişler ve yoksulluktan kurtulmaya başlamışlardır. Yunus, bankalarla anlaşmış ve yoksullara verilecek kredilere kefil olarak onların haftalık küçük taksitler şeklinde geri ödemelerini sağlamış, ancak mevcut bankalar aracılığıyla programı yürütmekte güçlük yaşayınca yoksullar için ayrı bir banka kurmaya karar vermiştir. Böylece yoksulluğa çözüm üretmek için geliştirilen yaratıcı ve yenilikçi bir çözüm olarak kendi girişimlerini kurmaları için teminatsız mikro sermayeler veren "köy bankası" anlamına gelen "Grameen Bankası" kurulmuştur. Bu sistem sorumluluk ve dayanışmayı temel almakta, krediyi ödeyemeyen olursa birlikte ödeme gerçekleştirmektedir (Süzen, 2017; Yunus ve Weber, 2012: 10-11). Bu uygulama zamanla geliştirilmiş ve sadece kredi veren kuruluş olmaktan çıkmıştır. Günümüzde 100'ün üzerinde ülkede uygulanmakta olup Türkiye'de de Türkiye Grameen Mikrofinans Programı adıyla kâr amacı gütmeyen mikrofinans kuruluşu olarak kurulmuştur. Bu kuruluş, dar gelirli kadınlar için uygun finansal hizmetler sunan,

ekonomik sosyal durumlarını geliştiren ve finansal sürdürebilirliği artıran bir girişim olarak birçok ilde faaliyet göstermektedir[16].

Evde bakım hizmetleri

Veronica Khosa, ulusal ve uluslararası sağlık politikalarını etkileyen evde bakım hizmetinin kurucusudur. Sağlık hizmetlerinin yetersiz olduğu, yoksulluğun yüksek olduğu Güney Afrika'da milyonlarca insan HIV/AIDS, tüberküloz, yetersiz beslenme, kanser, diyabetten muzdariptir. Khosa, sağlık hizmetlerinin uzmanlar tarafından tasarlanan ve hastalara dayatılan bir şey olduğu fikrini reddedip aile ve arkadaşların da hastaya bakabileceği ve onları rehabilite edebileceği ile ilgili çalışmalar yapmıştır. Projesi, sadece insanların hayatlarını iyileştirmekle kalmayıp aynı zamanda kaynakları en etkili şekilde kullanan sağlık hizmetleri yaratmıştır[17]. Günümüzde pek çok ülkede evde bakım hizmetleri hükümetler ve yerel yönetimler tarafından desteklenmektedir. Türkiye'de 10.03.2005 tarihli 25751 sayılı Evde Bakım Hizmetleri Hakkında Yönetmelik çıkarılmıştır. Bu durum, kamu kurumlarının sosyal girişim uygulamalarından yararlanmasına bir örnektir. Kamu yararına olan bazı sosyal girişim faaliyetleri, farklı bölgelere adapte edilerek yaygınlaştırılmaktadır.

Dağ ve doğa koşullarında kaybolma, büyük kaza olaylarında ve deprem gibi doğal afetlerde doğru arama ve kurtama çalışmaları

Nasuh Mahruki tarafından dağ ve doğa koşullarında meydana gelen kaybolma, kaza olaylarında, deprem, sel gibi doğal afetlerde yardıma ihtiyacı olan kişilere doğru arama kurtarma çalışması yapmak amacıyla Arama Kurtarma Derneği (AKUT) kurulmuştur. Bu dernek gönüllü olarak çalışan pek çok insana profesyonel olarak eğitim vermektedir. İhtiyaç duyulması halinde gerekli yardım koşullarını sağlamak, arama kurtarma çalışmalarını doğru bir şekilde yapmak, kazaya uğrayan kişilere ilk yardım desteği sunmak, bu kişilerin güvenli bir ortama nakledilmesini sağlamak, bu tür olaylarda can kaybını en aza indirmek ve arama kurtarma konularında toplumu bilgilendirmek amacını taşımaktadır[18]. Dernek birçok benzer organizasyonun kuruluş aşamasında model olmuştur.

[16]Türkiye Grameen Mikrofinans Programı. https://www.tgmp.net/bizkimiz/. Son erişim tarihi: 18.04.2023.
[17]Ashoka. https://www.ashoka.org/tr/fellow/veronica-khosa. Son erişim tarihi: 15.04.2023.
[18]AKUT. https://www.akut.org.tr/misyon-degerlerimiz. Son erişim tarihi: 15.04.2023.

Çağdaş hemşirelik sisteminin kurulması

Florence Nightingale, çocukluk yıllarında hastalara çok iyi davranılmadığını gözlemlemiş ve bunu düzeltmek istediği için hasta bakıcı olmuştur. Kırım Savaşı'nda İstanbul'da askeri hastaneye gönderildiğinde hastanenin yeterince bakımlı olmadığını ve insanların savaş yaralarından daha çok sıtma gibi bulaşıcı hastalıklar yüzünden öldüğünü görmüş ve zor şartlar altında gerekli malzeme ve eksiklikleri gidermiştir. Hastanedeki koşulların değişmesi ile ölüm oranı %42'den %2'ye inmiştir. Savaştan sonra Londra'da halkın verdiği bağışlarla hemşirelik okulunu açmış ve hemşireliğin bir meslek olarak kabul edilmesini sağlayan Nightingale, sağlık alanında bir devrim yaratarak çağdaş hemşirelik sisteminin kurucusu olarak tarihe geçmiştir[19]. Günümüzde dünyanın birçok yerinde hemşirelik okulları kurulmaktadır. İstanbul'da Florence Nightingale isminde bir hemşirelik fakültesi bulunmaktadır.

Erken çocukluk dönemi eğitimine yenilikçi bir yaklaşım

Montessori, İtalya'nın ilk kadın doktoru, pedagog ve antropoloji profesörüdür. Her çocuğun ilgi ve becerisine, bireysel öğrenme hızına ve karakterine uygun bir pedagoji geliştirerek eğitim sistemine yenilikçi bir yaklaşım getirmiştir. Çocuğun kendi kendini geliştirebilmesi, özgürce hareket etmesi ve çeşitli aktivitelerde bulunması için gerekli ortamı önceden hazırlamıştır. Bu model şu an dünyada binlerce okulda uygulanmaktadır[20]. Bu ve benzeri örneklerin diğer sektörler tarafından kullanılması yenilikçi yaklaşımların yaygınlaştırılmasını sağlamaktadır.

1.3.2.3. Sürdürülebilirlik ve finansal kaynaklar

"Bir sosyal girişim sadece hibe ve bağışlara güvenerek sürekliliğini sağlayabilir mi? Yoksa sosyal girişim olarak adlandırılması için gelir getirici faaliyetlerde bulunması zorunlu mu?" gibi soruların cevapları teorisyenler tarafından farklı yanıtlanabilmektedir. Ülkemizdeki sivil toplum örgütlerinin gelirleri arasında bağışlar, devlet desteği (sübvansiyonlar), üye aidatları, proje gelirleri, sponsorluklar, uluslararası fonlar, kira gelirleri vd. bulunmaktadır (Kılıç Kırılmaz, 2014: 68). Bu destekler dış kaynaklardır ve Türkiye'de sosyal girişimlerin çoğu bu dış kaynakları kullanmaktadır. Koç Üniversitesi öğrencileri tarafından "Ashoka sosyal

[19]Biyografi.info. https://www.biyografi.info/kisi/florence-nightingale. Son erişim tarihi: 15.04.2023.
[20]Montessori ve Kaynaştırma Eğitimini Geliştirme Derneği.
http://www.montessori.org.tr/montessori/montessori-nedir/. Son erişim tarihi: 15.04.2023.

girişimcileri"ne[21] yapılan yarı yapılandırılmış görüşmelerde finansal kaynak ve stratejilerinin ne olduğu sorulduğunda alınan ilk yanıtlar sponsorluk ve bağışlar olmuştur. Ancak sosyal girişimler için sponsorluk, bağış, fon ve hibeler yeterli olmadığından kaynak sıkıntısını çözebilmek ve sürdürülebilirlik için çoğunlukla yaratıcı çözümler bulmak zorunda kaldıklarını söylemişlerdir (Müftügil Yalçın, 2015: 35).

Sivil toplum örgütlerinde özellikle finansmanda dış fon sağlayıcılarına neredeyse her zaman hesap vermek gerekmektedir. Sosyal girişimler için de hesap verebilirlik oldukça önemlidir ancak herhangi bir kurum ya da kuruluşa bağlı olmaksızın kendi gelir kaynaklarını üretmek ve iç hesap verebilirliği sağlamak öne çıkmaktadır. McLaughlin (2001: 251) "Everest Dağı'na tırmanmaya sadece enerji ve coşku ile başlanmaz; iş arkadaşlarınıza, ekipmanınıza, planlarınıza ve destekçilerinize kısaca sisteminize güvenebilmelisiniz" diyerek örgüt içi güvene, hesap verebilirliğe ve iç finansman ihtiyacı hususuna da dikkat çekmektedir.

Sosyal girişimciler için genellikle başlangıç sermayesinin önemli bir engel olduğu varsayılmaktadır. Yeni bir fikir için başlangıç yatırımını veya hibe fonunu elde etmek hiç kolay değildir ancak en büyük zorluk sermayenin artırılmasını sağlamaktır (Bornstein ve Davis, 2010: 48). Türkiye'de sosyal girişimler yaygın olarak iç finansman kaynakları kullanmaktadır. Bu finansman kaynaklardan kişisel kaynaklar ve aile fonları yaygın olarak kullanılmakta, bunu hibeler izlemektedir. Sosyal girişimciler, kredi ve risk sermayesi gibi geleneksel finansman kaynaklarına erişim konusunda güçlük yaşamaktadır (British Council, 2019: 72-73).

Bunun için sosyal girişimciler elindeki kaynaklarla sınırlı kalmadan diğer kaynakları çekmede cesurca davranmalıdır. Onlar daha azıyla daha fazlasını yapmada oldukça yeteneklidir. Norm ve geleneklere bağlı olmaksızın saf hayırseverlikten çalışma hayatının ticari metotlarına kadar tüm kaynakları araştırırlar (Dees ve Economy, 2001: 5). Finansal öz yeterlilik, bir kuruluşun işletme ve sosyal program maliyetlerini karşılamak için bağışçı finansmanına bağlı kalmadan yeterli gelir

[21]Burada Ashoka üyesi olan sosyal girişimcilerden bahsedilmektedir ve bu sosyal girişimciler "fellow" olarak adlandırılmaktadır. Birçok kaynakta da "Ashoka fellowları" ifadesi sıklıkla kullanılmaktadır. Ancak bu kelime yabancı kökenli bir kelimedir ve adam, arkadaş, dost anlamlarını taşımaktadır. Bu nedenle bu çalışmada Ashoka fellowları yerine Ashoka sosyal girişimcileri ifadesi tercih edilmiştir.

üretilerek elde edilmektedir. Kuruluşların kâr amacı gütmeyen programlarına ek olarak kazançlı işler yapmalarını gerektirdiği için bu kolay bir iş değildir (Alter, 2006: 208).

Elbette dışsal kaynaklar sosyal girişimler için oldukça önemlidir ancak sosyal girişimlerin bağış, hibe, fon gibi dış kaynaklarla birlikte ya da onlar olmaksızın gelir kazanma stratejilerini kullanmaları gerekmektedir. Sadece dış kaynaklarla yönetilen bir sosyal girişim, sürdürülebilir olması açısından sıkıntı yaşayabilir. Bu nedenle bu çalışmada sosyal girişimlerin sürdürülebilirliği açısından iç kaynak yaratması gerekliliği savunulmaktadır. Aksi halde geleneksel sivil toplum örgütü olmaktan öteye gidemezler.

Toplumsal değişimler bir anda gerçekleşmezler, zamana ihtiyaç vardır. Sosyal girişimciler amaçlarına ulaşabilmek için gelir kaynaklarını bulmak ve değişimin sağlanması için bunları sürdürülebilir kılmak durumundadır. Ancak kaynak yaratıldığı ölçüde sürdürülebilir olmak mümkün olmaktadır (İçli ve Anıl, 2016: 43). Nihayetinde büyük, muhteşem, şaşırtıcı bir olay bile sürdürülmezse kısa vadeli bir etki yaratmaktadır. Anahtarın sadece kilide uyması yetmemektedir; aynı zamanda dayanıklı bir dalgalanma etkisini tetikleyecek kadar uzun süre kapıyı açık tutabilmesi de gerekir. Değişiklik yapılabilmesi ve etkinin genişleyebilmesi için yeniliğin uzun vadeli ve sürdürülebilir olması gerekmektedir (Praszkier ve Novak, 2012: 14).

Ashoka Türkiye Sosyal Girişimcilik Programları Direktörü İstem Akalp kendisi ile yapılan görüşmede, sürdürülebilirliğe sadece finansal sürdürülebilirlik açısından bakmadıklarını belirtmiştir. Akalp, sürdürülebilirlik için öncelikli olan şeyin sosyal girişimcilerin motivasyonunun sürdürülmesi olduğunu, kişinin en baştaki tutkusunun sürdürülmesi için gerekli destek ağını ördüklerini söylemiştir. Bu destek ağı; sosyal girişimcinin yıpranma zamanlarında motivasyonel destek olduğu gibi zaman zaman finansal güçlükle karşılaştığında iş dünyasının deneyimli insanlarıyla buluşturmak ve finansman ihtiyaçlarını sağlamak, bazen faydalanıcı gruplarla ilgili yapılması gerekenler hakkında sivil toplum örgütleriyle bir araya getirmek biçiminde olabilmektedir. Diğer yandan ekosistemin sürdürülebilirliğine katkıda bulunmak gerekliliği vurgulanmaktadır (Kahraman, 2019).

1.3.2.4. Sosyal değer ve sosyal etki

Kapitalist üretim sisteminde, başlangıç ve süreç önemsenmeksizin nihai sonuç ile ilgilenilmekte, her şeyin bir değeri olduğu yahut olması gerektiği belirtilmektedir.

Sistemin içerisindeki işlem ve işleyişin getirisi ekonomik kazanımlarla nicel olarak ölçülebilmektedir. Kapitalizmin ekonomik değeri önceleyen bu yaklaşımı sosyal ilerleme ve sürdürülebilirlik açısından kırılmaya neden olmuş, toplumun ve büyük kitlelerin yoksullaşması nedeniyle sosyal anlamda yeniden sorgulanmaya başlamıştır (Bayrak Kök, 2016: 163).

Sosyal girişimler, son yıllarda küresel sahnede sosyal değer yaratma hakkındaki düşünme şeklini yeniden şekillendirmiş, sosyal sorunların çözümünde önemli bir rol almaya başlamıştır. Aslında uzun zamandan beri yapılan sosyal değer yaratma faaliyetleri, sosyal girişimcilik etiketi altında daha geniş bir kitleye ulaşmakta, çözümlerin bir kısmı ise benzersiz biçimde yeni olmaktadır (Mair vd., 2006).

Sosyal girişimleri ticari işletmelerden, hatta sosyal sorumluluk sahibi işletmelerden bile ayırt eden şeyin özünün sosyal değer yaratma ve sürdürme misyonunu benimsemek olduğu vurgulanmaktadır (Dees, 2001: 4). Sosyal girişimciler değer yarattıklarından emin olmak için çabalarlar. Yararlanıcılarına ve topluluklarına cezbedici sosyal ve finansal geri dönüşlerin yanı sıra gerçek sosyal iyileşme sağlarlar (Dees ve Economy, 2001: 5). Örneğin, dezavantajları olan insanlar için bir programın sosyal değeri, sadece kazanılan gelir ve istihdam edilebilirlik gibi geleneksel ekonomik önlemlere değil, kişilerin kendilerini güçlendirilmiş ya da güçsüz hissettikleri ile ilgili deneyimlerini de yansıtması ile ilgilidir (Young, 2006: 57).

Sosyal değer çıktı odaklı iken sosyal etki süreç odaklıdır ve değişim düşünmeye başlandığında etki de düşünülmüş olmaktadır. Örneğin; kaç kişinin eğitildiği bir çıktı iken eğitilen kişilerin hayatlarında ne gibi değişikliklerin olduğu bir etkidir. Sosyal etkiyi ölçmek, sosyal girişimin daha iyi yönetilmesini sağlamaktadır. Yaratılan değişimin belirlenmesi tüm paydaşlar açısından oldukça önemlidir.

Sosyal girişimciler başarılarını anlamak ve performanslarını değerlendirmek için ölçme ve değerlendirme yapmaktadır ancak sosyal sektör içinde uzun vadeli sonuçları ölçmek zordur. Maluliyet, küresel ısınma gibi konulara yönelik toplumsal düzeydeki tutum değişiklikleri genellikle onlarca yıl sonra geliştiğinden nasıl ve neden değiştiklerini belirlemek kolay değildir (Bornstein ve Davis, 2010: 63). Bu nedenle etki ölçümlemesinin çok boyutlu olan sosyal ve çevresel etkileri basite indirgediği için gerçeği yansıtmayacağı gibi kuruluşları yanlış yönlendirme ihtimali olduğunu savunanlar bulunmaktadır. Buna karşılık etki ölçümleme, sosyal veya ekonomik

olarak yapılan bir yatırımın sosyal etki yaratma durumunu ve o etkinin ne kadar önemli olduğunu göstermenin bir yoludur. Bu bilgiye sahip olunması, kaynakları ve faaliyetleri etkiye göre konumlandırmayı sağlamaktadır (Müftügil Yalçın ve Güner, 2018: 21).

British Council (2019: 58) raporunda ankete katılan 129 sosyal girişimin %34'ü sosyal etkilerini ölçmediğini belirtmiştir. Bu girişimlerin %58'i etkilerini ölçmek istediklerini ancak bunu nasıl yapacaklarını bilmediklerini, %35,5'i veri topladıklarını fakat verileri nasıl analiz edeceklerini bilmediklerini söylemiştir. Sosyal etki üzerine toplanan verilerin türüne bakıldığında çoğunun ulaşılan kişi sayısı, satılan ürün sayısı ve hizmet sayısı gibi nicel veri toplama eğiliminde olduğu; bunun yanında müşteri yorumları, gözlemler, başarı hikâyeleri, odak grup görüşmeleri gibi yöntemlerin de yaygın olarak kullanıldığı belirtilmiştir.

Ashoka sosyal girişimcilerinin bir kısmı sosyal etki ölçümü yaptıklarını ifade etmişlerdir ancak Türkiye'de sosyal etki ölçümlemesi[22] oldukça yeni bir kavramdır ve bu nedenle sosyal etki ölçümünden çok sosyal değer ölçümü yapılmaktadır. Bu ikisi arasındaki temel fark, sosyal etkinin değişimi ölçmekle ilgili iken sosyal değişimin çıktıları ölçmekle ilgili olmasıdır (Müftügil Yalçın, 2015: 38).

1.4. SOSYAL GİRİŞİMLER VE DİĞER SEKTÖRLER ARASINDAKİ AYIRT EDİCİ ÖZELLİKLER

Kamu sektörünün bürokratik, hiyerarşik, kuralcı yapıda olması; sivil toplum örgütlerinin kâr amacı gütmemesi, sorunlara ilişkin köklü bir değişim hedeflememesi; özel sektörün ise kârı hissedarlar arasında pay etmesi, hiyerarşik yapısı, ekonomik değeri öncelemesi gibi özellikleri onları sosyal girişimlerden ayırmaktadır. Bu kısımda sosyal girişimler ile kamu sektörü, özel sektör ve sivil toplum örgütleri arasındaki ayırt edici özellikler ayrı alt başlıklarda ele alınmaktadır.

1.4.1. Sosyal Girişimler-Kamu Sektörü Arasındaki Ayırt Edici Özellikler

Sosyal girişimcilik sorunları çözme çabalarını organize etmenin bir yoludur, bir süreçtir. Genellikle bir kişinin bir sorun karşısında "Bunu denersek ne olur?" gibi basit bir soru sorması ile başlamaktadır (Bornstein ve Davis, 2010: 34). Sonra fikir denenip

[22]Koç Üniversitesi Sosyal Etki Platformu (KUSİF) sosyal girişimciler için sosyal etki ölçme kılavuzu yayınlamıştır. Bahsi geçen kılavuza https://kusif.ku.edu.tr/wp-content/uploads/2018/02/KUSIF-Sosyal-Etki-Olcumlemesi-Kilavuzu.pdf internet adresinden erişim sağlanabilir.

sonuçlar değerlendirilmekte, yeni ekleme çıkarmalar yapılmakta ve bu denemeler devam etmektedir. Bu denemeler sorunun çözümüne giden yoldur ve ne kadar artarsa sorunun çözümüne de o kadar yaklaşılmış olunur (Sarı, 2020: 47). Kamu sektöründe ise bürokratik kültür nedeniyle kararlar alınırken üst pozisyondaki kamu görevlilerinin onayına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu kurum ve kuruluştakiler deneme yanılma yoluyla sorunlara çözüm bulmaktan kaçınmakta, daha çok denenmiş olan belirgin çözüm yollarını kullanmaktadır. Günümüzde hâlâ geleneksel kamu sektörü örgütlerinde esneklik değil kuralcılık hâkimdir.

Geleneksel kamu sektörü görev dağılımında hiyerarşik, yetki kullanımında biçimcidir. Bu örgütler, yeterli özerkliğe sahip olmadıkları için karar alma sürecinde rahat olamamaktadır. Kamudaki bürokratik kültür, kamu görevlilerinin kurum politikalarının belirlenmesi sürecindeki pragmatik yaklaşımlarını törpülemektedir (Öztürk, 2012). Kamu sektöründe önce tepeden bir politika ileri sürülmekte, sonra alt birimler aracılığıyla uygulamaya geçilmekte veya sözleşmelerle uygulayıcı taşeronlar bulunmaktadır. Bu uygulamalarda yerelin çoğunlukla bir fikrî katkısı olmamaktadır. Uygulamanın bir eksikliğinin giderilmesi için dahi merkezi otorite tarafından kabul edilip onaylanması uzun zaman almaktadır. Merkezi otorite, politikacıların onayı doğrultusunda hareket edebilmekte ve politikacılar ise çoğunlukla oy almayacağı kararlara imza atmak istememektedir (Sarı, 2020: 49-50). Sosyal girişimlerde ise kamu girişimlerinin aksine görev dağılımı hiyerarşik değil yatay düzeyde olmaktadır (Sarı, 2020: 47). Birliktelik, dayanışma ve güven gibi unsurlar öne çıkmakta ve ortaklar sosyal misyonlarını gerçekleştirmek için birlikte karar almaktadır; sosyal girişimler karar alma mekanizmalarında dışa bağımlı değildir. Ayrıca sosyal girişimlerin kendi kendini kontrol edebilen ve öz disiplini gelişmiş örgütler olduğu söylenebilir.

Sosyal girişimler kamu sektörünün aksine büyük kaynaklarla ilgilenmezler. Amaçlarına ulaşmak için anlamlı hedefler belirleyerek, başka kişilerin de onları kontrol edebildiği ve etkilediği kaynaklardan yararlanırlar (Bornstein ve Davis, 2010: 35). Oysa devlet işleyişinde yukarıdan verilen talimatlarla vergileri verenlere sorulmaksızın bir anda çok büyük harcamalar yapılabilmektedir (Sarı, 2020: 48).

Sosyal girişimler, geleneksel olarak devletin sorumluluğu altında oldukları kabul edilen etkinliklerin vatandaşlar tarafından yapıldığı ve bu özelliği nedeniyle devletin sosyal harcama yükünü hafifleten yapılardır. Bu nedenle sosyal girişimleri

kamu sektörü içerisinde değerlendirip devletle ilişkilendirmek doğru bulunmamaktadır (Işık, 2016: 92). Diğer yandan kamu sektöründe ortaya çıkan kamu girişimciliği ekonomik nedenler yanında sosyal nedenlerle de kurulabilmektedir ancak kamu girişimciliği sosyal girişimcilik içine dahil edilmemektedir. Nihayetinde kamunun temel görevlerinden biri toplumsal düzeni sağlamaktır. Bu düzeni hangi yolla ve nasıl yapacağını belirlemek siyasi tercihine bağlıdır. Sosyal girişimcilik sosyal devletin gerilemesi ile devletin karşılaması gereken ancak karşılamakta yetersiz olduğu alanlarda faaliyet göstermektedir. Şayet ortaya çıkan sosyal bir soruna devlet tek başına çözüm getirebiliyorsa bu sorunun sosyal girişimciler tarafından giderilmesine gerek kalmayacaktır.

1.4.2. Sosyal Girişimler-Sivil Toplum Örgütleri Arasındaki Ayırt Edici Özellikler

Sosyal girişimler ve sivil toplum örgütleri benzer motivasyonlarla, sosyal sorunlara çözüm bulmak amacıyla hareket etmektedir. Bu iki yapının birbirinden farklılıkları kullandıkları gelir modelinin farklı olmasından kaynaklanmaktadır (British Council ve TÜSEV, 2013).

Sivil toplum örgütlerinin kâr elde etme amacı olmamasına karşın; sosyal girişimler varlıklarını sürdürmek için kâr elde etmelidir. Fakat sosyal girişimler bu kârı yine sosyal sorunların çözümü için kullanmalıdır (Üre, 2017). Sosyal girişim, ekonomik bir faaliyette olmalı yalnızca kamu desteği veya bağışlara bağımlı olmamalıdır. Sosyal girişimciliği sivil toplum örgütlerinden ayıran önemli unsurlardan biri sürdürülebilir gelir yaratmasıdır. Bunun için farklı gelir modelleri kullanılmaktadır. Sosyal girişimler, bireylerin ve bazı kurum/kuruluşların hayırseverliğine bırakılması ile yetinmemektedir. Bağış, fon, hibe gibi gelir kaynakları yanında kendi maddi kaynaklarını kendisi yaratarak sürdürülebilirliği sağlamaktadır. Diğer bir deyişle, sosyal misyonun yerine getirilmesi için ticari faaliyette bulunan sosyal girişimler bu yönüyle sivil toplum örgütlerinden ayrılmakta, ticari girişimlere benzemektedir.

Sosyal girişimler, sorunları fark edip ortadan kaldırmak için olumlu bir yaklaşım sergilerler, sistemik davranırlar ve toplumu yeni sıçramalara ikna ederek kalıcı çözümler yaratmayı hedeflerler. Sosyal girişimciliği sivil toplum örgütlerinden farklı kılan özelliklerden biri de kalıcı çözümler yaratması ve kökten değişimi hedeflemesidir. Sosyal girişimler Ashoka'nın kurucusu Bill Drayton'ın belirttiği gibi

hayırseverler gibi karnı aç olana balık vermekle ya da geleneksel sivil toplum örgütlerindeki gibi balık tutmayı öğretmekle yetinmemekte; balık endüstrisinde kökten değişimi hedeflemektedir. Bu yaklaşım sosyal girişimleri diğerlerinden ayırt etmede sıklıkla kullanılmaktadır (Denizalp, 2009).

Sosyal girişimler sivil toplum örgütlerine göre daha fazla profesyonel çalıştırmaktayken; sivil toplum örgütlerinde ise gönüllü çalışan sayısı sosyal girişimlere göre daha fazladır. Sosyal girişimlerde de gönüllülük esastır ancak sosyal girişimlerde profesyonel çalışan kişilerin istihdam edilmesi daha fazla öne çıkmaktadır (British Council ve TÜSEV, 2013).

Sosyal girişimler çevre, gençlik, insan hakları gibi sosyoekonomik sorun alanları için yatırım yapmayı hedeflemektedir. Diğer yandan dezavantajlı gruplar için istihdam ve gelir getirici faaliyetler sağlayarak bireylerin kendi kendilerine yeterliliklerine vurgu yapmaktadır. Özetle, sosyal girişimler faydalanıcıları için de doğrudan istihdam sağlayarak geleneksel sivil toplum örgütlerinden ayrılmaktadır. Dezavantajlı grupların yaşadıkları toplum içinde görünürlüklerinin artırılması ve sosyal güvenlik ağlarına olan bağlılıklarının rasyonel bir oranda azalması hedeflenmektedir (UNDP ve İstanbul Uluslararası Özel Sektör ve Kalkınma Merkezi, 2012: 15).

1.4.3. Sosyal Girişimler-Özel Sektör Girişimleri Arasındaki Ayırt Edici Özellikler

İnsanlara 20 yıl önce sosyal girişimin ne olduğu sorulduğunda; çoğunluğu herhangi bir fikrinin olmadığını, belki bazıları biraz düşündükten sonra, "iyi şeyler yapan bir işle ilgili" olduğu gibi belirsiz şeyler söylemekteydi (Fitzhugh ve Stevenson, 2015: 3-4). Günümüzde sosyal girişimlerin tanınırlığı her geçen gün artmaktadır ancak yine de bazı konularda ikilem yaşanmaktadır. Bu ikilemlerden biri de sosyal girişimlerin geleneksel özel sektör girişimleri (ticari girişimler) içinde var olup olmayacağı ile ilgilidir. Diğer bir ifadeyle, "bir sosyal girişim daha geniş bir ticari girişimin bir parçası olabilir mi?"

Sosyal girişimler ve ticari girişimler arasındaki temel fark, bu girişimlerin amaçladıkları veya öne çıkarmak istedikleri şeyin ne olduğu ile ilgilidir. Sosyal girişimler genellikle diğer kurumlar tarafından yanlış ele alınan, gözden kaçan veya göz ardı edilen acil bir ihtiyacı ele alarak bazı sosyal etki biçimlerini en üst düzeye

çıkarma çabasındadır. Özel sektör girişimcilerinin temel hedefi ise kârı maksimize etmek, servetten pay almak veya çalışanların çalışmalarını anlamlandırmak ve müşteriler için de değer gören, saygı duyulan tüzel kişilik inşa etmektir (Bornstein ve Davis, 2010: 30). Pek çok sosyal girişim, geleneksel ticari girişim gibi profesyonel çalışan istihdam etmekte, danışmanlık hizmeti almakta, gelir getirici yatırımlar yapmaktadır. Ancak geleneksel ticari girişim kâr elde etme ve kârı ortaklar/hissedarlar arasında pay etme amacındayken; sosyal girişimler dezavantajlı gruplara istihdam ve sosyal hizmet sağlamak, savunuculuk yapmak ve böylece çeşitli sosyal sorunlara müdahale ederek sosyal fayda sağlama amacındadır (Ersen vd., 2010: 9).

Sosyal girişimler topluma yararlı olma arzusuyla sosyal fırsatları görerek sosyal değer yaratma amacı taşır, bu nedenle özel sektörden ayrılmaktadır. Sosyal girişimlerde yaratılan değerin sosyal ve kültürel bileşenleri ağırlıklı iken, özel sektörde ekonomik değer önceliklidir (Işık, 2016: 97). Özel sektör girişimleri, ekonomik kazançlar elde ederek dolaylı olarak sosyal değer yaratsa da kapasiteleri sınırlıdır. Genellikle malzeme, beşerî sermaye ve insan gücü gibi kaynakları kurumlara getirirler ve ticari ürün, teknolojik yenilik gibi finansal değer yaratarak bir yandan da sosyal değer yaratmış olurlar (Trivedi ve Stokols, 2011: 16).

Özel sektör girişimcilerinde olması gereken özelliklerin çoğu sosyal girişimcilerde de mevcuttur. Bu özelliklerden bazıları; yaratıcılık, yenilik, mücadelecilik ve azim, sorumluluk ve risk alma, fırsatları kovalamak, vizyon ve kararlılığa sahip olmaktır (Denizalp, 2009: 8). Buna karşın sosyal girişimcilerin belirgin bir sosyal misyon ile yola çıkması özel sektör girişimcileri ile arasındaki temel farklılıktır. Sosyal girişimcilerin ana amaçları dünyayı daha iyi bir yer yapmaktır. Bu vizyon, onların girişimleri nasıl yapılandıracaklarını belirler ve başarılarını nasıl ölçeceklerini etkiler. Sosyal girişimcilerin özel sektör girişimcilerinin aldığı piyasa geri bildirimini almamaları diğer önemli farklılıktır. Özel sektör girişimciliğinde yatırımcılara kâr biçiminde geri dönüş sağlanması ödüldür. Sosyal girişimcilikte kâr yetersizliği örgütün performansının bir yansıması olarak görülmemektedir. Nihayetinde sosyal girişimcilik bir var olma nedeni ve kaynakları farklı yollarla kendilerine çekmek için bir mücadele alanıdır (Dees ve Economy, 2001: 4-5).

Sosyal girişimcilik alanında bir amaç gerçekleştikten sonra başka bir amaca başlamak örgütün sürdürülebilirliği açısından önemlidir. Ancak özel sektör

girişimciliğinde örgütün devam edebilmesi için yeni bir amaç edinilmesi zorunlu değildir (Kümbül Güler, 2010: 60).

Sosyal girişimler fikirlerin, yeniliklerin ve iyi uygulamaların diğer sosyal girişimler, sivil toplum örgütleri ve bazı ticari işletmelerle paylaşılmasını teşvik etmektedir. Diğer kuruluşlarla rekabet yerine, bilgi ve sosyal ağların oluşturulması gibi iş birliğini teşvik ederler. Bu şekilde sosyal girişimler kaynaklarını örgütsel sınırların dışına yayarlar (Trivedi ve Stokols, 2011: 16).

Austin vd. (2006: 371-372), sosyal girişimleri özel sektör girişimlerinden ayıran dört farklı değişken üzerinden karşılaştırma yapmaktadır. Bunlar şu şekildedir:

- Piyasa Başarısızlığı: Piyasa başarısızlığı özel sektör girişimleri için sorun, sosyal girişimler için fırsattır.
- Misyon: Sosyal girişimlerin temel amacı kamu yararı için sosyal değer yaratmak iken; özel sektör girişimleri ise özel kazanç ile sonuçlanan kârlı işlemler yaratmayı hedeflemektedir.
- Kaynak Hareketliliği: Sosyal girişimler için insan kaynağına ulaşma ve finansal kaynak elde etmek özel sektör girişimlerine göre daha zordur. Teorisyenler insan kaynakları ve finansal kaynak hareketliliği arasında ayrım olması ve bunu finansal ve insan kaynakları yönetiminde farklı yaklaşımların izlemesi gerektiği ile ilgili bir öneride bulunmaktadır.
- Performans Ölçümü: Özel sektör girişimleri finansal göstergeler, pazar payı, müşteri memnuniyeti, kalite gibi sayısal ölçümler yapar. Sosyal girişimlerde özel sektör girişimlerinin tersine önemli olan çıktı değil; süreç odaklı olmaktır. Ancak sosyal değişimi ölçmek; çok yönlü olması, zamansal boyutlar ve sosyal etki yaratılmasında algısal farklılıkların olması nedeniyle kolay değildir.

Trivedi ve Stokols (2011) sosyal girişim, özel sektör girişimciliği ve kâr amacı gütmeyen örgütleri aşağıdaki tabloda karşılaştırmalı olarak vermiştir:

Tablo 1.2. Sosyal girişimcilik ile özel sektör ve kâr amacı gütmeyen örgütler arasındaki farklar

	Sosyal girişim	**Özel sektör girişimleri**	**Kâr amacı gütmeyen örgütler**
Motivasyon	-Sosyal sorunu hafifletme ve pozitif sosyal değişim sağlama.	-Kişisel zenginlik ve tüm paydaşların refahının artırılması.	-Sosyal sorunların azalması.
Öncelikli amaç	-Uzun süredir çözülmemiş sosyal sorunları tanımlamak ve ele almak.	-Karşılanmayan pazar ihtiyaçlarını belirlemek ve ele almak.	-Uzun süredir çözülemeyen sosyal sorunları tanımlamak ve ele almak.

Öncelikli amacı destekleyen ikinci amaç	-Ekonomik sürdürülebilirlik yoluyla büyüme, -Olumlu sosyal değişim için sürdürülebilir olunmalıdır.	-Müşteri memnuniyeti, -Kurumsal sosyal sorumluluk, -Marka imajı.	-Ekonomik sürdürülebilirlik yoluyla büyüme, -Sosyal değişim sürdürülebilir olmayı hedeflemek zorunda değildir.
Öncelikli koşullar	-Ekonomi yoluyla büyüme -Hükümet ve piyasa tarafından uzun süredir çözülmemiş sosyal sorunların sürdürülebilirliğini sağlama.	-Pazarın gelişmesi veya potansiyel pazar büyümesi.	-Karşılanmamış pazar ihtiyacı veya sosyal sorun.
Değer Yaratma Çıktıları	-Sosyal değer, -Sosyal sorunun hafifletilmesi, -Sürdürülebilir pozitif sosyal değişim.	-Ekonomik değer, -Refah yaratma.	-Sosyal değer, -Sosyal sorunların azaltılmış olması.
Girişimcinin Rolü/Liderlik Gereksinimleri	-Girişimcinin girişimin tüm aşamalarına doğrudan katılımı (sosyal sorunun belirlenmesi, fikir üretimi, uygulama ve değerlendirme), -Dönüştürücü lider.	-Girişimcinin girişimin tüm aşamalarına doğrudan katılımı (sosyal sorunun belirlenmesi, fikir üretimi, uygulama ve değerlendirme), -İşlemsel lider.	-Büyük kâr amacı gütmeyen örgütlere genellikle bir danışma kurulu başkanlık ederken, küçük olanlara çoğunlukla bir işlemsel lider başkanlık eder.
İş birliği gereksinimi	-Tüm aşamalarda iş birliğinin gerçekleşmesi, -İş birlikçi kapasite geliştirme, -Nüfusun kolektif bilgelik ve deneyimi, çalışanların ve ortakların deneyimlerine dayanır.	-Pazarın veya hedef kitlenin katılımı açısından iş birlikçi değildir. -Organizasyon içinde yüksek seviyelerde iş birliği meydana gelebilir.	-Organizasyon içi iş birliği yüksektir. -Organizasyonlar arası iş birliği de yüksek olabilir ve temel olarak ekonomik olmayan kazanımlar için olabilir.
Kurum içi, kurumlar arası nüfus	-Programın uygulanması ve değerlendirilmesi kadar çalışanların ve hedef kitlenin de karar alma süreçlerine katılımı.	-Organizasyonlar arası iş birliği azdır ve temel olarak kazançlar ekonomiktir (dikey ve yatay entegrasyon vardır).	-Sunulan hizmetin niteliğine bağlı olarak vatandaşlarla iş birliği meydana gelebilir.
Organizasyonun sınırları	-Organizasyon sınırları içinde ve dışında yer alabilen sosyal değer yaratma, -Rekabet yerine farklı organizasyonlarla iş birliği, -Bilgi ve sosyal ağlar yaratılmasını teşvik.	-Sosyal değer yaratma, kurumsal sınırlar içinde özünde ekonomik değerin yaratılmasına bağlıdır. -Farklı organizasyonlarla rekabet.	-Bağlamsal duruma ve sağlanan hizmet türüne göre değişiklik gösterir.
Organizasyonun yapısı	-Düz veya yatay, -Büyük organizasyonlar için hiyerarşik/dikey.	-Hiyerarşik/ dikey.	-Çoğunlukla hiyerarşik.

Mülkiyet	-Kolektif: Çalışanlar, girişimci ve vatandaşların ortak amacı eşliğinde.	-Bireysel veya sınırlı: Tek kişinin sahipliğinde veya sınırlı sayıda çalışan tarafından kontrol edilen. Girişimci ve çalışanlar ortak bir amaca güdümlü değildir.	-Sınırlı: Büyük kâr amacı gütmeyen örgütler bir işletme modeline benzer. -Kolektif: Küçük kâr amacı gütmeyen örgütler ortak amacı güder.

Kaynak: Trivedi ve Stokols, 2011: 21-24.

Tabloda da görüldüğü gibi sosyal girişim, özel sektör girişimleri ve sivil toplum örgütleri arasında motivasyon, amaçlar, öncelikli koşullar, çıktılar, liderlik durumları, organizasyon yapısı ve sınırları, mülkiyet gibi konularda farklılıklar yanında birtakım benzerlikler de bulunmaktadır. Bu kapsamda sosyal girişimlerin sivil toplum örgütleri ile benzerlikleri; sosyal sorunun çözümüne yönelik benzer motivasyonları/amaçları olması ve buna yönelik sosyal değer yaratmaları, iş birliği yaratmaları gibi unsurlar öne çıkmaktadır. Bu durum, sosyal girişimlerin sivil toplum örgütlerine olan yakınlıklarını göstermektedir.

Türkiye'de sosyal girişimlerin yeterince tanınmaması ve yasal statüsü olmaması gerekçesiyle sosyal girişimlerin diğer sektörler içine dahil edildiği görülmektedir. Bu sorun nedeniyle, ayrımın yapılması sosyal girişimlerin mevcut durumlarının belirlenmesini de kolaylaştıracaktır.

1.5. TÜRKİYE'DE SOSYAL GİRİŞİMLERİN MEVCUT DURUMU

Sosyal girişimlerin sahada neler yaptığı ile ilgili mevcut durum değerlendirmesi, sosyal girişim aktörleri ve sosyal girişimlerin gelişmesi önündeki engeller bu kısımda verilmektedir.

Türkiye'deki sosyal girişimlerin mevcut durumu ile ilgili yapılan çalışmalar alandaki güncel durumun tespit edilmesi, ihtiyaçların belirlenmesi, sosyal girişimcilik ekosisteminin potansiyellerinin görülmesi ve öneriler sunulması açısından önemlidir. Bu çalışmalardan ilki; Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı (TÜSEV) ve British Council iş birliği ile yürütülen 2010 tarihli "Sosyal Girişim ve Türkiye İhtiyaç Analizi Raporu"dur. Bu raporda Türkiye'de sosyal girişim modeli tanıtılmış, sosyal girişimlerin ihtiyaç analizi yapılmış ve Türkiye'deki ortam değerlendirilip sosyal girişimlerin gelişmesi için çözüm önerileri sunulmuştur. "Sosyal Girişimcilik Projesi" kapsamında yapılan bu çalışmada, Türkiye'deki sosyal girişimlerin SWOT analizi de gerçekleştirilmiştir. Buna göre zayıf yönler ve tehditler olarak; "kavram kargaşası",

"yetersiz kurumsal yapılar", "kısıtlayıcı mali düzenlemeler", "kamuda muhatap eksikliği" ve "aşırı bürokrasi" gösterilmiştir. Buna karşın "sosyal girişimler için ulusal ve uluslararası destekleyici altyapı ve iletişim ağlarının gittikçe artması", "iyi örneklerin varlığı", "özel sektörle gittikçe iyileşen bağlantıları" güçlü yönleri ve fırsatlar olarak belirtilmiştir (Ersen vd., 2010).

Türkiye'de sosyal girişimcilik vakaları kapsayıcı iş modelleri çerçevesinde de incelenmiştir. Buna göre; sosyal girişimler üç ana biçimde kapsayıcı iş modellerini yürütmektedir. İlk olarak, üyelerini bir araya toplayarak kuvvetli pazarlık gücü elde eder, değer zinciri ve ürün gelişimini artırırlar. İkinci olarak, sosyal girişimler dar gelirli toplumlara ulaşabilir fiyatlarla temel ürün ve hizmet sağlayabilirler. Üçüncü olarak, dar gelirli nüfus, kadın-genç-engelli gibi savunmasız gruplar için iş fırsatları ortaya çıkarabilirler (UNDP ve İstanbul Uluslararası Özel Sektör ve Kalkınma Merkezi, 2012: 5-6). Diğer bir ifadeyle, sosyal girişimler ya kalkınmayı destekleyerek ya da doğrudan dezavantajlı grupların talep tarafında müşteriler ve alıcılar olarak veya arz tarafında çalışanlar, üreticiler ve girişimciler olarak yer aldığı iş modelleri geliştirerek "kapsayıcı piyasalar"ın[23] gelişimine katkı sağlarlar (UNDP ve İstanbul Uluslararası Özel Sektör ve Kalkınma Merkezi, 2012: 4).

Raporlar arasında en kapsamlı olan British Council'ın 2019 tarihli "Türkiye'de Sosyal Girişimlerin Durumu" adlı rapordur. Bu raporda Türkiye'de sosyal girişim alanının mevcut büyüklüğü, ölçeği ve kapsamı, mevcut sorunları ve sosyal girişimciliğin potansiyeli ortaya konulmuştur. Bu rapora katılan sosyal girişimlerle yapılan değerlendirme sonucunda sosyal girişim liderlerinin %47'sinin genç, %83'ünün iyi eğitimli, %55'inin ise kadın olduğu tespit edilmiştir. Bunun yanında Türkiye'de sosyal girişimlerin vakıf ve derneklerin iktisadi işletmeleri, sosyal kooperatifler, sosyal etki yaratmayı amaçlayan şirketler ve doğrudan sosyal girişim olarak kurulan yeni nesil şirketler biçiminde geniş yelpazede faaliyet gösterdiği; eğitim, imalat/üretim ve yaratıcı endüstri gibi çeşitli sektörlerde çalıştıkları belirtilmiştir (British Council, 2019).

[23]Belirtilen çalışmada, ünlü ekonomist Amartya Sen'in (1999) çalışmasına dayanarak piyasaların kapsayıcı olması gerektiği ifade edilmektedir. Kapsayıcılık, yoksul kesimin temel ihtiyaç ve hizmetlere uygun fiyatlarla erişebilmesi, insana yaraşır iş imkanlarına ulaşma, girişimcilik faaliyetlerinin gereklilikten çok fırsat için gerçekleştirilmesi, şirketlerin değer zincirlerine tedarikçi ve dağıtıcı olarak katkıda bulunma kapasitesi anlamında kullanılmıştır.

Türkiye Sosyal Girişimcilik Ağı Projesi kapsamında hazırlanan "Türkiye Sosyal Girişimcilik Ekosistemi Durum Analizi" raporu Türkiye'de sosyal girişimcilik potansiyelini ve sosyal girişimlerin mevcut durumunu tespit etmek, bu alandaki engelleri ve ihtiyaçları belirlemek amacıyla hazırlanan diğer bir rapordur (Eliş vd., 2020). KUSİF tarafından hazırlanan raporlar "sosyal girişimcilik serisi" biçiminde yayımlanmaktadır. Bu seride, güncel olarak 11 adet rapor bulunmaktadır[24].

Ahiler Kalkınma Ajansı (2023) tarafından hazırlanan raporda ise Aksaray, Kırıkkale, Kırşehir, Nevşehir, Niğde illerini kapsayan TR71 bölgesindeki ihtiyaçlar tespit edilmiş ve bu alanlarda çalışan sosyal girişimlerle potansiyel iş birlikleri belirlenmiştir. Bu alanlar; "eğitimde fırsat eşitliği", "çevre ve iklim krizi", "toplumsal cinsiyet eşitliği" ve "erişilebilirlik" biçimindedir.

Sosyal girişimcilik ekosisteminde yer alan sosyal girişimler gibi sosyal girişimciliğin geliştirilmesinde etkili olan başka aktörler de bulunmaktadır. Bu aktörler ve bazı faaliyetler ise şunlardır (British Council, 2019: 34-37):

- Kuluçka merkezleri, hızlandırıcılar, ortak çalışma alanları ve ödül programları gibi aracı kuruluşlar: Bu kuruluşların sayıları Türkiye'de oldukça azdır.
- Üniversiteler: Türkiye'de üniversitelerin sosyal girişim alanına yönelik ilgilerinde bir artış söz konusudur. Türkiye'de mevcut 203 üniversitenin 16'sı düzenli olarak sosyal girişimcilik alanında faaliyet göstermektedir. Bu üniversiteler müfredat içi dersler biçiminde olduğu gibi müfredat dışı faaliyet olarak öğrenci kulübü etkinliği, seminer, konferans, ödül programı, yarışma şeklinde de gerçekleşmektedir. Bazı üniversitelerde kuluçka merkezleri ve kuluçka programları bulunmakta ve "sosyokent" ya da "sosyopark" modeli geliştirilmektedir.
- Kamu Kurumları: Türkiye'de Ticaret Bakanlığı Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü sosyal kooperatifçiliğe ilişkin farkındalık çalışmaları, Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı'nın Katılım Öncesi Yardım Aracı (IPA) programı kapsamındaki sosyal girişimcilik çalışmalarına verilen destek, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'nın IPA fonları ile desteği ve kalkınma ajansları aracılığıyla yürüttüğü faaliyetler, Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırmalar

[24]Bu raporlara https://kusif.ku.edu.tr/yayinlar/sosyal-girisimcilik-serisi/ adresinden ulaşılabilir. Son erişim tarihi: 15.04.2023.

Kurumu (TÜBİTAK) tarafından üniversite öğrencilerine yönelik düzenlenen yarışmalar, Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı (KOSGEB)'in ekosistem aktörleri ile yaptığı kamu diyoloğu toplantıları kamudaki belli başlı çalışmalara örnek gösterilebilir.

- Yerel Yönetimler: Yerel düzeyde Antalya Büyükşehir Belediyesi, Ataşehir Belediyesi, Kadıköy Belediyesi, Keçiören Belediyesi, Konak Belediyesi, Küçükçekmece Belediyesi, Lüleburgaz Belediyesi gibi bazı belediyeler eğitim ve farkındalık çalışmaları yaparak sosyal girişimlere destek vermektedirler. Bu desteklerin çoğunluğu proje ya da etkinlik temelli olmaktadır. Diğer yandan Eskişehir Tepebaşı Belediyesi'nde kurulan sosyal girişimcilik kuluçka merkezi ve Bursa Nilüfer Belediyesi bünyesinde Nilüfer İnovasyon Merkezi düzenli faaliyetlerde bulunmaktadır.
- Fon Sağlayan Kuruluşlar: Türkiye'de finansman olanakları oldukça kısıtlıdır. Sosyal girişimlere özel tek bir kitle fonlaması platformu vardır. Türkiye Ekonomi Bankası (TEB), Garanti ve Albaraka Türk gibi bazı bankalar yatırım ya da finansman yerine kuluçka ya da hızlandırıcı programlar sunmaktadır. Melek yatırımcı ağları ya da risk sermayesi şirketleri sosyal sorumluluk kapsamında destek sunabilmektedir.

Sosyal girişimcilik ekosisteminin aktörleri, kurumları çeşitlidir ve bu alandaki çalışmalar giderek artmaktadır. Bütün bu çabaya karşın sosyal girişimlerin gelişmesi önünde birtakım engeller bulunmaktadır. Mevzuatta "sosyal girişim"ler için ayrı herhangi bir düzenleme bulunmaması nedeniyle sosyal girişimler dernek, vakıf, kooperatif, şirket gibi mevcut kurumsal yapılarda kurulup işletilmektedir. Bu durum sosyal girişimleri mevcut yapıları esnetmeye ve kendi amaçlarına adapte etmeye zorlamakta ve uygulamada sıkıntı yaratmaktadır (Ersen vd., 2010: 18-19).

British Council'ın 129 sosyal girişim örnekleminin bulunduğu raporunda, sosyal girişimlerin %28,7'si kooperatif, %18,6'sı limited şirket ve yine %18,6'sı şahıs şirketi, %14'ü dernek, %3,1'i vakıf, %13'2 si anonim şirket olarak kayıtlı olduğunu belirtmiştir. Bu sosyal girişimlerin %10'unun ise yasal olarak resmî bir statüsü bulunmamaktadır. Bu raporda, kurucunun ya da yöneticinin yasal statü üzerinde ilgisi olduğu da belirlenmiştir. Buna göre; yasal statüsü olmayan sosyal girişimlerin %76,9'u 35 yaşından küçükler tarafından yönetilmekte, genç yöneticilerin en çok

tercih ettiği statü ise şahıs şirketi olmaktadır. 35 yaşından büyük liderlerin ise %47'8'i kooperatifleri yönetmektedir. Kooperatiflerin %86,5'ı da 35 yaşından büyük liderler tarafından yönetilmektedir (British Council, 2019: 54).

İktisadi işletmeler, kooperatifler ve kâr amacı gütmeyen şirketler adeta kâr amacı güden bir şirket gibi kazançlar açısından "kurumlar vergisi"ne, çalıştırdıkları kişiler ve gayrimenkulleri açısından "gelir vergisi"ne, satın aldıkları ve sattıkları mal ve hizmetlerden dolayı "katma değer vergisi"ne tabidirler (British Council ve TÜSEV, 2012: 6).

Sosyal girişimlerin gelişmesi önündeki engellerden biri de geleneksel piyasalara benzer biçimde piyasa kısıtlarıyla karşılaşmalarıdır. Bu kısıtlar "sınırlı piyasa bilgisi", "uygun olmayan fiziksel altyapı", "finansal ürün ve hizmetlere sınırlı ulaşım" ve "etkisiz düzenleyici çevreler"i içermektedir. "Potansiyel gereksiz bürokratik işlemler", "ayrı bir hukuki yapı olarak tanınmamaları", "kapasitelerini finansal ve sosyal getiri aramakla sınırlamaları" gibi iç sıkıntılar yaşamaktadırlar (UNDP ve İstanbul Uluslararası Özel Sektör ve Kalkınma Merkezi, 2012: 3-4).

Türkiye'de sosyal girişim alanına yönelik ilgi artışı olmasına rağmen, etkili bir sosyal girişim ekosistemi geliştirilmesini sağlayacak mekanizmalar sınırlıdır. Buna göre, sosyal girişimlere yönelik kuluçka ve hızlandırıcı programlar ile ortak çalışma alanları ve deneysel alanların (laboratuvar) sayısı yetersizdir. Diğer yandan sektörler ve aktörlerin çalışmalarını birbirinden habersiz olarak sürdürdüğü ve iletişimin genellikle rastgele ya da etkinlik bazlı gerçekleştiği görülmektedir (British Council, 2019: 23). Sosyal girişimlerin gelişmesi büyük oranda sürdürülebilir ve kalıcı ilişkiler kurmaya bağlı olduğu için, sürekli değişen siyasi önceliklerin yarattığı belirsizlik ve değişen idari yapılar diğer girişimlerin olduğu gibi sosyal girişimler için de belirli riskler teşkil etmektedir (British Council, 2019: 33). Sosyal girişimlerin büyümesi önündeki engeller sosyal girişimciler tarafından şu şekilde değerlendirilmiştir:

Şekil 1.2. Sosyal girişimlerin büyümesi önündeki engeller

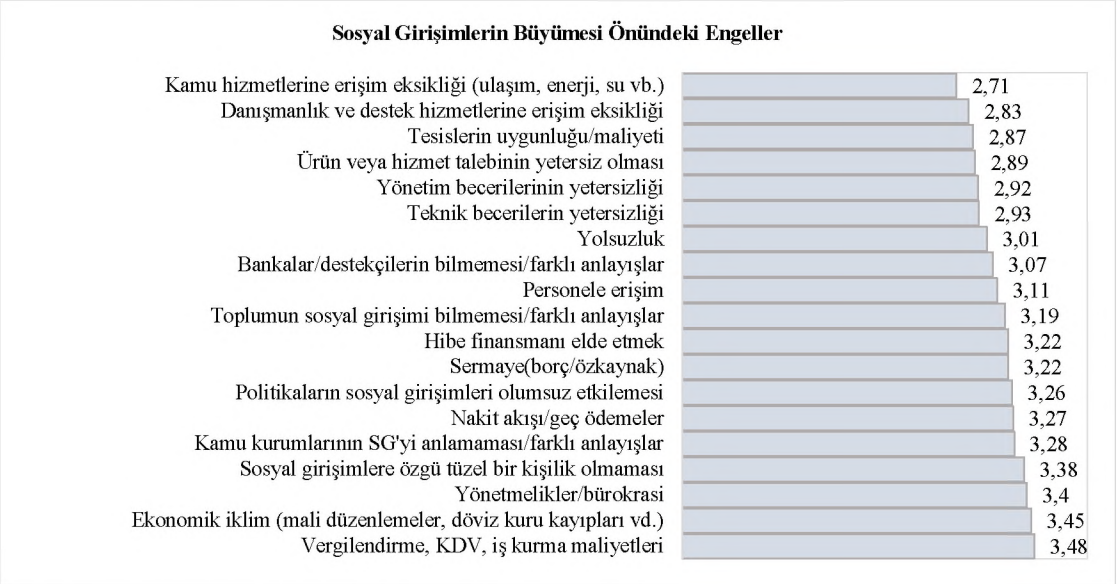

Kaynak: British Council, 2019: 65.

Koç Üniversitesi öğrencileri tarafından Ashoka sosyal girişimcileriyle yapılan 16 adet yarı yapılandırılmış görüşmede, tablodakine benzer biçimde sosyal girişimciliğin önündeki engeller belirtilmiş, bu engeller içinde en fazla vurgulanan "finansal sürdürülebilirlik" olmuştur. Türkiye'de sosyal girişimlerin vergi muafiyeti olmaması nedeniyle özel şirketlerle aynı vergi ödenmektedir; bu durum adil değildir. Bunun yanında Türkiye'nin politik kutuplaşması ve sosyal girişimleri de politik bir noktaya yerleştirme eğilimi, ön yargılar, karalama kampanyaları motivasyon kırıcı görülmektedir. Sosyal girişimciler kendilerini zaman zaman akıntıya karşı kürek çeken insanlar olarak betimlemektedir. Diğer yandan kuruluşların iç düzenini etkileyen bürokratik deneyimsel ve yönetsel sorunlar, insan kaynağı bulma zorlukları ve deneyim eksikliği gibi engellerle de karşılaşıldığı ifade edilmektedir (Müftügil Yalçın, 2015: 31-32).

Sosyal girişimler finansmana erişim ile ilgili özellikle kuruluş aşamasında sorunlar yaşamaktadır. Bu nedenle temel olarak kişisel finansman kaynaklar (%69), aile ve arkadaşların desteği (%40) gibi iç kaynaklardan yararlanmaktadır. Sosyal girişimlerin %37'si devletten, vakıflardan ve uluslararası kurumlardan hibe almakta, %32'si ayni bağışlardan yararlanmakta, %28'i sponsorluklarla ilerlemekte, %20'si nakit para veya ayni ödül almaktadır (British Council, 2019).

İKİNCİ BÖLÜM
SOSYAL GİRİŞİM MODELİ OLARAK KADIN KOOPERATİFLERİ

Bu bölümün temel amacı sosyal girişim olarak nitelendirilebilecek kadın kooperatiflerinin belirlenmesi için bir çerçeve oluşturmaktır. Bu kapsamda ilk kısımda sosyal girişim modelleri açıklanmakta, ikinci kısımda Türkiye'de kadın kooperatiflerinin kuruluşuna ortam hazırlayan koşullar tartışılmakta, üçüncü kısımda sadece kadınlar tarafından kurulup işletilmekte olan kadın kooperatifleri ele alınmakta ve son olarak sosyal kooperatif biçiminde çalışan sosyal girişimci kadın kooperatiflerinin çerçevesi çizilmektedir.

2.1. SOSYAL GİRİŞİM MODELLERİ

Sosyal girişim modelleri Kuzey Amerika'dan Rusya'ya, Birleşik Krallık'tan Hindistan'a pek çok ülkede kendi özel kültürel, sosyal, siyasal ve ekonomik şartlarına uyarlanarak benimsenmiştir (Ersen vd., 2010: 11). Sosyal girişimlerin gayri safi yurtiçi hasıla (GSYH)'ya ve istihdama önemli katkısı olduğu ülkeler bulunmaktadır ancak Türkiye'deki yasal düzenlemeler ve kurumsal yapılar sosyal girişimlerin gelişimi için ideal değildir. Bu nedenle sosyal girişim olarak adlandırılan yapılar vakıf, dernek veya kooperatif biçiminde faaliyet göstermekte ve bu durum mevcut potansiyellerini kullanmalarını engellemektedir (Işık, 2015: 65).

Türkiye'de sosyal girişim adı altında herhangi bir yasal ve kurumsal bir statü bulunmamakta, bu nedenle sosyal girişimler ticari işletme olarak, dernek ve vakıfların iktisadi işletmeleri olarak yahut sosyal kooperatifler olarak çeşitli biçimlerde örgütlenmektedir. Sosyal girişimlerin örgütlenme biçimlerinden yola çıkarak oluşturdukları modeller; bu çalışmada "sosyal işletme modeli", "dernek veya vakıf şeklinde örgütlenen sosyal girişim modeli" ve son olarak da "sosyal kooperatif

biçiminde örgütlenen sosyal girişim modeli" olmak üzere üç kategoride incelenmektedir.

2.1.1. Sosyal İşletme Modeli

Dünya'da sosyal girişim modeli olarak en yaygın tüzel kişilik şirket olmakla birlikte Türkiye'de de işletme biçiminde kurulan sosyal girişimlere geleneksel ticari işletme gibi yaklaşılmakta, sosyal alanda yapılan faaliyetler, ekonomik kalkınma ve istihdam yaratma fonksiyonları görülmemektedir (British Council ve TÜSEV, 2012: 5). Türkiye'de kâr amacı gütmeyen şirketler ayrı bir tüzel kişilik olarak tanımlanmamış ve özel bir yasal düzenleme yapılmamıştır. Bu şirketler ticari şirket statüsünde oldukları için vergi vermekte, hibe ve bağışlardan da yararlanamamaktadır ancak uygulamada sosyal girişim olarak faaliyet göstermektedir (TÜSEV, 2011).

Avrupa Komisyonu tarafından sosyal işletme girişimi için yapılan tanım sosyal girişimlerin haritalandırılması ve görünürlüğünün artırılmasına katkı sağlamakta ve mevcut düzenleyici çevrenin geliştirilmesi yönünde önemli bir adım oluşturmaktadır. Buna göre bir sosyal girişim şu koşulları yerine getirmelidir: Ekonomik faaliyetlerde bulunmalı, açık ve öncelikli bir sosyal amacın izini sürmeli, kârların veya varlıkların dağıtımı açısından sınırları olmalı, bağımsız olmalı ve kapsayıcı bir yönetime sahip olmalıdır (Liger vd., 2016: 11). Yunus tarafından oluşturulan Grameen Grup, sosyal işletme modelinin nasıl uygulandığını gösteren iyi uygulamalara örnektir. Yunus, sosyal işletme türlerini birinci tip sosyal işletme ve ikinci tip sosyal işletme olarak ikiye ayırmıştır.

2.1.1.1. Birinci tip sosyal işletme (Sosyal amaçlı işletme)

Birinci tip sosyal işletme, kendisini sosyal bir sorunu çözmeye adamış, zarar etmeyen, temettü dağıtmayan, işin geliştirilmesi ve genişletilmesi için yatırımcıların mülkiyetinde bulunan işletme türüdür. Bir sosyal işletmenin yatırımcıları ve sahiplerinin olması onu kâr amacı gütmeyen kuruluştan ayırt etmektedir. Bununla birlikte birinci tip sosyal işletmede, yatırımcılar ve mülk sahipleri kâr, temettü veya başka bir mali fayda elde edemezler. Yalnızca belirledikleri belli bir süre sonra başlangıçta yatırılan miktarları geri alabilirler. Bu miktarda yaratılacak herhangi bir artış bu işletmeyi sosyal bir işletme olmaktan çıkarır (Yunus ve Weber, 2010).

Sosyal girişimlere yönelik oluşturulan literatürde daha çok bu tipteki sosyal girişimler tanımlanmaktadır. Bu tip girişimlerde sosyal amaç belirli bir hedef kitle ve sosyal sorun ile sınırlandırılmamıştır. Bununla birlikte bu sosyal girişimlerin sahipleri yoksul ve muhtaç kimseler olmadığı için yatırımcının kendisi dezavantajlı durumda değildir. Bu nedenle sosyal soruna yönelik fayda sağlamak amacı taşır. Bu amaca ulaşmak için piyasa mekanizması içinde diğer geleneksel işletmeler gibi gelir getirici faaliyetlerde bulunulur (Işık, 2016: 99-100).

Muhammed Yunus, Almanya'daki Grameen Yaratıcı Labaratuvarı'nın yöneticisi Hans Reitz'la birlikte özellikle birinci tip sosyal işletmeler için geçerli olan yedi ilke sıralamıştır. Buna göre "Sosyal İşletmenin Yedi İlkesi" aşağıdaki gibidir (Yunus ve Weber, 2010):

- Sosyal işletmenin amacı kârı maksimize etmek değil; yoksulluk gibi insanları ve toplumu tehdit eden bir veya birden fazla sorunu yenmek olmalıdır.
- Finansal sürdürülebilirlik olmalıdır.
- Sosyal işletme yatırımcıları elde ettikleri ürün ve hizmetten kâr almamalıdır (yalnızca yatırılan tutar geri alınabilir).
- Yatırımcıların yatırdıkları sermaye geri ödendikten sonra kalan kârlar yatırım ve iyileştirme harcamalarını karşılamak üzere işletmede bırakılmalıdır.
- Sosyal işletme çevre bilincine sahip olmalıdır.
- Sosyal işletmede çalışanlar piyasa ücret düzeyinde istihdam edilmeli, çalışma koşulları standartın üstünde olmalıdır.
- Bütün bu ilkeler gönüllü olarak zevkle yerine getirilmelidir.

Türkiye'de Joon; dezavantajlı gruplara mensup mülteci, kadın, engelli gibi sınırlı geçim kaynaklarına sahip grupların tasarım yoluyla üretim becerilerini geliştirerek sosyal ve ekonomik katılımlarını sağlayan, bu grupların doğru pazarlara erişimi için köprü kuran bir sosyal işletmedir. El sanatlarına yönelik tasarımlar gerçekleştirilirken ürünlerin üreticilere ait hikâyeleri anlatması ve tasarımların günlük hayatta kullanılacak ürünlere dönüştürülmesi sağlanmaktadır. Bu girişim, bir tasarımcı olan Azra Süngü ve işletmeci Duygu Vatan'ın kendi deyimleriyle güçlerini birleştirmesi ile kurulmuştur[25].

[25]Joon ile ilgili daha detaylı bilgi için bknz. https://www.joon.world/. Son erişim tarihi: 14.04.2023.

Türkiye'de işletme statüsünde kayıtlı diğer bir sosyal girişim ise Çöp(m)adam'dır. Ayvalık'ta geri-dönüşüm aracılığıyla çevreyi koruyarak düzenli geliri olmayan kadınlara iş fırsatı sunan bu sosyal girişimin kurucuları Amerikalı sosyal girişimci, aktivist ve akademisyen Tara Hopkins ve Sabancı Üniversitesi Siyasal ve Toplumsal Bilimler mezunu ve Avrupa Birliği (AB) uzmanı Melih Özsöz'dür (UNDP ve İstanbul Uluslararası Özel Sektör ve Kalkınma Merkezi, 2012: 41). Çöp(m)adam, kadın işsizliği ve çevre koruması gibi Türkiye'nin iki önemli sosyal sorununa çözüm üretmeyi amaçlayan toplum merkezli bir girişimdir.

2.1.1.2. İkinci tip sosyal işletme (Dezavantajlı kişilere ait işletme)

İkinci tip sosyal işletme, doğrudan ya da önceden tanımlanmış bir sosyal amaca hizmet etmek için yoksul insanların sahipliğinde onlara güvenerek ya da yaratılan sosyal kârı yoksullara dağıtmak üzere tröstün mülkiyetinde kurulmuş kâr eden şirkettir. Yoksul insanların elde ettiği kârlar, yoksulluğu azalttığı için böyle bir iş tanım gereği sosyal bir sorunun çözülmesine yardım etmektedir (Yunus ve Weber, 2010).

Işık (2016: 101), ikinci tip sosyal işletmelerin sosyal girişim tanımıyla çeliştiğini belirtmektedir. Sosyal girişimlerin gelir getirici faaliyetler sonrasında elde ettikleri kâr yatırımcı için değil sosyal sorun için kullanılmaktadır. "Sosyal kâr" özelliği kazandıran bu durum sosyal girişimlerde olması gereken bir özellik olarak tanımlanmaktadır. Ancak bu tip girişimlerde elde edilen kârı yine aynı kişi kullanmaktadır. Diğer bir ifadeyle bu tip girişimlerde mülkiyet yoksul kişinin kendisindedir ve sosyal bir sorun olan yoksulluğun çözümü için bu kişiler elde ettikleri kârları (yoksulluktan kurtulmak adına) yine kendi yararına kullanmaktadır. Dolayısıyla bu bir çelişki yaratmaktadır.

Bu tipe uygun en iyi örnek Grameen Bankası ve mikrokredi uygulamalarıdır. Bilindiği gibi mikrokredi, dar gelirli kadınların kendi kendilerine gelir elde etmelerine fırsat veren, teminatsız ve kefaletsiz verilen küçük bir sermayedir. İlk olarak Bangladeş'in küçük bir köyünde başlayan bu uygulama ile yerel kalkınmanın önü açılmış, yoksulluk azalmıştır. Önce Bangladeş'in yoksul köylerinde uygulamaya konulmuş olan bu model, giderek etkisini artırmış ve coğrafi olarak da dışa açılarak 100'ü aşkın ülkede uygulanmaya başlanmıştır. Türkiye'de de Grameen Mikrofinans Programı, Grameen Trust ile iş birliği yaparak kadınlara mali hizmetler sağlama

konusunda öncülük eden bir kuruluş olarak (64 ilde 91 şubesiyle 39 bin üzerinde mikro girişimciye hizmet vererek) faaliyet göstermektedir[26]. Ancak Türkiye'de işletme statüsünde değil vakıf bünyesinde bir program biçiminde yapılmaktadır. Diğer yandan 2002 yılından beri KEDV'in bir iktisadi işletmesi olarak Maya Mikro Ekonomik Destek İşletmesi[27], kendi işini kurmak isteyen dar gelirli kadınlara 6-12 ay vadeli ortalama 1000 lira kredi vererek bugüne kadar 14 binin üzerinde kredi dağıtılmasını sağlamıştır[28].

Hoque (2011: 88-89) tarafından sosyal işletmenin sosyal refaha yansımaları aşağıdaki gibi sıralanmaktadır:

- Yoksulluğu azaltma: Birinci tip sosyal işletme modelinde yoksullar için düşük fiyatlı mal ve hizmetler üretilir. Temel ihtiyaçlar (eğitim, gıda, sağlık gibi) yoksullar için ulaşılabilir fiyatlarla sunularak yaşam standartları yükseltilir. Fiyatların düşürülmesi sosyal işletmeye rekabet avantajı sağlayabilir. İkinci tip sosyal işletme modelinde ise yoksullar kendi girişimciliklerini yaparak gelirlerini artırırlar.
- İstihdam yaratma: Tedarik, üretim ve dağıtım aracılığıyla yoksullar için büyük istihdam fırsatları yaratılabilir. Yoksullar, sosyal işletmelerde işe alım sürecinde öncelik kazanırlar.
- İklimi ve ekosistemi koruma: Çevre dostu ürünler ve faaliyetler, diğer işletmelerin de çevreye duyarlı politikalar izlemesi için ilham vericidir.
- Yoksullar için sağlık hizmeti sağlama: Devletin ücretsiz veya düşük maliyetli tedavi etme çabası yetersizdir. Yoksulluk sınırının altındaki herkese sağlık hizmetlerinin sağlanmasında sosyal işletmeler yardımcıdır.
- Toplumsal huzursuzluğu giderme: Toplumsal huzursuzluğun başlıca kaynakları işsizlik ve yoksulluktur. Bu sorunların çözülmesi toplumsal huzursuzluk sorununu çözebilmektedir.

---

[26]Grameen Mikrofinans Programı, vakıf tarafından oluşturulmuş bir programdır (bu nedenle dernek, vakıf ve kooperatif biçiminde örgütlenmiş üçüncü tip sosyal girişimlere de örnek verilebilir) ancak Yunus tarafından oluşturulmuş Grameen modelini kopyalaması nedeniyle ikinci tip sosyal girişimler içinde örnek gösterilmiştir.

[27]Maya Mikro Ekonomik Destek İşletmesi'nden mikro kredi kullanan kadınların deneyimleri ve kadının güçlenmesinde mikro kredinin önemi ile ilgili bknz. Baltacı, N. Ö. (2011). *Kadınları Güçlendirme Mekanizması Olarak Mikrokredi* (Uzmanlık tezi). T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü (KSGM), Ankara. https://aile.gov.tr/media/2525/ozgunbaltaci.pdf.

[28]Kadın Emeği Değerlendirme Vakfı (KEDV) için bknz. https://www.kedv.org.tr/ekonomik-guclendirme. Son Erişim tarihi: 14.04.2023.

2.1.2. Dernek veya Vakıf Biçiminde Örgütlenen Sosyal Girişim Modeli

Dernekler ve vakıflar resmî belgelerinde tanımlanan faaliyetleri yerine getirmek amacıyla kurulan ve mevzuatta bir tanım olmamasına rağmen kâr amacı gütmeyen kuruluş olarak nitelendirilen kuruluşlardır. Bu kuruluşların hepsi sosyal girişim olarak tanımlamak doğru değildir. Bu nedenle belirli kriterleri sağlayanlar sosyal girişim olarak nitelendirilmektedir.

2.1.2.1. Derneklerin iktisadi işletmeleri

Dernekler Kanunu'na göre dernekler; "Kazanç paylaşma dışında, kanunlarla yasaklanmamış belirli ve ortak bir amacı gerçekleştirmek üzere, en az yedi gerçek veya tüzel kişinin, bilgi ve çalışmalarını sürekli olarak birleştirmek suretiyle oluşturdukları tüzel kişiliğe sahip kişi topluluklarını" ifade etmektedir (5253 sayılı dernekler kanunu 2. madde). Dernekler, İçişleri Bakanlığı Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğüne bağlı yapılardır.

Türkiye'de dernekler için "kamu yararı" statüsü bulunmaktadır. Bu statüye sahip olmak için topluma yararlı nitelikte işler yapmak, en az bir yıl faaliyette bulunmuş olmak ve bunun Cumhurbaşkanı kararıyla tespit edilmiş olması gerekmektedir. Türkiye'de kamu yararı statüsünde bulunan dernek sayısı oldukça azdır. Güncel verilere bakıldığında; faal dernek sayısının 101.794, kamu yararı statüsündeki dernek sayısının ise 357 olduğu belirtilmektedir[29]. Bu statü uygulamada önemli ayrıcalıklar sağlamamaktadır ancak bağışçılara belirli oranlarda vergi istisnaları getirmektedir. Bu vergi istisnaları şirketlere ve kooperatiflere verilmemektedir (Ersen vd., 2010: 17).

Derneklerin kamu yararını sağlaması için gerekli şartlar aşağıdaki gibi belirtilmiştir (Dernekler Yönetmeliği 49. madde):

- Derneğin en az bir yıl faaliyette bulunması,
- Son bir yıl içindeki, 2019 yılı için belirlenen tutar olan 165.168 TL'sini ve 2020 yılı için 200.000 TL'sini geçen alım ve satım işlemlerinin rekabet koşullarına uygun yapılması,

[29]Güncel bilgi için bknz. https://www.siviltoplum.gov.tr/kamu-yararina-calisan-dernekler. Son erişim tarihi: 14.04.2023.

- Derneğin amacı ve faaliyetlerinin, üyelerinin dışında yerel, ulusal veya uluslararası düzeyde toplumun ihtiyaç ve sorunlarına yönelik çözümler üretecek ve toplumsal gelişmeye katkı sağlayacak nitelikte olması,
- Yıl içinde elde edilen gelirin yarısının veya yarısından fazlasının amaca yönelik harcanması,
- Derneğe ait malların ve yıllık gelir miktarının tüzükte belirtilen amaca uygun düzeyde olması gerekir.

Derneklerin iktisadi işletmelerinin kurulabilmesi için derneklerin tüzüklerinde bunun belirtilmesi gerekmektedir. Dernekler, Ticaret Kanunu çerçevesinde bir işletme kurabilir veya kurulu bir sermaye şirketine ortak olabilirler. Diğer yandan dernekler yapacakları ticari faaliyet için derneğe bağlı bir iktisadi işletme kurabilmektedir.

Türkiye'de hem dernek hem de ticari bir şirket olarak kayıtlı hibrid formda birçok sosyal girişim bulunmaktadır. Bunlara Açık Açık, Anlatan Eller, Başka Bir Okul Mümkün Derneği (BBOM), Teyit gibi sosyal girişimler örnek gösterilebilir.

Açık Açık Derneği, Itır Erhart ve Renay Onur'un içinde olduğu 11 kişi tarafından kurulan şeffaf ve hesap verebilir vakıf ve derneklerin potansiyel bağışçılarla (birey ve kurumlarla) buluşmasını sağlayan bir platformdur. Kendisine müracaat eden dernek ve vakıfların bağışçı hakları beyannamesini[30] kabul etmesi gerekir. Bağışçılar, faaliyet alanlarına göre (bilim ve teknoloji, çevre, eğitim, ekonomik sosyal ve toplumsal gelişim, hayvanlar, hukuk insan hakları ve politika geliştirme, kültür sanat spor, sağlık, uluslararası) ilgi duydukları alanlarda çalışan kurumun sayfasına girebilir, sorumlularına ulaşabilir, projelerine bakabilir, bağışlarla neler yapıldığını görebilir, geçmiş ve güncel mali durumlarını inceleyebilir, faydalanıcılarının (genel, aile, bölgesel, çocuk, genç, genel, kadın, LGBTİ+, yaşlılar) videolarını izleyebilirler. Bununla birlikte kararlarını vermeden önce aynı alanda çalışan başka kurumlara da bakıp karşılaştırma yapabilirler ve dilediklerinde bağış yapabilirler. Bu yapıya üye olan güncel dernek ve vakıf sayısı 173, gelir toplamı ise 2.169 milyon TL'dir[31]. Açık Açık, programa üye olan sivil toplum örgütlerinin üyelik ücretlerinden ve kurumsal

[30] Açık Açık Derneği bağışçı hakları beyannamesi için bknz. https://acikacik.org/stk/bagisci-haklari ve https://acikacik.org/stk/uploads/report/Beyanname_2021.pdf. Son erişim tarihi: 14.04.2023.

[31] Açık Açık Derneği ile ilgili daha detaylı ve güncel bilgi için bknz. https://acikacik.org/. Son erişim tarihi: 14.04.2023.

bağışlardan gelir elde etmektedir. Hem dernek hem de ticari şirket olarak kayıtlıdır (British Council, 2019).

Anlatan Eller, işitme engelli bireyleri Türk İşaret Dili desteğiyle KPSS'ye hazırlamak üzere matematik öğretmeni Pelin Baykan tarafından kurulan hem özel şirket hem de dernek olarak kayıtlı hibrid formda bir sosyal girişimdir. İşitme engelli bireylerin eğitimde yaşadıkları fırsat eşitsizliğini gidermeyi amaçlamaktadır. Bunun yanında kamu, özel sektör ve sivil toplum arasında köprü kurarak engelli bireylerin istihdam kapasitelerini ve bu bireylere yönelik farkındalığı artırmaktadır. Bunun yanında bu bireylerin kendilerini anlatmalarına destek olmaktadır. Böylece, engelleri kaldırarak toplumsal dönüşüm desteklenmektedir[32].

BBOM Derneği, eğitim alanında "bir şeyler yapmalı" diye yola çıkan öğretmenler, çocuklar, veliler, aktivistler, eğitim bilimciler, uzmanlar gibi farklı aktörleri bir araya getiren bir dernektir. Bu derneğin önerdiği model; tüm bu aktörlerin kararlara katılımını sağlayan **demokratik yönetim** yapısı, her çocuğun farklı biçimlerde öğrenmesi gerekliliği düşüncesi üzerine inşa edilen eğitimde özgürlük **(alternatif eğitim)**, enerji kaynakları ve doğanın bilinçli kullanımı, tüketim yerine gerekli kullanım alışkanlıklarının geliştirilmesi gibi ekolojik bilinçlendirme **(ekolojik duruş)**, herkesin kendi bütçesine göre ve herhangi bir kâr amacı gütmeden yalnızca temel giderleri karşılaması biçiminde belirlenmektedir. Ödeme gücü olmayan dezavantajlı gruplar için "destek aile-ikinci aile" ve "kademeli ücretlendirme" gibi modellerle eğitim masrafları karşılanmaktadır **(özgün finansman)**[33].

Teyit, "şüpheli bilgileri inceleyen bir doğrulama platformu" olarak tanımlanmaktadır. Sosyal medya ve internet kullanımının yaygınlaşması ile bilgilerin hangisinin doğru hangisinin yanlış olduğunu ayıklamak kuşkusuz bir araştırma gerektirmektedir. Teyit; doğru sanılan yanlışları, sosyal medyada gündeme gelen şüpheleri, iddiaları, şehir efsanelerini araştırarak internet kullanıcılarının doğru bilgiye ulaşmasını sağlayan ve yeni medya okuryazarlığını artırmaya çalışan sosyal etki odaklı bir misyon edinen kâr amacı gütmeyen bir sosyal girişimdir. Medya ve sosyal medya

[32]Anlatan Eller ile ilgili detaylı bilgi için bknz. https://www.anlataneller.com/hikayemiz/. Son erişim tarihi. 14.04.2023.
[33]Başka Bir Okul Mümkün Derneği ile ilgili detaylı bilgi için bknz. https://dernek.baskabirokulmumkun.org/. Son erişim tarihi: 14.04.2023.

üzerine yapılan araştırmalar dernek tarafından yürütülürken; teknoloji ve eğitim geliştirme çalışmaları ise şirkete bağlı gerçekleştirilmektedir[34].

2.1.2.2. Vakıfların iktisadi işletmeleri

Vakıflar Kanunu'nda vakfa yönelik yeterli bir tanımlama mevcut değildir (5737 sayılı kanun). Vakıflar, Türk Medeni Kanunu'nda "gerçek veya tüzel kişilerin yeterli mal ve hakları belirli ve sürekli bir amaca özgülemeleriyle oluşan tüzel kişiliğe sahip mal toplulukları" şeklinde tanımlanmıştır (4721 sayılı kanun 101. madde).

Türkiye'de vakıflar, Kültür ve Turizm Bakanlığı Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne bağlı yapılardır. Görüldüğü gibi vakıflar, derneklerle farklı kurumlara bağlanmış, farklı mevzuatlara tabi olan tüzel kişiliklerdir ancak bu yapılar çoğunlukla karıştırılırlar. Dernekler için tanımlanmış olan "kamu yararı" statüsü gibi vakıflar da "vergi muafiyeti"[35] statüsü söz konusudur. Her iki statüde de bağışçılar için vergi istisnaları olmaktadır. Türkiye'de vergi muafiyeti olan 262 tane vakıf vardır[36]. Vakıflar Kanunu'nda aşağıdaki ifade yer almaktadır (5737 sayılı 26. madde):

> "Vakıflar; amacını gerçekleştirmeye yardımcı olmak ve vakfa gelir temin etmek amacıyla, Genel Müdürlüğe bilgi vermek şartıyla iktisadî işletme ve şirket kurabilir, kurulmuş şirketlere ortak olabilirler. Şirketler dahil iktisadî işletmelerden elde edilen gelirler vakfın amacından başka bir amaca tahsis edilemez."

Türkiye'de sosyal girişimler yasal olarak tanınmamaları nedeniyle dernek şeklinde kurulabileceği gibi vakıf olarak da kurulabilmektedir. Ancak tüm vakıf ve dernekler kuşkusuz sosyal girişim olarak nitelendirilemez. Sosyal girişim olarak nitelendirilmeleri için vakıf bünyesinde ayrı bir tüzel kişiliği bulunmayan iktisadi işletmeler kurmaları, ayrı bir tüzel kişiliğe sahip işletmeler kurmaları ya da kurulu olan işletmelere ortak olmaları gerekmektedir. Türkiye'de KEDV, Kadın Merkezi Vakfı (KAMER) ve Toplum Gönüllüleri Vakfı (TOG) vakıf şeklinde örgütlenmiş sosyal girişim modeline örnek olarak gösterilebilir (Işık, 2016: 138).

KEDV, 1986 yılında yoksulluk ve eşitsizliğin olmadığı bir topluma katkı sağlamak amacıyla kurulmuştur. Bireysel-kolektif kapasite geliştirme (güçlendirme) ve kooperatifleşme, ekonomik güçlenme ve afet, göç alanlarında çalışmalar yapan

---

[34]Teyit sosyal girişimi için bknz. https://beta.teyit.org/nedir. Son erişim tarihi: 14.04.2023.
[35]Vakıfların vergi muafiyetinden yararlanması için gerekli koşullara bknz. https://www.gib.gov.tr/yardim-ve-kaynaklar/yararli-bilgiler/vergi-muafiyeti-icin-basvuruda-bulunacak-vakiflara-yonelik. Son erişim tarihi: 14.04.2023.
[36]Vergi muafiyeti olan güncel vakıf listesi için bknz. https://www.gib.gov.tr/vergi-muaf-vakif-liste. Son erişim tarihi. 14.04.2023.

kadınların kendi yaşamlarını, toplumu ve dünyayı dönüştürmelerini hedefleyen bir sosyal girişimdir. KEDV, 29.01.2001 tarihinde 2001-2009 sayılı Bakanlar Kurulu kararıyla kamu yararına kuruluş statüsüne sahip olmuştur. KEDV'in öne çıkan faaliyetleri şu şekilde belirtilebilir[37]:

- 2-6 yaş grubundaki çocukların bakımı ve eğitim hizmetlerinin dar gelirli kesimlerde yaygınlaşması için kadınların öncülüğünde toplum temelli "Kadın ve Çocuk Merkezleri" modelini geliştirmiştir. Bu merkezlerde mahalle yuvaları, mahalle anneliği, oyun odaları, oyuncak kütüphaneleri gibi bakım ve eğitim hizmetleri verilmektedir.
- 2002 yılında kadın kooperatifleşmesini başlatmış; çeşitli bölgelerden yaklaşık 100 kadın kooperatifini bir araya getiren "Simurg Kadın Kooperatifleri Birliği (Simurg)"nin[38] sekreteryasını yürütmektedir.
- KEDV kadınların güçlenmesi için "liderlik", "finansal okuryazarlık", "girişimcilik", "bilgisayar ve internet eğitimi", "yerel yönetim süreçlerine katılım", "yerel örgütlenme", "yönetişim" gibi alanlarda eğitim vermekte; aynı zamanda eğitici eğitimleri yoluyla faaliyetlerini yaygınlaştırmaktadır.
- Kadınların yeni ürün ve iş geliştirmeleri için eğitim ve izleme desteği vermektedir. Yaklaşık 7600 kadın bu hizmetlerden yararlanmıştır. Ayrıca girişimci kadınlar için bir iş portalı açılmıştır. KEDV'in iktisadi işletmesi olan NAHIL dükkanlarında (İstanbul, Mardin ve İzmir) ve www.nahil.com.tr e-ticaret sitesinde üretilen ürünlerin satışı yapılmaktadır.
- KEDV, 2002 yılında "Maya Mikro Ekonomik Destek İşletmesi" kurarak dar gelirli kadınlara kendi işlerini yapmak için 6-12 ay vadeli, ortalama 1000 TL olan küçük krediler vermektedir. Bu işletmede 14.000'in üzerinde kredi dağıtılmıştır.
- KEDV, "Kadınların Liderliğinde Afete Hazırlık Eylem Planı" kılavuzu geliştirmiştir.
- Geçici koruma altındaki Suriyeli kadınların sosyal ve ekonomik entegrasyonuna yönelik çalışmalar yürütmektedir.

[37]Kadın Emeği Değerlendirme Vakfı (KEDV). https://www.kedv.org.tr/ekonomik-guclendirme. Son erişim tarihi: 14.04.2023.
[38]Simurg Kadın Kooperatifleri Birliği için bknz. https://simurg.org.tr/. Son erişim tarihi: 14.04.2023.

2.1.3. Sosyal Kooperatif Biçiminde Örgütlenen Sosyal Girişim Modeli

Toplumda her birey hayata eşit şartlarda katılamamakta fiziksel, ruhsal, mental olarak bazı bireyler farklılıkları nedeniyle ayrımcılığa maruz kalmaktadır. Toplumsal hayata katılımda dezavantajları olan bireyler; damgalanma, aşağılanma gibi psikolojik sorunlar, eğitim-sağlık-barınma gibi temel hizmetlere ulaşmada sıkıntılar, hukuki olarak tanınmama, istihdam, sosyal koruma, örgütlenme önünde engeller yaşayarak sosyal dışlanmaya maruz kalmaktadırlar. Toplum içerisinde dezavantaj yaşayan bireylerin sosyal dışlanmaya maruz kalmamaları, toplumla bütünleşmeleri için çeşitli açılardan önlemler alınmaktadır. Bu önlemlerin başında engelli, risk altındaki gençler, yaşlılar, kadınlar, göçmenler, hükümlüler, etnik azınlıklar gibi dezavantajlı grupların güçlendirilmesi; istihdama kazandırılması, eğitim sağlık barınma gibi hizmetlerin verilmesi gelmektedir. Bu hizmetlerin verilmesi özel sektör ve kamunun yanında sosyal girişimlere de bırakılmaktadır.

Sosyal Kooperatifler; demokratik katılım ve yönetim esaslarına dayalı çok paydaşlı yönetim anlayışı ile hareket ederek ekonomik, çevresel ve sosyal sorunların çözümünde kamu yararını gözeten, kâr amacı gütmeyen yapılardır. Dezavantajlı bireylere yönelik sosyal hizmet sunumu sağlamaları ile bakıma muhtaç olan kişilerin yaşam kalitesini artırmakta, bölgesel kalkınma farklılıklarının azaltılmasında itici gücü oluşturmaktadırlar[39]. Bu bağlamda sosyal kooperatifler işçi kooperatifleri, kadın kooperatifleri[40], engelli kooperatifleri biçimlerinde birer sosyal girişim modeli olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.1.3.1. İşçi kooperatifleri

İş Kanunu uyarınca bir iş sözleşmesine dayanarak ücret karşılığında çalışan gerçek kişiye işçi denir (4857 sayılı kanun 2. madde). Kooperatifler Kanunu'nda kooperatif şu şekilde tanımlanmıştır (1163 sayılı kanun 1. madde):

> "Tüzel kişiliği haiz olmak üzere ortaklarının belirli ekonomik menfaatlerini ve özellikle meslek veya geçimlerine ait ihtiyaçlarını iş gücü ve parasal katkılarıyla karşılıklı yardım, dayanışma ve kefalet suretiyle sağlayıp korumak amacıyla gerçek ve tüzel kişiler tarafından kurulan değişir ortaklı ve değişir sermayeli ortaklıklara kooperatif denir."

---

[39]Sosyal Kooperatif Treni. https://www.sosyalkooperatif.com/sosyal-kooperatifin-tanimi. Son erişim tarihi: 14.04.2023.

[40]Bu kısımda yalnızca örgütlenme modellerinden bahsedilmekte olup sosyal girişim, sosyal kooperatif ve kadın kooperatifi arasındaki ilişki "Sosyal Girişimci Kadın Kooperatifleri" kısmında daha detaylı ele alınmaktadır. Bknz. s. 106-118.

İşçi kooperatifleri ile ilgili ise mevzuatta bir tanımlama henüz yapılmamıştır. Çatak'ın işçi kooperatifleri ile ilgili uluslararası kuruluş tanımlamalarından yola çıkarak yaptığı tanımlama ise şu şekildedir (Çatak, 2017: 25):

> "İşçi kooperatifleri; işin konusu hakkında teknik bilgi ve beceriye sahip olan işçiler tarafından kurulan veya kurulu bulunan bir işletmenin bu işçilere devralınması sonucu faaliyet gösteren, ortaklarının çoğunun kooperatifte çalışan olduğu ya da çalışanların çoğunun kooperatiflerde ortak olduğu, çalışanların kooperatif paylarının en az %51'ini elinde bulundurduğu, çalışanları tarafından yönetilen, her ortağın bir oy hakkına sahip olduğu demokratik bir yönetim modeline sahip olan kooperatiflerdir."

İşçi kooperatiflerine hatta dünyadaki kooperatiflere en bilinen örneklerden birisi İspanya'daki Mondragon[41] örneğidir. Mondragon yereldeki ihtiyaçları karşılamak üzere ortaya çıkmış alternatif bir modeldir. Mondragon'un kuruluş nedeni; savaş sonrası yıkımı azaltmak, halkın eğitim ve sağlık gibi toplumsal sorunlarını çözmektir. İmalat yapan yerel bir kooperatif olarak ortaya çıkan ancak zamanla Bask Bölgesinden tüm dünyaya yayılmış hem işçileri hem de yerli halkı hedef alan siyasi özerkliğini kazanmış güçlü bir yapı haline gelmiştir. Mondragon 2013 raporuna göre; 103 kooperatif, 122 üretim sahası, 10 destek birimi, 13 uluslararası hizmet şirketi vardır ve yaklaşık 74 bin kişiye istihdam sağlamaktadır (Aykaç, 2018: 186-192).

2.1.3.2. Engelli kooperatifleri

Engelliler Hakkında Kanun'a göre engelli, "fiziksel, zihinsel, ruhsal ve duyusal yetilerinde çeşitli düzeyde kayıplarından dolayı topluma diğer bireyler ile birlikte eşit koşullarda tam ve etkin katılımını kısıtlayan tutum ve çevre koşullarından etkilenen birey" olarak tanımlanmıştır (5378 sayılı kanun 3. madde).

Dünya nüfusunun yaklaşık %15'inin yani yaklaşık bir milyar kişinin engelli olduğu tahmin edilmektedir. Bazı az gelişmiş ülkelerde engelli nüfusunun %90'ının, Ekonomik Kalkınma ve İş Birliği Örgütü (OECD) ülkelerinde ise %70'inin işsiz olduğu hesaplanmaktadır. İşsizlik, yoksulluk gibi sosyal sorunları daha derin yaşayan engelliler sosyal dışlanmaya maruz kalmaktadırlar. Buna rağmen günümüzde engelliler toplum içerisinde daha aktif olmaya başlamışlardır. Bunda yasaların, yerel yönetimlerin yanında kooperatiflerin de önemli bir yeri vardır. Sosyal kooperatiflere dahil edilebilen engelli kooperatiflerinin engellilerin çalışma hayatına entegre

[41] Mondragon ile ilgili detaylı bilgi için bknz. https://www.mondragon-corporation.com/en/about-us/. Son erişim tarihi: 14.04.2023.

olmasında, engellilerin temel becerileri edinmesinde katkısı bulunmaktadır (Korkmaz, tarih yok).

Türkiye'de sayıları oldukça az olan engelli/engellenmiş bireylerin içinde bulunduğu kooperatiflere birkaç örnek bulunmaktadır. Bunlardan birisi Tomurcuk Eğitim Kültür Dayanışma ve İşletme Kooperatifidir. Türkiye'de 2006 yılında; zihinsel engelli çocuklara sahip anneler tarafından kurulmuştur. Engelli bireylerin; kendi kendilerine yetecek temel becerileri edinmesi, eğitim becerilerinin yanında kooperatife ait üretim atölyelerinde çalışmalarına fırsat verilmesi, çalışma ortamlarının hazırlanması, sosyal uyum becerilerinin geliştirilmesi, başarmalarının ve ekonomik yönden kazanmalarının hazzının yaşatılması kooperatifin temel hedefleridir. Kooperatif, engelli bireylere yönelik kurulan ilk sosyal işletme kooperatifi özelliğini taşımaktadır[42].

Diğer bir örnek ise Ege Tüm Engelliler Çevre Kültür ve İşletme Kooperatifidir (EGETEKO). Bu kooperatif; engellilerin iş, sağlık, eğitim ve genel ihtiyaçlarının yanı sıra sosyal, kültürel ve sportif faaliyetlerde de bulunmalarını sağlamaktadır. Kooperatifte, engellilerin ruh ve bedenen kendilerine yeterli olabilecek gücü kazanabilmesi için eğitici ve birleştirici tedavi edici çalışmalar yapılmaktadır[43].

Bu kooperatifler, engelli/engellenmiş bireyleri karar mekanizmalarına dahil edememektedir; ayrıca farklı gruplarla birlikte üretim/yaşam pratiğini hayata geçirme konusunda da deneyimleri bulunmamaktadır. Genç İşi Kooperatif[44], engelli ve aileleri için kurulacak kooperatiflere yeni gelişme alanları yaratmayı öncelemektedir (Özarslan ve Özarslan, 2019).

2.1.3.3. Kadın kooperatifleri

Kadın kooperatifleri, 6102 sayılı Ticaret Kanunu'na bağlı ticaret şirket statüsündeki girişimlerdir. Bu kooperatiflerin kuruluş, işleyiş ve faaliyetleri Ticaret Bakanlığı'nın "Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifi Anasözleşmesi" ile belirlenmiştir ve kooperatif ortakları bu ana sözleşmeye bağlıdır.

[42]Tomurcuk Kooperatifi ile ilgili detaylı bilgi için bknz. http://www.tomurcukkooperatifi.org/hakkimizda/. Son erişim tarihi: 14.04.2023.
[43]Ege Tüm Engelliler Çevre Kültür ve İşletme Kooperatifi (EGETEKO) detaylı bilgi için bknz. https://egeteko.tr.gg/. Son erişim tarihi: 14.04.2023.
[44]Genç İşi Kooperatif için bknz. https://www.gencisi.org/. Son erişim tarihi: 14.04.2023.

Kadın kooperatiflerinin farklı amaçlarla kurulması nedeniyle çok amaçlı kooperatif yapısına sahip oldukları, yalnızca ortakları değil toplumun farklı kesimlerini de etkiledikleri ve pek çok yönden sosyal fayda sağladıkları söylenebilir. Duguid vd. (2015: 47), kadın kooperatiflerini kadının güçlenmesi sürecinde ve yeni iş modeli yaklaşımında önemli sosyal girişimler olarak belirtmektedir. Amaçları arasında; kolektif biçimde çalışarak kadınların ekonomik kazanım sağlamaları, sosyal açıdan güçlenmeleri, belirli kitlelere ve ihtiyaçlara yönelik ürün ve hizmet üretmeleri, kadınların hakları ve sorunları konusunda farkındalık kazanmaları bulunmaktadır.

Kadın kooperatifleri yoksulluğun azaltılması, istihdamın artırılması, kalkınmanın sağlanması (KEİG, 2018); sosyal hizmetlere ulaşması güç olan kadınların örgütlenerek yardımlaşma ve dayanışma sağlaması (Günay ve Aksoy, 2018: 87) gibi konularda etkilidir.

2.2. TÜRKİYE'DE KADIN KOOPERATİFLERİNİN KURULUŞUNA ORTAM HAZIRLAYAN KOŞULLAR

Kadın kooperatiflerinin ortaya çıkmasına zemin hazırlayan bazı etkenler vardır. Ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluşlar ile devletin katkıları olmakla birlikte bu çalışmada Türkiye'de kadın kooperatiflerinin kuruluşuna ortam hazırlayan koşullar; "Türkiye'de kadın hareketleri ve örgütlenmeleri", "kadın girişimciliği ve kooperatifçilik hareketi" başlıklarında incelenmektedir. Bunun nedeni; kadınların içinde bulunduğu koşulları kendi iradeleri ile değiştirme çabasının önemini vurgulamaktır. Diğer yandan sosyal girişimci kadın kooperatiflerinin dönüştürücü gücünü anlamak için öncelikle tarihsel geçmişin izleri takip edilmektedir.

2.2.1. Türkiye'de Kadın Hareketleri ve Örgütlenmeleri

Feminizm ve kadın hareketleri[45] kavramlarının zaman zaman birbiri yerine kullanıldığı görülmektedir. Bu nedenle, Türkiye'deki kadın hareketleri ve örgütlenmelerinin tarihsel geçmişine bakmadan önce feminizm ve kadın hareketleri kavramlarına bakılabilir.

[45]Bu çalışmada kadın hareketi yerine kadın hareketleri kavramının kullanılma gerekçesi; kavramın çoğul anlamının farklı ideolojik ve çoğulcu yaklaşımı bir arada barındırmasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca feminizm ve kadın hareketleri ile ilgili kavramsal çerçeve ve farklılıkları için bknz. Binder, C. ve Karakaşoğlu, Y. (2017). Research Project Report "Comparing women's movements in different cities in Turkey".
https://www.uni-bremen.de/fileadmin/user_upload/fachbereiche/fb12/fb12/pdf/A-IB/Forschungsergebnisse/III.1.B.Binder_Karakasoglu_ENG.pdf.

Feminizm, geniş bir literatür içerisinde, Fransız İhtilali'nin ortaya çıkardığı kadın haklarına ilişkin açılımlarla birlikte anılmakta, kadın üzerindeki her türlü hegemonik yapı ve anlayışı sorgulamaktadır. Günümüzde ise kadın haklarıyla sınırlı kalmayan, toplumsal alanda gerçekleşen değişim ve dönüşümlere bağlı olarak anlamını sürekli zenginleştiren, yeni toplumsal açılımları da olan bir hareket olarak görülmektedir (Doğan, 2008: 32). Feminizm, farklı zaman ve bağlamlarda değişen içeriğe sahip olsa da en genel anlamda erkeklerle kadınların eşit olması gerektiği iddiasına dayanmaktadır; bu nedenle kadınlarla erkekler arasındaki hiyerarşik ilişkilerden doğan eril tahakkümü ortadan kaldırmayı ister. Feminizmin bir diğer önemli iddiası cinsiyet eşitsizliklerinin başka toplumsal hiyerarşilerle/eşitsizliklerle iç içe geçtiğini ve bu nedenle her tür toplumsal eşitsizliğin (sınıfsal, etnik, bölgesel vb.) cinsiyet eşitsizliğinden beslendiğidir. Bu nedenle toplumsal eşitsizliklerin ortadan kaldırılabilmesi için cinsiyet eşitsizliklerinin de ortadan kaldırılması gerekmektedir (Sancar, 2011: 63). Keza Türkiye'de kadınlar toplumsal cinsiyet rollerinden kaynaklı sorunlar yaşamakta; çalışma hayatında ayrımcılıkla karşılaşmakta, eşit işe eşit ücret alamamakta, erkeklere göre daha güvencesiz koşullarda istihdam etmektedirler. Toplumsal tabakalaşma açısından bakıldığında, toplumsal cinsiyete dayalı beklentiler kadını erkeğe göre daha dezavantajlı yapmaktadır (Zencirkıran, 2018: 157).

Sancar, feminizm ve kadın hareketleri arasındaki ayrımı aşağıdaki gibi ifade etmektedir (Akis vd., 2009: 252-253):

> "…feminizm doğrudan erkek egemen iktidar ilişkilerini sorgulayan bir içeriğe sahip. Sonuç itibariyle feminizm erkekliği üstün kılan, egemen hale getiren ilişkileri sorgulamaktan başlar; bunu değiştirmeyi talep eder ve değiştirilebileceğini düşündüğü öneriler sunar. Ama kadın hareketi yahut da kadın siyaseti, kadınları güçlendirecek herhangi bir içerik ile tanımlanabilir. Kadın hakları hareketinin yani kadın siyasetinin erkek egemenliğine son vermek gibi somut bir hedefi olduğunu söyleyemeyiz. Ama dolaylı sonuçlar itibariyle kadın hakları siyaseti de aynı sonuca gidebilir; yani erkek egemenliğini zayıflatma gibi bir noktaya gidebilir. Ama öyle bir zorunlu, tanımlanmış hedefi yoktur. Yani kadınları güçlendirme, kadın haklarını savunma düzeyinde kalınır. Örneğin kadınlar evlilik kurumu içinde dayak yemesinler denir, ama evlilik kurumunun kendisi sorgulanmaz; olduğu gibi kalır. Feminizm evliliğin nasıl bir kurum olduğunu da sorgular ve eleştirir; kadınlarla erkekler arasında eşitlik açısından bakarak, kadınların eşitliğini reddeden, erkekliği önceleyen bir sonuç var mı, bunu sorgular."

Bu çalışmanın amacı sistemi ideolojik olarak sorgulamak değil somut gerekçelerle kadının güçlenmesi sürecini belirginleştirmektir. Bu nedenle kadın hareketleri kavramı tercih edilmiş ve kadın hareketleri kadın örgütlenmeleri bağlamında incelenmiştir. Diğer yandan Türkiye'de kadın hareketleri biçiminde

örgütlenen kadın kooperatifleri bulunmaktadır. Sosyal girişimci kadın kooperatiflerini yorumlayabilmek için öncelikle geçmişten günümüze kadın hareketleri ve örgütlenmelerinin gelişimiyle ilgili bir tartışma yapılmaktadır.

Bu çalışmada kadın hareketleri, o dönemin koşulları bağlamında değerlendirdiğimizde sınırlı da olsa önemli kazanımlar söz konusu olduğu için ve kültürel miras o zamanlardan Türkiye Cumhuriyeti'ne aktarıldığı için Osmanlı İmparatorluğu dönemiden başlatılmakta; cumhuriyet dönemindeki kadın hareketleri ve örgütlenmeler ise "cumhuriyetin ilk yıllarındaki kadın hareketleri ve temsili örgütlenme" ve "70'li yıllardan günümüze kadın hareketleri ve örgütlenmeleri" başlıkları altında incelenmektedir. Cumhuriyetin ilk yılları kadınların devlet eliyle temsil edildiği bir dönem olması nedeniyle ayrı başlık altında incelenmektedir. Cumhuriyet döneminden 70'li yıllara kadar belirgin bir kadın hareketi ve örgütlenmesi olmadığı için bu dönem kategorik sıralamada kapsam dışı bırakılmakta; cumhuriyetin ilk yılları tartışıldıktan sonra 70'li yıllardan günümüze kadın hareketleri ve örgütlenmeleri ele alınmaktadır.

2.2.1.1. Osmanlı İmparatorluğu'nda kadın hareketleri

Türkiye'de kadın hareketinin gelişimi dünyadaki kadın hareketinin gelişimi seyrinden daha farklı olmuştur. Bu gelişimin başlangıcı endüstrileşme ile değil; ulus-devlet kurmak ve Batı sömürgeciliğine karşı durmak isteyen Türk milliyetçiliği ile (1860-1930 yılları[46]) şekillenmiştir (Sancar, 2011: 68). Osmanlı döneminde ortaya çıkan hareketi, bazı teorisyenler "Erken Dönem" olarak, bazıları ise "Birinci Dalga Kadın Hareketi" olarak adlandırmaktadır (Sezer Şanlı, 2014: 99). Zihnioğlu (2003: 21), birinci dalga kadın hareketini, imzasız kadın mektuplarının yayımlandığı 1868 yılından cumhuriyetin kuruluş yıllarına kadar süren hareketlilik olarak belirtmektedir.

Osmanlı İmparatorluğu'ndaki soylu, seçkin, üst sınıf, çoğu saray ya da devlet yöneticilerinin ailelerinden gelen kadınların dernekler ve yayımlanan dergiler yoluyla

[46]Aslında Anadolu topraklarında bilinen ilk kadın örgütlenmesi 13. yüzyıla uzanmaktadır. Bu kadın örgütlerinden ilki, Anadolu Selçuklu Devleti'nde Fatma Bacı tarafından kurulan, en kapsamlı kadın örgütlenmesi olan ve aynı zamanda dünyadaki ilk kadın örgütlenmesi olarak da kabul edilen Bacıyân-ı Rûm yani Anadolu Kadınları Birliği'dir. Bu örgütteki kadınlar, Ahiler tarafından kurulan sanayi sitesinde keçecilik, kilim ve halı dokumacılığı, örgü gibi el sanatlarını ve mesleklerini icra etmiş; çalışan kadınlara mesleki, teknik, ahlaki konularda eğitimler vermiş; Ahilerin kadınlar kolu olarak kimsesizlerle, yaşlılarla, ekonomik ihtiyacı olanlara destek olarak birtakım sosyal hizmetlerde bulunmuşlardır. Bknz. https://www.istesob.org.tr/anadolu-kadinlar-birligi-baciyan-i-rum/. Son erişim tarihi: 15.04.2023.

kadınlığı savunmak için uğraştıkları görülmektedir (Sancar, 2014: 92). Kadınların çok sayıdaki dernek kurma ve birtakım dergiler yayımlama girişimleri Tanzimat dönemindeki yenilikçi hareketlerle beslenip 1908'de II. Meşrutiyet'le doruk noktasına ulaşmıştır (Sezer Şanlı, 2014: 99). Türk kadınının basın ve ekonomi yaşamına katılmasında eğitimin önemli bir payı olmuş, kadınlar bu dönemde dergi ve gazeteler aracılığıyla örgütlenmeye başlamışlardır (Vural Dinçkol, 1998: 46).

19. yüzyılın ortasından başlayarak Birinci Dünya Savaşı sonuna kadar süren bu dönemde yaşanan savaşlar, göçler, katliamlar toplumu derinden sarsmıştır. Bu dönem topluma fayda sağlamak amacıyla kurulan dernekler, daha sonraları kadınların kamusal alanda görünürlüklerini artırmış ve yeni haklar talep etmelerini kolaylaştırmıştır (Sancar, 2014: 101). İlk önce yardım derneği görünümlü olan bu kadın dernekleri zamanla kadın erkek eşitliğine odaklanmıştır. Savaş yıllarında kadınların bilfiil seferber olup erkeklerle savaşa katılması, cephe gerisinde ve zaman zaman cephede savunmaları savaş sonrasında "süfrajet"[47] olarak bilinen kadın hakları hareketinin önemli kazanımlar elde etmesini sağlamıştır. Birçok ülkede kadınlara seçme ve seçilme hakkı savaştan sonra tanınmıştır (Toprak, 2015: 482).

Bu dönem kadınların talep ettikleri haklar arasında; evlilik yaşının yükseltilmesi, kadınların velayet haklarının artırılması, erkeklerin kadınlara sormadan boşanamaması, kadınların boşanma hakkı, eğitim hakkı, iş olanaklarının artırılması gibi temel haklar bulunmaktadır. Yeni Osmanlılar ve sonrasında Türklük hareketinin güçlenmesiyle birlikte feminist hareketlerle İslam ve kadın haklarının bağdaştırılması bırakılıp yerine milliyetçi bakış açısı yerleşmiş ve kadın hakları savunucuları da milliyetçilerle iş birliği içine girmişlerdir (Sancar, 2014: 104).

Savaş yıllarında kadınların bir kısmı çalışma hayatına katılmış; erkeklerin cepheye sevkiyle boşalan memuriyetlerde, postane ve telgrafhanelerde, hastabakıcı olarak hastanede ve orduda kadınlar yer almıştır (Sevim, 2005: 97). Kadının çalışma yaşamına girmesi kamusal alanda var olduğunun bir göstergesi olsa da düşük ücretle çalıştırılma ve işten çıkarılma gibi sorunlar yeni rolünde çatışmaya yol açmıştır. Bu durum birinci dalga kadın hareketlerinin doğuşuna zemin hazırlayan unsurlardan biri olarak belirtilmektedir (Doğan, 2008: 33).

[47] Süfrajet hareketleri, İngiltere ve Amerika'da etkili olan, kadınların oy hakkı talepleri için gösterdikleri mücadelelerdir. Bu hareketlerle ilgili bir film önerisi bknz. Gavron, S. (Yönetmen), *Sufragette* [Film], United Kingdom 2005.

Kadın hareketlerinin birinci dalgası olarak adlandırılan bu dönemde, Batılı ve Osmanlı kadınlarının birbirine benzer mücadele pratikleri olduğu görülmektedir. Kadınlar, kendi toplumsallaşmaları önünde engel olan gelenekler, eşitsizlikler, yasal ve eğitim hakları yoksunluğuna karşı mücadele etmişlerdir. Savaş yıllarında ülke menfaatleri için çalışmaya başlayan kadınlar, siyasetle de ilgilenmeye başlamıştır (Kolay, 2015: 7). Yine de kadınların, birinci dalga kadın hareketleri döneminde genellikle aile yaşamı ve toplumsal hayat ile ilgili haklar elde ettikleri, siyasi haklarını talep etmelerinin ise daha ziyade Cumhuriyet dönemi kadın hareketleri içerisinde gerçekleştirdikleri söylenebilir (Sezer Şanlı, 2014: 100).

2.2.1.2. Cumhuriyetin ilk yıllarında kadın hareketleri ve temsili örgütlenme

Cumhuriyet'in ilk yılları modern ve laik bir ulus devlet yaratmayı amaçlayan temel reformlar dönemi olarak nitelendirilebilir. Bu reformların gerçekleştirilmesi için Osmanlı İmparatorluğu'ndan sosyopolitik ve kültürel kopuş gerekli görülmüştür. Dine dayalı eğitim ve din kurumları kaldırılmış; batı tarzı giyinme, miladi takvim ve Latin alfabesine geçiş gibi radikal değişiklikler yapılmıştır (Acar ve Altunok, 2012: 76). Kadınlar ulusal kurtuluş savaşında gösterdikleri üstün çaba, cesaret ve fedakârlıklarıyla yüceltilmiş ve "Türk kadını" imgesi ulusal bilinci vurgulamak için sıklıkla kullanılır olmuştur. Kadınların geleneksel toplumsal cinsiyet rollerinin dışına çıkması, eğitim düzeylerinin artması ve kamusal alana etkin katılımları Batı ülkeleri arasında yer alma hedefinin simgesi olarak görülmüştür (Acar ve Altunok, 2012: 77).

Kadının statüsünü doğrudan etkileyen kanunlar bu dönemde ard arda yürürlüğe konulmuştur. Bu yıllarda kadınların hak arama mücadelesi ve örgütlenme girişimlerinde devlet öncü bir rol üstlenmiş; devlet eliyle temsili bir örgütlenme gerçekleştirilmiştir.

Ulusal kurtuluş mücadelesi sonrası kurulan Cumhuriyet yönetiminde, kadın erkek eşitliği genel olarak sağlanmıştır. Bu çerçevede 1926'da Medeni Kanun'la çok eşlilik yasaklanmış, erkeğin tek taraflı boşanmasına ilişkin düzenlemeler kaldırılmış, resmî nikah zorunluluğu getirilmiş, kadınlara boşanma hakkı tanınmış, miras konusunda, velayet konusunda kadın erkekle eşit konuma getirilmiştir (Şahin, 2013: 166; Vural Dinçkol, 1998: 48). Kadınların medeni haklar elde etmelerinin yanında çalışma hayatındaki yeri yeniden düzenlenmiş ve kadınların hayatın her alanında yer

almalarının önü açılmıştır. Kadının eğitimi ve toplumsal alandaki konumunun güçlendirilmesi yanında siyasi hayata katılımı da önemli gelişmeler arasında yer almıştır (Özal Özcan ve Erden Kaya, 2017: 183). Bu kapsamda 1930 yılında "Umumi Hıfzıssıhha Kanunu" ile kadın ve çocukların korunmasına yönelik düzenlemeler yapılmış; 1930 yılında kadınlara belediye seçimlerine katılma hakkı tanınmış; 1933'te "Kız Teknik Öğretim Müdürlüğü" kurularak kız çocuklarına mesleki eğitim verilmiştir (Aytaç, 2018: 345- 346). Türkiye'de 5 Aralık 1934'te Anayasa'da yapılan değişiklik ile dünyadaki pek çok ülkeden önce kadınlara seçme ve seçilme hakkı verilmiştir (Kolay, 2015: 8). Kadınların seçme ve seçilme hakkını elde ettikleri bugün her yıl "Dünya Kadın Hakları Günü" olarak kutlanmaktadır.

Cumhuriyetin ilk yıllarında kadınlara toplumsal, medeni ve siyasi haklar verilmesinin yanında devlet ve kamu otoriteleri bu hakların kullanılmalarını da desteklemişlerdir. Bu dönemde kadınların geleneksel olarak hiç bulunmadıkları eğitim, bilim, tıp ve hukuk gibi alanlarda başarılı olması ve kadın ile erkeğin birlikte çalışıyor olması cumhuriyet rejiminin muasır medeniyeler seviyesine çıkması için atılan adımlardır (Acar ve Altunok, 2012: 77).

Teorisyenler arasında bu döneme ilişkin çok farklı görüşler bulunmaktadır. Bir kısmı "Türk kadını" yahut "Cumhuriyet kızları" ile imgelenen bu kuşağın yalnızca kendilerine verilen rolleri yerine getirdiklerini ve daha fazlasını yapmadıklarını söylemektedir. Ancak bu anlatı, bu dönemki gücü, iradeyi, arzu ve hayalleri, seçimleri yok saymak anlamına gelmektedir ve her şeyden önce bu dönemki kadın kuşağına haksızlık olarak görülmektedir (Bora, 2010: 62).

Zihnioğlu (2003), kadınların mücadele ettiklerini ancak bu mücadelelerin bastırıldığını iddia etmektedir. 1923 yılında Nezihe Muhiddin öncülüğünde oldukça kalabalık bir grup kadın "Kadınlar Halk Fırkası" adında Cumhuriyet'in ilk siyasi partisini kurmak istemişler ancak bu partinin kurulmasına izin verilmemiştir. Kadınlar, siyasi talepleri olmadan (sonradan siyasi talepleri gündeme getirmek arzusuyla) sadece yardım temelli çalışacaklarını vurgulayarak 1924 yılında "Kadın Birliği" çatısı altında örgütlenmeye başlamışlardır. Bu dernek, günümüzde de "Türk Kadınlar Birliği" ismiyle faaliyet göstermektedir. Sancar (2014: 113), benzer bir görüşle, Halide Edib ve Nezihe Muhiddin gibi Türkçü ve milliyetçi hareketin ve kadın haklarını savunan önemli isimlerin, yeni devletin yönetim kadrolarında yer alamayarak dışlanmasını,

devletin kadınları siyasal karar mekanizmalarına getirmek istememesine bağlamakta; bunun da ideolojik, politik, kültürel kopuşun göstergesi olduğunu vurgulamaktadır.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında elde edilen "Türk kadını" imgesinin modernleşme projesinin bir parçası olduğu, kamusal alanda kadın erkek arası demokratik bir ortamın sağlanamadığı, yalnızca orta sınıf kadınların eğitim ve meslek alanına girebildiği, belirli sınıfsal ve ideolojik özelliklere sahip kadınların devlet yönetiminde var olabildiği belirtilmektedir. Modernleşme sürecinde özellikle eğitimin yaygınlaşmasıyla daha geniş kesimlerin bu sürece dahil olduğu söylenmektedir (Durakbaşa, 2011: 464).

Nihayetinde, 1920'li yıllarda başlayan kadınların sivil haklarının tanınması girişimi, 1930'larda siyasi hakların tanınmasıyla noktalanmıştır. Böylece birinci kuşak insan haklarının kadınlara tanınması gerçekleşmiştir. 1940'lı yıllardan sonra ise yasal olarak dahi önemli bir gelişmeden söz edilememektedir (Çitci, 1998: 573). Daha açık bir ifadeyle, kadın hareketleri en temel mücadele alanı olan siyasal hakları elde etmesine karşın bu kazanım sonrası durgunluk dönemine girmiştir. Bu duruma gerek mücadele edilmesini gerektiren koşulların ortadan kalktığının düşünülmesi, gerekse dünya savaşları sonrasında ülkelerin kalkınmasının kadınlar için de öncelikli bir sorun olarak görülmesi yol açmıştır (Kolay, 2015: 8).

1940-1950'li yıllarda kurulan kadın örgütlerinin çoğu Türk Kadın Dernekleri Federasyonu çatısı altında varlığını sürdürmüş; başta laiklik olmak üzere, Atatürk ilkelerine olan bağlılıklarını, kız çocuklarının eğitimine özel önem verdiklerini, annelerin eğitilmesi gerekliliğini vurgulamıştır (Sayan Cengiz, 2018: 113). 1950'den 1970 ortalarına kadar kurulan kadın derneklerinin pek çoğu da Cumhuriyet'in önemli günlerinde düzenlenen törenlerde Atatürk'e olan bağlılıklarını ve kendilerine tanınan haklar için şükranlarını dile getirmişler; bunun dışında görünür bir mücadeleleri olmamıştır (Tekeli, 2015: 29).

2.2.1.3. 1970'li yıllardan günümüze kadın hareketleri ve örgütlenmeleri

Bu dönemki kadın hareketlerinin birinci dalga kadın hareketlerinden ideoloji, örgütlenme biçimi ve eylemlilikler açısından oldukça farklı olduğu belirtilmelidir. 1970'li yıllarda kadın hareketi kürtaj, doğum kontrolü, kadınlara karşı şiddet gibi konuları sıklıkla gündemine almaktadır. Dönemin yapısı da gözetildiğinde yeni teknolojilerin kullanılarak uluslararası bağ kurma ve örgütlenmelerin arttığı

görülmektedir (Doğan, 2008: 33). Bu dönemde kadın tarihçiler kadının ezilmesi fikrine odaklanmışlardır. Kadınların sadece eve ait oldukları fikri eleştirilmiş; kamusal alanda güçlenen kadın hikâyeleri öne çıkarılmış ve kadın mücadeleleri kayda alınmıştır (Çakır, 2011: 516).

Türkiye'de 1970'lerde siyasi gündeme giren sosyalistler az gelişmişlik, dışa bağımlılık, gelir ve fırsat eşitsizliği, sınıflar arası uçurumlar gibi yapısal sorunlarla ilgilenmişlerdir. O dönemde "kadın sorunu", kadının hem evde hem işte çalışması nedeniyle, "çifte emek kullanmaktan kaynaklanan sorunlar" olarak gündeme getirilmiştir. Bu sorunların anlaşılması için tek çare "sosyalizm" olarak gösterilmiştir ve kadın sorunu sınıf mücadelesinden ayrılmamıştır (Sevim, 2005: 108; Tekeli, 2015: 30). İş yaşamında eşitlik talebinde bulunurken sadece kadınlar değil erkekler de kadın davasına katılmış, özellikle ekonomik boyutta oluşan eşitsizliklerin çözümü için benzer işlerde çalışan erkeklerle ittifak oluşturarak maddi durumların iyileştirilmesi amaçlanmıştır (Şahin, 2013: 312).

1970'li yıllar kadınların sosyal politika açısından önemli birkaç kazanım elde ettiği yıllar olmuş; örneğin 1971 yılında "eşit işe eşit ücret" ve kadınların yer altında, ağır ve tehlikeli işlerde çalıştırılmasının yasaklanması gibi düzenlemeler yapılmıştır (Aytaç, 2018: 346). 1975 yılı Birleşmiş Milletler (BM) tarafından "Dünya Kadın Yılı" ilan edilmiştir. Bu dönemde dernek içinde çalışan kadınlar daha etkin örgütlenebilmek amacıyla federasyon kurmuş; Kadın Dernekleri Federasyonu 1977 yılında üç ayda bir Ka.De.Fe adında dergi yayımlamaya başlamış; Atatürk ve Kadın Hakları, Milli Mücadelede Türk Kadını, Kadının Siyasi Haklarının Verilmesinin 50. Yıldönümü, 50. Yılda Kadın Hakları, İnsan Hakları, Kadın ve Hukuk, Uluslararası Çevre gibi kitaplar hazırlanmıştır (Ediz, 1994: 130).

1975 yılında, emekçi kadınlar tarafından "İlerici Kadınlar Derneği (İKD)" adında sosyalist kadın derneği kurulmuştur. Bu dernek ile işçi kadınlar örgütlenmiş ve yine sınıf mücadelesi için harekete geçmişlerdir. Bu derneğin kitle örgütlenmesini sağlayan "Kadınların Sesi" adlı aylık dergi olmuştur. Dergide sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasi sorunlar eleştirel ve didaktik biçimde işlenerek karikatür yoluyla verilmiştir. Bu ifade biçimi, derginin hedef kitlesinin kadın olması ve okuma yazma dezavantajları gözetildiğinde anlamlı bulunmaktadır (Akkaya, 2018: 66).

1980'ler eylemlerin sıklıkla yapıldığı yıllar olmuş, kadınlar ilk olarak örgütlenmeye evlerden başlamışlardır (Çaha, 2018: 251). Bu dönemde itaatkâr, kaderine boyun eğen, pasif İslamcı kadın algısı değişmeye başlamıştır. Müslüman kadınlar kolektif kitlesel hareketlere karışan, aktif, talepkâr hatta militan olarak toplumsal alanda görünür olmaya başlamıştır (Göle, 2011: 115). Bir yandan İslamcı kadın örgütlenmeleri artarken diğer yandan da laikliği savunan örgütlenmelerde de artış olmuştur. Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği gibi örgütler Batıcı-Kemalist ideolojiyi yeniden üretmek ve reformlara sahip çıkmak için uğraş vermişlerdir (Kaçmazoğlu, 2013: 76).

Diğer yandan ikinci dalga kadın hareketleri olarak nitelendirilen bu dönemde cumhuriyetçi modern kadınlar kendi tarihleri ve devletçi modernleşme ile yüzleşmişlerdir. Bu sayede özel alan-kamusal alanda var olan ataerkillik fark edilmiş; bireysel özgürleşme ve güçlenme için gerekli eleştirel bakış kazanılmıştır (Durakbaşa, 2011: 469). 1980'li yıllarda kadın örgütleri tarafından ataerkil kültürü besleyen ve bu kültürden etkilenen ne kadar özel ve kamusal değer ya da kurum varsa hepsi tartışmaya açılmış ve eleştiriye uğramıştır. Cumhuriyet döneminde ilk kez resmî kadın misyonunun ve imajının dışına çıkılmıştır. Kadının öncelikle kendisi için çalışması gerektiği ve kendi haklarını devletten önce kendisinin savunması gerektiği düşüncesi yaygınlaşmıştır (Çaha, 2018: 164-165).

Bu dönem öne çıkan yasal düzenlemeler; 1982 Anayasası'nın 10. maddesine eklenen "Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet, bu eşitliğin yaşama geçirilmesini sağlamakla yükümlüdür" ibaresi, 1985 BM'nin "Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW)'nin (aşamalı olarak) kabul edilmesidir (Aytaç, 2018: 346).

Türkiye'de ikinci dalga kadın hareketi 1980'li yıllardan sonra gelişmeye başlamıştır. Kadın örgütlerinin üzerinde en çok durduğu ve kamu politikalarını çözüm için harekete geçirmeye çalıştığı öncelikli konular; "kadınların eğitim imkanlarından eşit yararlanması", "siyasal kararlara eşit katılımı", "kadınlara yönelik şiddetin engellenmesi" olmuştur (Sancar, 2011: 86).

1985'lerden sonra kadın hareketleri kendilerini sorgulamaya başlamış ve görüşleri farklı bile olsa diğer kadın örgütleri ile bir araya gelmişlerdir. Örneğin 1988 yılında kurulmuş olan Sosyalist Feminist Kaktüs Dergisi'ndeki feministler, Ankara'lı

Müslüman feminist bir grubun "'Kadınlara Rağmen Kadınlar için' Tavrına Bir Eleştiri" adlı yazısını yayımlamıştır. Bu örnek her iki zıt görüşteki kadın grubunun bir araya gelebildiğinin önemli bir göstergesidir. Bu bir araya gelişte etkili olan unsurlardan bazıları; tarihin yeniden yazılması, toplumsal yaşamın bazı alanlarına kadınların da katılımı için verdikleri mücadele ve İslami kesim içerisinde erkek egemenliğinin sorgulanmaya başlaması olarak gösterilmektedir (Kara, 2006: 17).

1990'larda örgütlenmeler içerisinde kadın birimleri oluşturma, siyasal parti programlarında kadın sorunlarına yer verme, farklı görüşlerin toplandığı çoğul bir feminist hareket oluşturma bir tür çağdaşlık ölçütü haline gelmiştir ve kadın meseleleri her kesimde tartışılır olmuştur (Kara, 2006: 16). Tek merkezli olmaya karşı olan kadınlar, kendi feminizm tanımlarını yapmaya ve varoluşlarını sürdürmeye devam etmiş; küçük gruplar bazında kurumsallaşma yaygınlaşmıştır (Çaha, 2018: 252).

Öncelikle İstanbul ve Ankara gibi büyük şehirlerde ancak küçük gruplarla başlayan hareketlilik giderek büyümüştür. Kadınlar sempozyum, tartışma toplantıları, paneller, dergi ve kulüplerde seslerini duyurmaya başlamış; kadınların kendi tarihleri ile ilgili kaynakları tek merkezde toplamayı amaçlayan Kadın Eserleri Kütüphanesi[48] kurulmuş; farklı kadın gruplarını bir araya getiren 1. Kadın Kurultayı düzenlenmiş; çeşitli yıllarda 8 Mart kutlamaları yapılmış; kadına şiddete ve cinsel tacize karşı dilekçe kampanyaları düzenlenmiş; yürüyüş eylemleri yapılmış ve nihayetinde bu dönemde aile içi şiddete maruz kalan kadınlar için "kadın sığınakları"[49] açılmıştır (Tekeli, 2015: 31-32). Kadınlara yönelik ayrımcılık ve şiddetle mücadele etmek amacıyla 1990 yılında Mor Çatı Kadın Sığınma Vakfı kurulmuştur. Vakfın merkez ve sığınaklarındaki kadınlara yönelik güçlendirici çalışmalar yapılmakta, dayanışma

[48]Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi, 1990 yılında, kadınların tarihi ile ilgili yazıların bir arada toplanması ve gelecek nesillere aktarılması amacıyla kurulmuştur. Bu vakıf Türkiye'nin ilk ve tek kadın eserleri ve belgelerini saklayan arşiv ve kütüphanesine sahiptir. Ayrıca sempozyum, söyleşi, panel, seminer, konferans, gezi, film gösterileri gibi 500'e yakın etkinlik düzenlemiştir. Detaylı bilgi için bknz. http://kadineserleri.org/hakkimizda/. Son erişim tarihi: 15.04.2023.

[49]Kadın sığınağı/sığınmaevleri ifadeleri, yasal olarak "kadın konukevi" biçiminde değiştirilmiştir. Ancak bu ifade değişimi, çeşitli kadın örgütlenmeleri tarafından reddedilmektedir. Reddedilme gerekçesi ise; konukevi, misafirevi gibi kavramların şiddeti sorgulamak yerine onu meşrulaştırdığı, kadınların geçici olarak rahat edip sonrasında ise kaldıkları yerden devam edecekleri bir yer olarak görülmesini çağrıştırmasından kaynaklanmaktadır. İfadeler politik görülmekte ve meselenin nasıl anlaşıldığını ortaya koyması açısından önemsenmektedir.
Günümüzde 5393 sayılı Belediye Kanunu'na göre nüfusu 100 bini geçen belediyeler sığınak açmak zorundadır. Buna rağmen bakanlık, belediye ve STÖ'lere bağlı sadece 143 kadın sığınağı bulunmaktadır. Detaylı bilgi için bknz. https://www.aile.gov.tr/sss/kadinin-statusu-genel-mudurlugu/#. Son erişim tarihi: 15.04.2023.

yoluyla eşitsizlikle mücadele edilmekte, hukuki gelişmeler takip edilip karar vericilere politika önerileri sunulmakta, şiddet alanında çalışan diğer örgütlerle ortak deneyim paylaşmak adına atölyeler düzenlenmektedir[50].

1990'lı yıllarda kurulan kadın örgütlenmelerinden bazıları şu şekildedir: 1993 yılında kadının insan haklarını korumak ve savunmak amacıyla "Kadının İnsan Hakları Yeni Çözümler Derneği" kurulmuş; Türkiye'de ve Dünya'da sürdürülebilir ve en kapsamlı Kadının İnsan Hakları Eğitimi Programı (KİHEP) ile 15 binden fazla kadına ulaşılmıştır. Dernek, çeşitli kampanyalar yürüterek savunuculuk faaliyetlerinde bulunmaktadır[51]. "KA-DER", 1997 yılında kadınların erkeklerle her alanda eşit temsil edilmelerini amaçlayan; özellikle siyasi alanda sağlanacak temsil eşitliğinin diğer alanlarda da eşitlik getireceğini savunan ve siyasette kadınların temsil oranlarının artırılması için çalışan bir dernektir[52]. "Uçan Süpürge", 1990'lı yıllarda kadın örgütlerinin artmasına rağmen bu örgütler arasındaki iletişimin zayıf olduğunu görerek ilişkileri güçlendirme ve dayanışma amaçlı çeşitli projeler geliştirmiştir. Vakıf bünyesinde dergi, radyo programları, televizyon programları yanında Yerel Kadın Muhabirler Ağı gibi çeşitli faaliyetler düzenlenmiş; 1998 yılında Türkiye'deki ilk Uluslararası kadın film festivali başlatılmış, Çocuk Gelinlere Hayır Platformu kurulmuş, Benim Madam Curie'm projesiyle çocukların meslek planlamalarında erkek işi-kadın işi gibi kalıpların kırılması hedeflenmiştir. Birçok üniversitede temsilcileri bulunan vakıf, öğrencilerle birlikte toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifinden bakarak çeşitli etkinlikler yapmaktadır[53]. "KAMER", 1994 yılından beri Güneydoğu ve Doğu Anadolu Bölgeleri'nde kadına yönelik şiddeti önlemeye yönelik çeşitli araştırmalar, farkındalık çalışmaları, yardım ve destekler yanında kadın girişimciliği çalışmalarına katkı, erken dönem çocukluk dönemindeki çocuklar için yaparak öğrenmeyi teşvik eden alternatif eğitim metodu gibi çalışmalar yapan bir vakıftır[54].

2000'li yıllarda kadın örgütleri kamu bütçeleri yerine, uluslararası fon desteği alarak projeler yoluyla kamu hizmeti sağlamaktadır. "Proje feminizmi" olarak adlandırılan bu dönemde uzmanlaşmış, iş bölümünün olduğu ve doğrudan sorun çözmeye yönelik iş görme stratejilerinin geliştirildiği profesyonel ve yeni bir kadın

[50]https://morcati.org.tr/neler-yapiyoruz/biz-kimiz/. Son erişim tarihi: 15.04.2023.
[51]https://www.kadinininsanhaklari.org/kihep-nedir/. Son erişim tarihi: 15.04.2023.
[52]http://ka-der.org.tr/hakkimizda/. Son erişim tarihi: 15.04.2023.
[53]https://ucansupurge.org.tr/hakkimizda/biz-kimiz/. Son erişim tarihi: 15.04.2023.
[54]https://www.kamer.org.tr/icerik_detay.php?id=270. Son erişim tarihi: 16.04.2023.

örgütü modeli ortaya çıkmaktadır (Ç. Özbek, 2015: 179). 2000'li yıllarda Türkiye'de kadın örgütlenmeleri kadın hayatını ilgilendiren her alanda çeşitlenmiş ve yarım milyon kadını seferber edebilecek azımsanmayacak sayısal bir güce erişmiştir (Tekeli, 2004). Bu dönemde kadın örgütlenmeleri, ülkedeki hâkim iktidar odaklı ideolojik ayrışmalar olmadan kendine özgül sesi, tavrı oluşturmakta; toplumdaki çeşitli kadın sorunlarına odaklanmakta ve bu sorunlara yönelik mücadele etmektedir (Çaha, 2018: 267).

Türkiye'de 1960-1970'li yıllarda akademide görece az sayıda başlayan kadın araştırmaları 2000'li yıllarda da devam etmiştir. 1990'lı yıllarda Orta Doğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ), İstanbul Üniversitesi, Ankara Üniversitesi ve Ege Üniversitesi'nde kurulan kadın çalışmaları Ana/Bilim Dalı'nın da etkisiyle akademik yayın sayıları giderek artmaktadır. 2000'li yıllarda yine üniversitelerde kadın araştırmaları ve uygulama merkezlerinin kurulması, öğrencilerin kulüpler veya topluluklar aracılığıyla kadın sorunları, kadının özgürleşmesi, kadının güçlenmesi, kadının statüsü, toplumsal cinsiyet, feminizm gibi temalarla ilgili söyleşi, panel, film gösterimi vd. gerçekleştirmeye başlanması akademik çalışmalardaki hareketliliği göstermektedir.

2004 yılında bir grup aktivist tarafından özellikle hak temelli sivil toplum örgütlerinin geliştirilmesi ve daha etkin çalışmalar yapabilmesini desteklemek amacıyla "Sivil Toplum Geliştirme Merkezi (STGM)" kurulmuştur. Yaygın eğitim programları, örgüte hukuki destek sağlama, kurumsal rehberlik, sivil ağ ve iş birliğinin güçlendirilmesi gibi kapasite güçlendirme desteklerinin yanında politika savunuculuğu, iletişim çalışmaları yaparak örgütün görünürlüğünü artırmayı hedeflemektedir[55]. 2014 yılında içinde "kadın" ibaresi bulunan bir parti, "Kadın Partisi" kurulmuştur. Türkiye'nin çözülemeyen sorunlarını, hemen her bölgesinde yok sayılan kadınlar ve gençler için ve onlarla beraber çözmek amacı taşıdıklarını; bu girişimin kadınlarla birlikte değişim hareketi olduğunu ifade etmişlerdir[56].

2000'li yıllarda küçük küçük de olsa çok sayıda kadın hareketi ve örgütlenmesi olduğu belirtilebilir. Bu bağlamda kadın kooperatifçiliği hareketi de ülkemizde 2000'li yılların başında; kadın iş gücünün ekonomiye kazandırılması, kadınların sosyal ve

[55]Detaylı bilgi için bknz. https://www.stgm.org.tr/stgm-hakkinda. Son erişim tarihi: 15.04.2023.
[56]https://www.kadinpartisi.org.tr/bizkimiz.htm. Son erişim tarihi: 15.04.2023.

kültürel faaliyetlerinin geliştirilmesi, korunması, desteklenmesi, sağlıklı ve gelişmiş çevrede yaşamalarının sağlanması amacıyla kadın girişimcilerin talepleri doğrultusunda tabandan gelen bir hareketle kurulmaya başlanmıştır. Bu tür kooperatif ortaklarının %80-100'ü kadınlardır (Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, 2012: 11).

Kadın kooperatifleri içinde öne çıkanlardan birisi "Amargi Kadın Kooperatifi" olmuştur. Amargi, kadınların kendi sorunlarını tartışarak başladıkları ve aralarında yaptıkları kadınlık sohbetleri sonucunda, 2001 yılında İstanbul'da farklı çevrelerdeki 17 kadın tarafından kurulan bir kadın kooperatifidir. Kadınlar kendi imkanları ile kiraladıkları yerde kadın tarihi, feminizmin tarihi, ev içi şiddet, seks işçiliği gibi çeşitli konularda okuma araştırma ve tartışmalar yapmıştır (Gözke, 2003). Kadın Akademisi tarafından çıkarılan Amargi Dergisi, 2000'li yıllarda kadın hareketinin önemli bir yayın organı olmuştur. 2006 yılında üç ayda bir yayımlanmaya başlayan dergi "Pazartesi Dergisi" gibi kadın sorununu kutuplaşmanın dışında tutan ve her kesime hitap eden bir tutum sergilemiştir (Çaha, 2018: 265-266). Ancak kooperatif, 2 Kasım 2012 tarihinde dokuz kadının Amargi'den ayrıldıklarına ilişkin bir metin paylaşmasının ardından kapatılmış; Amargi Dergi ise bir süre daha yayın hayatına devam ettikten sonra 2015 yılı haziran ayında veda etmiştir[57].

2.2.2. Türkiye'de Kadın Girişimciliği ve Kooperatifçilik Hareketi

Kadın hareketleri ve örgütlenmeleri toplumsal cinsiyet rollerindeki algıya yönelik değişim sağlamış, kadınlar sembolik de olsa erkeklere tanınan vatandaşlık haklarına kavuşmuşlardır. Kadının insan hakları çerçevesinde eğitim, sağlık, ekonomi, siyaset gibi alanlarda kadına kısmen yer açılmıştır. Kadının çalışma yaşamında etkin olması için kadınlara yönelik destekler sunulmuştur. Türkiye'de girişimcilik faaliyetlerinin de artmasıyla birlikte kadın girişimci sayısının artırılması yönünde çalışmalar başlatılmıştır. Kadın girişimcilerin desteklenmesi bağlamında Ticaret Bakanlığı gibi devlet kurumları, özel sektör, KEDV ve Türkiye Kadın Girişimciler Derneği (KAGİDER) gibi sivil toplum örgütleri çeşitli çalışmalar yapmaktadır.

Kadın girişimci; ev dışı bir mekânda, kendi adına kurduğu bir işletmesi olan, bir işletmede tek başına veya çalıştırdığı diğer kişilerle birlikte çalışan veya sahibi olması sıfatıyla ortaklık kuran, işletmenin geleceği ile ilgili planlar yapan, işletmesi

[57]http://www.amargidergi.com/yeni/?cat=3. Son erişim tarihi: 29.04.2023.

adına tüm riski üstlenen kadın olarak tanımlanabilir (Kılınç Savrul ve Akyüz, 2016: 181-182). Kadın girişimciler, girişimcilik özelliklerini yansıtan ve girişimcilik faaliyet ve süreçlerini benimseyip uygulayan iş sahibi kadınlardır. Fırsatları değerlendirme, kaynak yaratma, yenilikçi ve aktif bir süreci başarı ile sürdürme gibi özellikleri vardır. Potansiyel büyüme ve refah sağlayacak bir işi başlatarak yeni bir model ve farklı faaliyet alanları oluşturabilen kişilerdir (Keskin, 2014: 73). Örneğin, ülkemiz açısından önemli bir potansiyel taşıyan ve yerel kalkınma modeli olarak da belirtilen "sakin şehirler"in gelişmesinde kadın girişimciliğinin etkili olabileceği belirtilmektedir. Geleneksel ve modernitenin sentezlendiği bu modelin kadın girişimciliği yanında kadınların istihdama katılımını artıracak alanlar sunduğu da belirtilebilir (Sungur, 2013).

Kadın girişimciler son yıllarda yoksulluğun azaltılması, kadınların ekonomik hayata katılması, güçlenmesi bağlamında girişimcilik literatüründe sıklıkla yer almaktadır. Ecevit (2015) İstanbul, Ankara, İzmit ve Antalya illerinde Garanti Bankası'ndan kredi kullanan 304 kadın girişimciyle yaptığı görüşmelerde şu bulguları elde etmiştir: Kadın girişimciler, çocuk sahibi olmak istemeleri ve küçük çocuklarına bakacak güvenilir kişiler bulamamaları gibi nedenlerle işlerini ortalama 32 yaşından sonra kurmaktadır. Türkiye'de istihdam edilen kadınların içinde evli olanlar %28 iken, kadın girişimcilerin %72'si evli olup eşleri tarafından büyük oranda desteklenmektedir. Çoğunun yüksek öğrenim görmüş olması kendilerine güvenmelerini ve cesaretlerinin artmasını sağlayan önemli bir etkendir. Kadın girişimcilerin %84'ü kendi işlerini kurmadan önce başka işlerde çalışıp iş deneyimi kazanmışlardır. Türkiye'de istihdam edilen kadınların çalıştıkları sektörel alana paralel olarak kadın girişimcilerin %82'si hizmet sektöründe çalışmakta, %40'ı ise ticaret ve satış alanlarında faaliyet göstermektedir. Kadın girişimciler, büyük oranda kendi birikimleriyle ve genellikle 10 kişiden az çalışanı olan mikro işletmeler kurmaktadır. Bu durum, hem sermayelerinin ve diğer imkanlarının kısıtlılığına hem de işlerini büyütme konusundaki tedbirli yaklaşımlarına bağlanmaktadır. Kadın girişimcilerin %96'sı işlerini kurduktan sonra büyütmüşlerdir. İşi kurduktan sonra büyük oranda pozitif bir bakış açısına sahip olan kadın girişimciler çalışarak kazandıklarına da dikkat çekmektedir. Kadın girişimciler, girişimcilik sayesinde kendilerine güveninin arttığını, ekonomik olarak güçlendiklerini, daha çok tanındıklarını ve daha bağımsız karar aldıklarını söylemişlerdir.

Girişimcilik, kadınlar üzerinde olumlu pek çok etki yaratmasına karşın; iş fikirlerini gerçekleştirmeden önce ve gerçekleştirdikten sonra kadınlar bazı sorunlar da yaşamaktadır. Girişim kurulmadan önce yaşadıkları çevrenin fikirlerini desteklememesi, ailelerinin ve sosyal çevrenin tepki göstermesi; girişim kurulduktan sonra ise piyasadaki dengesizlikler, krizler de kadın girişimcileri etkilemektedir (Özer Topaloğlu ve Topaloğlu, 2017: 206). Kadınlar girişimcilikte deneyim eksikliği nedeniyle daha fazla risk üstlenmek zorunda kalmaktadırlar. Yukarıda belirtildiği gibi, kadın girişimciliği aile yapısı, eğitim, sosyoekonomik çevre gibi faktörlerin etkisindedirler. Bunların yanında kadın girişimciler, ev-iş yaşamı arasındaki dengenin sağlanması, banka kredileri almaları ve müşteriler tarafından doğru algılanma gibi konularda sıkıntı yaşamaktadırlar (Özdemir ve Yılmaz, 2010: 76-77).

Özetle, kadınlar girişimcilik faaliyetlerinde istekli olmasına rağmen geleneksel roller, iş-yaşam dengesi, demografik yapı gibi nedenlerden dolayı kendi işletmelerini kurarken güçlükler yaşamaktadır. Tüm bu olumsuzluklara rağmen kadın girişimcilerin son yıllarda kooperatifler yoluyla da kendi girişimlerini kurdukları, diğer kadınlarla iş birliği içinde olumsuz koşullarla baş etmeye çalıştıkları görülmektedir. Kadınların girişimcilik faaliyetlerini kooperatifçilik hareketi içinde yerine getirmesi için yasal destek sağlanmaktadır.

Kadın kooperatifleri tartışılmadan önce kooperatif hareketinin tarihçesinden bahsetmek yerinde olacaktır. Türk kültüründe yaygın olarak kullanılan imece usulü, lonca ve ahilik gibi yapıların yardımlaşma, dayanışma, birlikte hareket etme, sorunlara ortak çözümler bulma açısından kooperatifçilikle benzeştiği görülmektedir. Bu yapılar 170 yılı aşkın bir süreden beri süregelmiştir (Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, 2017: 3). Bununla birlikte kooperatifçiliğin ilk uygulamasının Osmanlı İmparatorluğu döneminde Mithat Paşa tarafından kurulan Memleket Sandıkları[58] olduğu kabul edilmektedir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra ise Mustafa Kemal Atatürk kooperatifçiliğe özel bir önem vermiş; bu doğrultuda 1920-1930 yılları arası hukuki düzenlemeler yapılmıştır (Özer Topaloğlu ve Topaloğlu, 2017: 207). Atatürk'ten sonra 1938-1960 yılları arasında (planlı döneme kadar) kooperatifçilik

[58]Memleket sandıkları, devlete ait olan boş toprakların tatil günlerinde köylüler tarafından imece usulüyle ekilmesi ve ürünün satışından elde edilen gelirin sandığa aktarılarak elde edilen birikimin tarım kredi kooperatifçiliğine benzer biçimde kullanılmasıdır. Yani köylülerin yardımlaşma ve dayanışma içinde kredi ihtiyaçlarını karşılayan sistemdir.

durağan bir dönem geçirmiştir. 1961 Anayasası'nın 51. maddesinde "Devlet, kooperatifçiliğin gelişmesini sağlayacak tedbirleri alır." ifadesi yer almış; kooperatifçiliğin gelişmesi için devlet daha sorumlu hale gelmiştir (Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, 2012: 7). 1963-1967 yıllarını kapsayan I. Kalkınma Planı'nda kooperatiflere detaylı yer verilmiştir. II. Kalkınma Planı'nda ise kooperatiflerle ilgili sektör ayrımı yapılmıştır ve 1969 yılında 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu çıkartılmıştır. Ülkemizde kooperatifçiliğin geçmişi Osmanlı Dönemine kadar uzansa da 1163 sayılı yasadan önce Türkiye'de kooperatifçilik faaliyetleri yavaş ilerlemekteyken bu yasadan sonra kooperatifleşme faaliyetleri hızlanmıştır (Özer Topaloğlu ve Topaloğlu, 2017: 208).

Günümüzde 1163 sayılı yasa çerçevesinde tarımsal amaçlı kooperatifler Tarım ve Orman Bakanlığı, yapı kooperatifleri Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, diğer kooperatifler ise Ticaret Bakanlığı'na bağlı olarak faaliyet göstermektedir. Bu kurumlara bağlı olan kooperatifleri diğer işletme türlerinden ayıran bazı temel özellikler vardır.

"Gönüllü ve herkese açık ortaklık", "demokratik kontrol", "ortakların ekonomik katılımı", "özerklik ve bağımsızlık", "eğitim, öğretim, bilgilendirme", "kooperatifler arası iş birliği" ve "topluma karşı sorumlu olma" kooperatifçilik ilkeleridir[59]. Şirketlerde hissedarlara sermayelere göre kâr payı dağıtılırken; kooperatiflerde kâr payı ya da faiz verilmemekte veya kısıtlanmaktadır. Kooperatiflerde ortaklar birbirleriyle yoğun iletişim içindeyken; hisse senedi şirketlerinde pay sahipleri birbirlerini bile tanımamaktadır. Kooperatiflerde karar verme, demokratik yönetim ilkelerine bağlıdır. Diğer bir deyişle, "bir ortak, bir oy" ilkesine dayanmaktadır. Kooperatiflerde her ortağın sermayesi ve katkısı eşittir. Hisse senetleri borsada alınıp satılmamaktadır. Kooperatiflerin feshi halinde yedek akçe ve karşılık dağıtılamamaktadır (Dalkıran, 2017: 3-4). Tüm bunlar, kooperatiflerin diğer işletme türlerinden ayrılan temel özellikleri olup bu özelliklerin dezavantajlı grupların kooperatifçilik hareketine katılması ve kadın girişimcilerin de kooperatifler yoluyla örgütlenmesi için ideal özellikler olduğu söylenebilir.

[59]Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü. http://koop.gtb.gov.tr/data/54242859f293700c80e02275/BROSUR-KADIN-KOOP.pdf.

Kooperatifler oldukça çeşitlidir ve her kooperatif içinde kadın bulunabilmektedir. Bununla birlikte doğrudan kadınların kurduğu ve işlettiği kooperatifler de bulunmaktadır. 2000'li yıllarda kadınların kooperatifleşme girişimleri kadın girişimciliğinin artmasında da etkili olmuş, kadınlar çok amaçlı kooperatifler yoluyla kooperatifçilik hareketi içerisinde görünür olmaya başlamıştır.

Özdemir ve Yılmaz (2010: 75) da kadın kooperatiflerinin çoğunun üretim ve işletmeyi de içerdiği için sürekliliği sağladığını ve bu kooperatiflerin kadın girişimciliğini artıran itici bir güç olduğunu belirtmişlerdir. Kadın kooperatifleri çeşitli nedenlerle farklı işlerde çalışamayan kadınlar için de çalışma yaşamına katılmada ve aynı zamanda da sosyal faaliyette bulunmada etkili bir yol olarak görülmektedir. KEİG (2018: 5) raporunda da belirtildiği gibi, kadın kooperatifleri yasal statü ve yükümlülükler bakımından diğer tür kooperatiflerden farklı olmasa da sosyal ve ekonomik amaçların birlikte hedeflendiği ve geleneksel kadınlık rolleri çerçevesinde düşünüldüğü için bir özel kategori olarak ortaya çıkmıştır.

2.3. TÜRKİYE'DE KADIN KOOPERATİFLERİ

Bu kısımda kooperatifçilikte son yıllarda öne çıkan kadın kooperatiflerinin ortaya çıkışı, kurulma amaçları ve faaliyet alanları açıklanmaktadır. Sonraki kısımlarda ise sırasıyla; kadın kooperatiflerinin diğer kooperatiflere göre ayırt edici özellikleri, yasal çerçevesi, destekleri ve mevcut durumu tartışılmaktadır.

2.3.1. Kadın Kooperatiflerinin Ortaya Çıkışı, Kurulma Amaçları ve Faaliyetleri

Kadın kooperatiflerinin ortaya çıkışı

Kadın kooperatifleri hareketinin kurulması, kadınların ekonomiye kazandırılması, sosyal ve kültürel faaliyetlerinin korunması, desteklenmesi ve geliştirilmesi, daha sağlıklı ve iyi bir çevrenin sağlanması için başlamıştır (Barut, 2017: 121).

Türkiye'deki ilk kadın kooperatifleri deprem bölgeleri olan İzmit, Kocaeli ve İstanbul'da kurulmuştur. Kadın kooperatiflerinin ortaya çıkışı ekonomik kriz yaşadığımız 2000'li yıllara da denk gelmektedir. Bunda kadınların yoksullukla karşı karşıya kalmaları ve yoksulluktan en fazla etkilenen grup olmaları bir etkendir (Özdemir ve Yılmaz, 2010: 74). Kadınlarla Dayanışma Vakfı (KADAV) ve KEDV

kadın kooperatifleşmesine öncülük etmiştir. KADAV'ın desteğiyle 2001 yılında Kocaeli Gölcük Şirinköy prefabrik bölgesinde kurulan üretim tesisinde, otuz altı kadın, çeşitli mumlar ve ev tekstili ürünlerinin tasarımını, pazarlamasını ve satın alma işlemlerini yürütmüşlerdir. İki yıl aktif olan bu kooperatif, prefabrik bölgenin kaldırılmasıyla kapanmıştır. Yine KEDV, halen sürdürdüğü kadın kooperatifleşmesini destek programını 2000'lerde başlatmıştır (KEİG, 2018: 5).

Kadın kooperatiflerinin kurulma amaçları

Kadın kooperatiflerinin kurulma amaçları; kadınların kolektif iş yoluyla para kazanmalarını destekleme ve toplumda ekonomik güçlerini görünür kılma, kadınların güçlendirilmesi, belirli bir hedef kitleye yönelik ihtiyaca yönelik ürün ve hizmet üretme (çocuk bakım hizmetleri, yereldeki kadın için eğitim, ağ oluşturma, yöresel ürünlerin üretilmesi vd.), kadın hakları ve kadın sorunları konusunda farkındalık oluşturmaktır (Duguid vd., 2015: 47). Sosyal hizmetlere ulaşmakta güçlük yaşayan kadınların yardımlaşma ve güçlenme temelinde örgütlenmelerini sağlamaktır. Böylece gerek kamusal gerekse özel alanda kadınların yapısal sorunlarının daha kolay ve etkin çözümü gerçekleştirilir (Günay ve Aksoy, 2018: 87).

Kadın kooperatifleri yasal statü, tüzel kişilik ve amaçlar bakımından dernek ve vakıf gibi sivil toplum örgütlerinden ayrılsa da pratikte kadın örgütlenmesi olarak hareket etmektedir. Bazıları Türkiye kadın hareketinin aktif parçaları olmakta; kadın hakları ve cinsiyet eşitliği için de mücadele etmektedir. Bu durumda sosyal amaçlar daha fazla öne çıkmaktadır. Bununla birlikte ağırlıklı olarak 2000'lerden beri kurulan kadın kooperatifleri yoksulluğu azaltma, kalkınmaya katkıda bulunma ve istihdam sağlama gibi ekonomik amaçlarla da belirlenmiş ve özdeşleşmiştir. Kadın kooperatifleri son yıllarda özellikle gelir düzeyi düşük olan kadınlar için büyük ilgi görmektedir. Dolayısıyla kadın kooperatiflerinin hem ekonomik hem sosyal amaçları olabilmektedir (KEİG, 2018: 9). Kadın kooperatiflerinin temel amacı kadınların ekonomik gelir elde etmesi için üretime dahil edilmesi olmasına rağmen; eğitim ve örgütlenme gibi sosyal amaçlara daha çok önem veren kooperatifler de bulunmaktadır. Yoksullukla mücadele etmek ve istihdam yaratmak belirgin amaçlar olmakla birlikte yerel değerlerin canlandırılması, gündüz kreşi ve ana okullarının açılması, ekoturizm alanında faaliyet göstermek gibi amaçlar vardır. Kadınların kendi ayakları üzerinde durmalarına yardımcı olmak, yaşam kalitelerini yükseltmek, kadın emeğinin

sömürülmesini durdurmak, kadınların yerel yönetime katılmalarını sağlamak bu kooperatiflerin diğer amaçları arasında sayılabilir (Özdemir, 2013: 302). Dünya Bankası tarafından hazırlanan raporda kadın kooperatifleri, ekonomik olduğu kadar sosyal fayda da sağladıkları için çok amaçlı olarak nitelendirilmiştir. Kadınlar genellikle tek başlarına çalışmaktansa anlamlı bir amaç için bir araya gelmekte, ekonomik bir fikirle (örneğin birlikte el işi veya süt satmak) yola çıkmaktadırlar. Bunlar genel olarak geleneksel olarak evde yapılan faaliyetlerdir (Duguid vd., 2015: 39).

Kadın kooperatiflerinin faaliyet alanları

Günümüzde kadın kooperatiflerinin faaliyet alanları oldukça çeşitlidir. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı[60] tarafından yayımlanan Kadın Kooperatifleri broşüründe kadın kooperatiflerinin faaliyet alanları aşağıdaki gibi belirtilmiştir[61]:

- El becerileri için eğitici kurslar düzenlenmesi,
- Geleneksel gıda, giyim, hediyelik eşya vb. ürünlerin üretimi ve pazarlanması,
- Lokantacılık,
- Engelli eğitimi ve bakımı,
- Okul öncesi eğitim,
- Yurt içi ve yurt dışında fuar, şenlik, sergi, kermes vb. etkinlikler düzenlenmesi, bu etkinliklere katılım sağlanması veya ortakların katılmasına aracılık edilmesi,
- Ortaklarına yönelik sosyal etkinlikler düzenlemesi vb.

Nihayetinde, kadın kooperatifleri sektörünün büyüklüğünden bahsedilemese de ortaklarına ve topluma mal ve hizmet sunmada işlevsel olduğu bilinmektedir (Günay ve Aksoy, 2018: 79). Günümüzde 61 ilde yılda 20.000 kadına ulaşan kadın kooperatifleri, erken çocukluk eğitim hizmetleri sunmaktan kadınlara yönelik çeşitli

[60] 10.07.2018 tarihli 30474 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan 1 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile Ekonomi Bakanlığı ile Gümrük ve Ticaret Bakanlığı birleştirilerek Ticaret Bakanlığı adında tek bakanlık olmuştur.

[61] Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü. http://koop.gtb.gov.tr/data/54242859f293700c80e02275/brosur-kadın-koop.pdf.

eğitim çalışmalarına, ortaklaşa ekonomik girişimlerden ortak sorunların çözümü için platformlar oluşturmaya kadar çok çeşitli alanda faaliyet göstermektedir[62].

Kısaca kadın kooperatifleri yereli tanıyan, yereldeki kadınlarla yakın ilişki içine girerek ve farklı yetenekleri bir araya getirerek ürün ve hizmet sunumu sağlayan ve yerel kalkınmayı destekleyen, yoksulluğu azaltan, sosyal hizmet sağlayan, kadınların sosyal görünürlüklerini artıran ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasında önemli rolü olan çok amaçlı kooperatifler şeklinde tanımlanabilir.

2.3.2. Kadın Kooperatiflerinin Diğer Kooperatiflere Göre Ayırt Edici Özellikleri

Kadınlar, diğer kooperatifler içinde de (özellikle tarım kooperatiflerinde) sıklıkla yer almakla birlikte bu tür karma kooperatiflerde yeterince temsil güçleri bulunmamaktadır. Kadın kooperatiflerini diğerlerinden ayıran özellikler; kadınlar tarafından kurulup işletilmeleri, çok amaçlı faaliyetlerde bulunmaları, belirli alanlarda yoğunlaşmaları, kadın istihdamını artırma, kadın yoksulluğunu azaltma ve adil bölüşümde etkili olmaları olarak belirtilebilir.

Kooperatifler genellikle tarım, inşaat ve tüketim alanlarında kuruluyorken, kadın kooperatiflerinde ev eksenli el becerileri ve el sanatlarına dayalı üretim, geleneksel sanat-zanaat, gıda üretimi ve pazarlanması, lokantacılık, erken çocukluk eğitimi, yaşlı-hasta-engelli bakımını kapsayan sosyal hizmet sunumu gibi belirli alanlarda yoğunlaşılmakta ve ekonomik olduğu kadar sosyal amaç da ön plana çıkartılıp kadınların sosyal ihtiyaçlarına yönelik de çalışılmaktadır (KEİG, 2015: 15).

Kadınlar tarafından kurulan kooperatifler, günümüzde küreselleşme politikaları çerçevesinde yaşanan yoksulluğa direnme örgütlenmeleri olarak kabul edilebilir. Bunun yanı sıra kooperatifler demokrasi okulu olarak da işlev görmektedir. Çünkü kadınlar, ezilen cins olarak üretme, güçlenme ve değişme olanaklarını bu kurumsal yapı içinde bulabilmektedirler (Gümüşoğlu, 2012: 42).

Bu kooperatifler diğerlerine göre daha küçük ölçekte kalmakta, mali ve yönetimsel açıdan sıkıntılar yaşanmakta, mevzuat ve genel kooperatif hareketine

[62]Simurg Kadın Kooperatifleri Birliği.
https://simurg.org.tr/hakkimizda/. Son erişim tarihi: 15.04.2023.

yeterince entegre olamamaktadırlar. Buna karşın Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) ve diğer kurumlarda hem yoksullukla mücadele hem istihdamı artırmak hem de toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamak açısından kooperatifler ciddi bir araç olarak görülmektedir (KEDV, 2015). Kadın kooperatifleri toplumsal dönüşüme ve daha adil bölüşüme öncülük edecek bir potansiyele sahiptir. Hem ekonomik hem sosyal kazanımları düşünülünce kadın kooperatiflerinin bölüşüm sorununun çözümünde ne kadar değerli bir fırsat olduğu görülmektedir (Çınar, 2018: 77).

2.3.3. Kadın Kooperatiflerinin Yasal Çerçevesi

1163 sayılı Kooperatifçilik Kanunu 10.05.1969 tarihinden beri yürürlükte olan kooperatifçilik sektörüyle ilgili temel kanundur. Kadın kooperatifleri de bu kanuna uygun hareket etmekle yükümlüdür.

Kadın kooperatifleri, ticaret şirket statüsünde olup 6102 sayılı Ticaret Kanunu'na tabidir. Ticaret Bakanlığı tarafından ve 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu'nun 88. maddesi uyarınca hazırlanan "Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifi Anasözleşmesi" çerçevesinde kuruluş, işleyiş faaliyetlerine her ortak uymakla yükümlü tutulmaktadır[63] (Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, 2012). Ticaret Bakanlığı tarafından beş yıllık sürelerle stratejik eylem planları hazırlanmaktadır. 2019-2023 Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı (TÜKOSEP) çerçevesinde kooperatifçilik faaliyetleri yürütülmektedir[64].

Diğer kooperatiflerden farklı olarak kadın kooperatifi örnek ana sözleşmesinde üretim becerisini geliştirmeye vurgu yapılarak kooperatifin amacı "Ortaklarının ekonomik, sosyal ve kültürel ihtiyaçları ile ekonomik faaliyetleri kapsamında yer alan mal ve hizmet üretimi ile bunların pazarlanmasına yönelik ihtiyaçlarını karşılamak, girişimlerini desteklemek, üretim becerilerini geliştirmek, böylece ortaklarının ekonomik menfaatlerini koruyarak sağlıklı ve gelişmiş bir çevrede yaşamalarını sağlamak" şeklinde belirlenmiştir (Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, 2017: 23).

---

[63]2011 yılında Gümrük ve Ticaret Bakanlığı tarafından "Kadın, Çevre Kültür ve İşletme Kooperatifi" şeklinde tek tip örnek ana sözleşme hazırlanmıştır (Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, 2012: 11). 2012 yılında ise yeni bir ana sözleşme hazırlanmış; bu tarihten sonra kurulan kadın kooperatiflerinin çoğu "Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifi" statüsünde kurulmaya başlanmıştır.

[64]Ticaret Bakanlığı.
https://www.ticaret.gov.tr/kooperatifcilik/projeler/devam-eden-projelerimiz/2019-2023-turkiye-kooperatifcilik-stratejisi-ve-eylem-plani. Son erişim tarihi: 15.04.2023.

Kadın kooperatifleri her ne kadar sivil toplum örgütü gibi resmedilseler de Türkiye'de yasal statüleri, yükümlülükleri ve sorumlulukları bakımından esas olarak işletmelere benzerler. Buna göre usulleri ve gerekleri vardır. Bunlara uyulmadığında kooperatifler çok ciddi yasal ve mali yaptırımlarla karşı karşıya kalabilmektedir. Özellikle yasal mevzuat ve vergi yükümlülükleri[65] nedeniyle birçok kadın kooperatifi kapanmaktadır. Bu bağlamda karşılaşılan sorun, küçük ölçekli ve çoğu zaman geleneksel kadınlık rolleriyle bağlantılı üretim yapan veya hizmet sunan kadın kooperatiflerinin bu yükümlülük ve sorumlulukları karşılayabilecek kapasitede olmamalarıdır (KEİG, 2018: 5-6).

2.3.4. Kadın Kooperatiflerine Yönelik Destekler

2000'li yıllarda öne çıkan kadın kooperatifleri destekçileri arasında sivil toplum örgütleri, yerel yönetimler, AB fonları, BM destekleri, Ticaret Bakanlığı, Ticaret ve Sanayi Odaları, Türkiye İş Kurumu (İŞKUR), Valilik (örneğin sosyal yardımlaşma ve dayanışma fonları), kalkınma ajansları, KOSGEB ve özel sektör gösterilebilir.

Kadın kooperatiflerinin ilk destekçileri KEDV, ikinci olarak da mekân ve kuruluş konusunda yardım sağlayan belediyeler gösterilmiştir. Ayrıca AB'nin eğitim ve kuruluş desteği ve BM'nin eğitim ve toplumsal hizmetler konusunda destek sağladığı belirtilmiştir (Duguid vd., 2015: 117).

KEDV, Türkiye'de kadın kooperatiflerinin gelişmesinde etkin bir rol oynamaktadır. KEDV'in önemli etkinlikleri arasında; birçok kadın kooperatifine kuruluş ve gelişme sürecinde eğitimler ve danışmanlık vermek, kadın kooperatiflerinin üye olduğu ve kendi aralarında iletişim sağlayabilecekleri bir iletişim ağı kurmak, NAHIL dükkanlarında sadece üye kadın kooperatiflerinin ürünlerini satış ve pazarlamasını yapmak ve yine aynı isimli bir elektronik alışveriş sitesinin koordinatörlüğünü yürütmek gibi faaliyetler sıralanabilir (KEİG, 2015: 13-14). KEDV tarafından yürütülen savunuculuk çalışmaları kapsamında kadın kooperatifleri sosyal kooperatifler olarak tanımlanarak yeni bir mevzuata kavuşturulmak istenmektedir.

[65]Kadın kooperatifleri 5520 Kurumlar Vergisi Kanunu (KVK), 213 Vergi Usul Kanunu ve 492 sayılı Harçlar Kanunu'na tabidir. Bununla birlikte, Kooperatifler Kanunu İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair 7339 sayılı Kanun çıkartılmış ve 1163 sayılı Kanun'un 93'üncü maddesine kadın kooperatiflerinin kuruluşunda ve işletme sürecinde ödenmesi gereken tescil ve ilan işlemlerinin ücretsiz olacağı ile Ticaret Odalarına kayıt ücretinin ve yıllık aidatın kaldırıldığına ilişkin madde eklenmiştir.

Ayrıca, çeşitli teşvik ve tedbir programlarından yararlanmaları, zorunlu giderlerinin azaltılması, özellikle kamu ihaleleri konusunda özel bir teşvik sağlanması ve bakım hizmetlerini düzenleyen mevzuatta kooperatiflerin katılımını artıracak değişiklikler yapılması çalışmaları yürütülmektedir (TÜSEV, 2018: 7).

KEDV, özellikle deprem bölgesinde kadın kooperatiflerinin kuruluşunda, kadın ve çocuk merkezlerinin açılmasında, kadın liderlik eğitimi gibi eğitimlerin verilmesinde destekleyici olmuştur. KEDV destekleri yanında Doğu ve Güneydoğu Bölgesi'nde kurulan kadın kooperatiflerinin pek çoğu projeler için AB fonlarını almıştır. Bazı illerde valilik, bünyesindeki Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma fonları aracılığıyla katkı sağlamış ve İŞKUR ise kooperatiflerin bazı projelerini desteklemiştir. Bu destekler kaynak yaratma ve istihdam sağlama açısından oldukça önemlidir[66] (Özdemir ve Yılmaz, 2010: 75).

Yerel yönetimler, kooperatiflerin neredeyse tamamı için kuruluş ve faaliyet sürecinde destek sağlayan temel aktörlerdir. Üretim ve pazarlama yerinin tahsis edilmesi, kira ve fatura gibi bazı giderlerin karşılanması, ürün ve hizmet alımı yapılması, tedarik-pazarlamada referans olunması ve tanınırlığın artırması gibi destekler sağlamaktadır. Diğer yandan kadınların yerel yönetimlere ulaşabilmesi kolaydır; yerel yönetimler yerel dili, kültürel özellikleri, ihtiyaçları ve pazar durumunu yakından bildikleri için etkili yönlendirme yapabilmektedir (KEİG, 2015: 39). Bunların yanında belediyeler tarafından işletilen sergi, pazar yeri, büfe, stant ihalelerine kadın kooperatiflerinin girişini kolaylaştırma, kadınların üretim becerilerini artıran bölgesel kurslar düzenlenmesi, gündüz bakımevi ve rehabilitasyon merkezleri açılarak işletmelerinin kadın kooperatiflerine verilmesi de yerel yönetimlerin kadın kooperatiflerine sağladığı destekler arasındadır[67].

Yerel yönetimler kadınların en önemli destekçisi olma potansiyeli taşımasına rağmen bazı sorunlarla karşılaşılabilmektedir. Belediye yönetimlerinin değişmesiyle desteklerin kesilmesi, belediyelerin kadın kooperatiflerinin yaptıkları başarılı işleri

[66]Kadın kooperatiflerinin özellikle kuruluş aşamasında çeşitli destekler alması girişimcilik faaliyetlerinin yürütülmesi açısından önemlidir ancak sosyal girişimci kadın kooperatifleri açısından bakıldığında alınan destekler tek başına yeterli görülmemektedir. Kooperatiflerin sürdürülebilir olmaları için kendi imkanları doğrultusunda da ekonomik gelir elde etmesi ve diğer kurum ve kuruluşlara bağımlı olmaması önemlidir. Bu konu sosyal girişimci kadın kooperatifleri kısmında tartışılmaktadır.

[67]Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü.
http://koop.gtb.gov.tr/data/54242859f293700c80e02275/BROSUR-KADIN-KOOP.pdf.

kendilerine yüklemesi, kooperatifleri rakip olarak görmesi, önemli bir örgütlenme modeli olarak görmek yerine ciddiye almaması ya da baskıcı bir tavır sergilemesi, pratik ve politik görünürlük için destekleyip sonra desteğini çekmesi ve karar vericilerin de olumlu imaj elde etmek için çıkarcı bir tavırla desteklemesi, kadınların ürettikleri ürünler üzerinden kazanç sağlamaya çalışmaları gibi sorunlar vardır (KEİG, 2018: 26).

Kalkınma projeleri, kadınların refahını ve istihdamını artırmayı amaçlamakta ve kadın kooperatiflerinin kapasitelerinin artmasını sağlamaktadır. Bu projeler kısa sürede pek çok kaynağı ve uzmanı bir araya getirmektedir. Buna rağmen, geçici süreli olmakta, kendi vizyonları çerçevesindeki faaliyetleri desteklemekte, esneklik sağlanamamakta, kuruluş sürecinden sonra destekler ortadan kalkmaktadır. Bu aşamadan sonra bazı kadın kooperatifleri, kurumsal olmasa da bireysel düzeyde kurmuş oldukları bağlantıları sürdürebilmektedir (KEİG, 2015: 40).

Kadının Güçlenmesi Strateji Belgesi ve Eylem Planı 2018-2023'te kadın istihdamını artıracak, mesleki bilgi ve gelişimini sağlayacak eğitim verilmesi; girişimcilik ve danışmanlık alanlarında desteklerin yaygınlaştırılması; yerel yönetimlerin üretilen ürünlerin pazarlanmasına yönelik iş birliği çalışmaları yapılması gibi kadının güçlenmesine yönelik çalışmalar yapılması planlanmıştır. Ayrıca 2018 yılında Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı ve Ticaret Bakanlığı tarafından "Kadın Kooperatiflerinin Güçlendirilmesi Protokolü" imzalanmıştır. Protokolün amacı, kadın kooperatiflerinin güçlendirilmesi, sürdürülebilirliklerinin sağlanması, kurumsal kapasitelerinin geliştirilmesi, görünürlüklerinin artırılması ve yaygınlaştırılması ile kadınların kooperatifler yoluyla ekonomik ve sosyal hayata etkin katılımları konularında iş birliği yapılması biçimindedir[68].

Kadın kooperatiflerinin bilinirliğinin artırılması ve gelişimi için Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı'nda yer alan "Kadınların girişimcilik kabiliyetlerinin artırılması ve ekonomide bir aktör olarak yer almalarının sağlanması adına kooperatifler çatısı altında örgütlenmeleri yönünde çalışmalarda bulunulacaktır" ifadesi yer almaktadır. Bu çerçevede "Kadın Kooperatifleri Tanıtım ve Kapasite Geliştirme Projesi (Kadın-KOOP)" uygulamaya konulmuştur (Özer Topaloğlu ve

[68]https://www.aile.gov.tr/media/14109/kooperatif-protokol-imzali.pdf.

Topaloğlu, 2017: 211-212). Bunun yanında "Kooperatifçilik Geliştirme ve Uyum Eğitimi Programı (KOOP-GEP)", "Kooperatifçilik E- Sertifika Programı (KOOP-ES)" ile de kooperatifçilik eğitimleri verilmektedir[69]. Yine Ticaret Bakanlığı'nın sosyal kooperatiflerle ilgili projesi kapsamında 2018 ve 2019 yıllarında "Sosyal Kooperatif Eğitim ve Tanıtım Treni" sefere çıkmış ve çeşitli illerde bilgilendirme çalışmaları yapılmıştır.

Ticaret ve Sanayi Odaları kadın istihdamını artırmak için kadın kooperatiflerine destek verirler. İşveren örgütleri ve odalar özellikle belli bir emek talebini karşıladığı için kadın kooperatiflerindeki üretimi ve hizmeti desteklerler (KEİG, 2018: 26). Organik tarım ürünlerine olan talebin son yıllarda artmasıyla bazı kafe ve lokantalar da kadın kooperatiflerinden belirli kriterler çerçevesinde ürün almaya başlamışlardır. Bu kriterlerden bazıları; ürünlerin belirli kalite ve standartta olması, hijyeni, paketlenmesi ve rekabet edilebilir fiyatta olmasıdır. Özel sektörün kadın kooperatiflerini tercih sebeplerinden biri de tanıtım ve reklam yoluyla kendilerine prestij getirmesidir (KEİG, 2018: 27). Hepsiburada.com girişimci kadınlara bazı ayrıcalıklar sunmaktadır. "Girişimci Kadınlara Teknoloji Gücü" Projesi ile girişim fikrini hayata geçirme imkânı sınırlı olan kadınlara KAGİDER ile iş birliği yaparak eğitimler verilmekte, ücretsiz e-mağaza açma, düşük oranlı komisyon, kargo desteği yanında kampanya, pazarlama, iletişim destekleri sağlamaktadır. Hepsiburada.com sitesinde "kadın kooperatifleri" anahtar terimi kullanılarak yapılan aramada onlarca kadın kooperatifi görülmekte ve 1000'i aşan ürün bulunmaktadır[70].

En çoktan en aza doğru sıralı biçimde, kadın kooperatiflerinin yararlandığı hizmetler; eğitim, teknik destek, toplumsal hizmetler, büyüme desteği ve kuruluş desteğidir. Yöneticilere, ortaklara ve çalışanlara yönelik uygulanan eğitim programları arasında girişimcilik, pazarlama, işletme, marka yaratma ve iletişim bulunmaktadır. Arazi, ekipman ve mekân çoğunlukla belediyeler tarafından sağlanmaktadır. Farkındalık artırma gibi konulardaki destekler, kadın kooperatifleri hakkında enformal yollarla bilgi yaymayı, kadın kooperatiflerinin tanıtımına yönelik ağ oluşturmayı ve diğer faaliyetleri içermektedir (Duguid vd., 2015: 118).

[69]https://www.ticaret.gov.tr/kooperatifcilik/projeler/tamamlanan-projeler/kooperatifcilik-gelistirme-ve-uyum-egitimi-programi-koop-gep. Son erişim tarihi: 15.04.2023.
[70]https://www.hepsiburada.com/staticPage/12187. Son erişim tarihi: 15.04.2023.

2.3.5. Türkiye'de Kadın Kooperatiflerinin Mevcut Durumu

Türkiye'de kadın kooperatifleri 2000'li yıllarda kurulan ve aslında oldukça yeni olan yapılardır. Kadın kooperatifleri çeşitli örgütler, kurum ve kuruluşlarca desteklenmesi nedeniyle sayısal ve işlevsel olarak giderek görünürlük kazanmaktadır. Bununla birlikte akademik anlamda yapılmış çalışma sayısının az olduğu görülmektedir. Kadın kooperatiflerinin mevcut durumu incelenirken ilk olarak bu çalışmalara bakmak gerekli görülmektedir.

Ulusal literatürde kadın kooperatifleri ile ilgili bugüne kadar yayımlanmış sınırlı sayıda çalışma tespit edilmiştir. Bu alandaki tez çalışmalarına örnek olarak; kadın kooperatiflerini bir sivil toplum örgütü modeli olarak ele alan ve Amargi Kadın Kooperatifi'ni örnek olarak inceleyen (Özdemir, 2009), farklılık feminizminin bir örneği olarak İstanbul Amargi Kadın Kooperatifi'ni ele alan (Özakın, 2012), kentlerdeki kadının güçlenmesinde kadın kooperatiflerinin etkilerini İstanbul'da altı kadın kooperatifi ile yaptığı alan çalışmasıyla inceleyen (Varol, 2013), kırsal kalkınmada kadın kooperatiflerinin önemini Eskişehir ilçe ve mahallelerinde yaptığı çalışmalarla örneklendiren (Avşar, 2017), kadın kooperatiflerinin sürdürülebilir kırsal turizmdeki önemi ve finansal performansının analizini yapan (Aldırmaz Akkaya, 2018), kadın kooperatiflerinin kadın yoksulluğunu azaltmadaki rolünü İstanbul ve Bursa'da bulunan toplam 13 kadın kooperatifinde çalışan kişilerle yaptığı görüşmelerle inceleyen (Kazar, 2019) çalışmalar vardır.

Görüldüğü gibi, 2021 yılına kadar yılda bir tez çalışması dahi yapılmazken; bu alana olan ilginin son zamanlarda giderek arttığı belirtilebilir. Bu kapsamda; kırsalda yaşayan kadınların sosyal kooperatif kurulmasındaki rolünü Afşar Bala'm Kadın Kooperatifi ortakları özelinde inceleyen (Ceylan, 2021), Balıkesir'deki bir kooperatifte kadın emeğini ve ortakların deneyimlerini sosyolojik ve feminist bakış açısıyla ele alan (Kahrıman, 2021), Karabük kadın kooperatiflerinde yerel üretimde sürdürülebilir ve katılımcı tasarım yaklaşımı ile bir model önerisi sunan (Kaya Köse, 2021), İzmir'deki kadın kooperatiflerini sosyal dayanışma ekonomisi kapsamında inceleyen (Bülbüller, 2022), İzmir'deki kadın kooperatiflerini kadının güçlenmesi bağlamında ele alan (Cazgır, 2022), Batı Akdeniz'deki kadın kooperatiflerinin ortakların sosyal ve ekonomik hayatlarına ne gibi değişimler yarattığını ele alan (Demircan Yıldırım, 2022), Gaziantep'te üç kadın kooperatifinde kadınların toplumsal konumlarına etkisini

inceleyen (Erdoğan, 2022), kadın kooperatiflerinin kadın yoksulluğuyla mücadeledeki etkisini Mersin örneği ile inceleyen (Ayhan Sezer, 2022), liderlik ve kurumsallaşma bağlamında Bursa'nın kırsalındaki kadın kooperatiflerinde inceleyen (Şenlik, 2022) çalışmalar mevcuttur.

Dünya Bankası tarafından 2015 yılında hazırlanan "Türkiye'de Kadın Kooperatiflerinin Mevcut Durumu" raporu günümüze kadar yayımlanmış en kapsamlı çalışmadır. KEİG'in 2015 tarihli "Türkiye'de Kadın Kooperatifleşmesi: Eğilimler ve İdeal Tipler" araştırma raporu, KEDV tarafından hazırlanan kadın kooperatifleri buluşma raporları ve Gümrük ve Ticaret Bakanlığı tarafından 2012 yılında hazırlanan "Kooperatifçilik ve Kadın Kooperatifleri" adlı kitapçık da kadın kooperatiflerinin Türkiye'deki durumunu anlatan başlıca bilgi kaynaklarıdır.

Dünya Bankası tarafından anket, mikro anlatım ve görüşme yöntemleri kullanılarak yapılan araştırmadan çıkan sonuçlar Türkiye'de kadın kooperatiflerinin durumları hakkında detaylı bilgi vermektedir. Bu veriler aşağıda özetlenmektedir (Duguid vd., 2015):

- Araştırma sırasında 63 aktif kadın kooperatifi bulunmaktadır. Bu kooperatiflerin 42'si yereldeki kadınlar tarafından kurulmuş; diğerleri ise projeler sonunda faal olmuş, STÖ tarafından faaliyete başlamış ya da kamu kurumu tarafından kurulmuştur.
- Türkiye'de kadınlar tarafından kurulan ve yönetilen kadın kooperatiflerinin faaliyetleri oldukça geniş olduğu için "çok amaçlı kadın kooperatifleri" olarak nitelendirilmektedir. Bazı kadın kooperatifleri gelir getirici faaliyetler, sosyokültürel faaliyetler, toplumsal farkındalık geliştirme faaliyetlerini bir arada yürütebilmektedir.
- Kadın kooperatifleri çoğunlukla toplumsal cinsiyet rollerinden kaynaklanan geleneksel olarak "kadın işi" olarak nitelendirilen alanlarda mal ve hizmet üretmektedirler. Bu işleri yapmayı bilmeleri ve diğer alanlarda işi yönetecek beceriyi ilk başta kazanamamış olmaları nedeniyle bilinen ürün ve hizmetleri seçmektedirler. Ancak bu ürün ve hizmetlerin satış potansiyelleri sorgulanmadığı için sıkıntılar yaşanabilmektedir.

- Bu kooperatiflerin kurulmasındaki öncelikli nedenler; kadınların iş gücü piyasasına katılımı, kadınların sosyal açıdan güçlenmesi ve ortakların sorunlarına çözüm sağlamak biçiminde belirtilmiştir.
- Kadın kooperatiflerinin yaklaşık yarısı 7-24 ortağa sahip olan küçük ölçekli örgütlenmelerdir.
- Kadın kooperatifleri ortaklarının çoğu 40-60 yaşlarında, 1-3 çocuğu olan, evli ve farklı eğitim düzeylerindeki kişilerdir. Yararlanıcıların çoğu 41-50 yaş aralığındadır.
- Çoğu kadının ilk gelir kaynağı kadın kooperatifidir. Kadınların kooperatiflerden elde ettikleri gelir asgari ücretin altındadır ancak yine de kadınların öz saygıları ve hanehalkı geliri içindeki yeri açısından önemlidir. Kadın kooperatifleri gelirinin çoğu ürün ve hizmet satışından olup diğer gelir kaynakları arasında proje fonları, bağışlar, çocuk bakımı ve diğer gelir kaynakları vardır. Çocuk bakımı gibi toplumsal hizmet sağlayan kadın kooperatiflerinin gelir elde etme potansiyeli daha yüksektir.
- Kadın kooperatiflerinin diğer kooperatiflerle ve kamu kurumları[71] ile güçlü ilişkileri yoktur. Eğitim, fon bulma, dayanışma konularında en çok diğer kadın kooperatiflerden destek alırlar. Kadın kooperatiflerinin iş birliği yaptığı diğer dış paydaşlar Simurg[72], STÖ'ler, Ticaret Bakanlığı il/ilçe müdürlükleridir.

Kadın kooperatifleri finansal, örgütsel, psikolojik açılardan birçok güçlükle karşılaşmaktadır. Bunlar arasında; kooperatif bilincinin eksikliği, öz kaynak ve finansman yetersizliği, piyasa koşullarını ve pazarlama tekniklerini bilmeme, örgütsel motivasyon eksikliği, bencil davranışların olması, popülist politikalar gibi olumsuzluklar vardır (Özdemir ve Yılmaz, 2010: 75). Kadın kooperatiflerinin bir kısmı yanlış ürün ve hizmet seçmeleri, gerekli eğitimi almamaları, pazar alanı bulamamaları ve yeterince organize olamamaları gibi nedenlerle kapanmaktadır (KEİG, 2018).

Kadın kooperatiflerini tercih edenler genellikle iş gücü piyasasına girmekte zorlanan, eğitim ve gelir düzeyi düşük, mesleki becerileri yetersiz, toplumsal cinsiyet

[71]Bu ilişkinin zaman içinde değiştiği, günümüzde kamu kurumları tarafından kurulan kadın kooperatiflerinin diğer kadın kooperatiflerine göre daha güçlü ilişkiler kurduğu söylenebilir.
[72]Türkiye'de SİMURG dışında Marmara Kadın Kooperatifleri Birliği, Akdeniz Kadın Kültür ve İşletme Birliği, Adana Üreten Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Birliği gibi üst birlikler bulunmaktadır.

rollerinin etkisiyle ev içi atfedilen sorumluluklarından dolayı tam zamanlı çalışamamış kişilerdir. Bu kadınlar genellikle orta yaş grubundadır ve bu yaş grubundaki kadınların çocuklarının bakım ihtiyaçlarının kalmaması, aile içi sorumluluklarının azalması ve ataerkil yapı açısından cinselliklerini belirten "tehlikenin azalması" gibi nedenler kadınların evden çıkıp sosyoekonomik hayata katılımı açısından avantaj sağlar. Daha genç ve beşerî sermayesi görece yüksek olan kadınları harekete geçiren unsurlar ise istihdama yönelik sorunlarını çözmek ve başka türlü ulaşamadıkları kaynaklar yolu ile bir tür iş kurma sürecini gerçekleştirmektir. Diğer kadın grubu ise yüksek eğitim, beşerî sermaye ve sosyal girişimcilik becerilerine sahip olanlar ve çoğunlukla aktivist kimliklerini öne çıkaran kadınlardır. Kooperatiflerde ortak, gönüllü, profesyonel çalışan, destekçi, danışman gibi çeşitli statülerde çalışabilirler (KEİG, 2015: 18-19).

Türkiye'de kadın kooperatifleri ve bu kooperatiflerin ekonomik ve sosyokültürel bölüşüm sorunlarının çözümlerine sundukları katkıları ölçmek amacıyla, AB projesi kapsamında, Ankara, İstanbul, İzmir, Konya, Zonguldak, Eskişehir, Trabzon, Artvin, Adıyaman, Antep, Mardin ve Hatay illerinde toplam 23 kadın kooperatifiyle derinlemesine görüşme yapılmıştır. Kooperatiflere ulaşılmaya çalışılırken Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde pek çok kadın kooperatifinin kapatıldığı görülmüştür. Ulaşılan kooperatiflerin çoğu alt gelir grubundaki kadınlar tarafından kurulmuştur. Bu çalışmada kadın kooperatiflerindeki kadınların görüş ve deneyimlerine dayanarak kadınların güçlendirilmesini sağlayan ve engelleyen siyasi ve ekonomik koşullar yanında kadınların güçlenmeye ilişkin kişisel algıları analiz edilmiştir. Kadınların politik ve sosyal kısıtlamalar altında bile ekonomik, sosyal, örgütsel ve psikolojik güçlenmeyi deneyimledikleri görülmüştür (Çınar vd., 2019).

Kadın kooperatiflerinin faaliyet alanlarının geniş olması, çok amaçlı biçiminde örgütlenmeleri ve farklı kooperatifçilik türleri altında faaliyetlerini sürdürmeleri gibi özellikleri vardır. Türkiye'de kadın kooperatifleri tek tip örgütlenmeye sahip olmayıp farklı kooperatif çatıları altında kurulmaktadır. Ticaret Bakanlığı tarafından oluşturulan Kooperatif Bilgi Sistemi (Koop-Bis)'ndeki kadın kooperatifleri unvan, kuruluş tipi, kooperatif türü, il, ilçe gibi sorgulama alanları aracılığıyla görülmüştür[73]. Aldırmaz Akkaya (2018: 87), Mayıs 2015 tarihinde unvanında "kadın" ibaresi bulunan

[73]Verilerin güncellenmesi amacıyla KOOP-BİS sistemine yeniden giriş yapılmak istenmiş ancak verilere bireysel olarak giriş yapılamamış; yetki istenmiştir. Bknz. https://ticaret.gov.tr/kurumsal/bilgi-guvenligi-politikamiz. Son erişim tarihi: 16.04.2023.

sistemdeki kadın kooperatiflerini sorgulamıştır. Bu kooperatiflerin %86'sının işletme kooperatifi, %5'inin küçük sanat kooperatifi, %4'ünün üretim ve pazarlama kooperatifi, %3'ünün üretim kooperatifi ve geri kalan %2'sinin yayıncılık, yardımlaşma ve temin tevzi kooperatifi olmak üzere toplamda 113 kadın kooperatifi olduğunu belirtmiştir.

Nisan 2019 tarihli sayısal verilere göre; kadın girişimi üretim ve işletme kooperatifi 105, işletme kooperatifi 71, bilimsel araştırma ve geliştirme kooperatifi 1, üretim ve pazarlama kooperatifi 6, kalkınma kooperatifi 1, yardımlaşma kooperatifi 1, küçük sanat kooperatifi 3, tüketim kooperatifi 2 olmak üzere toplamda 189 adet kadın girişimcilerin kurduğu kooperatif olduğu belirtilmiştir[74].

Unvanında "kadın" ibaresi bulunan kadın kooperatifleri sayısı 2015 yılında 113 iken; 2019 yılında 189'a çıkmış; Aralık 2020 tarihli verilere göre ise 554'e ulaşmıştır. Aralık 2020 verilerine göre bu kooperatiflerin 425'i yeni tür kadın kooperatifleri olan "Kadın Girişimi Üretim ve İşletme" statüsündeki kadın kooperatifleridir. Bu kooperatif türünün tümü kadınlar tarafından kurulduğu için sistemde arama yapılırken unvan kısmına "kadın" ibaresi eklenmemiş; bu türdeki tüm kooperatifler dahil edilmiştir. Diğer tür kadın kooperatifleri ise sırasıyla; 99 işletme kooperatifi, 8 üretim ve pazarlama kooperatifi, 7 küçük sanat kooperatifi, 6 tüketim kooperatifi, 6 kalkınma kooperatifi, 1 bilimsel araştırma ve geliştirme kooperatifi, 1 temin tevzi kooperatifi ve 1 yardımlaşma kooperatifidir. Son yıllarda kadın kooperatifleri "Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifi" türünde kurulmaktadır. Türkiye'de Aralık 2020 tarihinde Koop-Bis verilerinden yararlanılarak kadın kooperatiflerinin türü (yasal statüsü), bölge ve illere göre dağılımları belirlenmiştir.

[74]https://dukam.duzce.edu.tr/dokumanlar/dukam/Dosyalar/kadin_koop.pdf.

Şekil 2.1. Kadın kooperatiflerinin bölgesel dağılımı, Aralık 2020

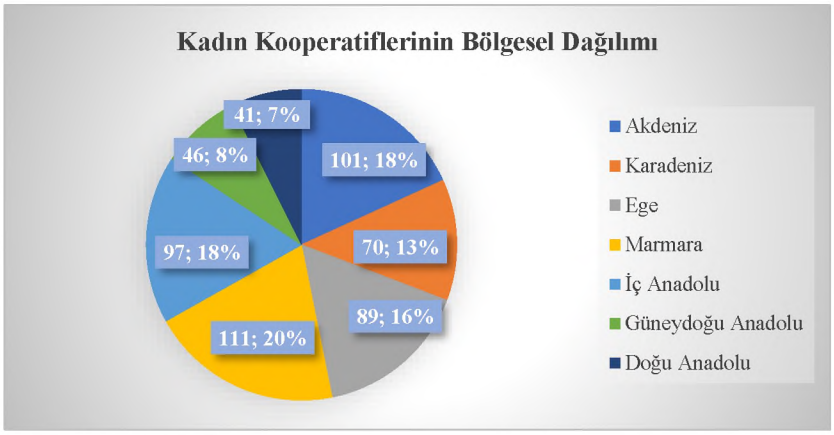

Not: Koop-Bis sistemi verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Şekil 2.1. Türkiye'deki kadın kooperatiflerinin bölgesel dağılımını göstermektedir. Kadın kooperatifleri, bölgesel dağılıma göre en çoktan en aza doğru sırasıyla; Marmara (111), Akdeniz (101), İç Anadolu (97), Ege (89), Karadeniz (70), Güneydoğu Anadolu (46) ve Doğu Anadolu (41) bölgelerinde kurulmuştur.

Tablo 2.1. İllere göre Türkiye'de kadın kooperatifleri, Aralık 2020

Kadın Kooperatifleri Türü	**İllere Göre Kooperatif Sayıları**	**Toplam**
Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifi	İzmir(33), Ankara(22), Antalya(21), İstanbul(16), Diyarbakır(13), Kocaeli(12), Malatya(12), Sivas(12), Tokat(14), Adana(18), Denizli(11), Çorum(11), Hatay(11), Mersin(10), Isparta(10), Aydın(9), Aksaray(9), Eskişehir(9), Sakarya(8), Burdur(8), Muğla(7), Manisa(7), Bursa(7), Çanakkale(6), Kırıkkale(6), Yalova(5), Erzurum(5), Samsun(5), Kastamonu(4), Gaziantep(4), Kütahya(4), Van(4), Mardin(4), Edirne(4), Kırklareli(4), Artvin(4), Adıyaman(4), Yozgat(4), Karaman(3), Giresun(3), Amasya(3), Şanlıurfa(3), Ağrı(3), Tunceli(3), Zonguldak(3), Kırşehir(3), Nevşehir (3), Kayseri (3), Kahramanmaraş(3), Bilecik(3), Konya (2), Balıkesir(2), Afyonkarahisar(2), Erzincan(2), Düzce(2), Bolu(2), Osmaniye(2), Karabük(2), Trabzon(2), Rize(2), Sinop(2), Tekirdağ(1), Şırnak(1), Siirt(1), Elazığ(1), Ardahan(1), Uşak(1), Gümüşhane(1), Ordu(1), Çankırı(1), Niğde(1).	425
İşletme Kooperatifi	İstanbul(15), Adana(11), Kocaeli(7), İzmir(5), Balıkesir(5), Ankara(5), Kayseri(4), Mardin(4), Aydın(3), Diyarbakır(3), Tekirdağ(3) Çanakkale(3), Tokat(3), Muğla(3), Van(3), Adıyaman(2), Bursa(2), Hatay(2), Nevşehir(2), Sakarya(2), Gaziantep(1), Bitlis(1), Ağrı(1), Erzincan (1), Manisa(1), Şanlıurfa(1), Düzce(1), Karabük(1), Eskişehir(1), Konya(1), Sivas(1), Osmaniye(1).	99
Küçük Sanat Kooperatifi	İstanbul(2), Ankara(2), Balıkesir(1), Malatya(1), İzmir(1).	7
Üretim ve Pazarlama Kooperatifi	Diyarbakır(1), Kilis(1), Hakkari(1), Çanakkale(1), Manisa(1), Sinop(1), Samsun(1), Eskişehir(1).	8
Tüketim Kooperatifi	İstanbul(1), Çorum(1), Konya(1), Mersin(1), Osmaniye(1), Adana(1).	6
Kalkınma Kooperatifi	Gaziantep(2), Kırşehir(1), Antalya(1), Çorum(1), Muğla(1).	6
Bilimsel Araştırma ve	Diyarbakır(1).	1

Geliştirme Kooperatifi		
Yardımlaşma Kooperatifi	Sakarya(1).	1
Temin Tevzi Kooperatifi	Gümüşhane(1).	1
Toplam		554

Not: Koop-Bis sistemi verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Tablo 2.1.'de ise kadın kooperatifleri türlerinin illere göre sayısal dağılımı gösterilmektedir. İl bazında bakıldığında en fazla kadın kooperatifi İzmir (39), İstanbul (34), Adana (30), Ankara (29), Antalya (22), Diyarbakır (18) illerinde bulunmaktadır. Bununla birlikte Aralık 2020 tarihinde Muş, Kars, Iğdır, Bingöl, Bayburt, Bartın illerinde kadın kooperatifinin henüz kurulmadığı görülmüştür.

Tez çalışması sırasında verileri güncellemek amacıyla KOOP-BİS sayfasına yeniden girilmiş ancak bu sayfanın genel erişime kapalı olduğu ve giriş için yetki istendiği görülmüştür. Bu nedenle, Şahankaya vd. (2023) araştırmasından elde edilen veriler gösterilmektedir. Türkiye'de kadın kooperatiflerinin coğrafi bölgelere göre dağılımını gösteren güncel veriler aşağıdaki gibi belirtilmiştir:

Şekil 2.2. Kadın kooperatiflerinin bölgesel dağılımı

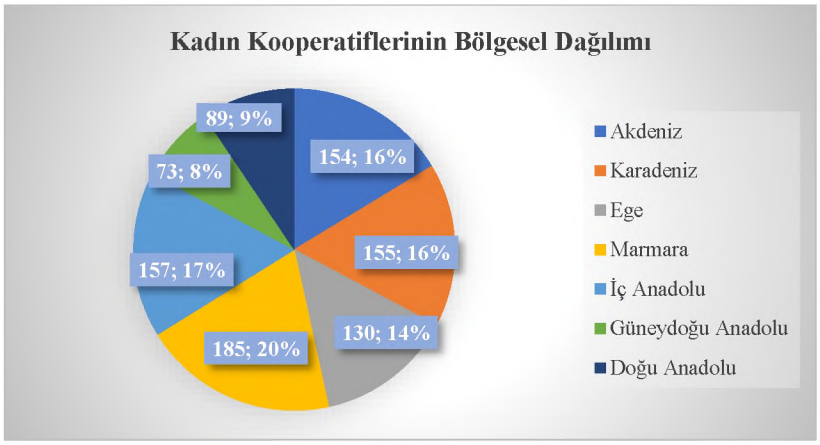

Kaynak: Şahankaya vd. (2023) tarafından derlenen verilerdir.

2020 ve 2023 verileri gözetildiğinde, üç yıllık bir sürede kadın kooperatiflerinin sayısındaki artış dikkat çekmektedir. Bu artış Şekil 2.3.'te gösterilmektedir.

Şekil 2.3. Kadın kooperatiflerinin bölgelere göre karşılaştırmalı dağılımı (2020-2023 yılları)

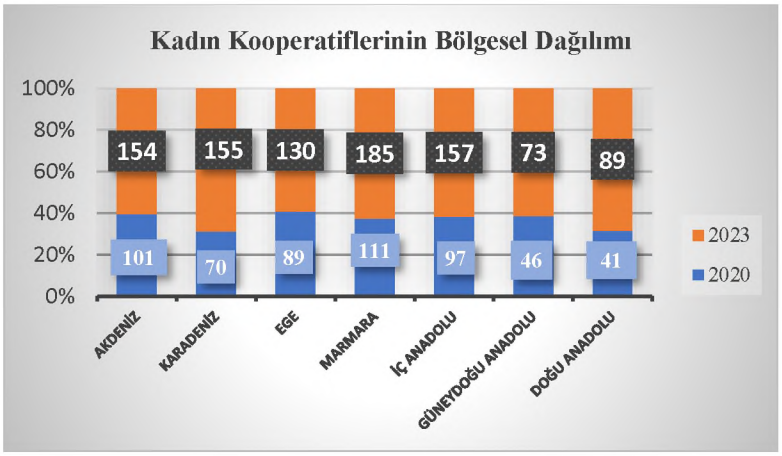

Not: Bu karşılaştırma araştırmacı tarafından yapılmıştır.

Son üç yıl içinde kadın kooperatiflerinin sayısı tüm bölgelerde artmıştır. Bu artışta, 2018 yılında Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı ve Ticaret Bakanlığı tarafından "Kadın Kooperatiflerinin Güçlendirilmesi Protokolü" imzalanmasının etkisi olduğu belirtilebilir. Çoğunlukla meslek sahibi olmayan kadınları istihdama dahil ederek kadın istihdamını artırma ve kadını kooperatif aracılığıyla güçlendirme hedefi olduğu görülmektedir. Bu kapsamda, kadın kooperatiflerini tanıtıcı çeşitli etkinlikler düzenlenmekte ve kadınlar kooperatifleşmeye teşvik edilmektedir. Bu nedenlerle Türkiye'de kadın kooperatiflerinin kamu tarafından kurulması yaygınlaşmıştır. Bununla birlikte, kamu ve siyasetin iç içe geçmesi nedeniyle kamu tarafından kurulan kadın kooperatifleri, yerel/ulusal siyasi sistemdeki tercihlerin değiştirilmesi/korunması için bir seçenek olarak değerlendirilebilmektedir. Siyasi otoriteler, kadınların güçlü iletişimlerinden ve sosyal ağlarından yararlanarak kendi siyasi konumlarını pekiştirmek için kooperatifçiliği bir araç olarak görebilmektedir. Kadın kooperatifleri sayısında nicel olarak bir artış olsa da kadın kooperatifleri pek çok sorun yaşamakta ve kısa sürede kapanma tehlikesiyle karşılaşmaktadır.

2020 verilerine göre sıralama Marmara, Akdeniz, İç Anadolu, Ege, Karadeniz, Güneydoğu Anadolu ve Doğu Anadolu iken; 2023 verilerinde sıralama değişerek Marmara, İç Anadolu, Karadeniz, Akdeniz, Ege, Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu biçiminde olmuştur. Marmara Bölgesi kooperatifleşmenin en yoğun olduğu bölge olarak yerini korumuştur. Artış oranlarının ise Akdeniz'de %52, Karadeniz'de

%121, Ege'de %46, Marmara %66, İç Anadolu %61, Güneydoğu Anadolu %58, Doğu Anadolu %117 olduğu görülmüştür.

Karadeniz ve Doğu Anadolu bölgelerinde kadın kooperatifleri sayısında önemli bir artış olduğu görülmektedir. Daha öncesinde bu bölgelerdeki kooperatifleşmenin düşüklüğü gözetildiğinde bu bölgelerdeki artış da dikkat çekmekte; kamu tarafından koordine edilmeye başlandığı için coğrafi bölgelerdeki fark giderek kapanmaktadır. Bu bölgelerdeki kadınların hem kadın kimliklerinden kaynaklı hem de eğitim seviyesi ve istihdam durumu da gözetilerek çifte dezavantaj yaşadığı ve iş gücüne katılımın kooperatifleşme üzerinden sağlandığı düşünülebilir.

2.4. SOSYAL GİRİŞİMCİ KADIN KOOPERATİFLERİ

Bu kısımda öncelikle "sosyal girişim, sosyal kooperatif ve kadın kooperatifleri arasındaki ilişki"ye yer verilerek aralarındaki bağlantı sağlanmaktadır. Sonrasında ise "sosyal girişimci kadınlar" ele alınarak bu kadınlar tarafından kurulan "sosyal girişimci kadın kooperatifleri tanımı ve unsurları"na doğru bir geçiş sağlanmakta ve en sonunda ise "sosyal girişimci kadın kooperatifleri örnekleri"ne yer verilmektedir.

2.4.1. Sosyal Girişim, Sosyal Kooperatif ve Kadın Kooperatifleri İlişkisi

Çalışmanın birinci bölümünde sosyal girişimlerin teorik çerçevesi ele alınmış, ikinci bölümde sosyal girişim modelleri ve bu modeller arasında sosyal kooperatiflerin de yer aldığı belirtilmiş, sosyal kooperatif olarak nitelendirilebilecek kooperatif türlerinden birkaçına yer verilmiştir. Ardından Türkiye'deki kadın kooperatifleriyle ilgili teorik bir çerçeve sunulmuştur. Bu alt başlıkta sosyal girişim, sosyal kooperatif ve kadın kooperatiflerinin birbiriyle ilişkisi ele alınmaktadır. Aşağıdaki şekil sosyal girişim, sosyal kooperatif ve kadın kooperatiflerinin konumunu göstermektedir:

Şekil 2.4. Kadın kooperatiflerinin konumu

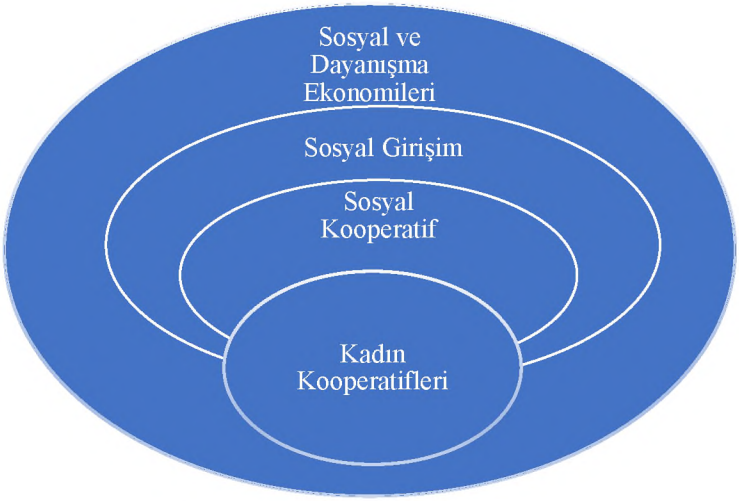

Not: Bu şekil araştırmacı tarafından hazırlanmıştır.

Bu ilişki şu şekilde özetlenebilir: Sosyal girişimler, sosyal ve dayanışma ekonomilerinin içinde yer almaktadır. Sosyal işletme, dernek ve vakıfların iktisadi işletmeleri ya da sosyal kooperatif biçimlerinde örgütlenebilirler. Bu çalışmada bu örgütlenme biçimleri ayrı bir model olarak ele alınmaktadır. Her bir örgütlenmenin kendine özgü yasal/mali yaptırımları vardır. Sosyal girişim modelleri arasında yer alan sosyal kooperatifçilik birçok Avrupa ülkesinde yasal mevzuat kapsamında tanınmaktadır; ancak Türkiye'de henüz yasal bir uygulaması yoktur. Bu nedenle uygulamada sosyal kooperatif biçiminde çalışan kooperatifler farklı biçimlerle örgütlenmektedir. Bu durumda işçi kooperatifleri, kadın kooperatifleri, engelli kooperatiflerinin bir kısmı uygulamada sosyal kooperatif olarak çalışmaktadır. Özetle, Türkiye'de yasal bir statüsü olmaması nedeniyle de sosyal kooperatif olarak kurul(a)mayan ancak sosyal kooperatif olarak çalışan kooperatifler bulunmaktadır. Bunlardan birisi de bu çalışmada tanımlanan ismiyle "sosyal girişimci kadın kooperatifleri"dir.

Yeni tip kooperatifler, ülkelere göre değişen pek çok isimle anılmaktadır ve farklı yasal statülerde kurulmaktadır. Polonya'da "sosyal kooperatifler", Portekiz'de "sosyal dayanışma kooperatifleri", İspanya'da "sosyal girişim kooperatifleri", Fransa'da "ortak çıkar toplulukları kooperatifleri" ve bazı ülkelerde "dayanışma kooperatifleri" olarak adlandırılmaktadır (Korkmaz, tarih yok). Türkiye'de ise sosyal kooperatif terimi kullanılmaktadır.

Sosyal kooperatifçilik modeli 1990'lı yıllardan bu yana AB üyesi olan birçok ülkede giderek yaygınlaşmaktadır (TÜSEV, 2018: 4). Özellikle Avrupa ülkelerinde gelişen sosyal kooperatifler, bir sosyal girişimcilik modeli olarak öncelikle İtalya'da öne çıkmıştır. Bu model sosyal ekonominin gelişmesinde de etkili bir yol olarak görülmektedir. Sosyal kooperatifçilik sivil toplum örgütlerinin paremetrelerini genişletmeye, temel sosyal hizmetleri sağlamaya ve dezavantajları olan bireyleri topluma entegre etmeye yönelik katkıların altını çizmektedir (Thomas, 2004: 243). Polonya, Macaristan ve Yunanistan gibi ülkelerde sosyal kooperatifler, dezavantajlı grupların iş gücü piyasasına entegrasyonu, ihtiyaçlarını karşılamalarında kolaylaştırıcılık ve yeni iş olanaklarının yaratılması gibi alanlarda faaliyet göstermektedirler. Portekiz'de sosyal dayanışma kooperatifleri olarak ifade edilen sosyal girişimlerin en etkin çalışma alanının kırılgan grupların iş gücü piyasasına entegrasyonu olduğu görülmektedir. İspanya'da "sosyal girişimci kooperatifler"de daha çok sağlık, eğitim, kültür ve sosyal nitelikli faaliyetler öne çıkarken, bir diğer çalışma alanı da yine iş gücü entegrasyonu olmaktadır. Fransa sosyal girişimleri "genel çıkar odaklı iş birliği toplulukları/ortak çıkar toplulukları" olarak tanımlarken öne çıkan alan kolektif çıkarlar doğrultusunda ürün ve hizmet üretimidir (Gökmen, 2017). Özetle, sosyal kooperatiflerin bir kısmı dezavantajlı grupların iş gücü piyasasına entegrasyonuna ve yeni iş olanaklarına odaklanırken; bir kısmı sosyal hizmet sunumuna odaklanmakta; bazıları kamu yararına uygun ürün ve hizmet sunmakta; bazıları ise bunlardan birkaçına ya da tamamına yönelik çalışmalar yapmaktadır.

Dünyada sosyal kooperatifçilik modelinin gelişmesinin bir yansıması olarak Türkiye'de de sosyal kooperatiflerin alternatif bir örgütlenme modeli olarak kabul edilmeye başlandığı görülmektedir. Sosyal kooperatif modeli hakkında farkındalık yaratılması ve sosyal kooperatiflerin ayrı bir tüzel kişilik olarak tanınması ve yasal mevzuat çerçevesinde düzenlenmesi yönünde yapılan çalışmalar ve kurulan iş birlikleri ön plana çıkmaktadır (TÜSEV, 2018: 8). Türkiye'de sosyal kooperatiflerle ilgili çalışmalar yapılmasına rağmen henüz yasal olarak tanınmadığı için bu kooperatifler farklı isimlerle örgütlenmektedir. Bununla birlikte Türkiye'de "kadın haklarının korunması ve geliştirilmesi" veya "engelli kişilerin toplumla bütünleşmesini güçlendirme"sine yönelik kurulan kooperatiflerin sosyal girişimci oldukları kabul edilmektedir (Güneş, 2017: 521-522).

Türkiye'de kooperatifler Ticaret Bakanlığı'nın Esnaf, Sanatkârlar ve Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü'ne bağlı yapılardır. Genel müdürlük tarafından geliştirilen "Sosyal Kooperatifçilik Tanıtım, Eğitim, Geliştirme ve Uygulama Projesi" kapsamında "Sosyal Kooperatifler Eğitim ve Tanıtım Treni" ile 19 ile ziyarette bulunulmuş ve çeşitli sorunlar tespit edilmiştir. Belirlenen sorunlar; Türkiye'de yasal altyapının olmaması, tanıtım destek ve teşvik programının olmaması, diğer kooperatiflerden ayırt edici yönleri ve avantajlarının yasal olarak açıklanmaması, sosyal kooperatiflerin hangi sistem ile nasıl izlenmesi ve denetlenmesi gerektiği gibi sorunlardır. Bu kapsamda; 1991 yılında çıkan sosyal kooperatifçilik kanunu ile yasal statüye kazandıran İtalya'da kanunun incelenmesi, sorun ve çözüm önerilerinin öğrenilmesi, farklı tipteki sosyal kooperatiflerin iyi örnek uygulamalarının incelenmesi gerçekleşmiştir[75].

AB tarafından finanse edilen sosyal kooperatif geliştirme programı kapsamında sosyal kooperatiflere ve sosyal kooperatif kurmak isteyen sosyal girişimcilere yönelik kapasitelerinin ve ihtiyaçlarının analiz edilmesi; analiz bulguları doğrultusunda sosyal kooperatiflere özgü eğitim programı tasarlanması ve öne çıkan sosyal kooperatif girişim ve inisiyatifleri mentorluk yoluyla desteklenmesi hedeflenmiştir. Bu kapsamda Türkiye'de sosyal kooperatiflerin bir haritası çıkarılmaya başlanmıştır. Sosyal kooperatif geliştirme programı sonrasında ise programın devamı niteliğinde "Sosyal Kooperatifler Mükemmeliyet Merkezi Projesi" sürdürülmektedir. Bu iki proje kapsamında yapılan haritalandırma çalışmalarına ilişkin; Türkiye'de bugüne kadar belirlenen sosyal kooperatifler, bu kooperatiflerin hangi kooperatif çatısı altında ve hangi illerde faaliyette bulunduğu aşağıdaki tabloda belirtilmiştir[76]:

[75]https://esnafkoop.ticaret.gov.tr/haberler/genel-mudurlugumuzce-sosyal-kooperatifler-mevzuati-ve-iyi-uygulama-ornekleri-cali. Son erişim tarihi: 17.04.2023.
[76]https://sosyalkooperatif.org/. Son erişim tarihi: 17.04.2023.

Tablo 2.2. Türkiye'de sosyal kooperatifler, Nisan 2023

Ekonomik Yapı	Kooperatif türü	İl
Çok paydaşlı kooperatif(3)	Bilimsel araştırma ve geliştirme kooperatifi(1)	İzmir(1).
	Turizm geliştirme kooperatifi(1)	Ankara(1).
	Üretim ve pazarlama kooperatifi(1)	İzmir(1).
Kâr amacı gütmeyen hizmet kooperatifi(41)	Bilimsel araştırma ve geliştirme kooperatifi(4)	Ankara(2), İzmir(2).
	Ecza kooperatifi(1)	İzmir(1).
	Eğitim kooperatifi(10)	İzmir(4), Antalya(1), İstanbul(1), Ankara(2), Balıkesir(1), Bursa(1).
	Fikri mülkiyet hakları ve proje danışmanlığı kooperatifi(2)	İstanbul(1), Gaziantep(1).
	Gayrimenkul işletme kooperatifi(1)	Antalya(1)
	Hizmet kooperatifi(3)	İzmir(2), İstanbul(1).
	İşletme Kooperatifi(2)	İzmir(1), İstanbul(1).
	Kadın çevre kültür ve işletme kooperatifi(4)	İstanbul(2), Eskişehir(1), Düzce(1).
	Kadın girişimi üretim ve işletme kooperatifi(2)	İstanbul(1), Eskişehir(1).
	Kalkınma kooperatifi(1)	Ankara(1).
	Sosyal kooperatif(10)	İstanbul(4), Samsun(1), Ankara(1), Adana(2), Antalya(1), İzmir(1).
	Tarımsal kalkınma kooperatifi(1)	Muğla(1).
Pazarlama kooperatifi(3)	Kadın çevre kültür ve işletme kooperatifi(2)	Ankara(1), Ordu(1).
	Üretim ve pazarlama kooperatifi(1)	Manisa(1).
Tüketici kooperatifi(4)	İşletme kooperatifi(1)	Çorum(1).
	Tüketim kooperatifi(3)	İstanbul(2), İzmir(1).
Üretim kooperatifi(61)	Elektirik üretim ve dağıtım kooperatifi(2)	Çorum(1), Çanakkale(1).
	İşletme kooperatifi(1)	Gaziantep(1).
	Kadın çevre kültür ve işletme kooperatifi(1)	Ankara(1).
	Kadın girişimi üretim ve işletme kooperatifi(49)	Adana(2), Ankara(3), Antalya(2), Balıkesir(1), Denizli(1), Diyarbakır(1), Erzurum(1), Eskişehir(1), Gaziantep(2), Giresun(2), Gümüşhane(1), Hatay(1), Isparta(1), İstanbul(4), İzmir(6), Kahramanmaraş(1), Karabük(1), Karaman(1), Kastamonu(1), Kocaeli(1), Konya(1), Manisa(2), Mardin(2), Mersin(3), Nevşehir(1), Rize(1), Sakarya(1), Sivas(1), Tekirdağ(1), Trabzon(2).
	Tüketim kooperatifi(1)	Edirne(1).
	Üretim ve pazarlama kooperatifi(7)	Ankara(2), Giresun(1), Artvin(1), Sakarya(1), Kayseri(1), İzmir(1).
Platform kooperatifi(3)	Eğitim kooperatifi(1)	İstanbul(1).
	İşletme ve eğitim kooperatifi(1)	İstanbul(1).
	Sosyal kooperatif(1)	Kayseri(1).

Not: https://sosyalkooperatif.org/ veritabanından yararlanılarak hazırlanmıştır.

Türkiye'de belirlenen sosyal kooperatif sayısı Ekim 2020 tarihinde 19 iken; Nisan 2023 tarihinde ise 115'tir. Buna göre; Adana (2), Ankara (3), Antalya (2), Balıkesir (1), Denizli (1), Diyarbakır (1), Erzurum (1), Eskişehir (2), Gaziantep (2), Giresun (2), Gümüşhane (1), Hatay (1), Isparta (1), İstanbul (5), İzmir (6), Kahramanmaraş (1), Karabük (1), Karaman (1), Kastamonu (1), Kocaeli (1), Konya (1), Manisa (2), Mardin (2), Mersin (3), Nevşehir (1), Ordu (1), Rize (1), Sakarya (1), Sivas (1), Tekirdağ (1), Trabzon (2), Tunceli (1) illerinde örgütlenmişlerdir. Son yıllarda giderek artmasının nedenleri arasında özellikle Ticaret Bakanlığı tarafından yapılan tanıtıcı ve yaygınlaştırıcı proje ve eğitimlerin etkisi olduğu belirtilebilir. Sosyal kooperatiflerin ekonomik yapıları/kooperatif tiplerine bakıldığında en çok "üretim kooperatifi" ve kooperatif türü/örgütlenme biçimi olarak ise en çok "kadın girişimi üretim ve işletme kooperatifi" olarak örgütlendikleri görülmektedir.

Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı, uluslararası alanda da kabul gören sosyal kooperatif yaklaşımına benzer şekilde kooperatiflerin yeni istihdam alanları yaratılması, girişimcilik ve ortak iş yapma kültürünün geliştirilmesi, sosyal sermayenin artırılması, gelirin adil paylaşımı ve yoksulluğun azaltılması gibi ekonomik ve sosyal işlevleri desteklemesi gerektiğinin altını çizmektedir (TÜSEV, 2018: 6). Sosyal kooperatifler, kooperatiflerin uluslararası tanım, değer ve temel ilkelerini taşımakla birlikte kendilerine has özelliklere sahiptir. Uluslararası Endüstri ve Hizmet Kooperatifi Örgütü (CICOPA) tarafından yayımlanan "Sosyal Kooperatiflerin Dünya Standartları" isimli belgede; kamu yararı gözetmesi, çok paydaşlı ortaklık ve demokratik katılım, çalışanların yönetimde temsiliyeti, devlet dışı aktör olması (Devlet kooperatife ortak olabilir, teşvik verebilir ancak kararlara katılımda, uygulamada müdahalede kooperatif özerktir), ortaklarına kâr dağıtmaması ya da dağıtsa bile kısıtlaması gibi temel standartlar belirtilmektedir[77]. Sosyal girişimci kadın kooperatiflerinin bu standartları kapsadığı belirtilebilir.

Bu bağlamda özellikle Avrupa bölgesinde sosyal girişimcilik ivme kazanmış ve kooperatiflere önem verilmiştir; birçok sektör sosyal ekonomi oluşturan işletme ve kuruluşlar eliyle sosyal girişimciliğe destek vermektedir. 2011'de Avrupa Komisyonu tarafından başlatılan Sosyal İşletme Girişimi sonucunda Avrupa Girişimcilik Ağı (Enterprise Europe Network) 60'dan fazla ülkede 600 üye kurumda çalışan üç binin

[77]https://gencisi.org/sosyal-koop-ayirt-edici-ozellikler/. Son erişim tarihi: 15.04.2023.

üzerinde uzmanıyla uluslararası iş birlikleri kurmak isteyen özellikle KOBİ'lere, ayrıca büyük firmalara ve araştırmacılara hizmet eden dünyanın en büyük ağı olarak kurulmuştur (Güneş, 2017: 525).

Sosyal kooperatifler, sosyal girişimin özelliklerini giderek daha fazla sergilemektedir. Ücretli üyeler, yararlanıcılar, gönüllüler, fon sağlayanlar ve kamu kurumları gibi pek çok paydaşın katılımıyla sosyal hizmetlere olan talebi karşılamaya yardımcı olmaktadırlar ve belirgin biçimde yenilikçi örgütlere dönüşmektedirler. Sosyal kooperatifler, kamu tarafından dikte edilen görevleri yerine getirmek yerine; eylem alanları, hangi hizmetlerin başlatacakları, nasıl sürdürecekleri ve hangi örgütsel yapıyı benimseyeceklerine karar verirken özerktirler (Thomas, 2004: 246).

Sosyal girişim, sosyal kooperatifçilik ve kadın kooperatifleri ilişkisine bakıldığında, her bir alanın benzer mücadele pratikleri olduğu görülmektedir. "Kamu yararına hizmet", "devletin çeşitli nedenlerle ulaşamadığı gruplar için çalışmak"[78], "dezavantajlı grupların eğitim-sağlık ve iş gücü piyasasına katılımlarını sağlamak", "yerel/bölgesel/ulusal kalkınmayı hedeflemek", "sosyal/kültürel/çevresel faydayı öne çıkarmak", "sorunları yenilikçi yöntemlerle çözebilmek", "sürdürülebilir olmak", "ortak düşünsel/eylemsel karar mekanizmalarının olması", "birlikte hareket etmek" ve "örgütlülüğün öne çıkması" gibi unsurların ortak olduğu söylenebilir.

2.4.2. Sosyal Girişimci Kadınlar

Kadın kooperatiflerinde olduğu gibi, sosyal girişimlerde ve sosyal kooperatiflerde de en önemli aktörlerden biri kadınlardır. Bu nedenle sosyal girişimci kadın kooperatiflerini ele almadan önce sosyal girişimci kadınlara yer verilmektedir. Sosyal girişimcilik ve kadın girişimciliği son yıllarda girişimcilik araştırmaları içinde giderek görünür olmaya başlamıştır. Kadınların sosyal girişimler için daha uygun olduğu ile ilgili araştırmalar bulunmaktadır. Rosca vd. (2020), Hindistan ve Kolombiya'da yaptıkları araştırma sonucunda, kadın sosyal girişimcilerin kadınlar üzerinde daha etkili olan çocuk bakımı, Hindistan'da temizlik işleri, Kolombiya'da bebek ölümleri gibi sosyal konulardan ilham alma eğiliminde olduklarını belirtmişlerdir. Bunu daha çok kadınların empatik olma gibi feminen özellikleriyle

[78]Örneğin sosyal hizmetlerin her bölgeye ulaşabilmesinde etkilidirler ve uygun fiyata ürün ve hizmet sunumu yaparlar.

ilişkilendirmişler, doğrudan ilgili ve ilişkili olabilecekleri konularda motive olduklarını vurgulamışlardır.

Sosyal girişimcilikte cinsiyet eşitsizliğine bakıldığında ana akım girişimcilikteki cinsiyet eşitsizliğinden daha az olması ve tüm dünyada bu şekilde olması ilgi çekmektedir. Sosyal girişimciliğin teşvik edilmesi kadın girişimciliğini ve genel anlamda kadınların iş gücü piyasasına katılımını teşvik etmeye yönelik güçlü bir kaldıraç görevi görebilmektedir. Diğer yandan da hem sosyal girişimciler hem de ana akım kadın girişimciler sosyal değişime götüren anahtar bir rol oynayabilmektedir. Bu sayede kapsayıcı, yeşil ve akıllı büyümeyi teşvik eden dönüştürücü değişim mümkün görülmektedir (Huyseytruyt, 2014: 20). Dünya genelindeki duruma benzer biçimde Türkiye'de de ekonomik işletmelerde erkek girişimcilere göre az sayıda kadın girişimci olmasına rağmen kadın ve erkek sosyal girişimci sayıları neredeyse eşittir (İnci, 2016: 111). Türkiye'de Ashoka'ya üye olan sosyal girişimciler cinsiyet dağılımları itibariyle incelendiğinde %47,6 kadın ve %52,4 erkek olmak üzere eşit dağılım sergilemektedir (Işık, 2015: 73). Nisan 2023 verilerine bakıldığında; Ashoka Türkiye sosyal girişimcileri'nin %43,3'ü kadın ve %56,7'si ise erkektir. Bu durum, Ashoka'nın bölgede fark yaratan sosyal girişimcileri seçerken cinsiyete bağlı ayrımcılık yapmadığı biçiminde yorumlanabilir. Bu bağlamda sistemde toplumsal cinsiyet eşitliğine duyarlı bir yaklaşım sergilenmektedir. Bireyler, performans kriterlerine uygun biçimde çeşitli aşamalardan geçerek Ashoka sosyal girişimcisi olarak sisteme dahil olabilmektedir.

Sosyal girişimcilikte kadınlar çeşitli amaçlarla ve farklı biçimlerle sisteme dahil olmaktadır. Sosyal girişimcilik ve kadın girişimciliğinin kesiştiği yerde kadınlar sosyal girişimci kooperatifler yoluyla da sosyal ve dayanışma ekosistemine girebilmektedir. Bu bağlamda bu çalışmada kullanılan kavramsal terim "sosyal girişimci kadın kooperatifleri"dir.

2.4.3. Sosyal Girişimci Kadın Kooperatifi Tanımı ve Unsurları

Sosyal girişimci kooperatifler, hayırseverlik ve sivil toplum örgütleri gibi sosyal amaçlı faaliyetleri gerçekleştirmek amacını taşırlar ancak bu amaca ulaşmak için kâr elde etme dürtüleri onu diğerlerinden farklılaştırır. Sosyal girişimci kooperatiflerin sayısı ve ilgilendikleri sosyal alanlar Avrupa başta olmak üzere birçok ülkede gittikçe çoğalmaktadır (Güneş, 2017: 517). KEDV tarafından düzenlenen 5.

Kadın Kooperatifleri Toplantısı Raporu'nda Türkiye'deki kadın kooperatiflerinin sosyal hizmet sunumundan eğitimlere sosyal açıdan önemli katkıları olan fakat gelir elde etmeyi amaçlamayan, çoğu gönüllü olan faaliyetler yürüttükleri; ekonomik girişimlerin de bu açıdan bakıldığında bir tür sosyal girişim olarak değerlendirilebileceği belirtilmiştir. Bütün bunları kadın kooperatifleri kendi kaynakları ve kendi emeklerini kullanarak yaptıklarını ifade etmişlerdir (KEDV, 2015).

Bu çalışmada, Türkiye genelinde bulunan kadın kooperatiflerinin tamamı bir sosyal girişim olarak nitelendirilmemektedir. Sosyal girişimci kadın kooperatiflerini belirlemek amacıyla ikinci bölümde ele alınan teorik çerçeveden yararlanılarak British Council, 2019 raporunda benimsenen sosyal girişim sayılması için gerekli kriterler ve literatürden derlenen sosyal girişimcilik unsurlarını taşıması gerekliliği benimsenmiştir. Bunun yanında sürdürülebilirliği ölçme kriteri olarak "en az bir yıldan beri faaliyet gösteren aktif bir kooperatif olması" ve "bağımsız/devlet dışı aktör olması" gerekli görülmektedir. Özetle, sosyal girişimci kadın kooperatifleri kriterleri aşağıdaki gibidir:

- En az bir yıldan beri faaliyet gösteren aktif bir kooperatif olması: Kadın kooperatiflerinin başlangıçta verilen teşvikler ya da kendi çeşitli motivasyonları doğrultusunda büyük isteklerle kurulup kısa süre sonra faaliyetlerine son verdikleri görülmektedir. Bu nedenle en az bir yıl faaliyet göstermiş olması, aktif olması önemli görülmektedir. Bu bağlamda bir yıldan az faaliyet gösteren ve aktif olmayan kadın kooperatifleri sosyal girişim çatısı altında değerlendirilmemektedir.
- Bağımsız olması/devlet dışı aktör olması: Teorik anlamda bağımsızlık vurgusu yapılsa da Türkiye'de kurulan kadın kooperatifleri diğer kurum veya kuruluşlara bağımlı olabilmektedir. Kadın kooperatifleri bakanlıklardan, yerel yönetimlerden, diğer kadın kooperatiflerinden vd. destek alabilirler ancak bağımsızlık ilkelerini korumaları, kendi karar mekanizmalarına sahip olup kurum ve kuruluşların güdümünde olmamaları gerekmektedir. Zira kamu kurum/kuruluşları tarafından kurulan kadın kooperatifleri de sosyal girişimci olarak nitelendirilmemektedir.

- Sosyal misyonu olması: Kadın kooperatifleri ekonomik, sosyal, kültürel amaçlarla kurulabilmektedir. Kooperatifin sosyal girişimci sayılması için sosyal, çevresel bir misyonunun olması ya da kamu yararına hizmet etme amacını taşıması gereklidir. Zira, sosyal misyonun öncelenmesi, sosyal girişimleri ticari girişimlerden ayıran en önemli özelliklerden biridir. Bu nedenle sadece ekonomik misyonu olan kooperatifler sosyal girişimci olarak tanımlanamaz. Başlangıçta sosyal misyonu olan ancak zamanla kuruluş motivasyonlarını kaybedip sadece ekonomik çıkarlar için faaliyette bulunan kadın kooperatifleri de sosyal girişimci olarak nitelendirilmemektedir.
- Sürdürülebilir gelir elde etmesi: Girişimcilik faaliyetlerinin sürdürülebilir olması için yeni iş modellerinin geliştirilmesi, yaratıcı ve kamu yararını gözeten ürün ve hizmetlerin sunulması, piyasayla rekabet edebiliyor olması; kısacası kendi sistemini, gelir mekanizmasını kurmuş olması gerekmektedir. Kadın kooperatiflerinin özellikle kuruluş aşamasında sıklıkla kendi sermayelerini kullandıkları; proje, fon, bağış gibi dış kaynaklı gelir mekanizmalarını da kuruluş ve işleyiş sırasında tercih ettikleri görülmektedir. Dış kaynaklı gelir mekanizmaları sosyal girişimler için zaman zaman destek olsa da sürdürülebilir gelir elde etmeleri için kendi iş modellerini oluşturmaları önemlidir. Bu bağlamda düzenli gelir elde etmeyen kooperatifler sosyal girişimci kadın kooperatifi olarak değerlendirilmemektedir. Buradaki temel kriter, British Council, 2019 raporunda belirlenen mali yılda edilen gelirin en az yarısının ürün ve hizmet yoluyla sağlanması gerekliliğidir.
- Sosyal etki ve sosyal değer yaratması: Kadın kooperatiflerinin elde ettikleri kâr ve geliri nerelerde ve niçin kullandıkları da sosyal girişimci sayılmaları için önemli kriterlerden biridir. Kadınların dezavantajlı konumda olmaları nedeniyle kâr elde etmek oldukça önemlidir. Ancak elde edilen kâr ve geliri sadece ortakları arasında paylaştıran kadın kooperatiflerinin ekonomik bir işletme olarak hareket ettikleri düşünüldüğü için bu yeterli görülmemektedir. Ortaklarına ekonomik fayda sağlamanın yanında kurumun misyonu, büyüme ve gelişmesi için maddi kaynak ayrılması, bağlı kuruluş için kullanılması, bağış yapılması, kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetlerinde kullanması ve çalışanları ödüllendirmek gibi işlerde de gelir kullanılmalıdır. Nihayetinde, sosyal girişimci kadın kooperatiflerinin gelir elde etmesi ve elde edilen gelirin

en az yarısının sosyal ve kültürel amaçlı kullanılması önemli bir kriterdir. Bu durumda ortak kârlarının kısıtlanması söz konusudur.

Bir kadın kooperatifinin sosyal girişim olarak tanımlanabilmesi, sosyal girişimci kadın kooperatifi sayılması için belirlenen kriterler yukarıda belirtilmiştir. Bundan yola çıkarak sosyal girişimci kadın kooperatifleri kavramı ile ilgili şu şekilde bir tanımlama yapılabilir: Sosyal girişimci kadın kooperatifleri, mevcut yasal bir statüsü bulunmamakla birlikte sosyal kooperatif biçiminde faaliyet gösteren, belirlediği sosyal misyonu gerçekleştirmek üzere girişimcilik faaliyetlerini kullanarak gelir elde eden, elde ettiği gelirin en az yarısını sosyal veya kültürel amaçlı kullanan, kadınlar tarafından kurulup işletilen kooperatiflerdir. Bu tür kooperatiflerde, girişimcilik faaliyetleri sosyal etki yaratmayı sağlayan bir araçtır. Diğer yandan sosyal amaçları ve sağladıkları sosyal etkiyle kadın hareketlerinden etkilendiği belirtilebilir.

2.4.4. Sosyal Girişimci Kadın Kooperatifleri Örnekleri

Türkiye'de bazı kadın kooperatifleri sosyal girişimler içinde verilmiştir. Yukarıda belirlenen sosyal girişimci kadın kooperatifleri kriterlerinden bağımsız olarak literetürde sosyal girişim olarak belirlenen kadın kooperatifleri aşağıda derlenmiştir:

Nilüfer Kadın Kooperatifi, Ashoka Türkiye sosyal girişimleri arasında yer almaktadır. 1999 yılında ard arda yaşanan iki depremden sonra KEDV desteğiyle öncelikle çadır kentlerde sonrasında ise prefabriklerde Kadın ve Çocuk Merkezi kurulmuştur. Bu merkezi işleten kadınlar, 2002 yılında SS. Nilüfer Kadın, Çevre ve İşletme Kooperatifi'ni kurarak kurumsal bir kimlik kazanmışlar; merkez kooperatif tarafından işletilmeye devam etmiştir. Kooperatifte 0-12 yaş arası çocuklara eğitim verilmesini amaçlayan kreş ve gündüz bakımevi, kadınların güçlendirilmesi hususunda kadınların liderliğinde hizmet verilen kadın merkezi bulunmaktadır. El emeği göz nuru olarak tanıtılan Nil Işığı markasıyla yöresel ürünler üretilmektedir. Kooperatif KEDV, belediye, valilik, psikolojik danışmanlık merkezi ve diğer sivil toplum örgütleriyle yakın ilişkiler kurmakta; burada eğitim ve danışmanlık, psikolojik destek, gelir elde etme çalışmaları gibi hizmetler verilmektedir[79]. 2000 yılından günümüze kooperatif yoluyla en az 850 çocuk okul öncesi erken çocukluk eğitimi programından, 3250 kadın Mahalle Anneliği programından, 150 kadın konut projesi eğitiminden

[79]https://www.niluferkadin.org/niluferkoop/. Son erişim tarihi: 16.04.2023.

faydalanmış; 48 evsiz kadın kendi konutuna kavuşmuş; 300'den fazla kadın mikro kredi programından yararlanmıştır[80].

Harmoni Kadın Kooperatifi[81], Brititish Council Sosyal Girişimlerin Mevcut Durumu Raporu'nda iyi örnek uygulamalarından birisi olarak verilmektedir. İstanbul'da 2015 yılında yirmi kadın tarafından kurulan Harmoni, çeşitli nedenlerle tam zamanlı çalışamayan kadınlara becerileri ve tercih ettikleri çalışma saatleri doğrultusunda iş fırsatları sunmakta; mesleki eğitimlerin yanında sosyal anlamda da kadınların gelişimini desteklemektedir. Mülteciler de dahil olmak üzere 160'ın üzerinde kadına eğitim ve gelir elde etme fırsatı sağlanmıştır. Tasarımcılarla iş birliği yapan Harmoni'nin ürünlerinde doğal ve yerel materyaller kullanılmaktadır. Çanta, oyuncak ve ev dekorasyon ürünleri gibi el yapımı olan 100'den fazla tasarım ürünü sunulmaktadır (British Council, 2019: 69).

Bornova Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifi, Öztürkoğlu ve Gençtürk (2019) tarafından sosyal girişimci bir yapı olarak nitelendirilmektedir. İzmir'de faaliyette bulunan kooperatif, kadınların çalışma hayatına kazandırılması, girişimci ve yenilikçi bireylerin yetiştirilmesini amaçlamaktadır. Kooperatife ortak olan kadınlara belediye aracılığıyla çeşitli eğitim ve seminerler verilmektedir. Liderlik, hijyen, gıda, mutfak, el sanatları gibi eğitimlere dahil olan kadınlar, bu eğitimlerde edindikleri becerilerle örgü, seramik, ahşap, kavil, dikiş grubu gibi atölyelere ayrılarak çeşitli faaliyetlerde bulunmaktadırlar (Öztürkoğlu ve Gençtürk, 2019: 139).

Bahçelievler Kadın Çevre Kültür ve İşletme Kooperatifi, 2002 yılında ilk kadın kooperatifi olarak kurulmuştur. KEDV desteğiyle kurulan kooperatif, sosyal kooperatifçilik modelini benimsemiştir. Sosyal kooperatifçilik, kooperatif türleri arasında, kamu yararı adına hizmet sağlamanın temel amaç olduğu bir sosyal girişim modelidir (Taş ve Kazar, 2019a). Bu kooperatif, Türkiye'deki kadın kooperatifleri arasında dayanışma sağlamak amacıyla kurulan Simurg Kadın Kooperatifleri Birliği'nin kurucu kooperatiflerinden birisidir[82].

Türkiye'de sosyal kooperatifler için yasal bir mevzuat bulunmamakla birlikte Türk Ticaret Kanunu, Kooperatifler Kanunu gibi yasal düzenlemelerle sosyal

[80]http://ashokaturkiye.org/project/selma-demirelli/. Son erişim tarihi: 16.04.2023.
[81]Harmoni Kadın Kooperatifi ile ilgili bilgi için bknz. https://www.harmoniyiz.com/tr/hikayemiz/. Son erişim tarihi: 15.04.2023.
[82]https://simurg.org.tr/hakkimizda/. Son erişim tarihi: 15.04.2023.

girişimcilik modeli oluşturulup uygulanabilmektedir. Bu sosyal girişimlerden birisi de 2019 yılında Gaziantep'te kurulan SADA Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifi olarak belirtilmektedir (Erdem, 2020). Kooperatif Birleşmiş Milletler Kadın Birimi (UNWomen), ILO, Sığınmacılar ve Göçmenlerle Dayanışma Derneği (SGDD) ve Gaziantep Büyükşehir Belediyesi iş birliği ile Gaziantep'te sürdürülen "Suriyeli Kadın ve Kız Çocuklarının Dayanıklılığının Artırılması Projesi" çalışmaları kapsamında kurulmuştur. Kooperatif kurulmadan önce, SADA Kadın Gelişim ve Dayanışma Merkezi'nde temel yaşam becerileri ve mesleki eğitim alan Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı, Suriye, İran, Irak ve Afganistan'lı 300'den fazla kadına KEDV desteğiyle sosyal kooperatif üzerine seminerler düzenlenmiş; kurucu olmaya aday kadınlara çeşitli eğitimler verilmiştir. SADA, farklı ülkelerden birçok kadını bir araya getirmesi, dezavantajlı gruplar için ekonomik güçlenme sağlaması ve toplumsal fayda yaratma gibi unsurlarla sosyal kooperatifçilik için önemli görülmektedir[83]. Ulusal ve uluslararası çeşitli kurumlar tarafından fonlanan, beceri ve kapasite geliştirme gibi eğitimlerle desteklenen, yasal konularda kolaylaştırıcılık yapılan toplam 46 ortağı bulunan bir kadın kooperatifi olan SADA kooperatifindeki kadınlar tekstil, mutfak ve deri çanta üretimi yapmaktadır[84]. Görüldüğü gibi sosyal girişim olarak tanımlanan kooperatifler; Nilüfer Kadın Kooperatifi, Harmoni Kadın Kooperatifi, Bornova Kadın Kooperatifi, Bahçelievler Kadın Kooperatifi, SADA Kadın Kooperatifi biçiminde örneklendirilmektedir.

[83]https://www.ilo.org/ankara/news/WCMS_680347/lang--tr/index.htm. Son erişim tarihi: 17.04.2023.
[84]https://gencisi.org/sada-kadin-kooperatifi/. Son erişim tarihi: 17.04.2023.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
KADININ GÜÇLENMESİ SÜRECİNDE KADIN KOOPERATİFLERİ

Bu bölümün temel amacı kadının güçlenmesi sürecinde kadın kooperatiflerinin etkilerini incelemektir. Bu doğrultuda birinci kısımda güçlenmenin teorik çerçevesi ele alınmakta; ikinci kısımda kadının güçlenmesi sürecini etkileyen boyut ve düzeyler kategorize edilmekte; üçüncü kısımda kadının güçlenmesiyle ilgili çeşitli göstergeler incelenmekte; dördüncü kısımda kadının güçlenmesi sürecinde sosyal girişimler örneklendirilmekte ve beşinci kısımda kadının güçlenmesi sürecinde kadın kooperatiflerinin rolleri açıklanmaktadır.

3.1. KADININ GÜÇLENMESİYLE İLGİLİ TEORİK ÇERÇEVE

Güçlenme[85] sosyal bilimciler, kalkınma ajansları ve uluslararası kuruluşlar tarafından önem verilen; farklı boyut ve düzeylerde birçok alanda değerlendirilen bir kavramdır (Karaçay vd. 2014: 16). Güçlenme kavramının net bir tanımı bulunmamakta; bu durum farklı toplumlara ve kültürlere göre değişen bakış açıları, çıkar gruplarının kendilerine uygun tanımlamaları, çok boyutlu yapısı, farklı ölçme biçimleri gibi nedenlerden kaynaklanmaktadır. Bu kısımda öncelikle güç kavramı ve güç boyutları, daha sonra ise güçlenme kavramı ve yaklaşımı "kadın" aktörü gözetilerek ele alınmaktadır.

[85]Bu çalışmada "güçlenme" kavramı ile kastedilen "kadının güçlenmesi"dir. Diğer yandan literatürde sıklıkla "güçlendirme" olarak ele alınan ifade yerine "güçlenme" tercih edilmektedir. Bunun nedeni; güçlenme kavramının kadının bireysel çabası sayesinde olması yani bir otorite tarafından sağlanan güç yerine kadının kendi kaynaklarına, eylemliliğine ve başarısına kısacası içeriden gelen güce odaklanmasıdır.

3.1.1. Güç Kavramı ve Güç Boyutları

Güç kavramının her bir türü güçlenmeye ilişkin çeşitli açılımlar getirdiği için öncelikle güç boyutlarını açıklamak gereklidir. Bu yapılırken güçlenme ile aralarındaki bağlam da görülebilir. Tablo 3.1.'de görüldüğü gibi, literatürde genellikle, negatif anlamda "bir şeyin üzerinde gücü olma (power over)"; pozitif anlamlarda ise "bir şeyi yapmaya gücü olma (pover to)", "birlikte gücü olma (power with)" ve "içten gelen güç (power within)" olarak dört farklı biçimde incelenmektedir (Bragee, 2006: 33-35; Mosedale, 2005: 250; Rowlands, 1997: 13; Thompson, 2016: 35).

Tablo 3.1. Güç boyutları ve güçlenmeye etkileri

Güç boyutları	Güçlenmeye etkileri
Bir şeyin üzerinde gücü olma: Etkileme ve zorlama yeteneği.	Altta yatan kaynaklardaki değişiklikler ve kısıtlamalara meydan okuma gücü.
Bir şeyi yapmaya gücü olma: Mevcut hiyerarşileri düzenleme ve değiştirme.	Bireysel kapasite ve fırsatlara erişimin artması.
Birlikte gücü olma: Kolektif eylemden artan güç.	Altta yatan varsayımlara meydan okumak için artan dayanışma.
İçten gelen güç: Bireysel farkındalığın artması.	Farkındalık ve değişim arzusunun artması.

Kaynakça: Luttrell vd., 2007: 3.

Bir şeyin üzerinde gücü olma: Güç kavramı, "bir şeyin üzerinde gücü olma" olarak sıklıkla kullanılmakta; bu anlamı gücü kontrol etme, baskı kurma ve itaat etme gibi olumsuz çağrışımları içermektedir. Kadının güçlenmesi kavramı da bu anlamda gücün yeniden dağıtımını içermektedir. Bu durum, erkekler üzerinde bir tehdit oluşturmakta; kadınların güçlenmesi veya daha fazla güç kazanması erkeklerin durumunu kötüleştirip kontrollerini azaltmaktadır. Bu tür güç tanımının çatışmayı içermesi de mümkündür. Bir şey üzerinde gücü olan biri, gücü uygularken muhtemelen dolaylı veya açık bir şekilde karşı çıkmaktadır (Simojoki, 2003: 21). Bir toplumsal cinsiyet analizine göre ise, burada belirtilen türdeki gücün ağırlıklı olarak erkekler tarafından diğer erkeklere, erkekler tarafından kadınlara ve baskın sosyal, ekonomik, politik, kültürel gruplar tarafından marjinalleştirilmiş bireylere karşı kullanıldığı belirtilmektedir (Rowlands, 1995: 101-102).

Bir şeyi yapmaya gücü olma: Bireylerin amaçlarına ulaşma potansiyeline değinen ve bireysel olanla ilgili olan güç türü, diğer bir deyişle "yapabilme gücü"dür. Hedeflere ulaşmak için güce sahip olmak aynı zamanda potansiyele de sahip olmaktır. Böylelikle, güçlenme birinin potansiyelini fark etmesiyle eş değerdir ve dolayısıyla

insani hizmetlerin uygulanması ve aslında daha geniş anlamda yönetim için önemli bir meseledir (Thompson, 2016: 30).

Birlikte gücü olma: "Bir şeyi yapmaya gücü olma" ve "birlikte gücü olma" yorumunda güçlenme, hem karar verirken daha güçlü bir pozisyonda olma hem de kararları gerçekten etkilemek için insanların kendi çıkarlarının başkalarının çıkarlarıyla nasıl etkileşimde olduklarının farkına vardıkları süreçlerle ilgilidir (Rahman, 2013: 9). Birlikte gücü olma, birlikte hareket eden bir grubun yalnız başına hareket eden bireylerden daha fazlasını başarabileceğini kabul ederek kolektif eylemliliği ifade eder. Kadınları güçlendirmeyi amaçlayan müdahalelerin çoğu, kadınların kendi durumundaki diğer kadınlarla birlikte vakit geçirmeleri, sahip oldukları güçlü yönleri fark etmeleri ve olumlu yönde bir değişim elde etmek için stratejiler geliştirmeleri amacıyla fırsatlar yaratmanın önemine dikkat çekmektedir (Mosedale, 2005: 250).

İçten gelen güç: İçten gelen güç kavramı ise iç güç, öz saygı ve öz güven gibi varlıkları ifade etmektedir. Aslında tüm güç buradan başlamaktadır ve bir şey başarılmadan önce bu tür varlıkların olması gereklidir. Değersizlik duygularının içselleştirilmesi, kadınlara yönelik baskıyı iyi tanımlayan bir özelliktir ve bu nedenle birçok kalkınma müdahalesi bu düzeyde değişiklikler getirmeyi amaçlamaktadır (Mosedale, 2005: 250). Bu güç kavramı öz farkındalık, öz saygı, kimlik ve girişkenlik (nasıl olacağını bilmek) ile ilgilidir. Bireylerin kendi kendini analiz etme ve iç güç yoluyla yaşamlarını nasıl etkileyebileceğini ve değişiklik yapabileceğini ifade etmektedir (Charlier vd., 2007: 10). Güç boyutlarından yola çıkarak güçlenme kavramına ilişkin tanım ve yaklaşımlar da çeşitlilik göstermektedir.

3.1.2. Güçlenme Kavramı ve Yaklaşımları

İngilizcesi "empowerment" olan kavram Türkçe'ye çoğunlukla "güçlendirme" olarak çevrilmektedir. Bu bağlamda, özelde "kadının güçlendirilmesi" olarak ele alınan kavram kadının kendi iradesi, kendi gücü ve farkındalığı dışında gelişen bir süreçte, dışarıdan gelen bir güç veya otorite tarafından kadının güçlendirileceğini ima etmektedir. Bu durum kadının bu sürecin bizzat yaratıcısı olduğu ve kendi kazanımlarını kendilerinin elde edeceği gerçeğini gizlemektedir. Bu nedenle "güçlendirme" kavramı yerine "güçlenme" kavramının da kullanıldığı görülmektedir (Karaçay vd., 2014).

Güçlenme için güçsüz bireylerin bu sürece bizzat katılması vurgulanmasına rağmen birçok gelişim programı bu süreci yukarıdan sağlamaya çalışmıştır. Halbuki gücün insanlara doğrudan verilmesi yerine bireylerin bu gücü kazanmaları gerekmektedir (Simojoki, 2003: 26). Bu anlamıyla kadının başkaları tarafından güçlendirilmesi yerine kendi istek ve çabasıyla güçlenmesi önemli görülmektedir. Crowley vd. (2013: 31)'nin belirttiği gibi elbette kamusal ve siyasi kurumların yanı sıra sivil toplum örgütlerinin kadın örgütlerini destekleme rolü çok önemlidir[86]. Ancak bu durum bireysel ve toplumsal dönüşümün sağlamasını da gözetmelidir.

Güçlenme, kadının bireysel olarak ya da ilişki kurduğu kolektif yapı içerisinde birlikte değişim mücadelesini vurgulamaktadır. Güçlendirme ise kadının hak ve özgürlüklerinin başkaları tarafından verildiği bir süreç olup kadının kendi başarı öyküsünü çoğunlukla yok saymaktadır. Güçlendirme özellikle de kalkınma politikalarının söylemindedir ve genellikle ikincil bir hedef olarak görülmektedir. Örneğin, yoksulluğun azaltılması için kadınların istihdama kazandırılması hedeflenmekte ve bu nedenle kadınların istihdama katılması kalkınma politikalarının temel hedefleri arasında sayılmaktadır. Bu yaklaşıma göre, kadın özneleşmiş bir birey değil, sahiplenilmiş ve araçsallaştırılmış ikincil bir aktördür. Güçlendirme yaklaşımında dışarıdan gelen bir müdahale söz konusudur. Ayrıca proje bazlı güçlendirme politikalarının sürekliliği sağlanamadığı için kalıcı çözümler yaratamadığı da görülmektedir.

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı[87] Kadının Güçlenmesi Strateji Belgesi ve Eylem Planı (2018)[88]'de kadınların güçlenmesi, kadınların kendi hayatları üzerinde

---

[86]Dışarıdan destek sağlanması, kadınların becerilerini geliştirmelerine yönelik birtakım eğitimler verilmesi yoluyla olabilmektedir. Sosyal becerileri geliştirmeye yönelik verilen iletişim, liderlik eğitimleri; ekonomik becerileri geliştirmeye yönelik verilen satış ve pazarlama teknikleri, finansal okuryazarlık eğitimleri; sağlık becerilerini geliştirmeye yönelik sağlıklı gebelik, sağlıklı beslenme gibi kadın sağlığına yönelik bilinçlendirici eğitimler; bilgisayar, yabancı dil gibi kişisel gelişim eğitimleri; tarımsal üretim, pasta ve yemek yapımı gibi meslek edindirmeye yönelik çeşitli eğitimler kamu, özel sektör ve sivil toplum örgütleri aracılığıyla kadınlara sağlanan hizmetlere örnek verilebilir.

[87]09.07.2018 tarihli resmî gazetede yayımlanan 703 sayılı Bakanlar Kurulu kararına göre Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ile Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı birleştirilerek Çalışma, Sosyal Hizmetler ve Aile Bakanlığı adında tek bir bakanlıkta toplanmıştır. 04.08.2018 tarihli resmî gazetede yayımlanan 15 nolu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi'yle ismi değiştirilerek Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı adını almıştır. 21.04.2021 tarihli resmî gazetede yayımlanan 73 nolu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile "Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı" ve "Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı" olarak iki bakanlığa ayrılmıştır.

[88]Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı.
https://www.aile.gov.tr/media/6315/kad%C4%B1n%C4%B1n-gue%C3%A7lenmesi-strajesi-belgesi-ve-eylem-plan%C4%B1-2018-2023.pdf.

güç ve kontrol sahibi olmalarını ve stratejik seçimler yapma yeteneklerini kazanmaları sürecidir. Bu belgeye göre, kadınların güçlenmesi beş unsurdan oluşmaktadır. Bunlar, kadınların kendi değerinin farkında olması; seçeneklere sahip olma ve bunlar arasında tercih yapma hakkı; fırsatlara ve kaynaklara erişim hakkı; ev içinde ve dışında kendi hayatlarını kontrol etme gücüne sahip olma hakkı; ulusal ve uluslararası düzeyde daha adil bir toplumsal ve ekonomik düzen oluşturmak için toplumsal değişimin yönünü etkileme becerileri biçimindedir. Bu tanımda kadının başkaları tarafından "güçlendirilmesi" yerine süreçte kendisinin baş aktör olmasını vurgulayan "güçlenme" kavramının kullanıldığı dikkat çekmektedir.

Birleşmiş Milletler Kadınlar için Kalkınma Fonu (UNIFEM) ve Birleşmiş Milletler Küresel İlkeler Sözleşmesi (UN Global Compact)'nin[89] güçlenme tanımında kadın ve erkek ayrımı yapılmamakta, cinsiyet gözetmeksizin tüm bireylerin kendi yaşam kontrollerini ele almaları vurgulanmaktadır. Buna göre; bireyler kendi gündemlerini belirler, beceri kazanır veya kendi beceri ve bilgilerinin tanınmasını sağlar, kendine güveni artırır ve sorunları çözer. Bu tanımda bireysel güçlenme süreci vurgulanmakta ve ayrıca güçlenme hem süreç hem de sonuç olarak değerlendirilmektedir.

Teorik bir yapı olarak, "kadının güçlenmesi" genellikle kadınların nasıl ve neden ezildiğini anlama çabasıyla başlamaktadır (Bhatt Datta ve Gailey, 2012: 570). "Gücü elinde tutanlara ve ezenlere karşı ezilenlerin bilinçlenmesi, ezilme sürecinin yanı sıra, kendi yapabilecekleri üzerine de farkındalık geliştirerek, harekete geçmeleri" temeline dayanan bir "güçlenme" sürecinin istenir bir hedef olarak ilk kez Paulo Freire öncülüğünde geliştirilen eğitim sisteminde yer aldığı görülmektedir (Beşpınar Karaoğlu, 2012: 64).

Bu kapsamda güç ve güçlenmeyle ilgili ilk akademik çalışmalarda güçlenmeden bahsedilmesi için öncelikle güçsüzlük durumunun yaşanması gerekliliğine dikkat çekilmektedir. Ezilen ve güçsüz olan birey, zamanla seçim yapabilmeye başlamaktadır. Ezilme sürecinden seçim yapabilmeye kadar gelen bu değişim süreci güçlenme olarak belirtilmektedir. Örneğin, Kabeer (1999b: 436)'e göre güç, seçim yapma yeteneği ile ilgiliyken güçsüz olmak seçimin reddedilmesi anlamına

[89]UNIFEM ve UN Global Compact.
https://www.refworld.org/pdfid/4bcc0fcf2.pdf.

gelmektedir. Güçlenme ise kaçınılmaz olarak güçsüzlük durumuna bağlıdır ve seçim yapma yeteneği reddedilenlerin böyle bir yeteneği elde ettikleri süreçlere gönderme yapmaktadır. Başka bir deyişle, güçlenme bir değişim sürecini gerektirir. Hayatlarında çok fazla seçim yapan insanlar güçlü olabilirler ancak burada kullanıldığı anlamda güçlenme olması için ilk başta güçlerinin ellerinden alınması gereklidir.

Feminist bilim insanları, kadınları toplumsal cinsiyet ve kalkınma gündemine taşımaya yardımcı olmuş; kadınların kalkınma sürecine katılmasını ve süreci etkileme kapasitesini engelleyen eşitsiz güç ilişkilerine ve bireysel-kolektif düzeyde kapasite geliştirmeye yönelik değişikliklere dikkat çekmişlerdir. Önceleri kadınların öznelliği ve bilincini içeren "içerideki güç"e odaklanılmış; ikinci olarak kadınların kendi yaşamlarıyla ilgili konularda daha fazla kontrol sağlaması ve katılma gücü için değerli kaynakların önemi yani "yapabilme gücü" vurgulanmış; üçüncüsü kadınların karşılaştıkları adaletsizliklerin kurumsallaşmış doğasına ilişkin ortak bir anlayış edinip kolektif hareket etmelerini, güçlenme süreçlerinin güçlü bir kolektif boyuta sahip olduğu "birlikte gücü olma" anlamı öne çıkmıştır (Kabeer, 2012: 5-6).

Görüldüğü gibi güce ilişkin tek bir kavramsal analiz yerine farklı bağlamların bir arada ele alınmasıyla güçlenme mümkün olabilmektedir. Bu nedenle güçlenme, "bireysel ve toplu olarak güç edinme süreci" olarak da düşünülebilir. Güçlenme, her şeyden önce bağımsız hareket etme yeteneğidir. Aynı zamanda gerekli araçlara sahip olma, kişinin yaşama-topluma ilişkin kendi kararlarını verebilme ve hareket etme sürecini belirtmektedir (Charlier vd., 2007: 9). Rahman (2013: 11)'a göre de güçlenme hem bireysel hem de kolektif bir süreç olup daha fazla katılım, karar alma gücü, kontrol ve dönüştürücü eyleme götüren bir farkındalık ve kapasite oluşturma sürecidir.

Tanımların farklı boyutları ve vurguları olmasına karşın; bazı teorisyenler ise güçlenmenin tanımlanmaması gerektiğini hatta belirsizliğin onun değeri olduğunu belirtmektedir. Bu görüşe göre, sivil toplum örgütlerinin ve kadınların belirli bir tanıma bağlı kalmaması onlara daha fazla özgürlük ve sorumluluk vermektedir. Güçlenme bir hedef olarak adlandırılıyorsa, hedefe ne zaman ulaşıldığı açık olmalıdır. Bununla birlikte güçlenmenin basit bir tanımı, kesinlikle etkililiğini azaltmaktadır (Simojoki, 2003: 24).

Güçlenmeyle ilgili çeşitli tanım ve anlayışların olması gibi disiplinlere göre değişen yaklaşımlar da söz konusudur. Örneğin psikoloji disiplini bireyin yeterliğini

vurgularken, işletme motivasyonu öne çıkarmakta, sosyal hizmet kontrol ve kendi kaderini tayin etmeye ağırlık vermekte, ekonomi ise ekonomik kazanımlara odaklanmaktadır. Diğer yandan farklı disiplinlerin ortak hususları koruduğu belirtilmelidir. Örneğin; bireyin kendi geleceğiyle ilgili kararlara katılımı, bilgi ve becerilerin ortaya çıkarılarak geliştirilmesi, stratejik kararlar alma konusunda yeterliliği artırma, sorumluluk alma ve mücadele yeteneği kazanma ve tüm bunların bir süreç olduğunun kabul edilmesi gibi hususlar ortak belirleyiciler olarak görülebilir (Abay, 2018: 35). Tablo 3.2.'de güçlenme süreci farklı alanlara göre özetlenmektedir.

Tablo 3.2. Alanlara göre güçlenme süreçleri

Alanlar	**Süreç**	**Teorisyenler**
Siyaset bilimi	-Öğrenmek, katılmak ve harekete geçirmek, -Temsili bağları güçlendirmek, olumlu tutumları teşvik etmek ve siyasi katılımı cesaretlendirmek, -Entelektüel yetenekleri güçlendirmek, zorluklar ve sorunların üstesinden gelmek ve siyasetle ilgilenmek.	-Weissberg (1999), -Banducci, Donovan ve Karp (2004), -De-Shalit (2004).
Sosyal refah	-Harekete geçirme ve dönüştürme.	-Friedmann (1992).
Eğitim ve kadın çalışmaları	-Vicdanlı, ilham verici ve özgürleştirici, -"İçten gelen güç (power within)", "birlikte gücü olma (power with)", "bir şeyi yapmaya gücü olma (pover to)".	-Freire (1973), -Parpart, Rai ve Staudt (2003).
Sağlık çalışmaları	-Gerçekliği keşfetmek, gerekli bilgiyi geliştirmek, yetkinliği teşvik etmek ve seslerini duyurmak için güveni kullanmak, -Yabancılaşma, farkındalık, katılım ve topluluk duygusu.	-Gibson (1995), -Peterson ve Reid (2003).
Yönetim	-Bilgileri paylaşmak, parametreleri ayarlamak ve ekipler geliştirmek, -Bilgiyi paylaşmak, sınırlar boyunca özerklik yaratmak ve ekip oluşturmak.	-Blanchard, Carlos ve Randolph (2001), -Terblanche (2003).
Toplum psikolojisi	-Kişilerarası duygu (güçlendirme), topluluk bağlantıları ve topluluk oluşturma için sosyal eylem, -Katılıma cesaretlendirmek, çeşitliliği bütünleştirmek ve katılımı beslemek, -Sosyal çatışma ve sosyal destek, -İlişki kurma ve topluluk oluşturma.	-Banyard ve LaPlant (2002), -Goodkind ve Fishman (2002), -Ibanez et al. (2003), -Rossing ve Glowacki Dudka (2001).

Kaynak: Hur, 2006: 526.

Kadınların güçlenmesiyle ilgili genellikle kabul edilen dört görüş vardır (Mosedale, 2005: 244):

- Bunlardan ilki, güçlenmeden bahsedilmesi için öncelikle kadının güçsüzleşmesi gerekliliğini, keza kadınların erkeklere göre güçsüz olmaları nedeniyle kadının güçlenmesinden bahsedildiğini savunan görüştür.
- İkincisi, güçlenmenin başkaları tarafından değil güçlenecek kişi tarafından talep edilmesi gerekliliğini, bu nedenle örneğin kalkınma ajanslarının kadını güçlendiremeyeceğini yalnızca güçlenmeye elverişli koşullar yaratarak kolaylaştırıcı olabileceklerini savunan görüştür.
- Üçüncüsü, güçlenmenin tanımları genellikle insanların yaşamlarında önemli olan konularda kararlar almalarını ve bunları gerçekleştirebilmeyi içerir. Bireysel ve kolektif düzeyde olabilen bu sürece yansıma, analiz ve eylem dahildir. Kadınların kendi güçlenme mücadeleleri kolektif olma eğilimindeyken, güçlendirme odaklı kalkınma müdahaleleri ise genellikle daha çok birey seviyesine odaklanmaktadır.
- Dördüncüsü ise güçlenmenin bir üründen çok devam eden bir süreç olduğunu, nihai hedefi olmadığını, kişinin mutlak anlamda güçlenme aşamasına gelmediğini savunan görüştür. Buna göre insanlar başkalarına veya kendi önceki haline göre güçlenmiş veya güçsüzleşmiştir.

Güç, güçlenme ve güçlendirme gibi kavramsal çerçeveye ilişkin pek çok farklı görüş ve yaklaşım bulunmakla birlikte yukarıda belirtilen dört görüşün güçlenme literatüründe genellikle ele alındığı görülmektedir. Bu görüşlerden yola çıkarak, kadınların sadece kadın kimlikleri nedeniyle erkeklere göre daha güçsüz ve ikincil konumda oldukları belirtilebilir.

Temelde kadının güçlenmesi için kadınlık ve erkeklik kimliklerinin toplumsal olarak yeniden üretilmesi gereklidir. Güçlenmeden bahsedilmesi için kadının desteklenmesi gereklidir ancak güçlendirme pratiklerinin kadınların özneleşmelerini engellemeden ve farklı grupların çıkarlarını gözetmeden kadınlar için kadınlarla birlikte yapılması önemlidir. Bu kapsamda proje bazlı güçlendirme politikaları yerine aşağıdan yukarı kadın hareketleriyle iş birliği içinde gerçekleştirilecek kapsayıcı güçlenme politikaları ele alınmalıdır.

3.2. KADININ GÜÇLENMESİ SÜRECİNİ ETKİLEYEN BOYUTLAR VE DÜZEYLER

Bu kısımda güçlenmenin hangi eylem alanında gerçekleştiğini gösteren güçlenme boyutları ve güçlenmenin hangi seviyelerde oluştuğunu belirleyen güçlenme düzeyleri ele alınmaktadır.

3.2.1. Güçlenme Boyutları

Güçlenme sürecinin boyutları teorisyenler tarafından farklı biçimlerde kategorize edilmektedir. Bu kısımda kadının güçlenmesi boyutları ile ilgili literatürde daha yaygın olarak benimsenen iki sınıflandırma hakkında bilgi verilmektedir. Bu boyutlar genellikle psikolojik, sosyal, ekonomik ve politik olarak sınıflandırılmaktadır. İkincisi ise kaynaklar, eylemlilik ve başarı biçimindeki sınıflandırmadır.

3.2.1.1. Psikolojik, sosyal, ekonomik, politik güçlenme boyutları

Bu sınıflandırmada teorisyenlerin çoğu güçlenmenin farklı boyutlarına odaklanmaktadır. Örneğin Stromquist (1995: 14), güçlenmenin yalnızca siyasi katılım ve farkındalık artırmanın ötesinde sosyopolitik bir kavram olduğunu ve onu tanımlarken "bilişsel", "psikolojik", "politik", "ekonomik" boyutlara değinilmesi gerekliliğini belirtmektedir. Luttrell vd. (2007), güçlenme hakkındaki tartışmaların genellikle "ekonomik", "sosyal" ve "politik" güçlenme ile ilişkili faaliyetlerle sınırlı olduğunu ifade etmektedir. Malhotra vd. (2002: 11-12) ise farklı teorisyenler tarafından sıklıkla kullanılan güçlenme boyutlarını ekonomik, sosyokültürel, ailevi/kişilerarası, yasal, politik ve psikolojik olarak altı boyutta açıklamaktadır.

Bu boyutların her birinin birbirini etkilediği göz önünde bulundurularak aralarındaki ilişkiselliğin gözetilmesi ve bütüncül bir yaklaşım sergilenmesi önemlidir. Örneğin pek çok kalkınma programı ekonomik güçlenmeye odaklanmaktadır ancak bu programlarda cinsiyetler arasındaki eşitsizliklerin altında yatan nedenler ele alınmamaktadır (Baltacı, 2011: 43). Kimi zaman tek bir boyut üzerinden araştırma yapılmasına rağmen bu boyutlar birbirinden etkilenmekte ve birbirini etkilemektedir. Bu döngüsel süreçte tek bir boyut üzerinden güçlenmenin anlaşılması zordur. Bu nedenle, güçlenmenin çeşitli alanlarda olabildiği ve her bir eylem alanının birbirini etkilediği belirtilebilir.

Psikolojik güçlenme

Güçlenmenin etik ve psikoloji üzerine mikro temellerinin kökeni Neo-Aristotelyen ve/veya Kantçı çerçeveden kaynaklanıp Amartya Sen'in "yapabilirlik yaklaşımı"ndan beslenmektedir. Bunlar bireyin değerleri ve inanç sistemi üzerine yapılan tartışmalardır (Karaçay vd., 2014: 16).

Thomas ve Velthouse (1990) psikolojik güçlenme ile ilgili en çok referans gösterilen isimlerdendir. Teorisyenler, çalışmalarında bilişsel güçlenme modeli oluşturmuştur. Burada belirtilen güçlenme "artan içsel motivasyon" olarak tanımlanmakta ve çalışanların güçlenmesi için "anlam", "yetkinlik", "özerklik" ve "etki" bileşenleri olmak üzere dört temel biliş (görev değerlendirmeleri) ele alınmaktadır. Spreitzer (1995) bu dört bileşenden yararlanarak işyerinde psikolojik güçlenme ölçümü geliştirmiştir. Günümüzde bu ölçek pek çok dile çevrilerek farklı alanlarda kullanılmaktadır.

Spreitzer (2007: 6), psikolojik güçlenmeyi çalışma yaşamı üzerinden değerlendirmektedir. Buna göre psikolojik güçlenme, çalışanların işleriyle ilgili bir kontrol duygusu hissetmeleri için gereken psikolojik durumu belirtmektedir. Psikolojik bakış açısı, gücü çalışanlarla paylaşan yönetsel uygulamalara odaklamak yerine, çalışanların işleri nasıl deneyimlediklerine odaklanmaktadır. Bu bakış açısı, çalışanların örgütsel rollerine olan kişisel inançlar olarak güçlenmeyi ifade etmektedir.

Sosyal güçlenme

Sosyal güçlenme ise, aktif biçimde, insanların sosyal ilişkilere katılabilmeleri, sosyal ve fiziksel çevreyi etkileyebilmeleri için gerekli araç, süreç ve ilişkilerle ilgilidir. Yani sosyal güçlenme, insanların kişisel becerilerinin ve hareket etme yeteneklerinin sosyal ilişkiler tarafından artırılma derecesidir (Hermann, 2012: 202).

Yıldırımalp vd. (2021: 125), sosyal güçlenmenin literatürde genellikle dayanışma, yardımlaşma, kişisel gelişim, sosyalleşme, farkındalığa ulaşma gibi kavramlar çerçevesinde incelendiğini belirtmektedir. Yazarlar kadın kooperatiflerinde yaptıkları çalışmalarında ise katılımcıların kooperatiflerin sosyal etkilerine vurgu yaptıklarını belirtilmektedir. Dayanışma, iş bölümü ve kendini gerçekleştirme temaları ortaya çıkarılmıştır. Kasap (2019) ise çalışmasında, mekânsal hareketlilikte

bulunabilme, sosyal ve kültürel etkinliklere katılma, yararlı bilgiye ulaşma ve arkadaşlık ilişkileri geliştirme gibi sosyal güçlenme göstergelerinden yararlanmıştır.

Sosyal güçlenme, tek başına ele alınan bir boyut olmaktan ziyade, genellikle ekonomik güçlenmeyle birlikte incelenmektedir. Bu kapsamda ekonomik kazanımların ve güçlenmenin bireyin sosyal güçlenmesinde katkısı olduğu belirtilebilir. Diğer yandan sosyal hareketler, kadın hareketleri, kadın örgütlenmeleri ve kadın kooperatifleri gibi yapıların sosyal güçlenmede önemli katkıları olduğu belirtilebilir. Bu tür örgütlü hareketlilikler yoluyla sosyal iletişim becerilerinin artırılması, yeni sosyal ilişkiler kurma ve mevcut ilişkileri geliştirme sağlanabilir. Güçlenmenin bir süreç olduğu gözetildiğinde sürdürülebilir sosyal etkiler yaratan bu yapıların varlığı değerli görülmektedir.

Ekonomik güçlenme

Ekonomik güçlenme, insanların uygun beceri, yetenek ve kaynaklara sahip olmalarını; güvenli ve sürdürülebilir gelir ve geçim kaynaklarına erişimini sağlamayı amaçlar. Buna bağlı olarak, bazı örgütler sıklıkla varlık ve kaynaklara erişimin önemine odaklanır (Luttrrell vd., 2007: 2).

Sida (2015: 8), kadınların ekonomik olarak güçlenmesini, kadınların hayatlarını ve toplumdaki önceliklerini etkileyen ekonomik kararlar üzerindeki gerçek gücünü artıran süreç olarak tanımlamaktadır. Kadınların ekonomik güçlenmesi, kritik ekonomik kaynaklar ve fırsatlar üzerinde kontrol ve onlara eşit erişim yoluyla sağlanabilir ve ücretsiz bakım işlerinin daha iyi paylaşımı dahil olmak üzere iş gücü piyasasındaki yapısal cinsiyet eşitsizliklerinin ortadan kaldırılması yoluyla sağlanabilir. Sida'nın kadınların ekonomik olarak güçlendirilmesine ilişkin tanımı, piyasanın ötesine geçmekte ve aynı zamanda kritik ekonomik kaynaklara ve fırsatlara erişim ve bunlar üzerindeki kontrol ile ilgili değişiklikleri de kapsamaktadır. Ayrıca, iş gücü piyasasındaki yapısal cinsiyet eşitsizliklerinin ortadan kaldırılması ve kadınların ücretsiz işlerinin azaltılması ihtiyacını da ele almaktadır.

Kadınların güçlenmesine ilişkin tanımlarda en başından beri ekonomik boyut vardır ve bu boyut son yıllarda uluslararası politika söyleminde doğrudan tanımlanmasa bile daha fazla görünür olmaktadır. Özellikle kalkınma politikalarında sıklıkla kadının güçlendirilmesi ele alınmaktadır. İnce Yenilmez (2017: 492), ekonomik olarak güçlenen kadınların bir ulusun kalkınmasını destekleyebileceğini

ifade etmektedir. Günümüze kadar tartışılan doğurganlık oranlarından yola çıkarak bu kadınların daha az çocuklu oldukları, cinsiyet ayrımı yapmaksızın çocukları için eğitimde fırsat eşitliği sağladıkları, ataerkil sisteme karşı koyma eğiliminde oldukları, çevresel sürdürülebilirliği teşvik edebildikleri belirtilmektedir. Kadınların ekonomik olarak güçlenmesi yoksulluk ve cinsiyet eşitsizliği ile baş etmede önemlidir. Görüldüğü gibi burada iç içe geçen güçlenme boyutlarına değinilmekte ancak hepsinin temelinde ekonomik güçlenme olduğu okunmaktadır.

Yıldırım ve Gül (2021: 682-683), uluslararası politikalarda kadının güçlenmesinin genellikle ekonomik bağımsızlıkla benzer anlamda kullanıldığını ve kadınların ekonomiye katılımına öncelik verildiğini belirtmektedir. Çalışan kadının kendisi ve toplum için olumlu bir değişim yarattığı belirtilse de iş gücü piyasasında yer alan her kadının "güçlü" olarak görülemeyeceği; ataerkil sistemdeki toplumsal cinsiyet rollerine bağlı bakım ve ev işlerine öncelik verildiği için kadınların iş gücü piyasasında çalışma saatleri esnek işlerde yoğunlaştıkları ve bunun sonucunda sigortasız, sendikasız ve güvencesiz işlerde yığılma olduğu ifade edilmektedir.

Kabeer (2009: 7-8), kadınların ekonomik güçlenmesine odaklanma nedenini kadının ekonomik alanda stratejik seçim yapma ve eylemlilik kapasitesini artırmasının diğer alanlarda da değişim getirebileceğiyle ilgili olduğunu belirtir. Kadınların ekonomik olarak güçlenmesine odaklanmanın neden önemli olduğuna dair pek çok argüman belirtilmektedir. Bunlardan bazıları; kadınların ekonomik olarak güçlenmesinin bir insan hakları ve sosyal adalet meselesi olması, insani gelişme için ve yoksulluğun azaltılması için de önemli görülmesidir.

Kadının ekonomik olarak güçlenmesi, kadının bağımsızlığını kazanması için gerekli bir koşuldur; kadınların adalet ve eşitlik aramasına ve haklarını talep etmesine olanak tanır. Bununla birlikte bu yaklaşım, kadınların kaynaklara erişimdeki kısıtlamaları, topluluk-topluma aktif katılımlarını engelleyen kısıtlamalarla ilgili kültürel veya psikolojik boyutları nadiren dikkate almaktadır (Victoria Masabo, 2015: 22).

Politik güçlenme

Kadınlar politik güçlenme süreçlerinde yüksek statülü işlere gelmelerinin engellenmesi, katılımları söz konusu olduğunda ise "erkek gibi" olmaları beklentisi gibi sorunlarla karşılaşmaktadır. Furat (2013: 36), politik güçlenmeyi "daha çok farklı

kimliklere sahip farklı kadın gruplarının yerel, ulusal ve küresel düzeyde benzer hedeflere ulaşmak için yollar formüle ederek artan kolektif çalışmaları hakkındadır." biçiminde tanımlamıştır.

Güneş Ayata (2015: 261)'nın belirttiği gibi kadınlar siyasete, oy verme ve aktif siyasete katılım olarak iki türlü eklemlenebilir. Bunlardan ilki bireysel siyasal katılım olup genel vatandaşlık görevi olarak sayılır ve ikili bir ilişki gerektirmeden tek başına katılım sağlanır. Gizli oy ilkesi bu davranışın bireyselliğini korumakta ve kolaylaştırmaktadır. İkincisi ise toplumsal siyasal katılım biçimindedir. Örneğin bir siyasi partiye üye olma, bir pozisyona aday olma gibi durumlarda insan ilişkileri, grup davranışı, sosyal faaliyet gerekmektedir. Bireysel katılımda, kadınların oy kullanma oranlarına ve eşlerinin baskısı altında kalmadan kendi özgür seçimlerini yapabilmeleri politik güçlenme göstergesi olarak kabul edilebilir. Toplumsal siyasal katılımda ise, Kabeer (2005: 21)'in belirttiği ulusal parlamentolarda kadınların koltuk sayısı, kadınların politik güçlenmesindeki ilerlemenin göstergelerinden biri olarak görülebilir. Siyasete, karar alma mekanizmasına katılım ve temsil gücü güçlenmenin odağını oluşturmaktadır.

Tarihsel geçmişe bakıldığında, feminizm kadınların politik ve ideolojik anlamda güçlenmelerini tetiklemiştir. Farklı dönemlerde farklı düşüncelerle ortaya çıkan kadın hareketleri ile kadınlar sorunlarını çözmeye yönelik eylemlerde bulunmuşlardır. Örneğin, birinci kuşak kadın hareketi, kadınların toplumun tüm alanlarına katılımının sağlanması ve eşit vatandaşlık gibi evrensel kadın haklarını talep ederken; ikinci dalga kadın hareketleri orta sınıf kadının evde ve işte çift vardiyalı biçimde çalışmasına odaklanarak uyumlu çalışma koşulları meselesini ele almıştır (Sancar, 2011). Kadın hareketleri, farklı ideolojik görüşleri kapsayan farklı eylemler ve hesaplaşmalara sahne olsa da farklı grupların birleştiği bazı meseleler de vardır. "Özel alan politiktir" sloganının hemen tüm feminist yapılarca sahiplenilmesi buna örnektir.

3.2.1.2. Kaynaklar, eylemlilik ve başarı boyutları

Güçlenmenin birbiriyle ilişkili üç boyut aracılığıyla incelendiği de görülmektedir. Bunlar; "kaynaklar", "eylemlilik/faillik" ve "başarı" biçimindedir. Kaynaklar, eylemliliğin yapılması için gerekli ön koşullar olup ekonomik, sosyal ve insani olabilirler. Eylemlilik, bireylerin hedeflerini tanımladıkları, seçimlerin yapıldığı

ve yürürlüğe konulduğu süreçleri, hareket etme yeteneğini temsil edip güçlenme kavramının merkezinde yer almaktadır. Başarılar ise eylemliliğin sonucuyla ilgilidir (Bragee, 2006: 38; Kabeer, 2005: 14).

Kaynaklar: Kaynaklar toplumda çeşitli kurum ve ilişkiler aracılığıyla dağıtılır. Hanehalkı reisi, aşiret reisi, firma müdürü, örgüt yöneticileri ve elitler konumları gereği karar alma yetkisine sahiptir ve kuralların, normların, sözleşmelerin nasıl yorumlanıp uygulanacağı konusunda diğerlerine göre daha ayrıcalıklıdır. Diğer yandan bir kadının kaynaklara öncelikli olarak ulaşması ve stratejik seçim yapma kapasitesi, ailenin bağımlı bir üyesiyse muhtemelen sınırlı olacaktır (Kabeer, 2005: 15).

Eylemlilik: Eylemlilik, kişinin hedeflerini tanımlama ve ona göre hareket etme yeteneğiyle ilgilidir. Eylemlilik gözlemlenebilir hareketlilikten daha fazlasıdır. Bireylerin eylemlerine getirdikleri anlamlılık, motivasyon ve amacı, eylemlilik duygusunu veya bireyin içsel gücünü kapsar. Sosyal bilimler literatüründe "karar verme" olarak belirtilme eğilimindedir ancak pazarlık ve müzakere, hile ve manipülasyon, yıkma ve direnişin yanında soyut, bilişsel etki ve analiz süreçleri biçimlerinde olabilmektedir. Eylemlilik bireysel ve kolektif olarak yapılabilir (Kabeer, 1999b: 438).

Başarı: Güçlenmenin başarı boyutu, stratejik yaşam tercihlerinin sonucunu ifade eder. Kadınların güçlenme düzeyiyle ilgili olan sonuçlarda öncelikli olan bireysel değil, grup olarak seçim yapabilme kapasitesidir. Bu nedenle "birlikte gücü olma" başarının önemli bir unsurudur. Sonuçlarda kadınların refah, statü ve ileri düzey toplumsal cinsiyet analizi yapma becerisi gibi "içeriden gelen gücün" de önemli bir yönü vardır. Bragee, başarı boyutunu görüşmelerde ortaya çıkan "refah", "statü", "halk protestosu" ve "cinsiyet analizi" olmak üzere dört alt temaya ayırmaktadır (Bragee, 2006: 66).

Kadınların kaynaklara ulaşmasının erkeklere göre daha güç olduğu, toplumsal cinsiyet temelli bazı ayrışmalar olduğu bilinmektedir. Örneğin, kadınların sağlığa, bilgiye, eğitime, teknolojiye, çalışma yaşamına katılıma, eşit ücrete ulaşması her zaman mümkün olmamaktadır. Kaynaklara erişimdeki dikey ayrışma, eylemlilik boyutunu da etkilemektedir. Zaten yeterli kaynağa erişemeyen kadın, örneğin çalışma yaşamına katılım sağlasa da çoğunlukla hak ettiği değeri bulamamakta, kararlara yeterince katılamamakta, kamusal alanda var olamamakta ve nihayetinde başarı elde

edememektedir. Bu durumun tersten okunması da mümkündür. Kadının güçlenmesi bağlamında ele alındığında güçlenmenin var olması için güçsüzleşmenin olması gerektiğini savunan bir görüşün olduğu bilinmektedir. Bu görüşe göre kadınların kaynaklara ulaşması, eylemlilik ve başarı sağlaması kadınların kendi mücadelesiyle, kadın hareketleriyle, örgütsel yapılanmalarla, sendikalaşmayla mümkün olabilmektedir.

3.2.2. Güçlenme Düzeyleri

Güçlenme düzeyleri "bireysel", "hane halkı", "topluluk", "piyasa", "kurumsal", "ulusal", "uluslararası" biçiminde sınıflandırıldıkları gibi "mikro", "mezo" ve "makro" biçimlerinde de ele alınabilmektedir (Mayoux, 2003). Bragee (2006: 38) ise stratejik seçim yapma kapasitesindeki kısıtlamaların "acil", "orta" ve "daha derin" düzeylerde olabildiğini belirtir.

Kabeer (1999a: 10), güçlenme sürecinde değişimin bireysel düzeyde içsel biçimde veya ekonomik kaynaklara erişimde, aile ve hanehalkı ilişkilerinde yahut daha geniş konumda değişikliklerle ortaya çıkabileceğini belirtir. Bu farklı düzeyler aşağıdaki gibi sınıflandırılır:

- İlk düzey: Bireysel eylemlilik ve başarılar,
- Orta düzey: Kuralların ve kaynakların dağılımı,
- Daha derin düzey: Sınıf/ kast/ cinsiyete ilişkin yapısal ilişkiler.

Malhotra vd. (2002: 11-12), kadınların güçlenme alanları ve alt alanları ifadelerini kullanmaktadır. Buradaki güçlenme alanları ifadesinin eylem alanını yani boyutları gösterdiği, diğer yandan alt alan olarak belirtilenlerin ise düzeyleri oluşturduğu görülmektedir. Bu düzeyler; "hane halkı", "topluluk" ve "daha geniş alanlar" biçiminde ele alınmaktadır. Burada belirtilen daha geniş alanlar ifadesinin ise bölgesel/ulusal/küresel anlamına geldiği belirtilebilir.

Thompson (2016: 42)'a göre güç; "kişisel (psikolojik)", "kültürel (söylemsel)" ve "yapısal" olmak üzere üç düzeyde görülmektedir. Bu düzeylerin güçlenme ile bağlantılı olduğu belirtilmektedir. "Kişisel düzey" güven geliştirme, benlik saygısının artırılması ve beceri geliştirmeyi içermekte ve bireyin kapasitesini kullanması ile ilgilidir; "kültürel düzey" kültürlerin olumlu ya da olumsuz biçimde bireyleri etkilediği düzey olup belli kalıp yargılarla mücadele etmek gibi olumsuz anlam

çerçevelerini zayıflatmayı içermektedir; "yapısal düzey" ise bireyin yapısal konumlanışının yani sosyal ayrımlar içerisindeki yerinin gücü ve fırsatları bölüşümü açısından sonuçları olduğu ve deneyimlenen sorunların genellikle toplumsal yapıyla bağlantılı sosyal ve politik sorunlarla ilgili olduğu konusunda insanların farkındalığını artırmaya işaret etmektedir.

3.3. KADININ GÜÇLENMESİYLE İLGİLİ GÖSTERGELER

Güçlenme, teorisyenlerin çalıştıkları toplumun yapısı, çalışma alanı ve güçlenme boyutları gibi unsurlardan etkilenmekte; farklı göstergeler kullanılarak ölçülmektedir. Güçlenmenin ölçülmesinin kolay olmadığıyla ilgili görüşler bulunmaktadır. Narayan (2005: 15), güçlenmenin ölçülmesindeki en büyük zorluklardan birinin onun gizli bir fenomen olmasıyla ilgili olduğunu, varlığının ancak eylem ve sonuçlarıyla anlaşılabileceğini belirtmektedir. Buna göre, gözlemlenebilen davranışların çoğu, altta yatan fenomenin temsilcileridir.

Güçlenme farklı görüş, deneyim ve normatif inançlarla şekillenmekte; önemli görülen sonuçlar bile bakış açılarına göre değişkenlik göstermektedir. Diğer yandan güçlenmenin bir süreç olduğu herkes tarafından kabul edilmektedir. Güçlenen kişilerin bunun kendileri için ne anlama geldiğini tanımlamasına izin verilmesi durumunda dış varsayımla tartışılmasına gerek kalmamakta, olumlu ve olumsuz değişimi izlemek değerli ve karşılaştırılabilir olabilmektedir (Jupp vd., 2010: 38).

Calder vd. (2020: 7), güçlenmeyle ilgili nelerin ölçülebileceğini aşağıda örneklendirmektedir:

- Başlangıçta "kadınlar için neyin önemli olduğunu ölçmek ve önlemleri buna göre almak" önemlidir. Kadınlar ve kız çocuklarıyla onların özlemleri, engelleri ve kendi bağlamlarında güçlenmenin ne anlama geldiğini istişare etmek, hangi değişikliklerin ölçüleceğini belirlemede kritik bir başlangıçtır. Bireysel değişimi ölçmek için cinsiyet ayrımı yanında yaş, etnik köken, engellilik, istihdam durumu veya diğer değişkenlerin ölçülmesi,
- Kadınların ekonomik ve sosyal rollerinin karşılıklı bağımlılığı göz önüne alındığında, "hem ekonomik hem de sosyal sonuçların ölçülmesi",
- Programların hanehalkı içindeki bireyler üzerindeki etkilerini ölçmek zor olsa da aile içi roller, hanehalkı ilişkileri üzerindeki etkisini anlamak için "bireysel ve hane halkı düzeyinde değişimin ölçülmesi",

- Kadınların kaynaklara erişimi, kontrolü ve kısıtlamaların ölçülmesi,
- Risklerin ve istenmeyen etkilerin düşünülerek ölçülmesi önemlidir.

Güçlenme, geleneksel olarak eğitim, gelir ve iş gücüne katılım gibi sosyoekonomik göstergeler kullanılarak örneğin anket yöntemiyle kolay biçimde ölçülmektedir. Benzer şekilde, güçlenme süreçleri beslenme, biyo-fiziksel, tıbbi ve çevresel faktörlerin yakın belirleyicilerinde ortaya çıktıkça, bilgi nicel veri toplama yöntemleriyle de kolayca toplanabilir. Buna karşın, güçlenmeyi yalnızca nicel veri toplama yöntemleriyle ölçmenin uygunluğu ve doğruluğu sorgulanmalı; toplumsal cinsiyet ilişkilerini, etkileşimli süreçleri ve davranışı analiz etmek ve anlamak için nitel yöntemlere başvurulmalıdır (Calder vd., 2020: 7).

Tablo 3.3.'te güçlenme ölçümü için belirleyiciler gösterilmektedir. Kadınların güçlenmesi üzerine çalışma, davranışı etkileyen faktörlerin çokluğu ve farklı koşullar altında değişme eğiliminde olması nedeniyle karmaşıktır. Kadınların sosyal etkileşim ve cinsiyet ilişkilerindeki davranışlarının içinde yer aldığı sosyokültürel bağlamı anlamak için derinlemesine bir antropolojik yöntem gereklidir (Pradhan, 2003: 52, 56).

Tablo 3.3. Kadınların güçlenme yönleri ve onların belirleyicileri

Sosyoekonomik göstergeler	Sosyokültürel ve toplumsal cinsiyet ilişkileri
-Arazi, ev, hayvan, mücevher, makine vb. mülkiyet sahipliği, -İstihdam/ gelir, -Eğitim seviyesi.	-Karar verme sürecine katılım, -Eşler arası yaş farkı, -Eşler arası iletişim, -İlk evlenme yaşı ve hayat arkadaşı seçimi, -Destek grupları veya akrabalarla formal/enformal ilişki.

Kaynak: Pradhan, 2003: 56.

Güçlenme ölçümü ile ilgili literatürde çeşitli ölçüm biçimleri ve göstergeler kullanılmaktadır. Bunlardan birkaçına aşağıda yer verilmektedir.

Kabeer'in üç boyutlu güçlenme ölçümü

Kadınların güçlenmesini ölçmek için "kaynaklar" (güçlenmenin ön koşulu), "eylemlilik" (sürecin bir yönü) ve "başarı" (sonucun ölçüsü) olmak üzere öncelikle üç boyutlu bir kavramsal çerçeve sunulmaktadır. Kaynaklar arasına, "ekonomik kaynaklar" yanında seçim yapma özgürlüğünü artıran "sosyal ve insani kaynaklar" da dahil edilmektedir. Kaynaklar dar anlamıyla sadece ekonomik kaynaklar biçiminde tanımlansa bile ölçümü kolay değildir. Ancak yine de ölçüme en uygun boyut olduğu

belirtilmektedir. Diğer yandan literatürde farklı güçlenme göstergeleri genellikle "karar alma eylemi" ile ilgilidir. Bu göstergeler genellikle kadınların belirli kararlardaki rolleri hakkındaki sorulara verdikleri yanıtlara dayanmaktadır. Mısır, Hindistan, Nijerya, Zimbabve, Nepal, İran, Pakistan ve Bangladeş'i kapsayan çalışmalarda sorulan tipik kararların bazı örnekleri Tablo 3.4.'te gösterilmektedir (Kabeer, 1999a).

Tablo 3.4. Çeşitli ülkelerde kullanılan karar alma göstergeleri

Mısır	-Hane bütçesi, -Pişmiş yemek, -Ziyaretler, -Çocukların eğitimi, -Çocukların sağlığı, -Aile planlaması yöntemlerinin kullanımı.	Kishor, 1997.
Hindistan	-Yiyecek alımı, -Başlıca ev eşyalarının satın alınması, -Küçük mücevher eşyalarının satın alınması, -Çocuk hastalanırsa yapılacaklar, -Çocuğu disipline etmek, -Çocukların eğitimi ve okul türü ile ilgili kararlar.	Jejeebhoy, 1997.
Nijerya	-Ev alımı, -Eşin çalışma durumu, -Eşin gelirinin nasıl harcandığı, -Çocuk sayısı, -Arazi sahipliği, -Aile planlaması, -Çocukları okula göndermek/ne kadar eğitim alındığı, -Çocukların evlenme zamanı, -Hasta çocukları doktora götürme kararı, -Çocukların nasıl yetiştirileceği.	Kritz vd., 1997.
Zimbabve	-Kadınların dışarıda çalışması, -Büyük bir satın alma yapmak, -Çocuk sayısı.	Becker, 1997.
Nepal	-Satın alınacak yiyecek türleri, -Kadınların dışarıda çalışma kararı, -Büyük piyasa işlemleri, -Sahip olunacak çocuk sayısı.	Morgan ve Niraula, 1995.
İran	-Yiyecek türleri ve miktarları, -Girdiler, -Tarımsal üretimde işçilik ve satış.	Razavi, 1992.
Pakistan	-Yiyecek alımı, -Çocuk sayısı, -Çocukların okullaşması, -Çocukların evliliği, -Büyük hanehalkı alımları, -Kadınların evin dışında çalışması, -Canlı hayvan satışı ve alımı, -Ev masrafları, -Kıyafet alımı, -Kadın eşin akrabaları için takılar ve hediyeler.	Sathar ve Kazi, 1997.

Bangladeş	-Küçük ve büyük tüketici alımları yapabilme yeteneği, -Ev onarımı, -Çiftlik hayvanı alıp yetiştirmek, -Arazi kiralamak, -Büyük varlıkların satın alınması.	Hashemi vd., 1996.
Bangladeş	-Çocukların eğitimi, -Arkadaş ve akraba ziyaretleri, -Ev alımları, -Sağlık sorunları.	Cleland vd., 1994.

Kaynak: Kabeer, 1999a: 17.

Kabeer (1999a), kadınların eylemliliğinin ikinci ölçüsü olarak "kamusal alandaki hareketliliği" göstermektedir. Bu bağlamda literatürden derlediği hareketlilik göstergelerindeki tipik yerlerden bazıları; evin hemen dışarısı, yerel market, sağlık merkezi, komşu-arkadaş ve ailenin evleri, köy, toplum merkezi, sinema, komşu köy olarak örneklendirilebilir. Bu hareketlilik ülkelere göre de değişkenlik gösterebilmektedir. Son olarak, genellikle ataerkil gücün doğrudan bir ifadesi olarak görülen "erkek şiddeti", kadının güçlenmesine ilişkin literatürde sıklıkla yer alan eylemlilikle ilgili bir başka göstergedir.

Hermann'ın sosyal güçlenme göstergeleri

Hermann tarafından sosyal güçlenme göstergeleri; temel bilgi, iş gücü piyasası, kurumların açıklığı ve destekleyiciliği, kamusal alan, kişisel ilişki alanları olmak üzere beş alana ayrılmış; her bir alanın alt alanları belirlenerek bu alanlara ait göstergeler oluşturulmuştur.

Tablo 3.5. Sosyal güçlenmenin göstergeleri

Alanlar	**Alt alanlar**	**Göstergeler**
Temel bilgi	-Bilginin uygulanması	-Sosyal hareketliliğin kapsamının bilgiye dayalı olması (resmî nitelikler).
	-Bilgiye ulaşılması	-Nüfusun okuryazarlık oranı, -Medyanın ücretsiz kullanılabilirliği, -İnternete erişim.
	-Bilginin kullanıcı dostu olması	-Sosyal hizmetlerde bilginin birden çok dilde sağlanması, -Ücretsiz savuculuk, danışma ve rehberlik merkezlerinin varlığı.
İşgücü piyasası	-İş sözleşmesi üzerinde kontrol sahibi olunması	-Bir sendikaya üye olan iş gücü oranı (kamu ve özel sektör çalışanlarında farklıdır), -Toplu sözleşme kapsamındaki iş gücü oranı (kamu ve özel sektör çalışanlarında farklıdır).
	-İş hareketliliğindeki beklentiler	-İşe dayalı eğitim alan istihdam edilen iş gücünün yüzdesi, -Kamu tarafından sağlanan eğitimden yararlanan iş gücünün yüzdesi (yalnızca becerilere dayalı değil), -Herhangi bir "işe dönüş programına" katılan iş gücünün yüzdesi.

	-İş ve aile yaşamının uzlaştırılması (iş / yaşam dengesi)	-İş ve yaşam dengesi politikaları uygulayan kuruluşların yüzdesi, -İş ve yaşam dengesi önlemlerini fiilen kullanan istihdam edilen iş gücünün yüzdesi (yukarıdaki göstergeye bakın).
Kurumların açıklığı ve destekleyiciliği	-Siyasi sistemin açıklığı ve destekleyiciliği	-İstişare ve doğrudan demokrasi süreçlerinin varlığı (örneğin referandum).
	-Ekonomik sistemin açıklığı	-Büyük ekonomik karar alma süreçlerine halkın katılımı örnekleri sayısı (örneğin, şirketin yerinin değiştirilmesi, içe dönük yatırım ve fabrikanın kapatılmasıyla ilgili halka açık oturumlar).
	-Kuruluşların açık olması	-İş konseyleri olan kurum/kuruluşların yüzdesi.
Kamusal alan	-Kolektif eylem için destek	-Gönüllü, kâr amacı gütmeyen vatandaşlık girişimlerine ayrılmış ulusal ve yerel kamu bütçesinin yüzdesi, -Son 12 ayda yasaklanan ve düzenlenen yürüyüş ve gösterilerin oranı.
	-Kültürel refah	-Tüm kültürel faaliyetlere ayrılan yerel ve ulusal bütçenin oranı, -Kendi kendine organize olan kültürel grupların ve etkinliklerin sayısı, -Düzenli olarak farklı kişisel zenginleşme biçimleri yaşayan insanların oranı.
Kişisel ilişkiler	-Fiziksel ve sosyal bağımsızlığı destekleyen hizmetlerin sağlanması	-Engellilere ayrılmış ulusal ve yerel bütçelerin yüzdesi (fiziksel ve zihinsel).
	-Kişisel destek hizmetleri	-Okul öncesi ve sonrası çocuk bakımının düzeyi.
	-Sosyal etkileşim için destek	-Konut ve çevre tasarımının kapsayıcılık kapsamı (ör. buluşma yerleri, aydınlatma, düzen).

Kaynak: Hermann, 2012: 217-218.

Malhotra vd. (2002) tarafından derlenen güçlenme boyutları ve göstergeleri

Kadınların güçlenme boyutlarını tanımlayan çerçeveler, kadınların güçlenmesini işlevsel hale getirmek ve ölçmek için potansiyel yol haritaları sunmaktadır. Bu çerçeveler, kadınların güçlenebileceği çeşitli alanların potansiyel farklılığının altını çizmede önemlidir. Yani kadınlar siyasi alanda kazanımlar elde etmeksizin aile yaşamında güçlenebilmektedir. Ancak, pratik ölçüm açısından boyutları ayırmak zordur. Örneğin, ekonomik ve sosyal güçlenmenin birçok yönü ailevi boyutla önemli ölçüde örtüşmektedir (Malhotra vd., 2002: 10). Tablo 3.6.'da Malhotra vd. (2002) tarafından derlenen farklı teorisyenlerin güçlenmenin ölçümü için kullandıkları farklı boyut ve düzeylerdeki göstergeler bulunmaktadır.

Tablo 3.6. Güçlenme boyutları ve düzeylere göre göstergeler

Boyutlar/ Düzeyler	Hanehalkı	Topluluk	Daha geniş alanlar
Ekonomik	-Kadınların gelir üzerindeki kontrolü, -Aile desteğine göreceli katkı, -Aile kaynaklarına erişim ve bunların kontrolü.	-Kadınların istihdama erişimi, -Varlıkların ve arazinin mülkiyeti, -Krediye erişim, -Yerel ticaret birliklerine katılım ve/veya temsil, -Pazarlara erişim.	-Yüksek ücretli işlerde kadınların temsili, -Kadın CEO'lar, -Makro-ekonomik politikalarda, eyalet ve federal bütçelerde kadınların ekonomik çıkarlarının temsili.
Sosyokültürel	-Kadınların hareket özgürlüğü, -Kızlara karşı ayrımcılık yapılmaması, -Kızları eğitme taahhüdü.	-Kadınların sosyal alanlardaki görünürlüğü ve sosyal alanlara erişimi, -Modern ulaşıma erişim, -Aile dışı gruplara ve sosyal ağlara katılım, -Ataerkil normlarda kayma (oğul tercihi gibi), -Masal ve ritüellerde kadının sembolik temsili.	-Kadınların okuryazarlığı ve çok çeşitli eğitim seçeneklerine erişim, -Kadınların olumlu medya görüntüleri, rolleri ve katkıları.
Ailesel/ Kişiler Arası	-Yerel karar alma süreçlerine katılım, -Cinsel ilişkiler üzerinde kontrol, -Çocuk doğurma kararı, -Doğum kontrol yöntemlerini kullanma, -Kürtaja erişim, -Eş seçimi ve evlilik zamanlaması üzerinde kontrol, -Aile içi şiddetten kurtulma.	-Kadınlar için daha fazla değer ve özerklik gösteren evlilik ve akrabalık sistemlerindeki değişiklikler (örneğin, daha sonraki evlilikler, eşlerin birbilerini seçmesi, çeyiz uygulamasında azalma), -Boşanmanın kabul edilebilirliği, -Aile içi şiddete karşı yerel kampanyalar.	-Evlilik zamanlamasında bölgesel/ulusal eğilimler, -Boşanma seçenekleri, -Bu tür değişimler için siyasi, yasal, dini destek (veya aktif muhalefet eksikliği), -Kontrasepsiyon, güvenli kürtaj, üreme sağlığı hizmetlerine kolay erişim sağlayan sistemler.
Yasal	-Yasal haklar bilgisi, -Hakların kullanılması için yerel destek.	-Haklar için topluluk seferberliği, -Hak bilinci için kampanyalar, -Yasal hakların etkili yerel uygulaması.	-Kadın hakları, kaynaklara erişim ve seçeneklere erişimi destekleyen yasalar, -Haklar ve yasalar için savunuculuk, -Hak ihlallerinin giderilmesi için yargı sisteminin kullanılması.
Politik	-Siyasi sistem bilgisi ve ona erişim yolları, -Siyasi ilişki için yerel destek, -Oy kullanma hakkını kullanmak.	-Yerel siyasi sisteme/ kampanyalara kadınların katılımı veya seferberliği, -Belirli adaylar veya mevzuat için destek, -Yerel yönetim organlarında temsil.	-Bölgesel ve ulusal hükümet organlarında kadınların temsili, -Bir oylama bloğu olarak güç, -Etkili lobilerde ve çıkar gruplarında kadınların çıkarlarının temsili.

Psikolojik	-Öz saygı, -Kendine yeterlik, -Psikolojik iyilik.	-Adaletsizlik konusunda kolektif farkındalık, seferberlik potansiyeli.	-Kadınların kapsayıcılık ve hak sahibi olma duygusu, -Kadınların hakları ve dahil edilmesinin sistematik olarak kabulü.

Kaynakça: Malhotra vd., 2002: 13.

Hur (2006) tarafından derlenen "kişisel güçlenme" ve "kolektif güçlenme" bileşenleri

Güçlenmenin "kişisel güçlenme" ve "kolektif güçlenme" olarak özetlenebilecek birbiriyle ilişkili iki yönü ve her yönünün kendine özgü bileşeni vardır. Bireysel güçlenmenin amacı, kişinin gücünü etkileyecek kadar güçlü bir kurtuluş durumuna ulaşmak iken; kolektif güçlenmenin amacı, belirli bir topluluğun üyeleri yapıcı sosyal değişime yol açabilecek bir özgürlük, aidiyet ve güç duygusu hissedebilsin diye topluluk inşası oluşturmaktır. Tablo 3.7.'de Hur tarafından derlenen bireysel ve kolektif güçlenme bileşenleri verilmektedir (Hur, 2006).

Tablo 3.7. Bireysel ve kolektif güçlenme bileşenleri

Bireysel Güçlenme Bileşenleri	Akademik başarı ve çift yönlü kimlik,	Diversi ve Mecham (2005),
	Öz güven,	Larson, Walker ve Pearce (2005),
	Ustalık ve kendi kaderini tayin,	Boehm ve Staples (2004),
	Kendi kaderini tayin, öz yeterlik ve karar verme yeteneği,	Becker, Kovach ve Gronseth, (2004); Kovach, Becker ve Worley (2004),
	Kendi kaderini tayin,	Fetterman (1996); Sprague ve Hayes (2000),
	Kişisel kontrol ve etkililik duygusu,	Speer (2000),
	Yetkinlik-yükselme,	Breton (1994),
	Öz yeterlik, eleştirel bilinç, gelişme ve yetiştirme,	Lee (1994),
	Anlam, yeterlik, kendini tayin etme ve etki.	Thomas ve Velthouse (1990); Spreitzer, Kizilos ve Nason (1997).
Kolektif Güçlenme Bileşenleri	Sosyal dayanışma,	Peterson, Lowe, Aquilino ve Schnider (2005),
	Kolektif aidiyet, örgüte katılım ve örgüt üzerinde gücü olma,	Boehm ve Staples (2004),
	Toplum katılımı,	Ballie vd. (2004); Zaldin (2004),
	Koalisyon kurma,	Boydell ve Volpe (2004),
	Topluluk ve kültür inşa etme,	Fetterson (2002),
	Liderlik yeterliliği, siyasi kontrol ve topluluk aidiyeti,	Itzhaky ve York (2000),
	Güç ve sosyal değişimin düşünsel kavrayışları,	Speer (2000),
	Öz farkındalık, grup desteği ve savunuculuk,	Bellamy ve Mowbray (1999),
	Benzer başkalarıyla özdeşleşme, geçmiş olaylar için kendini suçlamayı azaltma ve kişisel özgürlük duygusu,	Gutierrez (1992),
	Liderlik yeterliliği ve siyasi kontrol.	Zimmerman ve Zahniser (1991).

Kaynak: Hur, 2006: 532, 534.

Güçlenmeye giden süreç ise "tabakalaşma ve baskının varlığı", "bilinçlenme", "harekete geçme", "gücü maksimize etme" ve yeni bir düzen yaratma" olarak belirtilmektedir (Hur, 2006).

Moghadam ve Senftova'nın kadınların temel alanlarda güçlenmesinin ölçümü

Moghadam ve Senftova (2005: 396, 398)'nın çalışması, kadınların temel alanlarda güçlenmesini ölçen niceliksel olmayan güçlenme göstergeleri içermektedir. Çalışmada uluslararası kadın hakları belgelerinin benimsenmesine atıflar yapılarak kadın hakları konusunda hükümetlerin istekliliği ve kapasitesi hakkında da bilgi verilmektedir. Kadınların katılımı (aktif bir sosyal duruma atıfta bulunarak), haklar (resmî, yasal bir duruma atıfta bulunarak) ve yeteneklerin (haklardan yararlanma ve katılımın artırılması için ön koşullar) bir değerlendirmesi yapılmaktadır.

Tablo 3.8. Kadınların güçlenmesinin sosyal göstergeleri: medeni, siyasi, sosyoekonomik ve kültürel alanlarda kadınların katılımını ve haklarını ölçme

Sosyal göstergeler	**Sosyodemografik göstergeler** -Doğumda beklenen yaşam süresi (yıl, kadın / erkek), -Cinsiyet oranı (kadın / erkek), -İlk evlilikteki ortalama kadın yaşı, -Genç evlilik (15-19 yaş grubundaki hiç evlenmemiş kadınların yüzdesi), -1.000 kadına kadar doğum sayısı (15-19 yaş), -Toplam doğurganlık oranı (kadın başına doğum). **Bedensel bütünlük ve sağlık** -Anne ölüm oranı (100.000 canlı doğumda), -Çocuk ölüm oranı (% 0-5 yaş, kadın / erkek), -Doğum kontrol prevalansı (evli kadınların yüzdesi), -Kadın sünneti yaygınlığı (%), -HIV ile enfekte kişiler (yetişkinler arasında kadın yüzdesi), -Kadınlara yönelik cinsel istismar (toplam nüfusun yüzdesi), -Yakın bir partner tarafından kadınlara uygulanan fiziksel istismar (yetişkin kadınların % 'si tarafından fiziksel saldırıya uğramıştır), -Yakın partner, son 12 ayda, herhangi bir ilişkide. **Okuryazarlık ve eğitimsel kazanım** -Genç okuryazarlık oranları (% 15-24 yaş, kadın / erkek), -Yetişkin okur yazarlık oranları (15+ yaş ve üstü, kadın / erkek), -Okul yaşam beklentisi (beklenen resmî eğitim yılı sayısı, kadın / erkek), -Net ortaokul kaydı (% kadın / erkek), -Üçüncül kayıt oranları, brüt kayıt oranı (% kadın / erkek).

Yasal haklar	**<u>Ekonomik katılım ve haklar</u>** -Yetişkin iş gücüne katılım oranı (kadın / erkek), -Ücretli iş gücünün kadın payı, -İşsizlik oranı (% kadın / erkek), -Tahmini kazanılan gelir, -Kadın profesyonel ve teknik işçiler (toplamın % 'si olarak), -Ücretli doğum izninin uzunluğu, miktarı ve kaynağı. **<u>Siyasi katılım ve haklar</u>** -Parlementoda tek veya alt bölmedeki koltuklar (% kadın), -Bakanlık düzeyinde hükümetteki koltuk sayısı (kadın yüzdesi), -Alt bakanlık düzeyinde hükümetteki koltuk sayısı (kadın yüzdesi), -Kadın yasa koyucular, üst düzey yetkililer ve yöneticiler (toplam % olarak). **<u>Kültürel katılım ve haklar</u>** -Bilgisayarlara erişim, internet (kadın / erkek yüzdesi), -Basılı ve elektronik medya (mevcut feminist kaynakların sayısı), -Kadın STÖ'larının sayısı, -Güzel sanatlar ve beşeri bilimlerdeki yükseköğretim öğrencileri (tüm yükseköğretim öğrencilerinin kadın / erkek yüzdesi olarak), -Babalık izinlerinin varlığı (Evet / Hayır), -Müze personeli (% kadın), -Kültür Bakanlığı karar alma personeli (% kadın).
Kadın haklarına ilişkin uluslararası yasal çerçevelerin onaylanması	-Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW), 1979, -Pekin Deklarasyonu ve Eylem Platformu, 1995, -Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme, 1966, -Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi (ICCPR), 1966. **<u>UNESCO Sözleşmeleri</u>** -Eğitimde ayrımcılık, 1960, -İşkence ve diğer zalimane, insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele veya ceza, 1984. **<u>ILO Sözleşmeleri</u>** -İstihdamda / meslekte ayrımcılık, 1958, -Eşit işe kadın erkek eşit ücret, 1951, -Örgütlenme özgürlüğü ve örgütlenme hakkı, 1948.

Kaynak: Moghadam ve Senftova, 2005: 400.

<u>Oxfam'ın kadının güçlenmesi endeksi</u>

Oxfam, birleşik endekse dayalı bir ölçüm aracı olarak kadının güçlenmesi endeksini geliştirmiştir. Endeksi oluşturmak için beş pratik adım atılmıştır. İlk olarak "güçlenmiş kadın"ı belirleyen özelliklerin tanımlanması; ikinci olarak veri toplama için anket tasarlama; göstergeler oluşturmak ve her göstergede her kişi için ayrı vurgular yapmak; her bir gösterge için nispi bir ağırlık tanımlama ve son olarak güçlenme endeksi hesaplanması yapılmıştır (Lombardini, 2017: 10). Tablo 3.9.'da Oxfam'ın 2014/15 ve 2015/16 Etkililik İncelemelerinde tanımlanan güçlenme endeksi verilmektedir.

Tablo 3.9. Güçlenme düzeyleri ve boyutlarına göre özellikler

Düzey	Boyutlar	Özellikleri
Kişisel	İçten gelen güç	-Öz saygı, -Öz güven, -Öz yeterlik, -Bireysel bilgi (örneğin tarımsal uygulamalar veya süt üretimi), -Bireysel bilgi (adalet sistemi), -Şiddet durumunda nereye gideceğiniz ve ne yapacağınız konusunda bilgi, -Kadınların ekonomik rolüne ilişkin görüşler (tutum ve inançlar), -Cinsiyet haklarıyla ilgili görüşler (tutum ve inançlar), -Cinsiyete dayalı şiddetin kabul edilemezliği, -Hanehalkı içindeki güçle ilgili görüşler (tutum ve inançlar), -Mülkiyet haklarına ilişkin görüşler (tutum ve inançlar), -Hareket özgürlüğüne ilişkin görüşler (tutum ve inançlar), -Bakımın tanınması.
	Bir şeyi yapmaya gücü olma	-Bireysel kapasite (bilgiyi uygulama), -Kişisel özerklik, -Kadına yönelik şiddetle ilgili kişisel özerklik, -Tasarruflara erişim, -Krediye erişim.
İlişkisel	Birlikte gücü olma	-Sosyal sermaye, -Topluluk gruplarına katılım, -Gruplar tarafından kendi inisiyatiflerini takip etmek için sağlanan destek seviyesi, -Siyasi katılım, -Kadına yakın kişilerin tutum ve inançları (erkeklerin kadın haklarına desteği), -Kadına yakın kişilerin tutum ve inançları (toplum liderlerinin kadınların mahkemelere erişimini teşvik etme desteği), -Topluluk gruplarının yönetimindeki etki derecesi, -Halka açık etkinliklere katılım, -Toplumsal sosyal ihtiyaçlara katkı.
	Bir şeyin üzerinde gücü olma	-Hanehalkı karar verme sürecine katılım (harcama kararları), -Hanehalkı karar alma sürecine katılım (yatırım kararları), -Hanehalkı karar verme sürecine katılım (hane yönetimi kararları), -Ev varlıkları üzerinde kontrol, -Hane gelirine katkı, -Pazarlarda güç, -Cinsellik üzerinde kontrol, -Toplumsal cinsiyete dayalı şiddet deneyimi, -Zaman içinde kontrol, -Bakım sorumluluklarına ayrılan zamanı azaltma yeteneği, -Bakım sorumluluklarının yükünü yeniden dağıtma yeteneği, -Boş zaman ve sosyalleşme için daha fazla zamana sahip olma yeteneği.
Çevresel	-	-Hukuki hizmetlere erişilebilirlik, -Ev dışında hareket güvenliği, -Kalıp yargıları kırma, -Siyasi düzeyde etkileme yeteneği, -Diğer kadınlar için değişimi savunmak, -Hukuk hizmetlerinin kalitesi.

Kaynak: Lombardini vd., 2017: 21-22.

Tablo 3.9'da gücün dört biçimi, "kişisel", "ilişkisel" ve "çevresel" üç değişim düzeyinde kategorize edilmekte ve bir dizi gösterge içeren bir çerçevede sunulmaktadır. Buna göre, içten gelen güç ve bir şeyi yapmaya gücü olma kişisel

düzeyle, birlikte gücü olma ve bir şeyin üzerinde gücü olma ilişkisel düzeyle sınıflandırılmakta, çevresel düzeyle ise herhangi bir güç boyutu ilişkilendirilmemektedir.

Yukarıda belirtilen nitel güçlenme göstergeleri yanında nicel güçlenme göstergeleri de vardır. Örneğin United Nations Development Programme (UNDP)[90] tarafından yayımlanan toplumsal cinsiyet gelişim endeksinde ortalama yaşam süresi, ortalama eğitim yılı, beklenen eğitim süresi, kişi başına düşen ortalama gelire ilişkin değerler gösterilmektedir. 2021 yılı için en düşük fark 1,034 ile Barbados'ta görülürken Türkiye'de ise bu fark 0,937'dir. Genel seyrin bilinmesi ve toplumsal cinsiyete ilişkin veri takibi yapılabilmesi açısından bu göstergeler de önemlidir.

Güçlenme göstergeleri genel çerçeveyi göstermesi açısından önemli olsa da güçlenmeye yönelik oluşturulacak tek bir ölçüm aracı bulunmamakta, özellikle nitel araştırmalarda katılımcıların verdikleri yanıtlar bazında çeşitli göstergeler oluşturulmaktadır. Kadının toplumsal statüsü, konumu, yaşı, geçmiş deneyimleri, algıları gibi pek çok unsur güçlenme göstergelerini etkileyebilmektedir. Bu nedenle güçlenmeyi ölçmek için keskin bir sınıflandırma yapmaktan kaçınılması, alandan gelen sesleri duyarak kadının kendi deneyimlerine yönelik içerikler oluşturulması gerekli görülmektedir.

3.4. KADININ GÜÇLENMESİ SÜRECİNDE SOSYAL GİRİŞİMLER

Sosyal ve dayanışma ekonomileri içinde yer alan sosyal girişimler toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamada etkili bir araç olabilir mi? Kadınların güçlenmesini hangi yollarla sağlayabilir? Gücün cinsiyetler arasında yeniden dağıtılmasını ve ataerkil yapının dönüştürülmesini içeren yaklaşım içindeki konumlandırılışı nasıldır? Kuşkusuz sosyal girişimciler ve sosyal girişimler ataerkil sorunların nasıl çözümlenebileceğine ilişkin farklı yollar sunmaktadır. Bunlardan biri de kadın emeğinin çalışma hayatında yeniden konumlandırılışıyla ilgilidir.

Güçlenme, sosyal ve dayanışma ekonomisi içinde yer alan sosyal girişimlerin amaçlarından biri olarak görülebilir. Sosyal girişimlerin varlığı, kadının güçlenmesine doğrudan ya da dolaylı biçimde etki etmektedir. Richardson vd. (2017a), sosyal

[90]UNDP Toplumsal Cinsiyet Gelişim Endeksi.
https://hdr.undp.org/gender-development-index#/indicies/GDI. Son erişim tarihi: 28.06.2023.

girişimlerin kadınların güçlenmesi sürecinde bir araştırma geliştirme laboratuvarı özelliği taşıdığını belirtmektedir. Kadınların güçlenmesine açıkça odaklanılmadığında bile sosyal girişim sektörünün ekonomide istihdam edilen kadın sayısı ve kâr amacı güden örgütlerden daha fazla liderlik gibi önemli fırsatlar sunduğu ifade edilmektedir. Sosyal girişimlerin rolleri ve etkileri ülkelere göre farklılık göstermektedir. İngiltere'de sosyal girişimlerin %4'ü kadının güçlenmesine odaklanırken, Pakistan'da bu rakam %43'tür. Aşağıdaki tabloda, Brezilya, Hindistan, Pakistan, İngiltere ve ABD özelinde, kadınların özel sektör ve sosyal girişim sektöründe iş gücüne katılım oranı ve bu sektörlerde liderlik oranı gösterilmektedir.

Tablo 3.10. Ülkelere göre kadının iş gücü ve liderlik oranları[91]

	Brezilya	Hindistan	Pakistan	İngiltere	ABD
Kadının toplam iş gücü içinde oranı	%43	%24	%22	%46	%46
Kadının sosyal girişim iş gücü içinde oranı	%55	%25	%37	%66	%65
Özel sektör içinde liderlik oranı	%43	%9	%5	%18	%31
Sosyal girişimler içinde liderlik oranı	%25	%24	%20	%40	%55

Kaynak: Richardson vd., 2017a.

Tabloda görüldüğü gibi Brezilya dışındaki ülkelerde özel sektörle kıyaslandığında kadınlar sosyal girişim sektöründe daha fazla liderlik yapmaktadır. Bununla birlikte Brezilya da dahil olmak üzere Hindistan, Pakistan, İngiltere ve ABD'de kadının sosyal girişim içindeki oranı özel sektöre kıyasla daha fazladır.

Türkiye'de ise 2019 yılında yayımlanan raporda sosyal girişim liderlerinin veya yöneticilerinin %55'inin kadın olduğu belirtilerek 2017 TÜİK verileriyle kıyaslanmıştır. TÜİK verilerine göre ticari girişim liderliği yapan kadınların %18,9'unun ve sivil toplum örgütü liderlerinin ise yalnızca %14'ünün kadın olduğu belirtilmiştir (British Council, 2019: 50). Sosyal girişimlerin kadın girişimciliğinin gelişmesi ve kadının güçlenmesine doğrudan katkı sağladığı; ayrıca bu alanın desteklenmesiyle toplumsal cinsiyet eşitliğine de katkı sağlanacağı belirtilmektedir (British Council, 2019: 73).

Ashoka Türkiye'ye üye olan 13 kadın sosyal girişimci[92] vardır. Bu sosyal girişimcilerden 5'i kadın odaklı çalışmalar yürütmektedir. Kadın sosyal girişimciler

[91]Bu oranların anketler, liderlik istatistikleri ve kâr amacı gütmeyen sektör istatistiklerine dayalı olarak tahmin edildiği belirtilmektedir.

tarafından kurulan bu sosyal girişimler; KAMER, Uçan Süpürge, B-Fit, Nilüfer Kadın Kooperatifi ve Kadın Balıkçılar Derneği'dir.

KAMER: Nebahat Akkoç tarafından kurulan KAMER, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde güçlü bir kadın hareketi yaratılması için çabalamaktadır. 23 ilde örgütlenenen KAMER Vakfı'nın kadının insan hakları konusunda farkındalığını artırmak, kadınlara yasal ve psikolojik danışmanlık vermek, çocuk bakım hizmetleri sunmak gibi faaliyetleri vardır. 160 kadının namus cinayetine kurban gitmesinin engellendiği belirtilmektedir[93].

Uçan Süpürge: Halime Güner tarafından kurulmuştur. Kadın örgütlenmeleriyle sivil toplum örgütleri ve kamu arasındaki iletişimin güçlendirilmesine ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin her alanda sağlanmasına yönelik çalışmalar yapılmaktadır. İletişimi yaygınlaştırmak adına "Uçan Haber Dergisi", "yerel ve ulusal radyo programları", "Kedi Dili ve Masalın Eksik Yüzü adında televizyon programları", "TRT'de yer alan birkaç programa danışmanlık yapmak" ve "Yerel Kadın Muhabirler Ağı" gibi çalışmaları vardır[94].

B-Fit: Bedriye Hülya tarafından kurulan B-Fit, Türkiye'de spor ve girişimciliğin yalnızca erkeklere özgü alanlar olmadığından yola çıkarak franchise modeliyle sadece kadınların işletmeci olabildiği ve kadınlara özel spor merkezleri kurulmasına teşvik etmektedir. 200 farklı şubesiyle pek çok kadına ilk defa girişimci olma fırsatı sunmuş, 400.000 kadın ise bu şubelerde spor yaparak ve kendini geliştirerek yararlanıcı olmuştur[95].

Nilüfer Kadın Kooperatifi: Selma Demirelli tarafından 2002 yılında kurulan Nilüfer Kadın Kooperatifi ile kadın girişimciliği desteklenmekte, kadınların iş kurmaları ve ekonomik kazanım sağlamaları yanında 0-6 yaş grubundaki çocukların

[92]Ashoka kadın sosyal girişimcileri hakkında bilgi için bknz.
https://ashokaturkiye.org/sosyal-girisimciler/. Son erişim tarihi: 16.04.2023.
[93]KAMER Vakfı ile ilgili detaylı bilgi için bknz.
https://ashokaturkiye.org/project/nebahat-akkoc/, https://www.kamer.org.tr/. Son erişim tarihi: 16.04.2023.
[94]Uçan Süpürge Vakfı ile ilgili detaylı bilgi için bknz.
https://ashokaturkiye.org/project/halime-guner/, https://ucansupurge.org.tr/. Son erişim tarihi: 17.04.2023.
[95]B-fit ile ilgili detaylı bilgi için bknz.
https://ashokaturkiye.org/project/bedriye-hulya/, https://franchise.b-fit.com.tr/. Son erişim tarihi: 17.04.2023.

bakımı ve eğitimi de sağlanmaktadır. Kooperatifin faydaları aşağıdaki gibi belirtilmiştir[96]:

> "2000 yılından bugüne kadar en az 850 çocuk okul öncesi erken çocukluk eğitimi programından, 3250 kadın Mahalle Anneliği programından, 150 kadın konut projesi eğiminden faydalandı. 48 evsiz kadın kendi konutuna kavuştu. 300'den fazla kadın mikrokredi programından yararlandı."

Kadın Balıkçılar Derneği: Huriye Göncüoğlu, balıkçılık sektöründe aktif olarak çalışan ancak kurumlarda, kooperatiflerde varlıkları yok sayılan, kötü koşullarda çalışan kadın balıkçıların örgütlenmesini, bu kadınların bu sektördeki alternatif geçim kaynaklarını öğrenmesini sağlamaktadır. Göncüoğlu tarafından Muğla, Isparta ve Bursa'da 375 kadın balıkçıya güçlendirici eğitimler verilmiş, Türkiye'nin en büyük balıkçılık kooperatifinde kadın balıkçılara yönelik bir komite kurulması sağlanmıştır[97].

Dünya genelinde, sosyal girişimlerin kadının güçlenmesine doğrudan ya da dolaylı olarak katkı sunduğu bilinmektedir. Pakistan'da 114 sosyal girişimin 95'i kadınların güçlenmesinde sosyal girişimlerin olumlu katkıda bulunduğunu belirtmiştir. Sosyal girişimlerin, "beceri geliştirme ve iş yaratma", "yaşam koşullarını iyileştirme", "eğitim ve diğer sosyal destek türlerini sağlama", "sağlığı etkileme", "kadın topluluklarında kadınların seslerini duyurmalarını sağlama" gibi rolleri ile kadın faydalanıcılarının güçlenmesini sağladıkları belirtilmektedir (Richardson vd., 2017a).

Gana'da kadınların güçlenmesini desteklemede sosyal girişimlerin rolünün araştırıldığı çalışmada, 112 sosyal girişimin 97'si sosyal girişimlerin kadınları güçlendirdiğini belirtmiştir. Gana'da, el yapımı ürünler için uluslararası bir pazar yaratan Global Mamas; 4500'den fazla kızı kodlama konusunda eğiten Soronko Solutions, uygun fiyatlı ve biyolojik olarak parçalanabilen hijyenik pedler sağlayan Pride; hamile kadınları doğum yapmaları için hastanelere taşıyan bir sosyal girişim olan Maza; kırsal okullara ucuz mikro sifonlu tuvaletler kuran Samalex Solutions; yenilenebilir enerjiyi şebekeden bağımsız evlere ve işyerlerine getiren 'güneş ev sistemleri' sağlayan PEG; ve Kayayoo annelerine ve çocuklarına destek sunan Kaya ChildCare ilham verici sosyal girişim örnekleridir. Ayrıca Gana'daki sosyal

[96]Nilüfer Kadın Kooperatifi ile ilgili detaylı bilgi için bknz. https://ashokaturkiye.org/project/selma-demirelli/, https://www.niluferkadin.org/. Son erişim tarihi: 16.04.2023.

[97]Kadın Balıkçılar Derneği ile ilgili detaylı bilgi için bknz. https://ashokaturkiye.org/project/huriye-goncuoglu/, https://kadinbalikcilardernegi.org/kurulus-hikayemiz/. Son erişim tarihi: 17.04.2023.

girişimlerin ortalama 10 tam zamanlı çalışan istihdam ettiği ve bununla birlikte çok sayıda gönüllü katılım sağlandığı belirtilmektedir (Richardson vd., 2018).

Kadınların güçlenmesini destekleyen sosyal girişimler, sadece geleneksel kadın hakları örgütleri tarafından kurulmamakta, birçoğu bağımsız biçimde başlamaktadır. Hindistan'da kurulan sosyal girişimlerin %33'ü kadınların güçlenmesini amaçları arasına almaktadır. Bu orandan daha fazlasında ise dolaylı biçimde güçlenme sağlanmaktadır (Richardson vd., 2017b: 12). Hindistan'daki sosyal girişimlere pek çok örnek verilebilir. Bunlardan bir tanesi, genellikle yoksul ve okuma yazma bilmeyen kadınlara serbest meslek fırsatları sağlayan Lijjat'tır. Hem bir işçi kooperatifi olarak örgütlenen hem de mülkiyetin Lijjat kız kardeşler olarak anılan çalışan kadın üyelerle sınırlı olduğu bir sosyal girişimdir. 1959'dan beri Hindistan'ın 17 eyaletine yayılmış ve 42.000 kadın üyesiyle büyük ölçekli bir sosyal girişimdir. Hükümet desteği almadan kurulması ve sınırlı finansman veya destek alan bir sosyal girişim olması onu özgün kılmaktadır. Bu kooperatifte yedi kardeş üye ile yapılan görüşmede sosyal girişimin kadınların güçlenmesine üç farklı şekilde katkıda bulunduğu tespit edilmiştir. Bunlar; ekonomik güvenlik, girişimcilik davranışının geliştirilmesi ve aileye katkının artmasıdır (Bhatt Datta ve Gailey, 2012).

Kuzey Hindistan'da kırsal bir sosyal girişimin 49 üyesinden toplanan verileri kullanarak sosyal girişimcilik, güçlenme ve sosyal değişim arasındaki ilişki incelenmiştir. Buna göre; sosyal girişimcilik yenilikçi iş süreçleri yaratmaları yoluyla kadınların güçlenmesine ve aynı zamanda toplumsal düzenin değişmesine katkıda bulunan süreçler olarak çerçevelenmiştir (Haugh ve Talwar, 2016: 643). Mahaul'un iş modeli, kadınlar tarafından yapılan geleneksel, kırsal el sanatlarını yerel, bölgesel ve uluslararası pazarlara satmaya dayanmaktadır. Mahaul üyeliği sayesinde kadınlar öncelikle ücretli iş yapmalarını engelleyen sosyal ve kültürel engelleri aşmış; ekonomik, kişisel, sosyal ve politik olarak güçlenmiştir. Kadınların güçlenmesi, erkeklerin kadınlara ve ücretli işe yönelik tutumlarında değişiklik yaratmıştır. Bunlar; hanehalkı gelirini harcama konusunda kadınların söz hakkının artmasıyla ailedeki güç ilişkilerinin değişmesi; annelerin kızlarının ilköğretimi tamamlaması ve beceri kazanmasını sağlamaya çalışırken cinsiyet ayrımcılığına yönelik tutumlardaki değişimler, kadınların çalışmasıyla ailede erkeklerin rollerindeki değişimler olarak belirtilmektedir (Haugh ve Talwar, 2016: 647).

Legis (2020: 65), Kenya'nın Kajiado ilçesinde sosyal girişimcilik faktörlerinin kadınların güçlenmesi üzerindeki etkisini incelediği araştırmasında; (1) kadın girişimcilere sağlanan mentorluk, (2) ekonomik gelişme ve büyümeyi sağlamak için fonlara, sermayeye, uygun faizli kredilere sahip olma gibi finansal erişim olanakları olması, (3) grupları desteklemek, akranlarla iletişim, yeni insanlarla tanışmak için sosyal medyayı kullanma, iş birliklerine katılma, sosyal girişimcilik uzmanlarına erişim gibi ağ kurmanın kadınların güçlenmesi için gerekli olduğu sonucuna varmıştır. Buna rağmen, bu araştırmada sosyal girişimcilik eğitiminin kadınların güçlenmesinde kritik bir öneme sahip olmadığı belirtilmiştir. Bu durum, araştırmadan önceki yılda hiç eğitim alınmaması ve yapılan eğitimlerin de kadınların karşılaştıkları zorluklara ve bunlarla nasıl baş edeceklerine odaklanılmamasıyla açıklanmaktadır.

Sosyal girişimlerin bazıları, kadınların yeterince temsil edilmediği sektörlerde eğitim ve istihdam yoluyla cinsiyet stereotiplerine bilinçli biçimde meydan okumaktadır. İngiltere'de kadınların inşaat sektörüne girmeleri için eğitim akademisi işleten Blackburne House ve Brezilya'daki inşaatta kadın yansıması Mulher em Construção, Hindistan'da kaynak yetersizliği olan kadınları profesyonel sürücüler olma konusunda güçlendiren Women on Wheels programı örnek gösterilebilir (Richardson vd., 2017b: 51).

Mevcut yapılara alternatif yapılar oluşturulması için kadın sosyal girişimcilerin desteklenmesi kritik öneme sahiptir. Sosyal girişimciler, topluma fayda sağlayacak yeni ve kalıcı çözümler oluşturulmasına ve ülke ekonomilerinin hareketlendirilmesine katkı sağlayacağı gibi toplumsal cinsiyet eşitliği ve eşit fırsatlara erişim için de önemli katkılarda bulunur (Empow'her, 2019). Bu tür yapıların kadınlar tarafından oluşturulması, kadınların kadınlar için ve kadınlarla birlikte yol alarak güçlenmesini sağlar.

3.5. KADININ GÜÇLENMESİ SÜRECİNDE KADIN KOOPERATİFLERİ

Kadının güçlenmesi sürecinde kadın kooperatiflerinin önemine ilişkin farklı görüşler vardır. Gıda üretimi veya el işi gibi ürünlerin yapılması kadınların görünmez emeklerini görünür kıldıkları ve kendilerini güçlendirdikleri alanlardan biri olarak görülmeli midir? Yoksa kadınlar kendilerine biçilen rollere uygun üretim yaparak toplumsal cinsiyet eşitsizliğini pekiştirmekte midir? Birinci bakış açısına göre, kadınların zaten bildikleri ve deneyimli oldukları alanlarda üretim yapmalarının

onların istihdamda karşılaşacakları engelleri aşmalarına yardım ettiği, kamusal alanda aktif olmalarını sağladığı ve farklı işler için bunun bir adım olduğu görüşü hâkimdir. İkinci bakış açısı ise, kadınların çocukluktan beri bildiği gıda üretim işini sürdürerek toplumsal cinsiyet rollerini devam ettirdikleri, yapılan işin gelir getirici olarak görülmesini engellediği görüşüdür (Kurşuncu ve Yılmaz, 2020: 157).

İlk görüşe göre, dayanışma temelli örgütlenmeler, kadınların "değersiz" görülen ve görünmez olan yeniden üretim emeğinin karşılık bulması için yeni fırsatlar sunabilmektedir. Bu anlamda kooperatifler gibi alternatif ve dayanışmacı örgütlenmelere katılmak kadınları güçlendirmektedir (Yaman, 2020: 25). Araştırmaların daha çok birinci görüşe odaklandığı söylenebilir. Bu çalışmada da kadın kooperatiflerinin kadınların dolaylı ya da doğrudan güçlenmesi için çeşitli fırsatlar sunduğu görüşü desteklenmektedir. Bunun yanında genel olarak sosyal dayanışma ekonomilerinde daha çok toplumsal cinsiyete duyarlı politikalar üretilmesi güçlenme sürecine katkı sağlayacaktır. Kapitalist sistemde var olan ataerkil zihniyetin kadın örgütlenmeleri ile kırılabilmesi mümkün olabilir. Baskıcı sosyal ve kültürel normlarla mücadele etmede alternatif yapılar kışkırtıcı rol üstlenebilirler. Bunlardan birisi de kadın kooperatifleridir.

Kadın kooperatiflerinin kadınların güçlenmesinde önemli etkileri olduğu çeşitli çalışmalarda bulgulanmıştır. Duguid vd. (2015: 83-86)'nin yaptıkları araştırmada, ortak ve yararlanıcıların 252'sinin (ya da %95'i) kadın kooperatiflerinin Türkiye'de kadınları güçlendirdiğini net bir biçimde ifade ettiği belirtilmektedir. Mikro anlatım ve görüşme sonuçlarına göre kadınlar, ekonomik bir girişim olan kadın kooperatifinin bir parçası olmakla gurur duyduklarını; öz güven kazandıklarını, öz değerlerinin arttığını, ev yaşamlarının iyileştiğini ve farklı sosyal meselelerle ilgilendiklerini; kooperatifte edindikleri becerileri diğer alanlara, kooperatif dışı yaşama da transfer ettiklerini belirtmektedir.

Benzer biçimde, Çınar vd. (2019: 21) tarafından yapılan araştırmada da güçlenmeye ilişkin faydaların ekonomik faaliyetlerin çok ötesinde olduğunun ortaklar tarafından belirtildiği vurgulanmaktadır. Ortaklardan birisi ücret ve gelire ihtiyacı olmadığı halde çalışmakla gurur duyduğunu, başka bir ortak ise kooperatife katılmakla öz güven kazandığını ve daha sosyalleştiğini belirtmiş; bir kooperatif başkanı da kooperatifin ev emeğinin değerini gösteren bir atölye çalışması sonucunda hanehalkı

bütçesine büyük katkı sağladığını fark eden bir ortağın aşağılık kompleksinden kurtulduğunu ifade etmiştir. Bu kapsamda ilgili çalışmada, kadın kooperatiflerinin ortaklarına psikolojik ve sosyal pek çok katkısı olduğu belirtilmektedir.

Varol (2013), kadın kooperatiflerinin kadının güçlenmesinde etkilerini İstanbul ve çevresinde araştırdığı çalışmada, kadınların güç kavramsallaştırmasının "içsel güç" ve "birlikte güç" tanımları ile uyumlu olduğunu ve kadın kooperatiflerin bu güç boyutlarına uygun güçlenme sağladıklarını; kadınların kooperatiflerde pratik ve stratejik toplumsal cinsiyet ihtiyaçlarından çok psikolojik ve sosyal ihtiyaçlarını karşıladıklarını; kooperatif ortaklığı sonucunda ise "değişme gücü"nün ortaya çıkmadığını bulgulamıştır.

Görüldüğü gibi kooperatifler, kadınların güçlenmesi sürecinde çeşitli katkıları olan önemli girişimlerdir. Kadın kooperatiflerinin kadının güçlenmesi sürecindeki rollerinden bazıları aşağıda belirtilmektedir:

3.5.1. Eğitim Yoluyla Güçlenme

Bir kooperatifin uluslararası ilkelerinden biri, ortaklarına bilgi ve eğitim sağlamasıdır. Bu bağlamda kadınların kooperatiflerde örgütlenmesi, mevcut fırsatları değerlendirecek bilgilere ulaşma fırsatı sunmaktadır (Shanko, 2016: 55). Kooperatiflerde, kadınların "eğitim, öğretim ve bilgilendirme ilkesi" gözetilerek iş birliği sürecine dahil edilmesiyle kooperatif ortakları, yöneticileri ve çalışanların kooperatif gelişimine aktif katkıları olur. Diğer kooperatiflere kıyasla, bu ilke, kadın kooperatiflerinde daha geniş kapsamlı olabilmektedir. Kadın kooperatiflerinde yönetimle ilgili olan eğitimler yanında kadın sağlığı, çocuk yetiştirme, aile yaşamı ve sağlıklı beslenme gibi konular öne çıkmaktadır (Dalkıran, 2017: 6).

Cazgır (2022), araştırma yaptığı 19 kooperatiften 15'inin kadınların ihtiyaç ve talepleri doğrultusunda ekonomi dışı faaliyetler yürüttüklerini belirtmekte; alınan eğitimlerin üretime yönelik olduğu gibi dil kursu, bahçecilik kursu, dijitalleşmeye yönelik eğitimler, kadın hakları ve toplumsal cinsiyet konularında bilgilendirici eğitimler, liderlik ve yönetim sürecine katılıma yönelik eğitimler olabildiğini ifade etmektedir. Bu eğitimler, kadınları güçlendirici niteliktedir.

Yeşil vd. (2016) de benzer biçimde kadın kooperatiflerinde eğitim faaliyetlerinin önemli olduğunu ve üretime yönelik konular dışında sağlıklı yaşam,

sağlıklı gebelik, kadın üreme sağlığı, çocuk sağlığı ve beslenmesi, çocuğun büyümesi ve gelişmesi, kadın hakları ve çevre, kişisel gelişim, liderlik, finansal okuryazarlık, bilgisayar, toplumsal cinsiyet eşitliği, satış ve pazarlama teknikleri, iş güvenliği, ilk yardım gibi çeşitli eğitimler yanında servis, konuk ağırlama, pasta ve yemek yapımı, e-ticaret, standardizasyon, yerel turistik ürün geliştirme, hediyelik eşya yapımı ve satışıyla ilgili kurs ve seminerler düzenlendiğini belirtirler.

Duguid vd. (2015: 87), mikro-anlatım hikâyelerinin 69'unda öğrenme teması olduğunu belirtmektedir. Yeni bilgi, beceriler edinmek kadınların öz değerlerini artırıp güçlenmesini sağlamaktadır. Bununla birlikte kadınlar birlikte öğrenmenin ve güçlerinin birleştirmenin önemini vurgulamaktadır. Örneğin kadınlar kooperatif işletmeyi çoğunlukla enformal yöntemlerle iş üzerinde veya diğer ortakların yardımıyla öğrenmektedir.

3.5.2. İstihdam Fırsatlarına Erişim Yoluyla Güçlenme

Kooperatifler, yoksulluğun azalması ve istihdamın artması açısından dünya genelinde önemli kalkınma araçlarıdır. Özellikle dezavantajlı grupta yer alan kadınlar, yoksulluk ve işsizlikten en çok etkilenenleri oluşturmakta; bu durum kadın kooperatifleri yoluyla aşılmaya çalışılmaktadır. Hindistan, Yugoslavya, İran, Nijerya, Tayland gibi ülkelerde Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) ve ILO gibi kuruluşların projeleriyle kadın kooperatifleri çeşitli çalışmalar yapmaktadır (Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, 2012: 2). Bu kapsamda kadın kooperatifleri kadın istihdamının anahtarı olarak görülmekte ve devlet kurumları tarafından da desteklenmektedir.

Kadın kooperatifleri, kadınların iş gücüne entegrasyonu, kendilerine ve ailelerine katkı sağlayacak gelir artışının yanında toplumdaki konumlarını ve statülerini değiştirebilecek olumlu kazanımlar sağlar. Kadın emeğine yönelik yapılan kooperatif girişimlerinin, kapalı topluluklarda bile kabul edilmesi daha kolaydır. Kooperatifler aracılığıyla kadın girişimciliği bölgesel ve ulusal ilerlemede hedeflere erişimi kolaylaştırabilir (Dalkıran, 2017: 9).

Kooperatifler, finansal faaliyetleri ile sürdürülebilir ekonomik gelişime katkıda bulunurlar. Nihai amaçları, ortaklarının ve bir bütün olarak ulusun yaşam standartlarını yükseltmektir. Kadınlar, kooperatifler aracılığıyla kredi alabilmektedir. Bu kapsamda Etiyopya'da kredi alan kadınların %92'si gelirlerini artırabilmiş, yarısından fazlası tarım ekipmanı, arazi, bina vb. şekilde harcamalarını artırmış, %86'sı ev gereçlerini

artırabilmiştir. Kadınların %52'sinin yaşam standartları düşükten ortalamaya, %30'unun ortalamadan yükseğe ve %12'sinin düşükten yükseğe doğru seyretmiş ve yaşam standartlarında toplam %94'lük bir iyileşme görülmüştür (Ghebremichael, 2013: 52-53).

Kadın kooperatifleri bir yandan kadın istihdamını artırıcı ve ekonomik gelişmede fırsat olarak görülse de yoksulluğun azalmasında her zaman etkili araçlar olarak belirtilmemektedir. Kazar (2019a), kadın yoksulluğunu azaltmada kadın kooperatiflerinin rolünü İstanbul ve Bursa'daki kadın kooperatifleri üzerinden değerlendirmiştir. Çalışma kapsamında, kadın kooperatiflerinde çalışanların sosyoekonomik durumu değerlendirildiğinde; hane bazında asgari ücretin bile altında yoksulluk sınırının altında yaşadıkları ve yoksullukların azaltılmasında kadın kooperatiflerinin rolünün sınırlı olduğu belirtilmiştir. Diğer yandan katılımcıların çoğunun kendisini yoksul olarak görmediği, kooperatif gelirlerinden memnun olmamalarına rağmen sosyal fayda yönünü, biz duygusunu ve manevi yönünü vurguladıkları görülmüştür. Buradan kooperatiflerin ekonomik fayda rolünden çok sosyal fayda rolünün daha ağır bastığı sonucuna ulaşılmıştır.

Benzer şekilde, Taş ve Kazar (2019b)'ın İstanbul ilindeki kadın kooperatiflerinin kadın yoksulluğuna etkisini araştırdıkları çalışmada, katılımcılar kooperatif denildiğinde öncelikle yardımseverlik, dayanışma, kişisel gelişim gibi sosyal fayda yönünün akıllarına geldiğini; beraber üretmek, farkındalık yaratmak, sosyalleşmek ve ekonomik gereksinimler nedeniyle kooperatife katıldıklarını; kooperatiften ya gelir elde edemediklerini ya da parça başına ücret aldıklarını; çalışma arkadaşlarını fiziksel ve psikolojik olarak destekliklerini; kooperatifin çalışanların kendilerini mutlu hissetmeleri gibi psikolojik etkileri olduğunu; yoksulluk nedir sorusuna fakirlik, tembellik, sevgi yoksulluğu ve eğitim yoksulluğu cevapları verdiklerini; kooperatifin maddi destek, takım ruhu, sürdürülebilir pazarlarma, sosyal güvenlik hakkı gibi eksiklikleri olduğunu belirtmişlerdir.

3.5.3. İş Birliği ve Ağ Kurma Yoluyla Güçlenme

İş birliği ve ağ kurma kadın kooperatiflerindeki kadınların kendi içlerinde (ortaklar arası) olabildiği gibi diğer kadın kooperatifleri, sivil toplum örgütleri, sosyal girişimler, özel sektör, kamu kurum ve kuruluşları ile de olabilmektedir. "Birlikte gücü olma" deneyimlerinin yaşanması için kolektif çalışma, farklı kişi ve örgütlerin

kaynaklarını bir araya getirmesi, ortak deneyimler yaşayarak dayanışma ve biz duygusunu geliştirmek ve birbirini beslemek önemlidir.

Kadın kooperatifleri, diğer kadın kooperatiflerindeki kadınlarla bağlantı kurabilir; ortak çıkarları artırmak için birlikte hareket edebilir ve kooperatiflerin pratik ve stratejik ihtiyaçlarına cevap verebilmelerini sağlayabilirler. Bu sayede toplumsal cinsiyet eşitliğine doğru bir ilerleme kaydedilebilir (Rani ve Yadeta, 2016: 368). Farklı şehir, bölge hatta ülkelerde yaşayan kadınlar sınır ötesi ürün ve hizmet pazarlaması ve sosyal sorumluluk projelerindeki ortak çalışmalar ile dayanışma ve sosyal iş birliğini artırabilir. Bu tür bir dayanışmaya en iyi örnek "kooperatifler arası iş birliği"dir (Dalkıran, 2017: 6).

Kızıldağ ve Karataş (2018), Urla Kadın Kooperatifi ortakları ile yaptıkları yüz yüze görüşmelerde, kadınları kooperatif kurmaya ve kooperatife ortak olmaya yönelten motivasyonların neler olduğunu araştırmışlardır. Burada da kooperatif içi güçlenme deneyimleri belirtilmektedir. Buna göre; kadın dayanışması, birlikte olmak, birlikte üretmek, el ele vermek, örgütlenmek ve güçlenmek kadınların öncelikleri arasında yer almıştır. Görüşme yapılan kadınlar, kooperatiflerin kendilerine sağladığı avantajlar arasında da kadınların birbirine destek olması, ortak sorun ve bilgilerin paylaşılması gibi unsurlar belirtmişlerdir.

Çınar vd. (2019: 17-19) tarafından "bağ kurma" ile "güçlenme" arasında pozitif bir ilişki olduğu bulgulanmıştır. Buna göre, yüksek düzeyde bağa sahip kadın kooperatiflerinin, daha düşük düzeyde bağa sahip olanlara kıyasla ortaklarına daha fazla güçlenme sağladığı belirtilmiştir. Kooperatiflerdeki tecrübeler mevcut bağları güçlendirirken eskisinden daha da güçlü bağlar kurmalarını sağlayabilmektedir. Eşleri olmadan kendi adlarına kredi almak, okula geri dönmek, kötü giden bir evliliği sonlandırma gibi dayanışma duyguları paylaşılabilmekte; kadınlar diğer kooperatiflerle iletişim sayesinde kendi çevrelerinden çıkıp daha geniş ağların parçası olabilmekte; farklı sınıf geçmişlerine sahip kişiler bir araya gelebilmekte yahut hemşehrilik ilişkileri kooperatiflerin nasıl işlediğinde önemli olabilmektedir.

3.5.4. Baskıcı Sosyal ve Kültürel Normlarla Mücadele Yoluyla Güçlenme

Demokrasi, pasif bir hak olmayıp ortakların aktif katılımla örgütü kontrol etmeleri ve diğer ortaklardan sorumlu olmasıdır. Kooperatiflerde kolektif iyilik hali, herkesin bilinçli ve anlamlı katılımına bağlıdır. Kooperatifin demokratik doğası, kadın

ortakların de erkekler gibi güçlü bir söz hakkı olabileceği anlamına gelmektedir (Lodiaga, 2020: 362). Kadın kooperatifleri, kadınların ayrımcılığa uğramadan kendi demokratik karar alma mekanizmalarını kullanmalarına fırsat veren alanların oluşturulması, kadınların ataerkil yapıların sökülmesine yönelik adımlar atmadaki başarısı için oldukça önemlidir. Literatürde, kadın kooperatiflerinin kadınların güçlenmesi veya toplumsal cinsiyet eşitliği sorunlarını çözmek için her derde deva olmadığı belirtilmesine rağmen son derece başarılı örnekler de bulunmaktadır (Duguid ve Weber, 2016: 22).

Kadın kooperatifleri, ortaklarının gelişimi, güçlenmesi ve haklarına ilişkin farkındalık kazanmalarına önem vermektedir. Özellikle geleneksel ve ataerkil toplum yapıları içerisinde, kadınların toplum içerisinde daha güçlü bir pozisyon almasına katkıda bulunurlar. Bu sadece ekonomik güç kazanmayla değil, sosyalleşme ve sosyal statü kazanma ile ilgili bir durumdur. Adil ve demokratik liderlik kültürünü benimseyen kadın kooperatifleri ortaklarının her kademede liderlik yapma, koçluk ve mentorluk alma/verme imkânları bulmaktadır. Kadınların mevcut bilgi ve becerilerini pekiştirerek ortaya koydukları ürün ve hizmetlere pazar bulmak ve kadınların her anlamda işletmeye katkılarını ön plana çıkararak toplumsal cinsiyet eşitsizlikleriyle mücadelede öncü rol oynarlar[98]. Kadın kooperatifleri, ortakları için ekonomik bağımsızlık, psikolojik kazanımlar ve sosyal dayanışma sağlamakla birlikte ataerkil ve neoliberal toplumlarda yeni bir cinsiyet söylemi yaratmada öncü olabilirler. Bu amaçla, kadınların kooperatiflerdeki bireysel ve toplu eylemleri, daha eşit bir topluma yönelik yeni mücadele ve kazanım yolları açtığı için değerlidir (Çınar vd., 2019: 23-24).

Serbest Meslek Sahibi Kadınlar Derneği (SEWA) üyeleri ve liderleriyle yapılan kişisel görüşmelerde, erkeklerin başlangıçta kadınların liderliğine ve topluluk aktivizmine direnmelerine rağmen; genel faydaları gördüklerinde eşlerini SEWA'daki çalışmalarına devam etmeye teşvik ettikleri belirtilmektedir. Ailenin ekonomik kazancının artması, düzenli kişisel gelirin olması, projeler için krediler verilmesi, tasarruf plan ve fırsatları yoksul ailelerin hayatlarını değiştirmektedir. SEWA'lı

[98]Türk Girişim ve İş Dünyası Konfederasyonu (İDK TÜRKONFET), (2020) Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Gündem Raporu 2 "Kadın Kooperatifleri".
https://turkonfed.org/tr/detay/2356/toplumsal-cinsiyet-esitligi-gundem-raporu-2-kadin-kooperatifleri.
Son erişim tarihi: 17.04.2023.

kadınlar, karar alma ve liderlik yoluyla güçlenme duygusu kazanırlar; edinilen beceriler aile ve topluma da güven verir; erkekler kısa sürede kadınlara saygı duymaya başlarlar (Datta, 2003: 365-366).

Cinsiyet eşitsizliği sorununun çözümünde devlet kurumlarının desteğinin sistematik olmaması, çoğunlukla siyasi sadakata bağlı ve öngörülemez olduğu belirtilebilir. Ayrıca, yukarıdan aşağı yaklaşımlar kadın ve erkek arasındaki derin eşitsizlikleri ortadan kaldırmak için yeterli değildir (Çınar vd., 2019: 11). Bu kapsamda da kadın kooperatifleri mücadelesi önemli görülmektedir.

Özellikle tarım, gıda, sanat ve el işlerinde geleneksel üretim tekniklerinin geçmişten bugüne taşınmasında rol oynayan kadınlar, kooperatifler gibi kolektif ve dayanışmaya dayalı üretim yapıları altında, kültürün ve emeğin kuşaktan kuşağa taşınmasında önemli rol oynarlar[99]. Bunlara karşılık, kooperatif kuracaklara öneriler arasında; el işi gibi geleneksel kadınlık rolleriyle bağlantılı ürünlerin hem kadınların cinsiyet rollerini pekiştirdiği hem de herkesin aynı ürünleri üretmesi nedeniyle satış yapmanın zor olduğu belirtilmektedir. Bu yüzden sadece bu tarz ürünler için kooperatif kurmak artık önerilmemektedir (KEİG, 2018: 29).

Bu kapsamda, kadının güçlenmesi sürecinde kadın kooperatiflerinin yukarıda belirtilen katkıları şu şekilde özetlenebilir: 1) Liderlik, girişimcilik, teknoloji, finansal okuryazarlık ve sağlık okuryazarlığı gibi eğitimler yoluyla güçlenme sağlarlar. 2) İstihdam fırsatları yaratarak genel anlamda yoksulluğun özelde ise kadın yoksulluğunun azaltılmasına katkı sağlarlar. 3) Farklı alt kültürlerden gelen, farklı yetenek ve donanımları olan kadınların bir araya gelerek kaynaklarını birleştirmesini, iş birliği yapmasını sağlarlar ve dayanışma ruhunu pekiştirirler. 4) Baskıcı sosyal ve kültürel normlarla mücadele ederek toplumsal cinsiyet eşitliğine katkıda bulunurlar.

[99]İDK TÜRKONFET, (2020) Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Gündem Raporu 2 "Kadın Kooperatifleri". https://turkonfed.org/tr/detay/2356/toplumsal-cinsiyet-esitligi-gundem-raporu-2-kadin-kooperatifleri. Son erişim tarihi: 17.04.2023.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu bölümde, "araştırmanın konusu ve önemi", "araştırmanın sorunsalı ve amacı", "araştırmanın sınırlılıkları", "araştırmanın yöntemsel modeli", "araştırmanın örneklemi", "veri toplama süreci", "veri analizi", "geçerlik ve güvenirlik" ele alınmış ve son kısımda ise "alan araştırmasına dair notlar" aktarılmıştır.

4.1. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE ÖNEMİ

Sosyal girişimler; vakıflar, dernekler, sosyal kooperatifler, melez işletmeler gibi farklı biçimlerde örgütlenmektedir. Sosyal girişimlere yönelik yapılan çalışmalarda sosyal girişim modelleri veya bir başka deyişle örgütlenme biçimleri üzerine nadiren durulmuştur. Bu nedenle, bu çalışmanın teorik bölümlerinde bu örgütlenme biçimlerinin tartışılması önemlidir. Sosyal girişim modelleri arasında bulunan sosyal kooperatifler de kendi içlerinde bir ayrıma tabi tutulmuştur.

Türkiye'de sosyal kooperatiflere yönelik henüz yasal bir mevzuat bulunmamaktadır (TÜSEV, 2018). Bu nedenle, sosyal koperatifler farklı yasal statülerde örgütlenebilmektedir. Bunlardan birinin de kadın kooperatifleri olduğu görülmektedir. Literatürde kadın kooperatifleri ile ilgili yapılan çalışmalarda bu kooperatifleri sosyal girişim veya sosyal kooperatif çatısına dahil eden sınırlı sayıda çalışma vardır. Bu çalışmada, bazı kadın kooperatifleri sosyal girişim/sosyal kooperatif olarak nitelendirilmektedir. Sosyal girişim olarak hareket eden kadın kooperatifleri için "sosyal girişimci kadın kooperatifi" ifadesi kullanılmaktadır. Bu kapsamda, sosyal girişimci kadın kooperatifi kavramının da olgunlaştırılmasını içeren bir teorik çerçeve sunularak literatüre katkı sağlanmak istenmiştir.

Bu çalışmada, bir örgütün sosyal girişim olarak tanımlanması için çeşitli kriterleri taşıması gerektiği savunulmaktadır. Bu kriterler literatürden yararlanılarak

oluşturulmuştur. Bu kapsamda; "British Council (2019) raporunda sosyal girişim tanımı yapılırken benimsenen kriterlere uygun olması", "sosyal girişimcilik unsurlarını taşıması", "özerk/devlet dışı aktör olması", "en az bir yıldan beri faaliyet gösteren aktif bir kooperatif olması" kriterlerini sağlayan kadın kooperatiflerinin sosyal girişim olduğu belirtilebilir. Sosyal girişimci kadın kooperatiflerine yönelik kriterlerin belirlenmesi, bu alandaki kavram kargaşasının giderilmesi açısından önemli görülmektedir.

Literatürde kadın kooperatiflerinin kadının güçlenmesi sürecindeki etkilerini araştıran çalışmalar olduğu görülmektedir. Bu çalışmalarda ise geleneksel biçimde çalışan kadın kooperatifleri ele alınmakta; sosyal kooperatif biçiminde çalışanlar özelinde değerlendirme yapılmadığı görülmektedir. Richardson vd. (2017a), sosyal girişimlerin kadınların güçlenmesine doğrudan odaklanmadığında bile ekonomik anlamda pek çok fırsat sunduğunu belirtmektedir. Bunlar; sosyal girişimlerin kadınlara istihdam sağlaması ve kadınların sosyal girişimlerde kâr amacı güden örgütlerden daha fazla liderlik yapması gibi önemli fırsatlardır.

Kadının güçlenmesi olgusunun genellikle düşük gelirli kadınlarla sınırlı tutulduğu görülmekte ve güçlenme çoğunlukla ekonomik güçlenme ile özdeşleşmektedir. Bu çalışmada güçlenme bütüncül bir yaklaşımla güç ve güçlenme boyutları gözetilerek ele alınmaktadır. Sosyal kooperatif biçiminde çalışan kadın kooperatiflerinin ekonomik güçlenme yanında sosyal ve çevresel misyonlarının da olması gerekçesiyle bu tür kooperatiflerde diğer güçlenme biçimlerinin de ortaya çıkabileceği ve farklı güç dinamikleri olabileceği düşünülmektedir.

Son yıllarda gittikçe daha önemli hale gelen sosyal ve dayanışma ekonomileri, sosyal girişim, sosyal kooperatif ve kadın kooperatifleri alanlarında yapılan çalışmaların henüz yeterli olmadığı değerlendirildiğinde, bu çalışmanın bu alanlarla ilgili literatüre katkı sağlaması beklenmektedir. Bununla birlikte, bu çalışmanın teorik bölümlerinde belirtilen konular genelden özele doğru bir kavrayış geliştirilerek birlikte ele alınmış ve yeni bir kavramsal çerçeve oluşturulmuştur.

4.2. ARAŞTIRMANIN SORUNSALI VE AMACI

Geleneksel kadın kooperatiflerinin kapitalizme ve kapitalist sisteme eklemlenen yapısı gereği ve de diğer kurum ve kuruluşlar tarafından sağlanan koordinasyon nedeniyle çoğunlukla bağımsızlıklarını koruyamadıkları ve bu nedenle

pek çoğunun sürdürülebilir olmadıkları düşünülmektedir. Bununla birlikte uygulamada farklı biçimlerde örgütlenmiş kadın kooperatifleri olduğu gözlenmektedir. Bu tür kadın kooperatiflerinin daha yenilikçi, sosyal ve çevresel fayda sağlamaya daha istekli ve daha sürdürülebilir oldukları belirtilebilir. Sürdürülebilir olmak güçlenme yaklaşımında da azami öneme sahiptir. Güçlenmenin bir anda gerçekleşen bir eylem olmayıp belirli bir süreç gerektirmesi nedeniyle geleneksel kadın kooperatiflerinin kadının güçlenmesine sınırlı düzeyde katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Bu kapsamda bu çalışmada, kadın kooperatiflerinin sosyal girişim olup olmadığı ve sosyal girişim özellikleri olan kadın kooperatiflerinin kadının güçlenmesi sürecine nasıl katkıda bulunduğu sorunsalına odaklanılmaktadır. Araştırmanın sorunsalı etrafında şekillenen araştırma soruları genelden özele doğru aşağıdaki gibidir:

- Örgüte ilişkin araştırma soruları (mezo düzey)

-Kadın kooperatifleri gibi dayanışma temelli örgütlenmelerin kapitalist sistemi dönüştürücü nasıl bir etkisi vardır? Bu kooperatifler ne tür alternatifler yaratmaktadır?

-Sosyal girişimci kadın kooperatiflerinin belirleyici özellikleri nelerdir?

-Sosyal girişimci kadın kooperatiflerinin örgütlenme ve çalışma koşulları nasıldır? (organizasyon yapısı, faaliyet alanları, örgütlenme çalışma biçimleri, çalışma unsurları, sorunlar, destekler)

- Sosyal girişimci kadınlar ve diğer ortaklara ilişkin genel araştırma soruları (mikro düzey)

-Sosyal girişimci kadın kooperatifindeki kadınların çalışma, örgütlenmelerine ilişkin belirleyiciler nelerdir?

-Sosyal girişimci kadınların genel özellikleri nelerdir?

- Sosyal girişimci kadınlar ve diğer ortakların güçlenmesine ilişkin araştırma soruları (mikro düzey)

-Sosyal girişimci kadın kooperatifi aracılığıyla ortakların toplumsal cinsiyet rollerinde yaşadıkları değişim yoluyla güçlenme nasıl sağlanmaktadır ve baskıcı

sosyal ve kültürel normlarla mücadele etme biçimleri nasıl olmaktadır? (bir şeyin üzerinde gücü olma)

-Kadınların kooperatifte çalışmaya başladıktan sonra hangi konularda "yapabilme gücü" artmıştır? (yapabilme gücü)

-Kadınların "örgüt aracılığıyla güçlenme" deneyimleri nelerdir?/Kadınların sosyal girişimci kooperatifler aracılığıyla başkalarının güçlenmesine sağladıkları katkılar nelerdir? (birlikte gücü olma)

-Kadın kooperatifleri kadınların kendi (iç) güçlerini ortaya çıkarmaya dönük neler yapmaktadır? (içsel güçlenme)

-Kadınlar, kadın kooperatifleri aracılığıyla ekonomik güçlenmeyi nasıl sağlamaktadır? (ekonomik güçlenme)

-Kooperatif sonrasında sosyal ilişkilerde ne gibi değişimler meydana gelmiştir? Kadınlar, kooperatif aracılığıyla hangi sosyal faaliyetlere katılmakta ve sosyalleşme nasıl sağlanmaktadır? (sosyal güçlenme)

-Kooperatif aracılığıyla kadınların kültürel anlamda güçlenmesi nasıl olmaktadır? (kültürel güçlenme)

-Kadınların kooperatifteki karar alma süreci nasıl işlemektedir? Bu sürece kimler dahil olmaktadır? Karşılaşılan sorunlar nasıl çözülmektedir? Ortakların siyasete ilgisi ne düzeydedir? Kooperatif-siyaset ilişkisi nasıldır? (politik güçlenme)

Araştırma sorunsalı ve alt araştırma sorularından yola çıkarak araştırmanın amacı; sosyal ve dayanışma ekonomileri içerisinde yer alan ve sosyal girişim modelleri arasında sosyal kooperatif biçiminde örgütlenen kadın kooperatiflerinin özelliklerinin belirlenmesi ve kadının güçlenmesi sürecindeki etkilerinin araştırılmasıdır. Bu kapsamda, Türkiye'de sınırlı sayıda olan sosyal kooperatif biçiminde çalışan sosyal girişimci kadın kooperatiflerinden iki tanesinin özellikleri incelenmekte, benzerlik ve farklılıkları tespit edilerek karşılaştırmalar yapılmakta ve kooperatiflerdeki aktörler (sosyal girişimci kadınlar ve diğer ortaklar) kadının güçlenmesi bağlamında çeşitli boyutlar gözetilerek bütüncül bir yaklaşımla incelenmektedir.

4.3. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI

Bu çalışmanın teorik çerçevesinin oluşturulması ve alan çalışması sürecinde birtakım sınırlılıklar ortaya çıkmıştır. Bu sınırlılıklar aşağıdaki gibidir:

- Tanımlama ve kriterlerin bu çalışmaya özgü olması nedeniyle, bu çalışmada belirlenen sosyal girişimci kadın kooperatifleri kriterlerine uyan kadın kooperatiflerinin tamamına ulaşmak, zaman kısıtı nedeniyle mümkün olmamıştır.
- Sosyal girişimci kadın kooperatifi olarak belirlenen yalnızca iki kadın kooperatifinde alan çalışması yapılması ve bu çalışmanın Türkiye'ye genellenememesi çalışmanın kısıtlarından biridir.
- Kadının güçlenmesi çok boyutludur. Bu çalışmada, kadının güçlenmesi yalnızca kadın emeği üzerinden tartışılmaktadır.
- Görüşmeler yalnızca belirlenen kadın kooperatiflerine ortak olan kişilerle yapılmıştır. Alan çalışması sırasında tanışılan gönüllüler, destekçiler ve yararlanıcılarla sohbet edilmiştir ancak derinlemesine görüşmeler yapılmamıştır. Bu durum örneklemin belirlenme sürecindeki dışlama kriterlerinden biridir.
- Araştırma öncesi belirlenen "katılımcıların en az bir yıldır ortak olması gerektiği" kriteri nedeniyle çalışmaya katılmaya istekli olan bazı ortaklarla görüşme yapılamamıştır.
- Alan araştırması sırasında pandemi sürecinin devam etmesi gerekçesiyle, maske takılmış; mesafeli olmaya özen gösterilmiştir. Bu durum ses kayıtları deşifre edilirken bazı sözcüklerin anlaşılmasını zorlaştırmıştır. Pandeminin kadın kooperatiflerinin çalışma sürelerini etkilemesi nedeniyle gözlem sürelerinin de kısaldığı söylenebilir. Bununla birlikte, bu durum araştırmayı etkileyecek bir olumsuzluğa neden olmamıştır.

4.4. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMSEL MODELİ

Bu kısımda, araştırmada kullanılan nitel araştırma yöntemi ve çoklu durum çalışması hakkında bilgi verilmekte; yöntem ve araştırma deseninin tercih edilme nedenleri açıklanmaktadır.

4.4.1. Bir Araştırma Yöntemi Olarak Nitel Araştırma

Çalışmaları tasarlarken araştırmanın amaçları, hedef kitle, araştırma soruları, veri toplama araçları, araştırmayı destekleyen kaynaklar, bulguların analiz ölçütleri gibi unsurlar yöntem seçiminde yol gösterici olmaktadır (Patton, 2018: 13). Araştırmacılar, araştırma konularına uygun olduğu gerekçesiyle de belirli bir araştırma metodunu tercih edebilmektedir (Silverman, 2021: 38). Bu durum yöntemlerin bağlama bağlı olduğunu göstermektedir (Patton, 2018: 12).

Sosyal bilimlerde, özel durumlarla ilgili derin bir anlayış geliştirmek ya da büyük örüntülerin altındaki anlam ve tercihleri anlamak için nitel metodlar kullanılmaktadır. Nicel çalışma "ne" sorusuna odaklanırken nitel çalışmalar "neden" ve "nasıl" sorularını kullanmaktadır (Berg ve Lune, 2019: 13). Nitel araştırmacılar, insan deneyimlerini ve deneyimlere yükledikleri anlamları anlamaya çalışırlar. Örneğin, emekli olduktan sonra kaç kişinin kısmi zamanlı işte çalışacağını bulmak yerine; emekliliğe nasıl alıştıkları, hayatlarının bu dönemi için ne düşündükleri gibi konularla ilgilenebilirler (Merriam, 2018: 5).

Literatürde sosyal girişimci kadın kooperatiflerinin özelliklerine ilişkin belirleyici ve kapsamlı bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu özel durumla ilgili bütüncül ve derinlemesine bir inceleme yapılarak öncelikle örgüte ilişkin verilere yer verilmiştir. İkinci olarak sosyal girişimci kadın kooperatifi ortaklarının duygu, düşünce ve deneyimleri "kadının güçlenmesi" bağlamında keşfetmek ve anlamlandırmak amacıyla derinlemesine incelenmiştir. Bu kapsamda bu çalışmada sosyal girişimci kadın kooperatiflerini incelemek ve kadın kooperatifi ortaklarının bu kooperatifler aracılığıyla güçlenme deneyimlerini ortaya koyabilmek amacıyla nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır.

4.4.2. Nitel Araştırma Deseni: İç İçe Geçmiş Çoklu Durum Çalışması

Nitel araştırma yönteminde kültür analizi (etnografi), olgu bilim (fenomenoloji), kuram oluşturma, durum çalışması (örnek olay), eylem araştırması gibi çeşitli nitel araştırma desenleri vardır. Araştırma desenleri, araştırmanın tutarlı ve amaca uygun olması için araştırmanın odağı, veri toplama ve analiz aşamasında araştırmacıya yol göstermektedir. Bununla birlikte birbirinden net biçimde ayrışmazlar ve araştırmacıya esnek bir bakış açısı sağlarlar (Yıldırım ve Şimşek, 2018: 67-74). Bu çalışmada, araştırma deseni olarak durum çalışması kullanılmıştır.

Durum çalışmasında araştırmacı gerçek yaşam içerisinde, belirli bir zaman diliminde, sınırlandırılmış bir veya çoklu durumlar hakkında birden fazla bilgi kaynağı kullanarak (gözlem, mülakat, görsel-işitsel materyaller ve doküman gibi) derinlemesine veri toplar, durum/ları betimler veya temaları ortaya koyabilir. Durum çalışmasındaki analiz birimi birden fazla durum (çok mekânlı çalışma) veya tek bir durum (tek mekânlı çalışma) olabilir (Creswell, 2021: 99).

Çoklu durum çalışmasında bir konu veya sorun seçilir ve araştırmacı konuyu örneklemek için birden fazla durum seçer. Farklı araştırma yerleri veya aynı yerde farklı programlar seçilebilir. Araştırmacı, konuya ilişkin farklı bakış açıları ortaya koymak için genellikle çoklu durumları amaçlı biçimde belirler (Creswell, 2021: 101). Durumlar benzer sonuçları (doğrudan yinelemeler) veya öngörülebilir nedenlerle çelişen sonuçları (kuramsal tekrarlamalar) yordamak için seçilmiş olabilir (Yin, 2017: 8).

Yin (2017: 7), durum çalışmasının temel olarak dört farklı biçimde tasarlanabileceğini belirtmektedir. Öncelikle durum çalışmasının tekli bir durumdan mı yoksa çoklu bir durumdan mı oluşacağına karar verilir. Daha sonra durumlar bütüncül veya iç içe geçmiş alt durumlar şeklinde seçilebilir. Bunlar bütüncül tek durum, iç içe geçmiş tek durum, bütüncül çoklu durum ve iç içe geçmiş çoklu durum biçimindedir.

Bütüncül çoklu durum çalışmasında her bir durum kendi içinde bütüncül olarak ele alınır ve daha sonra birbirleriyle karşılaştırılırken; iç içe geçmiş çoklu durum çalışmasında ise her bir durum kendi içinde çeşitli alt birimlere ayrılarak analiz edilebilir. Her iki çoklu durum çalışmasında da araştırmacının standart araçlarla alana gitmesi ve aynı boyutlarda verileri toplaması karşılaştırma yapılabilmesi açısından önemlidir (Yıldırım ve Şimşek, 2018: 301-302). Bu çalışmada iç içe geçmiş çoklu durum çalışması deseni kullanılması tercih edilmiştir. Tablo 4.1.'de bu araştırmada kullanılan model gösterilmektedir.

Tablo 4.1. Çoklu durum çalışması deseni modeli

Bağlam 1: Sosyal girişimci kadın kooperatifi	Durum 1 : Yelki Kadın Kooperatifinin sosyal girişim olarak belirlenmesi Analiz birimi 1 Yelki Kadın Kooperatifi	Durum 2: Defne Kadın Kooperatifinin sosyal girişim olarak belirlenmesi Analiz birimi 1 Defne Kadın Kooperatifi
Bağlam 2: Güçlenme Deneyimleri	Durum 1: Yelki Kadın Kooperatifi ortaklarının güçlenme deneyimleri Analiz birimi 2 Sosyal girişimci ve diğer ortaklar	Durum 2 : Defne Kadın Kooperatifi ortaklarının güçlenme deneyimleri Analiz birimi 2 Sosyal girişimci ve diğer ortaklar

Çoklu durum çalışması olarak nitelendirilme nedeni; araştırmanın iki farklı kadın kooperatifinde yapılarak farklı iki durumun değerlendirilmesidir. Bu çalışma, temelde iki farklı bağlamda ele alınmaktadır. Bunlardan ilki sosyal girişimci kadın kooperatiflerinin özelliklerinin belirlenmesi, ikincisi ise sosyal girişimci kadın kooperatiflerindeki kadınların güçlenme deneyimlerinin aktarılmasıdır. Yin (2017: 7), çoklu durum deseninin genellikle tekli durum deseninden daha zor olduğunu ancak sonradan toplanan verilerin bulgulara daha fazla güven kazandırdığını belirtmektedir.

4.5. ARAŞTIRMANIN ÖRNEKLEMİ

Örneklemenin en temel iki türü olasılıklı ve olasılıksız/amaçlı örneklemedir. Olasılıklı örnekleme türünde örneklemden evrene genelleme söz konusudur. Nitel araştırma geleneğinde, istatistiksel bir genelleme amacı olmadığı için olasılıklı örnekleme yerine amaçlı örnekleme tercih edilmektedir. Amaçlı örnekleme türünde, keşfetmek ve derinlemesine anlama istediği hâkimdir. Bu nedenle zengin bilgi içeren durumlar seçilir (Merriam, 2018: 76-77; Patton, 2018: 46).

Amaçlı örnekleme kendi içinde çeşitli teknikleri barındırmakta ve teorisyenler tarafından farklı biçimlerde sınıflandırılmaktadır. Amaçlı örneklemin en yaygın türleri tipik, aykırı, maksimum çeşitlilik, uygun, kartopu/zincirleme/ağ örnekleme olarak belirtilmektedir (Merriam, 2018: 77). Bu çalışmada da nitel gelenekten gelen amaçlı örnekleme teknikleri kullanılmaktadır.

Amaçlı örneklemin iki seviyesi vardır. Öncelikle program/kuruluş/müdahale gibi durumları belirlemek için önceden oluşturulmuş kriterlere göre vaka belirlenmelidir. İkinci olarak vakada yer alan insanlar, etkinlikler, belgelerden oluşan örneklem belirlenmelidir (Merriam, 2018: 258-259). Bu çalışmada ilk seviye için, "sosyal girişimci kadın kooperatifleri" biçiminde ifade edilen örgütlenmeler tanıtılmaktadır. Bu ilk seviyede "tipik durum örneklemesi" kullanılmıştır. Tipik durum örneklemesi, "…araştırmacı yeni bir uygulamayı veya bir yeniliği tanıtmak istiyorsa, bu uygulamanın yapıldığı veya yeniliğin olduğu bir dizi durum arasından, en tipik bir veya birkaç tanesini saptayarak bunları çalışabilir." (Yıldırım ve Şimşek, 2018: 120) biçiminde ele alınmaktadır. Kadının güçlenmesini ölçen ikinci seviyede ise "ölçüt örnekleme" kullanılmıştır. "Bu örnekleme yöntemindeki temel anlayış önceden belirlenmiş bir dizi ölçütü karşılayan bütün durumların çalışılmasıdır." (Yıldırım ve Şimşek, 2018: 122) şeklinde ifade edilmektedir.

4.5.1. Amaçlı Örneklemin Birinci Seviyesi

Örneklemin ilk seviyesinin belirlenmesi yani sosyal girişimci kadın kooperatifi olup olmadığının tespiti için benimsenen dahil edilme kriterleri aşağıdaki gibidir:

- British Council, 2019 raporunda belirlenen sosyal girişimcilik kriterlerine uyması (British Council, 2019),
- Kamu kurum ve kuruluşları dışında örgütlenmesi,
- En az bir yıldır faaliyette olması,
- Sosyal girişimcilik unsurlarını taşıması kriterlerine uygun olma şartları gözetilmektedir.

Durum çalışmalarını seçmede bir uzmanın yargısı kullanılmakta ya da belirlenen bir amaçla bir durum seçilebilmektedir. Araştırmacı seçilen durumların nüfusu temsil edip etmediğini bilememektedir (Neuman, 2017a: 322). Bu kapsamda akademisyen, sosyal girişimci, sosyal kooperatif danışmanı gibi bireylerden uzman görüşü alınarak belirtilen kadın kooperatifleri öncelikle internet ve sosyal medya aracılığıyla taranmış, ikinci olarak seçim kriterlerine uyan aday kadın kooperatifleriyle telefon yoluyla iletişime geçilmiş, araştırma hakkında bilgi verilmiş, üçüncü olarak bu kooperatiflerin sosyal girişim kriterlerine uygunluğunu teyit etmek amacıyla yöneticileriyle ön görüşme yapılmıştır.

Bu kapsamda araştırma kriterlerine uygunluk yanında sosyal girişimcilerin araştırmaya olan ilgisi, her ikisinin de kadın hareketleri/kadın mücadeleleri sonucunda örgütlenmeleri, kırsaldaki kadının güçlenmesine yönelik benzer motivasyonları olması gibi benzerlikler yanında farklı coğrafi konumda olmalarından kaynaklı farklı örgüt dinamikleri olabileceğine yönelik öngörü nedeniyle İzmir ilinde bulunan Yelki Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifi ve Hatay ilinde bulunan Defne Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifi seçilmiştir. İzmir'de çalışma nedenleri arasında; göç olgusu ile derinleşen kırsal-kentli ayrımının "aşağısı" ve "yukarısı" biçiminde ayrışan bölgesel bir konumlanışı beraberinde getirmesi ve kadın kooperatifinin bu süreçteki çabası, ev hizmetlisi-memur emeklisi-tarım çalışanı gibi farklı iş kollarından kadınların ortak mücadele için birleşmesi gibi unsurlar etkili olmuştur. Hatay'da çalışma nedenleri arasında ise; farklı etnik köken-din-mezhep-dile sahip farklı kadın kimliklerinin bir arada olması, kooperatif yapısının üç farklı bölgeye ayrılması ve her bir bölgenin kendine özgü dinamiklerinin kadın kimliğine yansıması gibi nedenler öne çıkmıştır. Bu kapsamda araştırmanın farklı kadın kimlikleri üzerinden yürütülerek çeşitliliğin sağlandığı düşünülmektedir.

Kooperatif bilgileri Tablo 4.2.'de gösterilmektedir. Bununla birlikte bulgular bölümünde kooperatiflere ilişkin bilgiler detaylandırılmaktadır.

Tablo 4.2. Kooperatif bilgileri

Kooperatifler	Yelki Kadın Kooperatifi	Defne Kadın Kooperatifi
Yasal statüsü	Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifi	Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifi
Kuruluş yeri	İzmir	Hatay
Kuruluş yılı	2019	2014
Faaliyet yerleri	-İzmir'in Güzelbahçe ilçesine bağlı Yelki Mahallesi	-Hatay'ın Yayladağı ilçesine bağlı Turfanda köyü, -Hatay'ın Defne ilçesine bağlı Yeşilpınar Mahallesi
Faaliyet alanları	-Tarım/gıda üretimi, -Yöresel yemekler, -Hediyelik eşya ve tasarım, -Atölyeler.	-Tarım/gıda üretimi, -Tıbbi aromatik bitkiler, -El sanatları.
Mevcut ortak sayısı	41	35
Yönetimdeki ortak sayısı	3	5

Yelki Kadın Kooperatifi, 2019 yılında İzmir'in Güzelbahçe ilçesine bağlı Yelki Mahallesi'nde kurulmuştur. Kadın Kooperatifi üretici kooperatif olmasının yanında bu çalışmada sosyal kooperatif olarak değerlendirilmektedir. Kooperatif,

zeytin-susam-buğday gibi tarımsal ürünler; zeytinyağı, salça gibi gıda ürünleri üretmektedir. Kooperatif ortakları çıratma, kabak çiçeği dolması, Yelki pidesi gibi yöresel yemekler yapıp satmaktadır. Hediyelik eşya ve takı tasarımı yapılmakta ve seramik, kök boya, ekoprint gibi çeşitli atölyelerde ortaklar çalışmaktadır. Yelki Kadın Kooperatifi'nde yönetimde 3 ortak bulunmaktadır, toplam ortak sayısı ise 41'dir.

Defne Kadın Kooperatifi, 2014 yılında Hatay'ın merkez ilçelerinden birisi olan Defne'nin Yeşilpınar Mahallesi'nde kurulmuştur. Kooperatifte, ortakların üretim yapması yanında sosyal ve kültürel faaliyetlere de önem verilmektedir. Öncelikle kadın istihdamının artırılmasına odaklanan kooperatif, bu yolla tarımsal üretimin sürdürülebilirliğini de sağlamakta, Hatay'a özgü tıbbi aromatik bitkiler ve yöresel ürünlerin tanıtılmasına katkı sunmaktadır. Ortaklardan bazıları el sanatları yapmaktadır. Tarımsal üretim Hatay'ın Yayladağı ilçesine bağlı Turfanda köyünde yapılmakta, buradaki ortaklar ürettikleri ürünleri kooperatife satarak gelir elde etmektedir. Turfanda köyünde üretilen ürünler Yeşilpınar Mahallesi'ndeki işletme binasına getirilerek oradaki ortaklar tarafından işlenmekte ve paketlenmektedir. Defne Kadın Kooperatifi'nde yönetiminde 5 ortak vardır ve toplam ortak sayısı ise 35'dir.

4.5.2. Amaçlı Örneklemin İkinci Seviyesi

Örneklemin ikinci seviyesinin belirlenmesi ise ilk seviyede belirlenen kadın kooperatiflerindeki kadın sosyal girişimciler ve diğer kooperatif ortaklarının seçimiyle ilgilidir. Katılımcıların seçiminde de bazı ölçütler bulunmaktadır. Bu kapsamda katılımcıların araştırmaya dâhil edilme kriterleri aşağıda belirtilmiştir:

1. Belirlenen kadın kooperatifleri bünyesinde yer almak,
2. Sosyal girişimci/yönetici ya da aktif çalışan ortak olmak,
3. Kadınların örgüt yapısına ve güçlenmeye ilişkin bilgi ve deneyimlerini ortaya koymak için belirli bir süreç gerektiğinden çalışanların en az bir yıl kooperatif faaliyetlerine veya kooperatif öncesi çalışmalarına katılım sağlamış olmasıdır.

Nitel araştırmada örneklem büyüklüğünün ne kadar olması gerektiğiyle ilgili bir kural yoktur. Örneklem büyüklüğü; merak edilenlere, amaca, neyin yararlı olacağına, güvenirliğe, mevcut zaman ve kaynaklara bağlı olabileceği gibi (Patton, 2018: 244), kaç durumun çalışıldığına, toplanacak veri miktarına yahut derinliği ve genişliğine, süreçlerin tekrar etmesiyle oluşacak doyum noktasına göre de belirlenebilmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2018: 124-125). Bu kapsamda yapılan iki

durum çalışmasında katılımcıların seçimi, verilerin miktarına ve tekrar etmesine bağlı biçimde araştırma boyunca değişim halinde olmuştur; görüşmeler görüşme sorularına verilen bilgilerin tekrar etmesiyle doyum noktasına ulaşıldığında sonlandırılmıştır. Bu kapsamda Hatay Defne Kadın Kooperatifi'nde yer alan toplam 35 ortak içinden 17 katılımcı ve İzmir Yelki Kadın Kooperatifi'nde yer alan toplam 41 ortak içinden ise 19 katılımcı olmak üzere toplam 36 katılımcıyla görüşme yapılmıştır. Katılımcıların yaşı, doğum yeri, eğitim durumu, medeni durumu, mesleği/işi ve sosyal güvence durumu gibi sosyodemografik özellikleri Tablo 4.3.'te görülmektedir.

Tablo 4.3. Katılımcıların sosyodemografik özellikleri

	Katılımcı kodu	Yaş	Eğitim durumu	Medeni durumu	Mesleği/işi	Sosyal güvence durumu
İzmir Yelki Kadın Kooperatifi	İK1	53	İlkokul	Evli	Ön muhasebe	Sigortalı
	İK2	58	İlkokul	Evli	Ev kadını	Sigortası yok
	İK3	40	Lise	Evli	Esnaf	Sigortalı
	İK4	38	Lisans	Evli	Mali müşavir	Sigortası yok
	İK5	57	Lisans	Evli	Satış yöneticisi	Sigortalı
	İK6	47	Lise	Evli	Ev kadını	Sigortası yok
	İK7	70	İlkokul	Evli	Ev kadını	Sigortası yok
	İK8	57	İlkokul	Evli	Ev kadını	Sigortası yok
	İK9	54	Lisansüstü	Evli	Hemşire	Sigortalı
	İK10	40	Lise	Evli	Ev kadını	Sigortası yok
	İK11	59	Lise	Evli	Ev kadını	Sigortalı
	İK12	40	Önlisans	Evli	Öğretici	Sigortası yok
	İK13	37	İlkokul	Evli	Çiftçi	Sigortası yok
	İK14	63	Ortaokul	Evli	Ev kadını	Sigortası yok
	İK15	62	İlkokul	Evli	Ev kadını	Sigortası yok
	İK16	69	Lise	Evli	Ev kadını	Sigortası yok
	İK17	52	Lisans	Evli	Hemşire	Sigortalı
	İSG1	58	Lisans	Evli	Muhasebeci	Sigortalı
	İSG2	56	Lisans	Evli	Bankacı	Sigortalı
Hatay Defne Kadın Kooperatifi	HK1	58	İlkokul	Bekâr	Ev kadını	Yeşil kart
	HK2	49	İlkokul	Evli	Ev kadını	Sigortası yok
	HK3	51	İlkokul	Evli	Ev kadını	Sigortalı
	HK4	57	İlkokul	Evli	Ev kadını	Sigortası yok
	HK5	52	İlkokul	Evli	Ev kadını	Sigortası yok
	HK6	47	Lisans	Evli	Mozaik sanatçısı, eğitmen	Sigortalı
	HK7	41	Ortaokul	Evli	Öğrenci işleri personeli	Sigortalı
	HK8	52	Ortaokul	Evli	Ev kadını	Yeşil kart
	HK9	44	İlkokul	Bekâr	Ev kadını	Yeşil kart
	HK10	40	İlkokul	Evli	Ev kadını	Sigortalı
	HK11	38	İlkokul	Bekâr	Çiftçi	Sigortalı
	HK12	57	İlkokul terk	Evli	Ev kadını	Sigortası yok
	HK13	34	Ortaokul	Evli	Ev kadını	Yeşil kart
	HSG1	45	İlkokul	Evli	Esnaf	Sigortalı
	HSG2	43	Lise	Bekâr	Memur	Sigortalı
	HSG3	40	İlkokul	Evli	Ev kadını	Sigortalı
	HSG4	32	Lise	Evli	Ev kadını	Sigortalı

Araştırmaya katılan Yelki Kadın Kooperatifi ortaklarının yaş aralığı 37-70 olup yaş ortalaması 53,15; Defne Kadın Kooperatifi ortaklarının yaş aralığı 32-58 olup yaş ortalaması ise 45,88 bulunmuştur. Her iki kooperatifteki katılımcı yaşlarının 32 ile 60 arasında değiştiği ve yaş ortalamasının 49,72 olduğu görülmektedir.

Ortakların eğitim durumlarına bakıldığında Yelki Kadın Kooperatifi'nde lisansüstü (1), lisans (5), önlisans (1), lise (4), ortaokul (1), ilkokul (6); Defne Kadın Kooperatifi'nde ise lisans (1), lise (2), ilköğretim/ortaokul (3), ilkokul (10) ve ilkokul terk (1) biçimindedir. Yelki Kadın Kooperatifi'ndeki ortakların eğitim seviyelerinin daha yüksek olduğu görülmektedir.

Yelki Kadın Kooperatifi'ndeki ortakların tamamı evlidir ve bu kadınların 11'i kendi sosyal güvencesi bulunmadığı için eşlerinden yararlandığını belirtmektedir. Defne Kadın Kooperatifi ortaklarının 13'ü evli, 4'ü ise bekârdır. Evli olanlardan 4'ü kendisine ait bir sosyal güvencesi olmadığını belirtmiştir. Yeşil Kart sahibi 4 ortak vardır ve diğerleri ise sigortalıdır. Defne Kadın Kooperatifi ortaklarının bir kısmı devletin verdiği teşviklerden yararlanarak kooperatif aracılığıyla sigorta yaptırmıştır. Kooperatifte toplam 9-10 kadının sigorta yaptırdığı belirtilmektedir. Sigortası olmayan kadınların ise bazılarının Yeşilkart sahibi olması, bazılarının teşvik bittikten sonra ödeyemeyeceklerini düşünmesi, yaşlarının büyük olduğu için emekli olamayacaklarını düşünme, kadınların çocuk yardımı alması ve bazılarının ise eşlerinin müsaade etmemesi gibi nedenlerle teşviklerden yararlanmadığı söylenmiştir.

Katılımcılara mesleklerinin ne olduğu sorulmuş ve verilen cevaplara göre Defne Kadın Kooperatifi'nde yevmiye usulü çalışan kişiler ve Yelki Kadın Kooperatifi'nde üretici pazarına çıkarak oradan gelir elde edenlerin çoğu kendisini "ev kadını"[100] olarak nitelendirmiştir. Bu nedenle kooperatifte yapılan işler bu parametreye dahil edilmemiştir ve "ev kadını" meslek grubu olarak tanımlanmıştır. Yelki Kadın Kooperatifi'ndeki ortakların meslek/işlerine bakıldığında aralarında öğretici, hemşire, ön muhasebeci, muhasebeci, satış yöneticisi, mali müşavir, bankacı, esnaf ve çiftçi olduğu; Defne Kadın Kooperatifi'nde ise öğrenci işleri personeli, memur, mozaik sanatçısı, esnaf, çiftçi olduğu görülmektedir.

[100]Katılımcıların çoğu, "ev hanımı" ifadesini kullanmış olsalar da bu çalışmada bu ifadenin yerine "ev kadını" ifadesi tercih edilmektedir.

4.6. VERİ TOPLAMA SÜRECİ

Veri toplama, ortaya çıkan araştırma sorunsalına cevap vermek için nitelikli bilgiler toplamayı amaçlayan, birbiriyle ilişkili faaliyetlerdir (Creswell, 2021: 148). Bu çalışmada görüşme ve gözlem olmak üzere iki farklı yolla veriler toplanmıştır. Bu kısımda, ilk önce veri toplama araçları yoluyla verilerin nasıl toplandığına ilişkin bilgi verilmekte, ardından veri toplama sürecindeki etik hassasiyetler ele alınmaktadır.

4.6.1. Yarı Yapılandırılmış Görüşme Verilerinin Toplanması

Deneyimler, tutumlar, düşünceler, niyetler, yorumlar, zihinsel algılar ve tepkiler gibi gözlemlenemeyen unsurlar görüşme yoluyla anlamaya çalışılır (Yıldırım ve Şimşek, 2018: 130). Görüşmelerin temel amacı, kişilerin bakış açılarına ulaşmaktır. Görüşmeden elde edilen verilerin anlamlı, bilinebilir ve açığa çıkartılabilir olduğu varsayılır. Araştırmacı, kişilerin aklından geçenleri ortaya çıkarmak ve hikâyeleri bir araya getirmek ister (Patton, 2018: 341).

Bu çalışmada derinlemesine yüzyüze görüşmeler yapılmış olup görüşme soru formları, araştırmacı tarafından literatür dikkate alınarak "yarı yapılandırılmış formatta" hazırlanmıştır. Hazırlanan taslak sorular, "tez izleme komitesi öğretim üyeleri" ve "akran görüş ve önerileri" alınarak düzenlenmiştir. Görüşme soru formları, "sosyal girişimci/yönetici kadınlara yönelik" ve "diğer çalışan ortaklara yönelik" iki ayrı biçimdedir. Keşfetmeyi ve katılımcı düşüncelerini daha rahat anlatmasını olanaklı kılan açık uçlu sorular ağırlıktadır. Tablo 4.4.'te çalışma gruplarına göre iki ayrı formatta hazırlanmış soruların dağılımı gösterilmektedir.

Tablo 4.4. Çalışma gruplarına göre görüşme soruları

Soru kategorileri	Görüşme sorularının içerikleri	Sosyal girişimci/yönetici kadınlara yönelik sorular	Çalışanlara yönelik sorular
Ekosisteme yönelik sorular	-Dayanışma temelli örgütlenmeler, sosyal girişimler ve kadın kooperatiflerine yönelik bilgi soruları.	3	-
Örgüte yönelik sorular	-Örgütün sosyal girişim olarak değerlendirilmesi, -Kuruluş öncesi kadın hareketleri ve kadın örgütlenmesi deneyimleri, -Örgütün organizasyon yapısı, -Kuruluş motivasyonu ile kooperatif yapısının ve türünün tercih edilme nedenleri, -Örgütün faaliyet alanı, -Kuruluş öncesi/sonrası alınan destekler, -Yaşanılan sorunlar ve çözüm yolları.	16	-

Bireye yönelik sorular	-Sosyodemografik özellikler, -Örgütlenme deneyimleri, -Çalışma deneyimleri, -Boş zaman faaliyetleri.	17	18
Kadının güçlenmesine yönelik sorular	-Bir şeyin üzerinde gücü olma, -Yapabilme gücü, -İçten gelen güç, -Birlikte gücü olma, -Ekonomik güçlenme, -Sosyal güçlenme -Politik güçlenme, -İş birliği ve ağ kurma yoluyla güçlenme, -Toplumsal cinsiyet rollerindeki değişim yoluyla güçlenme, -Baskıcı sosyal ve kültürel normlarla mücadele yoluyla güçlenme, -İletişim araçları kullanımı yoluyla güçlenme, -Eğitim yoluyla güçlenme.	20	18

Sosyal girişimci/yönetici kadınlara yönelik görüşme soru formunda toplam 56 soru bulunmaktadır. İlgili görüşme soru formunun tamamı Ek-C'de gösterilmektedir. Bu sorular, veri analizinden bağımsız olarak ekosisteme yönelik, örgüte yönelik, bireye yönelik ve güçlenmeye yönelik sorular biçiminde sınıflandırılmaktadır.

Çalışanlara (diğer ortaklara) yönelik hazırlanan görüşme soru formunda ise toplam 36 soru vardır. İlgili görüşme soru formunun tamamı Ek-D'de gösterilmektedir. Bu sorular; bireye ve güçlenmeye yönelik şeklinde hazırlanmıştır.

Genel olarak bakıldığında, her iki gruba (çalışanlara/sosyal girişimci kadınlara) yönelik sorular; demografik özellikler, örgütlenme deneyimleri, çalışma deneyimleri, boş zaman faaliyetleri biçimdedir. Yine her iki gruba yönelik güçlenmeye ilişkin sorular; birlikte gücü olma, bir şeyin üzerinde gücü olma, yapabilme gücü, içten gelen güç, politik güçlenme, ekonomik güçlenme, sosyal güçlenme yanında iş birliği ve ağ kurma yoluyla güçlenme, toplumsal cinsiyet rollerindeki değişim yoluyla güçlenme, baskıcı sosyal ve kültürel normlarla mücadele yoluyla güçlenme, iletişim araçları kullanımı yoluyla güçlenme, eğitim yoluyla güçlenmeyi belirleyecek biçimindedir.

Örgüte ve ekosisteme yönelik sorular, yalnızca sosyal girişimci/yönetici kadınlara sorulmuştur. Bunlardan örgüte ilişkin sorular; örgütün sosyal girişim olarak değerlendirilmesine yönelik belirleyici sorular, örgütün sosyal girişim olarak algılanmasına yönelik sorular, kuruluş öncesi kadın hareketleri ve kadın örgütlenmesi deneyimleri, örgütün organizasyon yapısına ilişkin sorular, kuruluş motivasyonu ve kooperatif yapısının ve türünün tercih edilme nedenleri, örgütün faaliyet alanına ilişkin

sorular, kuruluş öncesi/sonrası alınan destekler, yaşanılan sorunlar ve çözüm yolları biçiminde sınıflandırılmıştır. Ekosisteme yönelik sorular ise herhangi bir sınıflandırma yapılmadan dayanışma temelli örgütlenmelere, sosyal girişimlere ve kadın kooperatiflere yönelik bilgi soruları biçimindedir.

Araştırmanın ilk olarak duyurulması, her iki kooperatifte de sosyal girişimci kadın/yöneticiler aracılığıyla sosyal medya ve internet tabanlı bir uygulama (app) aracılığıyla sağlanmıştır. Hatay Defne Kadın Kooperatifi ortaklarıyla yapılan görüşmeler üç farklı bölgede (1-Hatay merkezi, 2-Merkez ve kırsalın ortasında kalan Defne ilçesine bağlı Yeşilpınar Mahallesi'ndeki kadın kooperatifi işletmesi, 3-Kırsalda Yayladağı ilçesine bağlı Turfanda köyü) yapılmıştır. Merkezde ve kadın kooperatifinin bulunduğu yerdeki görüşmeler kooperatif başkanı tarafından; kırsalda yapılan görüşmeler ise kırsalda yaşayan yönetici iki ortak tarafından organize edilmiştir. Yelki Kadın Kooperatifi'nde ise görüşmeler, çoğunlukla kooperatif başkanı tarafından organize edilmiştir. Ortakların bir kısmına Yelki Üretici Pazarındaki stantlarında ulaşılmış, birkaç kişiyle ise kooperatif binasında karşılaşma sonucu görüşme yapılmıştır.

Görüşmeler sırasında konuşmanın akışına göre bazı soruların yerleri değiştirilmiş, bazı sorular atlanmış, bazı sorular ise eklenmiştir. Görüşmelerde katılımcının konuşmasını destekleyecek ve ayrıntılı yanıtlar vermesini sağlayacak olan "sonda sorular" ve soruların anlaşılmama ihtimali gözetilerek bazı sorulara ilişkin öncesinden hazırlanan ve aynı sorunun farklı biçimde ifade edilmesi anlamına gelen "alternatif sorular" eklenmiştir. Katılımcılar bazı zamanlarda araştırma konusu dışında ve özel bilgiler vermiş olsa da konuşma çoğunlukla kesilmemiş, araştırmacı aktif dinleyici olarak görüşmeye devam etmiştir.

Alan araştırması, etik kurul onayından sonra 25.10.2021-13.05.2022 tarihleri arasında yapılmış olmakla birlikte, veriler yoğun olarak iki buçuk aylık bir sürede (kasım, aralık, ocak) toplanmıştır. Hatay'da 17 kişi ile yapılan toplam görüşme süresi 17 saat 21 dakika sürmüştür; katılımcı başına düşen ortalama görüşme süresi 61 dakikadır. İzmir'de 19 kişi ile yapılan toplam görüşme süresi ise 23 saat 25 dakikadır; katılımcı başına düşen ortalama görüşme süresi ise 74 dakikadır. Her iki kooperatife ilişkin ortalama görüşme süresi ise 68 dakika bulunmuştur. En kısa görüşme süresi İzmir'de 17 dakika, Hatay'da 23 dakika; en uzun görüşme süresi ise İzmir'de 120

dakika, Hatay'da 282 dakikadır. Görüşmeler genellikle tek seferde yapılmış olup yalnızca üç katılımcının görüşme süresi uzadığı için başka bir günde görüşmeye devam edilmiştir. Bununla birlikte, ön görüşmelerdeki görüşme süresi dahil edilmemiştir.

4.6.2. Gözlem Verilerinin Toplanması

Gözlem, nitel araştırmada yaygın olarak kullanılan diğer bir veri toplama yöntemidir. En önemli özelliği, araştırmacıya verilere ilk elden ulaşmasını sağlamasıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2018: 173). Gözlemlerde araştırma amaç ve sonuçlarına göre fiziksel ortam, katılımcılar, konuşmalar, araştırmacının kendi davranışları beş duyu organı kullanılarak izlenir. Gözlemler genellikle dört biçimde yapılır. Bunlar; tam katılımcı, gözlemci olarak katılımcı, katılımcı olmayan gözlemci ve tam gözlemci biçimindedir. İyi bir araştırmacı rolünü katılımcı olmayan gözlemciden zamanla diğerlerine doğru değiştirebilir (Creswell, 2021: 168-169).

Creswell (2021: 169)'in belirttiği gibi, bu çalışmada öncelikle katılımcı olmayan gözlem yapılarak dışarıdan bir araştırmacı olarak izleme, dinleme ve not alma işlemleri yapılmış ve zaman içerisinde ise içeriden birisi haline gelme yolu takip edilmiştir. Araştırmacı, kadın kooperatiflerinin düzenledikleri etkinliklere/törenlere onlarla birlikte katılmış, kooperatif dışı arkadaş ortamlarına davet edilmiş ve bazı katılımcıların aileleriyle de tanışmıştır. Bu ortamlarda araştırma odaklı kalmaya özen gösterilmiş ve araştırmacı rolü devam ettirilmiştir. Gözlemler tek bir araştırmacı tarafından yapılmıştır. Gözlemler sırasında araştırmacı hem içeriden birisi gibi davranmış, hem de araştırmacı kimliğinden uzaklaşmamaya gayret ederek bir denge kurmaya çalışmıştır.

Alan verileri deneyimler, hatırlananlar ve alan notlarına kaydedilenlerdir (Neuman, 2017b: 569). Alan araştırması verilerinin çoğu notlar alma biçiminde yapılmaktadır. Bunlar içinde; haritalar, diyagramlar, fotoğraflar, görüşmeler, ses kayıtları, videolar, hatırlatma notları, alandan alınan nesneler, alanda çiziktirilmiş notlar ve alandan uzakta yazılmış notlar yer almaktadır. Notlar alınırken alanda geçirilenden daha fazla zaman geçirilebilir (Neuman, 2017b: 573).

Bu çalışmada, görüşme öncesinde literatürden yararlanılarak gözlem çizelgeleri hazırlanmıştır. Bu çizelgeler genellikle görüşmeler sırasında kullanılmış ve hemen tüm katılımcılara ilişkin çizelgelere notlar alınmıştır. Bu çizelgelerin başında katılımcı

kodu, görüşme yeri, tarihi ve saati belirtilmiştir. Ortam, çevre, davranışlar, giyim kuşam, beden dili, konuşma içindeki sözcük seçimi, ses tonu gibi detaylar yanında deneyimler, hayal kırıklıkları gibi bilgiler gözlem notları olarak tutulmuştur. Gözlem çizelgesi EK-E'de gösterilmektedir.

Süreç içerisinde araştırmacı, kendisini de gözlemlemiş ve alan günlüklerine duygu ve düşüncelerini yazmıştır. Araştırmacı ve katılımcılar yanında alanda karşılaşılan ve kadın kooperatifleriyle bağlantılı kişilerle (gönüllüler, katılımcı aileleri, esnaf gibi) ilgili düşünce ve gözlemler de alan günlüğüne eklenmiştir. Alan günlükleri, görüşmeler sırasında ve sonrasında da çok vakit geçirmeden düzenli biçimde yazılmıştır. Bazı günler, gün içinde yaşananlar ses kaydı olarak da kaydedilmiştir. Görüşme sonrasında notları tek bir yerde toplama ve sonrasında da organize etmeyi kolaylaştırması nedeniyle internet tabanlı bir uygulama kullanılmıştır.

4.6.3. Veri Toplama Sürecindeki Etik Hassasiyetler

Yelki Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifi ve Defne Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifi'nde araştırma yapmak için etik kurulu onayından önce ön görüşmeler yapılarak bu kooperatiflerin çalışmaya katılmak istediklerine ilişkin öncelikle sözlü onay alınmıştır.

Bu araştırma için gerekli etik kurul onayı, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu tarafından 01.10.2021 tarihinde alınmıştır. İlgili protokol no: 210389 ve karar no: 352 olup Ek-F'de yer almaktadır. Etik kurul onayından sonra kadın kooperatifine bir dilekçe yazılmıştır. Bu dilekçede tez ve tezden üretilecek tüm yayınlarda kooperatifi inceleme onayı verilmesi, kooperatif adının tezde yer alması ve çalışanlarla görüşme hususunda izin verilmesi konuları belirtilmiştir. Bununla birlikte alınan etik kurul onayı da kooperatiflere iletilmiştir. Kooperatiflerden hem sözlü hem de yazılı olarak gerekli olan kurum izinleri alınmıştır. Kurum izinleri alındıktan sonra veri toplama süreci başlamıştır.

Araştırmanın konusu, amacı, ne için yapıldığı, bilgilerin nerede kullanılacağı, gizliliğin nasıl sağlanacağı, ortalama görüşme süresi, gönüllülük esasına dayanması, veri toplama araçları ve ses kaydı alınması gibi hususlarda katılımcılar bilgilendirilmiştir. Sözlü anlatım yanında tüm bu bilgiler katılımcıya yazılı olarak da sunulmuştur. Katılımcılardan araştırmanın amacını anladığına, araştırmaya kendi isteğiyle, hiçbir baskı ve telkin olmaksızın katılmayı kabul ettiğine dair onay

alınmıştır. Özetle, araştırmaya katılmaya gönüllü olan kişilere araştırmayla ilgili bilgi verilip sözlü ve yazılı olarak rızaları alındıktan sonra görüşmelere başlanmıştır. Araştırma boyunca imzalar yalnızca bilgilendirilmiş olur formunda alınmıştır. Hem araştırmacı hem de katılımcı tarafından imzalı formun kopyası katılımcılara verilmiştir. Bilgilendirilmiş olur formu EK-B'de gösterilmektedir.

Görüşmeler, katılımcıların kendilerini rahat hissettikleri sessiz ve mahremiyetin sağlanacağı ortamlarda (ev, işyeri, pazaryeri[101] ve kooperatif işletmesi) yapılmıştır. Görüşmelerin yeri, gün ve saati katılımcıların tercihi gözetilerek ayarlanmıştır. Koşullara uygun olması durumunda kadınlara ulaşmanın kolaylığı ve çalışma ortamında gözlem yapılabilmesi gibi nedenlerle veri toplama yeri olarak kooperatif işletmesi tercih edilmiştir.

Verileri toplama, yalnızca araştırmacı tarafından yapılmıştır. Araştırma soruları katılımcıları rahatsız etmeyecek biçimde ötekileştirmeden, insani değerler gözetilerek sorulmuştur. Soruların açık ve net olmasına özellikle dikkat edilmiş, anlaşılmama durumunda alternatif sorularla görüşmeye devam edilmiştir. Katılımcıların vermiş oldukları hatalı ve tutarsız bilgilerde dahi kolaylaştırıcı role devam edilmiştir. Katılımcının kendisini rahatlıkla ifade edeceği ortam yaratılmak istenmiştir. Bu kapsamda eşit güç ilişkisi kurulmaya çalışılmış, iş birliği ve uyum sağlanması hususu önemsenmiştir.

Bu çalışmada, katılımcının bilgi, görüş ve deneyimlerinin eksiksiz ve doğru biçimde kaydedilmesi, istenildiği zaman tekrarlı dinlemeler yapılabilmesi, görüşmenin akış ve bütünlüğünün sağlanması gibi nedenlerle ses kaydı kullanılmıştır. Kayıtta yaşanabilecek aksilikleri önlemek için hem telefonun ses kaydedici programı açılmış hem de profesyonel ses kayıt cihazı kullanılarak görüşmeler kaydedilmiştir. Araştırma verileri, çevrim içi/dışı veri tabanları kullanılarak ve bilgisayar ortamında kayıt altına alınmış ve tüm verilerle ilgili belgeler depolanmıştır.

[101]Pazaryerinde yapılan görüşmelerde de ses konusunda herhangi bir sorun yaşanmamıştır. Pandemi dönemi nedeniyle pazara gelen kişi sayısının az olması bunda önemli bir etkendir. Yine pandemi nedeniyle standlar arasındaki mesafenin uzak olması, görüşmelerin bir başka kişi tarafından duyulmasını da engellenmiştir.

Araştırma yapılan kooperatif ortakları arasında Türkçe okuma, konuşma ve yazması yeterli olmayan yalnızca bir dezavantajlı bireyle karşılaşılmıştır. Bu kişinin çalışmaya katılmaya gönüllü olmaması nedeniyle görüşme yapılmamıştır.

Katılımcılara, araştırma kapsamında gerekli görüldüğünde yeniden ulaşılması; araştırma verilerinin paylaşılmasını isteyen katılımcılara bulgu, sonuç ve değerlendirmeleri iletmek amacıyla e-posta adresleri alınmıştır. Katılımcıların doğum tarihi, demografik verilerde kullanılmak üzere yalnızca yıl olarak alınmıştır.

Katılımcılarla yeniden görüşme yapılması ihtimali gözetilerek kişisel bilgilerinden yalnızca isim/soyadı alınmıştır ve verilerin mahremiyetinin korunması amacıyla kodlama/rumuz sistemi kullanılmıştır. İsim kodlamaları ses kayıt dosyalarında ve gözlem notlarında da yapılmıştır. Bu kapsamda Hatay ilinde bulunan Defne Kadın Kooperatifi ortakları için "HK", sosyal girişimci/yönetici ortaklar için "HSG" kodu; İzmir'de bulunan Yelki Kadın Kooperatifi ortakları için "İK", sosyal girişimci/yöneticileri için ise "İSG" kodları tercih edilmiştir. Kodlama yapılırken sosyal girişimci kadın ve yönetici ortaklara ilişkin bir ayrım yapılmamış; analiz yapılırken yalnızca kadın kooperatiflerinin yönetim kurulu başkanları sosyal girişimci olarak değerlendirilmiştir.

4.7. VERİ ANALİZİ

Bu kısımda, yarı yapılandırılmış görüşme ve gözlem verilerinin analizinin nasıl yapıldığına ilişkin bilgiler yer almaktadır.

4.7.1. Yarı Yapılandırılmış Görüşme Verilerinin Analizi

Araştırma verileri toplandıktan sonra ses kayıtları dinlenerek veriler birebir ve her bir katılımcıya ait ayrı bir Microsoft Word belgesinde yazıya dökülmüştür. Veri analiz sürecinde, ilgili eğitimler alınarak bilgisayar destekli "MAXQDA 2022" programı kullanılmıştır. Bu yazılım Türkçe arayüzü olması, verileri görselleştirmeye imkan tanıması, nitel araştırmalarda sınırlı düzeyde de olsa gerekli görüldüğünde istatistiki bilgiler elde edilebilmesi gibi nedenlerle tercih edilmiştir.

Deşifresi yapılmış ses kayıt dosyaları programa aktarılmıştır. Çoklu durum çalışması yapılması ve sonrasında karşılaştırmaları mümkün kılması nedeniyle araştırma yapılan Yelki Kadın Kooperatifi ve Defne Kadın Kooperatifi ayrı iki klasörlerde depolanmıştır. Bu aşamada araştırma ile ilgisi olmayan bilgiler ve

mahremiyetin korunması amacıyla içerikle uyuşmayan özel-kişisel bilgiler ayıklanmış; veri kodlama aşamasında kolaylık sağlaması amacıyla katılımcının anlamadığı ve araştırmacı tarafından yinelenen sorular veya katılımcılar tarafından söylenen bazı anlamsız ifadeler çıkarılarak veriler temizlenmiştir. Araştırmacı ve katılımcı arasında yapılan birebir görüşmeler birer paragrafla birbirinden ayrılarak "Araştırmacı" ve "Katılımcı" ifadeleriyle biçimlendirilmiştir. Bu kapsamda Hatay Defne Kadın Kooperatifi'nde 17 katılımcı ile yapılan ayıklanmış ve biçimlendirilmiş veri dosyaları Times New Roman yazı karakteriyle 12 punto büyüklüğünde 6nk aralığında ve iki yana yaslı biçimde toplam 422 sayfa, İzmir Yelki Kadın Kooperatifi'nde 19 katılımcı ile yapılan ayıklanmış ve biçimlendirilmiş ses kaydı deşifreleri ise 382 sayfa olmak üzere toplam 804 sayfadır.

Betimsel analizde elde edilen veriler, önceden belirlenen temalara göre özetlenip yorumlanmakta; görüşülen bireylerin görüşlerini çarpıcı biçimde sunmak amacıyla "doğrudan alıntılar" yapılmaktadır. Betimsel analizde veriler önce sistematik ve açık biçimde betimlenir, sonra betimlemeler yorumlanır, neden-sonuç ilişkileri irdelenir ve sonuçlara ulaşılır (Yıldırım ve Şimşek, 2018: 239-240). İçerik analizi ise hacimli olan materyal içindeki temel anlam ve tutarlılıkları belirlemeye yönelik nitel veri indirgeme ve anlamlandırma çabası olarak ifade edilmektedir. Durum çalışmalarında içerik analizi yapılabilmektedir (Patton, 2018: 453).

Bu çalışmada, demografik özellikler gibi daha öncesinde belirlenmiş çeşitli tema-kategori veya kodların kullanılmasına olanak tanıyan ve doğrudan katılımcı ifadelerinin de yer aldığı "betimsel analiz" ve keşifsel bir süreci içermesi nedeniyle oluşturulacak yeni kodların, kategorilerin, temaların belirlenmesine olanak sağlayan "içerik analizi" yöntemleri kullanılmıştır.

Çalışma kapsamında, sosyal girişimci kadın ve diğer ortaklara ilişkin kişisel bilgiler gibi öncesinde belirlenen kategoriler betimsel analize tabi tutulmuştur. Katılımcı ifadelerinden elde edilen veriler, önceden oluşturulan çerçeveye göre işlenmiş, ilgili yerlerde doğrudan alıntılama tekniğiyle aktarılmış, bulgular tanımlanmış ve yorumlanmıştır.

İçerik analizi denildiğinde akla bir kodlama süreci gelmektedir. Miles ve Huberman (2021: 56)'ın kod tanımı "bir çalışmada toplanan tanımlayıcı ve yoruma dayalı bilgilere anlam birimleri atamak için kullanılan künye ve etiketler; Saldana

(2022: 4)'nın kod tanımı ise "sıklıkla dil temelli ya da görsel bir veriyi betimlemek amacıyla sembolik olarak kullanılan özetleyici, çarpıcı, özü yansıtan ve/veya çağrışımsal nitelikteki bir sözcük ya da kısa bir ifade" biçimindedir.

İçerik analizinin daha karmaşık bir süreç gerektirdiği düşünülebilir. Üstelik tüm bu süreçte kullanılan tek bir yol da yoktur. İçerik analizi yapılması benimsenen analiz yaklaşımına göre farklı biçimlerde olabilmektedir. Örneğin, araştırmacılar tümevarımcı, tümdengelimci ya da her iki yaklaşımı birlikte de kullanabilmektedir. Patton (2018: 453) tümevarımcı yaklaşımı, veri içindeki örüntülerin, kategorilerin ve temaların keşfedilerek araştırmacının veriyle etkileşimi yoluyla bulguların çıkması süreci olarak belirtmektedir. Diğer yandan tümdengelimci yaklaşımda ise veriler daha öncesinde oluşturulmuş mevcut çerçevelere göre analiz edilmektedir. Yıldırım ve Şimşek (2018: 246)'nin belirttiği gibi her ikisinin birleşiminden oluşan "tümevarımcı ve tümdengelimci kodlama" birlikte de yapılabilir. Burada verilerin analizinden önce genel kavramsal bir yapı oluşturulup kategoriler ve temalar belirlenir. Verilerin incelenmesiyle sonradan ortaya çıkan kodlar da bu listeye dahil edilir.

Bu çalışmada, araştırmacı hem oluşturduğu teorik çerçeveden yola çıkarak hem de alandan gelen verilerden yararlanarak kodlama aşamasında tümdengelim ve tümevarım yaklaşımlarını birlikte kullanmıştır. Bu yaklaşımla hem teorik çerçeve önemsenmekte hem de alan araştırmasından gelen sesler duyulmaktadır. Bu kapsamda öncelikle oluşturulan teorik çerçeveye ve araştırma sorularına uygun temalar oluşturulmuştur. Daha sonrasında katılımcı deşifreleri teker teker ve tekrarlı okumalar yaparak araştırmacı tarafından kodlanmıştır. Kodlama çoğunlukla invivo (katılımcıların kendi ifadelerinden oluşan kavramlar), açık kodlama ve excen kodlama (tema alt başlıklarının kategorileşmesi) biçiminde yapılmıştır. Ortak özellikleri olan, benzer kodlar birbiri ile ilişkilendirilerek (kodlardan örüntü oluşturma) kod sayısı azaltılmış ve kodlar gruplara ayrılarak veriler indirgenmiştir. Bu aşama kategorilerin oluşturulduğu aşamadır. Süreç içerisinde çoğunlukla kod ve kategori oluşturma işlemi eş zamanlı yürütülmüştür.

Bu çalışmada, belirgin bir kuramdan yararlanılmadığı gerekçesiyle kodlamaları yaparken hazır bir kod listesi kullanılmamıştır. Ancak araştımacının oluşturduğu teorik çerçeveye uygun biçimde temalar ve bazı kategoriler belirlenmiş, kodlama sürecinde ortaya çıkan kodlar ve alt kodlar da eklenerek yeni bir kod listesi oluşturulmuştur. İlk

kodlamalar bittikten sonra bu liste bir sosyolog tarafından gözden geçirilmiş; kodlamalara ilişkin fikir alışverişi yapılarak bazı kodlar çıkarılmış bazı kodlar eklenmiş ve bir kısmı da tek bir kod içinde birleştirilerek indirgenmiştir.

Veriler kodlanırken katılımcı bazında değerlendirme yapılmış, bir katılımcıya ilişkin kodlama bitirildikten sonra diğer katılımcıya geçilmiştir. Kodlamalar sırasında katılımcıya yahut görüşme içeriğine ilişkin analitik notlar alınmıştır. Alınan analitik notlar; kod adının nereden geldiğine ilişkin (alandan ya da örneğin bir kitaptan), katılımcının vurgularına, ifadelerine, davranışlarına ilişkin hatırlatıcılar olarak eklenmiştir.

Bulgular ortaya konulurken verilerin gösterimi, kullanılan program aracılığıyla sağlanmıştır. Bu kapsamda, kavram haritaları (programda kullanılan ismiyle MAXmaps) kullanılması tercih edilmiştir. Kodlama aşaması tamamlandıktan sonra, kavram haritaları içinde yer alan "hiyerarşik kod-alt kod modeli" kullanılarak kod, kategori ve temalar görselleştirilmiş ve hiyerarşik biçimde ortaya konulmuştur. "Hiyerarşik kod-alt kod modeli" oluşturulurken her iki kooperatif ortaklarından elde edilen veriler bütüncül biçimde verilmektedir. Bununla birlikte, her iki kooperatifin karşılaştırılmasını, benzerlikler ve farklılıkların görülmesini olanak kılan "iki vaka modeli" kullanılmıştır. Tüm belgeler içinde belirli bir kodun ne kadar sık kullanıldığı da görsellerle gösterilmiştir.

4.7.2. Gözlem Verilerinin Analizi

Gözlem verilerinin analizinde alanda tutulan notlar, alan günlüğü ve gözlem çizelgeleri kullanılmıştır. Öncesinde internet tabanlı bir uygulamada toplanan veriler, MAXQDA 2022 programının kullanılmasına karar verildikten sonra bu programa aktarılmıştır. Gözlem verileri, pdf biçiminde aktarılmıştır ve bu veriler Hatay Defne Kadın Kooperatifi katılımcıları için toplam 23 sayfa, İzmir Yelki Kadın Kooperatifi katılımcıları için 29 sayfa olmak üzere toplamda 52 sayfadır. Gözlem verileri, görüşme verilerinden ayrı bir klasörde tutulmuştur. Alan notları ve araştırma günlüğüne ilişkin bilgiler de word biçiminde gözlem verilerinin olduğu klasörde tutulmuştur. Bu veriler ise, Times New Roman yazı karakteriyle 12 punto büyüklüğünde 6nk aralığında ve iki yana yaslı biçimde düzenlenmiştir ve 56 sayfadır.

Veriler düzenlendikten sonra anlamlı olan içerikler belirlenmiştir. Bununla birlikte, bu verilere ilişkin yeni bir kodlama yapılmamıştır. Gözlem tekniği, öncesinde

kodlanan görüşme verilerini desteklemek ve çeşitlilik sağlamak amacıyla kullanılmıştır. Toplanan veriler, araştırma sorularını ilgilendiren kısımlarda ilgili kategorilerde yorum olarak, alanla ilgili araştırmacının deneyimlerinin aktarıldığı "alan araştırmasına dair notlar" kısmında ve sonuç olarak kullanılmıştır.

4.8. GEÇERLİK VE GÜVENİRLİK

Nitel araştırmalarda geçerlik ve güvenirlik kavramları için kabul gören farklı terimler bulunmaktadır. Literatürde, Lincoln ve Guba (1985) tarafından belirtilen inandırıcılık, aktarılabilirlik, tutarlık ve teyit edilebilirlik terimleri yaygın olarak kullanılmaktadır. İnandırıcılık, iç geçerlik yerine; aktarılabilirlik, dış geçerlik yerine; tutarlık, iç güvenirlik yerine ve teyit edilebilirlik ise dış güvenirlik yerine kullanılmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2018: 277). Bunun gibi pek çok alternatif terminoloji oluşturma çabası vardır. Bu durum, bazı teorisyenler tarafından gereksiz bulunmaktadır. Örneğin Long ve Johnson (2000), netlik ve fayda sağlanması için mevcut terimler ve kavramların ele alınmasını ancak farklı araçlar kullanarak değerlendirilmesi gerektiğini savunmaktadır. İhtiyaç duyulan yeni kriterler veya yeni terimler değil, mevcut kriterleri ele almanın farklı yollarıdır.

Bu kısımda, kavramsal tartışmadan ziyade çalışmanın inandırıcılığının nasıl sağlandığına ilişkin literatürde kullanılan çeşitli metotlara yer verilmekte ve bu çalışmada kullanılan stratejiler belirtilmektedir.

4.8.1. Geçerlik

Nitel araştırmalarda geçerliğin sağlanması için önemli bazı yöntemler bulunmaktadır. Alan çalışmasının yapıldığı yere yakın olmak, yüzyüze görüşmelerle detaylı ve derinlemesine veri toplama, doğal ortam içinde gözlemler yoluyla ve doğrudan veri toplama, uzun süreli veri toplama, bulguların teyidi için alana tekrar gidebilme ve yeni bilgiler toplama imkanı, verilerin ayrıntılı raporlandırılması ve sonuçlara ulaşırken izlenilen yolların açıklanması gibi özellikler geçerliği artırmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2018: 270).

Üçgenleme stratejisinin de veri analizi sürecinde önemli katkısı bulunmaktadır. Nitel analizlerin doğruluğunu teyit etmek için kullanılabilecek üçgenleme stratejisi; "yöntem üçgenlemesi", "kaynakların üçgenlemesi", "analizci üçgenlemesi" ve "kuram/bakış açısı üçgenlemesi" olmak üzere dört türde ifade edilmektedir (Patton,

2018: 556). "Yöntem üçgenlemesi", veri toplama sırasında görüşme, gözlem ve doküman incelemesini kapsayan birden fazla veri toplama yönteminden yararlanma; "kaynakların üçgenlemesi", farklı zaman veya mekânlarda gerçekleştirilen gözlemlerden elde edilen veriler ile farklı bakış açılarına sahip kişilerle yapılan görüşmelerden ya da aynı kişilerle birden fazla görüşme yapılarak toplanan görüşme verilerinin karşılaştırılması ve çapraz sorgulanması (Merriam, 2018: 206); "analizcilerin üçgenlemesi", çoklu araştırmacı veya analizci kullanılmasıyla elde edilen, iki veya daha fazla kişiye aynı nitel verinin bağımsız olarak analiz ettirilmesi ve bulguların karşılaştırılmasına ilişkin üçgenleme stratejisi (Patton, 2018: 560); "kuram/bakış açısı üçgenlemesi", farklı kuramsal bakış açılarını kullanarak aynı verileri incelemeyi içerir (Patton, 2018: 562).

"Üçgenleme", bir çalışmanın geçerlik ve güvenirliğini sağlaması için temel stratejilerden biri olarak görülmekte, bununla birlikte katılımcıların tepkilerine göre değişiklik yapmayı olanaklı kılan "katılımcı doğrulaması", gözlemin ne kadar süreceği ya da kaç kişiyle görüşüleceği gibi "veri toplama süreçlerine uygun ve yeterli katılımın sağlanması", bulguları çürütecek verileri kasıtlı olarak aramayı öneren "negatif ya da uymayan (tutarsız) durum analizi" stratejisi, araştırmacının araştırmayla ilgili ön yargı, ön kabul, eğilim ve varsayımlarını açıklaması anlamına gelen "araştırmacının duruşu", araştırma bulgularını inceleyerek yorumda bulunan tez izleme jürisi veya dergi hakemleri gibi kişilerin tavsiyeleri anlamına gelen "uzman incelemesi" geçerliğin sağlanmasında yaygın olarak kullanılan stratejilerdir (Merriam, 2018: 207-210). Bunlara ek olarak Creswell ve Creswell (2021: 200-201), bulguları detaylandırmak için "detaylı betimleme", "alanda fazla zaman harcama" ve alana, konuya hâkim olmayan objektif değerlendirme yapabilecek "harici bir okuyucu kullanma" ve "akran değerlendirmesi" önermektedir. Shenton (2004: 70), "çalışma yapılan örgüt sayısı ve bulundukları yerler", "katılımcı sayısı", "veri sağlayıcıların yaptıkları kısıtlamalar", "veri toplama teknikleri", "veri toplama oturum sayısı ve uzunluğu", "veri toplama zaman aralığı" konularında bilgi verilmesinin öneminden bahsetmekte ve aktarılabilirlikle ilişkilendirmektedir. Sonuç olarak, Creswell (2021: 255), nitel araştırmacıların bu prosedürlerden en az ikisini uygulamalarını tavsiye etmektedir.

Bu çalışmada, araştırmanın geçerliğini artırmak için kullanılan stratejiler ise Tablo 4.5.'te gösterilmektedir.

Tablo 4.5. Araştırmanın geçerliği

Geçerlik	**İç geçerlik/ İnandırıcılık**	-Etik kurul onayı, -Kurum izinleri, -Bilgilendirilmiş olur formunun onaylanması ve birer kopyasının katılımcılara verilmesi, -Katılımcının beyanı, -Birden fazla veri toplama tekniğinin kullanılması, -Çoklu durum çalışması yapılması, -Çalışmanın farklı illerde yapılması, -Farklı statüdeki bireylerle görüşme yapılması, -Gerektiğinde bir katılımcıyla birden çok görüşme yapılması, -Akran değerlendirmesi, -Uzman görüşünün alınması, -Görüşme süresince katılımcı teyidinin alınması, -Yeterli sayıda katılımcı ile görüşme yapılması, -Katılımcılarla uzun süren görüşmelerin yapılması, -Detaylı veri toplama.
	Dış geçerlik/ Aktarılabilirlik	-Örneklemin farklı seviyelerinde, dahil edilme ve dışlanma kriterlerinin belirlenmesi, -Durumların ve verilerin detaylı betimlenmesi, -Görüşme zamanı ve sürelerinin belirtilmesi, -Veri toplama yönteminin açıklanması, -Veri analizinin detaylandırılması.

Tablo 4.5.'te görüldüğü gibi bu çalışmada iç geçerliği sağlamak için kullanılan çeşitli stratejiler vardır. Bunlar, aynı zamanda çalışmaya inandırıcılığın nasıl sağlandığına ilişkin yol haritalarıdır. Yukarıda belirtilen "etik kurul onayı", "kurum izinleri", "bilgilendirilmiş olur formunun onaylanması ve birer kopyasının katılımcılara verilmesi", "katılımcının beyanı" gibi çalışmanın resmi kaynaklarının çalışmaya inandırıcılığı artıracağı düşünülmektedir. Literatürde, üçgenleme en yaygın kullanılan stratejiler arasındadır. Kendi içinde pek çok ayrıma tabi tutulmaktadır. Bu çalışmada, "yöntem üçgenlemesi (görüşme ve gözlem olmak üzere birden fazla veri toplamadan yararlanıldığı için)", "kaynakların üçgenlemesi (birden fazla durumun incelenmesi, farklı illerde, farklı statülerde ve farklı düşüncelerde katılımcıların olması, gerektiğinde birden çok görüşme yapılmış olması)" biçiminde uygulanmıştır. Ayrıca "akran değerlendirmesi", "uzman incelemesi (tez izleme komitesi yorumları)", "görüşme süresince katılımcı teyidinin alınması", "veri toplama süreçlerine uygun ve yeterli katılımın sağlanması", "katılımcılarla uzun süreli görüşmelerin yapılması ve "detaylı veri toplama" da bu çalışmaya inandırıcılığı artırıcı stratejilerdir.

Dış geçerlik, araştırma sonuçlarının genellenebilirliğine ilişkindir. Nitel araştırmada benzer durumlara, olaylara, gruplara doğrudan genelleme söz konusu değildir. Bununla birlikte, deneyimler ve örnekler biçiminde analitik genellemeler

yapılır (Yıldırım ve Şimşek, 2018: 271). Araştırmayı okuyanlar, benzer ortam ve süreçlere ilişkin bir fikir edinir ve kendi çalışmalarına daha bilinçli yaklaşabilirler (Yıldırım ve Şimşek, 2018: 281). Bu çalışmada örneklemin farklı seviyelerinde dahil edilme ve dışlanma kriterlerinin belirlenmesi, durumların ve verilerin detaylı betimlemesi, görüşme zamanı ve sürelerinin belirtilmesi, veri toplama yönteminin açıklanması, veri analizinin detaylandırılması stratejileri kullanılmaktadır. Araştırmanın farklı evreleriyle ilgili kapsamlı bilgiler verilmesi, aktarılabilirliğin diğer bir ifadeyle transfer edilebilirliğin sağlanması için önemlidir.

4.8.2. Güvenirlik

Güvenirlik, mevcut araştırmadan elde edilen bulguların araştırma yeniden yapıldığında aynı sonuçları ortaya çıkarması durumudur. İnsan davranışlarının durağan olmaması nedeniyle sosyal bilimlerde güvenirlik sorunludur (Merriam, 2018: 211). Burada nitel araştırmacılar için önemli olan başkalarının da aynı sonuçlara ulaşması değil, verileri ve sonuçları inceleyenlerin onları güvenli ve tutarlı bulmasıdır. Buradaki temel soru, verilerle ulaşılan sonuçların ne kadar tutarlı olduğu meselesidir (Merriam, 2018: 212). Araştırma stratejilerinin net olması başkalarının bu stratejileri benzer biçimde kullanabilmesine olanak sağlamaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2018: 273). Ancak Patton (2018: 566), araştırmacının güvenirliği sağlaması için belirli ve kesin bir liste olmadığını belirtir. Ona göre temel ilke; verilerin toplanması, analizi ve yorumlanması sürecinde araştırmacıyı etkileyebilecek kişisel veya profesyonel etkilerin raporda belirtilmesidir.

Nitel araştırmada tam nesnelliğin mümkün olmadığı varsayımıyla araştırmacı ulaştığı sonuçları, topladığı verilerle sürekli olarak teyit etmelidir (Yıldırım ve Şimşek, 2018: 283). Bu çalışmada araştırmanın güvenirliğini artırmak için kullanılan stratejiler Tablo 4.6.'da görülmektedir.

Tablo 4.6. Araştırmanın güvenirliği

Güvenirlik	**İç güvenirlik/ Tutarlık**	-Verilerin ses kaydına alınması ve ses kayıtlarının eksiksiz biçimde deşifre edilmesi, -Katılımcı kodu/rumuz sistemi oluşturulması, -Tüm katılımcı ifadelerinin kodlanması, -Kod listesinin oluşturulması, -Her katılımcının en az bir ifadesine yer verilmesi (doğrudan alıntılama).
	Dış güvenirlik/ Teyit edilebilirlik	-Kodlama, veri analizi ve görselleştirmesinde bilgisayar programından yararlanılması (MAXQDA 2022), -Görüşme verilerinin gözlem verileri ile teyit edilmesi, -Kodlamaların birden çok kez yapılması, -Verilerin depolanması.

Bu çalışmada, veri güvenirliğini sağlamak için veri toplama ve veri analizi sırasında çeşitli uygulamalar kullanılmıştır. Bunlar, "tüm ses kayıt dosyalarının birebir, eksiksiz biçimde deşifre edilmesi", "katılımcılara ilişkin kodlar/rumuz sistemi belirlenmesi", "her katılımcıya ilişkin ilgili ifadelerin kodlanması", "kod listesinin oluşturulması", "her katılımcının en az bir ifadesine yer verilmesi (doğrudan alıntılama)" biçimindedir. Elde edilen verilerin dış güvenirliği ise "kodlama, veri analizi ve görselleştirme aşamalarında bilgisayar programından yararlanılması (MAXQDA 2022)", "görüşme verilerinin gözlem verileri ile teyit edilmesi", "kodlamaların birden çok kez yapılması" ve "verilerin depolanması" biçimindedir.

4.9. ALAN ARAŞTIRMASINA DAİR NOTLAR

Araştırmacının neyi, nasıl, niçin ve hangi koşullar altında ürettiğine ilişkin merak, son yıllarda alan çalışması deneyimlerinin önemini artırmıştır. Alan çalışmasından elde edilen deneyimlerin paylaşılması hem diğer araştırmacılar hem de okuyucular için değerli görülmektedir. Bu nedenle bu kısımda alan çalışması sırasında yapılan gözlemlere ve yaşanılan deneyimlerin bir kısmına yer verilmektedir. Neden bu konunun çalışıldığı, örneklemi belirlerken yaşanılanlar, alınan destekler ve alana hazırlık süreci hakkında bilgi verilerek alan çalışması öncesi deneyimler aktarılmakta ve ardından alan çalışması sırasında yaşanan deneyimlere yer verilmektedir.

4.9.1. Alan Çalışması Öncesi Deneyimler

Araştırma konusunun seçilmesi

Bilim, birikimli ve dolayısıyla diğer akademisyenlerin katkılarıyla birlikte ilerleyen bir süreçtir. Doktora tezi araştırma konusunun seçilmesi de birikimli ilerleyen bir sürecin ürünü oldu. Bu süreç, doktora yeterlik sınavında kadın

kooperatifleri ile ilgili sorulan soruyla başladı ve araştırmacının sosyal girişimciliğe duyduğu merak nedeniyle bu alanda çalışmayı arzulamasıyla birlikte nihayetinde sosyal girişimci kadın kooperatiflerini çalışmaya karar vermesi biçiminde gelişti.

Örneklemi belirlerken yaşananlar ve alınan destekler

Okumalar sırasında ve bu konunun teorik çerçevesini de oluştururken bir yandan da alan çalışması için zihinsel bir hazırlık başlamıştı. Tezin teorik çerçevesinin oluşturulduğu ilk üç bölüm bittikten sonra alan çalışması yapılacak kadın kooperatiflerinin belirlenmesi gerekmekteydi. Oluşturulan teorik çerçeveden yola çıkarak belirlenen kriterlere uygun nitelikteki kadın kooperatifleri bu çalışmada "sosyal girişimci kadın kooperatifi" olarak nitelendirildi. Türkiye'de bu tür kooperatiflerin sınırlı sayıda olduğu tahmin ediliyordu. Bu kooperatiflere ulaşmak alanda deneyimlenilen en zor aşama olarak belirtilebilir. Bunun en temel nedeni Türkiye'de sosyal girişimlerin herhangi bir çatı altında bulunmamasından, bunları bir araya toplayan bir platform ya da listeye ulaşamamış olmaktan kaynaklandı. Böyle bir durumda belirtilen kadın kooperatifleri üzerinden arama yapmak, işi biraz daha kolaylaştırabilirdi. Diğer yandan şayet böyle bir liste olsaydı da literatürde "sosyal girişim/ci/lik" üzerinde uzlaşılmış bir tanım bulunmaması nedeniyle teorisyenlerin/uygulayıcıların farklı yapıları sosyal girişim olarak nitelendirmesinden kaynaklı bu çalışmada belirlenen kriterlere tamamen uyacakları kesin değildi. Bir yerden başlamalıydı ama nereden? Bu soru uzun süre araştırmacıyı meşgul etti.

Teorik bölümleri yazarken Ticaret Bakanlığı sayfasından tüm kadın kooperatiflerine ulaşılmıştı. Tüm kadın kooperatiflerini incelemek mümkün olmasa da bu kooperatiflerden araştırmacının dikkatini çekenler sosyal medya ve internet siteleri aracılığıyla incelendi. Okumalar yapılırken birkaç kadın kooperatifi not edildi. Belirlenilen kriterlere uygun kadın kooperatiflerine ulaşmak ve durum tespiti yapmak için ayrıca Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı çalışanları (DAKA), tez danışmanı, tez izleme komitesi öğretim üyeleri, akademisyen ve Adım Adım sosyal girişimcisi, sosyal kooperatif danışmanı, Ticaret Bakanlığı'nda bir ticaret uzmanı ve Genç İşi Kooperatifi kurucularının kıymetli tavsiyeleri oldu. Böylece, bir liste oluştu. Bu listedeki kooperatiflerin bir kısmı, başta belirlenilen kriterlere uymadıkları gerekçesiyle en baştan elendi. Diğerleriyle ise telefonla ön görüşmeler yapılmak istendi ancak kadın kooperatiflerinin pek çoğunun telefon numaralarını bulmak ve

onlara ulaşmak mümkün olmadı. Ticaret Bakanlığı sitesinde kayıtlı pek çok telefona da ulaşılamadı. Ulaşılabilen kadın kooperatifleriyle telefonda görüşmeler yapıldı. Kriterlere uyan Mardin, Mersin, İzmir ve Hatay'da bulunan dört kadın kooperatifiyle yüzyüze ön görüşmeler gerçekleştirildi.

Kooperatiflerin bir kısmına hiç ulaşılamadığı için, iki tanesi kadın kooperatifi yasal statüsünde örgütlenmedikleri için, bir tanesi yönetim kurulunda/ortak olarak belediyenin olması gerekçesiyle, birkaç tanesi daha öncesinde akademik çalışma yapılması ve bu anlamda çok ilgili davranmadıkları gerekçesiyle elendi. Ayrıca bu süreçte Covid19 salgını yaşanması nedeniyle, büyük şehirlerde ulaşım zorluğu yaşanacağı düşünülerek elenen kooperatifler de oldu. Ön görüşmelerde daha çok sosyal girişim kriterlerine uyup uymadıkları tespit edildi. Bunun yanında araştırmanın sağlıklı olabilmesi için gerekli olan bazı özellikler de bulunmaktaydı. Bu görüşmelerde davranış biçimleri, araştırmaya olan istekleri, iş birlikçi yapıda olup olmadıkları gibi özelliklere de dikkat edildi. Örneğin, katılımcının soru sormaya fırsat vermemesi, soruları kendi istediği gibi cevaplandırması gibi sorunlarla karşılaşıldı. Ve nihayetinde tez danışmanı ve diğer tez izleme komitesi hocalarının da görüşü alınarak İzmir'de Yelki Kadın Kooperatifi ve Hatay'da Defne Kadın Kooperatifi'nde alan çalışması yapılmasına karar verildi. Alan çalışması yapılmasına karar verilen kooperatifler yanında ön görüşme yapılan diğer kooperatiflere de yeniden ulaşılarak durumla ilgili bilgilendirme yapıldı ve teşekkür edildi.

Alana Girerken/Alan Çalışması Öncesi Nihai Hazırlıklar

Alana giriş yapmadan önce alanda ne kadar süre kalıp çalışma yapılacağı belli değildi. Bununla birlikte bu sürenin uzun olabileceği öngörülerek ilk alan çalışması yeri olan İzmir'de ev kiralandı. Araştırmacının lisans eğitimini İzmir'de alması nedeniyle eş dost yardımıyla İzmir'de Yelki'ye yakın (yaklaşık 20 km. uzaklıkta) bir ev bularak barınma sorunu çözüldü. İkinci araştırma yeri olan Hatay'da ise araştırmacı kooperatif işletmesine yakın (yaklaşık 5 km. uzaklıkta) bir pansiyonda kalmayı tercih etti.

Her iki kooperatifte de alana hazırlık benzer aşamaları takip etti. Alana girmeden önce ses kayıt cihazı ve ses kaydedici program ile ilgili kayıt denemeleri yaparak işlerlik kontrol edildi; görüşme soru formları ve gözlem formu gözden geçirildi ve bir miktar çıktı alarak alana giriş yapıldı.

4.9.2. Alan Çalışması Deneyimleri

Özellikle Yelki Kadın Kooperatifi ortakları ile yapılan görüşmelerde, araştırmacının lisans eğitimini İzmir'de aldığı ve Muğlalı olduğu öğrenildiğinde katılımcıların çoğunda olumlu bir tepkiyle karşılaşıldı. İnsanlar, kendilerine benzer özellikleri olan kişilerle daha çabuk bağ kurabiliyordu. Bu nedenle onların gözünde "batılı" kimliği bir ayrıcalık gibi görünüyordu. Sadece bu nedenden kaynaklı "ciddiye alınma" yanında çok değer verdikleri kooperatif başkanının araştırmacıyı tanıtıp görüşmeleri ayarlıyor olmasının da etkisi yadsınamazdı. Defne Kadın Kooperatifi'nde de benzer bir durumla karşılaşıldı. Kooperatif başkanının güçlü iletişimi ve katılımcıların sıcakkanlılığı sayesinde araştırmacının kendisini evinde gibi hissettiği söylenebilir.

Alan çalışması sırasında evlerinde misafir etmek isteyen, "sizi görebilecek miyiz, yine gelin" diyen, "sesinizi duyalım en azından" diye telefon numarası isteyen, hediyeler vermek isteyen katılımcılarla tanışıldı. Araştırmacının rolü ve gözlemcinin de gözleniyor olması meselesi, alandaki davranışları sık sık kontrol etmeye sebep oldu. Onlardan birisi gibi davranmak gözlem yapabilmek demekti ancak içeriden birisi gibi davranmanın da bir sınırı olmalıydı; yoksa araştırmacı kimliği kaybedilebilirdi. Araştırmacının alanda bazen öğrenci, bazen akademisyen, bazen kadın kimliği öne çıktı.

Görüşme olmayan günlerde de ara ara gidip gözlem yapıldı. Kooperatife gelen kadınlarla vakit geçirmek için çeşitli fırsatlar yaratıldı. Alanda güvene dayalı bir ilişki kurulmaya çalışıldı. Herkes için güvenilir olmak mümkün oldu mu bilinmez ancak kimi katılımcılar özel bilgilerini dahi paylaştı. Kadının güçlenmesini araştırıyorken maalesef kadına şiddet vakalarıyla da karşılaşıldı. Gizliliğin korunması amacıyla bu kişilerin verdiği bilgiler deşifrelerden kaldırıldı ve bunlara ilişkin kodlamalar yapılmadı.

Önceleri görüşme soru formunda çok soru olduğu ve görüşmelerin uzun süreceği düşünülürken görüşmelerin sanıldığı kadar uzun sürmediği görüldü. Bu nedenle katılımcılar bazen farklı konular açtıklarında çok fazla müdahale edilmemesi tercih edildi. Pandemi süresince yeterince sosyalleşemedikleri için araştırmacıyla görüşme yapmanın katılımcıların bazılarına iyi geldiği görülüyor, hatta daha da fazlası

bu durum katılımcılar tarafından da belirtiliyordu. Görüşme yapmak dahi onların sosyalleşmesinin bir parçasıydı; zira aynı şey araştırmacı için de geçerliydi.

Araştırmanın pandemi sürecine denk gelmesi nedeniyle alan çalışması sırasındaki en büyük risk salgına yakalanmaktı. Pandemi koşullarında çalışma yapmak tedirgin ediyordu. Riskleri bertaraf etmek için araştırmacı hem kendisini hem de katılımcıları korumayı önceliği haline getirdi ve bu konuda son derece titiz davranıldı. Maske, mesafe ve hijyen koşullarına oldukça dikkat edildi.

Alan çalışması sırasında araştırmacının kendi ön yargılarını da keşfettiği söylenebilir. Örneğin, İzmir gibi bir büyükşehirde yaşıyor olmak pek çok olanağa da sahip olmak demekti. Ancak alanda pek çok aktiviteyi kooperatif sayesinde deneyimlemiş (kooperatif sayesinde ilk kez şehir dışına çıkma, denize girme gibi) ve ilk kez kooperatif sayesinde gelir elde etmiş pek çok kadınla tanışıldı. İzmir'in merkez ilçelerinden birine bağlı bu köyde aşağıdakiler ve yukarıdakiler arasındaki uçurum çok fazlaydı. Türkiye gerçeğini bu köyde yeniden okuma fırsatı oldu. Bir tarafta evlerini, arazilerini satan ve şehrin yapılaşmasına fırsat tanıyan sonradan emlak sayesinde zenginleşen bir kesim ve bir de tarıma geri dönebilmek için elinden geleni yapan köylünün sesi olmaya ant içmiş onları silkeleyen okumuş kadınlar, köylü olmaktan vazgeçmeyenler vardı.

Hatay'da ise doğu ve batı arasında sıkışmış olmakla ilgili bir söylem vardı. Dışarıdan nasıl göründüklerini merak ediyorlardı. Hatay farklı dil, din ve etnik kökendeki insanların bir arada olduğu "hoşgörü şehri" olarak biliniyordu. Bunun yanında bölgesel ve mekânsal anlamda yaşanan farklılıklar da göze çarpıyordu. Aynı kooperatif yapısı içinde bile farklılıklar vardı. Defne Kadın Kooperatifi'ndeki ortaklar merkez, merkeze yakın kooperatif işletmesinin olduğu Yeşilpınar Mahallesi ve Yayladağı ilçesine bağlı Turfanda köyü olmak üzere üç farklı bölgede konumlanmıştı. Üç farklı bölgede olan kadınlar, birbirlerinden farklı sosyokültürel geçmişe sahip olsa da bir araya geldiklerinde "kadın" kimlikleri özelinde birleşiyor ve "emek" veriyorlardı. Kadınlar birbirleriyle pek çok şey paylaşıyor ve birbirlerinin seslerini duyuyorlardı.

BEŞİNCİ BÖLÜM
SOSYAL GİRİŞİMCİ KADIN KOOPERATİFLERİ VE KADININ GÜÇLENMESİ SÜRECİNE ETKİLERİNE İLİŞKİN ARAŞTIRMA BULGULARI

Bu çalışmada temel olarak, Yelki Kadın Kooperatifi ve Defne Kadın Kooperatifi'nin sosyal girişim olup olmadığı tespit edilmekte ve ardından sosyal girişim olarak belirlenen kadın kooperatiflerinin kadının güçlenmesi sürecine nasıl katkı sağladığı araştırılmaktadır. Araştırma bulguları "Kadın Kooperatiflerinin Sosyal Girişimcilikle İlişkisine Yönelik Bulgular", "Kadın Kooperatiflerinin Örgütlenme ve Çalışma Durumlarına İlişkin Bulgular", "Ortakların Çalışma ve Örgütlenmelerine İlişkin Belirleyiciler ve Sosyal Girişimci Kadınların Genel Özelliklerine İlişkin Bulgular" ve "Kadının Güçlenmesine İlişkin Bulgular" olmak üzere dört ana başlıkta ele alınmaktadır. Kod sistemindeki temalar ve kategoriler Şekil 5.1.'de verilmekte olup kod ve alt kodlar ise ilgili başlıklar altında görselleştirilmiştir. Başlıkların oluşturulmasında ise genellikle kategori isimleri dikkate alınmıştır.

Şekil 5.1. Tema ve kategorilere ilişkin kod sistemi

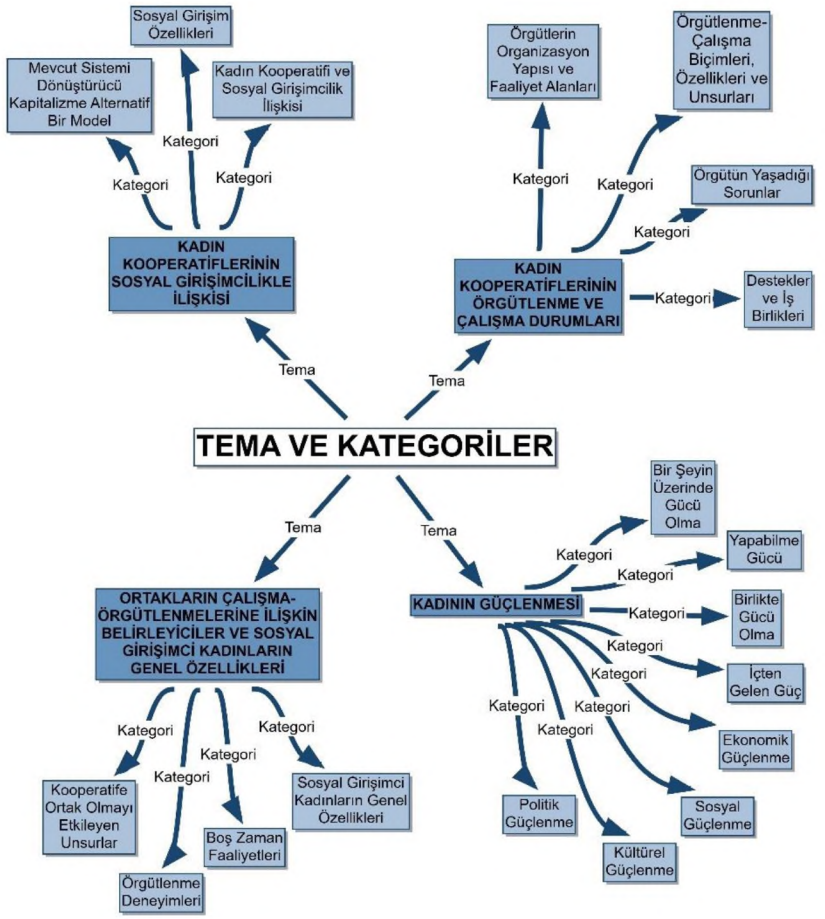

5.1. KADIN KOOPERATİFLERİNİN SOSYAL GİRİŞİMCİLİKLE İLİŞKİSİNE YÖNELİK BULGULAR

Bu kısımda, öncelikle "Kadın kooperatifleri gibi dayanışma temelli örgütlenmelerin kapitalist sistemi dönüştürücü nasıl bir etkisi vardır? Bu kooperatifler ne tür alternatifler yaratmaktadır?" araştırma sorusuna ilişkin bulgulara yer verilmektedir. Bu bulgular, "Mevcut Sistemi Dönüştürücü-Kapitalizme Alternatif Bir Model" başlığında ele alınmaktadır. İkinci olarak, "Sosyal girişimci kadın kooperatiflerinin belirleyici özellikleri nelerdir?" araştırma sorusuna cevap aranmaktadır. Bu bulgular ise "Sosyal Girişim Özellikleri" ve "Kadın Kooperatifi ve Sosyal Girişimcilik İlişkisi" başlıkları altında verilmektedir. Kadın kooperatiflerinin sosyal girişimcilikle ilişkisini gösteren hiyerarşik kod sistemi Şekil 5.2.'de gösterilmektedir.

Şekil 5.2. Kadın kooperatiflerinin sosyal girişimcilikle ilişkisi (hiyerarşik kod modeli)

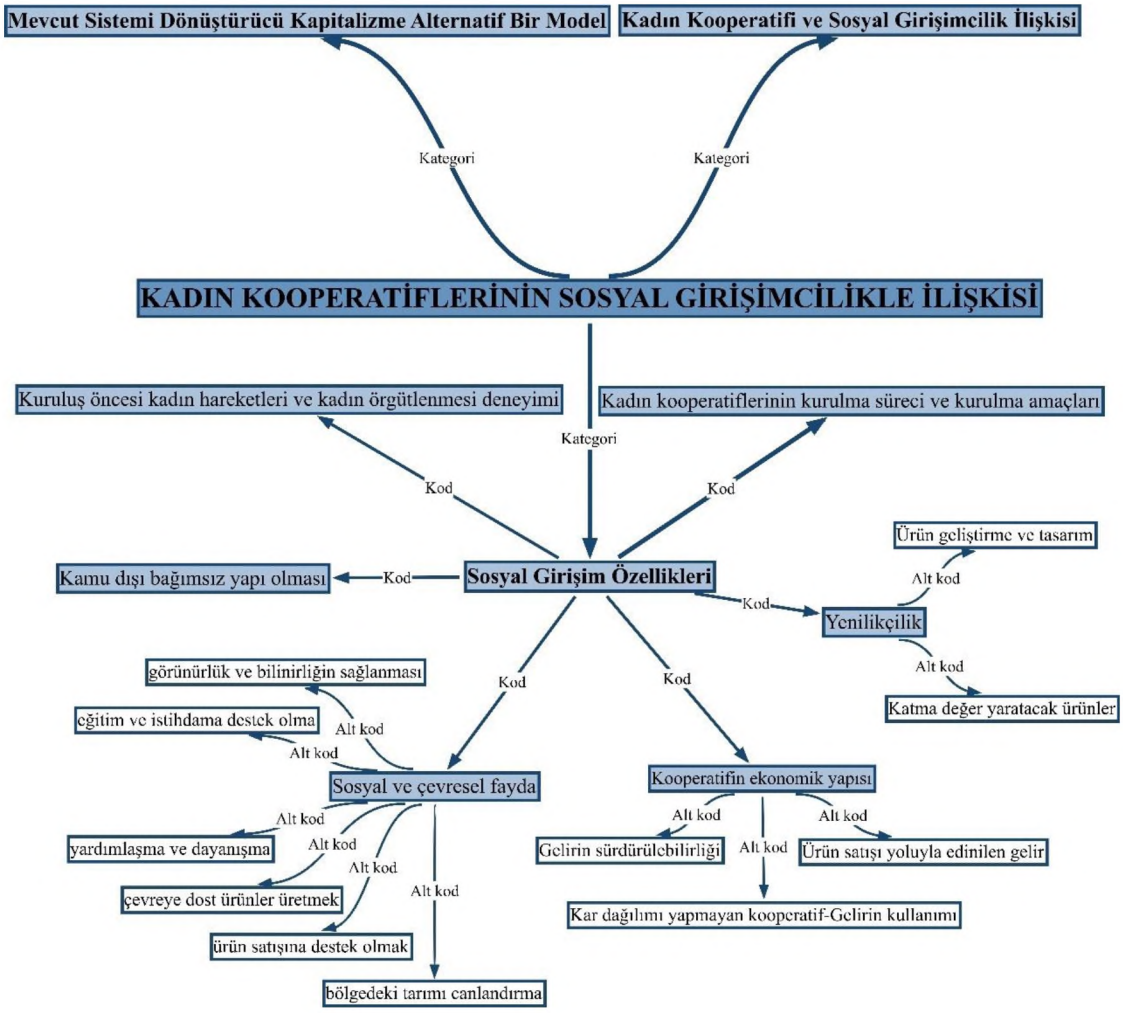

5.1.1. Mevcut Sistemi Dönüştürücü-Kapitalizme Alternatif Bir Model

Bu kısımda katılımcılara sorulan "Dayanışma temelli örgütlenmelerin mevcut sistemi dönüştürücü bir etkisi var mıdır?/Sizce kadın kooperatifleri kapitalist sistem dışında alternatif bir örgütlenme modeli olabilirler mi?" araştırma sorusundan yola çıkarak "Mevcut sistemi dönüştürü-kapitalizme alternatif yapılar" kategorisi oluşturulmuştur.

Kapitalist sisteme alternatif yeni model arayışı son yıllarda giderek artmaktadır. Bu arayış pek çok farklı ekonomi modelinin ortaya çıkmasını sağlamakta ve başka bir ekonominin mümkün olup olmadığı tartışılmaktadır. Örneğin Kallis (2020: 57-87), yeni ekonomik sisteme dair alternatiflerin tartışmasında büyüme olmadan işleyemeyen kapitalizm yerine ekonominin toplumsal gereksinimlere hizmet etmesi gerektiğine ilişkin görüşü benimseyen "küçülme ekonomisi"ne vurgu

yapmaktadır. Bu görüş, kıt kaynaklara ve var olanla nasıl yaşanacağı meselesine de odaklanmaktadır.

Bu çalışmanın teorik bölümünde incelenen alternatif ekonomi modellerinin de büyüme olmadan toplumsal faydaya odaklandığı belirtilebilir. Alan araştırmasında da bu durum ortaya konulmuştur. Kooperatifte aracısız biçimde satış yapılması nedeniyle ürünün üreticiden tüketiciye gelene kadar fiyatında çok değişim olmamakta, kooperatif sınırlı kâr koymaktadır. Ayrıca kooperatifte satılan ürünlerin orjininin belli olması nedeniyle tüketicinin bu ürünleri rahatlıkla tercih edebildiği söylenmektedir.

> "…Aracısız yani üretici ve tüketici arasında bugün hale gittiğiniz zaman siz üretirsiniz malınızı tarlanızda. Hale gönderdiğinizde sizden hamaliye keserler, sizden nakliye keserler kabzımal dediğimiz bu işi alıp satan insanlar. O komisyonunu koyar. Belediye stopajını alır. Ondan sonra manav gelir alır ve size satar. Ben ürettiğim zaman sizinle benim aramda tam beş tane sektör var. Hamal var, nakliye var, kabzımal var, belediyenin stopajı var, manav var. Anlatabildim mi? Manavın da vergi vermesi gerekiyor. Sonuçta bir döngü. Ama benim tarladan 50 kuruşa çıkan malımı siz 5 liraya yiyorsanız bu hakkaniyet duygusuna aykırıdır…Dışarıda manavda 5 liraya satan ürünü biz kooperatife 3 liraya veririz. Kooperatif belki çok düşük bir yüzde koyar. 3,5 liraya satar, 4 liraya satar. Nedir? Orijini bellidir, geldiği yer bellidir. Tüketici bunu rahatlıkla alır, tüketir..." (İK9).

Katılımcı İK9, eskiden günümüze kadar yaşanan sistem değişikliğini anlatmıştır. Mevcut sisteme karşı olan rahatsızlık dile getirilmiştir. Eskiden insanların kendi ürününü kendilerinin yetiştirdiği, kapalı hane ekonomisi olduğu, komşu ile takas usulü ürün alınıp verildiği belirtilmektedir.

> "…kapalı aile ekonomisi denilen bir yapılanma vardı. Biz onu bilirdik kapalı aile ekonomisi dediğinizde işte yılda bir kere tütün parası gelir. Harçlığınızdır o sizin ama zeytinyağına para vermezseniz, inek sütüne para vermezseniz, evde ineğiniz vardır. Yumurtaya para vermezsiniz. Evde koyununuz yetişir ineklerin yanında. Altı ayda bir, dört ayda bir keserseniz kavurmanız olur, ete para vermezsiniz. Bunları görüp geçirdik biz. Kapalı aile ekonomisi ile büyüdük. Komşunuzdan buğday alırdınız yerine bakla verirdiniz. Tabi, komşu size zeytin verirdi, takas usulü. Köy yapılanmasının esas şeylerinden biriydi…" (İK9).

Günümüzde, dünya genelinde ekonomik, sosyal, politik, ekolojik kriz giderek derinleşmektedir. Işıl (2020)'ın belirttiği gibi bu krizlerin içinde patronsuz fabrika, işyeri ve kolektif tarım örgütleri gibi tabandan gelen dayanışmacı örgütlenme modelleri filizlenmekte; alternatif bir ekonomik üretim ve paylaşım modeli hayata geçirilmektedir. Bu görüş katılımcı İK9'un ifadesiyle paraleldir. İK9, günümüzde yeterince üretim olmaması ve nüfusun da çoğalması nedeniyle gelecekte gıda krizi yaşanabileceğine yönelik endişesini paylaşmaktadır. Katılımcı, bu anlamda kooperatifin bilinçli üretici ve tüketici arasında köprü kurmayı amaçladığını söylemektedir.

"…şehir yaşantısı önceleri bi özenti olarak ona baktı. Sessizlik, sakinlik işte doğal beslenelim, naturel beslenelim, doğaya dönüş yapalım. Ondan sonra parası olanlar doğaya sahip çıkmaya başladılar. Yani ne bileyim gidip işte tarım arazisine… adam gidiyor doğal ortamın ortasına kocaman bir malikane koyuyor, malikanenin içine her tarafını çimlendiriyor, süs bitkilerini dikiyor, hiçbir üretim yok. O çimini, süs bitkilerini beslemek için dünya kadar su kullanıyor. Tamam bu bir sektördür. Bahçıvanına iş veriyor, yardımcısına iş veriyor belki ama ürettiği bir şey yok. Bir taraftan aldığını bir tarafa veriyo. Tamam istihdam sağlıyorsunuz ama siz ne yapıyorsunuz yani ne üretiyorsunuz? Gıda üretmiyorsunuz yani dünya nüfusu bu artışla gittiği zaman gıda sıkıntı da çekeceğiz biz. Yani bizim bir şey üretiyor olmamız çok anlamlı olmayacak. Siz tarlanızda kendi yemeklerinizi üretirken belki talana uğrayacaksınız, belki sizi hırsızlıkla karşı karşıya bırakacaklar, ürettiğiniz gıdaları çalacak insanlar. Yani bence bu aşamaya doğru gidiyoruz biz, gidiyoruz. Nedir burada? Yani bu yapıda olan bu zihniyette olan insanları, bizim kooperatifimizde bu var. Bizim elimizde bu var. Eğer istiyorsanız bunları size sunabiliriz. Bir tür şey yani basamak üretici ile tüketecek olan insanın bu mentaliteyi, bu zihniyeti taşıyan üretici bu zihniyeti taşıyan tüketici ile arada köprü kurmak. Amacımız o." (İK9).

Kapitalist sistemin acımasız olduğu belirtilmektedir ve tüketici toplumu olmakla ilgili memnun olmama durumu söz konusudur. Eşit ve üretken bir toplum olmak için mücadele etmek zorunda olunduğu, kapitalizmin birtakım kişilerin işine geldiği ancak toplumu dinamize edecek kişilerin kadınlar olabileceği ve üretici toplumu olmanın kadınlarla mümkün olabildiği belirtilmektedir.

"…acımasız bir kapitalist sistem var. Yani sırf tüketen bir toplum ve tüketmeye yönelen bir toplum. Hiç üretmeye yönelen bir sistem yok…E tarım yok oluyor. Biz daha sonra açlıkla karşı karşıya kalabilecek bir duruma düşüyoruz... Çiftçiler tarımı bırakıyor. Maliyetler çok yüksek yani bunları düşündüğünüz zaman bu tür yapılaşmanın çok önemli olduğunu düşünüyorum. Yani mücadele etmek zorundayız üretmek için. Üreten bir toplum haline gelebilmemiz için … özellikle kadınlara çok iş düştüğünü düşünüyorum. Yani kadınlar çoğu şeyi başarabilir… toplumu dinamize etmesi gerekiyor kadınların … bizim amacımız yani kooperatif adına konuşabilirim üretmek, üreteni desteklemek, üretimi arttırmak. Bu ülkede bunu yapmayı da başaramazsak sonumuz susuzluk ve açlık…Üretmek zorundayız…kapitalizmden çıkmamız gerekiyor. Yani o kısır döngüden, tüketici toplumundan artık üretici topluma geçmek gerekiyor. Başka şansımız da yok yaşamak için…çünkü kapitalizm maalesef siyasetçilerin işine geliyo. Yani daha kolayı seçiyorlar, daha bir hazır kurulmuş bir düzen var. Hazır düzeni devam ettirmek herkesin işine geliyor. Kazançlar ona göre, sistem ona göre. E bizim yapmak istediğimiz çok daha farklı. Biz üreten bir toplum … bir şeylerin eşit olması lazım." (İSG2).

Kadın kooperatiflerinde tüketim değil, üretim ve üretici desteklenmektedir. Bu yapıyla tüketim toplumundan üretim toplumuna doğru bir geçişkenlik söz konusu olabileceği, bu anlamda yaptıkları işlerle rol model olunduğu ve doğala dönüş için uğraşıldığı anlaşılmaktadır.

"…Tüketim toplumu olmaktan çıkarıp bireyleri üretime sevk ediyorsunuz. Üretmeleri için rol model oluyosunuz. Gerek ata tohumlarına sahip çıkarak, gerek geleneksel el sanatlarını işte tel kırmadır, Türk işidir öne çıkartarak, gerek dantelleri yeni motif ederek ya da işte elma suyu, erik suyu kaynatarak. Eskiye dönüş …doğala özdeş değil de hani doğal olmasını sağlamak sanki daha doğru gibi oluyo. Yani sanki üretimi desteklediğimiz için biraz öyle gibi görünüyo." (İSG1).

Yelki Kadın Kooperatifi'ndeki ortaklardan birisi, kooperatifçilikle ilgili memnuniyetini dile getirmektedir. Katılımcı ifadesine göre, kooperatiflerin tarım sektörünün yeniden canlanması için bir basamak olarak görüldüğü anlaşılmaktadır.

> "Kooperatifçilik çok güzel onu söylemek istiyorum, çok güzel, kadınlar bir araya geliyor, çok güzel arkadaşların bir şeyler satmasını, para kazanması, sonra herkes birbirine faydalı olması, sonra tarım çok güzel yani tarımcılık televizyonda tarımcılık bittiii Türkiye'de konuşulunca çok üzülüyorum ben. İnşallah tarıma tekrar başlanılsın diye düşünüyorum." (İK2).

Defne sosyal girişimcisi[102], "…Kadın kooperatifinin bence ülke ekonomisini değiştirecek en güçlü alan olduğunu düşünüyorum." (HSG1) ifadesiyle kadınlara olan güvenini ve kadın kooperatifine verdiği değeri ortaya koymuştur. Yelki Kadın Kooperatifi sosyal girişimcisi de "Kooperatifleşmenin önemi çok doğru ve doğru çalışalım. Hani kolektif yapılar birleştirici yapılar rol model olmalı ve bunlar desteklenmeli diye düşünüyorum." (İSG1) ifadesiyle kooperatifleşmenin uygun bir yapı olduğunu ve kolektif yapıların desteklenmesi gerektiğini belirtmektedir.

Türkiye'de gerçek anlamda kooperatifçilik yapılabilirse mücadele için etkili olabileceği söylenmektedir. Kooperatifin bir şirket gibi olmadığı ve burada eşitlikçi bir yapı olduğu ifade edilmektedir. Bununla birlikte mantık olarak kadın kooperatiflerinin kapitalizme alternatif yapılar olabilmesine rağmen kapitalizmin tamamen ortadan kaldırılması anlamında uygulamada bunun zor olduğu da eklenmektedir.

> "...şu anda Türkiye'deki kooperatiflerin kaç tanesi gerçek kooperatifçilik yapıyor tartışılır. Eğer gerçekten kooperatifçiliğin ana sözleşmesi ile gerçek hak ve hukuku ile kooperatifçilik yaparsak bence müthiş etkili olur diye düşünüyorum. Bu konuda bence bunun üstünde bir şey olduğunu düşünmüyorum çünkü burada insanlar bir şirkette çalıştığı gibi değil...Burada bir eşitlik var. O yüzden oradaki kapitalizmi yıkabilir ama gücümüz ne kadar yeter kadın olarak o da tartışılır. Ama mantık olarak evet ben bence ciddi bir gücümüz var elimizde. Biz sadece bunu nasıl kullanacağımızı bilmiyoruz." (HSG1).

Katılımcılardan HSG2 ise kapitalist sistemin yerleşmiş olduğunu ve artık bunu değiştirmenin imkansız olduğuna ilişkin umutsuzluğunu anlatmaktadır.

> "Bütün içtenliğimle söylüyorum. Aslında çok isterdim ama imkansız. Artık imkansız. Şu kapitalist sistemi değiştirecek hiçbir şey yok. Çok üzgünüm, bu benim karamsarlığım belki. Artık gelecekten bir umudum yok. Çocuklarıma bakıyorum, acaba halleri ne olacak diyorum… bu şeyi değiştirecek hiçbir şey kalmadı artık. Ne bir kooperatif, ne bir örgütlenme, kadın örgütlenmesi …Önümüzdeki süreçte bakalım ne

[102]"Defne Sosyal Girişimcisi" olarak belirtilen Defne Kadın Kooperatifi'nin yeniden yapılanmasını sağlayan, kadın kooperatifini tasfiye sürecinden kurtararak misyon genişlemesini sağlayan mevcut yönetim kurulu başkanıdır.

gibi üretimler yapabileceğiz artık gerçekçi olacak olursak. Bulutların üstünde olmak isterdim." (HSG2).

Alternatif olarak sunulan modeller, her zaman yeniyi yansıtmasa da (örneğin, kapalı hane ekonomisi olarak belirtilen sistem) var olan sistemin aksaklıklarını ortaya koymak açısından dile getirilmektedir. Kadınlar, kooperatifleşme yoluyla kolektivitenin önemini vurgulamaktadır. Bu durum kapitalist sistemdeki "bireyselcilik" yerine alternatif sistemlerdeki "toplulukçuluk" olgusuna odaklanıldığını göstermektedir.

Kadın kooperatifi ortakları, üretim toplumu olmayı önemsemekte ve kapitalizmin tüketiciyi destekleyen yapısı gereği mevcut sistemin değiştirilmesi gerektiğini düşünmektedir. Sistem değişikliğinde kadın mücadelesi vurgusu dikkat çekmektedir. Gıda üretiminde kadın emeğinin yoğunlaşması, bu alandaki krizin önlenmesi için de bir çıkış yolu olarak görülebilir. Kadınların kooperatifler aracılığıyla gıda üretimini sürdürmesi, gelecekte yaşanılacağı öngörülen gıda krizine karşı bir yol alış olarak yorumlanabilir. Kapitalizmin işlevini tamamen kaybetmesi gibi köklü bir değişim henüz mümkün olmasa da kadın kooperatifleri bölgesel/yerel anlamda daha minimal bir dönüşüm yaratmak için harekete geçmektedir.

5.1.2. Sosyal Girişim Özellikleri

Bu kısımda, "Sosyal girişimci kadın kooperatiflerinin belirleyici özellikleri nelerdir?" araştırma sorusuna verilen yanıtlara göre "sosyal girişim özellikleri" kategorisi oluşturulmuş; bu kategori altında "Kuruluş öncesi kadın hareketleri ve kadın örgütlenmesi deneyimleri", "Kadın kooperatiflerinin kurulma süreci ve kuruluş amaçları", "Kooperatifin ekonomik yapısı", "Sosyal ve çevresel fayda", "Yenilikçi ürün ve hizmetler" ve "Özel sektör ve kamu dışı bağımsız bir yapı olması" kodları oluşturulmuştur. Kategori ve kodlar, literatürden yararlanarak belirlenen ve bu çalışma özelinde kullanılan sosyal girişimcilik kriterlerine göre oluşturulmuştur. Alt kodlar ise katılımcıların verdikleri cevaplara göre belirlenmiştir ve ilgili yerlerde şekillerle gösterilmektedir.

5.1.2.1. Kuruluş öncesi kadın hareketleri ve kadın örgütlenmesi deneyimleri

Araştırma yapılan Yelki Kadın Kooperatifi ve Defne Kadın Kooperatifi'nde kooperatifleşmeden önce kadın hareketi ve kadın örgütlenmesi deneyimi olduğu

belirlenmiştir. Kuruluş öncesinde elde edilen deneyimler, kooperatiflerin sosyal girişim olarak yapılanmasını etkileyen gelişmeler olarak değerlendirilmektedir. Bu nedenle, bu kısım sosyal girişim özellikleri kategorisi altında verilmiştir.

Yelki Kadın Kooperatifi ortakları, kooperatif kuruluşundan önce Yelki Gençliği ve Çevreyi Koruma Kültür Derneği (YELÇEVKO) adında bir dernekte örgütlenmeye başlamıştır. Bu derneğe üye olanlar Yelki'de ikamet eden diğer kadınları da toplamışlardır ve o sırada toplam 45 kadın olduğu belirtilmiştir. Bu kadınlara, dernek aracılığıyla iletişim kurulan Halk Eğitim Merkezi, Büyükşehir Belediyesi, Ege Kadın Buluşması Platformu, KEDV, Habitat Derneği gibi birçok kurum ve kuruluş tarafından çeşitli eğitimler verilmiştir. Kadınlar altı ay kadar sadece eğitim aldıklarını söylemişlerdir.

Bu eğitimlerden sonra bölgede görülen sorunlara odaklanmışlardır. Bölgenin ranta açılması nedeniyle beş yılda 10.000 göç aldığı ifade edilmiştir. Bölgenin bu kadar göç alması nedeniyle dokusunun ve kültürünün bozulacağı endişesi yaşamışlardır. Ancak hiçbir zaman yeni gelenleri dışlamamışlar, bölgeye yeni gelen kişilerle mevcut kişileri kaynaştırmak ve onlarla birlikte hareket etmek için çabalamışlardır. Önce, kadınlar sadece sosyal ve kültürel amaçlı örgütlenmişler ve "kültür ve sanat köyü" olmayı amaçlamışlardır. Sonrasında tarımı yeniden canlandırmak amacıyla yöresel üretici pazarı kurmaya karar vermişlerdir. Bu kapsamda 2017 yılında bir komite kurulmuştur. Yelki sosyal girişimcisi[103] yaşadığı süreci aşağıdaki gibi ifade etmektedir:

> "Kendi kendime de çok çekiştim ilk başta karar verirken. 'E işte herkes kahvede boş boş oturuyor işte arsalarını müteahhide veriyo, üç tane daire alıyo kirasıyla geçiniyo. Tembel yaa bu köylüler bir şey yapmaz'. Şimdi böyle demeleri de köylüyü aslında bu yola sokmuş. Böyle diye diye köylüler böyle olmuş. Sonra ellerinden işte malları gidiyo, arsaları gidiyo, tarlalar gidiyo. Bi bakıyosunuz üç beş sene sonra orada aylıkçı olmuş ya da temizliğe gidiyor evlere. Bunlara bir dur demek gerekiyordu. Karınca kararınca olur mu, oldurur muyuz? Kararını ….'le birlikte verdik….O da tarımla uğraşıyor. O kendi çevresine baktı. 'Benim 3 kişi akrabam var yapıyo' dedi. Ben kendi çevreme baktım. Benim akrabalardan da iki üç kişi yapıyo. Ya olur bu. Hani öldürmeyelim bunu olduralım…" (İSG1).

Yelki'nin dışarıya açılması ile "aşağısı" ve "yukarısı" olarak belirtilen bir ayrışma söz konusu olmuştur. "Aşağısı" olarak tabir edilen bölgenin rant alanı olduğu, "yukarısı"nın ise evlerini satmak istemeyen köylülerin yaşadığı bölge olduğu

[103]"Yelki sosyal girişimcisi" olarak belirtilen Yelki Kadın Kooperatifi'nin kuruluşuna öncü olan ve halen Yelki Kadın Kooperatifi yönetim kurulu başkanı olarak görev yapan kişidir.

görülmektedir. Sosyal girişimci kadın "e şimdi köylümüz fakir mi kalsındı!" (İSG1) diyerek evlerini satmayan bu kişilerle örgütlenmeye gitmiştir. Bu pazarı Yelki'nin aşağısında kalan yeni yerleşim bölgesine değil; eski yerleşim yerlerinin olduğu yukarı taraftaki köy meydanına kurarak burayı hareketlendirmek istemişlerdir. Kadınların kendi kapılarının önüne tezgah açmaları, yaptıkları börekleri vd. ürünleri satmaya başlamaları o bölgeyi canlandırmış, ekonomik olarak da kadınlara geçim kaynağı olmuştur. Bu pazarın kurulma nedenlerinden biri de kadınların görünmeyen emeğinin görünür olmasıdır.

Komite kurucularından İSG1, yöresel pazarın kurulma amacını aşağıdaki gibi özetlemektedir:

> "2017 yılında başladık. Görünmeyen kadın emeğini görünür kılmak için kadınların ayaklarının üzerlerinde durmaları için, tarımı canlandırmak için, bölgedeki binalaşmaya karşı gelenek görenek ve kültürünü korumak için bir şeyler yapmalıyız diye bir komite kurduk…" (İSG1).

Kooperatif öncesinde, kadın hareketleri ve kadın örgütlenmesi olmasına ilişkin memnuniyet belirtilmekte ve tabandan gelen bir hareket olması nedeniyle kooperatifin sağlam temellendirildiği ifade edilmektedir.

> "Kooperatif kurulmadan önce başladı hareketlenmemiz. İyi ki de başlamış, çok da doğru olmuş. Hani önce hareketin başlayıp sonra kooperatifin kurulması doğru bir şey olmuş. Kooperatif kurup da bak biz kooperatif kurduk gelin diye reklamlar görüyorum ben mesela sosyal medyada. Geçen ...'da bir yerde paylaşmışlar biz kooperatif kurduk, ihtiyacı olan kadınları bekliyoruz gelin diye…Yani şirket değilsin ki sen! Bi şirket kurarsın da eleman ararsın. Ha yanlış birşey bu!…Tamam, bir şirketiz. Şirketiz tabii de hani tabanı oluşturmadan bir şey kurup da içine doldurmak değil. Biz önce tabanı oluşturduk, doğru yapmışız. Önce kadın hareketinin kadınları hareketlendirdik, umut olduk, yol açtık. Ondan sonra çatıyı kurduk ve o yüzden de belki sağlam çatımız çok şükür." (İSG1).

Yelki'deki yapı "üçlü sacayağı" (İSG1) olarak ifade edilmiştir. Bir başka katılımcı ise önce derneğin açıldığını, sonra yöresel üretici pazarının kurulduğunu ve en sonunda da kooperatifleştiklerini belirtmiş, "aslında bu dairenin içinde her şey çember aynı çember" (İK9) diyerek üç yapının birbirini tamamlayıcı nitelikte olmasına dikkat çekmiştir.

Kooperatif öncesi kurulan yöresel pazarın kooperatifleşme için güçlü bir zemin hazırladığı ve bu yapının diğer kooperatifler tarafından da örnek alındığı belirtilmektedir.

> "…orası bir adım yani orası olmasa bu kadar rahat kooperatif ilerler miydi veya yol alabilir miydi tartışılır. Yani orası bizim için bir basamak ve önemli bir basamak…en önemli bacaklardan biri orası. Yani kooperatifleşmenin, daha organize olmanın en

> büyük avantajlarından biri de yöresel pazarın olması. Çünkü bakın bazı kooperatifler, kooperatif kurmak isteyen kişiler burayı örnek alıp gelip yöresel pazarı gezip nasıl bir aşamadan geçtiğini görüyorlar. Çünkü orası bir altyapı aslında. Bizim için konuşuyorum. Diğer kooperatiflerin yapısal işlerini bilmem." (İSG2).

Defne Kadın Kooperatifi'nde ise kuruluş öncesinde, 2010 yılında, birbirini tanıyan birkaç kadının bir araya gelerek tarımda üretim yapmasıyla örgütlenme çalışmalarına başlanmıştır. Kadınların üretim için bir araya gelmelerini de kadın hareketi olarak değerlendiren katılımcı, kuruluş öncesi kadın hareketleri ve kadın örgütlenmesine ilişkin soruyu aşağıdaki gibi cevaplandırmıştır.

> "Evet kesinlikle kooperatif kurulmadan önce tamamı bir kadın hareketiyle başlamış…Aynı köydelermiş ve civar köylerde mi acaba? Belde belediyesi aslında orası da. Bir araya gelmişler ve ne yapabiliriz diye konuşmuşlar sonra buna karar vermişler. Yani tabii ki bir kadın hareketi…Evet gerçekten kendine güvenen cesur kadınlar olmasaydı o kadınlar bunu yapamazlardı 13 yıl öncesinden bahsediyoruz…burada sekiz on tane kadın üç beş tane kadın mı ondan çok emin değilim çünkü hepsi ortak olmadı kooperatife. O kadınlar bir araya geliyorlar. Kimseye çektiler mi çekmediler mi ondan emin değilim ama öyle bir karar veriyorlar ve destek buluyorlar. Çok güzel bir şey. Bu bir kadın hareketi." (HSG2).

Üretim için bir araya gelen kadınlar, 2012 yılında ise dernek çatısı altında örgütlenmişler. Bu kadınların amacı "…kadın istihdamı olsun, kadın üretimi olsun, kadınlara yönelik bir şey olsun." (HSG2) biçiminde ifade edilmektedir.

Görüldüğü gibi, Yelki Kadın Kooperatifi'nde kadınlar kooperatif kurulmadan önce dernek kurma, komite kurma ve yöresel üretici pazarı kurma gibi girişimlerde bulunarak farklı örgütlenmeler aracılığıyla bir altyapı oluşturmuşlardır. Defne Kadın Kooperatifi'nde ise kooperatif kurulmadan önce kadınlar eş dost ve akrabalarıyla bir araya gelerek üretim yapmaya başlamış, ardından dernek kurmuşlardır. Katılımcıların da belirttiği gibi tüm bunlar kooperatif öncesi kadın hareketleri olarak nitelendirilmektedir. Kadınlar, kendi istek ve çabaları sayesinde tabandan gelen bir hareketle kurulma sürecini başlatmıştır.

5.1.2.2. Kadın kooperatiflerinin kurulma süreci ve kuruluş amaçları

Kooperatiflerin sosyal girişim olarak değerlendirilmesi için sosyal girişimcilik unsurlarını taşıması gerekmektedir. Bu unsurlar arasında yer alan "sosyal bir misyona sahip olma özelliği", kooperatiflerin kuruluş amacına yönelik bulgularda görülmektedir. Bu kısımda bütünlüğün sağlanması amacıyla kadın kooperatiflerinin kuruluş süreçleri ve kuruluş amaçlarına ilişkin bulgular birlikte ele alınmaktadır.

Yelki Kadın Kooperatifi ortakları, yöresel üretici pazarı açıldıktan sonra KEDV ile tanışmışlar ve onlardan kooperatifçilik eğitimi almışlardır. Katılımcılardan İK3, "Hep birlikte başladık. İlk önce kursunu yaptık. Sonra kooperatifini kurduk. Bu şekilde devam ediyor" (İK13) diyerek KEDV'in verdiği eğitime atıfta bulunmuştur. Bir başka katılımcı kooperatifçilik eğitiminde kurdukları hayallerden bahsetmiş ve kooperatif kurma hayalini gerçekleştirdiklerini belirtmiştir.

> "İlk evet evet ilk ortaklarındanız biz. Zaten bizimle beraber başladı. Biz hayal ediyorduk. Hocamız hatta … kulakları çınlasın … herkes hayal yazsın. Biz kooperatifi kurduk, dış ülkelere ihracatlara başladık, öyle bir hayaller yazmışız bize hayran kalmıştı (gülerek). Ama gerçekten de en erken kooperatifi kurup hayallerini gerçekleştiren bir kooperatif olduk." (İK3).

Kuruluş öncesinde örgütlenen kadınlar mahalle mahalle gezerek kurmak istedikleri yapıyı anlatmışlar ve mahalledeki diğer kadınlardan da destek alarak birlikte hareket etmişlerdir. Yelki sosyal girişimcisi bu desteği aşağıdaki gibi aktarmaktadır:

> "… ben buranın çocuğuyum hani köylü kızıyım. Pek çok şeyde toplantı yaptık. Aşağı mahalle, yukarı mahalle işte Konyalı Mahallesi, işte Sivas Mahallesi, köy olan kısım her yerde işte gün yaptık. Çay kahve içtik. "Kadınlarla böyle bir şey yapıyoruz, ne diyosunuz, yapar mıyız"? "Aaa çok yavuz oluğ pek yavuz oluğğ". Hepsinden hani "devam et, arkandayız" dedikleri için ben çıktım." (İSG1).

Yelki Kadın Kooperatifi, 2019 yılında kurulmuştur. Kendilerini "halk tabanlı örgütlenme modeli" ve "Yelki modeli" olarak tasvir etmektedirler. Bunun nedeni, kendi imkanları doğrultusunda/herhangi bir yerden beklenti içine girmeden halkın desteğini alarak ve kadınlarla birlikte çalışarak kurulmuş olmalarıdır.

> "… 2019 yılında resmî kuruluşumuz gerçekleşti kooperatifin. Kendi cebimizden kurduk. Halk tabanlı bi örgütlenme modeliyiz. Burdaki kadınlarla birlikte çalışarak kurduk. Neyi nasıl yapalım araştırarak, geliştirerek kendimiz içinde mücadele ederek öğrendik." (İSG1).

Kadın kooperatifinin yöresel üretici pazarındaki kişiler tarafından kurulması ve çoğunlukla pazardaki kişilerin kooperatif ortağı olması nedeniyle her iki yapı birbirinden ayrı düşünülmemekte; kadın kooperatifi ve üretici pazarı bir arada işlemektedir.

> "İç içe geçildi…üreten kadın, pazar kuruldu. Pazarda satışını yapıyor. Kooperatif üyesi çok." (İK11).

> "Birlikte anlatıyorum. Hepsi bir çünkü. Hepimiz bir bütünüz çünkü hepimiz her yerdeyiz... Çünkü biz kooperatifleşme sürecini bu yolla gerçekleştirip kooperatif kurduk. Kooperatifi kurduktan sonra kurumsallaşıp amacımıza daha çabuk ulaştık, yol açtık. Amacımız burada kooperatif kurmaktı ama kooperatifi, kadın kooperatifi mi kuralım, nasıl kuralım, hangi öz üzerine kuralım bunları sonradan öğrendik." (İSG1).

Yelki Kadın Kooperatifi sosyal girişimcisi, "kadın" ibaresi olan bir kooperatifleşme içine girmeleri, diğer bir deyişle niçin kadın kooperatifi yapısı kurduklarıyla ilgili açıklamasında kadınların ürettikleri ürünlerin satış ve pazarlamasını yapabilmeleri için kadınlara yol açmayı amaçladıklarını belirtmiştir.

> "Şimdi hep bizim bugüne kadar aldığımız örnekler, tarımsal kooperatifler vardı. Abiler, amcalar, dayılar. Burada örnek aldığımız tarımsal kooperatiflerimiz vardı ama işte bölgemizdekilerden yola çıkarak işte kimisi kapatma durumunda, yürümemiş, borçlu ya da yeni dünya düzenine ayak uyduramamış. İşte kahvede kurulmuş üç beş erkek bir araya gelerek orada bir şey üretiliyorsa bir ürün üzerine kurulmuş kooperatiflerdi. Bu ürünü birleştirelim, satalım diye kurulmuş kooperatiflerdi. Bizim kadın kooperatifi kurmamız bölgemizdeki kadınların hem sosyal hem ekonomik gelişmelerini ele almak içindi. Ya kadın kooperatifi kurarsak kadın emeğini öne çıkarmak için. Biz hani bi tarlada 20 dönüm buğday ekelim de buğdayı satalım da kooperatif kazansın mantığıyla kooperatif kurmadık. Biz kadınlara yol açmak için kooperatif kurduk. Her bir kadına kendi ürettiği konuda yol açmaya çalıştık. Hediyelik eşya mıdır, ekmek midir, tarım mıdır, gıda mıdır bunların yollarını açarak, önlerini açıp pazarlama, internet satışı onları bir araya getirmek için kadın kooperatifi kurduk." (İSG1).

Dernekleşme ve yöresel üretici pazarı kuruluşu aşamasında da belirtilen amaçlar, örgütün "sosyal bir misyona sahip olma" özelliğini taşıdığını göstermektedir. "...Görünmeyen kadın emeğini görünür kılmak için, kadınların ayaklarının üzerlerinde durmaları için, tarımı canlandırmak için, bölgedeki binalaşmaya karşı gelenek görenek ve kültürünü korumak için…" (İSG1) kuruldukları belirtilmiştir.

Katılımcı İK9, bölgede var olan yapılaşma sorununa dikkat çekmiştir:

> "Kalkındırma, biraz da bu çöküşü yavaşlatma amacımız. Gücümüz yeter mi yetmez mi bilmiyoruz hani. Girişimciliğimiz, kooperatifleşme, bu yöresel pazarın kurulumu..." (İK9).

Yöresel üretici pazarı kurulduktan sonra ayrıca kooperatifin kurulma nedeni olarak yöresel pazarın haftada yalnızca bir gün olduğu; raf ömrü uzun olan tarhana, sabun, kuru bakla gibi ürünler de bulunduğu için haftada bir günün satış için yetersiz kaldığı belirtilmiştir. Ayrıca "kooperatif hem insanların rahat oturup toplanabileceği, yüz yüze iletişim kurabileceği, hem de bu tür raf ömrü uzun olan ürünlerin oradan tüketilebileceği bir yer..." (İK9) denilmiştir. Kooperatif yapısı daha kurumsal olması nedeniyle de tercih edilmiştir. Aynı katılımcı "kooperatif pazardan daha resmî, daha derli toplu. Ya bi kurumsal bir yer sonuçta... resmî dairede, bankada vesairede şey yaptığınız zaman kooperatif şeydir, bir kurumdur, resmîdir." (İK9) diyerek kooperatif yapısının pazara göre daha kurumsal olmasına dikkat çekmiştir.

Katılımcı İSG2, kooperatifin tanınırlık/bilinirlik açısından daha avantajlı olduğunu vurgulamış ve kurumsallaşmaya da dikkat çekmiştir.

> "Şimdi yöresel pazarı kim biliyor anca buraya gelip görenler biliyo ama bir kooperatif olduğunuz zaman bir kere belediye ile ona göre görüşüyorsunuz. İlçe tarımla mesai yapabiliyosunuz. Diğer kooperatiflerle mesai yapıyosunuz. Onlarla bilgi alışverişi yapıyorsunuz, koordinasyon toplantılarınız oluyo. Yani orda kendinizi geliştirme, büyüme, daha verimli olma imkanınız var. Pazarda sadece orda bir pazar gününe sıkışıp kalırsınız. Orda yapabileceğiniz bir şey yok ki! Yani belirli, kısıtlı ama burda yapabileceğiniz çok şey var… Pazar payımız açılıyo. Biz şimdi sadece bu yöresel pazarda kalsaydık Pagos'a ya da Kültürpark'a gitme şansımız var mıydı? Yoktu… Yani buradaki insanlar hem orda, hem kooperatifte birlikte orada da satış yapabiliyorlar. Bunlar çok farklı şeyler yani ikisi aynı şey değil." (İSG2).

Defne Kadın Kooperatifi'nin de kuruluş aşamasında KEDV desteği olduğu belirtilmektedir. Dernek çatısı altında örgütlenen kadınlar KEDV ile tanışmışlar, KEDV kadınların kooperatifleşmesiyle ilgili bilgilendirme yapmış, eğitimler vermiştir. Katılımcı yaşanılan süreci aşağıdaki gibi ifade etmektedir:

> "…Kadın Emeğini Değerlendirme Vakfı'ndan bazı arkadaşlar gelmişti bilgilendirme amaçlı. İşte kooperatifin faydalarını falan anlatmışlardı. İlk önce onlardan bahsedildi sonra ben dernekteydim diye arkadaşlar dedi 'senin evine yakın çalışmaya ihtiyacın var e niye üye olmuyorsun' falan 'sen de katıl madem öyle bişeye başlıcak'. 'Tamam' dedim. İlk üye olarak ben de girdim kendi aralarında bikaç arkadaşımız da vardı. Onlar da katıldı. Öyle bi grup belirledik. Kadın Emeği Değerlendirme Vakfı'ndan eğitimciler de geldi…Eğitimler aldık işteee hem kendimizi nasıl ifade edebiliriz. Bu işte nasıl başlayabiliriz, nasıl becerebiliriz bir sürü eğitimlerden geçtik isimleri hatırlamıyorum şimdi yavaş yavaş bir şeyler yapmaya başladık…" (HK8).

KEDV'in yönlendirmesiyle birbirini tanıyan kadınlar bir araya gelerek 2014 yılında kadın kooperatifi kurmaya karar vermişlerdir. Kooperatif kurulduktan sonra dernek feshedilmemiş ancak dernekteki kadınlardan bir kısmı kooperatife ortak olmak istememiş, bu sırada bazı fikir ayrılıkları yaşandığı için her iki yapı birbirinden ayrılarak farklı kişilerle sürdürülmüştür. Kadın kooperatifi ve derneğin ayrılması durumunu bir katılımcı "Buradaki kadınlar daha faydalı olabileceğini düşündükleri için kooperatifi tercih ettiler." (HSG2) şeklinde ifade etmiştir.

Defne Kadın Kooperatifi'ndeki katılımcılar kooperatifin kuruluş amacı olarak daha çok ekonomik nedenlere odaklanmışlardır.

> "Aslında orda onların ilk amaç ettikleri şey, üretim yapıp pazarlama yapıp aslında para kazanmaktı…Ekonomik çünkü hiçbi kadının ekonomik özgürlüğü yok. Ya zaten kooperatifin temel amacı kırsaldaki kadınları desteklemek, amaç bu…" (HSG1).

> "..Pazarlama yapmıyorlar sadece kendi çaplarında böyle işte konu komşuya pazarlamanın çok bir anlamı yok. Büyümek istediler de böyle kooperatifleştiler…Özünde orası da kırsal sayılıyor. O zamanlar çok gelişmemişti. Zamanla gelişiyor tabii ki… Kooperatifin olduğu yer. Kadınlar kendi aralarında, kendi başlarına nasıl para kazanabilirizin yolunu bulmaya çalışırlarken kooperatif kurdular. Bu da çok güzel bir şey." (HSG2).

> "…Kadınların örgütlenmesi, kadınların kendi ayakları üzerinde durması, kadınların çalışarak eşlerine destek olması amacıyla kuruldu yani." (HSG4).

> "...kadınlar işte yararlansın diye. Hani öz güvenlerini kazansınlar diye. Ev hanımları hani gerçekten ihtiyacımız var. Yani tek bir el ne yapacak ki ikimiz de çalışmak istiyoruz bir şeyler yapmak istiyoruz. Bir de herhangi bir yerde çalışamıyorsun. Yani çalışmak istemiyorsun ondan yani ondan kuruldu." (HK2).

Kırsaldaki kadının ekonomik olarak güçlenmesine yönelik kurulan bu kooperatif zamanla misyonunu genişletmiştir.

> "…Sonra şunu fark ettim ya hani az önce dedim ya istediğiniz kadar paranız olsun, bilginiz yoksa hiç bişey. Bilgiye de ihtiyacımız olduğunu fark ettim. O yüzden biz ordaki misyon ve vizyonumuzun hepsini değiştirdik. Biz hedefler koyduk kendimize. Eğitim almalıydık, bilgilenmeliydik, para kazanmalıydık, üretim yapmalıydık, kadın dayanışmasını daha çok büyütmeliydik." (HSG1).

Yelki Kadın Kooperatifi'nin misyonu; kadınların zaten ücretsiz ev emeği biçiminde yaptıkları işlerin ücret karşılığında yapılmasını sağlama ve bu sayede kadın emeğinin görünürlüğünün artması, bölgedeki tarımın yeniden canlanması, bölgedeki yapılaşma sorununa dikkat çekme, gelenek görenek ve kültürün korunması, Yelki'ye göç edenlerle Yelkili olanları kaynaştırmaktır. Defne Kadın Kooperatifi'nin misyonu ise kırsaldaki kadının istihdama katılmasını ve kadının bu yolla güçlenmesini sağlamaktır. Yelki Kadın Kooperatifi ortakları genellikle sosyal misyona odaklanırken Defne Kadın Kooperatifleri ortaklarının ise ekonomik misyonu önceledeği görülmektedir. Buna rağmen, alan çalışmasındaki veriler gözetildiğinde kırsaldaki kadının güçlenmesi vurgusu bağlamında kooperatifin sosyal bir amaca hizmet ettiği düşünülebilir. Aslında kadınların dezavantajlı gruplar arasında yer aldığı düşünüldüğünde tüm kadın kooperatiflerinin sosyal bir misyona hizmet ettiği sonucuna da ulaşılabilir.

5.1.2.3. Kooperatiflerin ekonomik yapısı

Kooperatiflerin ekonomik yapısına ilişkin bilgi almak amacıyla katılımcılara, "kooperatiflerin gelir kaynağının neler olduğu", "mali yılda elde edilen gelirin ne kadarının ürün ve hizmet yoluyla sağlandığı", "gelirin sürdürülebilir olması için neler yapıldığı" ve "kooperatiflerin elde ettiği kârı nasıl değerlendirdiği" ile ilgili sorular sorulmuştur.

Yelki Kadın Kooperatifi ortağı, ilk başta sermaye olmadan işe başladıklarını "Yani hiç sermaye (güler) hiç sermaye. 700 lirayla yola çıkılmış bir şey bu." (İSG2) diyerek belirtmektedir. Günümüzde kooperatif gelirinin büyük kısmını ürün satışı yoluyla sağlamaktadır. Bu gelir, ortak üretim yoluyla kazanılmaktadır. Ortaklardan birisi, 15 dönümlük bir araziye sahiptir ve kooperatif ortaklarının üretim yapması için

bu araziye bedelsiz kullanım izni vermiştir. Burada kooperatif adına bakla, buğday vd. sebzeler yetiştirilmektedir. Bazı tohumlar İzmir Büyükşehir Belediyesi, Ege Araştırma Ensititüsü, İlçe Tarım Müdürlüğü tarafından temin edilmiştir. Kooperatifin esas gelir kaynağının bakla, susam ve buğdaydan kaynaklı olduğu belirtilmiştir. Bu ürünlerden elde edilen gelir kooperatifteki toplam gelirin %50'sinden fazladır. Bu ürünler gıda topluluklarına, diğer kadın kooperatiflerine, İzmir Büyükşehir Belediyesi'ne ve Kültürpark'ta (İzmir Fuar Alanı) toptan biçimde satılmaktadır. Ayrıca kooperatif önünde tezgah açılarak da satış sağlanmaktadır. Kültürpark'taki satışla ilgili katılımcı ifadesi aşağıdaki gibidir:

> "…Orda da kooperatif ürünleri satılıyo, hatta bi susam. Bir çuval susam götürmüşlerdi ilk çıktıklarında susam o gün yok satmış. Herkes yerli susam falan böyle tarhanayı yaptık, tarhana yapıldı böyle köy tarhanası götürdüler tarhana yok satıldı. Haftaya tekrar tarhana." (İK3).

Büyükşehir üretici pazarı sadece çarşamba günleri olmakta ve kooperatif adına her hafta aynı kişi gitmektedir. Bu kişi kooperatif ürünlerinin satışı yanında kendi ürünlerini de satmaktadır.

İkinci olarak ortaklar, kendi ürünlerini kooperatif aracılığıyla fuarlarda, festivallerde, alışveriş merkezlerine açılan stantlarda satabilmekte ve satılan bu ürünlerden kooperatif %20 pay almaktadır.

> "Ortak geliri, kooperatif olarak mesela kadınları götürdüğümüzde işte fuara, festivale kendi ürettiklerinden kooperatife bıraktıkları %20 bir pay var, o." (İSG1).

> "…mesela dışarı gittiğimiz zaman, fuardı. Mesela Pagos'a gidildi, Kemeraltı'na gidildi, orada satışlara gittiğimizde. Davet ediyorlar kooperatifleri ya gittiğimizde yüzde kooperatife para veriyoruz." (İK8).

> "Kooperatif aracılığıyla, büyük alışveriş merkezlerinde masalarımız var bizim. Kooperatif masalarımız. Bir buçuk yıl orda masalarımız açılmıyor mesela. O masalarımızı ben alıp gidiyodum. O masalarımızdan ben kazanıyodum. Ben kendi ürettiğim ürünü kazanıyodum. Bir kısmını kooperatifimize tekrar geri dönüşlü veriyordum yüzde olarak ama…" (İK11).

Üçüncü olarak kooperatif ortaklardan ürün satın alarak pazarlamasını kendisi yapmaktadır. Ürünler, kooperatif binasında da satışa sunulmaktadır. Katılımcı İK8 "arkadaşlarımızdan tarhana yapan oluyor, salça yapan oluyor, turşu yapan oluyor. Onlar da kooperatife belli bir ücretle veriyorlar işte oraya." demiştir. Katılımcı İK12 de "…kendi arazimizde ata tohumlarımızla ürettiğimiz şeyleri kooperatif aracılığıyla satışını yaptık." (İK12) diyerek bu durumu teyit etmiştir.

Sosyal girişimci kadınlardan birisi kooperatif kasasına giren gelir miktarının yeterli olduğunu belirtmiş, kooperatif için gelire gereksinim duyulduğunda yönetim ve ortaklar tarafından daha sonrasında geri ödenmek üzere katkı sağlandığını ima etmiştir.

> "…o miktar şu an için…Tabii ki tabii ki kendimizi döndürüyoruz. Döndüremediğimiz yerde kendimiz finansmanını, ortaklar olarak yönetim olarak biraz biz destekliyoruz…Para oldumu da şey…" (İSG2).

Kooperatiften elde edilen ortak gelirle kooperatif kirası, elektrik, su gibi giderler karşılanmakta; her ne kadar makine ve teçhizatlar proje yoluyla alınsa da belirli bir miktarı kooperatif kasasından çıkabilmekte; kalan miktar ise kooperatif hesabında beklemektedir. Elde edilen ortak gelir kooperatif için kullanılmaktadır.

> "…hibe projesine girdik ki traktör mor traktör alalım, romörk alalım, pulluk alalım diye. Traktörü alamadık taşıta giriyormuş. Romörkle pulluk aldık. Ticaret Bakanlığı %75'ini verdi hibenin. %25'i bizim karşılamamız gerekiyor idi. Bu kazancımızdan %25'ini takviye yapıp %75'i tamamlayıp şeylerimizi aldık. Tarım aletleri, romörkü pulluğu falan aldık. Hani bu gibi durumlarda kullanıyoruz." (İSG1).

> "…işte projelerle kullanıyoruz. Şimdi mesela sebze kurutma makinasını proje yazıyoruz Yelki Değirmen yapılsın, taş değirmen diye proje yazdık. İşte ürettiğimiz buğdaylar, unlar mesela taş değirmende öğütülsün, altı kafeterya olsun kadınlar orada ekmek yapsın, bizim ürettiğimiz unlarla kurabiye yapsın. Büyük proje yazdık, belediyeye götürdük, teslim ettik geçen gün. Belediye iş birliğiyle yapalım dedik, birlikte yapalım dedik. İşte %50'sini karşılarım falan dedi başkanımız ama ne çıkar bilmiyorum. Hani geri kalanı…" (İSG1).

Yelki kadın kooperatifi katılımcılarından İSG1 ve İSG2, kâr odaklı bir kooperatif olmadıklarını, kazançlarının çok olmadığını ancak kimseye borçları da bulunmadığını belirtmektedir.

> "…bizim kazançlarımız da çok çok fazla değil ama borcumuz yok, kimseyle sıkıntımız yok, vergi borcumuz yok, herhangi bir şeyimiz yok. Temiz temiz gidiyoruz yani." (İSG1).

> "Biz şu ana kadar kendi ihtiyaçlarımızı görebilecek kadar gelire sahibiz. Çok şükür hiç kimseye borcumuz yok mesela. Ya hedefimiz, tek hedefimiz bizim kâr etmek değil." (İSG2).

Kooperatifler sürdürülebilirliği sağlamak için kâr elde etmek durumundadır. Buradaki kâr, kooperatifin bağımsız olması için ve kooperatifin büyümesi için gereklidir. Yelki Kadın Kooperatifi de bunun için kâr elde etmektedir. Yelki Kadın Kooperatifi'ndeki ortaklar ise, sosyal bir misyonla hareket ettikleri için kâr odaklı bir anlayışa sahip değillerdir ve kooperatifte ortaklara kâr dağılımı yapılmadığı belirtilmektedir.

> "…günlerce salça sıktık biz…Yelki'den çıktık, Çamlı, Seferihisar, Urla hatta Güzelbahçe, bütün İzmir'e yayıldık. Salça makinasını İlçe Tarımdan aldık…1 lira 2

> lira gibi sadece …burda kooperatifin kullanılan su parası, elektrik parası …karşılasın diye bi kâr amacı gütmedik. Ortaklarımıza bedava yaptık. Dışarıdan gelenler de 1 lira, 2 lira gibi böyle komik ama elektriği suyu ödeyecek şekilde destek verdik." (İSG1).

> "Şu an gelir dağıtımı falan bunlar hep yönetim, Genel Kurul'da alınabilecek kararlar ama biz şu anda öyle bir ne karar öyle bir talep, karar öyle bir şeyimiz yok. Sadece biz büyümeyi, daha faydalı olmayı, daha sosyal olmayı, onlara odaklanmak durumundayız. Bizim ikinci amacımız kâr ikinci planda. Ama yaşamak için de gerekiyo mecburen." (İSG2).

> "… kendi menfaati yani burada kişisel gelir elde etmek amaç değil…Bencillik olursa zaten o zaman tamamen işletme olursunuz." (İSG2).

Defne Kadın Kooperatifi'ne gelir kaynakları sorulduğunda doğrudan "ürünler" (HSG2) cevabı alınmış; tarım ürünleri dışında, sabun ve mozaik eklendiği belirtilmiştir. Aynı katılımcı tarafından bir yılda elde edilen gelirin %50'sinden daha fazlasının ürün yoluyla elde edildiği ancak net bir oran verilemeyeceği söylenmiştir.

İlk olarak kooperatif aracılığıyla gidilen fuar, festival gibi yerlerde satışı yapılan ürünlerden kooperatif kâr elde etmektedir. İkinci olarak Defne Kadın Kooperatifi'ne ait ya da onlara kullanım izni verilen bir tarla, bahçe gibi üretim yeri bulunmamaktadır. Bu nedenle Yelki Kadın Kooperatifi'nden farklı olarak ortaklar tarafından birlikte üretilen ürünlerin satışından doğrudan kooperatifin elde ettiği bir gelir yoktur. Defne Kadın Kooperatifi ortakları, kendi tarlalarında ürettiği ürünleri kooperatife satmakta, veya bazı ortaklar kendi aralarında toplanıp ürünleri işleyerek (salça, nar ekşisi yapımı gibi) de kooperatife satabilmektedir. Kooperatif, ortaklarından satın aldığı bu ürünlerin üzerine %10 kâr koyarak satmaktadır. Bu şekilde hem kooperatif ortakları kazanmakta hem de kooperatif kâr elde etmektedir.

> "…yani üretilen ürünlerin satılması yani genelde en çok yani oradan para kalıyor. Yani %10 da olsa yani biz ne kadar çok üretirsek onlar ne kadar çok satılırsa o kadar çok kârımız olur. O kadar çok paramız olur." (HSG4).

Defne Kadın Kooperatifi olarak ürün satışları ilk başta kendi çevrelerine yapılmış, ondan sonra Kadın Emeği Değerlendirme Vakfı'nın iktisadi işletmesi olan Nahıl Dükkan'a ürün gönderilmiş (HK8), sosyal medya hesapları, kadınlarınelinden.com gibi internet sitelerinden de ürünler satışa sunulmuş, reklam faaliyetlerine önem verilmiştir (HSG4). Defne Kadın Kooperatifi ürünlerinin satışından elde edilen gelir; fuarlara katılım, sosyal medya, hepsiburada.com, trendyol, Atıksız Yaşam Dükkanı[104], tüketici kooperatifleri ve kendi web sayfaları aracılığıyla

[104]Atıksız Yaşam Dükkanı hakkında detaylı bilgi için bknz. https://cevre.kadikoy.bel.tr/proje/atiksiz-yasam-dukkani. Son erişim tarihi: 18.04.2023.

sağlanmaktadır. Sosyal girişimci kadın, tüm gelirin oradan gelmesi nedeniyle pazarlama ve etiketleme aşamalarıyla ilgili çalışma yapmıştır.

> "…Elimden geldikçe pazarlama konusunda mutlaka dönüşüm olsun diye elimden geleni yapıyorum. Ve çok güzel bi ağ kuruldu aslında şu anda…şunu fark ettim, bu pazarlama ve paketleme ordaki mevzuat ayrı bi ekip gerekiyormuş. Ben oturup günlerce etiket çalıştım, hiç anlamam. Grafik çalıştım, etiket mevzuatlarını çalıştım. Bizim bütün gelirimiz ordan geliyor." (HSG1).

Elde edilen "gelirin sürdürülebilir olması" için mevsimine göre ve sürekli üretim yapma, daha çok satış ve pazar, daha çok bağlantı, daha çok ortak olması gerektiği belirtilmiştir.

> "Gelirin sürdürülebilir olması için elimizden geldiğince daha çok üretim yapmaya çalışıyoruz, daha çok pazara girmeye çalışıyoruz, daha çok bağlantı kurmaya çalışıyoruz. Bir de yurt dışını bağlarsak şahane olacak." (HSG2).
>
> "Sürekli üretim yapmak lazım. Satış tabii. O yüzden hani üretip satmak lazım. Mevsimine göre mesela..." (HSG3).
>
> "Üretim ve ne kadar çok ortağımız olursa ne kadar çok üretim olursa o kadar çok gelir olur..." (HSG4).

Elde edilen gelirle kooperatifin eksiklerinin tamamlandığı ve o miktarın genel giderler için kullanıldığı belirtilmiştir.

> "Kooperatifin eksikleri tamamlanıyor…Bazen elektrik borcundan tutun, vergi borcuna kadar bunlar zaten oluyor. Bunlar kooperatif üzerinden hani eğer yoksa o kadar şey nasıl ödenecek… önceliğimiz neyse mesela şu an hani bir prefabrik şey var, biliyorsunuz gördünüz. Aynen şu an önceliğimiz o."(HSG3).

Kâr dağılımı yapılıp yapılmadığına ilişkin yönetici ortaklar ve diğer ortaklar arasında fikir ayrılıkları olabilmektedir. Sosyal girişimci kadın, gelir dağılımı yapılmasının etik olmadığını, her kadının çalıştığında zaten gelir aldığını, başka kadınlara da istihdam sağlamak amacında oldukları için havuzda biriken paranın ortaklara pay edilmesini doğru bulmadığını belirtmektedir. Diğer ortaklardan birisi ise herkesin çalıştığını, bu nedenle biriken o paradan da kâr dağıtımı yapılması gerektiğini düşünmektedir.

> "Bizimki kâr dağılımı yapmaz. Mesela sene sonunda ya da altı ay sonunda işte havuzda biriken para ortaklara bölüştürülmez. Çünkü bana da etik gelmiyo. Çünkü zaten kadınların üç tane şapkası var. İstiyosa ürün eker, ürünü kooperatife satar, ordan kazanır. İstiyosa gelir paketleme yapar ordan para kazanır. İstiyosa gelir salçayı yapar ordan para kazanır. Zaten kooperatif ortağı. Çünkü ben ortaklığı desteklerim yani her emekçi kadın ordaki ana sermayeye ortak olmalı. Zaten ana sermayede ortak. Ve parasını alıyo, sadece çalıştığı zaman. Biriken parayla istihdama daha çok dönüş yapmalı. Yani daha çok kadın çalışmalı. Eğer biz her sene sonunda havuzda biriken parayı ortaklara bölüştürürsek bu sefer istihdamı yaratamayız. Orda biz otuz kadın olarak kalırız. Bunu ilerletemeyiz. O yüzden bizimki kâr dağılımı yapmaz. Kooperatifin eksikleri tamamlanır, paketlemesi tamamlanır, daha çok kadına yollar açılır, üreticiler alınır. Bizim ordaki paramız böyle dağılır." (HSG1).

"Kooperatiften gelir elde ediyoruz ama şu an elde ettiğimiz geliri...Hanım koooperatifte koyuyor, başka şeyler üretiyor onunla yani biz almıyoruz. Öyle anlaştık. Ya hiçbir şey hiçbir gelir hiçbir gelir alma daha büyüsün kooperatifimiz." (HK10).

"…bu konuyu da konuştuk başkan hanımla ama o kooperatifte kalırmış. Kooperatifin ne ihtiyacı varsa hani onu satın alırmışız…Diyelim bir fırın eksik onu alırız diyor. Diyelim hani arabaya ihtiyacımız var. Hani öyle eksik neyse o parayla alınırmış hani bize vermiyor. Biz sadece saatlerimizi alıyoruz şimdilik. Aslında doğru değil ama (güler). Çünkü hepimiz el birliği ile çalışıyoruz. Yani aslında oradan da bir pay çıkması lazım, değil mi? Şöyle diyor kooperatif. Hani daha çok çalışırsak saatlerin parasına daha çok vereceğiz diyor. Pay etme şeklinde olmaz." (HK2).

Kâr amacı güden kooperatif ile kâr amacı gütmeyen kooperatif arasında projelerden yararlanma açısından bir fark olduğu belirtilmektedir.

"Kâr amacı güden bir kooperatif gütmeyen kooperatifle arasında şöyle bir fark var: Projelerde kâr amacı güden bir kooperatif %25 faydalanabiliyor. Kâr amacı gütmeyen bir kooperatif %75 faydalanabiliyor. Çünkü senin istihdam hakkını daha çok yani sen bunu istihdama harcıyorsun yani oradaki parayı. Ama proje şöyle geçer "%99'u kadınlar" der olan bu kooperatiflerin yani orada %1'lik payı bırakıyor." (HSG1).

Katılımcı HSG2, kâr amacı güden bir kooperatif olduklarını ancak elde edilen gelirin ortaklara pay edilmediğini, kâr dağılımı yapmayan bir kooperatif olduklarını belirtmektedir.

"Aslında o da ciddi karmaşa sorun yaşıyoruz. Özellikle ben bunu anlamakta çok zorlanıyorum. Arkadaş biz ticaret yapıyoruz. Kâr amacı güdüyoruz. Bu bizim kendi insiyatifimize kalmış bir şey o kârı cebimize almak yerine biz kooperatife daha da büyütmek adına kullanıyoruz onu." (HSG2).

Bu kapsamda kooperatiflerin ikisinin de tarıma odaklandıkları ve dolayısıyla gelir kaynaklarının hizmet sunumu biçiminde değil, üretim odaklı olduğu söylenebilir. Mali yılda elde edilen gelirin ne kadarının ürün yoluyla sağladıkları sorulduğunda örgütlerin yıllık elde ettikleri gelirin en az yarısını ticari yollarla sağladıkları bulgulanmıştır. Kooperatiflerin elde ettikleri kazançlar ise aşağıdaki gibi özetlenebilir:

<u>Yelki Kadın Kooperatifi'nin kazancı</u>

1) Ortak olarak üretilen ürünlerin satışında elde edilen gelir,
2) Ortakların kooperatif aracılığıyla sattığı ürünlerden kooperatifin aldığı komisyon,
3) Ortaklardan ürün satın alarak onun satışından elde edilen kâr şeklindedir.

<u>Defne Kadın Kooperatifi'nin kazancı</u>

1) Ortakların kooperatif aracılığıyla sattığı ürünlerden kooperatifin aldığı komisyon,
2) Ortaklardan ürün satın alarak onun satışından elde edilen kâr biçiminde belirtilebilir.

Kooperatifin sürdürebilir olması için gelir elde etmesi yanında bu gelirin sürdürebilirliği de oldukça önemli bir husustur. Gelirin sürdürülebilir olması için mevsimine göre daha çok ürün üretilmesi, sanalda ve sosyal ağlar vasıtasıyla daha çok bağlantı kurularak pazar olanakları yaratılması, reklama önem vererek kooperatifin görünürlüğünün sağlanması, ortak sayısının artırılması gibi unsurlara vurgu yapılmıştır.

Kâr paylaşımı ortaklar arasında olmayıp sosyal ve çevresel misyona uygun harcanmaktadır. Bu kapsamda kooperatiflerin her ikisi de kâr dağılımı yapmayan kooperatif olarak yapılanmıştır. Kâr dağılımı yapmayan bir kooperatif olması da gelirin dolaylı olarak sürdürülebilirliğini sağlayan bir unsur olarak görülebilir. Örneğin, elde edilen gelirin kooperatifin kasasına girmesi nedeniyle bu gelir kâr elde edilecek kalemlerde kullanılabilir.

Yelki Kadın Kooperatifi herhangi bir borcu olmadan işleri yürüttüklerini, Defne Kadın Kooperatifi ise borçlu aldıkları kooperatifin borçlarını ödediklerini ve kooperatifi ekonomik olarak güçlendirdiklerini belirtmektedir.

5.1.2.4. Sosyal ve çevresel fayda

Sosyal girişimler, misyonlarına uygun biçimde sosyal ve çevresel fayda yaratmak için çabalarlar. Bu kısımda "kadın kooperatifinin il, ilçe ve mahallede yarattığı değişimleri anlatır mısınız?" sorusuna ilişkin verilen yanıtlar gözetilerek kooperatifin sosyal ve çevresel fayda sağlama özelliğine ilişkin bulgulara yer verilmiştir. Her iki sosyal girişimci kadın kooperatifinin sağladıkları sosyal ve çevresel faydaya ilişkin oluşturulan hiyerarşik kod-alt kod modeli de Şekil 5.3.'te gösterilmektedir.

Şekil 5.3. Sosyal girişimci kadın kooperatiflerinin sağladıkları sosyal ve çevresel fayda (hiyerarşik kod modeli)

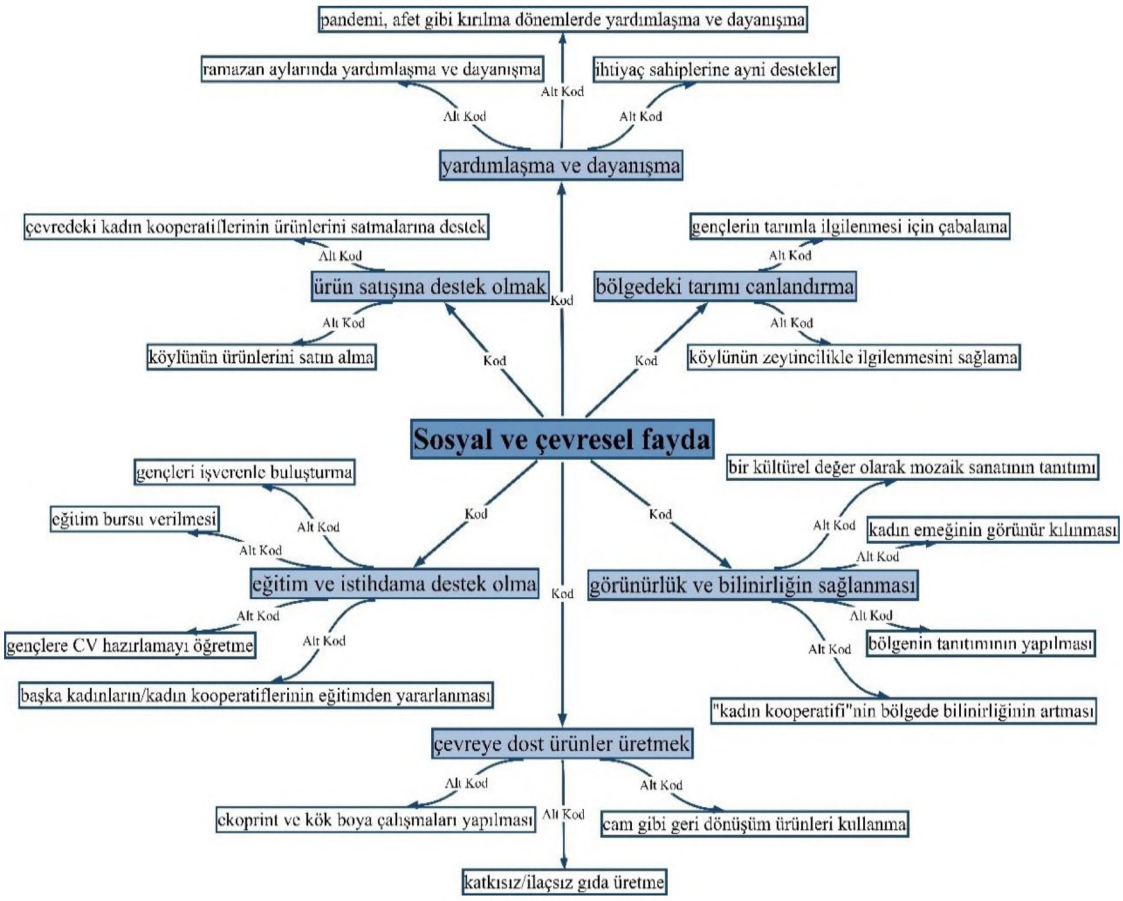

Sosyal ve çevresel fayda kategorisindeki kodlar; "çevreye dost ürünler üretme", "ürün satışına destek olma", "bölgedeki tarımı canlandırma", "eğitim ve istihdama destek olma", "yardımlaşma ve dayanışma", "görünürlük ve bilinirliğin sağlanması" biçiminde oluşturulmuştur. Alt kodlar da Şekil 5.3.'te görülmektedir.

Defne Kadın Kooperatifi ve Yelki Kadın Kooperatifi'nin sosyal ve çevresel fayda sağlama kategorisine ilişkin kod sistemi ise karşılaştırmalı biçimde Şekil 5.4.'te gösterilmektedir.

Şekil 5.4. Sosyal girişimci kadın kooperatiflerinin sosyal ve çevresel fayda (çoklu durum modeli)

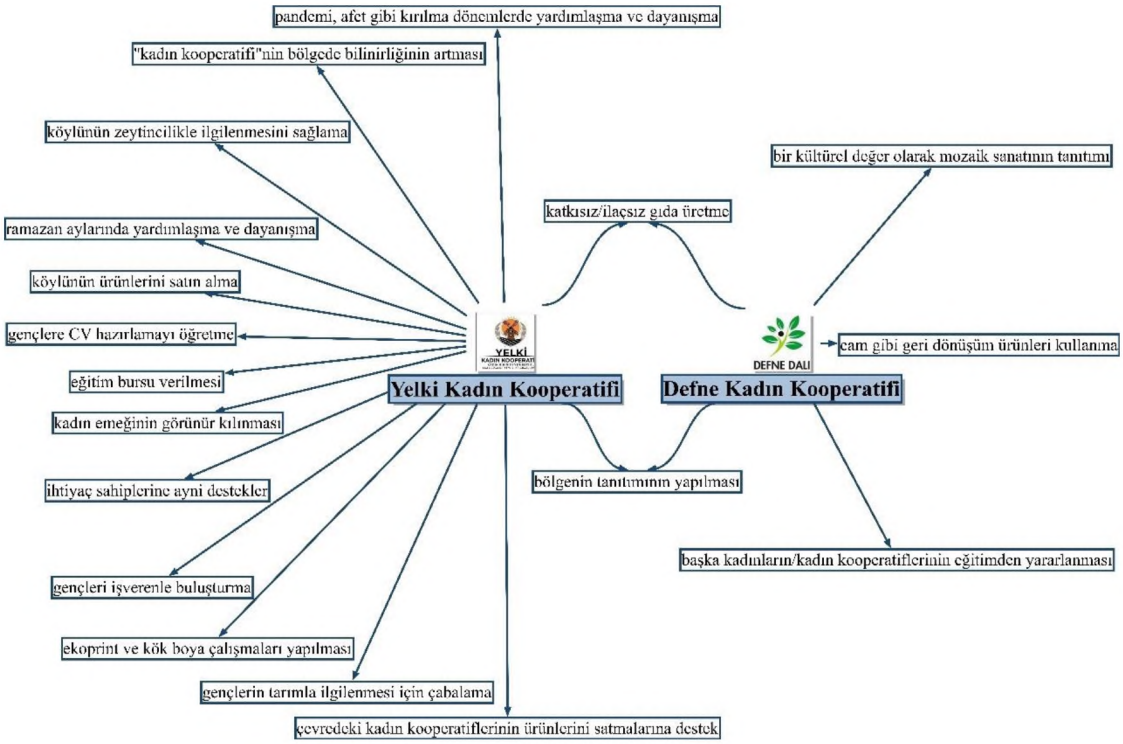

Şekil 5.4.'te görüldüğü gibi, her iki kooperatif de "katkısız/ilaçsız gıda üretme" ve "bölgenin tanıtımın yapılması" kodları ortaktır. Yelki Kadın Kooperatifi'nde "pandemi, afet gibi kırılma dönemlerinde yardımlaşma ve dayanışma", "ramazan aylarında yardımlaşma ve dayanışma", "kadın emeğinin görünür kılınması", "ekoprint ve kök boya çalışmaları yapılması", "eğitim bursu verilmesi", "ihtiyaç sahiplerine ayni destekler", "kadın kooperatifinin bölgede bilinirliğinin artması", "çevredeki kadın kooperatiflerinin ürünlerini satmalarına destek", "köylünün ürünlerini satın alma", "köylünün zeytincilikle ilgilenmesini sağlama", "gençlerin tarımla ilgilenmesi için çabalama", "gençleri işverenle buluşturma" ve "gençlere CV hazırlamayı öğretme" kodları oluşturulmuştur. Defne Kadın Kooperatifi'nde ise "cam gibi geri dönüşüm ürünleri kullanma", "başka kadınların ve kadın kooperatiflerinin eğitimlerden yararlanmasını sağlama" ve "bir kültürel değer olarak mozaik sanatının tanıtımı" kodları oluşturulmuştur. Kodlamalara ilişkin ifadelerden bazıları aşağıda belirtilmektedir.

Kooperatifler kendilerini sadece ortaklarıyla sınırlandırmamakta ve çevredeki diğer insanları, doğayı vd. önemsediklerini göstermekte; sosyal ve çevresel fayda sağlamak için çabalamaktadırlar. Bir katılımcı, kooperatife ortak olma nedeninin

sadece ekonomik amaçlı olmadığını, bölge halkına fayda sağlamayı da amaçladığını belirtmiştir.

> "Sadece ekonomik değer olarak bakmamak gerekiyor benim görüşüme göre. Yani ihtiyacı olsun veya olmasın sonuçta bölge halkına da faydası olacağını düşünerekten böyle bir yapılanmada payım olsun istedim doğrusu ben. Doğup büyüdüğüm yere vefa borcumdu. Üniversite hayatım oldu, iş hayatım oldu. Ben sonra doğup büyüdüğüm yere geldim, yerleştim çünkü hiçbir zaman buradan kopmayı düşünmemiştim doğrusu." (İK9).

Türkiye'deki sosyal girişimlerden olan "Gelecek Daha Net" öncelikle üniversite öğrencileri olmak üzere gençlerin kariyer tercihleriyle ilgili mentorluk yapmakta ve kişisel gelişim fırsatları sağlamaktadır[105]. Yelki Kadın Kooperatifi de benzer biçimde ihtiyacı olan öğrenciler için eğitim bursu vermekte, gençlere CV hazırlamayı öğretmekte, gençleri istihdama hazırlayıp onları işverenle buluşturmaktadır.

> "…çocuk okutuluyo mesela. Burs veriliyo, bi çocuğa burs veriliyo…" (İK8).
>
> "Mesela çocuğun kitap alamamış parası yokmuş dendiğinde hemen yardımcı olunur. Hemen yani sosyal etkileşimle o sorunu şey yaparlar yani." (İK12).
>
> "Şimdi bizim burdaki gençler üniversiteye kadar okuyamıyo, liseyi bitiriyor. Üniversiteden bir iki sene sonra işte terk ya da zar zor bir şeyi bitiriyolar falan mezun olunca da ya benzincide pompacı ya markette kasiyer olabiliyolar. Ama baktığınızda uyanık, zeki, akılcı. Onlara CV hazırlamayı öğrettik. Bir işyerine CV nasıl hazırlanırsınız, siz nasıl kendinizi görünür kılarsınız? Birkaç ders verdik. …Bey sağ olsun. Ondan sonra işverenlere dedik ki böyle böyle gençler var. İşverenlerle gençleri buluşturduk. Hâlâ daha buluşturmaya devam ediyoruz." (İSG1).

B-fit gibi bazı sosyal girişimlerin misyonları arasında, "kadınların sosyal etkinlik ve projeler yaparak kendi yaşamları ve çevreleriyle ilgili farkındalıklarının ve yaşam kalitelerinin artmasına hizmet etmek" vardır. Üyesi olan kadınlar toplumsal duyarlılıklarında artış olduğunu belirtmektedir[106] Yelki Kadın Kooperatifi ortakları da yaşadıkları çevredeki halkın sosyal konularda bilinçlenmelerini sağlayan, yardımlaşma ve dayanışma konularında katkı sunmalarına olanak sağlayan çeşitli faaliyetler yürütmektedir. Örneğin pandemi gibi kırılma dönemlerinde ve ramazan aylarında yardımlaşma ve dayanışmada bulunulmaktadır.

> "Böyle Ramazanlar olsun yardımlaşma konularında olsun…kooperatif sürekli aktiftir, her şeye koşar eder, böyle şeyler var." (İK8).
>
> "Biz mesela pandemide herkes evine kapandığında gidip bütün kapılara ekmek bağladık, sabun bağladık…borçları olanlar kulağımıza söyledi. Biz borçlarını, bakkal

[105]Gelecek Daha Net sosyal girişimi için daha detaylı bilgi için bknz. https://ashokaturkiye.org/project/serra-titiz/. Son erişim tarihi: 18.04.2023.
[106]B-Fit Kadınların Spor ve Yaşam Merkezi Sosyal Etki Raporu (2005-2015). https://sosyaletkianalizi.com/wp-content/uploads/2017/11/b-fit_sosyal_etki_raporu.pdf.

> borçlarını sildirdik…Şuradaki köy bakkallarına gidin yukardakine. İki tane bakkalımız var. Fakir olan kesim yukarıda köy kalan kısmında. Marketlerden kimse yazdırarak almıyo artık. Herkes ya kredi kartıyla ya nakit alıyo. Burada yedi sekiz tane market var ama köyün yukarıdaki kısmında daha bir köy, geleneksel teyzeler nineler, büyüklerimizin yaşadığı bir yer ve gelir durumları düşük. Onlar da bakkaldan yazdırarak alıyor. İşte üç yumurta aldı, iki paket süt aldı çocuğuna. Ödeyemedi, gelir durumu yok filan gibi. Ya da dışarıdan gelmiş ama ucuz diye yukarıya yerleşmiş aileler filan. Hani ödenmemiş bakkal borçları vardı…İki bakkalda yukarı mahallenin ne kadar borcu varsa ödendi. Bunu hiç kimse bilmiyo. Sadece borcu ödenenler biliyo. Kimin ödediğini bilmiyo. İsim yok…Öncü olduk, biz öncü olduk, bizim hepsini ödeme gibi bir şeyimiz yoktu. Destek olduk, haberdar ettik…sponsor bulduk gibi. Yetmeyeni kendimiz de ekledik." (İSG1).

Yelki Kadın Kooperatifi'nin başkalarını kırmadan, dışlamadan, ayrıştırıcı olmadan mücadele eden ılımlı bir kooperatif olduğu gözlemlense de aktivist bir tarafı olduğu da belirtilebilir. Kadınların, mahalledeki ev/işyeri duvarlarına renkli boyalarla el baskısı yapmaları ve altına "kadın her yerde" yazısı yazılması; kadın şiddetine karşı duruşu simgeleyen ve mücadelenin rengi olarak kodlanan mor renginde traktör alma çabaları; kadınların mor renklerde geleneksel kıyafetler diktirip giymeleri aktivist kimliklerinin göstergeleri olarak kabul edilebilir. Bu yapılanlarla ilgili sosyal girişimcinin düşüncesi; "farkındalık yaratmak, belki kadının gücünü bir adım daha öne çıkarmak gibi. Hani altta kalan görünmeyen kadın emeğini bir adım daha layık olduğu yere getirmek gibi düşünüyoruz onu." (İSG1) şeklindedir.

Kadın kooperatifinin daha öncesinde bölgede bilinmediği ve kendilerinin buna ilişkin farkındalık yarattığı belirtilmektedir. Kadın kimliği ile başkaları tarafından takdir edilmek ve başarılı görünmek kadınları motive eden unsurlardan biri olarak gözlemlenmektedir.

> "Kadın kooperatifi bi farkındalık yarattı bölgede. Daha önce bi kadın kooperatifinin ne olduğu bilinmiyodu. Kooperatifçilik diye biliniyodu. Bilinen hep tarımsal kooperatiflerden bahsediliyodu. Kadın kooperatifi olunca işte kadınlar bişey yapıyo algısından farkındalığından daha sonra "çok" güzel işler yapıyolar farkındalığına dönüştü. Ve mesela bir çatı oluştu bunda şey hem maddi olsun hem manevi olsun, kadın kooperatifi algısı güzel oturdu mahallede ve ilçede. İlde de diğer kooperatiflerde yani şu an bizim diktiğimiz "Egenin Otları Projesi" var. Yeni başladığımız mesela. Hani bir şeyler yapıyo bu kızlar, ne yaparlarsa güzel yapıyolardır yaklaşımı doğdu çok şükür ki!" (İSG1).

Kadın emeğinin görünür olması amacıyla traktörlere binerek köy meydanında dolaşmalarıyla aynı zamanda tarıma da dikkat çekmek amaçlanmıştır. Köylüye kendilerini kabul ettiren ortaklar, onlara da destek olmak için ürünlerini satın almaktadır. Ayrıca çevredeki diğer kooperatiflerin ürünlerini satmaları için de onlarla iş birliği kurmaktadırlar.

"İlk başta mesela tarıma dikkat çekmek için … kadınlar traktörlere bindik. Kahvelerin önünden tarlalara girdik. Amacımız burda bir şey yapıyoruz. Kadın emeği var, görünür olalımdı. Kahvedekilerin hepsi baktı. Bunlar ne yapıyor, bu kadınlar ne yapıyor diye. Hepsi bir baktım takibe aldılar bizi. İşte bakla diktik baklayı sattık, susam diktik burada 5 lira yapmıyordu susam. Susama el attık. Bak susam dikiyoruz, pazarlamasını yapıyoruz derken üç beş köylümüz daha susam dikmeye başladı. Üç beş köylümüz bakla da dikti…Örnek gösterilmeye başladık. Sonra onlar bize işte abla şey var. Biz de susam yaptık hani alalım mı? Çuval çuval susam getirmeye başladılar." (İSG1).

"…35 liraya geçen yıl dijital platformdan toptan sattık. Köylünün susamlarını satmalarına destek olduk. Biz istedik ki susamdan tahin elde edelim, tahin makinası alalım. Yukarıdaki daha köyümüzde üzüm ve pekmez var onlarda satamadıkları üzümlerini pekmez yapıyorlar. İki köy dedik tahin pekmez kardeşliği yapalım. Biz tahin üretelim, siz pekmez üretin. Biz size de destek olalım çünkü onların yürümüyor kooperatif…Geçen yıl onların incirlerini yemişlerini satmalarına destek olduk. İnternetten 2-3 ton incirlerini ihraç ettirdik, aracı olduk. Hani biz çevre kooperatiflere de bizde olmayanlara bak sizde var deyip onlara da destek oluyoruz. Böyle bir ürün geliştirme yaptık." (İSG1).

Ürün satışına yardım edilmesi yanında fide dağıtımı, ürün yetiştirmesine de destek olunmaktadır. Örneğin kendilerine verilen salça makinası ile ortak olmayan civar yerlerde yaşayan vatandaşa da uygun fiyata salça yapmışlardır.

"…Domates fidesi almıştık il tarımdan. Domates fidelerimizi hem ortaklara hem köylüye dağıttık. Gelen herkese dağıttık. Onları yetiştirirlerken işte ziraat mühendislerimiz de destek verdik. Yetiştirdikten sonra satmalarına destek olduk domatesleri. Kalan domatesleri salça yapmaları için de salça makinası istedik ilçe tarımdan…Aldı, verdi, hediye etti. Onda da salçaları çıkardık. Burda günlerce salça sıktık biz…Yelki'den çıktık. Çamlı, Seferihisar, Urla hatta Güzelbahçe, bütün İzmir'e yayıldık…Tabi 1 lira 2 lira gibi. Sadece hani burda kooperatifin kullanılan su parası, elektrik parası karşılasın diye bi kâr amacı gütmedik. Ortaklarımıza bedava yaptık…" (İSG1).

Kooperatif, bölgedeki tarımı canlandırmak için çabalamaktadır. Gençlerin tarıma yönelmesi için uğraşılmakta, ayrıca köylüye rol model olarak onların yeniden zeytincilikle ilgilenmeleri sağlanmaktadır.

"Bizden sonra gelen genç yaş grubuna yüzde otuz, yüzde kırk bir şeyler öğretip bir şeyler miras bırakabilirsek eğer bu bizim kendi bölgemize katkımızdır diye düşündük…Gençlerden de katılımlar var. Ufaktan ufaktan 30'lu 40'lı yaşlı gruplar geliyor. En azından yüz kişiden otuz kırk kişi kazandırsak hani bizim yaşımız ilerlediğinde veya yorulduğumuzda bizden sonra bu şeyleri ilerletmeye çalışacak genç grup kurmak, yakalamak güzel olur diye düşündük." (İK9).

"Zeytin toplamaya gittik günlerce…zeytinler Yelki'de yok olmasın diye amacımız ortağımızın birinin zeytinliği vardı … şehirde büyümüş kızlar. Birisi bankacı, biri çıkmış çevre hizmetlerinde çalışmış. Emekli olduktan sonra buraya yerleşmişler. Biz günlerce rol model olacaz diye donduk zeytin tarlalarında soğuktan. Zeytinyağı çıkardık. Zeytinden furma deriz. Furma yaptık, çekiçte yaptık ondan sonra bak hâlâ çekiçtelerimiz. Bu yıl da gittik topladık. "A aa" bakıyorlar şeyden, sosyal medyadan. … değil mi o? Kız ne yapıyor bu kadar çalışmazdı gençliğinde" (gülüşmeler)… şimdi de şey keyif almaya başladık. Hepimiz de keyif alıyoruz. Köylü de keyif alıyor. Şimdi bu sene yani ortada zeytin meytin kalmadı. Herkes kendi zeytinini topluyo. Yoksa bırakıyorlardı. Zeytin de bitmek üzereydi. Çok konu var ya (gülerek)." (İSG1).

Yelki Kadın Kooperatifi'nin atölye bölümündeki ortakları, doğal olan ürünlerle çalışarak gelenekseli günümüz ürünlerine uyarlamaktadırlar. Örneğin Yelki'de son kalan palamut ağaçlarının yaprakları toplanarak ekoprint ve kök boya atölyesinde değerlendirilmektedir. Çevreye dost ürünler kullanan bu kadınların tasarımları çeşitli butiklerde satışa sunulmaktadır.

> "Yelki'de mesela palamut ağaçları meşhurdu. Yelki'nin yıllar önce biz çocukken burada palamutları toplar, boya sanayiine satardık çuvallarla. Gelir kaynağı idi. E şimdi bu binalar yapıldığı için palamutlar da çok az kaldı ama asırlık palamutlar var ya son kalanları da hem değerlensin adı unutulmasın diye ekoprint ve kök boya atölyemiz var…Ayrıca seramik var. Topraktan seramik elde ediyolar. Çınar yaprakları işte gül ağacı bütün çevremizdeki ağaçlardan ve çiçeklerden, yapraklarından tasarlayarak ipek üzerine ya da keten üzerine baskılarla güncelleyip güzel ürünler çıkartıyo arkadaşlarımız." (İSG1).

Defne Kadın Kooperatifi ortakları katkı maddesi kullanmadan doğal ürün ürettiklerini belirtmektedir. Ürünler hassas analizlerden geçerek tüketiciyle buluşmaktadır. Ayrıca cam dışında paketleme yapmadıklarını, geri dönüşümü olan ürünler kullandıklarını belirtmekte ve doğaya dost kooperatif olduklarını göstermektedirler.

> "Hiçbir şekilde katkı maddesi kullanmayan, doğayı düşünen, biz cam dışında asla paketleme yapmayız…kadınların çoğu ürünlerine zehir atmayı tercih etmiyorlar (tarım ilaçlarından bahsediliyor). Çünkü doğaya zarar veriyor. Mesela plastik kullanmayı reddediyoruz. Çünkü doğaya zarar veriyor. Geri dönüşümde olan ürünleri kullanıyoruz. Bence bunların hepsi yani bu anlamda faydalı işler diye düşünüyorum." (HSG1).
>
> "…şimdi kadınların yaptığı ürünler katkısızdır...Doğal organik. Dağdan toplanıyor mesela dağdan sofraya. Mesela bu insan sağlığı için de çok önemli..." (HSG3).
>
> "…insanların ihtiyaç duyduğu tarımsal ürünleri üretiyoruz ve sürekli insanların ihtiyaç duyacağı…Yani mesela diğer kooperatifler kantoron yağ üretmiyor ya da zeytin üretebiliyor olabilir. Ama biz kendi alanımızda kendi arazimizde, yani kimyasal olan katmadan mesela elimizden geldiğince daha çok organiğe kaçarak ilaç kullanmadan ürettiğimiz için bir nevi daha sağlıklı ürettiğimizi düşünüyorum." (HSG4).
>
> "…şu an ürettiklerimiz insan doğasında ihtiyaç yani yemesi gereken …şu an her şeyin yapay olduğu, sağlığa zararlı olan ürünlerin çok bulunduğu bir noktada sen doğal bir şey üretiyorsun …Ya bu doğru bi alan. İnsana ve yaşama odaklı oluyorsun…" (HK7).

Defne Kadın Kooperatifi, tarım odaklı üretime odaklansa da ortaklarından birisinin mozaik sanatçısı ve eğitmeni olması nedeniyle bu ürünle ilgili tanıtım çalışmaları da yapılmaktadır. Defne kadınları, Hatay'ın kültürel mirasına da sahip çıkmakta, gelenekseli koruyarak geliştirmektedir. Defne Kadın Kooperatifi'nde Hatay ili ile özdeşleşen geleneksel mozaik sanatının sürdürülmesi ve de kadınların sanatla tanışması için mozaik bilmeyen ortakların bu sanatı öğrenmesi için eğitimlere

başlanacağı belirtilmiştir. Bu durum kültürel fayda sağlamaya yönelik değerlendirilebilir.

> "… zaten medeniyetler kendi sanatımızı yaşatmak, biz yaşamak anlamındadır aslında yani çok güzel yaşattığıma inanıyorum (gülerek) ya bir de şey yaptığıma inanıyorum ben tanıtım yaptığıma inanıyorum. Bilmiyorum gelen insanlar alsın almasın önemli değil zaten hocam (gülerek) bizi biliyorlar Hatay denildi mi zaten…" (HK6).

Defne Kadın Kooperatifi sosyal girişimcisi, kendi kooperatifi dışında diğer kadın kooperatiflerinin de eğitim almasını sağlamaktadır. KEDV'in Akdeniz Bölge Temsilcisi olmasının da bunda katkısı olduğu belirtilebilir. Kooperatif ortakları yanında diğer kadın kooperatiflerindeki ortakların da çeşitli eğitimlerden yararlanmasını sağlamak çevresel ve kültürel fayda sağlamaya yönelik olarak değerlendirilebilir.

> "Biz 22 tane kadın kooperatifi arasında eğitim ve birlikte üreten tek kooperatifiz. Ve ben onlarla birlikte Hatay'da sayısızca kadını eğitimlere davet ettim. Bütün kooperatiflerin eğitim alabilmesi için çok ciddi çalışmalar yaptım. Bunların çoğu zaten o eğitimleri aldı. Şu an pandemiden dolayı birazcık yavaşladık. İşte Zoom üzerinden o şekilde eğitimler yürümeye başladı." (HSG1).

Sosyal girişimci kadın, kooperatife sohbet etmeye gelen kadınların dahi dolaylı olarak bu eğitimlerden yararlandıklarını çünkü ortakları farkında bile olmadan öğrendiği bilgileri kendilerini ziyarete gelenlerle paylaştığını belirtmektedir.

> "Bence yarattığı en güzel şey birilerinin arkasından dedikodu unuttular. Çünkü çalışıyorlar (gülerek). Ön yargılarını yıkıyor ya aslında. Ben aslında oradayken de kooperatifte paketleme yaparken bir sürü kadın geliyor…Sohbete gelen kadınlar bunlardan etkileniyor…Aslında orada kadınlar iş yapıyor işte para kazanıyor gözüyle bakıyorlar. Ve sosyal bir kaynaşma olduğunu fark ediyor. Kadın kendindeki eksiği fark ediyor. Onu görüyorum bu sefer sürekli oraya sohbete geliyorlar. Bizim kadınlarımız da bu sefer ortaklarımız o mahalleden gelen kadınları da aslında aydınlatmış oluyorlar farkında olmadan. Çünkü aldığı eğitimi anlatıyor, yaptığı meyveyi anlatıyor. Aslında salçayı biz yıllardır böyle yapıyorduk da bizim gibi yapınca aslında bu böyle olmuyormuşu anlatıyorlar bu sefer oradaki insan da bundan faydalanıyor. Ya bana göre en büyük faydası bu. Birbirleri ile olan iletişimi yani." (HSG1).

Kooperatiflerin her ikisi de isimleri çok duyulmayan yerlerde konumlandıkları için kooperatifin adı duyuldukça bölgenin tanıtımına da katkı sağlamıştır. Ortaklardan bazıları yaşanılan bölgenin kooperatif sayesinde bilindiğini belirtmektedir. Bölgenin tanınmasının diğer işletmeler açısından da avantaj sağladığı düşünülebilir.

> "…En son yaptığımız bir proje vardı. Rotary ekibi köyümüze geldiler. Burada Türkiye'nin farklı şehirlerinden insanlar geldi. Ama hep önemli meslek sahibi insanlar diyelim. Doktoru, avukatı, işte öğretmeni, ne bileyim bir sürü mühendisi…meslekten insanlar geldi. Biz onları burada ağırladık…köyümüzü tanıttık ayrıca biz burada bizim yöresel yemeklerimizi yaptık. Katıklı ekmeğimizi tandırda yaptık, içli köfte yaptık burada. Yoğurtlu aş falan yine bizim buranın yöresel hepsini bizzat ben bir de kendi

> evimde yaptım. Arkadaşlar ben evimi açarım dedim. Tabii ki yardıma gelenler oldu. Diğer arkadaşlarla bizim için farklı bir deneyim oldu…ilk defa köyümüze geldiler köyümüzü tanıttık çok güzeldi." (HSG3).
>
> "…kooperatif sayesinde zaten yüzde yetmiş duyuldu. Yüzde otuz da işte bilen ya da burada bir akrabası olan ya da Güzelbahçe'den tesadüf geçen gibi ama kooperatif yüzde yetmiş, yüzde seksen Yelki'nin adını duyurdu." (İK10).
>
> "Daha çok tanınmaya başladı Yelki. İlk zamanlar çok fazla bilinmeyen, çoğu kişi …mesela iki sene evvel, kimse Yelki'yi bilmiyodu. Ben söylüyodum…İşte Yelki'de oturuyorum, hafta sonları pazarlarımız oluyo, gelin falan. 'Yelki nere?' diyolardı. Ama şu anda daha çok tanındı, daha çok bilindi yanii işte bu pandemi hakkaten sıkıntı verdirdi. Yoksa daha çok insan gelebilirdi ama gene de gelen kişilerde, sayılarında çoğaldı ya açılan yerler çoğaldı. Yelki Kooperatif, Yelki'ye çok şey kattı, çok şey kattı." (İK14).

Sosyal girişimler, sivil toplum örgütlerine benzer biçimde sosyal ve çevresel fayda sağlama motivasyonuyla hareket etmektedirler (İçli ve Anıl, 2016: 55). Sosyal girişim tanımı üzerinde bir uzlaşı olmamasına rağmen mevcut tanımların temelde sosyal fayda sağlamak üzerine durdukları bilinmektedir. Bu kapsamda sosyal girişimcilerin temel motivasyonunun sosyal sorunlara çözüm bulmak olduğu söylenebilir.

Dünya Bankası Raporu'nda, kadın kooperatiflerinin ekonomik fayda yanında sosyal fayda da sağladığı belirtilmiş ve bu nedenle kadın kooperatifleri çok amaçlı kooperatifler olarak değerlendirilmiştir (Duguid vd., 2015: 39). Bu çalışmada sosyal fayda sağlamak örgütün sosyal girişim olmasında tek başına yeterli bir kriter olarak görülmemektedir. Bununla birlikte, olmazsa olmaz en önemli kriter olarak belirtilebilir. Yelki Kadın Kooperatifi ve Defne Kadın Kooperatifi'nin her ikisinin de sosyal ve çevresel fayda odaklı oldukları gözlemlenmiştir.

5.1.2.5. Yenilikçilik

Yelki Kadın Kooperatifi ve Defne Kadın Kooperatifi'ne yenilikçi ürün veya hizmetleri olup olmadığı sorulmuştur. Her iki kooperatifin de herhangi bir hizmeti olmadığı, sadece ürün bazında çalışmalar yaptığı belirlenmiştir.

Yelki Kadın Kooperatifi ürün geliştirme ve tasarımın öğrenilmesini önemseyerek bu kapsamda çalışmalar yapan ortakları bünyesine dahil etmiştir. Kooperatif ortağı, katma değer yaratacak ürünlerin üretilmesi gerekliliğine dikkat çekmiştir. Sadece eskiye sadık kalarak ve fark yaratmadan yapılan ürünlerin kadın kooperatiflerini ileriye taşıyamayacağını, geleneksele uygulanan bir yenilik, bir değişiklik, bir farklılık olması gerektiği belirtilmiştir.

"Kadınlar, Halk Eğitim'den öğrendikleri boncuk dizme takılarıyla satış yapmaya çalışıyorlar ve onlara kooperatif olursanız kolay satacaksınız umudunu verip sonra hayal kırıklıklarını yaşatıyorlar. Hayır. Ürün geliştirmeyi, tasarımı öğretmek zorundayız. Satılabilir, katma değer yaratacak ürünler üretemediği sürece kadın kooperatifleri başarıya ulaşmaları mümkün değil! Mümkün değil!! İşte anneannesinden gördüğü patiği, yeleği örerek bir yere varamıyor kadınlar. Bunu göremiyoruz." (İK5).

"Pazar işi olmamalı. Yani bizim ülkemizin gerçeğinde para harcama, alışveriş edebilme yeteneği olan gelir grubundaki insanlara hitap edecek ürünleri çıkarmak zorundayız. Çünkü burada Yelki'yi örnek alırsak burdaki insanlar niye satın alsınlar ki? Hepsi aynı işi biliyor zaten. Örgüyse kendi örebiliyor…Onun yapamadığı bir şey olması lazım. O her şeyi yapıyor ama burada ürettiğiniz ürünü işte atıyorum Alsancak'taki bir yaşayan kadına satabilmek noktasına getirmemiz lazım. O yapamıyor çünkü satın alıyor gücü de var. Ama onun tercih edeceği ürünü üretmelisiniz ki o da satın alsın. Yoksa yani buradaki işte ninemin ördüğü patiği o kadın oraya satamaz." (İK5).

"…geleneksellikten yanayım. Kesinlikle kültürümüzün ve geleneğimizin ürettiğimiz ürünlere yansıması gerektiğine inanıyorum…Ama güncel hale gelmesi lazım…Ben kendim ebrucuyum. Eğitmenim, belgeliyim, Halk Eğitim'de eğitmenlik yaptım. Şu anda burada da yapıyorum. Bakın bu gördüğünüz masa benim ebru teknem. Çevirdiğiniz zaman o ebru teknesi şu anda masa gibi kullanıyoruz. Ama ben bunu geleneksel sanatlarımızın günlük hayatı uyarlanabilmesini istiyorum ki kullanılabilsin ki yaşatabilsin... Bir ebru tablosu yapıp çerçeveletip onun içine de bir wauvvv elif yazarak kaç kişiye gidebilirsiniz? Böyle bir yaşam tarzı yok ama o ebru sanatını bir kumaşa, bir başka materyale uyguladığınız zaman günlük hayatta da kullanılır. Ben mesela ebrulardan çantalar yapıyorum, yurt dışına da gönderiyorum." (İK5).

Katılımcı, ürün geliştirme ve tasarımın satışların sürdürülebilirliği açısından da önemine dikkat çekmiştir.

"Pazarlama önemli ama önce doğru ürün ve sonra doğru pazarlama. Mevcut ürünü pazarlamanız ne kadar iyi olursa olsun bir yere kadar satarsın. Hatırla gönülle satıyoruz şu anda işte destek diyoruz, bir şey diyoruz. Benden alıyor, belki başkasına veriyor, bir şey yapıyor yani bunu yaptırıyoruz ama bunu bir yere kadar. Bu sürdürülebilir değil. Sürdürülebilir bir satış olması için ürün geliştirmenin mutlaka ve mutlaka olması lazım." (İK5).

Geleneksel motiflerin farklı formatlarda gündelik hayata uyarlanması, unutulmaya yüz tutmuş motiflerin yeniden canlanmasını da getirmektedir. Palamut ağaçlarını temsil eden sincap, yöresel pazarın da simgesi olarak kullanılmaktadır. Katılımcılardan biri, "Buraya özgü var mesela Güzelbahçe Yelki olarak sincabımız var, yel değirmenleri var, sincaplarımız var. Onların motiflerini de çalışıyoruz." (İK11) demiştir.

Ekoprintten yapılan ürünler, hem çevreci hem katma değeri yüksek hem de yenilikçi ürünler olarak görülmektedir. Bu ürünlerin ihracatının da yapılmaya başlandığı belirtilmekte, bununla ilgili çalışmaların geliştirilmesi gerektiği düşünülmektedir.

"…Şimdi mesela ekoprint, o ürünlerimiz gerçekten onu yapan arkadaşımız da bu konuda çok başarılı… aslında hem dediğiniz gibi çevresel anlamda, hem katma değer olarak … kooperatif olarak bizim için önemli bir ürün. Yenilikçi bir ürün. Hani tarımla herkes ilgileniyo…O konuda biraz daha yol almamız gerekiyor yani Amerika'ya kadar ürünler gidebiliyo… Oradan bi ihracat da oldu ama orayı geliştirmek lazım yani hem tanıtım anlamında hem pazarlama anlamında orada yenilikçiliğimiz güzel." (İSG2).

Yelki'de, "Yelki Modeli-Halk Modeli" olarak farklı bir yapılanmaya gidilmiştir. Kooperatif öncesi başlattıkları yöresel üretici pazarında da birtakım farklılıklar yapmışlardır. Bu kapsamda zeybek ve folklör ekipleri kurulmuş, müzik korosu oluşturulmuş, yöresel pazar sanatla birleştirilerek fark yaratılmıştır. Bu duruma ilişkin Yelki sosyal girişimcisi "Sadece pazar gibi yöresel pazar gibi üretici pazarı gibi olsun istemedik biz. İçine sanat da kattık." (İSG1) demiştir.

İzmir genelinde birçok üretici pazarı ve kooperatif kurulduğu için bunlar içinde fark yaratmayı hedefleyen sosyal girişimci kadın, yöresel kıyafetler dikip giyerek her yere bu şekilde gittiklerini ve yöresel kıyafetlerle pazarlama yaptıklarını belirtmiştir.

"…burda üretici pazarı devam ediyor, kooperatif devam ediyor. Arkamızdakiler devam ediyor ama başka kooperatiflerin içinden sıyrılmamız gerekiyordu. Yani yüzlerce kooperatif var... Yüzlerce üretici pazarı var. Şimdi herkes aynı, aynı şeyi yapıyor… Onun için gene bu benim aklım. Kemeraltına gittik. 90 dakikadır burda İzmir'de biletler. 90 dakka içinde çift basarsınız bedava gelirsiniz yani. 90 dakika içinde biz Kemeraltı'na gittik, basmaları aldık, tekrar çift bilet basmadan tek biletle Yelki'ye geldik. Oturduk elbiseleri diktik. Yedi tane basma elbise gittik iki metreden. Benim eski elbisem vardı onu yatırdık işte bi santim genişlettik, bir santim kısalttık boyumuzu bir santim. Kimimizin yamuk oldu falan ama (gülerek) hani görsel olarak bir bütünlük sağladık. Ekip olduk ve böyle her yere böyle gittik biz...Yöresel kıyafetlerimizle. Basmalarla, yani şey iki metre basmayla. Hem basma fistan giyeriz hem zeytinyağlı yeriz oturtmaya çalıştık. Bunu görüntü olarak vermek istedik. Çok da güzel oldu, doğru oldu." (İSG1).

Defne Kadın Kooperatifi ise yalnızca tarım sektöründe faaliyet gösterirken son yıllarda mozaik sanatçısı ve eğitmeni bir ortağı bünyelerine dahil etmeleriyle ürün yelpazesini de genişletmiştir. Mozaik sanatının ortaklara öğretilmesi planlanmaktadır.

"…bizim bi tane ortağımız var. O da çok güzel mozaik yapıyo. Kendisi de hoca. Ben biraz da sanatla ilgilensinler istiyorum. Yapmak isteyen, çünkü sanat insana başka bi ruh katıyo, insanları bence daha iyi kalpli yapıyo…Hani öğrensinler ama tabii ki bunu yapamadık çünkü kadınlarımızın hepsi köyde. Köyden kalkıp da buraya gelmek ya da onları bir araya getirmek zor bi süreç ama ilerleyen süreçlerde evet o benim aklımda var…" (HSG1).

Defne Kadın Kooperatifi, kuruluş sonrasında yaşanılan sorunlar[107] (vergiler vd. geçmiş döneme ait ödenmemiş borçlar, elektrik faturalarının yüksek gelmesi, ortaklar

[107]Kooperatifin yaşadığı sorunlarla ilgili detaylı bilgi için bknz. s. 248-256.

arasında yaşanan güvensizlik, ürünlerin elde kalması gibi) nedeniyle tasfiye sürecine girmiş ancak sonrasında yönetim değiştirerek yeniden yapılanmaya gitmiştir. Bu sırada kadın kooperatifinde misyon genişlemesine de gidilmiştir.

Defne Kadın Kooperatifi'nde bölgede üretilen mevcut ürünler değerlendirilmekte, satışı yapılabilecek katma değeri olan yeni ürünler eklenmektedir. Örneğin kozalak çamı gibi var olan bir ürünün şurubu yapılarak katma değer yaratılmaktadır.

> "Ben hep şunu söylüyorum. Aslında her ilde ilçe her köyde ne düşüyorsa onun üzerine gitmeli ve onu yapmalı. Herkes bunu yaparsa herkes iş yapar. Herkes daha kaliteli iş yapar. İşte biz şu anda yeni bir şey ürettik çünkü köyde bir sürü kozalak çamı var. Biz kozalak şurubunu denedik bu daha yeni yapıldı...Mesela o bizim için çok önemli bir ürün. Çünkü biz kozalağı yaparken dışarıdan getirmeyeceğiz mesela şuna karşıyım işte biz portakalı Mersin'den niye getiriyoruz? Bizde mandalina var…Onun belki reçeli olur, kuru meyvesi olur, meyve suyu olur. Tüm bu ürünlerin katma değerini nasıl sağlarızın peşindeyiz, buna koşuyoruz. Ama tabii ki ürün ekliyoruz üzerine bunları eklerken de kendi ürünlerimizle nasıl iyi şeyler yapabiliriz amaç o." (HSG1).

Bunun yanı sıra kooperatifin bu alanda bazı ilkler yaptığı belirtilmektedir.

> "Çok uğraşıyoruz bunun için aslında Hatay'da organik sertifikası olan tek kooperatif bizdik, kadın kooperatifi. Sonra başka bir kooperatif de oldu. Tıbbi aromatik bitki, toplama, işleme, satma yetkimiz vardı. E başkalarının da oluyor." (HSG2).

> "Bizim meyve kurutma fırınımız gerçekten türünün en güzel örneklerinden biri… Kocaman bir oda gibi 120 tane tepsi alıyor tek seferde. 120 tepsiyi kurutabiliyor. Ona da başlayan Hatay'da ilk kooperatif bizdik. O da bir ilk." (HSG2).

Literatürde sosyal girişimcilerin belirlenen sosyal sorunların çözümünde köklü değişimler yaratması gerektiğine ilişkin görüşler hâkimdir. Bu köklü değişimleri yaratmak için çeşitli sosyal girişimler kurularak hedef odaklı çalışmalar yapılmaktadır. Köklü değişim yaratılması için sosyal girişimcilerin hiç durmadan çalıştıkları belirtilmektedir. Burada durum Drayton'un ifade ettiği "sosyal girişimciler, insanlara sadece balık vermek ya da balık tutmayı öğretmekle yetinmezler. Onlar balık endüstrisinde devrim yapana dek dinlenmezler" sözüyle özetlenebilir. Buna karşılık, bu çalışmada tüm sosyal girişimcilerin köklü bir değişim yaratması gerekmediği, yerel ve bölgesel düzeyde yapılan değişimlerle de belirlenen sorunun çözülebileceği düşünülmektedir. Yerel düzeyde meydana gelen ufak değişimler, ileride oluşacak olan köklü değişimler için bir adım olabilir.

Finansman sağlanırken, ürün ve hizmet geliştirilirken yahut kurulan ilişkilerde yenilikçi bakış açısı olması ve ortaya çıkan fırsatların görülmesi önemlidir. Sonuca

ulaşmak için gidilen yolda da farklılık olabilmektedir. Bu durumda doğrudan çıktının kendisi değil gidilen yoldaki değişim de önemli görülmelidir.

Türkiye'de kadın kooperatiflerinin ev eksenli üretim, hizmet, bakım, eğitim vb. gibi belirli faaliyet alanlarında genellikle geleneksel cinsiyet rollerine ve üretim ilişkilerine uygun biçimde yapılandıkları görülmektedir (Gönüllü Atakan ve Çoban, 2022: 40). Yelki Kadın Kooperatifi ve Defne Kadın Kooperatifi'nde bir yandan geleneksel üretime devam edilmekte ve doğal olan sürdürülmekte; diğer yandan ürün geliştirme ve tasarımın öğretilmesi önemsenmekte ve ortaklar katma değer yaratacak ürünler üretmeye çalışmaktadır. Yelki Kadın Kooperatifi ortakları tarafından geleneksel ebru sanatının çeşitli materyallere uygulanarak satışının yapılması, geleneksel motiflerin farklı biçimlerle gündelik yaşama uyarlanması, bölgedeki yapılaşmaya ve palamut ağaçlarının kesilmesine dikkat çekmek için yöresel üretici pazarında sincap görselinin kullanılması, ortakların yöresel kıyafetleri giyerek her yere bu şekilde gitmeleri yenilikçi bakış açılarına örnek olarak gösterilmektedir. Bununla birlikte, ortaklar tarafından zeybek ve folklör ekiplerinin kurulması ve farklı örgütlenmeler tarafından bu ekibin davet edilmesi, müzik korosunun kurulması da yöresel pazarın sanatla birleşmesini sağlayan fark yaratıcı hareketlerdir. Defne Kadın Kooperatifi'nde ise kültürel bir miras olan mozaik sanatının ortaklara öğretilmesi, kozalak şurubu gibi katmadeğer ürünler üretilmesi, Hatay'da organik sertifikası olan ilk kadın kooperatifi olunması, Hatay'da ilk meyve kurutma yapan kadın kooperatifi olunması gibi birkaç örnek yenilikçi olarak gösterilebilir.

5.1.2.6. Kamu sektörü dışında bağımsız bir yapı olması

Kamu sektörünün temel işlevlerinden biri, toplumsal düzeni sağlamaktır ancak sosyal devletin gerilemesiyle birlikte sosyal sorunların çözümünde bazı dönemlerde devletin aktif rol almadığı görülmektedir. Sosyal girişimler de çözüm gerektiren alanlarda, belirlenen sorunun çözümüne yönelik harekete geçmektedir. Bu çalışmada sosyal girişimler, kamu sektörü dışında bağımsız bir yapı olarak görülmektedir. Bunun nedeni, kamu sektörü tarafından çözümü sağlanan sosyal sorunların sosyal devlet anlayışının gereği olarak görülmesidir. Sosyal sorunların kamu tarafından çözümünün sağlanması durumunda sosyal girişimcilere zaten gerek kalmayacaktır. İkinci olarak, Türkiye özelinde bakıldığında, kamu sektörü siyasi iktidar ilişkilerinden ayrı düşünülmemektedir. Dönemin mevcut siyasi partisine göre değişebilen tutum ve

davranışlar nedeniyle sosyal girişimlerin sürdürülebilirliklerini koruması için bağımsızlıklarını da korumaları gerektiği savunulmaktadır. Bu nedenlerle, sosyal girişimcilik kamu sektörü dışında özerk bir alan olarak değerlendirilmektedir ve bu durum sosyal girişimcilik kriterleri arasında da belirtilmiştir. Bu kapsamda Yelki Kadın Kooperatifi ve Defne Kadın Kooperatifi'nin kamu kurum ya da kuruluşlarıyla ilişkisi sorgulanmıştır.

Katılımcı İK5, kooperatiflerin popülist yatırım olarak görülmesi nedeniyle açılmasına teşvik edildiğini belirtmektedir. Katılımcı, kooperatiflerin sayıca çoğalmasını gereksiz bulmakta ve niteliğe bakılması gerektiğini düşünmektedir. Kuruluş aşamasında kadınların kooperatif kurması için teşvikte bulunulduğu ancak sonrasında kadınlar tek başlarına kaldığı için yürütemeyip kooperatifi tasfiye sürecine soktukları belirtilmektedir. Her mahalleye bir kooperatif kurulması yerine var olan kooperatiflere dahil olarak onların güçlendirilmesi gerektiği düşünülmektedir.

> "…Şu anda Türkiye kadın kooperatifleri mezarlığına dönmek üzere…Bana sorarsanız hayal tacirliği yapıyor…kadınların kooperatifleşmesini teşvik etmeye çalışan arkadaşlar…kooperatif kurulana kadar her şeyi anlatıyorlar…kurulduktan sonra herkes yalnız başına kalıyor. Ama kooperatifi kurmak zaten çok kolay ki yedi kişi bir araya geldiğiniz zaman üç günde kooperatif kuruyorsunuz… şimdi her mahallede bir kooperatif kurdular. Hâlâ da teşvik ediyorlar. Bunun yerine var olan kooperatiflere dahil olmalarını sağlayıp, o kooperatiflerin güçlenmesini ve orada daha doğru bir sinerji yaratılmasını sağlamak lazım. Ama maalesef bu olmuyor. Herkes az olsun benim olsun mantığıyla kooperatif kuruyor, dernek kuruyor. Onlarca kooperatif var şu anda adı kooperatif olup, tabelası olup da içeriği olmayan…Tasfiyeye giren de bir sürü kooperatifimiz var. Bir tarafta kooperatifler kuruluyor, bir tarafta tasfiye süreci çalışıyor. Burada niteliğe bakmak gerektiğine inanıyorum ve ben bunu her yerde de söylüyorum, kavgasını da veriyorum. Ha başarılı olamıyoruz tabii. Çünkü yerel yönetimler, merkezi idare, herkes bunu teşvik ediyor. Çünkü onlar popülist yatırımlar, geleceği olmayan yatırımlar…" (İK5).

Katılımcılardan biri de "…hemen hemen tüm partilerin tüzüğünde vardır. Kooperatif, kadın kooperatifleşme, kadınları çalıştırıp lider olup kadınlara hiçbir görev vermemek. Biraz politik de oluyor tabi yani bu konular." (İK11) diyerek kadın meselesini politik bağlamda değerlendirmektedir.

Sosyal girişimci kadın, diğer kadın kooperatiflerine binalar tahsis edildiği, kooperatifin içinin dahi hazırlanıp verildiğini belirtmektedir. Kendilerinin ise çok büyük destekler almadan işleri kendi çabalarıyla yaptıkları, hiçbir şeyi hazır bulmadıkları ve böyle bir beklenti içine de girmedikleri ifade edilmektedir.

> "…belediyemiz öncelikle işte kooperatif binasını kiralamak için önce burası başka kurslar için kullanılan bir yerdi. Biz buraya girdik bir odasına. Daha sonra kiralamaya geçtik, kiraladık. Susam tarlasının birine sattık susamını toptantan. … Okulu'yla proje

yaptık, okula sattık susamı. (güler) kirayı ödedik falan. Bizim için çok onur kaynağı. Çünkü şimdi bakıyorum da ben biz kendimizi biliyoruz ama sonra başkalarına bakıyorsun. Bütün kooperatiflere işte bina tahsis edilmiş, kooperatif kurulmuş…bütün malları alınmış işte sandalyesi, masası, koltuğu, rafı falan yapılmış. Biz hiç öyle bulmadık. Biz işte binamızı kiraladık, aslan gibi çalıştık…Hiç beklemedik, desteklesinler diye beklemedik. Onu akıl mı edemedik bilmiyorum…" (İSG1).

Kooperatifin idari kurumlardaki yönetim değişimlerinden etkilenip etkilenmediği sorulmuştur. Katılımcı İSG2, destek gören kooperatiflere özendiklerini ancak diğer yandan da kendilerinin bu şekilde bağımsız kalabildiklerini, bağımsız bir yapı oldukları için idari yönetim değişimlerinden etkilenmediklerini, siyaseti kooperatifin dışında tuttuklarını belirtmiştir.

"…etkilemiyo çünkü …hiç bir zaman hiç bir yere bağımlı olmadık. Yani zaten o tarafı da hoşuma gidiyor benim… birçok kooperatife özellikle belediyeler çok destek veriyor. Bazen kıskanıyoruz da yani doğru söylemek gerekir. Bir toplantıya gidiyoruz bir bakıyoruz belediye araç göndermiş. Kooperatif üyeleri toplantıya geliyor. Belediye araçla gidiyo geliyo, yer kiralıyorlar, belediye onlara en güzel çarşıların göbeğinde yok lokanta yaptırıyo, yok içindeki malzemeleri veriyo, mutfağını yaptırıyo işte. Ay gel buyur artık burada da çalış diyo yani artık. Her şey hazır. Ha bu iyi mi? Tabii ki ilerlemeniz için çok iyi, yol almamız için çokkk büyük avantaj ama bir taraftan da bir bağımlılık. Yani burdaki yönetimden tutun kim ortağın alınacağına kadar onlar her şeye müdahale ediyor. Bizim öyle bir sorunumuz yok. Hani biz özgür kızlarız (gülüşmeler)…Engel olmasın. Gölge de etmesin yani ben öyle bir toplumun içinde olmak da istemem açıkçası. Yani ben işin siyasi şovunu, siyaseti, buralara siyasetin girmemesi gerektiğini düşünüyorum yani şahsi fikrim. Siyasetin olduğu yerlerin kirleneceğini düşünüyorum. Yani çok gereksiz. Siyaset biraz kirli bir siyaset çünkü. Onlar girmemeli. Yani bu ille belediye değil aynı şekilde devlet kurumları için de geçerli…" (İSG2).

Defne Kadın Kooperatifi sosyal girişimcisi ise hangi partiden olduğuna bakmaksızın siyasi kurumların kooperatiflerden uzak olması gerektiğini belirtmektedir. Partilerde değişiklik olmasa bile mevcut yönetim bir önceki idari yönetimin desteklerini devam ettirmemektedir. Birçok kadın kooperatifinin belediyeler tarafından kurulduğu gerekçesiyle bu kooperatiflerin sürdürülebilirliğiyle ilgili endişe duymaktadır. Belediye tarafından kurulan bazı kooperatiflerin siyasetten de uzak kalamamaları nedeniyle, Türkiye'de geçmişte kooperatiflere duyulan güvensizliğin yeniden başlayacağına ilişkin de endişe duymaktadır.

"(güler) Çok güzel bir soru. Bence Türkiye genelindeki en büyük problemlerden bir tanesi yani hangi partiden olduğu hiç önemli değil. Aynı partiden olanlar da değiştiği zaman bir önceki başkanın yaptığı işleri devam ettirmedikleri için… Kooperatifler çok ciddi bi artık yıkım yaşamıştı ve Türkiye bir daha kooperatiflere güven duymadı. O yüzden kooperatifçilik Türkiye'de bitti. Ve şu anda aynı şeyin tekerrür ettiğini düşünüyorum çünkü şu anda çok enteresan bir şekilde...işte 350 miydi 360 mıydı kadın kooperatifleri şimdi bir anda 1040 kooperatif olduk. Ve bu 1040 kooperatifin büyük çoğunluğunu belediyeler kurdu. İki sene sonra üç sene sonra seçim var…" (HSG1).

Sosyal girişimci kadın, belediyelerle iş birliği yapabileceklerini, proje paydaşlığı yapabileceklerini ancak ortaklık statüsü kurmayacaklarını belirtmiştir. Kooperatiflerin sürdürülebilir olması için bağımsız olması gerektiğine inandığını ifade etmiştir ve belediyelerin kooperatiflere ortak olmaması gerektiğini düşünmektedir.

> "Ortak olabiliyor ama ben bunu da reddediyorum çünkü kooperatifçilik belediyelerin sadece kendi güdümünde reklam yapabilecekleri alanları değil! …biz tüzel bir kişiliğiz, vergimizi ödüyoruz. Sizinle iş birliği yapabiliriz, proje hazırlayabiliriz, proje paydaşları yapabiliriz. Ama burada olamazsınız…Görün bakın. Beni bir gün hatırlayacaksınız. Üç sene sonra seçimler olduktan sonra şu an kurulan kooperatiflerin yüzde yetmiş beşi yok olacak. Çünkü belediye başkanları değişecek, yönetim değişecek. Bir ötekini sevmeyecek çünkü maalesef bu var, bunu yaşıyoruz. Yönetimler değiştikçe Türkiye'de tarihte sürekli tekerrür etmiştir. Yönetim değiştikçe her sosyal anlamda yapılan bu tarz işler yıkılmıştır ve asla sürdürülebilir değil. Ben bu kooperatiflerin sürdürülebilir olması için bağımsız olması gerektiğine inanıyorum…" (HSG1).

Sosyal girişimci kadın, bu düşüncenin yalnızca kendisine ait olmadığını diğer kadın ortakların da aynı düşünceye sahip olduklarını söylemiştir. Ortaklar arasında da bağımsızlık düşüncesi hâkimdir. Kooperatif genelinde siyasetçilerin kooperatifi kendi çıkarları doğrultusunda kullanmalarına karşı bir karşı duruş sergilenmektedir.

> "Şu anda Hatay'da…bağımsızlığını kazanan tek kadın kooperatifi. Bu çok önemli bir nokta. Ve bağımsızlığını aldığı eğitimlerden aslında işte oradaki sosyal anlamdaki kazanımlarından elde etti. Şimdi kadınlara işte bir kurum ya da bir belediye gelsin desin ki hepinizi asgari ücrete bağlayacağız, işte şunu yapacağız, bunu yapacağız ama kooperatifi biz yöneteceğiz. Kadınlar reddeder çünkü şu anda o bilinçteler." (HSG1).

Görüldüğü gibi, Defne Kadın Kooperatifi ve Yelki Kadın Kooperatifi'nin de bu çalışmada benimsenen "kamu dışı bağımsız bir yapı olma" konusunda benzer fikre ve tavra sahip oldukları bulgulanmıştır. Sosyal girişim/ci/likle ilgili literatüre bakıldığında, sosyal girişim faaliyetlerinin kâr amacı gütmeyen örgütler, sivil toplum örgütleri, sosyal eylem, sosyal misyona sahip kâr amacı güden örgütler ve hibrid örgütler tarafından yapıldığı belirtilmektedir[108]. Türkiye'de kadın kooperatifleri özellikle bakanlıklardan, yerel yönetimlerden destek almaktadır. Elbette kooperatiflerin destek alması, gelişmeleri için yeni fırsatlar sunabilir ancak bu desteğin sınırlı olması gerektiği düşünülmektedir. Kooperatiflerin bağımsızlıklarını korumaları ve kendi karar mekanizmalarını oluşturmaları için bu durum gerekli görülmektedir. Bu nedenle sosyal girişim olarak belirtilen kadın kooperatiflerinin kamu sektörü dışında konumlanması gerektiği düşünülmektedir.

[108]Bu konuyla ilgili detaylı bilgi için EK-A'ya bakınız.

5.1.3. Kadın Kooperatifi ve Sosyal Girişimcilik İlişkisi

Bu kısımda, sosyal girişimci kadınlara yöneltilen iki soruya ilişkin bulgular yer almaktadır. Bunlardan ilki, "Sosyal girişim olarak değerlendirilebilecek bir kadın kooperatifi ile geleneksel bir kadın kooperatifinin kadının güçlenmesi sürecinde etkileri açısından bir fark var mıdır? Evetse, sizce ne tür farklar vardır?" sorusudur. Kadınların sosyal girişim ifadesini daha öncesinde duymadıkları gözetilerek öncelikle bu ifadenin bilinirliği tespit edilmiş ve gerekli görüldüğünde bununla ilgili bilgi verildikten sonra yukarıda belirtilen soru sorulmuştur. İkinci olarak, örgütün kendisini sosyal girişim olarak nitelendirmesine ilişkin bulgulardır. Bu iki soruya verilen cevaplar birbiri ile ilişkili olduğu için "kadın kooperatifi ve sosyal girişimcilik ilişkisi" kategorisi altında verilmiştir.

Yelki sosyal girişimcisine yöneltilen "sosyal girişim kelimesini daha öncesinden duymuş muydunuz?" sorusuna karşılık "Yani sanki bütün anlattıklarım bunun içine giriyor gibi. Biz sadece ekonomik değil, kadınların sosyalleşmesini sağlamak için de burdayız." (İSG1) demiştir. Ardından kooperatifin geleneksel bir kadın kooperatifinden ayırt eden özellikleri sorulmuştur. Yelki sosyal girişimcisi, "yenilikçilik", "iletişime ve dışa açık olma", "dünya düzenini takip etme" vurgusu yapmıştır.

> "Yenilikçi olmamız, internet kullanmamız yani güncel haberlerden haberdar olmamız, gelişimlerden haberdar olmamız, kurumlarla iletişimimiz. Kapalı bir kooperatif değiliz, açık görüşlü bir kooperatifiz. Her türlü görüşe açığız ve dünyadaki gelişmelerden, yeni dünya düzeninin nereye gittiğinden ve bizlerin de bu yapıyla içinde olduğu bir kooperatifiz. Şimdi gelenekçi yapıyla devam ederseniz sadece belli bir merkezde kalırsınız. Kendi içinize kapanırsınız gibi düşünüyorum ben. Ama bizim farkımız burada hani internet kullanma ve bütün dünyadaki kooperatiflerle bir arada. Mesela Hindistan'da işte 3 milyon kadın olan bir kooperatif var. Geçenlerde bir Zoom toplantısı yaptık. Uluslararası Zoom toplantısına katıldık…Çok ilgimi çekiyo. Mesela onlar orada ne yapıyo, merak ediyorum…Hollanda'ki kooperatif modelini merak ediyorum ben. Ya da İzmir'deki başka bir kooperatif ya da Kars'taki kadın kooperatifi ne yapıyor merak ediyoruz. Ya biz hepimiz merak ediyoruz. Biz sadece kendimizi değil de başkaları bizi merak ederken biz de başkalarını merak ediyoruz. Hani doğru örnekleri almak istiyoruz bizler de. Bu yüzden açık bir kooparatifiz. Yolumuz, önümüz açık öyle diyeyim." (İSG1).

Yelki sosyal girişimcisi kendilerinin sosyal bir kooperatif olduğunu aşağıdaki ifadelerle belirtmektedir. Burada belirtilen "sosyal" ifadesinin daha çok iletişim kurma anlamında kullanıldığı görülmektedir.

> "Şu anda mesela çevrede işte yardımcı kadın arıyorum, anneme bakıcı arıyorum, işte babam öldü gömülcek Yelki'ye duyuruverir misin?.. bizim Yelki sayfamız var 7000 kişilik. Orda paylaşıyoruz "İşte rahmetli filanca öldü" diye. Düğün ilanları, işte

nişanımız var filan diye. Hani biz sadece bi ekonomik kooperatif değiliz, her şeyin içindeyiz. O yüzden bir sosyal bir kooperatifiz diyorum ben." (İSG1).

Katılımcı İSG2 sosyal girişim ifadesini daha önce duymadığını söylemiş, bunun üzerine sosyal girişim örneği verilerek bu yapı açıklanmıştır. Verilen örneğin şahsa ait bir sosyal girişim olması nedeniyle katılımcı kolektif yapıların önemine değinmiş ve sosyal girişim olarak kooperatifçiliği daha çok önemsediğini belirtmiştir. Katılımcı "tek kişiye bağımlı olmama", "sürdürülebilirlik" ve "gönüllülük" vurgusu yapmıştır.

"Şimdi sosyal girişim olarak ben kooperatifçiliği daha ön planda tutuyorum. Orada bir kişinin gayreti çok güzel amaç çok güzel, fayda çok güzel ama tek kişi. Bu kişi hastalandığı zaman ne olacak yani sürdürülebilirliği ne kadar olabilecek. Ama bu kooperatifte öyle değil ki! Yaklaşık burda 100 tane kadın var. … olmazsa … olur, … olmazsa … olur. Zaten kimse bu yani burası hep geçici. Ben burda olmasam da burda işler yürür, yürümeli de zaten yani kişiye bağımlı olmaz ama bunun hayatta kalması biraz maddi destek, altyapı, ekonomik yapıyı oluşturursanız burasını yürütürsünüz ama orda kişiye bağlı bir o kişi hastalandığı zaman, Allah korusun vefat ettiği zaman… sosyallikte, sosyal olmakta hiçbir menfaat beklentinizin olmaması gerekiyor. Gönüllü yapmanız gerekiyo. Bunu belirli bir süre yapar gönüllü ama sürdürülebilir olması önemli olan…Yöntemimiz farklı ama sürdürülebilir olma şansımız daha yüksek. Yani çünkü aynı amaç için 100 kişi diyorum ya … yönetimde olmazsa … yönetime girebilir yani o yönetebilir. Yani burda bir sürdürülebilirlik daha net gibi geliyo bana…kendi menfaati yani burada kişisel gelir elde etmek amaç değil…Bencillik olursa zaten o zaman tamamen işletme olursunuz…" (İSG2).

Katılımcı İK4, sosyal girişimcinin kendilerini yetiştirdiğiyle ilgili bilgi vermiştir. Bu durum da sosyal girişimci kadın kooperatifinin tek bir kişiye bağımlı olmadığını, sürdürülebilirlik için birbirlerine destek olduklarını göstermektedir.

"…yetiştiriyor çünkü bizleri yetiştiriyor yanında gördüğünüz gibi…kopacağını sanmıyorum çünkü …Abla var yanında işte biz abla olarak hitap ediyoruz. Hanım demiyoruz yanii işte … Abla vardı o da çok destekti ona her yere birlikte üçü birlikte de giderdi. … Hanım vardı. Hani biçok kişiler daha yanında var zaten. Hani …abla olmadığında onlar da olabilir ama muhakkak …ablanın da şu an için …gerekiyor (güler)" (İK4).

Hatay'daki katılımcılardan HSG2 sosyal girişimi duymadığını belirtmiş, katılımcıya açıklama yapıldıktan sonra kooperatiflerinin bir sosyal girişim olarak tanımlanıp tanımlanamayacağı sorulmuştur. Katılımcı, kooperatiflerinde kâr amacı güttüklerini ancak bu kârı tekrar üretim için ya da kooperatifin büyümesi için kullandıklarından bir sosyal girişim olduklarını belirtmiştir.

"Tabii ki sosyal girişim. Sürekli yansıttığı bir şey zaten bu...çünkü kırsaldakiler, şehirdekiler, köydekiler bir araya gelip beraber bir üretim yapabiliyorlar. Bu üretimlerini festival, fuar veya işte belirli pazarlar ki bunlar da sosyal aktivite sayılıyor bu şekilde pazarlayabiliyorlar ve kooperatifte sürekli beraber hareket ediyorlar. Kâr amacı güdüyorlar ama o kârlarını sonra tekrar bir sonraki üretim için kullanıyorlar.

> Veya kooperatife daha bir büyütebilmek için kullanıyorlar. Bu yüzden sosyal girişim..." (HSG2).

Katılımcıya Türkiye'deki tüm kadın kooperatiflerini sosyal girişim olarak değerlendirip değerlendirmediği sorulmuştur. Bunun üzerine katılımcı, çok fazla kooperatif kurulduğunu belirterek bu kooperatiflerin devam edip etmeyeceğiyle ilgili endişesini dile getirmiş ve "sürdürülebilirlik" vurgusu yapmıştır.

> "Emin değilim ondan. Zaten hepsinin sürdürülebilirliği var mı ondan da emin değilim. Çünkü son zamanlarda çok fazla kooperatif kuruldu. Birkaç sene sonra kalacak…kaçı kapanacak. Keşke hepsi devam etseydi keşke hepsi güçlense ama o şekilde kurulmadıkları için bilemiyorum." (HSG2).

Katılımcı, geleneksel tipteki kadın kooperatifi ile sosyal girişimci kadın kooperatifi arasındaki farkı anlatırken geleneksel kadın kooperatiflerinin yeniliğe, paylaşıma çok açık olmadıklarını, bir yere bağımlı olabildiklerini, daha az cesaretli olduklarını belirtmiştir.

> "…bence özünde sosyal girişimci kooperatif geleneksel kooperatifi böyle bir açabilir. O geleneksel kabuğundan çıkartabilir aslında ortak iş yaparak. Fark var. Onlar öyle yeniliğe çok açık olmuyorlar. Paylaşıma çok açık olmuyorlar. Var etrafımızda öyle. Kooperatifte olmasa da öyle bireyler var zaten birbirlerine çok yakın oluyorlar onlar. Yeniliğe açık olmuyorlar, paylaşıma açık olmuyorlar. Dışarıdan çok destek almamaya çalışıyor onlar kendi yağlarında kavruluyorlar. Geleneksel tiptekiler. Birkaç şehirdeki öyle kooperatifi biliyorum bir yere bağlı oluyorlar daha doğrusu. Bir yerin desteğiyle yetiniyor onlar. Bir kurum belki. Ve başka hiçbir şey istemiyorlar…Öyle tercih ediyorlar. Çünkü sanki böyle adım adım atacakları cesaretleri yok. Kendi kabuklarının kırılmasını istemiyorlar. Bir adım atsalar dışarıyı görseler her şey çok daha farklı olur belki onlar için de…" (HSG2).

Defne Kadın Kooperatifi sosyal girişimcisi ilk başta kendilerini üretici kooperatif olarak tanımlamış, sosyal kooperatif olmadıklarını ifade etmiştir. Bu katılımcının sosyal kooperatifin sadece "sosyal" kısmına odaklanarak böyle bir yargıya ulaştığı görülmektedir.

> "…Bizimki sosyal kooperatifçilik değil aslında tam anlamıyla. Biz üretici kooperatifiz. Aslında sosyal kooperatifçilik bi örnek vericem. Genç-işi kooperatifin yaptığı bi sosyal kooperatifçilik…bizimki üretici kooperatifçilik. Çünkü sürekli diyolar ki siz sosyal… hayır diyorum, bizimki üretici kooperatif çünkü ben kadını oraya sadece sosyalleşmesi için ortak almıyorum." (HSG1).

Sosyal kooperatifçilikle ilgili yapılan sohbet sonrası ise kendilerinin hem üretici kooperatifi hem de sosyal kooperatif olduklarıyla ilgili bir yaklaşım sergilemiştir. Aslında katılımcı sürdürülebilirlik için üretimin önemli olduğunu, bu nedenle yalnızca sosyal boyutun yeterli olmadığını anlatmaktadır. Kendilerini birebir

sosyal kooperatif yahut sosyal girişim olarak tanımlamasa dahi bu özelliklere değinmektedir.

> "Temelinde aslında burası bir üretici kooperatifi. Evet yani böyle geçiyor ama ayrıca hakikatten de bir sosyal kooperatifmiş. Tamam bunları yapıyoruz ama ben sürekli şeyi savunu...Çünkü burası üretim yaparak ilerleyebilicek bir kooperatif. Sadece sosyal bir kooperatif olursa yetersiz olur ve bunun sürdürülebilirliği olmaz. Üretici kooperatif olursa bunu sürdürebilirsiniz. Bunun yanı sıra o sosyal olan girişimcilik hepsini yapabilirsiniz ama sosyal olarak girerseniz bu kooperatifte ilerleyemezsiniz..." (HSG1).

Katılımcıların kendilerini sosyal girişim yahut sosyal kooperatif olarak tanımlayıp tanımlamamaları onların bu yapıda oldukları gerçeğini değiştirmemekle birlikte, bu alana ilişkin farkındalık ve bilinçleri bu alanda ilerlemeleri ve bu sektörü geliştirmeleri için önemsenmektedir. Bu nedenle, öncelikle bu ifadenin bilinirliği araştırılmış ardından sosyal girişim ve sosyal kooperatifçilikle ilgili bilgilendirme yapılmıştır. Yelki Kadın Kooperatifi kendisini sosyal kooperatif olarak nitelendirirken Defne Kadın Kooperatifi kendisini üretici kooperatifi olarak öne çıkarmaktadır ancak diğer yandan sosyal kooperatif yapısından da çok uzak olmadıkları düşünülmektedir.

Katılımcı ifadelerinde de görüldüğü gibi geleneksel kadın kooperatifleri ile sosyal girişimci kadın kooperatifi olarak değerlendirilecek örgütlenmeler arasında birtakım farklılıklar olduğu tespit edilmiştir. Defne Kadın Kooperatifi'nde "yenilik", "paylaşıma açık olma", "bağımlı olmama", "cesaret", "elde edilen kârın yeniden üretim ve kooperatifin büyümesi için kullanılması", "sürdürülebilirlik" vurgusu yapılarak bu farklılılıklar ele alınmaktadır. Yelki Kadın Kooperatifi'nde ise "yenilikçilik", "iletişime ve dışa açık olma", "dünya düzenini takip etme", "bağımlı olmama", "sürdürülebilirlik" ve "gönüllülük" vurgusu yapılmıştır.

5.2. KADIN KOOPERATİFLERİNİN ÖRGÜTLENME VE ÇALIŞMA DURUMLARINA İLİŞKİN BULGULAR

Bu kısımda "Sosyal girişimci kadın kooperatiflerinin örgütlenme ve çalışma koşulları nasıldır?" araştırma sorusuna yanıt aranmaktadır. Bu araştırma sorusuna ilişkin bulgular ise "Örgütlerin Organizasyon Yapısı ve Faaliyet Alanları", "Örgütlenme-Çalışma Biçimleri ve Çalışma Unsurları", "Örgütün Yaşadığı Sorunlar", "Destekler ve İş Birlikleri" başlıkları altında verilmektedir. Sosyal girişimci kadın kooperatiflerinin örgütlenme ve çalışma durumlarına ilişkin oluşturulan hiyerarşik kod sistemi Şekil 5.5.'te gösterilmektedir.

Şekil 5.5. Sosyal girişimci kadın kooperatiflerinin örgütlenme ve çalışma durumları (hiyerarşik kod modeli)

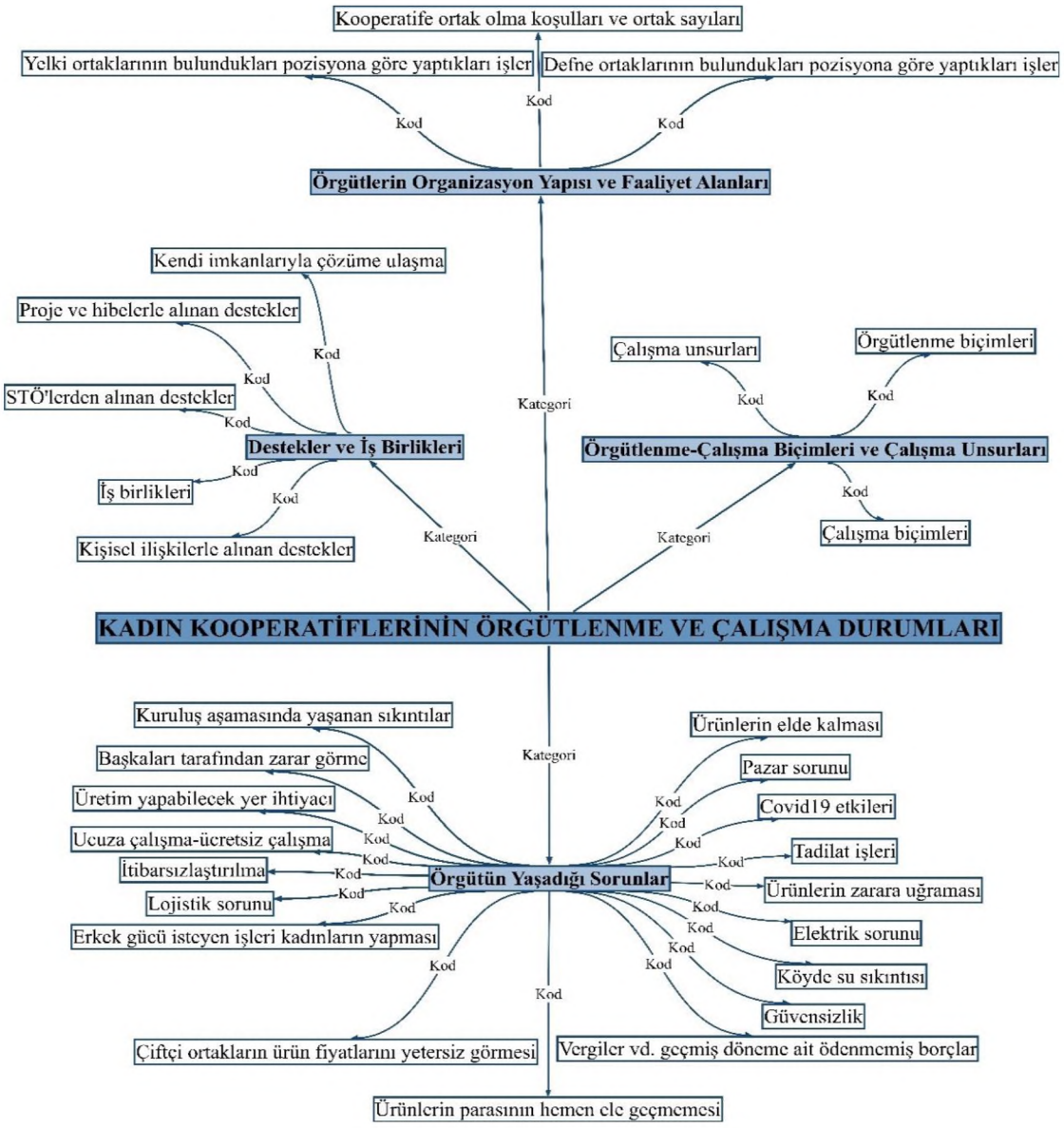

5.2.1. Örgütlerin Organizasyon Yapısı ve Faaliyet Alanları

Bu kısımda ilk olarak, kooperatife ortak olma koşullarına ve mevcut ortak sayısına yer verilmiştir. İkinci olarak ise kooperatif ortaklarının bulundukları pozisyonlara göre yaptıkları işler belirtilerek her iki kooperatife ilişkin organizasyon yapısı ayrı ayrı incelenmiştir.

5.2.1.1. Kooperatiflere ortak olma koşulları ve ortak sayısı

Yelki Kadın Kooperatifi, ortaklarını seçerken üç maddeyi kıstas almaktadır. Bunlar; "kadın olması", "üretici olması" ve "öncelikle bu bölgede ikamet etmesi"

şartlarıdır. Ortaklık kriterlerine uyan kadınların ortak olma durumu, kooperatifin aylık genel toplantılarında gündeme alınarak oylamaya sunulmakta ve uygunsa ortaklık kabulleri yapılmaktadır.

Defne Kadın Kooperatifi de kooperatif ortağı olacak kadınları seçerken üç maddeye uygunluğu gözetmektedir. Bunlar; "kadın olması", "üretici/çiftçi olması" ve "üç aylık deneme süresini tamamlamış olması" şartlarıdır. Sosyal girişimci kadın "sadece orda sosyal anlamda kendini geliştirmek için bizim kooperatife ortak olamıyo. Bu bizim kararımız çünkü şöyle kadın üretimle birlikte sosyalleşmeli diyorum ben yani." (HSG1) diyerek ortak olanların üretici kadın olması gerekliliğini vurgulamaktadır. Deneme süresi ile ilgili olarak ise karşılıklı fayda gözetildiği belirtilmektedir.

> "…en önemlisi bizimle üç ay çalışması gerekiyor. Üç ay sonucunda…eğer kooperatife gerçekten ihtiyacı varsa, kooperatife bir faydası varsa ve bu kooperatifin o kadına faydası varsa ya ortak bir fayda-çıkar varsa ikisi arasında biz öyle ortak yapıyoruz. Öyle her önüne gelen…kooperatife ortak olamıyor… Oradaki işte işi görecek belki kadın orada mutlu olmayacaktır çalışmaktan. Belki oradaki getiri onu rahatsız edecektir. Belki eğitim almak istemiyor, kadın sadece pazar istiyordur ama kooperatif sadece pazar kurmak için değil, hepsi bir arada." (HSG1).

Araştırma yapılan dönemde 2-3 kişinin deneme süresinde olduğu ve bu kişilerin farklı köylerden geldiği belirtilmiştir. Defne Kadın Kooperatifi, daha fazla kadına istihdam sağlamayı amaçlayan bir misyon edinmiş olsa da ortak olarak alacakları kişileri seçerken yalnızca sayıyı artırmak için ortak alımı yapmamayı tercih etmekte; karşılıklı sağlanabilecek faydaya bakmaktadır. Bu durum katılımcı HSG2 tarafından aşağıdaki gibi ifade edilmiştir:

> "…bizim o 1000 tane kadına ne gibi bir faydamız olur diye de düşünmek lazım. Bence önemli olan o çokluk değil. O birbiriyle gerçekten rahat çalışabilme, anlaşabilme. Yani 1000 tane kadın…35 tanesi bile gerçek anlamda anlaşamıyor. Arada sürtüşmeleri olabiliyor, çatışmalar olabiliyor 1000 tane olunca o çok zor olur." (HSG2).

Yelki Kadın Kooperatifi ve Yelki Üretici Pazarı birbirinden ayrılmayan yapılardır. Araştırmanın temel konusu kooperatife ilişkin olmasına rağmen katılımcıların tamamına yakını pazar yerinde yapılan işlerden de bahsetmiştir. Bu nedenle bu kısımda organizasyon yapısı anlatılırken Yelki Yöresel Üretici Pazarındaki yapı da dahil edilmektedir.

Araştırma yapılan dönemde Yelki Kadın Kooperatifi'nde 41 ortak bulunduğu ve bu ortakların tamamının aktif ortak olduğu belirtilmiştir.

"…şimdi bizim mesela siz de görüştünüz... Hepsi aktif. Şimdi kooperatifi kurarlar işte iki üç kişi aktiftir, geri kalandakiler de destek olmak için girmiştir, kurulmuştur. Yok bizimkilerin hepsi çalışıyor, hepsi aktif. Aktif olanlar resmî 41 ortağımız." (İSG1).

Defne Kadın Kooperatifi'nde 35 ortak olduğu bu ortaklardan 20'sinin aktif olduğu belirtilmiştir.

"…35 resmî ortağımız var şu anda… Hepsi aktif çalışmıyor şu an. Kaç tanesi çok aktif? Çok hızlı aktif bence yaklaşık 20 tane kadın var." (HSG1).

Yelki Kadın Kooperatifi'nde birbiri ile akraba olan pek çok ortak vardır.

"…ablamlar var. Zaten burda hepimiz birbirimize akrabayız. Dayımın kızı var işte amcamın kızı var filan bir şekilde akrabalarımız falan da var. Herkesin de burda yerli olup da tarlası falan olan üreten kadın olduğu için şey, akrabalarımızdan da var." (İSG1).

Defne Kadın Kooperatifi'nde de birden fazla akrabalık ilişkisi olduğu görüşme ve gözlem yoluyla tespit edilmiştir. Bu kişilerin üretim aşamasında da birbirine destek oldukları ifade edilmektedir.

"…kesinlikle herkes ya teyze kızı, dayı kızı, amca kızı, hala kızı hep böyle yani amcamın amcasının kızı diye herkes akraba bu yüzden yani çat kapı çalıp misafir de gelebilir bizim eve aramadan da. Öyle rahat yani rahat insanlar. Ben de sıkılmam bu şeyden ya hazırım her zaman için çünkü onlar da rahat kendi evleriymiş gibi. Yani benim işim mi var ben sana yardım edeyim hemen beraber bitirip oturalım mantıkla yani…" (HK11).

"İkincisi ticaret ve lojistiği bitirdi. Bizimlen beraber bir ay öncesine kadar kooperatifteydi, ayrıldı." (HK8).

Görüldüğü gibi araştırma yapılan dönemde Yelki Kadın Kooperatifi'nde 41 ortaktan tamamının, Defne Kadın Kooperatifi'nde ise 35 ortaktan 20'sinin aktif olduğu belirtilmektedir. Her iki kooperatifte de ortaklık için kadın ve üretici olma şartları bulunmaktadır. Yelki Kadın Kooperatifi öncelikli olarak bölgede ikamet edenleri ortak olarak bünyesine almayı tercih etmektedir. Defne Kadın Kooperatifi ise ortaklarını seçerken daha dışa açık bir yaklaşım sergilemekte, ortakların farklı ilçelerde yer alabildiği görülmektedir. Bu kapsamda ortaklar merkez, merkeze yakın ve kırsal olmak üzere üç farklı bölgede ikamet etmektedir. Ayrıca Yelki Kadın Kooperatifi'nden farklı olarak Defne Kadın Kooperatifi'nde üç aylık deneme süresi bulunmaktadır.

5.2.1.2. Defne Kadın Kooperatifi ortaklarının bulundukları pozisyona göre yaptıkları işler

Bu kısımda Defne Kadın Kooperatifi organizasyon yapısı şekille gösterilmekte, ardından ortakların bulundukları pozisyona göre yaptıkları işler açıklanmaktadır.

Şekil 5.6. Defne Sosyal Girişimci Kadın Kooperatifi'nin organizasyon yapısı (hiyerarşik kod modeli)

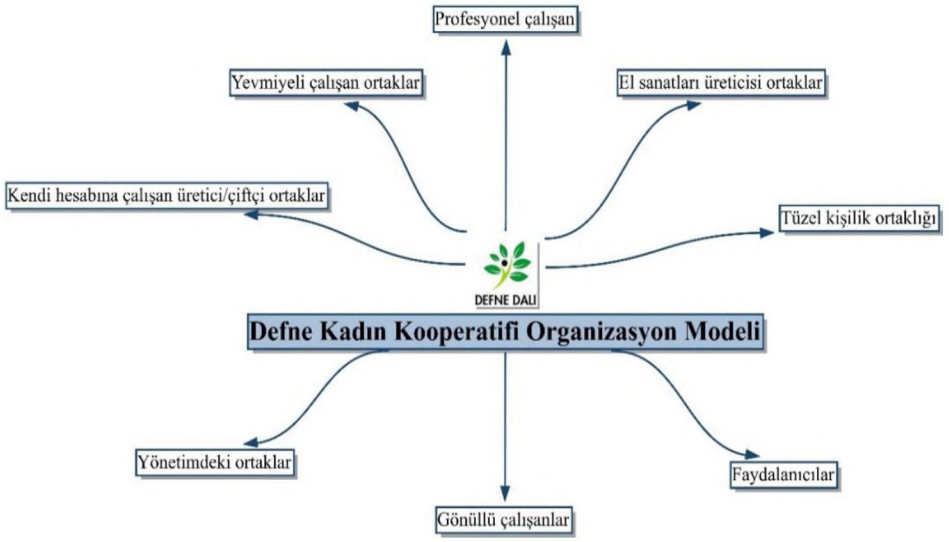

Şekil 5.6.'da görüldüğü gibi, Defne Kadın Kooperatifi'nin organizasyon modeli, "yevmiye usulü çalışan ortaklar", "kendi hesabına çalışan üretici/çiftçi ortaklar", "yönetimdeki ortaklar", "profesyonel çalışan", "gönüllü çalışanlar", "el sanatları üreticisi ortaklar", "tüzel kişilik ortaklığı" ve "faydalanıcılar" biçimindedir.

Yevmiyeli çalışan ortaklar

Defne Kadın Kooperatifi'nin Defne ilçesine bağlı Yeşilpınar Mahallesi'ndeki işletmede yevmiyeli olarak çalışan 10-11 ortak vardır. Bu ortakların yalnızca dördünün sürekli çalıştığı belirtilmektedir.

> "…orada yani genellikle dört kişi bulunuyor…daha fazla zamanları var. Onlar daha yakın oldukları için daha çok gidiyor…ben de gidiyorum ama onlar kadar değil. Ama onlar da arkadaşlar da saat başına çalışıyor…Hani aslında ben de geleceğim dersem ben de giderim ama onlar aktif çalışıyor. Onlar daha çok yakınlar diye." (HK2).

> "Bu dört arkadaş üç yıldır aynı şekilde. Gerçi iki arkadaşımız var daha ama onlar birisi rahatsızlandı. Birisi babası vefat etti, şimdi gelmiyor. Yani yedi sekiz bayanız şimdi burada." (HK3).

Burada çalışan ortaklar genellikle Turfanda köyünden gelen tarım ürünlerinin işlenmesi, paketlenmesi, etiketlenmesi, siparişin hazırlanması işlemlerini yürütmektedir. Ayrıca kooperatif temizliği, misafir ağırlama gibi işler de yapılmaktadır. Katılımcılardan biri, "…mesela bugün siparişimiz var. Hepsiburadan bir tane nar ekşimiz var işte onu gelip hazırlamam lazım. Bir tane olsa bile onu yapmamız lazım." (HK3) diyerek tek bir sipariş için dahi kooperatif işletmesinin açılması gerektiğini belirtmektedir.

Kendi hesabına çalışan üretici/çiftçi ortaklar

Defne Kadın Kooperatifi'nin üretici/çiftçi ortaklarının çoğu Turfanda köyündedir. Ortakların bir kısmının ayrıldığı, pandemi nedeniyle pek görüşülemediği, şu anda 10-12 kişinin aktif olduğu belirtilmektedir.

Buradaki üretici/çiftçi ekip genellikle kendi ürettikleri tarım ürünlerini kooperatife satarak gelir elde etmektedir. Kırsalda yaşayan ortaklar, kooperatif işletmesine uzak oldukları için yol masraflarını da düşünerek kooperatife gitmeyi tercih etmemekte ve paketleme işlerini yapamamaktadırlar. Bu yüzden yevmiye usulü çalışma çok az olmaktadır. Köyde işletme olması durumunda pasif olan ortakların da çalışmak isteyeceği düşünülmektedir.

> "…Mesela benim aracım var, gidebilirim orda çalışabilirim ama mesela bize hep uzak kaldık diye çalışamadık burda. Yani arkadaşlar da istiyorsa gidip çalışabilir…Hanım her zaman bunu bahsetmişti zaten. İşte ne bileyim, arkadaşlar çalışmak isteyip buraya gelip çalışabilir bizimle. Tabi biz uzağız nasıl gideceğiz oraya. Bi de araba yani araç yok falan." (HK9).

> "…aslında bize de söylediler hani gelmek isterseniz başkanımız dedi ki ama bizim burdaki yol paramızı düşündük oraya kadar, yetişene kadar 30 lirayı sadece yol ücreti olarak koyacaz. Onun haricinde herhangi bir şey kendine alırsan e ne verecek ki bana ben de kurtarsın veya ya kendim mağdur olucam ya kooperatifi mağdur edicem. Bu yüzden dedik biz biraz daha burdaki şeyde eğer katkımız olursa, üretimde. Onlar da ambalajda olsunlar, öyle düşündük. Burda bir şey olursa, işletme olursa belki burda yatan arkadaşlarımız yani canlanabilir. Orda çalışmak isterler yani." (HK11).

> "…ürünlerin paketleme kısmında yer almıyoruz çünkü kooperatif binamız Antakya'da belki biliyorsunuz Yeşilpınar'da. Oraya gidip gelme imkanımız yok, her gün. Ordaki diğer arkadaşlar. Biz burda üretici kısmıyız… yöresel ve tıbbi aromatik bitkileri satıyoruz kooperatifimizde." (HK13).

Buradaki ekip biber-domates salçası, toz biber-pul biber yapımı; adaçayı, kişniş, kekik, fesleğen gibi tıbbi aromatik bitkilerin yetiştirilmesi, toplanması; zeytin-zeytinyağı, turşu, nar ekşisi, sumak, reçel yapımı gibi işler yapmaktadır.

El sanatları üreticisi ortaklar

Defne Kadın Kooperatifi ortakları, ağırlıklı olarak tarım faaliyetlerini yürütseler de el sanatlarıyla ilgili de bazı çalışmalar yapılmaktadır. Bünyelerine mozaik sanatçısı ve eğitmeni bir ortak dahil etmişlerdir. Mozaik sanatçısı ortak, "…fuarlarda evet beraber gidiyoruz ve satışları oluyor. Baya da mozaik kenti olduğumuz için hani ilgi alaka oluyor." (HK6) demiştir. Mozaik dışında mum, sabun, kabak oyma gibi farklı el ürünleri de fuarlarda satışa sunulmaktadır.

Yönetimdeki ortaklar

Defne Kadın Kooperatifi yönetiminde 5 kişi yer almaktadır. Bu kadınlardan dördü kuruluş aşamasında yer almamış olmasına rağmen kooperatifte misyon genişlemesi olması nedeniyle önceden var olan yapıyı büyük oranda değiştirmişlerdir. Bu kadınlar yeni bir kadın kooperatifi kurmak yerine var olan kadın kooperatifini güçlendirerek kadınların bu çatı altında yer almasını tercih etmişlerdir. Yönetim Kurulu Başkanı, kuruluş aşamasında olmasına rağmen o dönemde aktif olmayıp sonradan dahil olmuştur. Buna rağmen, kapanmak üzere olan kooperatifi yeniden canlandırdığı için sosyal girişimci olarak değerlendirilmiştir. Bu ortağın sosyal girişimci özellikleri ilgili kısımda verilmektedir.

Yönetimdeki kadınların ikisi Turfanda köyündeki çiftçi ortaklar olup bu kadınlar aynı zamanda üretici olarak kooperatife katkı sunmaktadır. Bir yönetici ortak kooperatif işletmesinin bulunduğu yerde yevmiye usulü çalışmaktadır. Diğer iki ortak ise ürünlerin satış ve pazarlanması, fuar ve festival gibi organizasyon işleri ve kurumlarla yazışmalar gibi diğer resmî işlemlerle ilgilenmektedir.

HSG1, Defne Kadın Kooperatifi'nde yönetim kurulu başkanı ve kooperatifin devam etmesi için uğraş veren sosyal girişimci kadındır. Kooperatifte yaptığı faaliyetlere ilişkin ifadeleri aşağıdaki gibidir.

> "Kadınların hepsi çok emek ediyo, o tartışılmaz ama ben pazarlamasındann, hammaddesindenn, üretimindenn, fuarlarındann, faturasındann, organizasyonundann, bu tarz görüşmelerindennn kooperatifin her alanında varım. Bütün bu işleri elimden geldiğince yürütüyorum. Kadınlar da çok emek ediyo...ama zaten benim için kooperatif bi gönül işi. Bunu canıgönülden yapıyorum. Elimden geldikçe de her alanda varım. Ben her alanda varken de benlen birlikte başka kadınları da yetiştiriyorum. O yüzden her yerde, kooperatifte herkesin her şeyi bilmesi gerekiyo…" (HSG1).

HSG2, kooperatif yönetim kurulunda olduğunu ve aynı zamanda da üretime ortak olduğunu belirtmektedir.

> "…Üretim de yapıyorum ben. Salça da kaynatabiliyorum, nar ekşisi de yapabiliyorum…fuar ve festivallere gidiyorum. Genelde yönetim kurulu üyesi olarak veya işte diğer kadınlar uygun olmadığı zamanlar ben kurumumdan izin alıp oraya çok daha rahat gidebiliyorum. Çocuklarım da diğerlerininkinden daha büyük. Böyle daha yalnız yaşamaya alışık oldukları için ben daha rahat bırakabiliyorum çocuklarımı. O yüzden ben gidiyorum…Biz burada bir çalıştay yaptık. Kaç tane kooperatif ağırladık gerçekten hatırlamıyorum. Hepsi ile de ben ilgilenmiştim organizasyon bölümünde... vardı. Ben o kooperatif başkanları, ortakları gelmişti Hatay'a Antakya'ya rehberlik bile yapmıştım ben onlara. İki otobüs dolusu kadını gezdirmiştim Hatay'da." (HSG2).

HSG3, üretici/çiftçi kadınlardan birisidir. Kırsaldaki işlerin kendisi tarafından takip edildiği, ayrıca yönetim kurulu başkan yardımcısı olduğu belirtilmektedir.

> "Kooperatif içinde biz zaten burada üreticiyiz buradaki işleri ben takip ediyorum diğer arkadaşımla beraber yönetimde olduğumuz için. Artık ....Hanımın başkan yardımcısıyım. İşte buradaki ürünlerin takibini yapıyorum. Biz burada üretiyoruz bu yaz mesela domates salçası yaptık…domates salçası, biber salçası, pekmez, nar ekşisi. Biz bunları yapıyoruz. Oraya da zaten gönderim oluyor. Bazen …Hanım kendi gelip alıyor, bazen biz gönderiyoruz oradaki arkadaşlar zaten paketlenmesini her şeyini onlar yapıyor. Sipariş üzerine hani. Olduğu zaman, daha çok istendiği zaman…" (HSG3).

HSG4 yönetim kurulunun yeni seçildiğini, kendisinin yeni yönetim kuruluna girdiğini belirtmiştir. Buna rağmen Turfanda köyü çiftçi ortaklarla olan ilişkileri kendisi de koordine etmektedir.

Tüzel kişilik ortaklığı

Defne Kadın Kooperatifi'nin bir tane tüzel kişi ortağı vardır. Bu özel şirketin yurt dışı ile bağlantılı çalışması ve kooperatifin de ihracat yapmayı hedeflemesi nedeniyle kendilerine destek olabileceği düşünülmüştür. Sosyal girişim kriterlerine uygunluk değerlendirilirken "kamu dışında bağımsız yapı olması" gerektiği belirtilmiştir. Defne Kadın Kooperatifi kamu sektörü dışında yer alan ve bağımsızlığını koruyan bir kooperatiftir. Diğer yandan tüzel kişilik ortaklığının da kendi bağımsızlıklarını engellemediği belirtilmektedir. Bu ortaklığın kuruluş aşamasında olmayıp sonradan dahil olması, ortağın yönetimde yer almaması ve aktif de olmaması nedeniyle kooperatifin işleyişini etkilemediği söylenebilir. Sosyal girişimci kadın, "Şirket bizim ortağımız ama şirket her kadın gibi ortak. Bir ortaklık payı var yani o şirketin. Oradaki çalışan kadından daha yüksek bir ortaklığı yok. O da herkes kadar eşit ortak…" (HSG1) diyerek şirketin diğer kadınlardan bir üstünlüğü olmadığını belirtmektedir.

Gönüllü çalışanlar

Defne Kadın Kooperatifi'ne ortak olmadan ve herhangi bir ücret beklentisi olmadan özellikle proje işlerine destek veren birkaç kişi vardır. Gönüllü çalışan bu kişilerin kooperatif ortakları ile ilişkileri oldukça iyi olup ortaklar tarafından saygıyla anılmaktadırlar. Bu saygı ve şükran duygusu katılımcı HSG3 ifadelerinde de görülmektedir.

> "... Hanım .... bey çok değerlidir bizim için yani o gerçekten kooperatif için çok çok yani emeklerinin nasıl diyeyim size hiçbir karşılığı olamaz o kadar iyiler ki sağ

> olsunlar ve gerçekten karşılıksız yapıyorlar. Projeleri genelde hep ... Hanım kendi tasarlıyor, yapıyor, çok şükür hep de başarıya ulaşmıştır. Bize çok büyük bir katkısı var her ikisinin de…" (HSG3).

Bu çalışma sırasında da görüşmelerden birisi için kendi evlerini açarak desteklerini ortaya koymuşlardır.

Profesyonel çalışanlar

Defne Kadın Kooperatifi'nde bir tane asgari ücretli çalışan kadın vardır. Bu kişi ön muhasebe işlerini yapmakta, kooperatifin internet sayfasını ve sosyal medyayı yönetmekte ve kooperatifteki koordinasyonu sağlamaktadır. Belirli bir mesai saati bulunmadığı ancak ortakların kendisiyle sürekli iletişim halinde olduğu belirtilmektedir.

Faydalanıcılar

Defne Kadın Kooperatifi, ortaklarının elinde bulunmayan veya üretimi olmayan bazı ürünleri ortak olmayan başka çiftçilerden satın almaktadır. Kooperatife ortak olmayan ancak onlarla birlikte çalışan bu kadınlar, "faydalanıcı kadınlar" olarak ifade edilmektedir. Kooperatif, faydalanıcı kadınlarla alım garantili anlaşmalar yaparak ürün alımı yapmakta ve böylece farklı kadın çiftçileri de desteklemiş olmaktadır.

> "Bizim faydalanıcı kadınlar dediğimiz bir grubumuz var. Faydalanıcı kadınlar kooperatif ortağı olmayan ama kendi tercihleri ortak olmamak. Onlar da aktif çünkü üreticilerimiz var mesela bizim kadınlarımız domatesi ekmiyor ama başka çiftçi kadınlar domates ekiyor….mesela biber ekiyor. Mesela ben gidiyorum diyorum ki bu sene kaç ton biberin var işte 2 ton biberim var. Tamam diyorum. Anlaşalım. Alım garantili anlaşıyoruz. O da işte birbirine ekiyor biçiyor. İşte hazır olunca beni arıyor. Kooperatif ona parasını ödüyor, müstahsilini kesiyor. Böylece kadın faydalanmış oluyor buradaki sistemden…" (HSG1).

Bu kadınların niçin kooperatife ortak olmadıklarıyla ilgili aşağıdaki görüş belirtilmiştir.

> "Kendi istekleriyle. Ya onlar biraz toplumdan korkuyorlar ya yanlarındaki adamlar bunu reddediyor. Bence imza atmaktan korkuyorlar çünkü oradaki ana sözleşmeyi okursa da ne olduğunu anlamayacağını düşünüyor. Ya da kendine bir öz güveni olmadığı için gerçekten çekiniyor kadınlar." (HSG1).

Faydalanıcıların genellikle kooperatiften ekonomik kazanım sağladığı, ortaklık statüsünde olmadıkları için diğer aktivitelere çok fazla dahil olmadıkları söylenebilir.

5.2.1.3. Yelki Kadın Kooperatifi ortaklarının bulundukları pozisyona göre yaptıkları işler

Bu kısımda Yelki Kadın Kooperatifi organizasyon yapısı şekille gösterilmekte, ardından ortakların bulundukları pozisyona göre yaptıkları işler açıklanmaktadır.

Şekil 5.7. Yelki Sosyal Girişimci Kadın Kooperatifi'nin organizasyon yapısı (hiyerarşik kod modeli)

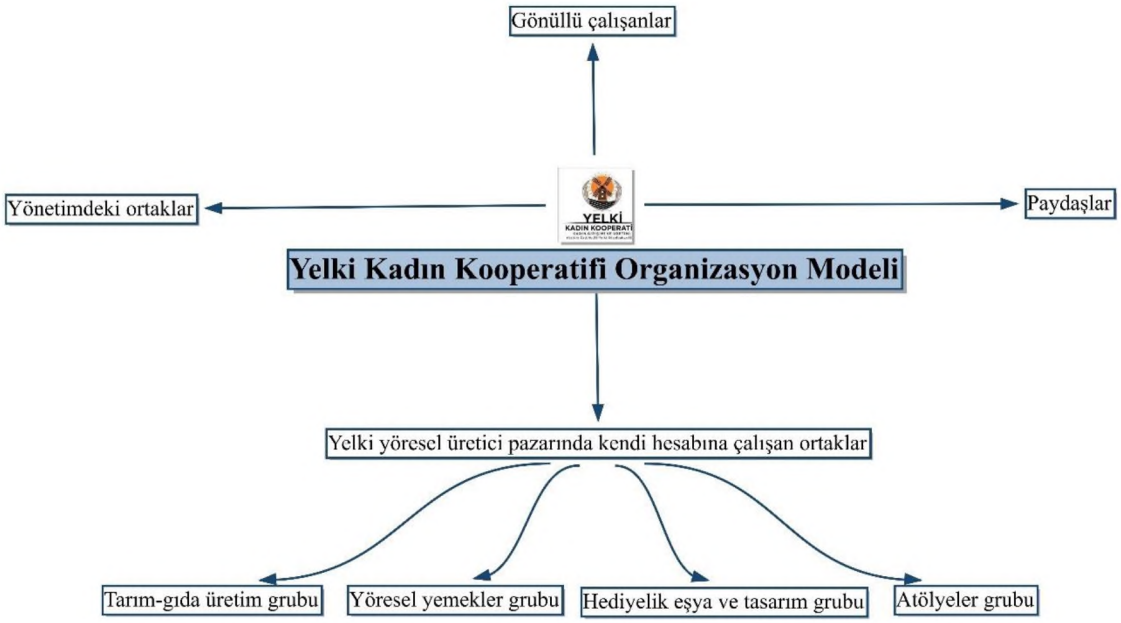

Şekil 5.7.'de görüldüğü gibi, Yelki Kadın Kooperatifi'nin organizasyon yapısı, "yönetimdeki ortaklar", "paydaşlar", "gönüllü çalışanlar", "Yelki yöresel üretici pazarında kendi hesabına çalışan ortaklar" biçimindedir.

Yelki yöresel üretici pazarında kendi hesabına çalışan ortaklar

Yelki üretici pazarında çalışan ortaklar sattıkları ürünler için kooperatife herhangi bir ödeme yapmamakta, pazarda satılanlar kendi hesabına olmaktadır. Bununla birlikte neredeyse tüm pazar yerindeki ortakların kooperatif ortağı olması nedeniyle Yelki Kadın Kooperatifi ve Yelki Yöresel Üretici Pazarı iç içe geçmiştir. Örneğin, pazarda satışı yapılan ürünlerin bir kısmı kooperatifte de satışa sunulmaktadır. Bu nedenle üretici pazarı da organizasyon yapısı içine eklenmiştir.

Katılımcı İK14, öncelikle pazara çıktıklarını ancak kooperatif adına fuarlara da katıldıklarını ve ürünlerinin bir kısmını orada da satabildiklerini belirtmektedir.

> "Yani öncelikle pazara çıkıyoruz. Kendi el ürünlerimiz var yaptığımız...kolyeler, bileklikler, çantalar, kapı süsleri tarzı öyle şeyler yapıyoruz ablamla beraber. Onlarla

pazarda satış yapıyoruz. Fuar olduğu zaman fuarlara katılıyoruz… Tabi kooperatif adına. O katılmalar öyle ama pazara çıkıp da sattıklarımız kendi adımıza." (İK14).

Katılımcı İK11 de unutulmaya yüz tutmuş el sanatlarını canlandırdırdıklarını, satışların ise hem kooperatifte hem de pazar yerinde yapıldığını ifade etmektedir.

"…Kadınlara yönelik, unutulmaya yüz tutmuş el sanatları adı altında kanaviçe çantalar yapıyorum sandık çıkması. Modern iğne oyası fularlar yapıyorum, şallar yapıyorum. Kemerler, el işi kemerler çok moda oldu. 2000'li yıllarda çok moda olacak. Onları üretiyorum ve satıyorum. Kendi fiyatımı kendim koyuyorum…Otantik, otantik işler. Kooperatifte de satışlarımızı yapıyoruz, yapıyorum. Pazarda da yapıyorum…Kooperatifte ürettiğim kooperatifte kalıyo. Kendi ürettiklerim kendi şahsıma ait satışlarım." (İK11).

Pazarda "yöresel yemek bölümü", "meyve-sebze bölümü", "hediyelik eşya ve tasarım bölümü" bulunmaktadır. Tüm bölümler için birer tane yönetici belirlenmiştir ve koordinasyon onlar tarafından sağlanmaktadır. Pazar yerindeki üreticilerin tamamına yakını kadındır. Kooperatif ortağı olanlardan yalnızca bir kadın ortağın satışları genellikle eşi tarafından yapılmaktadır.

Yemek bölümündeki kadınlar kek, börek, kurabiye, baklava, aşure, keşkek, sarma, çıratma, kızartma, kabak çiçeği dolması, Yelki çarıklı pidesi gibi ürünleri yapıp satmaktadır. Hediyelik eşya-tasarım bölümünde 10 kadın ortak olduğu belirtilmiştir. Bu kadınlar; örtü, takı, makrome, çanta gibi el işi ürünleri yapıp satmaktadır. Bu grupta ahşap oyma yapan, kamp bardakları ve kupalar yapan bir üniversite öğrencisi de vardır. Yelki Kadın Kooperafi'ndeki ortaklardan birisinin atölyesi vardır. Bu atölyede kooperatifle birlikte çalışmalar da yürütülmekte; kök boyalarla çalışılmakta, ekoprint ve seramik yapılmaktadır. Tarım-gıda bölümünde çalışan üretici ortaklar, meyve-sebze, erişte, tarhana, salça, nar ekşisi, zeytinyağı gibi ürünler satmaktadırlar.

Yönetimdeki ortaklar

Yelki Kadın Kooperatifi kuruluş aşamasındaki tüm resmî işlemler yönetimdeki üç kişi tarafından yürütülmüştür. Sosyal girişimci kadın, kuruluş sonrasında kadınlara rol model olmak adına yapılan işlerden bahsetmektedir.

"Biz ilk üçle bir yıl boyunca işte basma fistan elbiseler dikip kendimiz büyük şehir pazarlarında rol model olmaktan başlayın, sabahın beşinde burda üçümüz ürettiklerini kadınların biz nasıl satış yapılır, dışarıda nasıl davranılmalı onlara öğretmeden kendimiz rol model olalım diye sabahın beşinde burdan işte otobüslere binip (Büyükşehir'in gönderdiği bütün ilçeleri topladığı otobüslerde itişe kakışa binip) bir yerlere sıkışıp gidip orda güle oynaya, elbiselerimizle, işte eldivenimizle, önlüğümüzle, bonemizle, ıslak mendilimizle, terazimizle, masalara serdiğimiz bembeyaz örtülerimizle bütün üretici pazarlarının içinde göz bebeği olduk. Medya ve İzmir Büyükşehir Tarımsal Daireler her paylaştığında ilk önce bizi paylaşıyordu." (İSG1).

Katılımcı İSG2, emekli olduktan sonra farklı bir ilden İzmir'e yerleşmiş, yöresel pazarı duymuş ve bununla ilgili bilgi almak vesilesiyle fikri ortaya atan sosyal girişimci kadın ortakla tanışmıştır. Kooperatifleşme sürecini İSG1 ile birlikte yürütmüşlerdir. Şu anda kooperatif başkan yardımcısı konumunda olan İSG2, genellikle zamanının büyük bir kısmının kooperatif işleriyle geçtiğini belirtmiştir.

Yelki Kadın Kooperatifi yönetiminde 3 kişi bulunmaktadır. Üçüncü kadın ortak ise yönetime yeni dahil olmuştur.

Gönüllü çalışanlar

Yelki Kadın Kooperatifi'nde ortak olmamasına rağmen kooperatifleşme süresinde ve sonrasında da dışarıdan destek sağlayan gönüllüler vardır. Bu gönüllülerden birisi emekli albaydır. Bu kişi yöresel pazarın kurulumu sırasında ve bazı sosyal sorumluluk aktivitelerinde de kadınlara destek vermiştir. Bununla birlikte, ortakların eşlerinin de ulaşım ve lojistik gibi bazı desteklerde bulunduğu belirtilmektedir.

Paydaşlar

Yelki Kadın Kooperatifi'nde kooperatif ortağı olup olmamasına bakılmaksızın, ayrım yapılmadan tüm paydaşlarla bir arada çalışılmaktadır. Burada belirtilen "paydaşlar"; dernek, yöresel pazar, köy halkı ve tüm Güzelbahçe olarak nitelendirilmektedir. "Yelki Modeli-Halk Modeli" denilmesinin bir nedeni de bu birlik ve beraberliktir.

Yelki Kadın Kooperatifi ve Yelki Yöresel Üretici Pazarı sayesinde pek çok kadının üretici olduğu ve bu kadınların kendileriyle birlikte ailelerinin ve tarımın içindeki diğer insanların da dolaylı olarak bu kurumlardan faydalandığı belirtilmektedir.

> "İşte bir kişi iki kişi derken 112 tane kadın şu an orada ve 112 kadının ailelerin de birçoğunu geçindirdiğini düşünürsek bunlar dörtle çarptığınızda en az aşağı yukarı 1000 kişi belki faydalanıyor. E bunun daha gerisindeki işte tarımın içindeki insanları da sayarsak büyük bir 10 bin-15 bin insana kadar bu hani bir ekmek parasını doğru ulaşıyor yani buradan da fayda sağlayan işte üreticileri de tüketici kısmını da sayarsak bu iş daha da genişliyor." (İK4).

Kooperatif ortakları bazı düğünlerde çıratma gibi yöresel ürünler yaparak düğün sahibine destek olmakta, üniversite öğrencileriyle iş insanlarının buluşmasını

sağlamakta, köylünün ürünlerini alarak satmakta ve çevre kooperatiflerin ürünlerini satmaları için de destek olmaktadır.

> "…Örnek gösterilmeye başladık. Sonra onlar bize işte abla şey var. Biz biz de susam yaptık hani alalım mı? Çuval çuval susam getirmeye başladılar…Sebzeler mesela işte biz de bunu ürettik. Şunu da satalım mı, bunu getirelim mi? Şuna nasıl bir yol açarız, şu var, nasıl yapalım falan sürekli bir hemen dayanışma içine girdik." (İSG1).

Yelki Kadın Kooperatifi'nin temas ettiği hemen herkesi paydaş olarak gördüğü belirtilebilir.

5.2.2. Örgütlenme Biçimi ile Çalışma Biçimleri, Özellikleri ve Unsurları

Bu kısımda, Yelki Kadın Kooperatifi ve Defne Kadın Kooperatifi'nde örgütlenme biçimleri, çalışma biçimleri-özellikleri ve çalışma unsurlarına yer verilmektedir.

5.2.2.1. Örgütlenme biçimleri

Kooperatiflerin yatay örgütlenme biçimine sahip olduğu belirtilmektedir. Buna ilişkin bulgular aşağıda verilmektedir.

Yatay örgütlenme

Kooperatiflerin yapısı gereği yatay hiyerarşik örgütlenme modelinin olması beklenmektedir. Her ortak eşittir ve eşit söz hakkına sahip olmalıdır. Bununla birlikte Türkiye genelinde kooperatiflerde "temsiliyet" genellikle kooperatif başkanları tarafından sağlanmakta ve hiyerarşik/dikey bir örgütlenme modeli olabilmektedir.

Yelki Kadın Kooperatifi'nde "yatay örgütlenme modeli" benimsenmiştir. Sosyal girişimci kadın, tek başına görünür olmak istememekte, örgütün diğer ortaklarını da öne çıkarmaktadır. Bu duruma ilişkin örnek katılımcı İK4 tarafından aşağıda verilmektedir.

> "…Sivil toplum örgütünün açılışı vardı…O gün belediye başkanını, sadece kooperatif başkanlarını özellikle çağırıyorlar oraya. "Hayır" diyor, "biz hepimiz başkanız hepimiz girelim" diyor…bizi de içeriye sokmak için bin bir dertle mücadele etti. Yani ille de bizim oraya girmemizi sağlamaya çalıştı…bir kişiyi içeri alabildi…o bizi böyle kanatlanıp hepimizi oraya koymak için mücadelede bulunuyo…Her zaman öyleydi. Yani hiç bir zaman tek ben buna karar veriyorum demedi. Hepimize sorar yani bir şey olduğu zaman…İşte ben hep arka plandaydım o gün onlar öndeydi beni de öne doğru çekti. Kim varsa öne doğru yanına, çevresine, işte ön saflara doğru sürekli çekiyor. Yani hiçbir zaman işte bir adım öne geçmeye çalışmıyor. Bu konuda çok takdir edilesi durumu var." (İK4).

Kooperatifte hiyerarşik bir yapı olup olmadığına ilişkin ortaklardan birisi "Bizim gönüllü çalışmalarda o hiyerarşik yapıyı çalıştıramıyorsunuz." (İK5) ifadesini kullanmıştır. Aynı katılımcı, kooperatif ve dernek gibi yapılarda yasal olarak hiyerarşik basamakların kurulması gerektiğini ancak bu durumun uygulamada eşitlikçi olması gerektiğini, aksi halde katılımın az olacağını belirtmiştir. Örneğin, gençlerin dikey hiyerarşik sistemde bulunmak istemedikleri ve özellikle de pandemi sonrasındaki değişim ve teknolojik gelişmelerin dikey örgütlenmeye uygun olmadığı vurgulanmaktadır. Kağıt üzerinde hiyerarşik ancak uygulamada yatay örgütlenme modelinin benimsenmesi gerekliliği belirtilmektedir. Özellikle pandemi sonrasında yaşanan hızlı değişim nedeniyle sivil toplumda dikey örgütlenme biçiminin işlemediği, Türkiye'de kadın kooperatiflerinin çoğunda yatay örgütlenmenin olmadığı belirtilmektedir.

> "…sivil toplum örgütlerinde, gönüllülük temelinde çalışılan yerlerde yatay yönetim anlayışını oturtamazsanız zaten sağlıkla yürümüyor. Yani ben on yıllık tecrübemde gördüğüm ve yaşadığım bu. Bakın, hiyerarşik yapı protokolü ağırlıklı olduğu yerlerde insanların katılımı çok daha düşük. Gençlerin katılımı sıfıra yakın. O nedenle evet bizim yasalarımız gereği o hiyerarşiyi kurmak zorundasınız. İşte Dernekler Kanunu da böyle. Kooperatifler ana sözleşmeleri de böyle. Muhatap olarak bir başkan, işte başkan yardımcısı, sayman neyse sekreter bir şeyleri istiyor. Evet, bunu yapmak zorundayız. Ama benim çalıştığım örgütlenmelerde biz kağıt üstünde tabii ki bunu yaptık ama fiiliyatta yatay örgütlenmeyi sağladığımız oranda başarılı oluyoruz. Bunun bir model olarak gelişmesi lazım. Günümüzdeki özellikle pandemi sonrası hızlı değişim ve teknolojik gelişme asla dikey örgütlenmeyi sivil toplumda kaldırmıyor…Birçok sağlayamıyor. Hayır…" (İK5).

Yelki Kadın Kooperatifi'ni diğer kooperatiflerden farklı yapan şeyin ne olduğu sorusuna ilişkin katılımcı görüşü yine "yatay örgütlenme" biçimindedir. "Yelki modeli-Halk modeli" bu örgütlenme biçimini de kapsamaktadır. Burada katılımcı demokrasiden de söz edildiği görülmektedir.

> "Yatay örgütlenme. Bizde tamamen yatay örgütlenme ve katılımcı bir süreç var. Bir konu bir konuda karar alıyoruz ama o kararı uygulamadan önce yatayda da tartışmaya açıyoruz. Herkes fikrini söylüyor." (İK5).

Yelki Kadın Kooperatifi'nde toplantıların yapıldığı odada bir başkan koltuğu olmadığına, herkesin istediği yere oturabileceğine dikkat çekilmiştir. Bu durumun sosyal girişimci tarafından sürdürülebilirlikle bağdaştırıldığı görülmektedir.

> "Burda mesela bakın bizim masada şey başkan koltuğu yoktur, herkes her yere oturabilir çünkü bizde herkes başkandır. Öyle olsunlar ki benim başıma birşey geldi. Başkan yardımcımın başına bir şey geldi, hemen yedekteki kişi geçebilsin diye böyle düşündük." (İSG1).

Benzer bir durum Defne Kadın Kooperatifi için de geçerlidir. Kooperatifte başkan koltuğu bulunmamaktadır. Defne Kadın Kooperatifi ortağı da kooperatifi diğer şirketlerden ayırt eden özellik için "Yani patron yok, arkadaşlık var anlaşıyoruz işte bu yani kooperatif." (HK1) diyerek eşitlikçi yapı vurgusu yapmıştır. Patronun olmaması ve oradaki tüm ortakları arkadaşı olarak görmesi yatay örgütlenme modeli olduğunu göstermektedir.

Kooperatif ortaklarından biri, "…sen de konuşabilirdin başkan kadar çünkü bu eşittir dedim. Kooperatifin zaten ana ilkesi eşitliktir zaten orda. Bir büyüğü veya şeyi patronu … yok ki dedim bu şeyin herkes eşit orda." (HK11) sözleriyle kooperatif başkanının da herkes gibi bir ortak olduğu düşüncesini başka bir ortakla paylaşmış ve kooperatifin eşitlikçi yapısını vurgulamıştır.

Eşitlikçi ve iş birlikçi yapıyı kurmak isteyen Defne sosyal girişimcisinin görüşleri, katılımcı HK2 tarafından aşağıdaki gibi ifade edilmektedir.

> "…eşitlik hissediyoruz. Ya ben gittiğim zaman bu eşitliği hissediyorum kendi adıma…Zaten başkanımız diyor ki 'Ben başkanım ama ben sizin gibi bir üyeyim. Aslında siz nasılsınız ben de öyleyim. Hani bu kooperatif her şeyi bana bırakmayın. Hani siz de gelin siz de yapın. Kim ne yapabiliyorsa muhakkak ki gelsin yapsın.'…" (HK2).

Görüldüğü gibi kooperatiflerin her ikisinde de sosyal girişimciler ve diğer ortaklar "ortaklık" statüsünün gerektirdiği gibi eşitlik temelinde yatay hiyerarşik biçimde örgütlenmektedir. Başkan koltuğunun olmadığı, herkesin eşit söz hakkı olduğu yuvarlak masa toplantılarının yapıldığı, sosyal girişimcilerin kendilerini öne çıkarmadan destekleyici ve yol gösterici olduğu, ortakların her fırsatta demokratik bir ortamda olduklarını ifade ettiği ve birliktelik vurgusu yaptıkları gözlemlenmektedir.

5.2.2.2. Çalışma biçimleri ve özellikleri

Kooperatif ortaklarından elde edilen bilgilere göre, kooperatif faaliyetlerine göre çalışma biçim ve özelliklerinin değiştiği söylenebilir. Bu kapsamda "emek yoğun çalışma", "gönüllü çalışma", "ekip çalışması", "sipariş usulü çalışma" ve "esnek çalışma" görülmektedir.

Şekil 5.8. Kooperatiflerin çalışma biçimleri ve özellikleri (çoklu durum modeli)

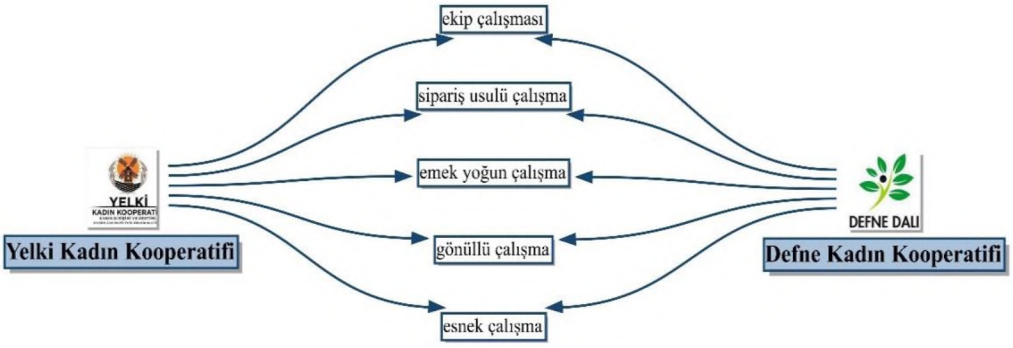

Şekil 5.8.'de görüldüğü gibi tüm kodlar her iki kooperatifteki çalışma biçim ve özelliklerini göstermektedir.

Emek yoğun çalışma

Kadın Koooperatiflerinin her ikisi de tarım sektöründe faaliyet göstermektedirler ve tarım sektörü doğası gereği emek yoğun çalışmayı gerektirmektedir. Bu nedenle çalışma biçim ve özellikleri kategorisi altında emek yoğun çalışma kodu oluşturulmuştur.

Defne Kadın Kooperatifi ortaklarından biri, kadınlar için "gece gündüz 24 saat zaten üretkendir." (HK6) ifadesini kullanarak emek yoğun çalışma durumlarını özetlemiştir. Yelki Kadın Kooperatifi ortaklarından biri ise bu durumu "Yeri geliyor kooperatifi temizliyoruz, bulaşığımızı yıkıyoruz, işte yine hamur işlerimizi yapıyoruz geliyoruz misafirimiz bakla toplanacak sabah koşa koşa bakla toplamaya gidiyoruz (güler)." (İK1) şeklinde anlatmıştır. Yönetimdeki ortaklardan İSG2 ise aşağıdaki ifadeleri kullanmıştır:

> "…İşte bi gün toplantıya gidiyosunuz, bi gün işte pazara gidiyosunuz. Bir gün burda imalat yapıyorsunuz. Bir gün şunu yapıyorsunuz, bunu yapıyorsunuz derken biz sabahın 6'sından gecenin saat 8'ine 9'una kadar sokaklarda olduğumuz zamanlar da oluyo, oldu yani. Bize yorucu oluyodu yani çok fazla yoruluyorduk o dönemde…" (İSG2).

Kadın kooperatifinin kuruluşundan itibaren yoğun bir süreç yaşadıkları, sistemi kurmak için oldukça çalıştıkları belirtilmektedir.

> "Çok, çok yoğundu…bayaa emek sarf ettik. Belirli bir şeyi oturtmak, bir yandan ortak alıyorsunuz, onların bir sürü işlemleri var, onlara kooperatifçiliği anlatmaya çalışıyosunuz. Bir sürü bir sürü yani. Bir işletmeyi kurmak o kadar böyle hani gökten zembille inmiyo. Yani o zaman çok emek harcadık. Ful. Sabah 9 burada tezgahları açtık. …ortaklarımızın ürünlerini burda, onlar sabah getirip bıraktılar. Biz burda satma işlemlerini yaptık. Yani pazarcılık bile yaptık yani burda. Domateslerini, işte

> salatalıklarını, biberlerin… onların ürünleri satılsın, teşvik edelim diye aslında. Yani daha çok onlar üretsinler çünkü satıldıkça onlar da mutlu oluyolar. Üreticinin en büyük problemi bi de sebze türü şeyler çok çabuk bozulan ürünler…topladığı zaman satılması gerekiyo o ürünün. Biz de onda destek verince onlar daha çok şevkle yapıyolar. Öyle bir şey pozisyonları da geçiriyoruz tabi sıklıkla. O da yorucu, çok yorucu aslında. Sandıkları kaldırıp indirmek bile yani bel fıtığımız oluyo, kolumuz ağrıyo. Emek veriyosunuz, kolay işler değil aslında." (İSG2).

Yelki Yöresel Üretici Pazarına katılan ortaklar yaptıkları çalışmaları ve yoğunluklarını aktarmaktadır. Tüm süreçte emeğe dayalı bir üretim gerçekleştirilmektedir.

> "Cuma cumartesi günümü pazara geçiriyorum. Pazarımı burda geçiriyorum. Pazartesi günü temizlikle yapmakla uğraşıyorum zaten. Salı günü pazarıma gidiyorum eksiklerimi almaya. Çarşamba günü de işte çarşamba perşembe biraz dinlenirsem dinleniyorum ondan sonra başlıyorum yine hazırlığa." (İK8).

> "Cumartesi günü nefes almıyordum, sabahında tatil mesela çocuklar yatıyorlar. İşte sabahleyin hep bir, bir buçuk güne sığdırıyordum…"(İK3).

Alan araştırması sırasında yukarıda belirtilenlere benzer pek çok söylemle karşılaşılmış, katılımcılar her fırsatta emek yoğun çalışma süreçlerini anlatmışlardır.

Gönüllü çalışma

Kooperatif türü örgütlenmelerin tamamında gönüllülük esası söz konusudur. Bu örgütlenmelerde ortaklar belirli işler karşılığında ücret alsalar da tüm işlerin karşılığı ücretlendirilmez. Kooperatifte yapılan temizlik ve organizasyon işleri buna örnek gösterilebilir.

Defne Kadın Koooperatifi ortaklarından bazıları, kooperatifin borçlu olduğu dönemlerde kooperatifin devam etmesi için herhangi bir ücret almadan, gönüllü olarak çalışmışlardır. Bu duruma ilişkin katılımcılardan biri, "...o kadar gelip gittim buraya hiçbir karşılık ne aldım ne almayı düşünmüştüm ama bundan sonra bak yürümeye başladı burası. Çalışmaya başladı…Gönüllü olarak…Evet bayağı uğraştık…" (HK3) ifadesini kullanmıştır.

Yelki Kadın Kooperatifi ortaklarından birisi, "Gönüllülük esası gönüllülük esasına dayalı, zorunlu birşey yok. Herkes olmaktan mutlu." (İK4) diyerek gönüllü çalışmayı, zorla çalışmanın karşılığı olarak kullanmış ve isteğe bağlı biçimde çalıştıklarını belirtmiştir.

Katılımcı İK9, "Mesela bakla yetiştirdi kooperatifimiz. Ben kendi aracımla…Urla Kadın Kooperatifi'ne teslim ettim geldim. Ha bunlar ücret karşılığı yapılan şeyler değil, katkı amaçlı yapılan şeyler. Çorbada tuzumuz olsun istedik."

(İK9) demiştir. Bu ifadeye göre gönüllü çalışma, ücret almadan/karşılıksız çalışma anlamında kullanılmıştır.

Katılımcılardan İK5 ise "…bunun ucunda bir para, bir şey, bir şey yok. Hepimiz gönüllü çalışıyoruz. Dolayısıyla gönüllülük temelinde insanları çok fazla zorlayıcı olamıyorsunuz." (İK5) ifadesi ile gönüllü çalışmayı hem zorla çalışmanın karşıtı olan kendi rızası ile çalışma hem de ücretsiz çalışma anlamında kullanmıştır.

Görüldüğü gibi, her iki kooperatifte de ortaklar "gönüllü çalışma" yaptıklarını belirtmişlerdir. Katılımcılar, gönüllü çalışma kavramını ekonomik herhangi bir kazanç sağlamadan ücretsiz çalışma, karşılık ve çıkar olmadan çalışma, zorlayıcı olmadan ve kendi rızası ile çalışma gibi çeşitli anlamlarda kullanmışlardır.

Ekip çalışması

Kooperatif yapısında birlik ve beraberlik esastır. Ortaklar bireysel olarak değil, çoğunlukla kolektif biçimde çalışırlar. Defne Kadın Kooperatifi'nde bireysel çalışma yapılmamakta, özellikle işletme binasında yevmiyeli çalışan ortaklar birden fazla kişiyle çalışabilmektedir. Sosyal girişimci kadın, tek çalışmanın etik olmadığını belirtmektedir. Çalıştıkları saate göre ücret alan bu ortaklar aynı zamanda birbirlerini denetlemektedir. Mevcut ortaklar arasında güven ilişkisi kurulmuş olsa da birbirlerini denetleme mekanizmasının oluşturulması yönetim tarafından gerekli görülmektedir.

> "…Mesela ben kadınların tek başına üretim yapmasına izin vermiyorum. Dört kadın bi araya gelsin istiyorum. Çünkü onlar iş yaptıkça, birlikte güçlendikçe aslında yan komşunun ne kadar kıymetli olduğunu görcek. Ben bu amaçla bunlara bu şekilde üretim yaptırttım. Kadınların, tek tek öyle bireysel üretim yapmayın dedim, olmaz etik değil." (HSG1).

İşletme binasında çalışan ortak sayısının ise siparişe bağlı biçimde değişim gösterdiği belirtilmektedir. Katılımcı, "Değişiyor yani bazen iki kişilik iş var, bazen on kişilik, üç kişilik değişiyor…" (HK1) demiştir.

Yelki Kadın Kooperatifi ortakları, kooperatifte önceden belirlenmiş bir görev dağılımı olmadığını, sürekli irtibat halinde olduklarını, uygun olan herkesin birlik ve beraberlik içinde gerekli işleri yaptıklarını belirtmekte ve ekip çalışmasının önemine dikkat çekmektedirler.

> "…ayrı ayrı hiç görev alan yok, hepimiz birlik oluyoruz bir şey yapılacağı zaman. Mesela dışarıdan misafirimiz geldiğinde işte tatlısını birimiz yapıyor, sarmasını birimiz yapıyor. Yemek verdiğimiz zamanlar oluyor mesela. İşte törenlere katılımlar sağlıyoruz. Ya birlik ve beraberlik içindeyiz. Herkes ayrı bir görev üstlenmiş durumda değil." (İK6).

"….Yapılcak şeyleri zaten WhatsApp grupları var. Ordan sürekli irtibat halindeyiz. Mesela bakla toplanma etkinliği oluyor kooperatifimiz adına hemen toplanıyoruz…ablamız diyor hemen işi olmayanlar gelsin hemen baklamızı toplayalım hemen gelip orda eğlenip güle oynaya topluyoruz hem eğleniyoruz yani" (İK12).

"Onları birleştirip bişeyler ortaya çıkarabilmek, yardımlaşa yapabilmek burda mesela bazen işte yapılması gereken bişeyler olabiliyo ortak hani kooperatif adına. O zaman geldiğimizde mesela hep beraber arkadaşlar hepimiz beraber yapıyoruz. Bişiler ortaya çıkarıyoruz. Güzel vakit geçiriyoruz, kahveler, gelen arkadaşlar börek getiriyo bilmem ne hem güle oyanaya hem nasıl olduğunu anlamadan bişeyler yapılıp ortaya çıkıyo. Ben taraftarım tabi güzel, öyle kendi başına yapayım tarzı düşünmem yani." (İK14).

"…mesela zeytin toplamaya gidiyoruz. Tüm ortaklarımızı, müsait olanların hepsinin bir program yapıyoruz, çağırıyoruz. Mesela bakla toplamaya gidiyoruz çünkü iki kişiyle, üç kişiyle bu işleri yapmanız mümkün değil. Burda bütün güçlerimizi birleştiriyoruz, mahsullerimizi topluyoruz…Bi etkinlik yapıyoruz, bir toplantı yapılıyor mesela koordinasyon toplantısı yapıyoruz. Bütün kadınlar orda yapılabilecekleri her şeyi yapıyolar. İşte yiyeceği içeceği, işte sarması keşkeği şusu busu. Yani tek başınıza böyle bir organizasyonları bir iki kişi ile yapabileceğiniz toplantılar değil, bu koordinasyon toplantısı bile en az altmış yüz kişiden oluşan bir toplantılardan bahsediyorum. Bir organizasyondan bahsediyorum. Bu tür şeylerde hep yani kooperatif olmasanız bu kadar gücü bir arada o kadar kişiyi bir arada toplayamazsınız mümkün değil." (İSG2).

Görüldüğü gibi her iki kooperatifte de ekip çalışması önemsenmektedir. Kooperatifte yapılan ekip çalışması ortakların birbiriyle iletişimini güçlendirmekte, birlikte eğlenceli zaman geçirmeleri için fırsat sağlamaktadır.

Sipariş usulü çalışma

Yelki Kadın Kooperatifi ortakları, kooperatif ve yöresel üretici pazarı aracılığıyla isimlerini duyurduklarını ve yöresel yemekleri siparişe bağlı sattıklarını belirtmiştir.

"…evde sipariş alıp da yapabilmek bu kooperatifimizin pazarımızın sayesinde oldu. Çünkü benim ürün yaptığım duyuldu, beğenildi. Evdeyken de yapıyosun demi diyerekten sipariş almaya başladım. Sonuçta o da onların sayesinde oldu." (İK3).

"Annelerimizin fırında eski zaman fırında yaptıkları ekmeklerini daha kolay satabildiğini gördüm. Kaç kişi var tanıdığım mesela şu anda siparişle çalışıyor, randevuyla çalışıyor." (İK12).

"…mesela misafirim gelecek işte dolma yapar mısın, börek yapar mısın filan diyo. E yapıyoz biz de gelip alıyolar…Sipariş geldiği zaman onu memnun etmek için işimiz olsa da erteliyoz mesela bir yere gitçez dimi? Onun işini yapıyoz yani. Müşteri memnun kalsın diye." (İK15).

Defne Kadın Kooperatifi'nin kırsalda yaşayan üretici/çiftçi ortakları ise kooperatif tarafından verilen siparişlere göre satış yapmaktadırlar.

"…Hanım yani WhatsApp'tan neye ihtiyacı olursa yazabiliyor. Kimde nar ekşisi var, kimde zeytinyağı var, kimde mesela turşu, turşu da alıyordu mesela. Neye ihtiyacı varsa, varsa sizden, önce sizden alayım sizde yoksa başka yerden temin edeyim diyor bize." (HK10).

"Sipariş üzerine hani. Olduğu zaman, daha çok istendiği zaman." (HSG3).

Çalışma sürelerinin siparişe bağlı olarak da değiştiği, sipariş geldiğinde kooperatife giderek onu hazırlamak durumunda oldukları belirtilmektedir.

> "İşte o belli olmuyor. Siparişe bağlı mesela şimdi ben bugün hiçbir şekilde işim yok evdeyim. Bir sipariş geliyor bunu hazırlamamız lazım. İşini bırakıp gelip bunu hazırlamak zorundasın. Bu resmî. Mesela şimdi üretimde, üretim yaparken biz belirliyoruz. Mesela bugün bu ay içerisinde portakal üreteceğiz. Bu portakal gelip fırına doldurduğumuz kadar 4 saat mi 3 saat mi ya ne kadar alıyorsa fırın doldurup eve gidiyoruz ama paketlemede bu olmuyor. Bir baktım internetten biri bir sipariş gelmiş gelip hazırlanan lazım. Mesela dediğiniz gibi bir arkadaştan sipariş gelmiş onu gelip hazırlamanız lazım. Yani belirli olmuyor." (HK3).

Sipariş miktarına ve kooperatifteki diğer işlere göre çalışan kişi sayısında da değişiklik olmaktadır. İşlerin olması çalışma saatlerini ve ücretleri artırdığı gibi çalışan kişi sayısını da artırabilmekte ve daha fazla kişi kooperatiften yararlanabilmektedir. Buna ilişkin katılımcılardan biri "…iş olmadığı için işte beş altı paket için hepimiz toplanalım olmaz. İki kişi geliyor yetiyor mesela." (HK4) demiştir.

Siparişlerin çok olduğu dönemlerde kooperatif işletmesinde çalışan kadınlar ve kırsaldaki kadınlar aynı zamanda ayrı ayrı üretim yaparak siparişi yetiştirmektedirler.

> "Burda yaptık, bu yıl yaptık domates salçasını…paketleme orda oldu küçük kavanozlarla. Artık ne kadar sipariş, aslında söylemiştim aklımda kalmadı. Bu kadar sipariş ihtiyacı vardı. Hem biz burda çalıştık hem diğer arkadaşlar orda çalıştı kooperatifte. Yani beraber bu işi yürüttük." (HK10).

Ortaklar, siparişe bağlı olarak üretim yaptıkları için çalışma sürelerinin belirsiz olduğunu belirtmektedir. Ayrıca ne kadar iş olursa o kadar fazla yevmiye alacakları için daha fazla iş olması beklentileri vardır.

> "Bizde çalışma süresi yoktur. Kadınlar kendi aralarında anlaşırlar. İşte onun 2 saat zamanı vardır, onun 3 saat zamanı vardır, orda işte işi yapılır işi olan...işi olmayan gider ordan devam edilir. Bu şekilde kendi aralarında anlaşmalı çünkü biz saat başı para ödendiği için orda bi sorun yaşanmıyo." (HSG1).

> "Kaç saat belli olmuyor işte siparişe göre çalışıyoruz biz. Bazen 30 saat-50 saat oluyor, bazen 60 saat, bazen 20 saat, bazen 15 saat. İşte belli olmuyor siparişe göre." (HK5).

> "İş olursa daha iyi olur da daha fazla geliriz ama bazen iş olmadığı için o yüzden fazla gelmiyoruz." (HK4).

Yelki Kadın Kooperatifi'nde genellikle yöresel yemeklere olan talep doğrultusunda sipariş usulü çalışılmaktadır. Defne Kadın Kooperatifi'nde kırsalda çalışan ortaklar kooperatifin talebi doğrultusunda sipariş usulü ürün vermekte, işletmede çalışan ortaklar ise tüketici siparişlerine göre ürünleri paketlemek üzere kooperatife gelerek mesai yapmaktadır. Kooperatif aracılığıyla doğrudan ya da dolaylı olarak sipariş usulü çalışma gerçekleştirilmektedir.

Esnek çalışma

Esnek çalışma, belirli bir mesai saati ve çalışma süresi olmadan ortakların çalışma sürelerini kendilerinin belirlediği çalışma biçimidir.

Yelki Kadın Kooperatifi ortakları, kooperatifte belirli bir çalışma süresi olmadığını, iş olduğunda haberleşerek işleri müsait olan ortakların yaptıklarını belirtmektedir.

> "…kim uygunsa o geliyor..." (İK6).

> "Çalışma süremiz yok, öyle bir şeyimiz yok…Hanımla haberleşiyoruz. Haberi olan eğer o gün müsait kim müsaitse o gün koşa koşa geliyor." (İK1).

> "İş oldukça yani, çağırdıkça, müsait oldukça." (İK3).

> "…İşimiz oldukça gidiyoz. Toplantılar olunca gidiyoz. Büyük insanlarımız geliyo. Geçen gün kaymakam geldi kahvaltıya. Tabii (güler)." (İK7).

> "…kooperatifte zaten öyle bir şey yok. İstediğin yani kooperatifin işi olduğunda işte raflar düzenleneceği zaman, temizleneceği zaman yapılması gereken bir şey olduğunda ya da birlikte birisinin destek olunması gerektiğinde biz hepimiz belli bir saatte …abla bize bir program veriyor. Şu saatte gelebilirsiniz açık diyo, istediğiniz zaman gelin diyo…" (İK4).

Yelki Yöresel Pazara katılan ortaklardan bazıları tarafından pazar yerinde geçirilen süre de kooperatifte çalışılan süre olarak belirtilmiştir.

> "Kooperatif aracılığıyla haftada bir gün çalışıyorum. Pazar günleri. Onun dışında fuarlara ben kendi şahsi de katılıyorum… Kooperatif aracılığıyla da katılıyorum. Haftada iki gün diyeyim ama süregelen değil." (İK11).

> "…ben pazar günü 8'de 8 buçukta geliyorum 9'da açıyoruz standımızı. Yani saat 5 gibi gidiyorum çünkü evim biraz uzak. Ya o bize kalmış oluyo." (İK16).

Yelki Kadın Kooperatifi'nde çalışma süreleriyle ilgili geleceğe yönelik bazı değişiklikler olabileceği anlatılmıştır. Bir ortak tarafından kooperatif işletmesinin her gün açılmak istenmesi ve kooperatif işletmesinin olduğu yere kafe açılması durumunda bazı ortakların orada yevmiye usulü çalışması çalışma sürelerinde de birtakım değiklikleri getirecektir.

> "Şimdi eğer ben burda şey yaparsam işte başlıcam İstanbul'dan geldikten sonra haftanın beş günü burası açık olcak işte. Belki cumartesi pazar bile haftanın yedi günü bile açabiliriz." (İK1).

> "…asıl görevli olanlar, …ablanın yardımcısı vesaire onlar devamlı satış için her gün bulunan açanlar o ablalarımız. Yönetimdekiler şimdilik evet. Dediğim gibi böyle kafe gibi ya da kooperatif olarak bi yere satış için bi ürün alındıysa mesela diyelim böyle çıratma olsun başka bi gıdadır, başka bi şey. O zamanlar bize iş düşcek. Böyle toplanıp orda yapabilmek için o zaman saatli herkesin çalışma saatine göre saatli. Bunların hepsini konuşmuştuk ama dediğim gibi pandemiden dolayı başlayamadık, aksadı baya bi. Süreç de uzun olunca…" (İK3).

Kooperatiflerde belirli bir mesai saati olmadan esnek çalışma yapılma nedenleri arasında; kooperatiflerin patronsuz olması, dikey olmayan hiyerarşik yapısı, kooperatiflerde seri üretim yapılmaması gibi unsurlar gösterilebilir.

5.2.2.3. Çalışma unsurları

Çalışma unsurları, katılımcıların ifadeleri gözetilerek, "uzmanlaşma" ve "döngüsel işleyiş" olarak belirlenmiştir.

Uzmanlaşma

Yelki Yöresel Üretici Pazarının kuruluşundan beri kişiler yaptıkları işlere göre gruplara ayrılmış; yani dışarıdan gelen tercihler değil, kişinin uzmanlık alanı gözetilmiştir. Yelki Kadın Kooperatifi kurulduktan sonra da bu durum devam etmiştir. Sosyal girişimci kadın ve diğer ortaklar bu durumu aşağıdaki gibi ifade etmektedir.

> "…Yani bir köylü kadın burada patik yapıyo, yelek yapıyosa ona illa işte sana ekoprint yaptıralım diyemezsin. O onu üretiyodur ya da ekmek yapıyodur ya da tarımda sebze üretiyodur. Onları gruplara ayırdık. Gruplarda çalışmak, çalışanlar zaten kendileri oluşturdular…" (İSG1).

> "Doğala dönüşte aynı şekilde sistemde hem yapan insanlarda hem tecrübeli insanlar hem böyle kimse onun ehli ekmeği güzel yapan kişi onu yapıyor, sarmayı kim güzel yapıyorsa onu o yapıyor, hepsi mesela baklavayı güzel yapan onu o yapıyor. Herkesin bir alanı var. Bahçede ekip dikebilen insanlar bahçesi olanlar bahçesinde dikiyor misal." (İK12).

> "Mesleğiniz ne gerekiyorsa, ne öğrendiyseniz onu yapmakta daha faydalı oluyosunuz diye düşünüyorum…ekmesini, zamanı bilen zaten onu organize ediyo. Ben köy çocuğu değilim. Onun için ben ekim dikim işini bilmem (güler), ben hesap kitap işini bilirim… İşte şey yapçcak, şuna bu kadar mazot parası işte yeter mi yetmez mi, bu tam fiyat mıdır? Ben o kısımlarına bakarım yani fazla masraf etmeyelim veya ekonomik olsun kısmına." (İSG2).

Yöresel üretici pazarında birden fazla alan olması nedeniyle burada çalışan kadınların sorunlarını dile getireceği ve koordinasyonu sağlayacak birer tane yönetici seçildiği belirtilmektedir.

> "…Onların başına da birer yönetici koyduk… yemek bölümünün yöneticisi...O orda bir şeyimiz, rol modelimiz…, sebze bölümündeki rol modelimiz…Hanım var tasarım bölümünde. …Hanım da atölyeler ve ekoprint boya üzerine devam ediyolar." (İSG1).

Sonuç olarak, Yelki modelinde herkes kendi uzmanlık alanında aktiftir ve bu bölümleri sahiplenmişlerdir.

Döngüsel işleyiş

Katılımcılar, kendi uzmanlık alanlarıyla ilgili üretim yapmaktadır ancak diğer yandan kooperatifle ilgili protokol işleri, mutfak işleri, fuara katılım gibi bazı işlerde döngüsel bir işleyiş söz konusudur.

> "Nerede ihtiyaç varsa oradayız. Yani mutfağa girip çıratma da yapıyoruz işte tayyöru giyip protokole de gidiyoruz. Hepimiz yapıyoruz bunu. İşte geliyor köyde de çalışıyoruz…Valla ne gerekiyorsa yapıyoruz. Yani bana şu lazım, orada sen olmaz. Bugün şöyle çelenk koyacağız, sen de geleceksin dediler. Gidiyorum yani. Boşluk nerede ve ihtiyaç neredeyse orada yer alıyoruz." (İK5).

Kooperatif ortakları, fuarlara katıldıkları zaman kooperatif ürünleri yanında kendi adına ürün satışı da yapmaktadırlar. Bu nedenle fuarlara dönüşümlü bir şekilde gitmeleri hakkaniyet açısından önemli görülmektedir.

> "Kendi adımıza da satıyoruz. Kooperatif adına sattığımız ürünler de var. Kooperatif için götürdüğümüz şeylerde kooperatif için satıyoruz…İkisine de hem kendimizinkine hem ona çünkü diğer değişik değişik arkadaşlar gidiyo. Hep biz gitmiyoruz. Bugün ben gittiysem öbür şeyde öbür arkadaş gidip de ürününü satabiliyo onun için…Yok sıra olarak bir şey yok öyle. Daha çok gitmeyenler gitsin adına hani bi eşitlik olsun hep bi kişi gitmesin adına çünkü çok ortağımız var el işleri yapan, uğraşan. Onun için herkese hak tanınsın adına …Hanım uygun olan, isteyenleri, gitmeyenleri bu şekilde sıraya koyarak uygun olanları o şekilde gidiyoruz yani." (İK14).

Defne sosyal girişimcisi ise kooperatifte iş bölümü ve döngüsel işleyişin bir arada olduğunu ifade etmiştir.

> "Hem iş bölümü var. Hem bunun yanı sıra ben onlara azar azar gıdım gıdım işler de veriyorum. Bazen muhasebeciye gönderiyorum hani onu da görsün. İşte farklı kadınları gönderiyorum fuarlara sürekli aynı kadınları göndermiyorum. O fuar alanlarını görsünler…" (HSG1).

Görüldüğü gibi, kooperatiflerde fuarlara katılım, ortaklar arasında ayrım yapılmadan döngüsel biçimde sağlanmaktadır. Bununla birlikte, kooperatifçilikle ilgili işlerin farklı ortaklar tarafından yapılması da döngüsel işleyişe örnek gösterilmektedir. Bu işleyişte herkesin her konuda fikri olması hedeflenmektedir veya belirli bir azınlığa imtiyaz tanınmamaktadır.

5.2.3. Örgütün Yaşadığı Sorunlar

Bu kısımda, kuruluş öncesi ve kuruluş sonrasındaki dönemde örgütün yaşadığı sorunlara yer verilmektedir. Yelki Kadın Kooperatifi'nde yaşanılan sorunlar; kuruluş öncesinde kooperatif binası edinme ve evrak işleriyle uğraşma, köylünün çalışacağına ilişkin güvensizlik duyulması ve ön yargılar, itibarsızlaştırılma, daha fazla üretim yapabilmek için yer ihtiyacı, başkaları tarafından zarar görme, Covid 19 sürecinde

yaşanan sıkıntılar olarak ifade edilmiştir. Defne Kadın Kooperatifi'nde yaşanan sorunlar ise vergiler vd. geçmiş döneme ait ödenmemiş borçlar, erkek gücü isteyen işleri kadınların yapması, pazar sorunu, lojistik sorunu, ortaklar arasında yaşanan güvensizlik, elektrik faturalarının yüksek gelmesi, çiftçi ortakların ürün fiyatlarını yetersiz görmesi, ucuza çalışma-ücretsiz çalışma, ürünlerin elde kalması, tadilat işleri, köyde yaşanan su sıkıntısı, ürünlerin zarara uğraması, ürünlerin parasının hemen ele geçmemesi, ciddiye alınmadıklarını düşünme biçimindedir. Her iki kooperatif tarafından belirtilen ortak sorunlar; başkaları tarafından zarar görme, üretim yapabilecek yeterli yerin olmaması, Covid 19 etkileri biçimindedir. Her iki kooperatifin yaşadığı sorunlar Şekil 5.9.'da gösterilmektedir.

Şekil 5.9. Örgütün yaşadığı sorunlar (çoklu durum modeli)

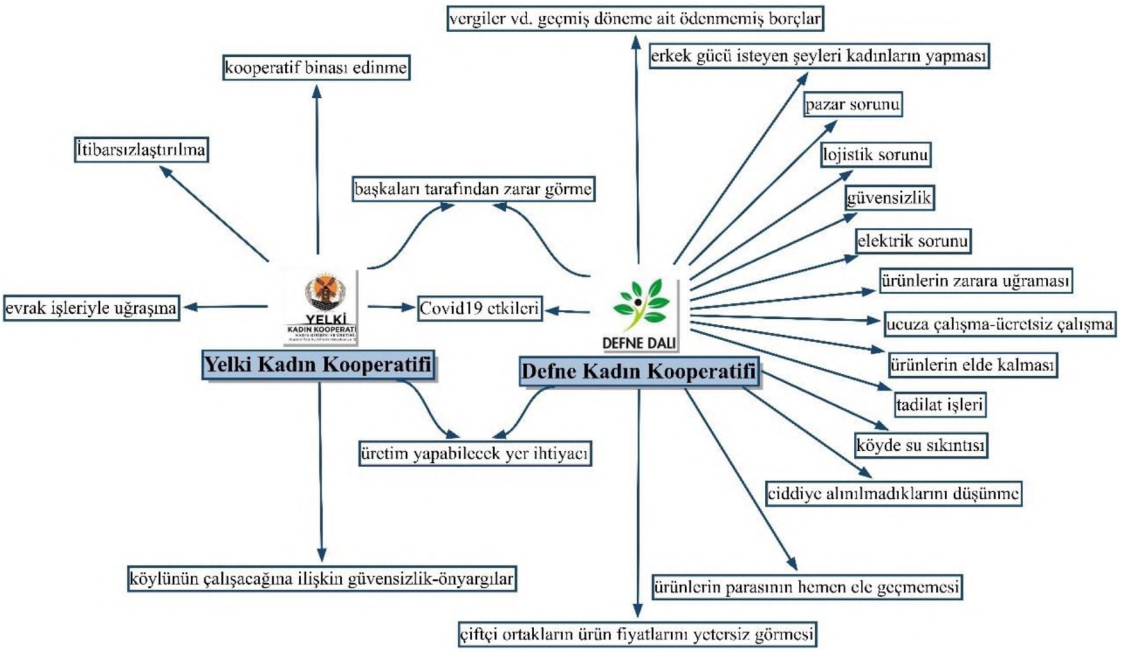

Yelki Kadın Kooperatifi ortağı, kuruluş aşamasında yapılması gereken resmî işlemleri "sıkıntılı işler" olarak görmektedir. Kuruluş aşamasında kooperatif işletmesini ise mücadale ederek aldıklarını ifade etmektedir.

> "(güler) Kuruluşta baya bir sıkıntılar yaşadık. İşte gerekli evraktı, şudur budur. Büyükşehir Belediyesi'ne gitmek zorunda kaldık, gittik. Bu yeri almak için çok mücadele verdik başkanımıza, belediye başkanına sonunda burayı kiralayabildik yani." (İK6).

Yelki Kadın Kooperatifi kurulma sürecinde, köylünün çalışacağına ilişkin güvensizlikler ve ön yargılar olduğu için başkaları tarafından bu modelin yürümeyeceği düşünülmüş ve kadınlar bu örgütlenmeden vazgeçirilmeye çalışılmıştır.

"…Caydırmak vazgeçirmek için ellerinden geleni yaptılar. Ya ben köylüyü tanıyorum hâlâ ürettiklerini biliyorum, olur bu iş diyorum kendi kendime. Kendi kendime de çok çekiştim ilk başta karar verirken. "E işte herkes kahvede boş boş oturuyor işte arsalarını müteahhide veriyo, üç tane daire alıyo kirasıyla geçiniyo. Tembel yaa bu köylüler bir şey yapmaz". Şimdi böyle demeleri de köylüyü aslında bu yola sokmuş. Böyle diye diye köylüler böyle olmuş. Sonra ellerinden işte malları gidiyo, arsaları gidiyo, tarlalar gidiyo. Bi bakıyosunuz üç beş sene sonra orada aylıkçı olmuş ya da şey temizliğe gidiyor evlere. Bunlara bir dur demek gerekiyordu..." (İSG1).

Defne Kadın Kooperatifi, kapanmak üzere olan pasif ve borçlu bir kooperatifken bazı ortakların mücadelesiyle yeniden aktifleşmiştir. Mevcut ortaklardan bazıları bu mücadelede bizzat yer almıştır ancak o dönemki ortaklardan bir kısmı kooperatifi yeniden aktifleştirmenin mümkün olmadığını düşünmüşler ve güvensizlik nedeniyle kooperatiften ayrılmışlardır.

"Köy halkı vaaaar. Bizim buradan dediğim gibi buraya giren bir sürü kadınımız var çıktıı. İşte onlar burası yürümez…Burası şey çünkü şey vardı galiba yani nasıl desem dürüstlük olmadığı yerde asla hiçbir şey yürümez." (HK3).

Yelki Kadın Kooperatifi sosyal girişimcisi, ilk başlarda görünmez olmaları için uğraşıldığını ve itibarsızlaştırıldıklarını ifade etmektedir.

"…İtibarsızlaştırıldık, görünmez olduk. Yani bir yere gidiyorsunuz mesela konuşmaya çağrılıyorsunuz. Sizi kolonun arkasından çekiyolar ben yokum hiç. Sesim geliyo ama ben yokum (güler). Böyle durumlar falan oldu, güldük, geçtik..." (İSG1).

Defne Kadın kooperatifi ortağı da kadın kooperatiflerinin bazı kurum ve kuruluşlar tarafından ciddiye alınmadığını düşünmektedir.

"Bazen ciddiye alınmadığımızı düşünüyorum ben kişisel görüşüm bu benim. Bazen bu kooperatifin bazı kurum ve kuruluşlar tarafından ciddiye alınmadığını düşünüyorum. Amaaaan üç beş kadın bir araya gelmişler ne yapıyorlar ki denilmişligine bile tanık olmuşluğum vardı…İstanbul'da bir tane fuar var Tarımsal Kalkınma fuarı… Bir tane belediye bize dedi ki biz size orada standı aldık. Stant zaten veriliyor. Ulaşım ve konaklama sizden olacak. Satış fuarı değil tanıtım fuarı ve Hatay'ın gerçekten böyle bir fuara götürebileceği en güzel en güçlü kooperatif biziz. Ürün yelpazemiz çok geniş bizim. Biz bir stant dizmeye kalksak eğer gerçekten her üründen sadece ikişer tane ile gidecek olsak biz de üç masa dört masa gerekir. Normal bir standın iki katı yeter bize ancak bizi götürmek yerine böyle bir öneri ile geldiler. Arkadaş biz orada satış da yapmayacağız madem ulaşım ve konaklama bizden olacaksa niye gidelim ki! Kimi tanıtacağız? Neyi tanıtacağız? Kime tanıtacağız?..." (HSG2).

Her iki kooperatife de başkaları tarafından zarar verildiği belirtilmiştir.

"İşte dışarıdan…birkaç kişiyi zarar vermeye çalışmış. Dış mekânların tamamı. Bunlarda ufak bir şekilde gidelim de tadilat yapıldı falan işte kalan ya da bulunan şeyler yerine getirdi. Şu an için kooperatif böyle bir problem ve sorun..." (İK4).

"Burda bi bizim bişeylerimizi dağıttılar burda …Hanım anlatmıştır belki. Burda sarhoş biri gelmiş, işte bizim çiçeklerimizi falan dağıtmış falan." (İSG2).

"…Camları kırdılar. Bir de etiketlerimizii dışarıya attılar. Bilmiyorum işte böyle yaptılar. Orada oturuyorlar. Kırdılar camları çıkardılar bütün etiketleri şeye attılar. Bilmiyorum niye attılar. Jandarmaya haber verdik. Jandarma dedi yani hırsız olsaydı çalardı bu hırsız değil…Şimdi kamera koydular. Bir de tel geçecekler." (HK1).

Yelki Kadın Kooperatifi 15 dönümlük bir arazide üretim yapmaktadır ancak ortaklar "Bizim daha çok üretim yapabilecek alana ihtiyacımız var…Yetmiyo aslına bakarsanız…" (İSG2) diyerek tarım arazileri olsa daha fazla üretim yapabileceklerini belirtmektedir.

Defne Kadın Kooperatifi'nde ise kooperatife ait herhangi bir tarım arazisi yoktur. Kadınların üretecekleri yer de olmadığı için bu konuda sorun yaşadıkları belirtilmektedir.

> "…bir sıkıntımız şu mesela çözemediğimiz çoğu kadının yeri yok. İşte ekecek aslında köyde yaşıyor. Orada kirayı alıyorlar tarlaya onun işte kirasını ödemek onu işte çözemedik. Çünkü kadınların yerleri olmayınca belediyeden talep ettik biz. Biliyorsunuz işte bu devletin ne diyorlar ona hazine malları diyorlar. Bu tarz alanları talep ettik. Bunlar tahsis edilsin belli bir karşılığında ve kadınlar oraya eksin. Bu konu ile ilgili bize olumlu cevap vermediler, bunu yapmadılar…" (HSG1).

Yelki Kadın Kooperatifi'ndeki ortaklar pandemi sürecinde üç dört ay pazar yerinin kapalı olduğunu, sonrasında da masa sayılarında azalma olduğunu belirtmişlerdir. Defne Kadın Kooperatifi'ndeki ortaklar da pandemi nedeniyle bir yere gidemediklerini ve işlerin durgun olduğunu söylemiştir.

> "…hemen hemen üç dört ay aralar verdik pandemiden dolayı. Ama şu anda çok güzel gene devam ediyor ama buraya başlarken bayağı da elli beş altmış masamız vardı. Tezgah vardı. Çok azaldı çok bırakanlar oldu. Şu an bu kadar işte başka da yok yani. Aslında mesafeleri belirledik zaten ikişer metre aramızda pandemiden dolayı. Ama buradaki tezgahlar doluydu. Böyle her taraf böyle komple doluydu. Şu anda bu kadar kaldı." (İK8).

> "Şimdilik hani işler durgun ya hani şuuu Covid19 çıktı bilmem ney korona falan bir yere gidemiyoruz. Arkadaşlar orda çalışıyor biz de burda yani." (HK9).

> "…çok aksattı, o zaman çünkü satışlarımız falan şey yapamadık, biz üretemedik, satamadık, hep yasaklar vardı biliyorsunuz kapanmadan dolayı bayağı aksadı." (HSG3).

Defne Kadın Kooperatifi'nde kırsalda yaşayan çiftçi ortaklar, köyde su sıkıntısı olduğunu belirtmiştir.

> "…bizim burda su sıkıntımız var. Tabi yani tarlada su olmadığı zaman da bir şey ekemezsin. Yetiştiremezsin. Yani köyün girişinde bikaç tane artezyen vuruldu da o kadar. Hepsi ekili, sahibi yani ekmiş veremez sana…Başka yerlerde de suyumuz yok, kuruyor yazın. E ben ne eksem diyorum adaçayı suyu pek sevmeyen bir bitkidir. Bir iki defa sularsan yeterli yani." (HK11).

Defne Kadın Kooperatifi'nde önceleri fırınların eski olmasından kaynaklı elektrik faturalarının fazla geldiği belirtilmiştir. Ancak sonrasında proje yazarak elektrik panelleri yaptırmışlar ve bu sorunu çözmüşlerdir.

"Elektrikler kesildi yani birçok şey de oldu." (HK1).

"İkinci proje geldiği zaman elektrik faturamız 3 bin 4 bin 5 bin geliyo. Zaten biz 80-90 bin lira borç ödemişiz, önceki arkadaşlar sağ olsunlar bişey ödememişlerdi. Bu sefer dedik ki bizim elektriğe çözüm bulmamız gerekiyor çünkü fırınlarımız çok eskimiş, fırınlar çok elektrik yakıyo. İkinci projeyi hazırladığımızda bakanlığa elektrik panellerini yaptırdık. Şu an kendi elektriğimizi üretiyoruz." (HSG1).

Defne Kadın Kooperatifi'ndeki ortaklardan birisi, erkek gücü isteyen işlerin kadınlar tarafından yapılmasının zorluğundan bahsetmiştir.

"Ordaki zorluğu çünkü biz kadın olarak taşıyorduk her şeyi kadının gücünün orada belki olmaması gereken noktalara taşıdık yani öyle söyleyeyim size hani zorluğu anlamında söylüyorum. Belki bir erkek gücünün olması gerektiği yerde biz kadın gücümüzü kullandık yani orda." (HK7).

Defne Kadın Kooperatifi ortakları lojistikle ilgili sorunlar yaşadıklarını belirtmektedir.

"Biz lojistikle ilgili çok ciddi sorunlar yaşıyoruz…Bazen ürün temin etmekte sıkıntı çekiyoruz. Şöyle sıkıntı aslında ürün var. Biz direkt tarlasından buluyoruz kadınların ektiği biçtiği ürünleri almaya çalışıyoruz. Fakat bizim öyle uygun bir aracımız yok. O araçlar ancak belediyelerde olur. Kendimiz kiralamaya kalksak ürünün yeni parası kadar nakliye ücreti ödeyeceğiz. Bu olmasın diye çabalıyoruz. Ama biz maalesef herhangi bir belediyeden böyle bir araç alıp da o ürünleri getirtemiyoruz. İşlemeye ya da işletmeye biz işleyelim diye bu tarz sorunlar yaşıyoruz." (HSG2).

"İlk başta fuarlara gittiğimizde, kendimiz kasaları falan kutuları bir yerden bir yere taşıyıp öyle katılıyorduk. Şimdi destekler alınıp da öyle fuarlara katılıyorum." (HK8).

Defne Kadın Kooperatifi ortakları, kooperatifte ilk başlarda iş olmadığını (HK2), yaptıkları ürünlerin zarara uğradığını (HK7) ve bazı ürünlerin de ellerinde kaldığını (HK12) belirtmişlerdir. Katılımcı HK11, ürünlerin elde kalması nedeniyle heveslerinin kırıldığını, motivasyonlarının düştüğünü ifade etmiştir.

"…ilk çalışmaya başladığımız zaman bir şey almıştık, satamadık. O elimizde kalınca herkesin hevesi morali her şeyi bozuldu. Elimizde kalınca hem paranı alamadın ilkin hem başka iş de yapamadık satmadığımız için. Yanii insanların moralini bozmuştu bu hareket kooperatif üyelerinin…" (HK11).

Ortaklardan birisi pazar sorununun halen devam ettiğini "Tanık olduğum kadarıyla biz pazar sorununu hâlâ yaşıyoruz." (HSG2) ifadesiyle belirtmektedir. Buna karşılık bazı ortak tarafından ise önceleri satış ve pazar sorunları olduğu sonrasında ise bu sorunun ortadan kalktığı söylenmiştir.

"Bi de hani satışlar ufak tefekti ama yanii şimdii durumumuz daha iyi. Hem reklam açısından, baya reklamlarımız oldu hem tanındı Türkiye'ye kendini. Bi de para şey satış açısından da satışlar da değişti hani ilk bizim tanıştığımız yılla şu andaki zamana göre hani baya yol katettik." (HK13).

"Aslında aldığımız eğitimlerden sonra biraz daha tabii ki şey oldu hani gerek satışlarımız…Zaten reklam yaparak daha bir şey yaptık. Öyleydi." (HSG3).

Defne Kadın Kooperatifi ortakları, kooperatifin borçlu olduğu dönemlerde kooperatifin devam etmesini sağlamak için ucuza çalışmışlardır. Ortaklardan bazıları, ücretsiz çalıştıkları dönemlerin de olduğunu ve karşılık beklemeden çalıştıklarını ifade etmektedir. Katılımcı HK1, "Yani ucuza çalıştık bedavaya çalıştık…ama Allah'a şükür şimdi iyi." (HK1) ifadesini kullanmıştır.

> "Aslında önceden bikaç yıl öyle çalıştı kooperatifimiz yani hiçbir geliri olmadı yani sürekli borcu vardı. Sürekli bir yere faturası… vardı yani hep çalıştık, boşa çalışmıştık o zaman. İlk başlarda. İnsanların hevesi biraz kırıldı ama şu an iyi. Kendine de geldi. Bir bütçemiz de oldu çok şükür. Ama kâr gütmeyen bir kooperatifmiş yani öyle bir şeymiş bizim kooperatif yani…(ortaklara kâr dağılımı yapmayan kooperatiften bahsedilir)." (HK11).

Üretici ortaklardan yapılan ürünler alınmakta ancak ürün paraları genellikle ürünler satıldıktan sonra onlara verilmektedir. Enflasyona bağlı olarak ürün fiyatlarındaki artış üreticilere verilen ücrete yansıtılmamaktadır. Ürün fiyatlarının hemen ele geçmemesi nedeniyle ortakların karamsarlığa düştüğü ifade edilmektedir.

> "…Biz yaz boyunca üretim yaptık henüz onlar daha satılmadı. Hâlâ bazı kadınların alacağı var tanık olduğunuz…Benim en son aldığımda 36 lira olan peynir 70 lira olmuş muhtemelen 20 gün önce almışımdır…20 gün içerisinde yüzde yüz zamlanıyor. Şimdi bu kadınlar üretimi büyük bir keyifle yapıyorlar evet ama onun parası ellerine geçmeyip de para olduğu yerde eriyince bu sefer karamsarlığa da düşüyorlar. İşte o aradaki dengeyi de kurmaya çalışıyoruz biz yönetim olarak, kadınlarda bir şekilde destek olarak. Zaten o desteği de alarak onlar da bir denge kurmaya çalışıyorlar. Böyle gidiyoruz bu aralar." (HSG2).

> "O zaman…sattığımız ürünü çok uzun bir süre sonra parasını alabiliyorduk. Çünkü hani o ürün satılmadan ... Hanım o ödemeyi yapamıyordu…Cebinden da yapamaz tabii ki! Kimse yapamaz bunu! E biz de o zaman beklerdik hani o ürün satılsın. Öylece. Çünkü önceliklerimiz vardı. Elektrik daha önemliydi. Bir sürü yani yüksek bir para ödenmişti. Vergi borcu o da daha önemliydi. Yavaş yavaş toparladık…" (HSG3).

> "…zaten biz katıldığımızda kooperatif kurulmuştu. Zorluklarımız kooperatifin bütçesinin olmaması. Mesela verdiğimiz ürünleri biraz parasını geç almamızdı ama sonra biraz daha bütçemiz olduktan sonra biraz daha çok rahatladık. Daha çok üretim yapıyoruz, daha çok ürün veriyoruz ya bu bizleri bir nevi daha çok rahatlattı." (HSG4).

Çiftçi ortaklardan bazıları, ürünlerini kooperatifin dışarıya göre daha ucuza aldığını, bu yüzden bazı ürünlerini dışarıya vermek zorunda kaldıklarını belirtmektedir.

> "…biz bunu başkanımızla da görüştük. Dedim ki bu kadın kooperatifi. Kadına destek diyoruz. Kadın kalkınması diyoruz. Şimdi sen bu ürünleri kadından dışarıya göre biraz daha fazla almazsan dedim nasıl bir kadın desteği oluyor. Nasıl bir kooperatif üyeleri oluyor yani. Ben şimdi benim bi tane benim 2-3 yüz kiloluk yağım var. Dışarıya 40 liraya satıcam. Kooperatif benden 35'e alacak. E ben ne yapıyorum, dışarıya satmak zorunda kalıyorum…kooperatif o da haklı aslında tonaç şeklinde düşünüyor alışlarını yani şimdi kendi 1 ton alacak. E bi ton aldığın zaman fazla olduğu zaman fiyat biraz düşer ama bende 1 ton yok ki sana vereyim. Bendeki 200-300 kiloluk yağ veya zeytin.

E sen kalkıp bana tonaj şeklinde hesap veya fiyat çıkarırsan ben mağdur kalırım…" (HK11).

"…en çok sorun olarak hissettiğim şeyler mesela bir ürünün diğerinden daha az işte alınmak istemesi o biraz benim için sorun oluşturuyor. Bazen onu da dile getiriyorum yani sırf düşünce olarak kalmıyor işte 'Bu ürün kaç yıldır aynı fiyattan?' dedim 'Bu ürünün fiyatı ne zaman değişecek, işte bir sürü ürünün fiyatı değişti neden hani bazı ürünlerimiz hani fiyatı sabit kalıyor bizim yani burda da sonuçta bir emeğimiz var. Yükselmesi gerekmiyor mu?'. Tabi aldığım fiyat, şu anda her yerdeki fiyat daha düşük. Biz biraz daha yüksek alıyoruz, o yüzden şu anda fiyatını yükseltemeyiz...Mesela diyelim piyasa değeri şu anda 25, bizde alınan 30. Ama şimdi yani paketlenip satışı daha yükseğe çıkıyor. Diyelim 30'a alınıyor paketlenip satış olduğu zaman 100 lirayı da aşıyor kilogram başı yani…" (HK13).

"… sadece kadınların en büyük şikayeti gelir anlamında onlara yetersiz olduğu için sıkıntılılar. Bunun dışında bir sıkıntıları…" (HSG1).

Defne Kadın Kooperatifi'nde geçmiş döneme ait ödenmemiş borçlar olduğu için bu borçları faiziyle birlikte kooperatifin ödemek zorunda olduğu ve bu nedenle zorluk yaşandığı belirtilmiştir.

"…borçları vardı kooperatifin. Yani satılan şeyler ancak borç kapatmayaa…İşte üretilen, şey yapılan kazançlaar, hepsi işte borç ödemeye… vergi borcu vardı kooperatifin galiba elektrik borcu da birikmiştiii bir önceki yönetimin…es geçmişti, unutmuştu. İşte iki yılda ancak tam böyle kendi kendine gelebildi." (HK13).

"İlk başta mesela ilk bu kooperatifi aldıkları zaman öyle diyeyim yüklü bir borcu vardı kooperatifin. Hani bırakan başkan bir sürü vergi borcu, elektrik borcu…Biz bir süre çok kârsız çalıştığımız oldu. Hep çalıştık ama maksat o kooperatif ayakta kalsın. Gerçekten zor oldu ama oldu şükür birlik olunca gerçekten üstesinden gelemeyeceğimiz şey yoktur. Buna inanıyorum." (HSG3).

"İşte dediğim gibi şeyler adı ne hükümet durmaz mesela. Burası hepsi kayıtlı yani borcumuz 10 lira olsaydı 1000 liraya çıkmış…Bundan sonra burası düzgün bir şekilde çalıştırmaya yavaş yavaş borcumuzu, her şeyimizi yavaş yavaş ödedik. Şimdi Allah'a bin şükür." (HK3).

Müstahsil, pusula giderleri, fatura ve diğer vergilerin kooperatife yük olduğu belirtilmektedir.

"Yeni çıkan mevzuatta işte Ticaret Odalarına artık para ödenmeyecek, notere para ödenmeyecek ama mesela biz müstahsil kesiyoruz. Müstahsile biz %4 KDV ödüyoruz. Biz fatura kesiyoruz. Faturaya %8 KDV ödüyoruz. Biz kadınlara ödediğimiz paraya gider pusulası kesiyoruz. Gider pusulasına %10 KDV ödüyoruz. Biz muhasebeciye para ödüyoruz. Biz her ay damga vergisi, şu vergisi bu vergisi o vergisi vergi dairesine para ödüyoruz." (HSG1).

"…En büyük zorluğu…kooperatifin normal şirket usulünde gerçekten denetleniyor olması ve bir sürü devlete ödenen vergiler bizi perişan ediyor. Çünkü aynı sistemde pazarlama da yapamıyorsunuz. Mesela burada gidin açıkta satılan bir sürü ürünler var. Göz önünde, çarşı, koca çarşı kimse onları denetlemiyor, paketleri yok. Ama ben etiketsiz ürün satamıyorum. Üretim izinleri yok. Ben üretim izni olmadan pazarlama yapamıyorum. Çok enteresan bir şey aslında doğrusu bizim yaptığımız. Hani tamam bunu zaten ben reddetmiyorum ama herkese böyle olmalı. Sen yüzde doksanı görmezden gelip yüzde onluk bir kesime bu dayatma yapamazsın. Ben salça alırım yaparken 35 liraya mal ediyorum. Çünkü içinde katkı maddesi koruyucusu yok. Öteki salça yaparken katkı maddesi ve aslında bir sürü şey katarken 15 liraya mal ediyor…" (HSG1).

Kooperatifte bazen tadilat işleri olmakta, bu durum kooperatif ortaklarını sıkıntıya sokmaktadır.

> "…şu an sorunumuz ne? Konteyner yukarıdan su akıtıyor. Çatıya ihtiyacı var. Yerleri kötü, parkeye ihtiyacı var. Duvarlarını sürttürdük içinde ciddi bir tadilata ihtiyacı var. Şimdi ben düşünüyorum. Daha bunu ....le konuşmadım mesela. Keşke diyorum biz o konteyner yerine sıfır bir konteyner alsaydık. Getirirdik yerine konulurdu. Sıfır anahtar teslim alırdık. Şimdi bu kadar yorulmazdık" (HSG2).

Türkiye'de kadın kooperatiflerinin temel sorunları "dayanışma ve ortaklık yapılarının zayıflığı", "zayıf sermaye tabanı ve finansmana erişimde zorluklar", "hazırlık süreçlerinin yetersiz yaşanması ve ani kuruluş", "iş ve örgüt yönetimi ile ilgili kapasitenin yetersizliği", "örgüt idaresiyle ilişkili ve vergi dışı mali yükümlülüklerin ağırlığı", "kooperatif tipi ile ilgili sorunlar", "enformelleşme ve sahte kooperatif statüsüne gerileme tehlikesi", "kadınların karma kooperatiflerde temsil ve etkinliklerine ilişkin sınırlar" biçiminde sekiz başlıkta derlenmiştir (Gönüllü Atakan ve Çoban, 2022: 48). Duguid vd. (2015), kadın kooperatiflerinin çeşitli nedenlerle kapandığını belirtmiştir. Bunlar arasında dolandırılması gibi bir seferlik bir hatanın yapılması, lider veya çekirdek kadronun her işi yapması nedeniyle tükenmişlik yaşaması, kadın kooperatiflerinin kendilerini harekete geçirecek bir motivasyon bulamamaları ve güçlerini kaybetmeleri, kooperatif gelirinin yetersiz olması, örgütlenme ve iş yapma becerilerinin yetersizliği gibi unsurlar belirtilmektedir.

Yelki Kadın Kooperatifi'nde dayanışma ve ortaklık yapılarının zayıflığı ile ilgili herhangi bir durumla karşılaşılmamıştır. Defne Kadın Kooperatifi'nde "ortaklar arasında yaşanan güvensizlik" olduğu belirtilmiştir ancak bu durum geçmiş döneme ilişkindir ve mevcut ortaklar arasında böyle bir sorun yaşanmadığı belirtilmektedir.

Bazı sorunların zincirleme biçimde işlediği söylenebilir. Örneğin Defne Kadın Kooperatifi'nde diğer dönemlere ilişkin ödenmeyen borçlar gibi finansal sorunlarla karşılaşıldığı, bu borçları ödemek için kimi zaman ucuza kimi zamansa ücretsiz çalışıldığı belirtilmiştir. Geçmişte pazar sorunu yaşanması nedeniyle üretilen ürünlerin elde kalması, geçmişte soğuk hava depoları olmaması nedeniyle bazı ürünlerin zarara uğraması durumları da birbiriyle ilişkilidir.

Her iki kooperatif de önce kadın hareketi biçiminde örgütlenmiş, kadın derneği kurulmuş, eğitimler alınmış ve bu yapının kendi yapılarına uygun olduğu kararlaştırıldıktan sonra kooperatifleşmiştir. Diğer bir deyişle, kooperatifleşme ani bir şekilde olmamış, hazırlık süreçleri tamamlandıktan sonra gerçekleşmiştir. Bu nedenle

literatürde belirlenen "kooperatif bilinci gelişmeden, kooperatifçilik değerlerine ilişkin ortaklar arasında uzlaşı sağlanmadan hızlı bir şekilde kooperatif kurulması"na ilişkin sorun burada görülmemektedir.

Yelki Kadın Kooperatifi'nde belirtilen itibarsızlaştırma, başkaları tarafından zarar görme ve köylünün çalışacağına ilişkin güvensizlik-ön yargılar gibi sorunlar ise motivasyonu kırmaya yönelik birtakım girişimler olarak değerlendirilmektedir. Ortaklar, bu tür olumsuz girişimlere rağmen başkasının övmesine ve görmesine gerek duymadan yollarına devam etmişlerdir. Sorunlara takılmadan var olan sorunları olumluya dönüştürmek sosyal girişimcilik özellikleriyle örtüşmektedir.

5.2.4. Destekler ve İş Birlikleri

Örgütlerin yaşadıkları sorunlara ilişkin bulgular bir önceki kısımda verilmiş olup bu sorunlardan bir kısmı çözülmüştür. Bu sorunların çözümünde çeşitli kurum ve kuruluşlar tarafından sağlanan destekler ve yapılan iş birliklerinin önemli katkıları olmuştur.

Defne Kadın Kooperatifi başkanı, kurum ve kuruluşların verdiği teşvikleri takip ettiklerini ve mümkün olduğu kadar bunlardan yararlandıklarını belirtmektedir. Proje ve hibelerle alınan destekler arasında Ticaret Bakanlığı ve Ticaret Odası destekleri, il-ilçe tarım müdürlüklerinden alınan destekler, büyükşehir ve ilçe belediyelerinden alınan destekler, hepsiburada.com gibi dijital satış sitesi destekleri bulunmaktadır.

Yelki Kadın Kooperatifi başkanı ise il-ilçe tarım müdürlüklerinden, belediyelerden, Ticaret Bakanlığı'ndan, KEDV'den destek aldıklarını; ayrıca üniversite, özel sektör, tarım platformu gibi bazı kurum ve kuruluşlarla iş birliği yaparak proje ürettiklerini belirtmiştir.

İl-İlçe Tarım Müdürlükleri kadın kooperatiflerine destek vermektedir. Defne Kadın Kooperatifi'ne hibe yoluyla fırın verilmiştir. Yelki Kadın Kooperatifi'ne ise salça makinası hibe edilmiştir. Ayrıca bazı dönemlerde domates fidesi ve buğday tohumu gibi fide ve tohumlar verilerek de destek olunmaktadır. Alınan bu destekle Yelki Kadın Kooperatifi çevredeki insanların bu hizmetten ucuza yararlanmasını sağlamaktadır.

Yelki Kadın Kooperatifi'ne Ticaret Bakanlığı tarafından romörk ve pulluk gibi tarım makineleri hibe edilmiştir. Defne Kadın Kooperatifi ise güneş panellerini Ticaret Bakanlığı'na sundukları proje ile almıştır.

Kooperatiflerin her ikisi de belediyeler tarafından da bazı destekler almıştır. Yelki Kadın Kooperatifi işletmesine kamera sistemi takılması, pazaryeri ve diğer stantlar için gölgelikler verilmesi, üretim yapmaları için belediye arazisinin kullandırılması, stantların ücretsiz temin edilmesi, ulaşım desteği, İzmir Büyükşehir Belediyesi bünyesinde yer alan Meslek Fabrikası aracılığıyla eğitimlerin verilmesi[109] şeklindedir. Defne Kadın Kooperatifi'nde belediye tarafından alınan destekler ise belediye adına sunulan hediyelerin kooperatiften temin edilmesi (sosyal satın alma), belediyeye ait olan işletme binası için kullanım izni verilmesi şeklindedir.

Defne Kadın Kooperatitifi'ndeki kadınlar üretim yapmakta ancak ürünler hemen satılmadığı için soğuk hava depolarına ihtiyaç duyulmaktadır. İlk başlarda belediye soğuk hava depolarını kullandırarak destek olmaya çalışmış ancak bunun yetersiz gelmesi nedeniyle kadınlar kendilerine ait bir soğuk hava deposu almak istemişlerdir. Avustralya'ya sunulan bir proje ile soğuk hava deposu alınmıştır. Katılımcı HSG3, "Salça makinalarımız da Avustralya'dan gelmişti onlar da bir proje ile gelmişti bizim kooperatif binasına. Yani bunlar sağ olsun hep ...Hanım ... Bey." (HSG3) diyerek ilgili projeye kooperatif gönüllüleri tarafından başvurulduğunu belirtmiştir.

Defne Kadın Kooperatifi sosyal girişimcisi, "baktık ki bilgisayarımız yok hepsiburadanın bi tane projesini hazırladık. Ordan bilgisayarımızı, modemimizi, yazıcımızı aldık." (HSG1) diyerek gerekli ofis malzemelerini hepsiburada.com platformuna hazırladıkları bir proje sayesinde aldıklarını belirtmiştir.

Defne Kadın Kooperatifi'nin destek aldığı veya iş birliği kurduğu diğer örgütlenmelerden bazıları; reklam ve pazarlama için "Temiz Hasat", "kadınlarınelinden.com", "Bitarif"; eğitim için "Genç-işi Kooperatif", Sabancı Vakfı, Rotary Kulübüdür. KEDV ise ihtiyaç duydukları her alanda maddi-manevi destek olmaları nedeniyle kooperatif için özel bir yer edinmektedir. Türkiye'deki kadın

[109] "Meslek Fabrikası" hakkında bilgi için bknz. https://www.ibbmeslekfabrikasi.com/tr/hakkimizda/1/2. Son erişim tarihi: 18.04.2023.

kooperatifleri üst birliği olan Simurg'a resmî ortaklık yapılmamış olsa da fahri ortak olarak toplantılarına katılabildikleri belirtilmektedir.

> "Simurg'a resmî ortak değiliz ama bizde onlardan şunu talep ettik. Ben dedim şu anda ortak olmayacağım ama ben bütün toplantılarınıza da gelirim…çünkü olmaz dedi kooperatif ortakları. Onlar da şöyle bir madde eklediler 'Fahri ortak olarak' (gülerek). Biz şu an onların fahri ortağıyız…" (HSG1).

> "Mesela KEDV'in bir tane gıda mühendisi var. Bize yine eğitimleri vardı paketleme ile ilgili. Ve sağ olsun 7/24 onu arayın yönetimle ilgili sürekli bize cevap veren yardımcı olan…Onu KEDV'e borçluyuz. Mesela KEDV işte bir sürü firma araştırıyor...O yüzden benim nezdimde KEDV çok kıymetli. Çünkü Defne Kadın Kooperatifi'ne ciddi anlamda çok değer kattı. Ben onları ne zaman arasam şuna ihtiyacımız var ama maddiyatımız yetersiz dediysem sadece bana yazın der. Yazıyı gönderdiğim gibi ertesi günü o para hesapta olur. Ya böyle destekleri var." (HSG1).

> "…KEDV'den çok ciddi destek alındığını biliyorum o süreçte ben olmadığım için…KEDV tabii ki eğitim destekleri, Nahıl dükkanına ürün desteği, satış pazar desteği sağlamıştı…" (HSG2).

Defne Kadın Kooperatifi'ndeki ortaklar yapılan desteklerin önemini vurgulamışlardır.

> "Çok fakir bir kooperatiftik destekler sayesinde işte projeler sayesinde bu hale geldik." (HK8).

> "Yani o kooperatifte gördüğünüz her şey projeyle geldi. O yüzden işte şimdi biber makinaları, salça makinalarıı ondan sonra nar ekşisi makinaları işte kendi elektiriğini üretiyolar soğuk hava depoları şu anda mesela zeytinyağı tankları geldi. Onları da biz projeyle aldık. Ondan sonra işte ek bi bina yapıcaz o da bu şekilde hibeyle geldi. Hepsini bu şekilde aldık." (HSG1).

Yelki Kadın Kooperatifi, "Egenin Otları Projesi", "Yarım Adanın Şifalı Otları" gibi tarımla ilgili projeleri iş birliği içinde yapmaktadır. İş birlikler içinde üniversite, tarım-gıda platformu, özel sektör ve sanatçı olduğu belirtilmektedir.

> "Egenin Otları Projesi" var. Yeni başladığımız mesela. Hani bir şeyler yapıyo bu kızlar, ne yaparlarsa güzel yapıyolardır yaklaşımı doğdu çok şükür ki! Ege Üniversitesi'yle bağlantılı proje. Evet Ege Üniversitesinden …Hocamız var ziraat mühendisi. Cemre hareketi var, KEDV var Kadın Emeğini Değerlendirme Vakfı. E biz de Yelki Kadın Kooperatifiyiz. Tarla ayarlıyoruz, sürüyoruz, dikiyoruz. Onlar da pazarlamasını yapıyolar…(İSG1).

> "Şimdi…Yarım Adanın Otları Projesi başladı. Dün onun çapasını yaptık. Fesleğen kekik üretiyoruz ilk etapta…Bisquitte firmalarının sahibiyle Zeynep Bastık geldi tanıtıma. O da ne üretirseniz biz satın alcaz dedi. Biz de çok heveslendik ama köylü de bişey olmadı. Ya nee fesleğen ne olcak ki falan dediler. Bişey uyandıramadık ama şimdi bir iki şeyle hareketle onların dikkatini çekmeye ya da satarsak daha ekonomilerini güçlendirirlerse bi alternatif tarım ürünü diye hani aromatik ürünlerdir bu kekiktir fesleğendir turp otudur radikadır bu tarafını da canlandırmaya başlicaz. Bu da keyifli çünkü gerçekten bölgemizde de Egede de şey kalmadı hani turp otu kalmadı, radika kalmadı. Nasıl toplanacağını bilmiyo insanlar. Kökünü kazıyo kurutuyo ya da alanlar yatırım için alıyo, telle çevriliyo, kimse gelip toplayamıyo. Otlar da bitmeye başladı. Bunları canlandırıyo olmak da keyifli, güzel bi projenin içindeyiz." (İSG1).

Defne Kadın Kooperatifi ve Yelki Kadın Kooperatifi'ndeki ortaklar, bazı ihtiyaçlarını kişisel ilişkiler yoluyla sağladıklarını belirtmektedir. Bu destekler arasında üretici pazarında güneşten korunmak için şemsiye, kooperatif işletmesi için koltuk, kooperatif güvenliği için demir çit, proje yazma desteği, lojistik destek, üretim yapmak için tarla verilmesi, festival etkinlikleri için sponsor olma bulunmaktadır.

> "…Ama biz çok bir şey yaptık ya bize de katkıda bulunan çok iyi sponsorlarımız oldu…Bak pazarda mesela …'dan gittik şemsiye istedik. İnsanlar yani güneşin altında kalmasın diye." (İK8).

> "…biz şu mobilyaları bir arkadaştan aldık. Üçkuyular'a gittik…'in kamyonetiyle. Koltukları falan üçüncü kattan indirdik biz. Kadın dedi 'nakliyeciler nerde' dedi. 'E biziz' dedik, inanmadı (gülüşmeler). Biz yüklendik koltukları tuttuk, koyduk getirdik …'in kamyonetine koyduk, yerleştirdik 'aman ne güzel oldu diye sevindik...' (İSG1).

> "Köyde bize bağışladıkları araziler vardı ilk başta. Çalışmıyorlardı çünkü tarlalar da boş duruyordu. Biz o tarlalarda üretim yapmıştık." (İSG1).

> "Festivali de … para topladık. Esnaflardan topladık, köylüden topladık, yetmeyeni kendimiz koyduk. Ben mesela çeyrek altınları ben aldım, kendim şahsen. Yemek yarışması yaptık yemek yarışmasında işte altın dağıtacağız işte o eksik kalmasın o kadın kazanamayana çelik tencere alalım ötekine bilmem ne alalım…" (İSG1).

> "Bir sponsorumuz şu demirleri yaptıran burada bi …diye bir firma var. Sağ olsun o şu yeşil demirlerimiz var ya o yaptırdı kapıları." (İSG2).

> "Kişisel ilişkilerimi şöyle kullandım. Kooperatife bir şey ihtiyaç olduğu zaman, araç ihtiyaç olduğu zaman, paketleme ihtiyaç olduğu zaman dostlarım sağ olsunlar bu konuda destek verdiler. Proje hazırlanacağı zaman başka dostlarım, proje anlamında destek verdiler…" (HSG1).

Görüldüğü gibi, kooperatifler Ticaret Bakanlığı ve Ticaret Odası, il-ilçe tarım müdürlükleri, Büyükşehir ve ilçe belediyeleri, dijital satış platformları ve uluslararası kuruluşlardan proje ve hibeler yoluyla birçok destek almaktadır. Bununla birlikte sivil toplum örgütlerinden alınan destekler, kişisel ilişkiler yoluyla alınan destekler olduğu ve bazı durumlarda ise kendi imkanlarıyla sorunların çözüldüğü de belirtilmektedir. Kooperatifler bazı durumlarda ise tarım platformları, üniversite ve özel sektör ile iş birlikleri kurduklarını ifade etmektedir. Belirtilen destekler ve iş birlikleri, örgütün sorunlarını çözmede ve gelişim sağlamalarında önemli yer edinmektedir. Kooperatifler kendi yararlarına olacak desteklere açıktır. Bununla birlikte bu destek ve iş birliklerinin herhangi bir kurum ve kuruluşa bağımlı olacakları düzeyde olmadığı belirtilebilir.

5.3. ORTAKLARIN ÇALIŞMA VE ÖRGÜTLENMELERİNE İLİŞKİN BELİRLEYİCİLER VE SOSYAL GİRİŞİMCİ KADINLARIN GENEL ÖZELLİKLERİ

Bu kısımda, öncelikle "Ortakların çalışma ve örgütlenmelerine ilişkin belirleyiciler nelerdir?" araştırma sorusuna ilişkin bulgulara yer verilmektedir. Bu bulgular, "Kooperatife Ortak Olmayı Etkileyen Unsurlar", "Örgütlenme Deneyimleri", "Boş Zaman Faaliyetleri" başlıklarında ele alınmaktadır. Ardından "Sosyal girişimci kadınların genel özellikleri nelerdir?" araştırma sorusuna cevap aranmaktadır. Bu bulgular ise "Sosyal Girişimci Kadınların Genel Özellikleri" başlığı altında verilmektedir. Bu doğrultuda oluşturulan kategoriler Şekil 5.10.'da olup kategorilere ilişkin oluşturulan kodlar ve alt kodlar ise ilgili başlıklarda yer almaktadır.

Şekil 5.10. Sosyal girişimci kadınlar ve diğer ortaklara ilişkin genel bulgular (hiyerarşik kod modeli)

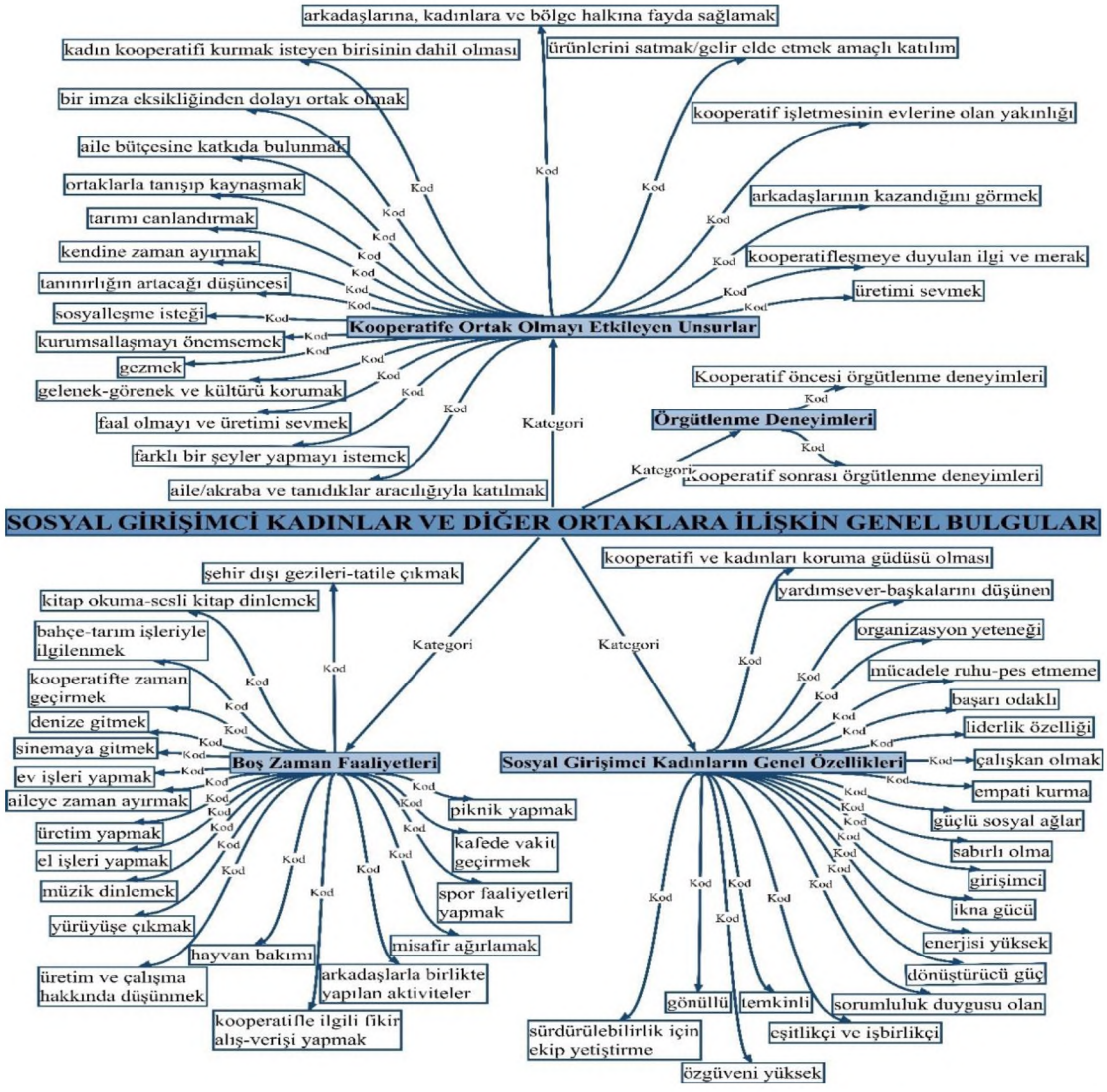

5.3.1. Kooperatife Ortak Olmayı Etkileyen Unsurlar

Bu kısımda, "Kooperatife ortak olma kararını nasıl verdiniz?", "Niçin bu kooperatifte çalışmayı tercih ettiniz?" gibi sorulardan yola çıkarak kooperatife ortak olma nedenlerine odaklanılmış ve kooperatife ortak olmayı etkileyen unsurlar bulgulanmıştır. Şekil 5.11.'de her iki kooperatifteki ortakların bulundukları kooperatife ortak olmayı etkileyen unsurlar karşılaştırmalı olarak gösterilmektedir.

Şekil 5.11. Kooperatife ortak olmayı etkileyen unsurlar (çoklu durum modeli)

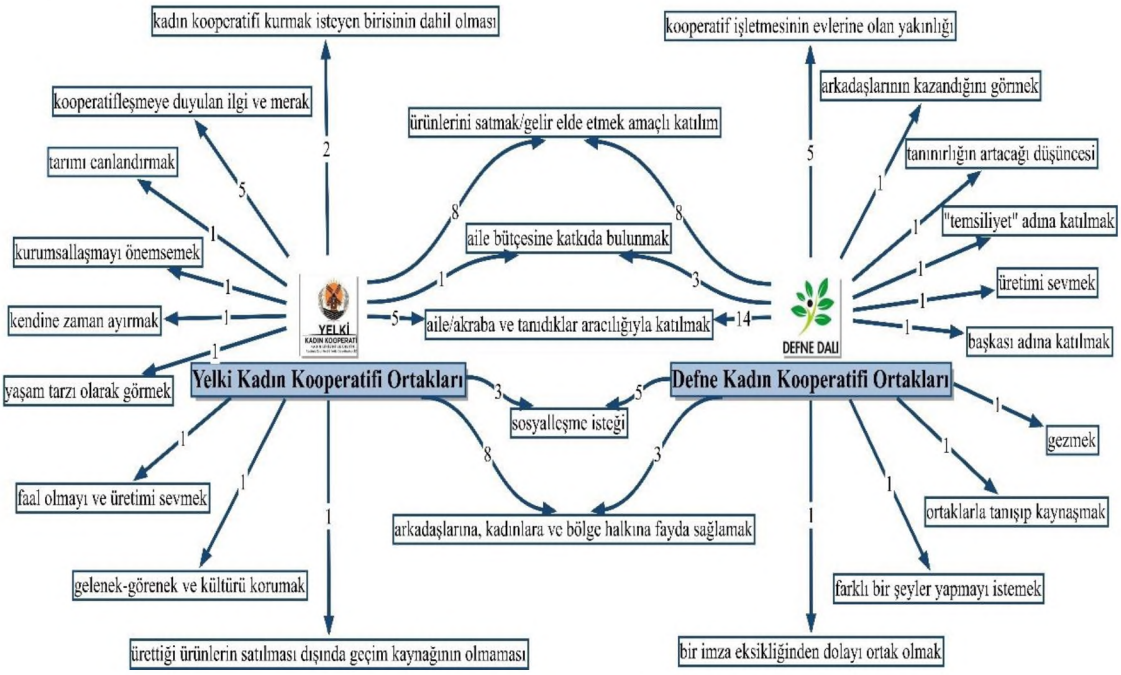

Yelki Kadın Kooperatifi katılımcıları, ortak olmayı etkileyen unsurlar arasında ilk olarak; arkadaşlarına, kadınlara ve çevredeki diğer insanlara fayda sağlamak amacıyla ve ürünlerini satmak/gelir elde etmek amacıyla katılım sağlamıştır. İkinci olarak; aile/akraba ve tanıdıklar aracılığıyla katılım sağlamak ve kooperatifleşmeye duyulan ilgi ve merak nedeniyle katılmak kodları oluşturulmuştur. Diğer kodlar ise sosyalleşme isteği, kooperatif kurmak isteyen birisinin kurulmuş olan kooperatife dahil olması, gelenek-görenek ve kültürü korumak, faal olmak ve üretimi sevmek, tarımı canlandırmak, kurumsallaşmayı önemsemek, kendine zaman ayırmak, üretilen ürünlerin satılması dışında geçim kaynağının olmaması, aile bütçesine katkıda bulunmak, yaşam tarzı olarak görmek biçimindedir.

Yelki sosyal girişimcisi, kadınların kooperatife ortak olma nedenleri olarak aşağıdaki ifadeleri kullanmıştır.

"…ekonomik amaçlı da var, sosyal amaçlı da var. Yeni yerleşenler mesela emekli olmuşlar. Canları sıkılıyo, bişeyler yapmak istiyolar. Bir psikolog mekân açmış mesela ben de gelmek istiyorum diyo. Ya da birileri taşınmış buraya bir şeyler yapmak istiyorum, evde canım sıkılıyo diyo. Öyleleri de var ama gerçekten ekonomisi bozuk işte borcu olan, ekmek alamayan, süt alamayan çocuğuna öyleler de var…sosyal projelerin içinde olup da kadını güçlendirmeye çalışan …Hanım gibi kadın derneklerinden profesyonel arkadaşlarımız da var. Onlar da burda hiçbir çıkarı olmadığı için doğal ve samimi direkt kadına temas ettiklerini hissettikleri için kendilerini daha rahat ifade ediyolar. Her üçü de var." (İSG1).

Katılımcılardan İK9, bulunduğu bölgede böyle bir yapılanma içine girildiği için kendisinin de onlara dahil olduğunu söylemiştir ancak kadın erkek ayırt etmeksizin örgütlenmelerin karma yapılar olması gerektiği görüşündedir. Katılımcı, kadınların birlikte çalıştıkları ortamlarda kargaşa olabildiğini, bunun bir hükümet politikası olduğunu ve bu nedenle günümüzde kadın kooperatiflerinin çoğaldığını belirtmektedir.

"…Sadece kadınların olduğu ortamda kargaşa da olabiliyor. Bence kadın erkek diye ayrılmamalı gruplar. Kişisel fikrim budur. Erkek kadın birlikte çalıştığı kurumlar daha başarılı, daha tuttuğunu koparan, daha kolektif iş bölümü yapılabilen bir sektör gibi geliyor bana…Yani ben kişisel fikrim cinsiyet ayrımı yapmamak lazım. Ortak yapılanmalarda bence her … cinsiyetten insan olmalı ama bu belki de bir hükümet politikası bu günlerde bir furya var. Kadın kooperatifi. Ya kooperatifin kadını olsa ne olacak erkeği olsa ne olacak. Fakat biz çoğunlukta olduğunuz için böyle bir yapılanma içine girdik. Ben de çorbada tuzum olsun o yapılanma içine katıldım ama kooperatifin sadece kadın kooperatifi olması veya karışık bir kooperatif olması benim açımdan şey değil çok fazla anlam taşımıyor…Belki belki de özendirme, teşvik anlamında bir şeyleri oluyor. Ama bence böyle bir ayırıma girmek çok da yerinde bir düşünce değil. Yani yaşadığımız ortamda bu vardı, böyle yapılanmak daha kolay geldi. Ben de onun için de katılım yani katılmak istedim bu gruba." (İK9).

Defne Kadın Kooperatifi katılımcıları için kooperatife ortak olmayı etkileyen unsurlar arasında ise aile/akraba ve tanıdıklar aracılığıyla katılım sağlamak, ürünlerini satmak/gelir elde etmek amaçlı katılmak, sosyalleşme isteği, kooperatif işletmesinin evlerine olan yakınlığı, aile bütçesine katkıda bulunmak, arkadaşlarına, kadınlara ve bölge halkına fayda sağlamak, ortaklarla tanışıp kaynaşmak, arkadaşlarının kazandığını görmek, farklı bir şeyler yapmayı istemek, üretimi sevmek, gezmek, tanınırlığın artacağı düşüncesi, başkası adına katılmak, bir imza eksikliğinden dolayı ortak olmak, "temsiliyet" adına katılmak vardır.

Defne Kadın Kooperatifi'ndeki ortakların çoğu sonradan kooperatife ortak olmuşlardır. Kooperatifin kapanmasını önlemek ve yeniden aktifleştirmek için ortak sayısında artış olmuştur. Kırsaldaki ortakların tamamına yakını tek bir günde kooperatife katılmıştır. Bu süreçte kırsaldaki kadınlarla, merkez ve işletme binasındakiler arasındaki ortaklar arasındaki ilişki kırsalda yaşayan tek bir kişi

üzerinden yürütülmüştür. Bu kişi, kendi akrabaları ve köyde üretim yapan diğer tanıdıklarının kooperatife ortak olmalarını sağlamıştır.

> "…kooperatif 6 kişiyee düşmüüüş galiba şey yani kapanma ihtimali vardı. Bir tane ortakları çıkmıştı onlardan. Şey dedi işte sonraaa kendisi kendisii köyümüze yaklaşık 20 bayanla beraber yani bir günde diyeceksiniz şey hepimiz kayıt yaptık." (HK13).

Defne Kadın Kooperatifi'ne bir imza eksikliği nedeniyle ortak olan ve fiiliyatta çalışmayan sosyal girişimci kadının geçirdiği rahatsızlık sonrasında tıbbi aromatik bitkilere merak sarması ve kooperatifin bu ürünleri yapıyor olduğunu öğrenmesi sonrası aktifleşmesi ilgi çekicidir. Bu kişinin geçmiş yaşam hikâyeleri de gözetilerek kırsaldaki kadının güçlenmesine duyduğu merakla birlikte kooperatifin yeniden aktifleştiği söylenebilir.

> "Kooperatifi ilk kurmaya baslayanlar benim arkadaşımdı. Kişi eksikliğinden dolayı ben gittim. İmza atmaya korkuyo ya kadınlar o yüzden işte orda kişi eksikti. Kırsaldaki kadına hizmet etçek dedi işte o da beni can evimden vurdu. Kırsaldaki kadın deyince hiç bi mevzu ana sözleşmesini okumadım, hiç bişeyini okumadım imzaladım ve çıktım ve böylece ortak oldum (gülerek)… ara sıra gidiyodum. İhtiyaç olduğu zaman karşılıyodum. İşte eski başkanımız işte misafir geldi, aracı olan tek kişi bendim. İşte getiriyodum, götürüyodum tabi ama ne olduğunu tabii ki bilmiyorum. Sonra eski başkan bırakıp gidince ve ben 2017 yılında …bi kanser geçirdim o süreçlerde o yüzden burayı bu kadar çok uzaktım. Ben bitki araştırması yaparken kooperatifte aslında ortağı olduğum kooperatif sayısızca bitkisi olduğunu, endemik bitkiler olduğunu, tıbbi aromatik bitkilerle çalıştığını fark ettim. Ben döndüğümde kooperatif aslında 6 kişiye düşmüştü. Ve ben kadınları tekrar..." (HSG1).

Her iki kooperatifte de ortak olan kodlar "aile bütçesine katkıda bulunmak", "ürünlerini satmak ve gelir elde etmek amaçlı katılım", "arkadaşlarına, kadınlara ve bölge halkına fayda sağlamak", "aile, akraba ve tanıdıklar aracılığıyla katılmak", "sosyalleşme isteği" biçimindedir.

Kooperatife aile bütçesine katkıda bulunmak amacıyla ortak olan katılımcılara ilişkin görüşler aşağıdaki gibidir:

> "… Aile bütçesine de katkıda bulunduğu için önce tezgah olarak açtık. Gıda bölümünde gıda satış yaparak sonra kooperatifimiz kurulduğunda kooperatifimize…" (İK10).

> "…Hem anne hem babalık görevini yapıyorum burda. Ben de dedim elimden bir şeylerin gelmesi gerekiyor artık yani. Belli bi yaşa kadar ben çocuklarımı idare ettim ama destek olmam gerekiyor. Eşim çalışmayınca işteee kooperatife başladık yani başladıktan sonra hem gönüllülük hem yövmiyeyle şimdiye kadar yetiştirdik." (HK8).

Kooperatife ürünlerini satmak ve gelir elde etmek amacıyla ortak olan katılımcılara ilişkin görüşler aşağıdaki gibidir.

> "Çok güzel başladı. ... Hanım yardımcı oldu. Hepimize ekmek verdi, bi kapı açtı." (İK7).

"Bu bölgenin insanı olduğumuz için bir yapılanmamız gerekiyordu. Ürettiklerimizi nasıl değerlendiririz? Yani nasıl gelir elde edebiliriz? Bu yönde kooperatif kurmaya karar verdik. Kuruldu yani sonuçta kooperatifimiz bizim ürettiğimiz sebzeden tutun da meyvaya kadar ne bileyim el emeği sabundur vesairedir onları değerlendiren bir kurum bizim açımızdan." (İK9).

"Katılma amacımız üretim yaparız, satarız para kazanırız ya da orada çalışır, para kazanırız. Ya sadece biz şöyle bir şey parayı düşündük Kârı düşündük ama kooperatifin daha farklı yönleri de var mesela sosyalleşmek, birbirimizle paylaşarak kaynaşma ya bunlar ortaya çıktı. Bunlar daha güzeldi aslında paradan daha önemli bizim için." (HSG4).

Kooperatife, arkadaşlarına, kadınlara ve bölge halkına fayda sağlayacağını düşündükleri için, destek amaçlı katılım sağlayan katılımcılara ilişkin ifadelerden bazıları aşağıdaki gibidir:

"Benim kooperatife üye olmam…tarlam var ekip biçin dedim. Onu rahat onlara kullandırabilmem için benim de ortak olmamın daha doğru olacağını düşündükleri için ortak oldum başlangıçta…çalışıyoruz birlikte…İşte ekim yapıyoruz. Tarımsal üretimimiz var. Arazimi kullandırtıyorum. El sanatlarından dolayı destek veriyorum. Lojistik destek veriyorum. Bilgi birikimimi aktarıyorum…" (İK5).

"…yapılanma açısından bölge halkına, kendi şahsımıza yararlı olacağını düşünerekten katılım sağladım doğrusu ben…Sadece ekonomik değer olarak bakmamak gerekiyor... böyle bir yapılanmada payım olsun istedim doğrusu ben…" (İK9).

"…ben kadınların hem eğitim almasını, hem çalışma hayatında olması gerektiğini düşünüyorum. Onları nasıl bir faydamız olur, o bana cazip geldi açıkçası…istediğim bu saatten sonra hem bilginizin hem tecrübenizin, hem deneyiminizin birileriyle paylaşıp faydalı olabilmek, onlara bir yol göstermek…" (İSG2).

"Ben köyüm için, köyün kadınları için destek olmak…hiçbir maddi bir…amacım olmadı. Her zaman da arkasındayım çünkü birçok kadına ekmek kapısı olmuş oldu…Dışarıdan gelen mesela kardeşlerimiz var arkadaşlarımız var…gönül şeyine böyle yardımcı oluyorlar. E ben köyün yerlisiyken yani bu bayanların içinden çıkmışken e niye yardımcı olmayayım ben de…yapılması gereken bir şey olduğunda da her zaman da yaparım yani." (İK12).

"İçinde olmamın sebebi ordaki kadınların yanında olup …bi nebze de olsa onlara faydalı olabilirimden aslında yola çıktım..." (HSG1).

Kooperatife aile, akraba ve tanıdıklar aracılığıyla katıldığını belirten katılımcılara ilişkin görüşler aşağıdaki gibidir:

"İşte üye olmak istiyo musunuz, istiyosanız kayıt edelim dedi... Oluruz dedik biz de…Evet, forum doldurduk, öyle olduk işte (güler)… Annesi zaten akrabamız oluyo, çocuklarını bilirim ben. Çok iyi birisi yani. Evet, çok severim …yı yani. Bir şey söyleyeyim, mutlaka onu hemen, anında yapar. Benim bir işim olsa söylesem yapıyo hemen…" (İK15).

"Evet, şimdi ben …da oturuyom. Yelkide oturmuyorum ama kardeşim burda yeni Ankara'dan ev aldı, geldi. Kızım benim … Hanımın ilanını okumuş Instagramdan o zaman. Anne dedi bak böyle bir şey var, katılmak ister misin diye söyledi…Öylelikle ilanıyla … Hanımın ilanıyla gördük de kaydolduk. İyi ki de görmüşüz biz o ilanı (güler)." (İK16).

"Yelkide pazara çıktığımız için, orda da işte kadınlar tezgah falan açtıkları için öyle kooperatif kurduklarını söylediler. Biz de katıldık…Yani şimdi orda pazar açtığı için eşim kadın kooperatifi kuruluyo dedi. Onlar da pazardaki çoğu kişi de kadın olduğu

için satıcıların çoğu hani sen de katıl diye öyle destekledi yani…Evet, eşim aracılığıyla. Çoğu satıcı orda kadın olduğu için ben de katılmış oldum öyle…" (İK17).

"…bizden işte daha önceden … Hanım vardı. … Hanımla tanıştık, dedi işte Yeşilpınar'da kooperatif var, ortak olalım biz onlarla, öyle. Sınav şey nasıl dersler aldık aslında kooperatiften… Eğitim aldık, eğitimlerden sonra ortak olduk biz kooperatife…" (HK9).

Bazı ortaklar ise sosyalleşmek istedikleri için kooperatife katıldıklarını belirtmiştir. Bu kapsamda ortaklardan ikisi emeklilik sonrasında sosyalleşme ihtiyacı duydukları için kooperatife katıldıklarını belirtmişlerdir. Çiftçi olan ortak, sosyalleşmek için yeni bir yer arayışına girmiş ve daha aktif olmak istediği için kooperatife ortak olmuştur. Daha önce hiç çalışmayan bir kadın da çalışma yoluyla sosyalleşebileceğini düşünmüştür. Bunlar yanında kooperatif sayesinde farklı ortamların görüleceği düşüncesi, yeni arkadaşlar edinme ihtiyacı vurgulanmıştır.

5.3.2. Örgütlenme Deneyimleri

Kadın kooperatiflerindeki ortaklara kooperatif öncesi örgütlenme deneyimleri sorulmuş ve cevaplara göre Şekil 5.12. oluşturulmuştur. Örgütlenme kooperatiften önce başlamış ve halen devam ediyorsa başladığı zaman gözetilerek kooperatif öncesi örgütlenme deneyimleri kısmında incelenmiştir.

Şekil 5.12. Kooperatif öncesi örgütlenme deneyimleri (çoklu durum modeli)

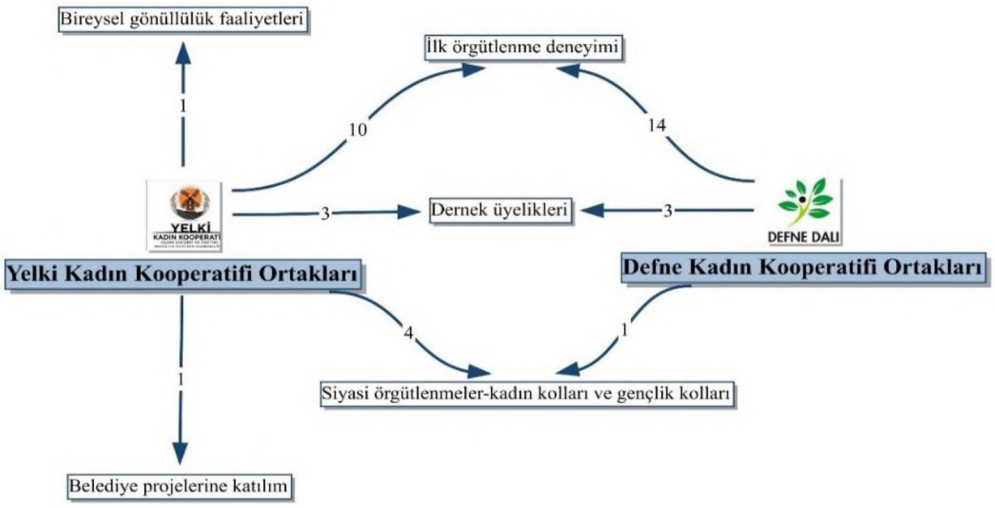

Defne Kadın Kooperatifi'ndeki ortakların çoğunun ilk kadın örgütlenmesi deneyimi kooperatiftir. Katılımcılardan bazıları kooperatif öncesinde Yeşilpınar Kadınları Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği'ni yürütmüşlerdir. Sonrasında dernek faaliyetlerine son vermişlerdir. Bunun dışında, kooperatif öncesi başlayan

ancak şu an devam etmeyen kadın kolları ve gençlik kolları gibi siyasi örgütlenmeler içinde bulunan ortak vardır.

Yelki Kadın Kooperatifi katılımcılarının çoğu da kooperatifin ilk kadın örgütlenmesi deneyimi olduğunu belirtmişlerdir. Yöresel pazar ve kooperatif ayrışmadığından öncesinde örgütlenme deneyimi olmayıp ilk kez yöresel pazarda çalışanlar, "ilk örgütlenme deneyimi" olarak kodlanmıştır. Kooperatif kurulmadan önce kadın kolları, gençlik kolları, belediye kent konseyi kadınlar meclisi gibi siyasi örgütlenmelerde bulunan kadınlar da vardır. Bazıları ise Yelki Gençliği ve Çevreyi Koruma Kültür Derneği, Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği, Türk Kadınlar Birliği, Gündoğdu Çağdaş Toplum Gönüllüleri Derneği, Urla Dostluk Derneği "Evimiz 4 Projesi", Urla Eğitim Vakfı, Ege Çağdaş Eğitim Vakfı, Ege Kadın Buluşması Platformu, Kadın Emeğini Değerlendirme Vakfi gibi örgütlenmelerde yer almışlardır. Dernek kermeslerine katılım, herhangi bir örgüte üye olmadan bireysel olarak yapılan gönüllülük faaliyetleri, belediye projelerine katılma gibi faaliyetler de örgütlenmeler arasında gösterilmektedir. Kadınların bu faaliyetleri gerçekleştirmeleri, bulundukları sosyokültürel ortamla ilişkilendirilebilir. Örneğin farklı coğrafi bölgelerde bulunan kadınlarla karşılaştırıldığında, İzmir'de yaşıyor olmak, buradaki örgütsel hareketliliğin kendi yaşamlarına yansımaları açısından bir avantaj olarak görülebilir.

Herhangi bir örgütlenmeye katılmadan kadın ve çocuk özelinde gönüllülük faaliyetlerinde bulunduğunu belirten katılımcı ifadeleri ise aşağıdaki gibidir:

> "Ben kadın ve çocuk odaklı on üç yıldır çalışıyorum. Bireysel olarak çalışıyorum. Hiçbir derneğe, vakfa hiçbir yere bağlı olarak değilim. Bireysel bir hareket olarak ama neredeyse tüm Türkiye'ye bu konuda yardımda bulunuyorum. İlk önce tüm mahalleme, çevreme, arkadaşlarıma, herkese…ulaşabildiğim kadar hani bir bölge ya da bir şey gözetmeden işte birinin evi yanıyor, bana telefon gelir gecenin bir vakti de olsa işte birinin evi yandı, ne yapacağız? Hemen ben bir şekilde doğru iletişim kurarım. Gidebilecek birisi varsa gider. Oradaki olayı tespit ederiz, eksik gedik nedir, ne vardır. Bazı gruplarım var yardımlaşma gruplarım şahsi olarak. Buradan o evde yapılabilecek tüm maddi manevi her şeyi toplar götürür yerine yerleştiririz. Bir çocuğa 38 numara ayakkabı lazım işte ya da 36 numara fark etmez ben ona hemen ertesi gün ya da bir iki gün içerisinde temin edip o çocuğa ulaştırırım." (İK4).

Katılımcıların kooperatif sonrasında başka bir örgütlenmeye başlamadıkları görülmektedir. Bu durumda kooperatif sonrası örgütlenmeler "sadece Yelki Kadın Kooperatifi ortağı" yahut "sadece Defne Kadın Kooperatifi ortağı" olarak kodlanmıştır.

5.3.3. Boş Zaman Faaliyetleri

Yelki Kadın Kooperatifi ve Defne Kadın Kooperatifi ortaklarına çalışma dışındaki boş zamanlarında neler yaptıkları sorulmuştur. Bu kapsamda belirtilen boş zaman faaliyetleri iki vaka modeli kullanılarak Şekil 5.13.'te karşılaştırmalı olarak gösterilmektedir.

Şekil 5.13. Boş zaman faaliyetleri (çoklu durum modeli)

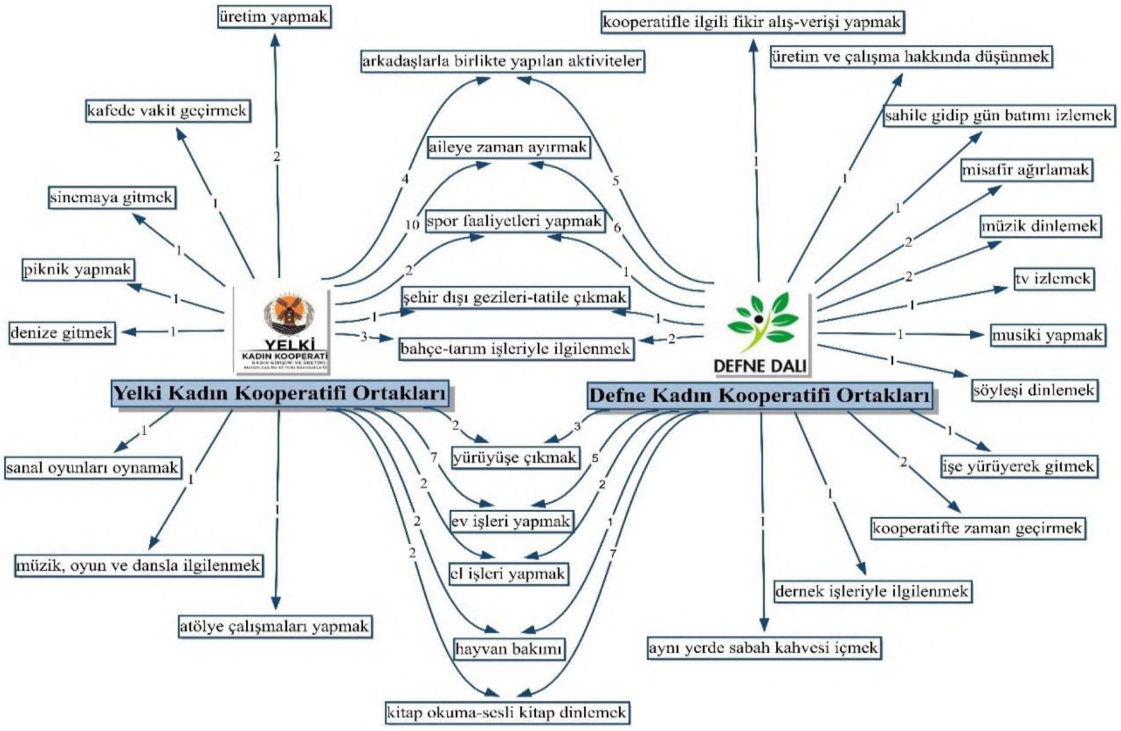

Bu şekilde, Yelki Kadın Kooperatifi ve Defne Kadın Kooperatifi'ne ortak olan katılımcıların boş zaman faaliyetlerinde neler yaptığı görülmektedir. Boş zaman faaliyetleri kategorisi altında 92 bölüm kodlanmıştır ve kodlanan bölümlerden 30 farklı kod oluşturulmuştur.

Yelki Kadın Kooperatifi ortakları, "üretim yapma", "kafede vakit geçirme", "sinemaya gitme", "piknik yapma", "denize gitme", "sanal oyunlar oynama", "müzik, yöresel oyunlar ve dansla ilgilenme", "atölye çalışmaları yapma" gibi boş zaman faaliyetlerinde bulunduklarını belirtmişlerdir.

Defne Kadın Kooperatifi ortakları, "üretim ve çalışma hakkında düşünme", "kooperatifle ilgili fikir alışverişi yapma", "sahile gidip günbatımı izleme", "televizyon izleme", "müzik dinleme", "musiki yapma", "işe yürüyerek gitme", "misafir ağırlama", "dernek işleriyle ilgilenme", "kooperatifte zaman geçirme",

"söyleşi dinleme", "aynı yerde sabah kahvesi içme" gibi faaliyetleri boş zaman aktiviteleri olarak anlatmışlardır.

Her iki kooperatif ortaklarının da ortak olarak kodlanmış boş zaman faaliyetleri ise "aileye zaman ayırma", "ev işleri", "arkadaşlarla birlikte yapılan aktiviteler", "kitap okuma/sesli kitap dinleme", "yürüyüşe çıkma", "bahçe-tarım işleriyle ilgilenme", "el işleri", "spor faaliyetleri", "hayvan bakımı", "şehir dışı gezileri-tatile çıkmak" biçiminde kodlanmıştır.

5.3.4. Sosyal Girişimci Kadınların Genel Özellikleri

Bu kısımda, sosyal girişimci kadınların ve diğer ortakların ifadelerinden çıkarımlarda bulunularak sosyal girişimci kadınların özelliklerine ilişkin çeşitli unsurlara yer verilmiştir. Bu özellikler MaxMap aracılığıyla "İki vaka modeli" kullanılarak Şekil 5.14.'te gösterilmektedir.

Şekil 5.14. Sosyal girişimci kadınların genel özellikleri (çoklu durum modeli)

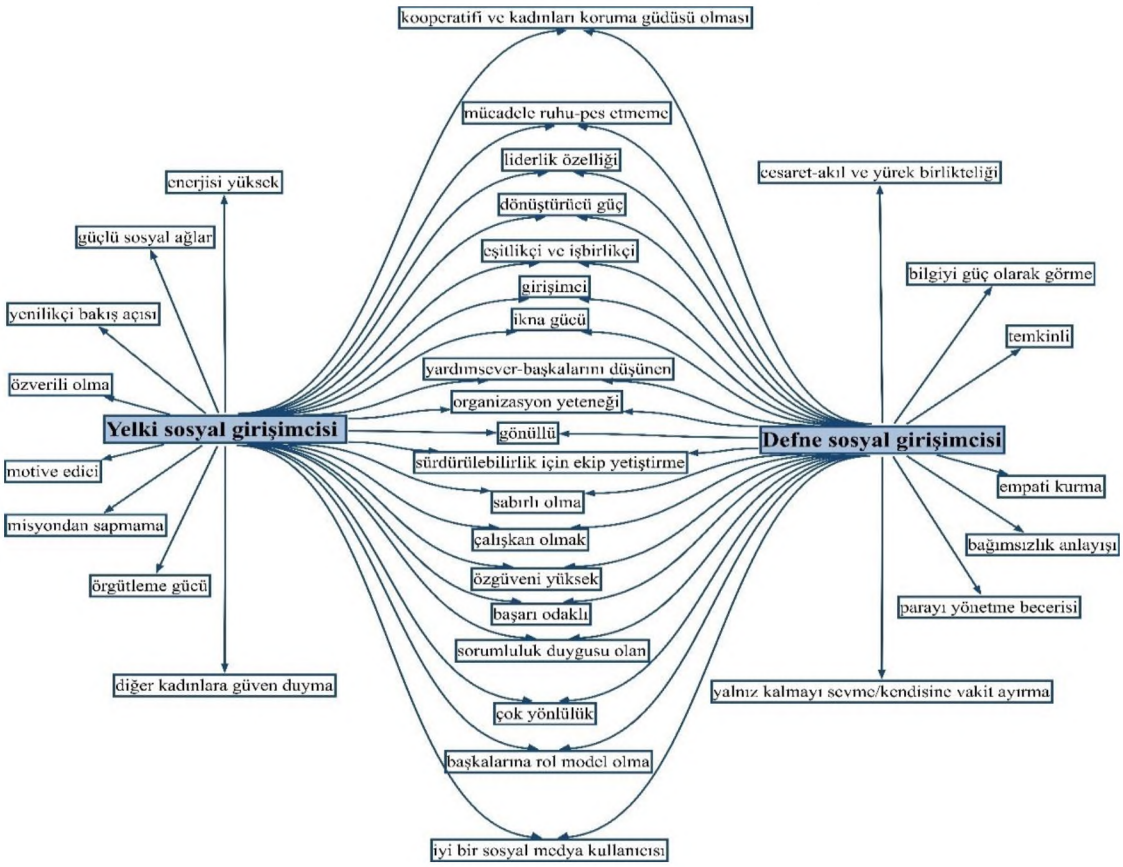

Yelki sosyal girişimcisinin özellikleri arasında; "enerjisi yüksek olma", "güçlü sosyal ağları olma", "özverili olma", "yenilikçi bakış açısı", "misyondan sapmama",

"diğer kadınlara güven duyma", "motive edici olma", "örgütleme gücü olması" bulunmaktadır. Defne sosyal girişimcisinin özellikleri arasında; "temkinli olma", "empati kurma", "parayı yönetme becerisi", "yalnız kalmayı sevme/kendisine vakit ayırma", "bilgiyi güç olarak görme", "cesaret-akıl ve yürek birlikteliğinin olması" ve "bağımsızlık anlayışı" vardır.

Her iki sosyal girişimci kadına ait ortak özellikler ise, "kooperatifi ve kadınları koruma güdüsü olması", "liderlik özelliği", "eşitlikçi ve iş birlikçi yapı", "mücadele ruhu-pes etmeme", "girişimci", "ikna gücü", "dönüştürücü güç", "sürdürülebilirlik için ekip yetiştirme", "organizasyon yeteneği", "öz güveni yüksek olma", "gönüllü olma", "sorumluluk duygusu olma", "sabırlı olma", "başkalarına rol model olma", "başarı odaklı olma", "çok yönlülük", "çalışkan olma", "iyi bir sosyal medya kullanıcısı", "yardımsever-başkalarını düşünen" biçiminde kodlanmıştır.

Her iki kooperatifte de katılımcıların lider olarak gördükleri kişiler kooperatif başkanları olup kooperatifin devam etmesinin en büyük nedeni de onlar görülmektedir. İki örgütte de sosyal girişimci özelliğini taşıyan yalnızca kooperatif başkanları olması nedeniyle bu kısımda bu kişilere ilişkin özellikler bulgulanmıştır. Ek-G'de sosyal girişimci kadınların genel özelliklerine ilişkin örnek ifadeler, bu ifadelerin hangi katılımcılar tarafından söylendiğine ilişkin katılımcı kodları ve ifadenin içeriğine göre oluşturulan kodlar gösterilmektedir.

Katılımcı ifadelerine göre oluşturulan kodlar yapılan gözlemlerle desteklenmektedir. Yelki sosyal girişimcisinin samimi tavırları, güleryüzlü olması ve kahkahaları enerjisinin yüksek olduğunu; 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı'nda yapılan törende protokol ve pek çok vatandaş tarafından tanınması güçlü sosyal ağları olduğunu; vaktinin çoğunu kooperatif için harcaması özverili olduğunu; sorunların çözümünü farklı yollarla çözmesi yenilikçi bakış açısını; vazgeçirmeye çalışanlar olmasına rağmen yoluna devam etmesi misyondan sapmamasını; bildiklerini diğer kadınlarla paylaşarak onlara sorumluluk vermesi diğer kadınlara güven duyduğunu; çeşitli organizasyonlar, etkinlikler düzenlemesi motive edici özelliğini; bölge halkının desteğini alarak hareket etmesi örgütleme gücü olduğunu göstermektedir.

Defne sosyal girişimcisine ilişkin gözlemler de katılımcı ifadelerini desteklemektedir. Alan çalışmasına ilk girişte sosyal girişimcinin öncelikle araştırmacıyı tanıma isteği, kararları bir anda vermeyip detaylıca düşünmesi, kadınlara

zarar verecek davranışlardan kaçınma isteği temkinli olduğunu; diğer ortaklara ilişkin sorunlar olduğunda sabırla onları dinlemesi ve anlama çabası empati kurduğunu; esnaf olması ve geçmiş deneyimleri nedeniyle parayı yönetme becerisi olduğunu; her gün aynı yerde sabah kahvesi içmek gibi belirli rutinleri olması kendisine vakit ayırmayı sevdiğini; kadınların aldığı tüm eğitimleri önemsemesi, farklı konularda bilgilenmeye olan hevesi, yüzyüze olduğu gibi uzaktan eğitimleri de takip etmesi, kitap okuma/dinleme alışkanlığı olması bilgiyi güç olarak gördüğünü; kadınlara ve kooperatife olan tutkusu nedeniyle hem aklına hem yüreğine uyan işlerde cesaret gösterdiği ve bedel ödemekten korkmadığı, örneğin kooperatifi borçlu olduğunu öğrendiğinde gitmek yerine mücadele etmesi cesaret-akıl ve yürek birlikteliğinin olduğunu; her fırsatta kendi ayakları üstünde durma çabası ise bağımsızlık anlayışını göstermektedir.

Her iki kooperatiften elde edilen ortak bulgular gözetildiğinde sosyal girişimci özelliklerinin girişimci özelliklerinin bazılarını taşıdığı söylenebilir. Örneğin; liderlik özelliği, mücadele ruhu-pes etmeme, girişimci (yeni bir işe başlayan, yeni bir atılım yapan kişi anlamında kodlanmıştır), ikna gücü, organizasyon yeteneği, başarı odaklı olma, öz güveni yüksek olma, sorumluluk duygusu olma, sabırlı olma, iyi bir sosyal medya kullanıcısı olma, çalışkan olma, çok yönlülük gibi özelliklerin her girişimcide bulunması gerektiği düşünülebilir. Bununla birlikte her girişimcide olmayan ancak sosyal girişimcilerde olması muhtemel olan bazı özellikler vardır. İşletme yanında çalışanları da koruma güdüsü olması, eşitlikçi ve iş birlikçi yapı kurması, dönüştürücü güç, sürdürülebilirlik için ekip yetiştirme, gönüllü olma, başkalarına rol model olma, yardımsever ve başkalarını düşünen kişiler olması bunlardan bazılarıdır. Tüm bu özelliklerin kategorize edilmesi mümkündür ancak her birinin bir davranışı temsil ettiği ve bu nedenle davranışsal özellikler olarak genel biçimde ele alınabileceği belirtilebilir.

5.4. KADININ GÜÇLENMESİNE İLİŞKİN BULGULAR

Kadının güçlenmesine ilişkin bulgular, kadınların kendi düşünce ve deneyimleri yahut diğer kadın ortakların gözünden güçlenme deneyimleri gözetilerek oluşturulmuştur. Bu bölümde güç ve güçlenme boyutları dikkate alınarak kategoriler oluşturulmuştur. Güç boyutları, "bir şeyin üzerinde gücü olma", "bir şeyi yapmaya gücü olma", "birlikte gücü olma" ve "içten gelen güç" olarak dört farklı biçimde

kategorize edilmiştir. Güçlenme boyutları ise, "ekonomik güçlenme", "sosyal güçlenme", "kültürel güçlenme" ve "politik güçlenme" olmak üzere beş kategori altında kodlanmıştır. Güç ve güçlenme boyutlarının birbiri ile olan ilişkisi nedeniyle tüm bulgular kadının güçlenmesi teması altında bir arada verilmektedir.

Şekil 5.15. Kadının güçlenmesi temasına ilişkin kategoriler

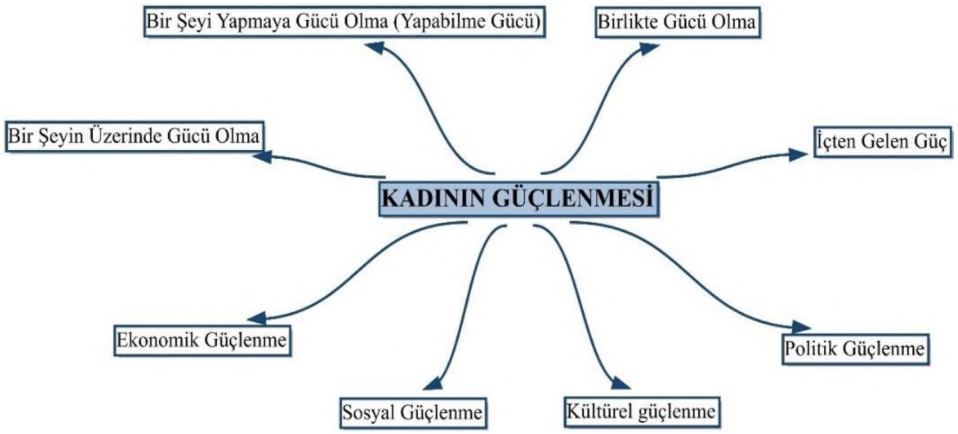

Kodlar ve alt kodlar katılımcı ifadelerine göre oluşturulmuş olup ilgili kategoriler altında verilmektedir. Başlıklar kategorilere uygun biçimde oluşturulmuştur.

5.4.1. Bir Şeyin Üzerinde Gücü Olma

Bu kısımda, "Sosyal girişimci kadın kooperatifi aracılığıyla ortakların toplumsal cinsiyet rollerinde yaşadıkları değişim yoluyla güçlenme nasıl sağlamaktadır ve baskıcı sosyal, kültürel normlarla mücadele etme biçimleri nasıl olmaktadır?" araştırma sorusuna ilişkin bulgulara yer verilmektedir. "Bir şeyin üzerinde gücü olma" kategorisi altında kodlanan ifadeler negatif durumları anlatmaktadır. Gücü elinde bulunduranlar tarafından kadınlara yönelik yapılan aşağılama, baskılama, şiddet, tehdit, toplumsal cinsiyete bağlı eşitsizlikler gibi birtakım olumsuzlukları içermektedir. Bu tür olaylarla çatışma, mücadele etme ve başa çıkma durumları bu kategoride kodlanmıştır.

Şekil 5.16. Bir şeyin üzerinde gücü olma (hiyerarşik kod modeli)

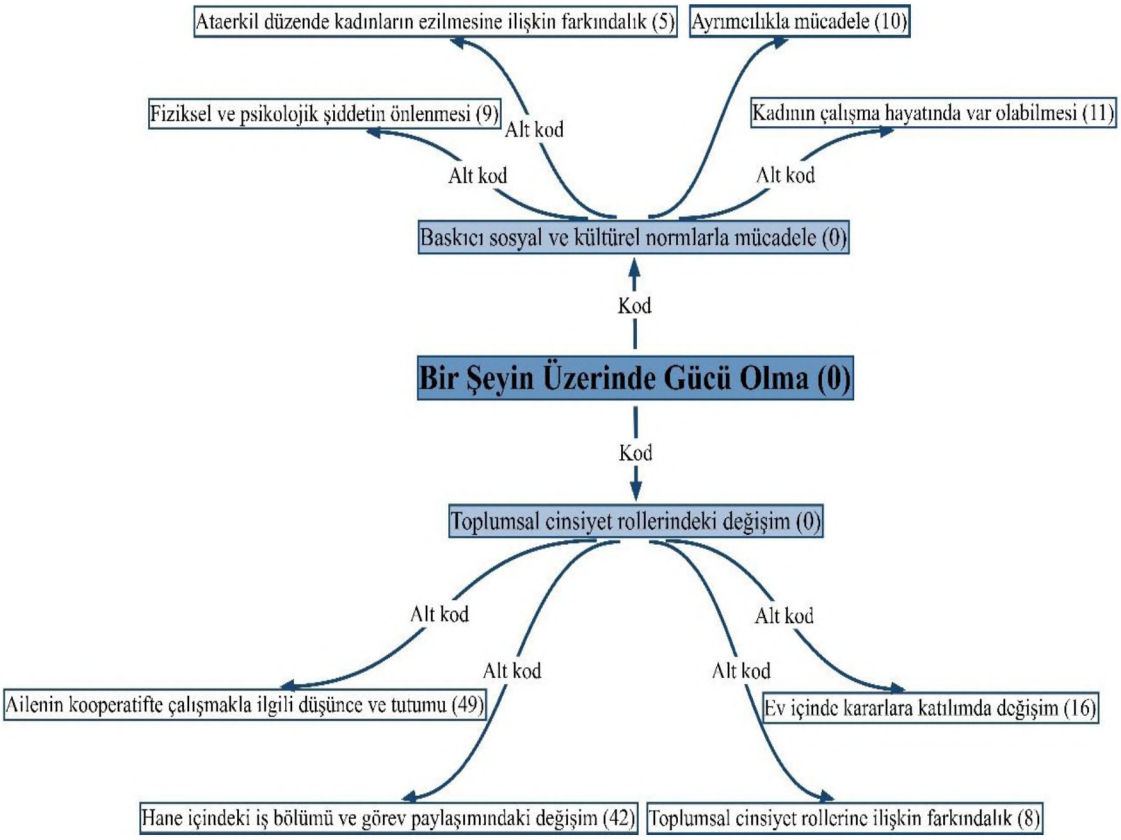

Şekil 5.16.'da hiyerarşik kod-alt kod modeli görülmektedir. Bir şeyin üzerinde gücü olma kategorisi altında "toplumsal cinsiyet rollerindeki değişim", "baskıcı sosyal ve kültürel normlarla mücadele" kodları oluşturulmuştur.

5.4.1.1. Toplumsal cinsiyet rollerindeki değişim

Bir şeyin üzerinde gücü olma kategorisi altında oluşturulan toplumsal cinsiyet rollerindeki değişim kodunun altında oluşturulan alt kodlar; "ailenin kooperatifte çalışmakla ilgili düşünce ve tutumu", "ev içinde kararlara katılımda değişim", "hane içindeki iş bölümü ve görev paylaşımındaki değişim", "toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin farkındalık" biçiminde dört alt koda ayrılmıştır. Her bir alt kod ayrı başlıklar halinde verilmiştir. Alt kodlara ilişkin içerik analizleri her iki kooperatif ortaklarının ifadeleri baz alınarak karşılaştırmalı biçimde iki vaka modeli kullanılarak görselleştirilmiştir.

Kooperatif ortaklığına ilişkin ailenin düşünce/tutumu

Kadınların kooperatife ortak olması ve kooperatifte çalışması ile ilgili ailelerinin düşünceleri ve/veya tutumlarını içeren alt kodlar Şekil 5.17.'de karşılaştırmalı olarak gösterilmiştir. "Aile desteği", "eşlerin razı olmaması", "engel olmama/kararı kadına bırakma", "sonradan kabullenme veya sonradan karışmama", "köken ailenin (anne, baba, kardeş) razı olmaması" olmak üzere beş farklı alt kod üretilmiştir.

Şekil 5.17. Kooperatif ortaklığına ilişkin ailenin düşünce/tutumu (çoklu durum modeli)

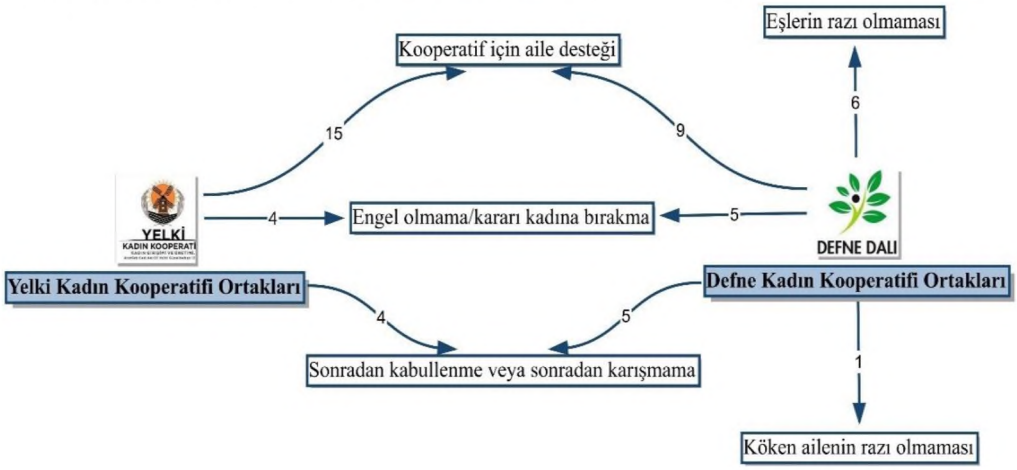

Her iki kooperatifte de kooperatif ortaklığında aile desteğinin önemli bir yer edindiği söylenebilir. Eşlerden bazıları ilk baştan itibaren kooperatife ortak olma düşüncesini desteklemektedir. Desteklemelerin nedenleri arasında; eşin ve diğer aile üyelerinin kadının sosyalleşmesini istedikleri için ortaklığı destekleme, asosyal olduğunu söyleyen bir ortağın eşinin isteğiyle kooperatife ortak olması, üretici pazarında satış işinin erkek tarafından yapılması ve oradakilerin tamamına yakınının kadın olması nedeniyle eşinin de kooperatif ortağı olmasını sağlama, göç eden bir kadının sosyalleşmesi için eşi tarafından desteklenmesi, maddi yetersizlikler nedeniyle kadının çalışmasını isteme, tüm aile üyelerinin çalışması nedeniyle kadının da üretim yapmasını isteme (üretkenliğin önemsenmesi) bulunmaktadır. Kooperatife ortak olduktan sonra verilen destekler arasında evi ve çocukları aksatmamak koşulu ile destekleme (koşullu destek!), eşin kooperatifteki faaliyetler için araştırma desteği vermesi, üretici pazarına ürün ve eşyaları taşımada verilen destek, eşinin tesisat işlerine destek olması, eş ve çocukların ulaşım konusundaki desteği, çocukların fuar hazırlığı için yardım etmesi ve psikolojik destek bulunmaktadır.

İkinci olarak, kooperatif ortaklığına ilişkin aile tarafından özel bir destek sağlanmasa da herhangi bir müdahalede de bulunulmamakta, kadınlar kendi kararları doğrultusunda faaliyetlerine devam etmektedirler. Buna ilişkin katılımcı ifadelerinden bazıları aşağıdadır.

> "Bir şey demiyorlar yani hiç yani kendileri işe gidiyorlar ben yani söylüyorum gidicem yani nasıl istersem veya rahatsan beğeniyorsan gidebilirsin beğenmiyorsan gitmezsin yok." (HK4).

> "Yani buraya o biliyor yani o kadar hoşuma gidiyor diye demiyor bana çık. Yani rahat, beni rahat bırakmış. İstersen çalış, istersen çalışma. Ama yetersiz buluyor, buradaki kazanmayı yetersiz buluyor!" (HK5).

> "…onların bir yorumu yok. Engel olmuyorlar." (İK5).

Üçüncü olarak, kadınların ilk başlarda ortak olmalarının eşleri tarafından istenmediği, eşlerin ön yargılı olduğu ancak zamanla kadınlar ekonomik kazanım elde etmeye başlayınca eşlerin de bu duruma alıştıkları, hatta kadınlara destek olmaya başladıkları söylenmektedir. Kadınların kooperatifi sahiplenmesi yanında erkekler de kadının kooperatifte çalışmasından memnuniyet duymaya başlamışlardır. Bu durum, alan çalışması sırasında eşlerle karşılaşmalarda da eşler tarafından ifade edilmiştir.

> "…onlar da bana çok destek olmaya başladı ama bu süreç hemen olmadı. Nasıl diyeyim altı ay ya da bir sene içerisinde kabullendiler."(İK10).

> "Erkekler önce bunlar ne yapıyo diye tabi çok ön yargılı baktılar yani bi feminist yapı mı bu? Ne yapıyolar filan diye! Fakat sonra kadınlar güçlerini kazandıkça ekonomik olarak eve gelir getirmeye başlayınca erkeklerimiz de maşallah şimdi tencere sarma tenceresi taşıyolar, sıkıntı yok (gülerek)…Ekonomik olarak güçlenince kadın bi şekilde hem kendini ifade edebiliyo hem ayaklarının üstünde durabiliyo hem de daha sağlam oluyo. Sorun yüzde seksen çözülüyo, yüzde doksan çözülüyo diye düşünüyorum." (İSG1).

> "…kadın kooperatifi hem gittiğimiz yerlerde kadın ağırlıklı ve kadınların daha çok olduğu şeyler olması bence bir artı oluyor… Bu konuda artı oluyor yani erkeklerin daha ikna edilebilirliği destek vermesi…" (İSG2).

> "Eskiden yani eşimden izin alarak bir yere çıkabiliyordum. Şimdi tabi söyleyerek çıkıyorum (kahkaha atar) ben falan fuara gidiyorum. İşte ilk başta tabii karşı çıkıldı ne işin var, ne yapacaksın niye çalışıyorsun yani bunlarla karşılaştık. Ben dedim kendi ayaklarım üstünde durmak için bu yola (güler) bu yolda devam edicem…İlk başlarda sinirleniyordu, (gülerek) değişiklik fark etmişti. Artık ben de varım demeye başladım. Şimdi saygı çerçevesi içinde bir şey demiyor, destekliyor artık…" (HK8)

> "…istememişti aslında böyle bir şey olmuştu…ilk fuara gitmiştik ya eşimle beraber onu da getirmiştim yanımda. Öyle bir adım attım ben kooperatif işine…" (HK9).

Dördüncü olarak, eşlerinin ortaklığı istememesi nedeniyle kooperatiften ayrılma aşamasına gelen kadınlar olduğu tespit edilmiştir.

> "…yani gelip gidiyorlar ama zorla izin alarak şimdi birkaç tanesi de istifa etmek istedi…baskı görüyorlar. Yani izin vermiyorlarmış. Daha ne gördünüz diye." (HK3).

> "…İlk başlarda kâr elde etmedi mesela. Ne kazanıyorsunuz, ne ediyorsunuz, toplantılar var sadece vesaire. Bu tür şeyler. Hani bazı erkekler istemiyor bunu. Eşinle

evinle çocuklarınla ilgilen, boşver bunları. Bişey ihtiyacın yok, ben her şeyi karşılıyorum gibi şeylerden kimisi çekildi." (HK10).

"…Ya bu sadece benim eşimin fikri değil maalesef kocalarımızın yüzde altmışı diyelim, yüzde yüz demeyelim…Para odaklı…kazanıyo olsaydık mesela mutlaka iyi gidiyor her şey falan derlerdi ama o kadar fazla para almadığımı görünce bunlar boş işler (gülerek) niye kalıyorsun falan diyo…" (HK13).

Katılımcılardan HK9 ise köken ailesi tarafından kooperatife sıcak bakılmadığını belirtmektedir.

"…annem babam bu kooperatiften ne kazandınız? Hep eleştiri aldık bu konuda biliyor musunuz? İşte ne kazanıyorsunuz, inşallah yani çalışıyorsunuz hakkınızı alıyor musunuz gibisinden. Dedik tabii ki alıyoruz. İnşallah dediler pişman olmayın, çalışıp da paranızı almamak iyi değil sizin için. Dedik yok. Çalıştığımız işin parasını alıyoruz mutlaka ücreti neyse alıyoruz. Ama hep diyorlar biliyorsunuz köy içerisinde işte bu işlere pek sıcak bakmazlar. Hani kooperatifmiş, gelir mi elde ettiniz, hep toplantılara katıldınız ne elde ettiniz. Ne açıklıyorlar gibisinden öyle sorular soruluyor bize…" (HK9).

Genel anlamda, kooperatif ortaklığına ilişkin ailenin düşünce ve tutumunun kadın üzerinde önemli bir rol oynadığı gözlenmiştir. Öncesinde çalışma hayatına katılmamış kadınlar, ailelerinin bu düşüncelerine karşı mücadele etmek yerine ailesinin tercihlerine razı olmakta ve kooperatife ortak olmamaktadır. Diğer yandan, kooperatife ortak olan kadınlarda kooperatife devam etme konusunda aileleri ikna etme durumu daha fazla olmaktadır.

Ev içinde kararlara katılımda değişim

Katılımcılar, kooperatif ortaklığı sonrasında ev içinde kararlara katılımda herhangi bir değişim olup olmadığına ilişkin bazı ifadeler kullanmışlardır. Bir kısmı ortak olduktan sonra hane içindeki kararlara katılımda artış olduğunu, bir kısmı ise herhangi bir değişim yaşanmadığını belirtmiştir.

Şekil 5.18. Ev içinde kararlara katılımda değişim (çoklu durum modeli)

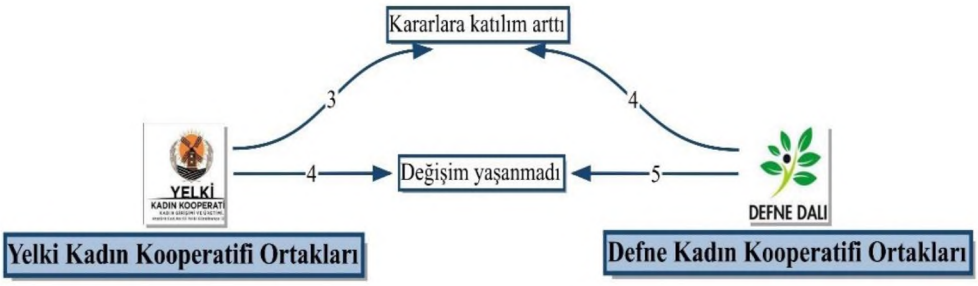

Ev içinde kararlara katılımda artış olduğunu belirten kadınlardan bazılarının ifadeleri aşağıdaki gibidir:

"Daha aktif oldum diyebilirim. Eşim ve çocuklarım mesela gurur duyuyolar. Bu da bana keyif veriyo." (İSG1).

"…ben şöyle değiştim. Eskiden çok fazla susuyordum ya kabulleniyordum diyelim. Şu an kabul etmiyorum, yanlışları reddediyorum. Daha önce ben birçok yanlışı yoksa hep devam ettim ben hayatıma. Ama şu anda artık yok saymıyorum…Artık bana yapılan haksızlıkları reddetmeyi öğrendim. Öyle diyeyim." (HSG1).

"Ben 30 yıl önce evlendim. Kendimizi ifade edemiyorduk, baskı vardı, hem kaynana tarafı hem eş tarafından kendini ifade edemiyorsun…Şimdi ama şimdi kooperatife başladıktan sonra artık (gülerek) kaynanaya dur dedim artık. Eşe de değil mi (gülerek) artık beraber fikir (gururla)…Ben de varım, evet artık ben de varım! …artık özgürüm yani bi şekilde özgürüm. Kendimi ifade edebiliyorum, ona yanlışları söyleyebiliyorum. Oturup sohbet ettiğimizde (sesi yükselerek) 'ha sen bunu bilmiyorsun, ben biliyorum artık!' (gülerek). Evet artık bu kazancı elde ettim ben kendimce." (HK8).

"Tabi daha iyi, evet. Çünkü güvenimiz daha çok arttı. Daha da çok düşüncelerimi dile getiriyorum…" (HK13).

Ev içinde kararlara katılımda değişim olmadığını belirten kadınların bir kısmı, zaten ortak olmadan önce de ev içinde kararlara katılım sağladıklarını belirtmiştir.

"Oldu olalı…evde, benim kararlarım geçer yanii. Eşimden daha fazla diyebilirim size…Çünkü eşim…yurt dışında çalışıyordu. Genelde aileyi yöneten bendim burda." (HK11).

"Aslında hep böyleydi. Yani öyle de sürüyor benim için pek bir değişiklik olmadı bu konuda eşimle ilgili yani hani." (HSG3).

Ev içinde kararlara katılımda, kooperatif ortaklığı sonrasında olumsuz herhangi bir durum belirtilmemiştir. Defne Kadın Kooperatifi ortaklarından bazılarının eşleri, çalışmak için yurt dışına gitmekte ve bu durumda kadın, hanedeki karar mercii olmaktadır.

Hane içindeki iş bölümü ve görev paylaşımındaki değişim

Katılımcıların kooperatif ortaklığı sonrasında hane içindeki iş bölümü ve görev paylaşımında herhangi bir değişim olup olmadığına ilişkin ifadelerine göre oluşturulan alt kodlar Şekil 5.19.'da karşılaştırmalı biçimde gösterilmektedir.

Şekil 5.19. Hane içindeki iş bölümü ve görev paylaşımındaki değişim (çoklu durum modeli)

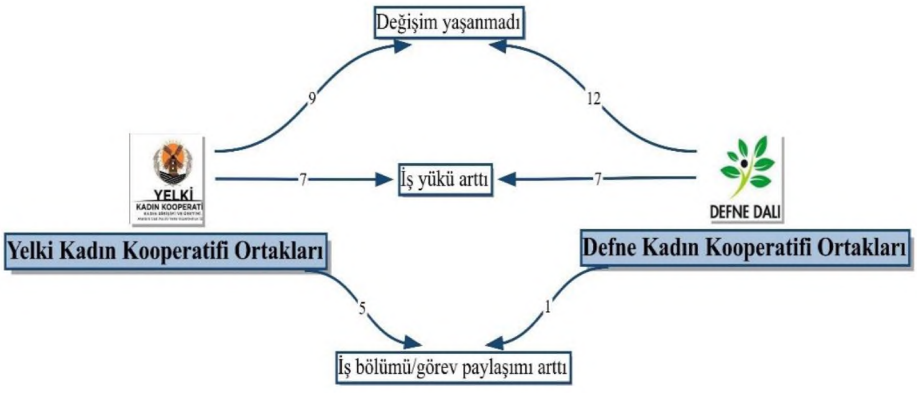

Hane içinde iş bölümü ve görev paylaşımının arttığını belirten katılımcı ifadelerinden bazıları aşağıdaki gibidir.

> "Biraz daha kendime zaman ayırdım. Mesela geziye gittiğimde eşim çocuğu bakmak zorunda kaldı. Birkaç saat de olsa. Akşam üzeri 5'ten sonra aldı baktı ama geziye falan gitmeseydim yine ben bakcaktım çocuğa. O tarz bi değişiklik oldu." (İK6).

> "Hane içinde eşim daha çok destek olmaya başladı. Hani önce herr iş bana bakıyodu evde. E şu an bazen yetişemiyorum. Eşim daha çok destek olmaya başladı. Annem çok yaşlı çünki…" (İSG1).

> "Köy içinde yaptığımız için yani hiçbir sorunla karşılaşmadık. Yani eşim o dönemde çocuklarıma da baktı birazcık daha. Ya veremem diye işlerimi çocuklarımıza baktı. Çocuklarımızla daha çok zaman geçirdikleri için hem çocuklarımız mutlu oldu, hem biz de yükümüzün azaldığını hissettik. İşte nar ekşisi yaptık bi arkadaşla yine böyle 12'ye kadar beraber. 12, saat 12'ye kadar narları yaptık. Sonra geldik kaynattık arkadaşla. Eve geldiğimde eşim çocukları yatırmıştı. Hiçbir sorun yok, sessiz sedasız ooohh o bana daha çok mutluluk verdi." (HSG4).

Katılımcıların çoğu, aile içindeki iş bölümü ve görev paylaşımında herhangi bir değişim olmadığını belirtmiştir. Katılımcılardan bir kısmı çocuklarının ortaklık öncesinde de ev işlerini yaptıklarını, çocuklarını bu şekilde yetiştirdiklerini belirtmekte, bir kısmı eşiyle zaten ortaklaşa iş yaptıklarını söylemekte, bazıları ise kooperatifin çok yoğun olmaması nedeniyle herhangi bir değişiklik olmadığını ifade etmektedir. Kadın kooperatifleri, kadınların uzun saatler çalıştıkları yoğun işletmeler değildir. Çalışma süreleri ve saatlerinin esnek olması nedeniyle genellikle kadınların asıl işi olarak görülen ev işlerini yapmaları önünde bir engel görülmemektedir (!). Diğer yandan kadınların, cinsiyet ayırt etmeksizin tüm çocuklarına ev işlerini öğretmeleri ve onlara sorumluluk vermeleri toplumsal cinsiyet rollerindeki değişimi sağlayacak unsurlardan biri olarak görülebilir.

Katılımcılardan bir kısmı da iş yükünün arttığını belirtmiştir. İş yükünün artması ile birlikte "yorgunluktan kaynaklı stres oldukları", "çalışma yanında çocuklarla ilgilenme ve ev işleri yapmanın daha çok yorduğu ve bazen bir kısmının ihmal edilebildiği", "ev işlerini yapmak için daha erken uyanmak gerektiği" söylenmiştir.

Katılımcılardan ikisinin hem ev içinde iş bölümü ve görev paylaşımının arttığını hem de iş yüklerinin arttığını söylemesi dikkat çekmektedir. Bu durum, kadının kooperatifte çalıştığı zamanlarda ev işlerinde ailesi tarafından destek görmesi ancak bu desteğin yeterli düzeyde olmamasından kaynaklanabilir.

Toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin farkındalık

Kooperatifin bölgede toplumsal cinsiyete yönelik farkındalık yaratmasının yanında katılımcı ortakların algılarında da değişim yarattığı söylenebilir. Kadınlar, erkeğe bağımlı olmadıklarıyla ilgili farkındalık yaşadıklarını, erkek işi ve kadın işi diye bir şeyin olmadığını ve isterse kadınların da pazarcılık yapabildiğini, traktör-araba ve motor kullanabildiğini, kahvede oturabildiğini belirtmişlerdir. Bir katılımcı ise kalıpları kırmak için çok yol katedildiğini ancak daha da uzun yolları olduğunu ifade etmiştir. Buna ilişkin katılımcı ifadeleri aşağıdadır:

> "Kadının gücünü öğrenmiş olduk kooperatif sayesinde. Bi kadın illa bir erkeğe aciz değildir, erkeğe bağlı değildir. Kadın bir erkeksiz de hayat geçirebilir. Bir erkeksiz de ağır bir şeyleri yapabilir... ablalar bayanlar traktörle tarlayı sürüyolar. İlla bi erkek olması değil yani…Mesela ağır hiç önemli değil. Getiririm götürürüm işte bu şemsiyeleri biz çekiyoruz. Erkek olmasına gerek yok, kazıkları biz çekiyoruz. Masaları biz koyuyoruz kaldırıyoruz illa bi erkek yok başımızda. Her şeyi biz kendimiz yapıyoruz." (İK10).

> "…Üretimde ve iş gücünde sadece erkeğin olmadığını, traktöre binerek traktörü sadece bir adamın kullanmadığını, bunu da bir kadının kullandığını…kahvenin önünden geçmek ayrı bir şey…erkeklerle orada oturabiliyor olmak bile şu anda Yelki'de tabii artık biz bile girebiliyoruz kahveye…Pazara çıkma mesela önceden pazarcı dediğinizde sadece erkekten ibaretti mesela pazar tezgahında erkekler durur. Pazarcı yaa pazarda sen mal mı satcaksın…Şimdi kadınlar ağırlıklı..." (İK4).

> "Dayanışma içine girerken de tabii ki şey zorluklarla güçlüklerle bir dirençle karşılaştık. Hiç kolay olmadı. Şimdi bizim kadınlar ne kadar Ege'nin bir köyü olsa da burası kadınlarımız mesela kahve önünden geçmezdi bizim. Kapıların önüne çıkıp tezgah açmak çok ayıptı burada. Hani kadınlar şu anda kahvede tavla oynuyor, hepsi de kendi evlerini mekân yaptı. Kapıların önünde satış yapıyorlar." (İSG1).

> "…erkeğin yapması gereken bir sürü şeyi biz kendimiz kadınlar yaptık orda. Hâlâ da yapıyoruz yani. Bu konuda çok büyük bi fark var aslında baktığımız zaman ya o kalıbı kırmak için çok yol katedildi ve hâlâ katediliyo yani…ya sadece erkekler yapabilir dedikleri işleri bile kadınlarımız kendimiz birlikte yapıyoruz yani." (HK7).

> "Ya aslında hepimiz eşitiz. Bu kadın işi veya bu erkek işi olmamalı. Kadın da yapabilir, erkek de yapabilir. Tabi bazı ağır şey makinalar falan oluyor. (gülerek) Ona erkek gücü de gerekiyor, bi tek bu." (HK8).

Katılımcı ifadelerinde de görüldüğü gibi her iki kooperatifte de toplumsal cinsiyete ilişkin farkındalık yaşandığı belirtilmelidir. "Kadın işi", "erkek işi" olarak nitelendirilen cinsiyetçi iş bölümü ya da kadınlara yüklenen geleneksel roller kadınların çoğunluğu tarafından reddedilmektedir.

5.4.1.2. Baskıcı sosyal ve kültürel normlarla mücadele

Katılımcılara, "kooperatifin sosyal ve kültürel normlarla, ataerkil kalıp yargılarla mücadele ettiğini düşünür müsünüz?" sorusu sorulmuştur. Buna ilişkin katılımcı ifadeleri, bir şeyin üzerinde gücü olma kategorisi altında baskıcı sosyal ve

kültürel normlarla mücadele kodu altında alt kodlar biçiminde oluşturulmuştur. Buna ilişkin oluşturulan alt kodlar, "kadının çalışma hayatında var olabilmesi", "ataerkil düzende kadınların ezilmesine ilişkin farkındalık", "ayrımcılıkla mücadele", "fiziksel ve psikolojik şiddetin önlenmesi" olmak üzere dört tanedir. Alt kodlar ve kodlu bölüm sayısı Şekil 5.16.'da gösterilmektedir.

Kadının çalışma hayatında var olabilmesi

Yelki Kadın Kooperatifi katılımcı ortaklarından birisi, kooperatiflerin baskıcı normlarla ve kalıp yargılarla mücadele etmesi gerektiğini ancak çok azının bunu yaptığını düşünmektedir. Kendi kooperatiflerinin bu konuda duyarlı olduğunu belirtmektedir. Aynı katılımcıya bununla ilgili yaşanan bir sorun olup olmadığı sorulduğunda ise "E ikna etmek zorunda kaldığımız kocalar oluyo bazı etkinliklerde ama çok çözülmeyecek bir problem oldu mu? Hayır. İşte aktiviteye …bu nedenle katılamayan bi kadın oldu mu? Hayır…" (İK5) demiştir. Ve bu durumu, örgüte duyulan güven duygusuyla ilişkilendirmiştir.

> "Bu biraz insanlara verdiğiniz güvenle ilgili bir şey. Güven verirseniz problemi aşıyorsunuz ama her örgütlenmenin, her derneğin, her kooperatifin böyle olduğunu düşünmüyorum çünkü ben çok derneğe tanık oluyorum. Oo birçoğu bu işlevi yerine getiremiyo maalesef…bence burda kooperatifin yönetim kadrosundaki insanların verdiği güvenle ilgili olduğunu düşünüyorum. Onları rahatsız eden bir duruş yok çünkü burda. Dolayısıyla katkı koymaya özen gösteriyorlar ama başlangıçta onlar da öyle değildi." (İK5).

Ev kadınlarının kooperatif sayesinde çalışma hayatına katıldığına ilişkin bir katılımcı "…kadınlar daha çok ön plana çıktı sanki kooperatifin sayesine. Mesela evde oturup dışarı çıkamayan kadın kooperatife üye olduğunda satışını yaptı. Mesela buraya gelmek için kendine zaman ayırdı. Böyle bir farklılıklar oldu tabi bazı ailelerde." (İK6) ifadesini kullanmıştır. Buna ilişkin katılımcı ifadelerinden bazıları ise aşağıdaki gibidir.

> "Evde kapalı kalan insanları sosyal ortama çıkardığını düşünüyorum olumlu yönde. Çünkü belki sizin üzerinizde baskı yok. Belki bizi kısıtlama yok ama yapacağınız bir şey yoksa nereye gideceksiniz ki? Ya ne kadar alışveriş merkezine gider vakit geçirirsiniz ne kadar…yani sosyal iletişim açısından evdeki insanları buna hazır olan insanları dışarıya çıkardı." (İK9).

> "…kadınlar sokağa bile çıkmıyordu da şimdi hani dışarıda da oturuyorlar, para da kazanıyolar. O tür şeylerde baya etkinler yani gözle görülür bir şekilde. Yani bu aslında çok büyük bi değişim. Basit gibi görünüyo ama o kadar basit değil. Güzel bir dönüşüm…" (İSG2).

Kooperatif sayesinde köy kadınları kendi paralarını kazanmaya başlamıştır. Kadınların ekonomik kazanım sağlamaları, onların kendilerine daha fazla güven duymalarını sağlamıştır.

> "…sen bi üreticisin yani sen bi kadınsın, çalışıyosun, para kazanman gerekiyo. Ne üretiyosun, reçelini yapıyosun, turşunu yapıyosun. Evet bunlar çok güzel, kıymetli şeyler ama …kadın gücü her zaman göz önünde bulundurulmayan hep geride kalan bi noktadaydı. Halen de öyle de biz kırmaya çalıştık. Benim şeyim çok farklı oldu yani şu anda kadın isterse neler yapabilir gibi (gülerek) dünyayı yıkar gibi bi düşünceye sahip olmaya başladım…" (HK7).

> "Kadınlar kendi başlarına iş yapabileceğine inandılar ya daha önce kadınlar iş yapamazdı tek başına hiçbir şeye dokunamazdı. İşte kadın evden çıktığı zaman izin almalıydı ya sürekli bir emir eri gibi yaşıyordu. Ama şu an kadınlar, onlar çıkıp çalışabileceklerini, üretebileceklerini, kendi paralarını kazanabileceklerine inanıyorlar. O yüzden bu anlamda çok şeyi kırdı kooperatif yapısı." (HSG1).

> "Mesela zaten biz kadın kooperatifiyiz. Kadınlar biraz daha şey olunca kendine güveni arttı. Ben de yapabiliyorum ben de işe yarıyorum gibisinden. Öyle bir katkıda bulundu bence budur...Kesinlikle (gülerek) başkaldırmayı da öğrendiler. Oldu, ben biraz örgütlediğim de oldu (gülerek)…" (HSG3).

Merkezde yaşayan bir kadın, köydeki kadınların çalışma yaşamına katılımının daha farklı olabildiğini ancak kooperatifte çalışıyorsa belirli kalıpları kırabildiklerini söylemektedir. Köydeki diğer kadınların da çalışmasıyla erkek bakış açısının değişebildiği, kadının çalışmasına karşı durulmadığı belirtilmektedir.

Ataerkil düzende kadınların ezilmesine ilişkin farkındalık

Kadın kooperatifi, kadınların birbirlerine ilişkin ön yargılarını da kırmıştır. Kadınlar birbirini dinleyerek pek çok hikâye öğrenmiştir. Kadınlar, sorunların yalnızca kendi toplumlarında olmadığına ve tüm dünyadaki ataerkil toplumlarda kadının ezilmişliğinden kaynaklanan pek çok sorun olduğuna ilişkin farkındalık geliştirmişlerdir. Buna ilişkin katılımcı ifadesi aşağıdadır:

> "İçlerindeki önn yargı yıkıldı. Artık hiçbir kadına karşı ön yargıları yok. Çünkü bibirlerini dinleye dinleye aslında her kadının…bi hikâyesi olduğunu, sebepsiz olmadığını, ataerkil bir toplumda kadının ezilmişliğinin sadece onların olmadığını asıl dünya çapında böyle bişey yaşandığını gördüler." (HSG1).

Kadınlar, birbirlerine bakarak eşleri ile aralarındaki güç dengelerini de değiştirmeye başlamışlardır. Eşlere hesap vermeden kendi kararlarını kendileri almaya başlamışlardır.

> "Biliyor musunuz bir arkadaşım...dedi ki ya dedi seninle konuşmaya başladıktan sonra ve senin taktiklerini uygulamaya başladıktan sonra hayatımda bazı şeyler değişti dedi. Ben şey diyorum izin almayın o erkeğe eğer ben gidebilir miyim, yapabilir miyim, giyebilir miyim dersen ipleri zaten eline vermiş oluyorsun...Niye ben sorayım 40 yaşına gelmiş bir kadınım yani kalkıp bir iş yapacaksam izin mi alacağım! Haber,

haber veririm tabii ki ben tam İstanbul'a kadar gideceğim mutlaka bilmesi gerekiyor eşimin ama sadece haber vermekle. İzin alarak değil. Öyle." (HSG3).

Katılımcılar, kız çocuklarının eğitim almaları ve meslek sahibi olmalarının önemini vurgulayarak onların güçlü yetiştirilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir.

"Kadınlarla benim o yüzden burdaki mücadelem. Kadınlar bilmeli ya, kadınlar kız çocuklarını daha güçlü yetiştirmeli. Okul okuyamadım, annem izin vermedi. Erkekler okumayınca kızlar okumaz dedi…" (HSG1).

"Gerçekten kadınların hani böyle bir erkeğin himayesine girip de evde oturmalarını hiç taraftar değilim. İşte bi tane kızım var sürekli onun mücadelesini veriyom şu an. …bitirdi o da hani diyorum bir an önce işte kızım iki dersi kaldı. Şu dersini bitir, bir an önce elin meslek alsın, ben ölmeden önce göreyim eline meslek aldığını diye. Ya kız çocuklarının kadınların gerçekten ön planda olması çok önemli bana göre." (İK6).

Defne Kadın Kooperatifi'nde kırsalda yaşayan bir katılımcı ortak, kız çocuklarının daha iyi eğitim alması amacıyla merkezde ev tutmuştur.

Ayrımcılıkla mücadele

Bu kısımda "Sizce kadın kooperatifleri ırk, etnisite, cinsiyet, engellilik, yaşa dayalı vd. ayrımcılıklarla mücadelede etkili olabilir mi? Nasıl?" sorusundan elde edilen bulgulara yer verilmektedir.

Yelki'deki kadınlar, üretici pazarı ve kooperatif kurulmadan önce kahvenin önünden geçmeye çekindiklerini ancak şu anda kahvede oturup rahatça çay içebildiklerini söylemektedir. Katılımcılardan İK8, bunu öz güvenlerinin artmasıyla ilişkilendirmektedir. Yöresel üretici pazarının kahve etrafında kurulması da sürekli bir arada olmayı gerektirmektedir. Katılımcı, cinsiyete bağlı herhangi bir ayrımcılık olmadığını hatta kendisinin erkek işlerini daha fazla yaptığını belirtmektedir.

"…şu kahvenin önünden geçmeye çekiniyorlardı kahvenin…Şimdi kahvede oturup çay içiyolar. Kahvenin önünden geçemezdi şöyle şöyle kafan böyle ya böyle geçemezsin…Ama şimdi herkesin öz güveni geldi yani. Kadın erkek diye bir şey yok aslında öyle de olmalı yani eşit olmalı, hiçbir ayrıcalıkları yok…Benim benim için hiç yok. Ben erkek işini daha fazla yapıyorum. Benim için hiç yok." (İK8).

Katılımcı İK14 de sadece statüsel olarak "kadın kooperatifi" olduklarını ima ederek kadın erkek bir arada hareket ettiklerini, kadın ve erkekler arasında iş bölümü yapılarak birbirlerine destek olunduğunu, "kadın dayanışması" diyerek erkekleri dışlamadıklarını belirtmektedir.

"…Yani biz sadece kadın kooperatifiyiz. Ama erkeklerin de tabii ki onların da bilgilerini alıyoruz, onların da görüşlerini alıyoruz çünkü tarım olduğu için hep birlikte olmalıyız, destekli olmalıyız çünkü bizim de yapabildiğimiz şeyler var, yapamadığımız şeyler de var. Yani kalkıp da bir tarlayı süremiyoruz ve ekini biçemiyoruz. O şekilde herkesin bilgisine açığız yani birlikteyiz…kadın dayanışması

deyip biz kendimizi bir şeye almıyoruz. Hep birlikteyiz çoluk çocuk herkesin fikrine açığız." (İK13).

Bunun yanında, yine aynı katılımcı tarafından Yelki'de kadınların traktör kullanılmasının çok görülmediği ve kendisinin bir kadın çiftçi olarak traktör kullanarak kahvenin önünden geçtiği söylenmektedir. Kadın emeğine dikkat çekmek için bunu bilinçli olarak yapmışlardır.

"…aktifliğim arttı. Ben kuruluş şeyinde traktör kullandım köyün içerisinde yani hiç kimsenin yapmadığı bir şey (gülerek). Gördünüz mü yani bana …abla "kullanır mısın?" dedi. "Kullanırım, neden kullanmayayım ki!" dedim. Eşime söyledim, o gün bizim traktör yoğundu. Arkadaştan aldık yani sorun olmuyor benim işte aaa işte kadın traktör kullanıyomuş. Çok şey geliyo herkese. Kadın bir kadın traktör kullanır mı? Ben bütün şimdi kendim yaparım çiftçi olduğum için hayvanlarıma işte dağa su götürmektir. Ne bileyim altlarını temizlemektir bizzat her şeyi kendim yaparım. Burdan kahvenin önünden geçtik. Bakış açısı biraz farklı oldu yani aaa kadın kullanıyomuş işte herkes kornalara falan bastı. Kadın geçiyo hepsi, kadınlar el sallıyo dayanışma oluyo. Çok güzeldi (heyecanla anlatır)." (İK13).

Kooperatifçiliğin özünde birleştiricilik ve kolektivite olduğunu belirten sosyal girişimci kadın, kendilerinin de farklı etnik köken, din, mezhep, siyasal düşünce, dil gibi unsurlar nedeniyle ayrıştırıcı olmadıklarını belirtmektedir. Dezavantajlı grupların ve annelerinin de bu yapının içinde yer aldığını, ayrıca kendilerinin erkekleri dışlayıcı bir düşüncede olmadığını da eklemektedir.

"Şimdi birliktelik, güç birlikteliği ve birlikte olmak için zaten hiç kimsenin etnik kökeniyle, mezhebiyle, diniyle, diliyle ayrıştırmadan bir yapıyız biz. Kooperatif...Özünde bu var. Kolektif, birleştirici bir güç olduğu için. Biz tamamı ile her kesime açık. Yani bizim ortağımız olan sadece belli kesime hitap eden insanlar değil, her tür fikri olan insanlar kooperatif ortağımız. Etnik köken ve dil, ırk sorunumuz yok. Şimdi mesela engelli olsun, işte otizmli evladı olanlar olsun var aramızda. Kadın erkek eşitliği illa biz de feminist yapılar da değiliz bu arada. Hani kadın kooperatifiyiz ama böyle çok kafadan kafaya hani kadın hareketi her yerde...Biz hani üretim olarak kadınları biraz daha güçlendirme modeliyiz. Ha kadın erkek eşit olmalı tabii ki! Erkekler de başımızın tacı tabii ki! Hani biz erkekleri de yok edelim, ezelim, biz öne geçelim gibi güç savaşında da değiliz! Öyle bir şeyimiz yok çünkü her şeyi birlikte üretiyoruz." (İSG1).

Yelki Kadın Kooperatifi kadın emeğinin görünür olması için uğraşmaktadır. Bunu yaparken kadın kimliğiyle ilgili bir üstünlük kurmadan, kadın erkek ayrıştırmadan, herhangi bir güç savaşı vermeden ve erkekleri de dahil ederek hareket etmektedirler.

"…kadınlar sarma yapıyor dediğim gibi tencereyi erkek taşıyor ya da çıratmayı … yapıyor. Kocası ateşte pişiriyor. Kadın erkek eşit aslında hani bizde bir sıkıntı yok ama sadece biraz daha görünür kılmakta fayda var diye düşünüyorum." (İSG1).

Defne Kadın Kooperatifi'nde de benzer biçimde kadın erkek ayrımı bulunmadığı ifade edilmektedir.

"Erkek falan ayrımımız yok. Yani fark etmezdi. Yeter ki düzgün insan olsun, güven olsun birbirimize yani erkek diye bir ayrım ayrmcılığımız yok erkek de olsa gelsin çalışsın sıkıntı yok bizim için." (HK5).

Defne Kadın Kooperatifi sosyal girişimcisi, kadınların dünyayı değiştirecek güce sahip olduklarını düşünmektedir. Bu düşüncesini geçmiş yaşam deneyimleriyle ilişkilendirmektedir.

"Kesinlikle yüzde yüz etkili. Bana göre kadınlar dünyayı değiştirecek güce sahip çünkü çok akıllılar, çok zekiler ve aynı anda çok işi yapıp çok şey düşünebilirler. O yüzden tabii ki etkili olurlar. Yani bir anne ben dedim ya 17 kişilik bir ailede büyüdüm anneannemlerde. Ben oradaki anneanneyi seyrettim. Kadın tek başına 17 kişiyi muhteşem bir şekilde eğitip büyütüp yönetebiliyordu. O yüzden kadınlar bunu yapabilirler." (HSG1).

Katılımcı HSG3, kendileri dahil olmasa da BM'nin desteğiyle mültecilere yönelik projeler yapıldığından bahsetmektedir. Kadın kooperatiflerinde mültecilerin istihdam etmesine yönelik yapılan projelerde BM'nin eğitim ve fon gibi destekler sağladığı bilinmektedir.

"Mesela şöyle o projeye biz dahil olmadık galiba ama bir öneri gelmişti Birleşmiş Milletler ile ortak. Buraya yapacaktık ve bize dört veya sekiz tane mülteci kadın gelecekti. Biz onlarla beraber çalışacaktık. Tabii ki yani şu süreçte mültecilere bakış açısı çok farklı insanların. Hani sanki bizi yerimizden etmişler gibi bir izlenim oluyor bazen. Olmuyor mu tabii ki oluyor da ama onlarla beraber çalışacaktık biz. Onlarla aynı mesaide aynı üretimi yapıp beraber bir projede yer alacaktık ve bunu içtenlikle yapacaktık…" (HSG2).

Katılımcılardan HSG3, kendi deneyimlerini paylaşmakta ve herhangi bir ayrımcılık yaşamadığını söylemektedir. Katılımcı HSG4 de ayrımcılığın olmadığını destekler bir ifade kullanmıştır.

"Bence olabilir biz mesela geçen … otelin lobisinde böyle kadınlar oturuyordu her her ilden öyle düşünün. Antalya'dan, Kütahya'dan, İzmirliler, Ispartalılar bir sürü ilden kadınlar vardı. Mesela aralarında tek Alevi olan ben ve .....dık…bizi çok sevdiler. Gerçekten mesela kapalı da vardı, açık da vardı, çok açık giyinen da vardı, başörtülü de vardı ama kimse kimse hiçbir yani kooperatifte ben gerçekten bunu gördüğüm ne zaman kapalı bir kadın ya da çok çok açık bir kadını hani o kendine kalmış bir şeydir çok iyi anlaştık, çok güzel arkadaşlıklarımız oldu. Gerek giyiminden olsun gerek mesela ben içiyorum diye kapalı kadın sevmez günah falan der ama yani o şeyi görmedim onlarda." (HSG3).

"Yok yok yok yani bunlara bakmıyor bence kooperatif yani ne ırk, ne din ne ayrım hiçbir şekilde bence yapmıyordur yani öyle diyelim kısacası yok." (HSG4).

Kadın kooperatiflerinin ayrımcılıkla mücadelede etkili oldukları belirtilebilir. Kadın kooperatiflerin doğrudan ayrımcılıkla mücadeleye ilişkin bir misyonları olmasa da, bu anlamda aktif olarak çalışmasalar bile farklı dünya görüşündeki bireylerin bir arada olması, etnik köken, dil, din vd. farklılıkları olan bireylerin ortak bir amaç için

bir araya gelerek çalışması nedeniyle dolaylı olarak da olsa bunu sağladıkları düşünülebilir.

Fiziksel ve psikolojik şiddetin önlenmesi

Her iki kooperatifteki katılımcı ortakların ifadesinden yola çıkarak kooperatifin fiziksel ve psikolojik şiddetin önlenmesine ilişkin bazı girişimlerde bulunduğu söylenebilir.

Kooperatif ortakları, birbirlerine güven duymakta ve olumsuz bir durum yaşandığında kooperatif bu kadınlara destek olmaktadır.

> "…arkamızda da bizi anlayan bir sürü arkadaşımız var diye kendilerini daha güvende hissettikleri için daha kolay kendilerini ifade edebiliyolar yani bir arkadaşımız hani kocasından şiddet görürse ya da bi ters durum olursa kooperatife çıkıyo geliyo mesela. Akşam da olsa gece de olsa …buraya girebiliyo hiç kimseye boyun eğmeden. Kendini güvende hissediyo. Yani bunun kooperatifin bu türlü kadınlara desteği oldu." (İSG1).

Kooperatif, kendi ortakları yanında çevresindeki diğer kadınlar için de yönlendirme yaparak onlara destek olmaktadır.

> "…En başta kendi ortakları ile başlıyor kendi ortakları için mücadele ediyor. Sonrasında uzanabildiği kadar yere uzanarak devamını getiriyor yani. Biz böyle bir kadın gördüğümüzde onun için ne yapabileceğimizi kendi aramızda değerlendirip ona göre de hareket ediyoruz…Eğer isterse ortak olarak yapabiliriz ancak o da onun isteğine kalmış bir şey. Zaten ....'in Sosyal Hizmetler veya Aile Çalışma ve Sosyal Politikalar (Duraksadı). Sürekli değişiyor. Orada bir çok tanıdığı var psikoloğundan psikiyatristine bir sürü. Aile danışmanına kadar bir sürü tanıdıkları. Sonuçta biz onlara doğru yönlendirmeyi tercih ediyoruz. Hani bir uzmanın yardımını alınca ne olabilir diye. Ondan sonra bizim yapabileceğimiz başka bir şey olur mu diye bakıyoruz. Ama ilk etapta buna çok önem veriyoruz. (HSG2).

Kooperatiflerde zaman zaman kadın hakları, insan hakları gibi eğitimler verilmekte; şiddete karşı farkındalık yaratan, bilinçlendirici çalışmalar yapılmaktadır.

> "Etkili çünkü kadınları yani aynı çatı altında topladığı zaman hem daha fazla güçlü hisseder kadın kendini. Ya kadına şiddette bi ara şu köye gelmişlerdi buna yönelik bi toplantı yapılıyor, açıklamalar yapılıyordu. Yani gayet iyi, yani kooperatif sayesinde galiba geldiler onlar. Ya kadına şiddete hayır anlamında nasıl destek çıkabiliriz. Yani gayet güzel bir şey. (HK10).

> "…kadın hakları şeyi kadına şiddet konusudaa bazen hani yönetmemiz gerek. Kooperatifin sayfası hani şey sosyal medya hesapları yönünden hani bunları dile getiriyorduk. Hani bazı şeylere karşı olduğumuzu...Kadına şiddet olsunn, ayrımcılıkk bilmem yani bu tür şeylerde bazen dile getiriyor ufak da ol bir şey yazı yapılıyor." (HK13).

> "Yani mesela nasıl desem kalıp yargılar mesela bi olaylar bi şiddet bi şey olduğunda kooperatif aracılığıyla bunlar duyuluyo…Farkındalığa yönelik böyle şeyler olabiliyo…" (İK12).

Bu tür eğitimlerin kadınlara ciddi katkıları olsa da şiddete uğrayan kadınlar bu korkuyla yaşamaya devam etmektedir.

> "Evet eğitim aldılar. Bununla ilgili hatta insan hakları ya dezavantajlı kesim ile ilgili aslında eğitimler de aldılar. Mesela orada birçok ön yargılarını yıktılar. Aslında bütün insanların işte engelli insanların, farklı ihtiyaçları olan insanların hepsinin yaşamsal hakkı olduğunu öğrendiler. Ve kadına şiddetle ilgili olan durumlarda da birçok kadın gerçekten çok bilgiye sahip oldu. Onun farkındalar artık şu anda. Ama hâlâ dediğim gibi bugün maalesef halen o korkularla yaşayan kadınlarımız var. (Derin bir nefes alır)" (HSG1).

> "Bence şöyle bir şey. Ne kadar eğitim alsak, ne kadar şey ya sığınma evleri de açılsa değil mi kadın ne kadar kendini savunsa karşı cins diyelim yine bir baskıcılık yaratıyor kadının üstünde. Yani burda tamam ben gidip kendimi ifade edebiliyorum. Karşı da gelebiliyorum ama bi kadın eğitimlere de katılmış olsa kendini ifade edemiyor. Hem psikolojik hem de baskı görüyor yani…Örgütlenmeli (gülüşmeler)." (HK8).

Kadınların kooperatifte daha farklı oldukları, eve gittiklerinde ise eşlerin kadınların üzerlerinde hüküm kurduğu belirtilmektedir. Buna rağmen kadının kooperatif aracılığıyla özgürleşmesi ve sosyalleşmesiyle ilgili fark olabileceği, diğer kadınların eşlerine davranış şekillerini görerek kendi haklarını savunmalarının muhtemel olabileceği de eklenmektedir.

> "…ben kooperatif üyesiyim. Şöyle örnek vereyim size. Kooperatife gittiğim zaman farklı oluyorum, eve geldiğim zaman o eşin bir hükmü var üstümde…Yani çünkü o kadının gözünü korkutmuş bir kere…O biraz daha sessiz oluyor bize karşı. O baskıyı evde aldıkları zaman. Kadın şiddetini… umarım umarım yaramıştır ya ordaki arkadaşlara ama eğer bir insan özünde bir şey varsa ne kooperatif ne başka bir şey değiştiremez onu. Kendi değişmek istemediği sürece…Tabi farkı var ordaki özgürleşmesiyle ilgili, sosyalleşmesiyle ilgili. Farklı insanlar bizim belkii ordaki konuşmamızı görüyor, eşlerimizle nasıl davrandığımızı, davranmamız gerektiğinii. Evet, belki onları gördüğü için biraz daha kendi hakkını savunabiliyor. Öz güveni biraz daha kendine gelebiliyor belki yani bilmiyorum yaşamadığım için bir örnek verdim. Belki olabilir, olması gerekiyor aslında. Kendine öz güveni olduktan sonra o kadının…" (HK11).

Bazı eşler, kadınların eğitimlere katılmasına dahi karşı çıkmaktadır ve kooperatif kadınların sadece ekonomik kazanım sağlayacakları bir yer olarak görülmektedir. Kadınlar zamanla eşlerinin düşüncelerini kendi düşünceleri gibi ifade etmektedir.

> "Kırsaldaki pek çok kadın eşleri tarafından inanılmaz baskılar görüyolar. Eğitim senin ne işine yaricak, sen bu eğitime niye gidiceksin? Sana para veriyolar mı? Para varsa git, para yoksa gitme! Biçok kadın sırf bu yüzden kooperatifin içinde olamıyo. Çünkü tek hedef var. Sadece para kazanmak!!…kadınlar kendilerini özel hissetmeyi bilmiyolar. Çünkü biçok kadını özel hissettirmiyolar…Yanında ona destek veren bir adam da yok zaten tam tersi…Ve işin en üzücü tarafı kooperatifte bu anlamda sıkıntı yaşatan kadınların hepsi erkek tarafından psikolojik ve fizyolojik şiddete uğruyor. Ve sorunlar hep onlardan çıkıyor. Ve kadın alıyorsun karşına 'Lütfen kendine gel' diyorsun!!! 'Hayır ben para kazanmayacaksam niye çalışayım ki! Eğitim istemiyorum!' Ama anlıyorsun yani aslında bu onun onun cümlesi değil!" (HSG1).

Türkiye'de kadına karşı şiddetle ilgili mücadele eden KADAV, KAMER gibi çeşitli kuruluşlar vardır. Bu kapsamda kadın kooperatiflerinin de hak odaklı bir

yapılanmada olmasalar bile ortaklarının yaşadıkları duruma sessiz kalmadıkları görülmektedir.

5.4.2. Bir Şeyi Yapmaya Gücü Olma (Yapabilme Gücü)

Bu kısımda, "Kadınların kooperatifte çalışmaya başladıktan sonra hangi konularda 'yapabilme gücü' artmıştır?" araştırma sorusuna ilişkin bulgulara yer verilmektedir. "Bir şeyi yapmaya gücü olma" kategorisi altında kodlanan ifadeler, kadın ortakların daha öncesinde yapamadıkları ancak kooperatif sayesinde potansiyel güçlerini ortaya çıkardıkları olaylara veya durumlara işaret etmektedir. Yapabilme gücü olarak da ifade edilen bu kategori altındaki tüm kodlar ve alt kodlar katılımcı ifadelerine göre oluşturulmuştur.

Bir şeyi yapmaya gücü olma (yapabilme gücü) kategorisindeki kodlar; "farkındalık kazanma", "satış ve pazarlama", "üretim", "bakış açısının değişmesi", "yeni şeyler öğrenme/yapma" biçimindedir. Şekil 5.20.'de bir şeyi yapmaya gücü olma kategorisine ilişkin hiyerarşik kod-alt kod modeli gösterilmektedir.

Şekil 5.20. Bir şeyi yapmaya gücü olma (yapabilme gücü) (hiyerarşik kod modeli)

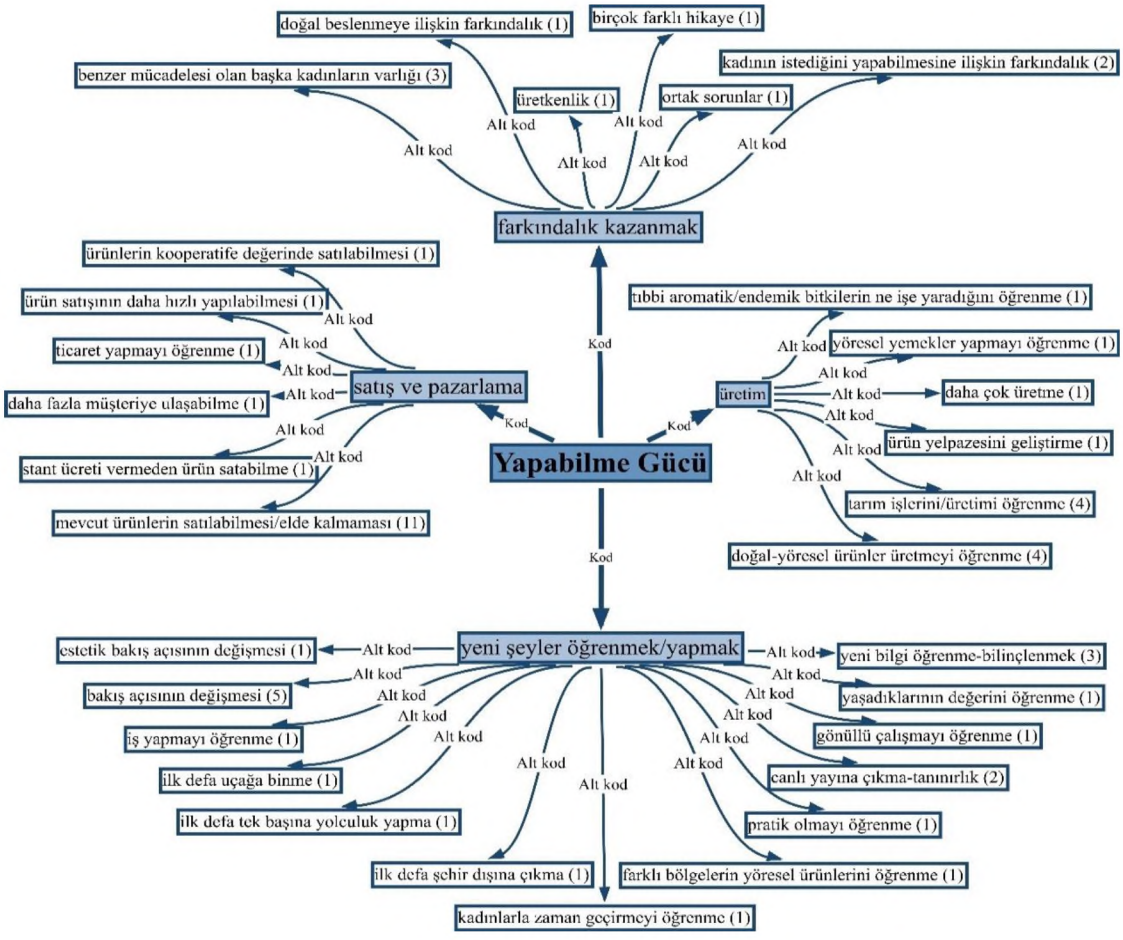

Bir şeyi yapmaya gücü olma kategorisi altındaki içerik analizine tabi tutularak çıkarılan tüm kodlar ve alt kodlar Şekil 5.21.'de iki vaka modeli kullanılarak karşılaştırmalı biçimde gösterilmektedir.

Şekil 5.21. Bir şeyi yapmaya gücü olma (çoklu durum modeli)

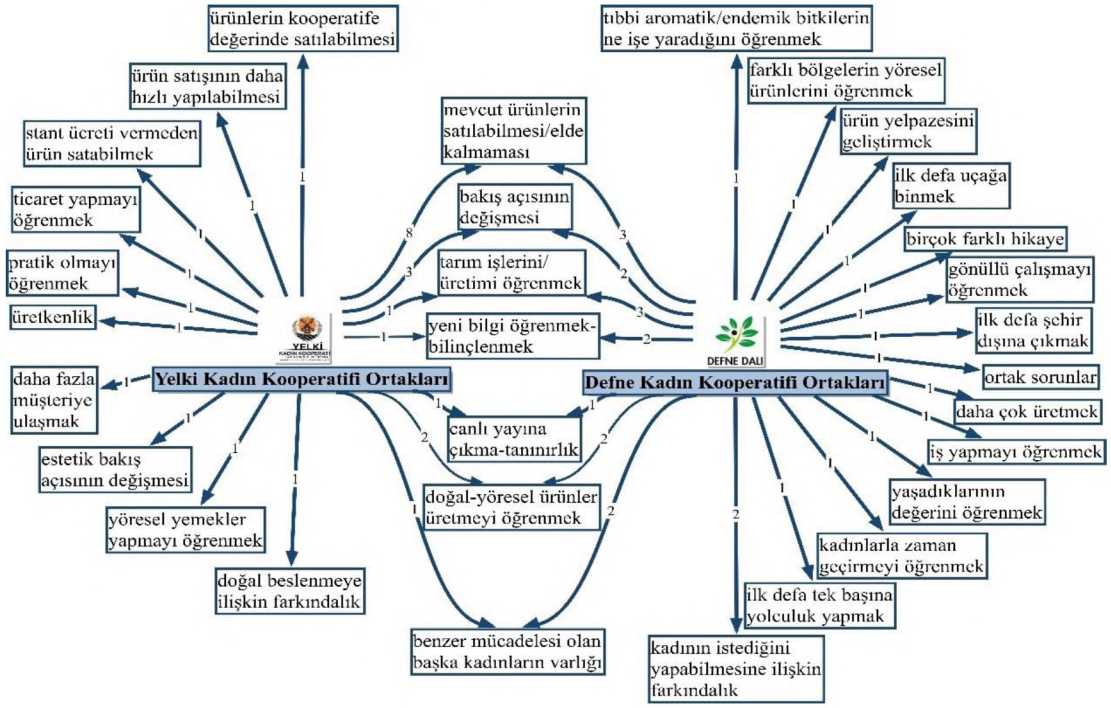

Bu kategoride her iki kooperatife ilişkin benzerlikler ve farklılıklar Şekil 5.21.'de görülmektedir. Yelki Kadın Kooperatifi ortakları, kooperatife ortak olduktan sonra "yöresel yemekler yapmayı öğrendiklerini", "doğal beslenmeye ilişkin farkındalık kazandıklarını", "ürünlerin kooperatife değerinde satabildiklerini", "ticaret yapmayı öğrendiklerini", "stant ücreti vermeden ürün satışı yapılabildiklerini", "ürün satışının daha hızlı yapılabildiklerini", "daha fazla müşteriye ulaştıklarını", "üretkenliklerinin arttığını", "pratik olmayı öğrendiklerini" ve "estetik bakış açılarının değiştiğini" ifade etmişlerdir.

Defne Kadın Kooperatifi ortakları ise "tıbbi aromatik/endemik bitkilerin ne işe yaradığını öğrendiklerini", "farklı bölgelerin yöresel ürünlerini öğrendiklerini", "ürün yelpazesini geliştirebildiklerini", "daha çok ürettiklerini", "kadının istediğini yapabileceğine ilişkin farkındalık kazandıklarını", "kadınlara ilişkin pek çok farklı hikâye olduğunu öğrendiklerini", "ortak sorunların farkına vardıklarını", "yaşadıklarının değerini öğrendiklerini", "kadınlarla zaman geçirmeyi öğrendiklerini", "ilk defa şehir dışına çıktıklarını", "ilk defa uçağa bindiklerini", "ilk defa yalnız

seyahat ettiklerini", "gönüllü çalışmayı öğrendiklerini", "canlı yayına çıktıklarını ve tanınır olduklarını", "iş yapmayı öğrendiklerini" belirtmişlerdir.

Her iki kooperatif ortakları da kooperatife ortak olduktan sonra "mevcut ürünlerin satılabildiğini ve ellerinde kalmadığını", "tarım işlerini/üretimi öğrendiklerini", "doğal-yöresel ürün üretmeye başladıklarını", "bakış açılarının değiştiğini", "yeni/farklı bigiler öğrendiklerini ve bilinçlendiklerini", "başka kadınların da kendileri gibi mücadele ettiklerini fark ettiklerini" belirtmişlerdir.

Bir şeyi yapmaya gücü olma kategorisi altındaki kodlar gözetilerek oluşturulan alt başlıklarda katılımcı ifadelerine yer verilmekte olup her iki kooperatif ortaklarına ilişkin bilgiler iç içedir.

5.4.2.1. Satış ve pazarlama yapabilme

Yelki Kadın Kooperatifi ortaklarından İK1, kooperatif sayesinde **daha fazla müşteriye ulaşabildiklerini**, önceden kermeslere katılırken stant ücretleri ödediklerini ancak şimdi kooperatif sayesinde yaptıkları ürünleri daha rahat satabildiklerini **(stant ücreti vermeden ürün satabilmek)** belirtmiştir.

> "…müşteriye ulaşmayı şey yaptı. Dediğim gibi işte biz dünyanın parasını veriyorduk derneklerin kermeslerine şeylerine katılıyorduk, şu an mesela hiçbir şekilde ücret şey yapmadan derneğimizin davet edildiği festivallere şeylere hiçbir ücret ödemeden gidip satış yapabiliyoruz. Evet, stand ücreti olmuyor…" (İK1).

Her iki kooperatifte de katılımcı ortaklardan bazıları, kooperatife ortak olmadan önce de evlerinde salça, tarhana gibi ürünler, yöresel yemekler, el işleri yaptıklarını ancak bunların satışını yapamadıklarını, kooperatif sayesinde ürünlerini satabildiklerini **(mevcut ürünlerin satılabilmesi/elde kalmaması)** belirtmişlerdir.

> "Üretkenlik yapamadık öncelerden mesela…Tarhana yapıp satmayı düşünememiştik. Salça yemekler… kadınlarımız çok faydalanıyorlar. Çok güzel." (İK2).

> "…ben bir sürü kurslara gittim…yaptığım elimde kaldı, hepsi elimde kalmıştı. Çünkü bi satma ortamım olmadı şimdiye kadar işte birazını kızlara çeyiz olarak yapmıştım biraz öyle ama burda yaptığımızı satma imkanımız oldu." (İK14).

> "…bence mutlaka olması lazım kooperatiflerin…İnsanların ürünlerini rahat satabilmeleri, değerlendirebilmeleri için…Her köyde olması gereken bi şey. Ya çoğu köylerde ürünler boşa gidiyo…ben üzülüyorum boşa giden şeylere." (İK17).

> "…yaptığımız çok güzel işlerimiz vardı kooperatiften önce Olgunlaşma'dan olduğumuz için ve el işini çok sevdiğim için çok şeyler yapmıştım fakat onları yanii satışa sunamadım. O yüzden çok birikmişti elimde. Biz onu şimdi burda yani sergileyebiliyoruz, ben de çok mutlu oluyorum…Yaptığım ürünler elimde kalmamış olduğu için kooperatif bize bunun çok faydasını gösteriyo." (İK16).

> "…önceden aldığımız dağdan topladığımız bitkiler vardı mesela biz onları satamıyorduk…Pazarlama yoktu bir şey yoktu ama şimdi kooperatif sayesinde

bunların hepsi var. Zaten burda herkes topluyor. Yani bi çevre yok biliyorsunuz ama kooperatif olunca daha farklı yerlere götürüyor, satılıyor mallar. Fuarlarda mesela en çok gidiyor. Fuarlara gidiyor arkadaşlar, öyle satılıyor ürünlerimiz." (HK9).

"…mesela şimdi nar ekşisi yapabiliyorsun, domates yapabiliyorsun, biber salçasını yapabilirsin mesela burdaa gönderirsin kooperatife. Yapabiliyorsun mesela ama eskiden böyle satamıyorsun ki, eğer evde kalırsan bir müşteri gelirse satarsın ama böyle açık bir yer yok." (HK12).

Ortaklardan birisi, ürettiklerini önceden hediye olarak verdiğini ancak şimdi bununla geçimini sağladığını belirtmiştir.

"Ürettiğimin karşılığını alıyorum. Daha önce ürettiğim her şeyi, el ürünlerini, el emeklerini sadece hediye veriyorum hani bir teşekkür alıyordum ama şimdi ekmeğimi kazanıyorum, ekmeğimi alıyorum, etimi alıyorum, kazancım oldu tabi ki…Ürettiğimi satınca geçiniyorum tabi." (İK11).

Üretilen **ürünlerin** kooperatif sayesinde **değerinde satıldığı**, kooperatifin üreticiyi onurlandırarak, teşvik ederek ürünleri satın aldığı ve üreticinin elinde ürün kalmayacağına olan inançla ürün ürettiği belirtilmiştir.

"Satış alanında diyeyim. Belki ha yine de yapardım, toptancıya veriyorsun mesela yaptığın, ürettiğin şeyi…toptancıyı ikna etmek o kendisi daha ucuz almak adına senin bamya ya da ürününü bahçeden getirdiğin yani suyu üzerinde derler hani böyle tazecik olan hemen çiçeği üstünde olan ürününü hemen kötülemeye çalışıyo, 2 lira aşağı 3 lira aşağı alayım diye. Senin zaten olup da yani 10 kilo 20 kilo mahsulün var sana yaptığı muamele de hoş olmuyo yani kendini kötü hissettiryo toptancı…Değerini veriyo yaptığının hem hem de seni onurlandırıyo a ne kadar güzel olmuş, ne güzel üretiyoruz diye seni daha bi teşvik ediyo moral veriyo hem hem de korkmuyosun yani kalırsa ben kooperatife söylerim onlar yani bi şekilde orda hani reklamı olur gider diye düşünüyosun yani ürününü ama öbür türlü toptancının elinde seni maskara ediyo açıkçası." (İK12).

Bazı ürünler dayanıksız ve hassas oldukları için **satışlarının hızlı bir şekilde yapılması** gerekmektedir. Kooperatif sayesinde bu ürünlerin daha çabuk satışı sağlanmaktadır. Buna ilişkin katılımcı İK4, "Kooperatif sayesinde incilerim vardı mesela satılmasını sağladı. Buzdolabında durup bozulcaklarına bir an önce satılması için hani yardımcı oldu." (İK4) demiştir.

Katılımcı ortaklardan İK10 "Bir kafe açmaya kalksam açabilirim. Nasıl bir şey yapmam gerektiğini biliyorum. Az çok ticaret nasıl oluyormuş onları öğrendim." (İK10) diyerek kooperatif sayesinde **ticaret yapmayı öğrendiğini** belirtmiştir.

Kadınlar kooperatif sayesinde istihdama katılarak ürettikleri ürünlerin satış ve pazarlamasını yapabilmekte, ürettiklerinin değerlendirilmesi anlamında kararlar vererek kaynaklar üzerinde kontrol sağlayabilmektedir.

5.4.2.2. Üretim yapmak

Defne Kadın Kooperatifi ve Yelki Kadın Kooperatifi katılımcı ortaklarından bazıları, kooperatife katıldıktan sonra **doğal ve yöresel ürünler üretmeyi öğrendiklerini** ifade etmektedir. Bu katılımcıların çoğu, tarım dışı sektörlerde çalışmaları nedeniyle bu ürünleri üretmeyi sonradan öğrenmişlerdir.

> "Kooperatif doğal üretime yönlenmeme de yardımcı oldu. Bilinçlenmeme yardımcı oldu." (İSG1).

> "Tarhana yapmayı burda öğrendim. Salça nasıl yapılır burda öğrendim. Bir stant nasıl açılır, statta nasıl bir sergileme yapılır burda öğrendim. Benim çünkü tamamen alanım dışında olan bir şey…tarhana yapabilirim, domates konservesi yapabilirim, reçel yapabilirim. Yani o tür şeyleri ben daha önce çalışma hayatından dolayı hep hazır almayı tercih ettim." (İSG2).

> "Mesela ben eskiden domates salçası yapamıyordum tek başıma. Hep anneme yardım ediyordum ancak o da çok zaman önceydi." (HSG2).

> "Özellikle evet daha önce hani çok bir üretime şey değildim. Hani merağım yoktu. Daha önce kayınvalidem, büyüklerimiz, annelerimiz yapardı salçalarımızı. Ne bileyim birçok şeyi ama kooperatif ile tanıştıktan sonra ben kendim üretip kendim satmak istediğim için daha çok aktif oldum o konularda. Biraz daha tecrübe kazandım… Üretim konusunda kesinlikle kendimi çok geliştirdim." (HSG3).

Defne Kadın Kooperatifi ve Yelki Kadın Kooperatifi ortaklarından bazıları, **tarım işlerini ve üretimi de kooperatif ortaklığından sonra öğrendiklerini** belirtmiştir. Bir katılımcı hayatında ilk defa zeytin topladığını ve bunun ne kadar zahmetli bir iş olduğunu öğrendiğini; bir başkası öncesinde üretimle ilgili hiç bilgisi olmadığını ancak şimdi yörede yetişen endemik zeytinin ve zeytinyağı yapımının hikâyesini anlatabileceğini, **tıbbi aromatik bitkilerin ne işe yaradığını öğrendiğini**; yine bir başka katılımcı da hayatında ilk defa zeytin ağacının dalını tutup tırmıkla zeytinleri topladığını belirtmiştir.

> "…ben hayatımda zeytinin masa, sofrada gördüm. Ağaçlarını öğrendim, nasıl toplanması gerektiğini öğrendim. Ben tarımla ilgili birçok şeyi burda öğrendim…Zeytin toplamanın ne kadar ağır, meşakkatli bir iş olduğunu ben burda gördüm. Sofranızda yediğiniz zeytinin ne aşamadan geçtiğini, biz zeytin de topladık, hasat da yaptık, zeytin hasatı da yaptık. Yani onların hepsini görüyosunuz. Bir bakla nasıl toplanır onu öğreniyosunuz. Bi (güler) susam bunları ben şimdi öğreniyorum yani yeni." (İSG2).

> "Üretimi öğrendim. Hiç bilgim yoktu. Yani bir zeytinyağının hikâyesini anlatabilirim. Bir halhali zeytininin... Aslında sadece bütün bu coğrafyada tespit edilen ve bir Suriye'de bir de Hatay'da olan özel bir ürün. Ve coğrafi işaret aldı. Tarihçesini anlatabilirim...Halhali diyorlar da mesela o zeytinin müthiş hikâyeleri var. Tıbbi aromatik bitkilerin ne işe yaradığını öğrendim. Hatay'da ne kadar endemik bitkimiz var onu öğrendim. Hatay'a has olan ürünlerin farkına vardım. Üretimi gördüm. Ve gerçekten bu üretimin bu ülkede ve dünyada ne kadar kıymetli olduğunu ben kooperatif ile birlikte öğrendim." (HSG1).

> "…hayatımda ilk defa geçen sene bir zeytin ağacının dalını tuttum, tırmıkla indirdim ben. Taradım saç tarar gibi. Ama bir baktım elim çok çabukmuş. Ben onlardan daha

hızlı toplamaya başladım. Hatta daha bir şey yere düştü yemyeşil zeytin yazık günah değil mi deyip on adım geri dönüp ben onu alıyordum." (HSG2).

Defne Kadın Kooperatifi ortaklarından birisi, artık **daha çok ürün üretebildiğini** belirtmiş; bir başkası ise kooperatif ortaklığının gezip görmek ve yeni ürünler yapmayı öğrenmek için fırsat sağladığını, **ürün yelpazesini geliştirdiğini** ifade etmiştir.

Görüldüğü gibi, kadınların bir kısmı kooperatif aracılığıyla üretim yapmayı ve üretimle ilgili çeşitli bilgileri öğrenmiştir. Kadınların neyi, ne kadar ve nasıl üretecekleri konularında verdikleri kararlarda inisiyatif alması yapabilme gücünü göstermektedir.

5.4.2.3. Farkındalık kazanmak

Her iki kooperatifte de kadınlar mücadele ettiklerini belirtmişlerdir ve kooperatife ortak olduktan sonra **başka kadınların da kendileri gibi mücadeleci olduklarını fark etmişlerdir.** Kooperatif aracılığıyla kadınların yapabilme gücünü gören kadınlar, yalnız olmadıklarını düşünmektedir.

"Böyle şeyleri paylaşımda, herkesin başından geçeni öğreniyosun demek ki diyosun herkes bişeyler geçirmiş ben … sadece ben değilmişim diyosun." (İK3).

"Sadece biz değiliz. Biz şöyle bir şey toprakla uğraşıyorduk. Küçük bahçelerimiz vardı kendi sebzelerimizi yetiştiren insanlarız ama sadece biz mi acaba? Çabalıyoruz yoksa herkes mi çabalıyor? Onu yaşadık, onu gördük." (HK8).

"…başka kadınlar da bizim gibi mücadele ediyorlar bizden daha çok satışı yapılıyor. Herkes kendi malını satmak için uğraşıyordu gittiğimiz fuarda. Sergilemişler öyle, herkes farklı şeyler sergilemiş. Onları da çok güzel gördük." (HK9).

Yelki Kadın Kooperatifi ortakları, kooperatifin **doğal beslenmeye ilişkin farkındalık** ve kadınların bir şeyleri **üretebildiğine ilişkin farkındalık** kazandırdığını belirtmişlerdir. Defne Kadın Kooperatifi ortakları ise **kadınların istediğinde her şeyi yapabileceğine ilişkin farkındalık** kazandıklarını belirtmişlerdir.

"…kadın güçlü, istediği zamann her şeyi yapabileceğini artık hani biraz yanii farkında olduk. Yani daha da güç katıyor." (HK13).

"Kadınların çok güçlü olduğunu fark ettim. Çünkü eskiden kadınların çok çaresiz, işte çok zavallı, çok kimsesiz, hiçbir şey yapamayacaklarını zannediyordum. Aslında hepsinin ne kadar güçlü olduğunu öğrendim..." (HSG1).

Birçok farklı hikâye olduğu ancak kadınların **ortak sorunlar** da yaşadıkları belirtilmektedir.

"…kadınlarla tanışa tanışa onları dinleye dinleye aslında hepimizin ne kadar çok aynı noktada ne kadar sorunlarımızın ortak olduğunu gördüm…çocukluğum boyunca hep

> zannederdim ki dünyanın en büyük hikâyesi benim ve annemin hikâyesiydi. Beni çok kamçılardı bu. Herkesin çok iyi yaşadığını, muhteşem yaşadığını, işte tek hikâyesi olan acı hikâyesi olan biz zannediyodum, ben kooperatifte kala kala aslında her bir kadının hikâyesini dinleye dinleye sadece Hatay'da değil, Türkiye'de değil dünyada sayısızca kadının ne kadar çok hikâyesi varmış, onu anladım. Belki bu yüzden kooperatiften hiç kopamıyorum, çıkamıyorum, terkedemiyorum." (HSG1).

Kooperatif, kadınların çeşitli konularda farkındalık kazanmasına yol açmaktadır. Farkındalık, kadınların var olan potansiyellerini ortaya çıkarmaya yönelik bir adımdır. Bu nedenle yapabilme gücü olarak nitelendirilmektedir.

5.4.2.4. Yeni şeyler öğrenmek/yapmak

Her iki kooperatifteki ortaklar da kooperatif sayesinde dünya görüşlerinin, **bakış açılarının değiştiğini** belirtmiştir. Bir katılımcı dezavantajlı bölgelerde çalışmanın bir sonucu olarak tüketim alışkanlıklarının ve davranışlarının değiştiğini belirtmiş, bir başkası ise kooperatif ortaklarının farklı görüşleri ve bakış açıları olması nedeniyle bunun kendilerine de yansıdığını ima etmiştir.

> "Her birinin çok farklı fikirleri var. Hiç ummadığınız, hiç beklemediğiniz bir noktada kadın bir şey söylüyor. Ve diyorsun ki ben 10 yıldır bunun üzerinde düşünüyorum, ne kadar değişik bir bakış açısı. Bakış açımı değiştirdi, düşüncelerimi değiştirdi." (HSG1).

> "Biz dezavantaj bölgeler dediğimiz bölgelerde ağırlıklı çalıştığımız için o anlamda bana kattığı çok şey var. Dünya görüşüm değişti…tüketim alışkanlıklarımı, davranışlarımı çok etkilediğini söyleyebilirim bu çalışmaların. Artık bir şey almayı düşünürken ne kadar gerekli olup olmadığını çok daha fazla düşünerek yapıyorum bunu çünkü bu tarafta başka şeyleri görüyoruz. Yani onlar bize çok şey öğretiyor bu anlamda." (İK5).

> "Kooperatif tabi dediğiniz gibi bize farklı alanları farklı görüş açılarını yansıtmış oldu. Farklı düşünmeyi yansıtmış oldu." (İK10).

> "Bakış açısını değiştiriyor yaniii şu pencereden bakmak yerine bu pencereden bakıyorsunuz daha farklı bakıyorsunuz." (İK13).

Kooperatif ortakları, kooperatif sayesinde kendileri de **yeni şeyler öğrenmişlerdir**. Yelki sosyal girişimcisi "Bilinçlenmeme yardımcı oldu. Okurken, öğrenirken, başkalarına öğretirken ben de çok şey öğrendim." (İSG1) demiştir. Defne Kadın Kooperatifi katılımcı ortakları, "toplantılarda bilgilendiklerini", "diğer ortaklardan **iş yapılışını öğrendiklerini**", **"farklı kültürleri ve yöresel ürünleri öğrendiklerini"**, "birbirlerinin hayat mücadelesini görüp öğrendiklerini" belirtmişlerdir. Buna ilişkin Defne Kadın Kooperatifi katılımcı ortağı, "Bu kadınların çok iyi insanlar olduğunu öğrendim. Hiçbir şey dışarıdan göründüğü gibi değili öğrendim. Ciddi bir hayat mücadelesini öğrendim." (HSG2) demiştir.

Defne Kadın Kooperatifi ortakları, **ilk defa canlı yayına çıkmışlar**, hem yöresel ev yemeklerini yaparak Hatay yemeklerini tanıtmışlar hem de kooperatifin tanıtımını yapmışlardır. Video çekimlerinin yapıldığı birkaç projeye daha dahil olmuşlar ve tanınırlıklarını artırmışlardır. Yelki Kadın Kooperatifi ortakları ile de kooperatif sayesinde ropörtajlar yapılmış ve ortaklar canlı yayınlara çıkmıştır.

Kooperatif sayesinde **yaşadıklarının değerini öğren**diğini belirten katılımcı ifadesi aşağıdaki gibidir:

> "Değerini öğreniyorsun yaşadığın her şeyin. Yani değer bilmeyi öğrendim ben aslında en önemlisi bu galiba. Her şeyin bir değeri var ve ben o değerin farkına varıyorum sayelerinde, kooperatif sayesinde, kadınlar sayesinde." (HSG2).

Aynı katılımcı **ekip çalışması ve gönüllü çalışmayı** kooperatif sayesinde öğrendiğini "…Ekip çalışmasını öğrendim. Gerçek anlamda gönüllük çalışmasını öğrendim." (HSG2) ifadesiyle belirtmiştir. Bununla birlikte, kooperatif ortaklığı sonrasında **kadınlarla birlikte zaman geçirmeye başladığını**, öncesinde arkadaşlarının genellikle erkek olduğunu belirtmiştir.

> "Kadınlarla çok fazla zaman geçirmeyi öğrendim. Onu hiç yapmazdım çünkü iki tane erkek kardeşim vardı. Mahalledeki arkadaşlarım bile hep erkekti. Yaşıtım kız yoktu ve bunun eksikliğini hep hissetmiştim. Şimdi kadınlarla çok güzel arkadaşlıklar kurabiliyorum." (HSG2).

Yelki Kadın Kooperatifi ortağı eskiden işleri planlarken çok vakit kaybettiğini ancak şimdi her işi rahatça yapabildiğini, kooperatifin kendisine **pratik olmayı öğrettiğini** belirtmiştir.

> "Kooperatifte çalışırken, pazara çıkarken mesela ilk etapta düşünürken başta vaktim çok gidiyordu. Yani çok yoruluyordum…aynı anda kaç tane ürünü yapabilme şeyini elde ettik…Son zamanlarda bi baktım akşamdan işim bitiyo, bulaşığımı toparlıyorum. Pratikleşmeye başladım. Sabahleyin her ürünümü paketlemişim, hazırlamışım, sabah kahvaltımı yapmışım. İşte çocuklar hazırlanıncaya kadar onu oraya kaldırım. Tezgahın altına, mutfağım da tertemiz, tam böyle güzel oturmuştu her şeyin pratiği." (İK3).

Defne Kadın Kooperatifi aracılığıyla **ilk defa şehir dışına çıkan**, **ilk kez yalnız seyahat eden** ve **ilk kez uçağa binen** katılımcı ortak yaşadığı mutluluğu birçok kere dile getirmiştir. Diğer arkadaşlarının da ilk defa şehir dışına çıktıkları ifade edilmiştir.

> "Diğer arkadaşlar da hani tıpkı benim gibi çıkabilen arkadaşlar için söyleyeyim…benim dışımda, bir iki arkadaş hani şehir dışına gitti…ilk defa çıktılar onlar da İstanbul Hilton'da 1 hafta boyunca ağırlandılar." (HSG3).

> "…uçakla gitmiştik. Ordan ben Ankaraya geçecektim. Fuarımız vardı zaten arkadaşlar benden önce gitmişler ... falan ... ben 3 gün kaldıktan sonra İstanbul'da ordan

> Ankara'ya geçmiştim. Yine tek başımaydım. Ya benim için işte öyle farklı deneyimler oluyor ki ben ilk defa havaalanına gidiyorsun neyi ne yapacağını bilmiyorsun gerçekten bu kooperatif sayesinde o kadar çok şey oldu ki değişiklik oldu. Bir sürü değişiklik oldu hayatımda. Darısı inşallah yurt dışlarına (güler)." (HSG3).

Kadınlar kooperatif sayesinde pek çok yeni bilgi edinmekte, farklı şeyler öğrenmekte ya da yapmaktadır. Kooperatif sayesinde edinilen bu deneyimler kadınların bireysel olarak güçlenmelerini sağlamaktadır.

5.4.3. Birlikte Gücü Olma

Bu kısımda, "Kadınların 'örgüt aracılığıyla güçlenme' deneyimleri nelerdir?/Kadınların sosyal girişimci kadın kooperatifleri aracılığıyla başkalarının güçlenmesine sağladıkları katkılar nelerdir?" araştırma sorusuna ilişkin bulgulara yer verilmektedir. Birlikte gücü olma anlamındaki güç, kadın ortakların örgüt aracılığıyla güçlenmelerine işaret etmektedir. Bu kısımda katılımcı ortakların örgüt aracılığıyla güçlenme deneyimlerine ilişkin yanıtları kodlanmış ve ifadelerine göre birlikte gücü olma kategorisinde yeni bir model ortaya çıkarılmıştır. Buradaki nihai hedef kadınların kolektif biçimde güçlenmesini sağlamaktır. Kadın ortaklar, birlik-beraberlik ve dayanışma içinde benzer amaçlar doğrultusunda örgütlenmektedir. Bu amaçlara yönelik çıkar birliğinin sağlanarak birlikte sağladıkları güçlenme olgusu, bu çalışmada kadınların "kolektif aidiyet duygusu", "kolektif bilinç" ve "kolektif eylemlilik"leriyle ilişkilendirilmektedir.

Birlikte gücü olma kategorisi altındaki katılımcı ifadelerine göre oluşturulan kodlar ve alt kodlar Şekil 5.22.'de gösterilmektedir.

Şekil 5.22. Birlikte gücü olma (hiyerarşik kod modeli)

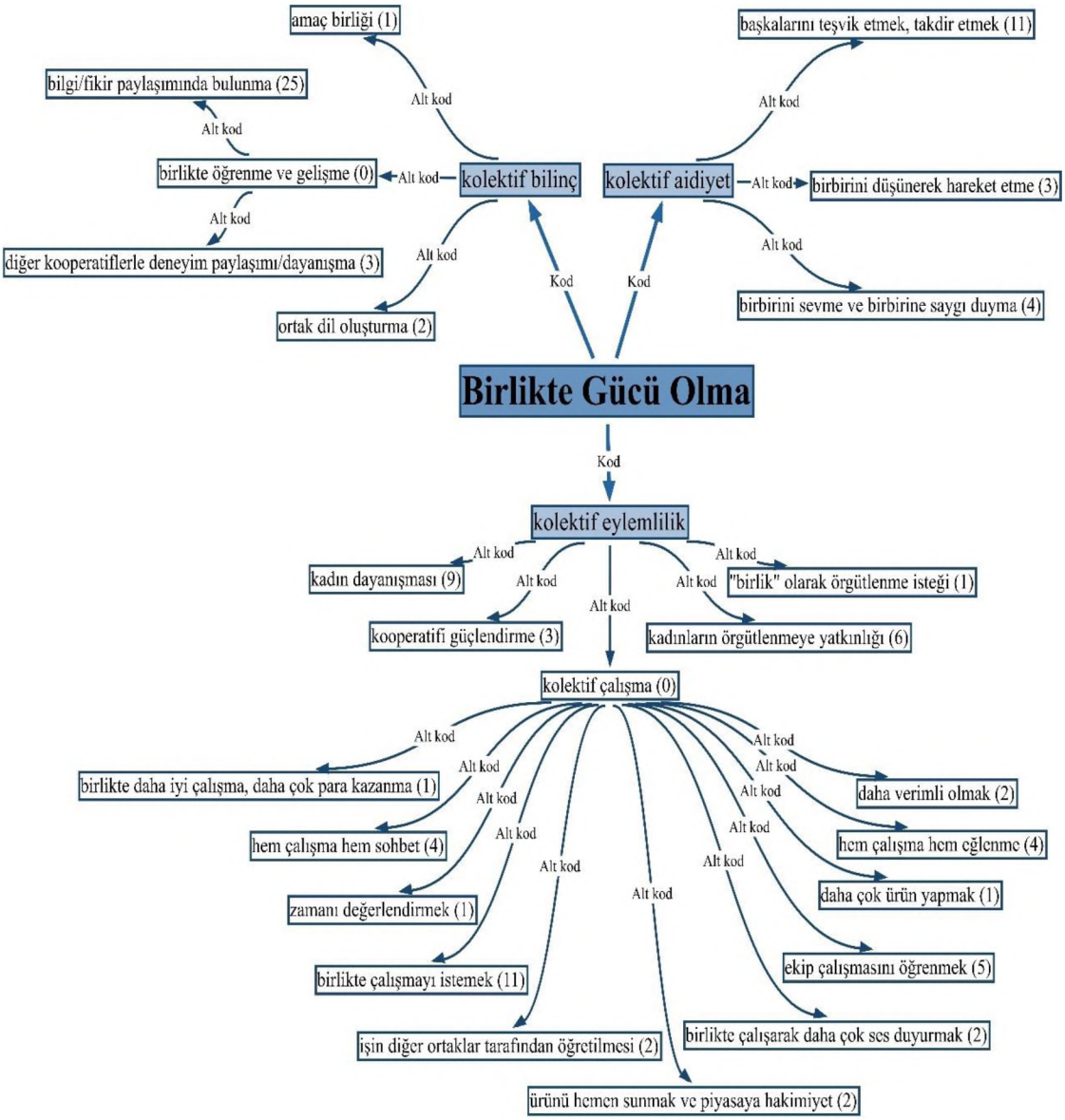

Şekil 5.23.'te ise içerik analizine tabi tutularak çıkarılan tüm kodlar ve alt kodlar iki vaka modeli kullanılarak karşılaştırmalı biçimde gösterilmektedir.

Şekil 5.23. Birlikte gücü olma (çoklu durum modeli)

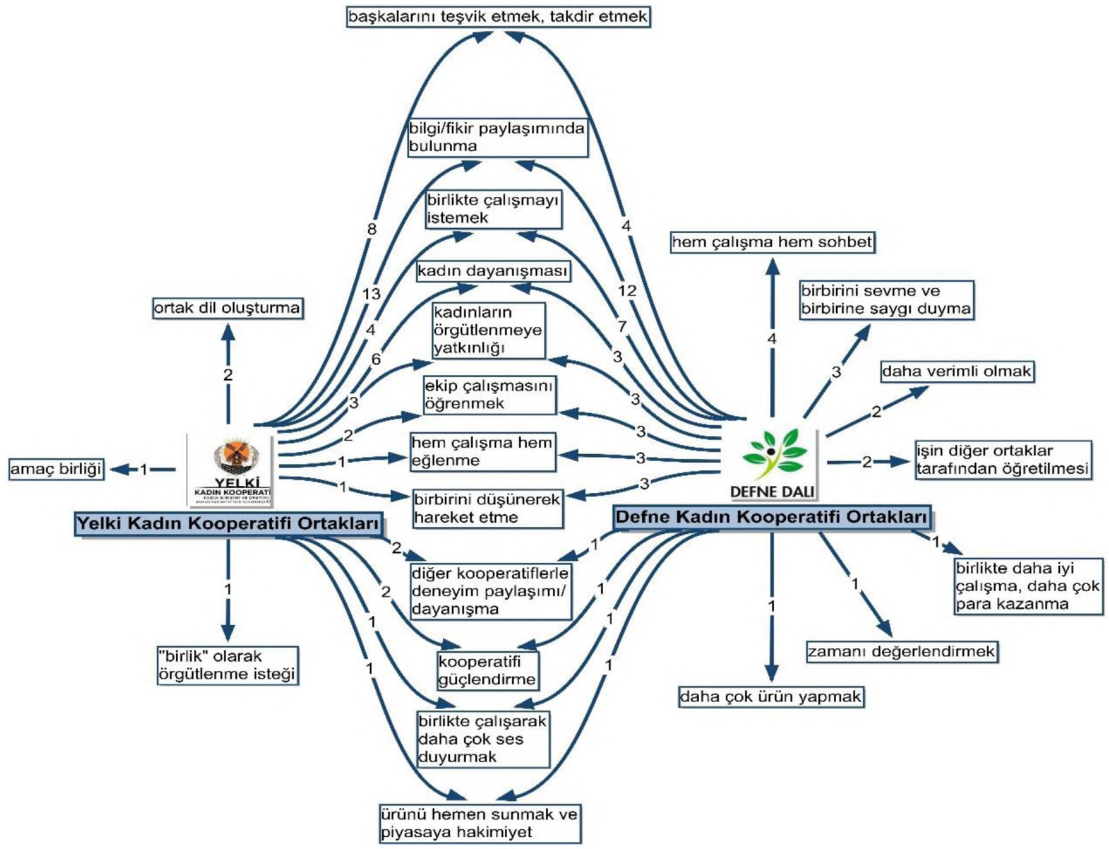

Birlikte gücü olma kategorisi altında Yelki Kadın Kooperatifi ortaklarının ifadelerine göre oluşturulan kodlar, "ortak dil oluşturma", "amaç birliği", "birlik olarak örgütlenme isteği" biçimindedir. Defne Kadın Kooperatifi ortaklarının ifadelerine göre oluşturulan kodlar ise, "daha çok ürün yapma", "daha verimli olma", "birlikte daha iyi çalışma, daha çok para kazanma", "birbirini sevme ve birbirine saygı duyma", "işin diğer ortaklar tarafından öğrenilmesi", "zamanı değerlendirme" ve "hem çalışma hem sohbet" biçimindedir. Her iki kooperatif ortaklarına ilişkin ortak kodlar ise, "bilgi/fikir paylaşımında bulunma", "birlikte çalışmayı isteme", "kadın dayanışması", "ekip çalışmasını öğrenme", "başkalarını teşvik etme/takdir etme", "kadınların örgütlenmeye yatkınlığı", "birbirini düşünerek hareket etme", "ürünü hemen sunma ve piyasaya hâkimiyet", "hem çalışma hem eğlenme", "kooperatifi güçlendirme", "birlikte çalışarak daha çok ses duyurma" ve "diğer kooperatiflerle deneyim paylaşımı/dayanışma" biçimindedir.

5.4.3.1. Kolektif bilinç

Bu çalışmada kullanılan anlamıyla kolektif bilinç; örgüt içindeki bireylerin ortak duygu, düşünce, algı ve kabullerini ifade etmekte ve bilişsel durumlara işaret etmektedir. Kolektif bilinç; amaç birliği olması, ortak dil oluşturma, birlikte öğrenme ve gelişme ile mümkün olmaktadır. Birlikte öğrenme ve gelişme ise örgüt içinde bilgi/fikir paylaşımında bulunma yoluyla ve diğer kooperatiflerle fikir paylaşımı/dayanışma sağlanmasıyla gerçekleştirilmektedir.

Yelki Kadın Kooperatifi ortağı, kooperatifte kimsenin kendi çıkarı için beklenti içine girmediğini ancak **ortak amaçları** için hareket ettiklerini belirtmektedir. Buna yönelik kooperatif ortağı, "…herkes aynı düşüncede aynı gayede. Kimse kimsenin bir beklentisi yok ama amaç gaye birliği var, çok güzel bir şey." (İK12) ifadesini kullanmıştır. Bir başka kooperatif ortağı da kolektif düşünmenin gelişmesi için örgüt liderlerinin tutumlarının ve desteklerinin önemli olduğunu düşünmektedir.

> "…kolektif düşünme bir disiplin, bir öğrenme. İnsanın kendini eğitmesi. Orada liderlik eden insanların bu konudaki duruşu önemli. Eğer liderlik yapan kadro bu konuyu öncelik haline getirip bunun için uğraş veriyorsa kesinlikle başarılı oluyorsunuz ama liderlik yapanın da öyle bir derdi yoksa zaten başarılı olma şansınız yok." (İK5).

Ortak amaçlar etrafında bir araya gelen kadınlar, zamanla aynı dili kullanmayı da öğrenmişlerdir. Yelki Kadın Kooperatifi'nde, **ortak dil** oluştuğu belirtilmektedir. Bununla ilgili katılımcı İK11, "Bütün hedefim oldu zaten benim. Genç kızlığımdan beri. Bütün kadınlar el birliğiyle çalışsın. Her kafadan bir ses çıkmasın misali." (İK11) ifadesini kullanmıştır. Sosyal girişimci kadın ise "…dil olsun, ortak dil olsun…" (İSG1) diyerek bu durumu vurgulamıştır.

Yelki Kadın Kooperatifi ve Defne Kadın Kooperatifi ortakları **birlikte öğrenme ve gelişme**ye oldukça önem vermektedir. Katılımcıların çoğu, ifadelerinde örgüt içinde birbirleriyle **bilgi/fikir paylaşımında bulunduklarını** ifade etmişlerdir. Bunlara ilişkin katılımcı ifadelerinden bazıları aşağıdaki gibidir:

> "Mesela bi abla diyo ki işte ben yufkayı yaptıkça yaptıkça dördünü bi arada açıyorum diyo. Ben tek açıyorum icabında. Aaa diyom ben de deneyim. İçine şeyini verdikten sonra bakıyosun bi kerede uğraşıyosun ama dört yufka çıkıyo, beş yufka çıkıyo mesela. Ayırıyosun tel tel. Pratikliğin işte birbirimizden kazanımlarımız çok oldu yani." (İK3).

> "Bir döngü var. Onu kadınlar yapıyor zaten. Üretiyo, tekrar veriyo, sandıklarda bir şey kalmıyo artık. Artık aydınlatıyoruz hanımları. Koymayın, kapamayın sandıkları, çıkarın onları. Bir çarşaf olarak değerlendirmezseniz bir çanta yapın değerlendirin. Onlara fikirleri de veriyorum. Güzel geçiyor." (İK11).

"…baktığınızda herkes bir şey öğrenmiş oluyor. Mesela işte bir arkadaşımla dediğiniz gibi tarhanayı yapmayı öğrettim…Şu an hani ben yapmıyorum kendisi ama senelerdir bundan yapıp…ekmek parasını böyle kazanıyor…aynı şekilde mantı bilmiyordu. Mantıyı da yapıyor bundan da para kazanıyor. Şu an ben ondan alıyorum onları mesela parasını verip…Bir de çok güzel bir grup. Öyle hani ben önde olayım, benim dediğim olsun o tarz değil. Herkesin fikrini alan, herkesle bir şeyler katmaya çalışan kazansın isteyen bir kooperatifteyiz şu anda…ben herkesten bişeyler almayı seviyorum…Fikirler değişik değişiktir…küçük büyükten alır, büyük küçükten bir şeyler öğrenir falan gibi. Kültür farklılığı, geldiğimiz şehir farklılığı gibi…Gelip de buranın o havasını yaşamak, çünkü muhakkak bir şeyler öğreniyorsunuz yani geldim de boş geldim gittim olmuyorsunuz. Muhakkak bir şeyler öğreniyorsunuz." (İK14).

"…Kadınlarla birlikte öğrendim. Ya ben de bilmiyordum birçok şeyi. Onlarla birlikte çok şey öğrendim…ben güçlü bir insanım. Ve ben bu gücü kadınlardan öğrendim." (HSG1).

"O siyasi örgütlerdeki kadın kolları falan onlar hepsi hikâye çünkü burada beraber üretilen bir şey var. Bir paylaşım var (gülerek) var işte çok güzel orası." (HSG2).

"Bazen özel paylaşımlar oluyor, bazen günlük evde ne yaşandı? Çocuklar ne yapıyor ne ediyor paylaşabiliyoruz." (HK8).

Katılımcılar, birbirleriyle genellikle **ürün bazında veya üretime yönelik fikir/deneyim paylaşımı**nda bulunmaktadır. Ayrıca **diğer kooperatiflerle deneyim paylaşımı ve dayanışma** olduğu da belirtilmiştir. Kooperatifler birbirlerine ürün satışında destek olmakta, örgüt içindeki çalışma deneyimlerini sormakta ve çeşitli paylaşımlarda bulunmaktadırlar.

"…dışardaki kooperatiflerden istiyolar ... ablaya mesela arkadaşlar bamya dikiyo kimi ne oluyo portakal narenciye bahçesi olan incir bahçesi olan işte toplu şu kadar istiyoz diye o etrafa hemen ... abla da mesela Bademcik Payamlı köylerine bile Kavacık köyüne ordaki kooperatiflere her yere haber salıyo hemen burdakilere. Kimin ne kadar ürünü var, ne kadar şey çıkarabiliriz, gerçekten çok büyük bi ağ çıkıyo meydana. Herkesin ürünü de şey oluyo, faydalanıyolar, internet üzerinden taaa İstanbullara baklalar gitti. Enginarlar gitti." (İK3).

"Tabi fikir paylaşımları falan oluyodu yani." (İK13).

"Zaten bir sürü arkadaşımız mesela tanıştığımızda fuarlarda işte nasıl çalışıyorsunuz sorularıyla da karşılaşıyoruz…" (HK7).

Araştırma yapılan sosyal girişimci kadın kooperatiflerinde ortaklar kooperatif aracılığıyla hem bireysel güçlenme sağlamakta hem de başkalarının güçlenmelerine katkı sağlayarak güçlenmeyi örgütsel ve toplumsal seviyelere taşımaktadır. Birlikte gücü olma, kadınların kolektif güçlenmesine odaklanmaktadır. Kooperatiflerde belirli amaçlar etrafında toplanan, birlikte öğrenen ve birbirlerinin gelişimine katkı sağlayan kadınların zamanla ortak dil oluşturması örgüt kültürünün bir parçasıdır. Uzun süre birlikte vakit geçiren kadınlar arasında doğal olarak etkileşim artmakta, sevinçleri acıları paylaşmak kadınların birbiriyle bağ oluşturmasını sağlamaktadır. Böylece kolektif bilinç sağlanmaktadır.

5.4.3.2. Kolektif eylemlilik

Kolektif eylemlilik; kolektif güce ulaşmak için yapılan aktiviteleri ve harekete geçmeyi ifade etmektedir. Bu çalışmada, "'birlik' olarak örgütlenme isteği", "kadın dayanışması", "kadınların örgütlenmeye yatkınlığı", "kooperatifi güçlendirme" ve "kolektif çalışma" kolektif eylemlilikle ilişkilendirilmektedir.

Yelki Kadın Kooperatifi ortaklarından İSG2, kadınların tek çatı altında toplanarak seslerini daha güçlü duyurabilecekleri bir "**birlik" olması** gerektiğini ifade etmektedir.

> "…keşke bizler gibi kadınlar o kadar çoğalsa da sonra birlikte böyle bir çatı altında birleştirilebilse de daha güçlü bir ses çıkarılabilinip de…çünkü birleştiğin zaman güçlü oluyorsunuz. Yani birleştikçe güçlenip güçlendikçe söz sahibi olmaya başlıyosunuz. Cılız sesler kaldığı zaman hiçbir şeyi değiştiremiyosunuz veya bir etkiniz olmuyo…Benim imkanım olsa yani böyle bir şey olsa kadın kooperatiflerini … bir çatı altında toplanması gerektiğini düşünüyorum. Yani bu tür amaçları olan, amacı, hedefi..." (İSG2).

Defne Kadın Kooperatifi sosyal girişimcisi kadın kooperatiflerinin işletmeden farkına değinmiştir. Birlikte üretim yaparak zorunlu giderlerin bölüşüleceğini, tek çatı altında daha iyi bir üretim yapılacağını, daha fazla kazanım sağlanacağını belirtmektedir. Ayrı ayrı kooperatif kurmak yerine Hatay genelinde tek bir kooperatifin ilçe ve köylere yayılan şubelerle yürütülebileceğini, böylece daha fazla pazarı olabileceği düşünülmektedir. Bu görüş Yelki Kadın Kooperatifi ortaklarından İK5'in mevcut kooperatiflere dahil olunmasının daha iyi olacağı fikriyle de benzerlik göstermektedir.

> "…kadınlar tek çatı altında üretim yapıyorlar…Düşünün ki 10 tane kadın 10 tane işyeri kurdu. Her birinin ayrı bir vergisi olacak. Her birinin ayrı bir markası olacak. Her birinin ayrı bir masrafı olacak. Her birinden ayrı bir kirası olacak. Ama hepsi bir arada toplandığı zaman hem ekonomik olarak yani paylaşım var orada o yüzden bu anlamda yani ekonomik anlamda birlikte tek çatı altında üretimin daha güçlü olacağına inanıyorum. Geri dönüşümü ve kazanımı daha güçlü. Ya bireysel iş yapmak yerine bence bütün kadınların bir arada...Mesela benim hayalimdi bu Hatay'da bir tane kooperatif olacak ve şubeleri olacak. Her ilçede ve her köyde ve tek çatı altında. Bence müthiş bir pazar olurdu Hatay gibi bir yerde bu kadar bu kadar yemekleriyle ünlü bir yerde." (HSG1).

Tek bir çatı altında toplanma isteği, **kadın dayanışması** ile mümkündür. Her iki kooperatifteki katılımcı ortaklar, kadın dayanışmasının önemini vurgulamışlardır. Birlikten güç doğduğu düşüncesiyle kadının kadına destek olması, kadınların gerektiğinde birbirlerine ekonomik destek sağlaması, ihtiyaç duyulduğunda pazarda

birbirlerinin ürünlerini satma gibi unsurlar kadın dayanışmasını göstermektedir. Buna ilişkin katılımcı ifadelerinden bazıları aşağıda verilmektedir.

> "…birlikten güç doğar yani kadın yeter ki istesin istediği zaman yapamayacağı bir şey yok." (İK1).

> "…bi para mevzusu içinden çıkılmadıysa sağ olsun ablalarımız ya ne demek alın bunu kullanın siz bana sonra verirsiniz…bu şekilde destek veren gönüllü ortaklarımız var." (İK3).

> "Ben yapamıyor değil yapabiliyorum ama ben ona destek olmak amaçlı en azından o yapıyor. Ben gidip yine ona yardım ediyorum ama ben de ondan ücretle alıyorum aynı şeyi. Böyle hem destek olabilmek amaçlı hem yol ve yöntem göstermek amaçlı ama her şeyi birbirimizden çok daha farklı öğrenebiliyoruz…çok ben pazara katılamıyorum çocuklardan dolayı. Ürünlerim vardı, işte onları götürüp ayvayla meyve kuruları vardı, onları götürüp sattım, sağ olsun işte birbirimize destek oluyoruz. Oraya bıraktım. Onlar satılanları sattı, satılmaya ben aldım, tekrar eve geri geldim çok sağ olsun yani ben orada kalamayacağım çocuklarım var dedim hani. Onlar bize destek oluyolar hani." (İK4).

> "Hocam bir de yazın biz oturuyoruz dışarda ekibimiz var. Kadınlarımız var yanımda zaten kadın var, bir de öğrenci de çalıştırıyorum hocam. Kadınlarımız gelemeyen kadınlarımıza evde iş veririm, malzemesini al, evde yemeğini yaparken, çocuğuna bakarken yine üret çalış mutlu ol diyorum (gülerek) sonra bitirdikten sonra getir, al harçlığını…" (HK6).

> "Kadın kooperatifi bana daha önce hiç yaşamadığım bir şeyi verdi, kadın dayanışması. Çünkü ben tek kızım ailede. Benim teyzem de yok. Ve değişik bir şeyim var böyle kadınlarla alakalı." (HSG2).

> "…dayanışmayı ifade ediyor. Dayanışma, güven, birliktelik bunlar motive edici şeyler ve şu anda pek çok kadının ihtiyacı olan şeyler öncelikle. Paradan ziyade, ekonomiden önce dayanışma ve güven…güvenli bir yerde olduğunu hissetmek kadınlara iyi geliyor." (İSG1).

Katılımcı ortakların ifadelerinden genellikle **kadınların örgütlenmeye yatkın olduğu** çıkarımında bulunulmuştur. Kadınlar kadınlarla birlikte pek çok işi sorun olmadan yapabilmekte, farklı kültürlerden gelen kadınlar bir araya gelerek sanat yapmakta, kadınlar birlikte örgütlenerek birbirlerini güçlendirmekte, kooperatif sayesinde aynı çatı altında toplanmaktadır.

> "Kadınlarla kolay, çok kolay örgütlenebileceğini öğrendim." (HSG1).

> "…farklı yerlerden gelip de bir yerde toplanıyorsak diyelim ki sanatı sanatta toplanıyor…" (HK6).

> "Birlik beraberlik dayanışma çok güzel bir şey. Birbirimizi topladı, aynı çatı altında toplandık mesela kooperatif sayesinde." (HK10).

> "Bir kadınların aynı yerde aynı şeyleri satış yaparak bir sıkıntı yaşamadan sorunları nasıl çözebileceğini öğretmiş oldu." (İK10).

> "…hem de şey örgütlenme açısından hani kadınlar arasında örgütlenme, güç olma, birbirimize kol kola dayanışma konularında faydası oldu." (İSG1).

Yalnızca bir katılımcı kolektif iş yapma mantığı ve kolektif hareket etme düşüncesi benimsenmeden kadınların örgütlenmenin içinde yer aldığını ve bireysel hareket etmenin eğitim sistemiyle de ilgili olduğunu belirtmektedir.

> "Bizim insanımızın kadın erkek fark etmiyor olmakla birlikte kadınlarla mesai daha çok yaptığımız için onlar için konuşalım ama erkeklerde de farklı olmadığını düşünüyorum. Çok kolektif iş üretme mantığı çok yerleşik değil. Bunu insanlara anlatmamız lazım. Yani kooperatifleşmenin mantığını kolektif hareket ama insanlar bunu içselleştirmeden bu örgüt örgütlenmenin içinde yer alıyorlar. Dolayısıyla onlara bunu anlatmak biraz zaman alıyo…E bireysel hareket etmeyi daha çok seviyoruz biz toplum olarak bizim eğitim sistemimiz de galiba biraz öyle." (İK5).

Kooperatif kadınları güçlendirirken kadınlar da **kooperatifi güçlendirme**ktedir. Kooperatifin adının duyurulması için çabalama, ortakların elde ettikleri gelirden kooperatife pay vermesi, tüm zorluklara karşı kooperatifin kapanmaması için mücadele etme yolunu seçmeleri gibi unsurlar kooperatifi güçlendirmektedir. Buna ilişkin katılımcı ifadeleri aşağıdadır:

> "…kooperatif kurulduktan sonra evet kooperatif bizi geliştirdi ama bizim verdiğimiz mücadeleyle, ekip arkadaşlarımızla, kadınlarımızla birlikte kooperatif aslında ülkenin içerisinde tanınır bi hale getirerek bi noktaya taşımış olduk. Yani hem kooperatif bir yere taşıdı bizleri hem de geliştirdi hem de biz kooperatifi bir yere taşıdık diye düşünüyorum yani…şu an yıkılmamasının tek sebebi aslında bu temelinin sağlam olarak hareket ediliyor olması hani Defne Kadın Kooperatifi aslında farkı bu. Yani kadınları geliştirerek kadınların da kooperatifi bir yere taşıdığı bi nokta aslında." (HK7).

> "…Kooperatifimizi ilerletmek için biz de kooperatifi ilerletmek için bunları yapıyoruz zaten. Bir yerde kendimizi duyurmak için. Yelki Kadın Kooperatifi diyoruz, fuarlara gidiyoruz, İzmir'e gidiyoruz…kooperatif adına gidiyoruz zaten…bu kazançlarımızın da yüzdesinden kooperatife zaten pay veriyoruz biz…" (İK8).

Kolektif çalışma da kolektif eylemlilikle ilişkilendirilmektedir. Katılımcılar birlikte çalışarak seslerini daha çok duyurduklarını, daha çok para kazandıklarını, birlikte çalışırken eğlendiklerini, sohbet ederek çalıştıklarını, zamanı değerlendirdiklerini, ürünü hemen sunduklarını, daha çok ürün çıkarttıklarını ve piyasaya hâkimiyet açısından birlikte çalışmanın önemli olduğunu ifade etmişlerdir. Katılımcılardan birisi, "Beraber olduğu zaman daha güzel iş yapıyorum..." (HK10) diyerek birlikte çalıştıkları zamanın daha verimli olduğunu dile getirmiştir. Katılımcı ortaklar, bireysel çalışma yerine bir arada çalışmayı istemekte, birlikte üretim yapmaktan mutluluk duymakta, birlikte çalışmanın kadınların güçlerini göstermesi açısından önemli olduğunu düşünmekte ve daha fazla kadının kooperatiften yararlanmasını istemektedir. Defne Kadın Kooperatifi ortaklarının aşağıdaki ifadeleri de bu düşünceyi desteklemektedir.

"İyi bir şey ama isteriz ki daha fazla pazar olsun da daha fazla kadın çalışsın. Yani pazarımız olsun daha fazla satış olsun. Daha çok kişi çalışsın isteriz." (HK1).

"İsteriz ki bütün çevredeki çalışmak isteyen kadınlarımıza bir iş imkanı sağlansın. Sadece bizim köyümüzde değil aslında bütün şey Hatay halkına. Ama inşallah diyelim." (HK8).

Defne Kadın Kooperatifi ortaklarından bazıları, işin diğer ortaklar tarafından öğretilmesine vurgu yapmışlardır.

"Ben ilk geldiğimde nereden neyin koyulacağını bilmiyorum buraya yabancı gibi oldum bilmiyordum. Hiçbir şey bilmiyordum… Mesela ben bu işi bilmiyorum rica ile isteyebiliyorum işte ben bunu yapamıyorum öğretir misin?...ablalar destek oldu, öğrettiler, işi şimdi çok çok seviyorum." (HK5).

"Burda öğreten bi ekip olarak çalıştık." (HK7).

Kooperatif ortaklarının farklı yetenek ve becerileri olduğu, herkesin kendisini yetiştirdiği alanlarda katkıda bulunduğu, tek başlarına yeterli olunamayan alanlarda birbirlerinden destek alındığı belirtilmektedir. Ekip çalışması biçiminde ifade edilebilen bu işleyişten ortaklar memnundur.

"Birlikten güç doğar diyorum ben…Burda yani kimimizin iletişim çok güzel, kimimizin dijital şeyleri çok güzel kullanabiliyor, kimimiz sosyal medyayla reklamı çok güzel yapabiliyor, kimimiz üretebiliyor, ne oluyorsun? …yani zorlukları daha kolaylaştırabiliyor…mesela ben bamyamı yetiştiriyorum diyelim benim reklamımı reklamdan anlayan kişi yapıyor pazarlamamı başkası yapıyor ne yapıyoruz böyle bir döngüde herkes birbirine yardımcı olmuş oluyor, işimiz kolaylaşıyor." (İK12).

"…Birlikte güçleniyoruz. Onların da bir ihtiyacı olduğu zaman veya yapılması gerekli olan ne varsa, karşılıklı güçlerimizi birleştiriyoruz. İmece usulü diyoruz." (İSG2).

"Şöyle bir şey ben ustayım kıvam için. Başka bir arkadaşım var ekşisinin kıvamı için daha usta. Diğer arkadaşım da turşuda daha usta şeyi kıvam için? Benim elim ağır, onun eli daha hafif paketlemesini daha iyi yapıyor. Diğer arkadaşım topladığı ürüne daha başarılı. Kendi bahçesindeki ürünü topluyor. O da ayrı apayrı bir kazanç ya bunların bir araya gelmesiyle bu işleri birliktelikle yani birlikte hareket ederekten paylaşmak daha doğrusu (gülerek)" (HK8).

"Kadınlarla çok güzel şeyler çıkarabiliyorum ortaya, üretebiliyoruz. Ekip çalışmasının ne olduğunu tam anlamıyla kadınlardan öğrendik. Kurumdaki ekip çalışması çok farklı oluyor. Sonuçta o bir görev hani bize verilen bir görevdir. Ekip arkadaşımız da uyum içerisinde çalışmayı düşünürüz işte. O sayede daha bir verim alabiliriz falan diye düşünürüz ama emir doğrultusunda bize verilen talimatları yerine getiririz. Mesaimiz biter evlerimize dağılırız. Biter o da. Ama kooperatifteki ekip öyle değil işte. Kooperatifte ekip olduk biz." (HSG2).

Kadınlar, misyonları doğrultusunda çeşitli faaliyetler yapmak üzere birlikte harekete geçmektedir. Benzer motivasyonlarla hareket eden kadın kooperatiflerinin güçlerini birleştirmesi seslerini daha geniş bir kitleye duyurma imkanı vermektedir. Bu kapsamda her iki kooperatifin de farklı kadın kooperatifleriyle iletişim içinde olduğu, bazı etkinliklerde bir araya geldiği bilinmektedir. Bu sayede kolektif bir güç ortaya çıkmaktadır. Ortaklar, bulundukları kooperatifteki diğer ortaklarla yahut diğer

kooperatiflerdeki ortaklarla dayanışma içindedirler. Kadınların birbirine destek olması, iş birliği kurması, bir arada çalışma isteği yanında kooperatifi de güçlendirme istekleri güce ulaşmak için yapılan aktiviteleri göstermektedir.

5.4.3.3. Kolektif aidiyet

Kolektif aidiyet, kadınların örgüte ve birbirlerine duydukları güven ve bağlılık duygusudur. "Başkalarını teşvik etmek/takdir etmek", "birbirini düşünerek hareket etme", "birbirini sevme/birbirine saygı duyma" alt kodları kolektif aidiyete dahil edilmiştir.

Ortaklar **birbirlerini sevdiklerini ve birbirlerine saygı duyduklarını** belirtmektedir. Bir katılımcı, "…gönül ortaklığı yapmışız." (HK7) diyerek örgüte gönülden bağlılığını dile getirmekte, bir başka katılımcı ise ortakların birbirine saygılı olduğunu "…birbirimize saygımız sonsuz yani. Bu en çok hoşuma giden şey bu özellikle." (HK5) biçiminde ifade etmektedir.

Başkalarını teşvik etmek ve takdir etmek, hem bunu yapan kişilerin aidiyetini göstermekte hem de yapılan kişilerin aidiyet duygusunu pekiştirmektedir. Kooperatif kurulmadan önce yöresel üretici pazarı kurulduğunda kurucu ekip gece geç saatlere kadar çalışıp eksikleri gidermeye çalışmış, maddi ve manevi katkıda bulunarak pazarın işleyişini kolaylaştırmışlardır. Başkalarını teşvik etmek için verilen bu mücadele, zamanla teşvik edilen kişiler tarafından da takdirle karşılanmıştır.

> "…bu kooperatif kurulmadan pazarı kurcağımızda biz ... ablalar kurucu işte ... abilerimiz olsun bu kaç tane arkadaşımız var… gecenin 12'sinde Yelki'de levhalar koymalar, direklerimiz yıkıldı onlarla uğraşmaklar, işte pazarın üzerindeki uçuyo onları tekrar düzeltmekte. Bazı yerlerde ceplerinden para vererek bizi kendilerinin gönlü olsun bizler vazgeçmeyelim diyerekten tezgahımda ürünüm satılmadıysa kaldıysa mesela onlar kendileri alaraktan bizim gönlümüz olsun diye…Destek oluyolar bize çok destek oldular kendi ceplerinden kooperatif adına her şeyde ilk başlarda gelene gidene olsun orda ne yapılcaksa kendi ceplerinden daha bi kazanç yokkene..." (İK3).

Katılımcılardan İK4, yapılan şeylerin takdir edilmesi ve bunun dile getirilmesine yani başkalarına verilen değerin belirtilmesi gerekliliğine dikkat çekmiştir.

> "…tebrik ederek takdir ederek bunlar da çok önemli bakın, bu kısma geldik. Bir şey yapıldığı zaman bunu takdir etmek...bazen insanlar için cesarettir bence. Çünkü insanlar var olan şeyi takdir etmekte cesaret gösteremiyorlar. Ya da bunları içine sindiremiyorlar diyebilirim açıkçası ben…Bizim bi grubumuz var yani paylaşım yaptığımız. Ben bu grupta da işte ... ablayı, … ablayı işte ara ara bu niyetlerini paylaşıyorum…onların ne kadar güler yüzlü olduklarını, onların ne kadar sıcak olduklarını…takdir ediyorum her zaman ve takdir ettiğimizi söylememiz lazım

> insanlara. İşte burada eksiğimiz var, çok fazla. Birisini seviyoruz ama sevdiğimizi söylemiyoruz. Bu karşıki müneccim mi bunu anlayabilsin ya da insan ne kadar sevilirse, takdir edilirse o kadar kendini hem değerli kılıyor, hem de o değerinin farkına varıyor. Ha diyo ben yapabiliyorum." (İK4).

Kurucu ekip ve yönetim kadrosunun, ortakları çalışma ve üretme konusunda cesaretlendirdiği belirtilmektedir. Buna ilişkin katılımcı İK15, "Tabi daha güzel, güçlendiriyo. Yaparsın diyo, cesaretlen diyo. İşte cesaret veriyo onlar bizlere. Biz de böyle çünkü çalışıyoz yani…" (İK15) demiştir.

Kadınlar birbirlerini görerek daha fazla çalıştıklarını belirtmektedirler.

> "…daha çok iş yapmaya heveslendim. Normalde ben zaten sürekli çalışmayı seven bir insanım mesela…o daha çok mesela çalışmayı seven bir insan değildir. Bir araya gelince o diğer arkadaş da daha çok çalışmak istedi ve tabi mesela birbirimizi daha çok heveslendiriyoruz, daha çok çalışmaya yöneltiyoruz birbirimizi." (HSG4).

Geçmişte kooperatifte var olan sorunlar yüzünden ortakların bir kısmı motivasyonlarının azaldığını ve pes etme noktasına geldiklerini belirtmişlerdir. Bu sıkıntılı dönemlerde, kooperatifte akraba olan ortaklar da birbirlerini teselli etmişlerdir.

> "Sadece bi tane teyzem var benim orda … hatırlıyorsanız o benim teyzem. Onun aracılığıyla gittim zaten yani bazen pes etme noktasında o bana moral veriyodu pes etme noktasında ben ona şey yapıyodum." (HK7).

Her iki kooperatifteki ortaklar da **birbirlerini düşünerek hareket ettiklerini** belirtmişlerdir. Örneğin Defne Kadın Kooperatifi'nde yevmiye usulü çalışan ortaklar, kısa süreli işler olduğunda kooperatif işletmesine yakın olan ortaklara öncelik vermektedirler. Aynı yevmiyeyi almalarına rağmen herkesin gücüne göre yapabildikleri işleri yaptığı ve bunu sorun etmedikleri belirtilmektedir.

> "Bence kendini düşünmeme, düşünmeden etrafındakileri düşünerek çalışırsan çok iyi bir şey diye düşünüyorum…toplumun içinde…kendini düşünürsen hiçbir şeyin yürümeyeceğini düşünürüm." (İK8).

> "…kendimden bahsedelim çok hani biraz uzağım kooperatife diğer arkadaşlara göre diyorum ki onlara hani ben sizden biraz daha uzağım. Uzak olduğum için hani öteki arkadaşlari 2 saat için çağırabilirsin…beni çağırmana gerek yok çünkü ben yol ücreti koyacağım…İki tane yol ücreti koyacağıma öteki arkadaşım gelsin, çalışsın. Zaten onun da ihtiyacı var hani benim de ihtiyacım var ama o daha yakın, anlatabildim mi? Hani biz bakmıyoruz böyle şeylere. Hani ikimizin de ihtiyacı var." (HK2).

> "…İş bölümü yaparken hani gücüne göre hareket ediyosun mesela bazen bazı arkadaşlarımızın elleri çok hafiftir. Yapamazlar bazı işi. 1 saatte yapması gerekirken 3 saatte yapar. Mesela biz 1 saatte yaparız yani. Burada hiç bunların şeyi yapılmadı yani." (HK7).

Genellikle bireylerin bir yere ya da bir gruba ait olma ihtiyacı bulunmaktadır. Bununla birlikte "aidiyet" bir anda ortaya çıkan bir his değildir, zaman içinde kazanılır. Bireysel anlamda bu kazanımı elde eden kişiler, zamanla bulundukları gruba

karşı da bu hisleri gösterirler. Birden fazla kişi tarafından hissedilen bu duygu "kolektif aidiyet" biçiminde özetlenebilir. Kolektif aidiyet, bu çalışmada da görüldüğü gibi örgüte bağlılık, kadınların birbirine güvenmesi, birbirini teşvik etmesi, birbirini takdir etmesi, sevmesi, saygı duyması biçiminde olabilir. Bu kapsamda Yelki Kadın Kooperatifi ve Defne Kadın Kooperatifi katılımcı ortaklarının tamamının bulundukları örgüte bağlı oldukları görülmektedir.

5.4.4. İçten Gelen Güç

Bu kısımda, "Kadın kooperatifleri kadınların kendi (iç) güçlerini ortaya çıkarmaya dönük neler yapmaktadır?" araştırma sorusuna ilişkin bulgulara yer verilmektedir. Diğer boyutlarda olduğu gibi içten gelen güç boyutunda da teorisyenler tarafından farklı göstergeler kullanılmaktadır. Göstergeler hemen her çalışmada değişse de bunlar arasında genellikle öz güven, öz saygı, öz yeterlilik gibi unsurlar yer almaktadır. Bu kapsamda benzer biçimde bu çalışmada da içten gelen güç, bireyin öz güven, öz saygı ve öz yeterliliğine ilişkin farkındalığını ve duygusal kazanımlarını ifade etmektedir. Bireyler kendi değişimlerini farkına vararak bunu ifade etmekte, kendilerini analiz etmektedirler. İçten gelen güç "kişisel seviyede" gerçekleşmektedir.

Katılımcı ifadelerine göre oluşturulan kodlar ve alt kodlar Şekil 5.24.'te gösterilmektedir. İçten gelen güç kategorisi altında "öz güven, öz saygı ve öz yeterlilik" kodu ile "duygusal kazanımlar" kodu oluşturulmuştur. Öz güven, öz saygı ve öz yeterlilik kodu altında "kendine güven", "kendisiyle gurur duyma" ve "kendisini ifade edebilmek" alt kodları oluşturulmuştur. Duygusal kazanımlar kodu altında ise "mücadele ruhu", "memnuniyet", "mutluluk", "umut ve inanç", "bir olma duygusu", "motivasyon", "fedakârlık", "güç ve kuvvet hissi", "özgürleşme", "empati" ve "güven duygusu" alt kodları oluşturulmuştur.

Şekil 5.24. İçten gelen güç (hiyerarşik kod modeli)

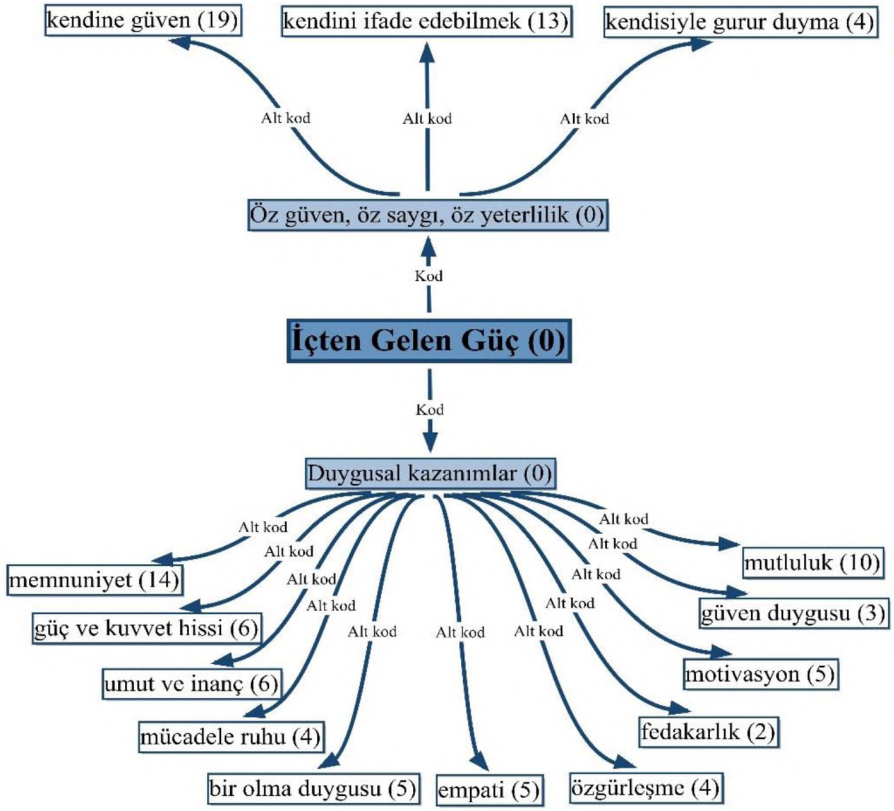

Yelki Kadın Kooperatifi ve Defne Kadın Kooperatifi ortaklarının ifadelerine göre oluşturulan karşılaştırmalı model Şekil 5.25.'te gösterilmektedir.

Şekil 5.25. İçten gelen güç (çoklu durum modeli)

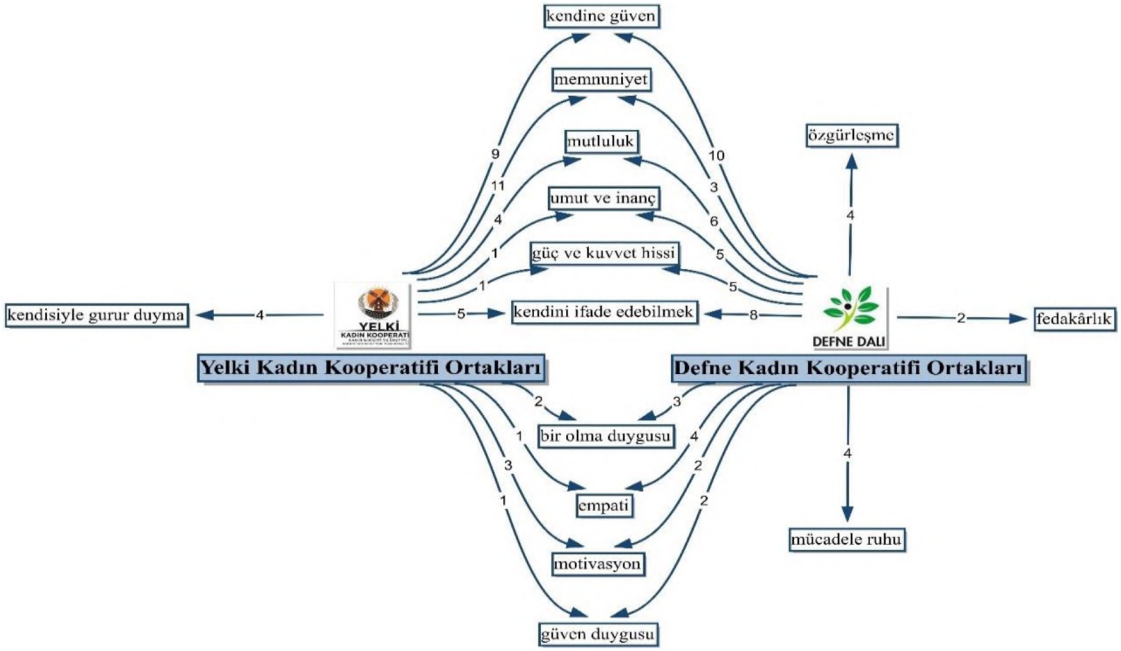

Her iki kooperatife ilişkin ortak kodlar; "kendine güven", "kendini ifade edebilmek", "memnuniyet", "mutluluk", "umut ve inanç", "bir olma duygusu", "motivasyon", "güç ve kuvvet hissi", "güven duygusu", "empati"dir. Ayrıca Yelki Kadın Kooperatifi ortakları ifadelerinden yapılan içerik analizine göre "kendisiyle gurur duyma" kodu, Defne Kadın Kooperatifi ortakları ifadelerinden yapılan içerik analizinde ise "mücadele ruhu", "özgürleşme" ve "fedakârlık" kodları oluşturulmuştur.

5.4.4.1. Duygusal kazanımlar

Katılımcılar, kooperatife ortak olduktan sonra **güç ve kuvvet hissi** kazandıklarını belirtmişlerdir. Buna ilişkin katılımcı ifadelerinden bazıları aşağıdadır:

> "…çok faydasını gördüm ben de açıkçası kooperatifçiliğe başladıktan sonra…güçlendiğimi hissettim." (İSG1).
>
> "…hiçbir şeyin zor olmadığını görmüş olduk." (HK2).
>
> "…kooperatif olduktan sonra sanki bir güç geldi, bir kuvvet geldi, bir destek geldi bana (gülerek) tabii ki böyle daha iyi hareket ediyoruz." (HK6).
>
> "…eskiden ben çok böyle sulu gözdüm. Her şeye oturup ağlayan çok böyle sulu gözdüm. Şu an artık ağlamıyorum. Gün geçtikçe daha çok güçlü hissediyorum çünkü kadınlarla güçleniyorum." (HSG1).

Kooperatif ortağı kadınlar, başka kadınları görerek kendilerinin de yapabileceklerine **inandıklarını**, kooperatif sayesinde ileriye dönük **umutlarının arttığını**, kooperatifin daha çok büyüyeceğine ve daha iyi kazanç sağlayacaklarına inandıklarını belirtmişlerdir.

> "Mesela Antalya'da Muratpaşa'da bi tane arkadaşımızla tanışmıştık ... Hanım. Yani o kadar sürekli sempatik ve güler yüzlüydü ki yani ordaki ilgimi çeken şu. Bi kadına inan yani bi kadın kendine inanırsa neler yaratabileceği konusunda da bir inanç başladı bende o an ordan başladı." (HK7)
>
> "Belki ilerde bir şey olur muyuz, bir şey eder miyiz diyoz biiii (gülerek) bi rahatlar mıyız daha çok diyoz acaba bir yerlerden hani bi şeyden hiç destek çıkar mı biyerlerden daha çok diyoz. Öyle seviniyoz kooperatifte üye olduğumuzdan." (İK15).
>
> "…benim umudum büyük. Sürekli inancım var yani bu kooperatif daha da güçlencek daha da büyüyecek inşallah." (HK10).
>
> "Umarım daha iyi olacak işte kooperatifimiz yeni yeni kendine gelmeye başladı inşallah daha iyi olacak diye düşünüyorum." (HK11).
>
> "Tabii ki ilk katıldığımızda hiç umudumuz yoktu. Sonra böyle çalışınca beraber aslında bir iş yapınca ve az da olsa bir para kazanınca daha çok heveslendik ve daha çok nasıl çalışırız, nasıl kazanırız diye umudumuz zaten var, oldu ve daha çok kazanacağımıza inanıyorum. Daha çok üretim yapacağımıza, daha çok ekeceğimize, ektiğimiz ürünleri pazarlayacağımıza inanıyoruz." (HSG4).

Defne Kadın Kooperatifi ortakları, **birbirlerine inandıklarını ve birbilerine güvendiklerini**, Yelki Kadın Kooperatifi ortakları da bir arada olmanın güven verdiğini belirtmiştir.

> "…bir arada olmak güven veriyo." (İK13).

> "…gerçekten bu noktaya taşınıp güçlü kılınmasını sağlayan tek şey aslında kadınların birbirlerine güvenle hareket ederek birbirine inanarak hareket etmesiydi. Yani bi güven ortamı oluşturarak mücadele verilmiş yani o mesela ben yok bu beş kazanacak bu on kazanacak yo o bunu alıyor diye bir şey yok. O bu işi yapmadı, o bunu almadı, bunu üretmedi diye bişey yok. Hep birlikte o yapmadı mı ben yapayım. O gidemedi mi ben gideyim gibi…" (HK7).

> "Ne zaman ki birbirimizin arkasından iş çevirirsek, o kooperatif bir iki yıl dayanır daha sonra güvensizlik olur. Güven her şeyden önemlidir. Eğer o güveni sarsacak bir şey yapılırsa yani hani herkes çekilir yavaş yavaş…yıkılır…Bir bina tahmin edin. Yıkılır kesinlikle. Ama eğer ki şeffaf olunur her şey anlatılırsa yani fikirlerini alırlarsa, danışmanlık yaparlarsa, …herhangi bir işte herkesin fikri olursa bence kalır." (HK11).

Defne Kadın Kooperatifi ortakları, kooperatifin kapanmaması için **fedakârlık** yapmışlardır. Dört beş kişi kooperatif işletmesinde ücretsiz çalıştığı günler olduğunu belirtmişlerdir.

> "Tabii ki tabii ki ayakta kalması için yani fedakârlık yaptık." (HK5).

> "…gönüllülükle çalışmak vardı bu işin içinde. E onlar bazı arkadaşlarımız para açısından baktı sadece e fedakârlık da gerekiyor bir yandan. Bazıları işte yani onlarca kendilerince haklı. Bir de paraya ihtiyacı olunca sadece para için çalışıyoruz dediler. E biz dedik fedakârlık da gerekiyor, fedakârlık olmadan bu iş de yürümez." (HK8).

Ortakların bir gruba ait olarak **bir olma duygu**suna vurgu yaptıkları görülmektedir.

> "Onlar hep birlikte yapılacak malzemeler bi kişi iki kişi yapılacak bişey değil, zor ürünler. İşte hep böyle, onların gelirleri sağlanıp da bişey elde edilinceye kadar sağ olsun arkadaşlar ablalarımız, elinde olan imkanı olanlar, işte bir yerde çalışmış emekli olmuş gönüllü bu iş için. Tabi benim şimdi çalışmam gerekiyo, çocuklarım var daha yolun başındayım. Onlar madden ben manen bu şekide. Hepimiz birbirimiz için kimse art niyet düşünmeden yani bi ev bi aile oluyosunuz." (İK3).

> "…bir gruba ait olma duygusu hoş bir duygudur." (İK9).

> "Yani biz o kadar böyle kilitlenmişiz ki yani bir olmuşuz." (HK5).

> "…ben hiç ben odaklı değil bazen sen kendini düşünmüyor musun dedikleri bi duruma geldim. Yoo ben kendimi düşünmüyorum çünkü ben kendim için ya tabii ki kendim için yaşayıp topluma çok güzel yararlı olucam ama sürekli ben demeyi sevmiyorum…" (HK7).

> "Bir olma duygusu çıkıyor işte ortaya. Ben bunu seviyorum. Ve bunu başka hiçbir yerde bulabileceğimi zannetmiyorum." (HSG2).

Ortaklar, birbirlerini ve çevrelerindeki diğer kadınları daha iyi anlamaya başlamışlardır ve onlarla **empati kurabilmek**tedirler.

> "Böyle şeyleri paylaşımda, herkesin başından geçeni öğreniyosun demek ki diyosun herkes bişeyler geçirmiş ben …ya da sadece ben değilmişim diyosun." (İK3).

"…çok seviyorum köyünde üretken kadınları çok seviyorum. Böyle ellerine kollarına sağlık böyle ben o işi yapamıyorum ama sonuçta ben de üreten bir kadınım onları anlıyorum çok seviyorum onları." (HK6).

"…O kesin seni anlar yani anlıyordur eminim." (HK11).

"SEWA 2 milyon insanla herhalde dünyanın en büyük kooperatifiymiş. Orası onların o büyük imkânsızlıklar içerisinde devlet ekonomisini değiştirip kurtaran bir ekibi dinledim. O beni çok etkilemişti. Sonra dönüp anneme baktım. Annemin büyümüş olduğu Hatay gibi Antakya gibi o küçücük köydeki minnacık dünyasında o daracık pencereden görebileceği sadece buydu ve haklıydı. Kendi penceresinden haklıydı. Ama ben başka pencereden bakınca bunların hepsini kooperatifle kazandım." (HSG1).

Kooperatif ortakları, kooperatifte ürün üretme veya gerekli diğer şeyleri yapabiliyor olmaktan, yaptıkları işleri başkalarının beğenmesinden, farklı insanları tanımaktan ve birlikte üretim yapmaktan **mutluluk** duymaktadır.

"…kendimi daha mutlu hissediyorum. Onları gördüğümde onlardan olmuş olmak da güzel." (İK4).

"Seviyorum burada yaşamayı çünkü. Ve sevdiğim yer için bir şeyler yapabilmek hoşuma gidiyor. Yöresel pazarda bir şeyler yapabilmek olsun, kooperatif adına bir şeyler yapabilmek olsun." (İK9).

"…Bir de bir arada sevdiği bir iş yaptıkları zaman daha mutlu oluyor. Ellerinin altında bir ürün çıktığı zaman daha mutlu oluyorlar." (HK6).

"…Yaptığım şeyi de çok beğendikleri için mutlu oluyorum yani." (İK10).

"Tabii ki değişik insanları tanıdığınz zaman daha çok mutlu oluyorsunuz, daha çok işe sarılıyorsunuz bence de (gülerek)." (HK6).

Kooperatif ortağı oldukları için gurur duyma ve bilgi paylaşımlarını dahi gururla yapma, zamanının çoğunu engelli çocuğu için geçiren bir annenin kooperatif sayesinde kaygılarının azalması ve rahatlaması, kooperatifteki zamanın ortakların birbirleriyle şakalaşarak ve eğlenerek geçmesi nedeniyle kooperatife severek ve isteyerek gitmek, el emeklerinin değer görmesi ve işin zevkle yapıldığını belirten ifadeler **memnuniyet**e ilişkin örneklerdir.

"Şimdi beni takip eden herkes biliyor ki ben hani kooperatifteyim ve onunla ilgili bilgi paylaştığım için çok da gururla paylaşıyorum." (İK4).

"Diğer türlü evde oturuyordum. Yani bunalıma girebiliyordum çok kaygı yaşıyordum oğlumdan dolayı. Kafamı da dağıtabiliyorum burda şimdi." (İK6).

"Yani bizler için iyi oldu. Evinde el emeğini yapan insanlar örgüsünü yapan insanlar en azından bir sunabileceğin bir platformun var yani. Değer görüyor, yaptığın iş değer görüyor, yerini buluyor yani." (İK12).

"Kooperatif muhabbet ederler, gülerler, şakalaşırlar valla oraya gidince günlerimiz artıyo, çok güzel geçiyo." (İK7).

"Yani çok güzel oldu hepimiz hepimiz için yani bu köyün kalkınması için pazarımız var. İlk önce zaten pazar kuruldu. Ben ilk dönem birkaç hafta çıktım pazara…ama işte hayvanlarım olduğu için elemanlar da olmadığından ben bırakmak zorunda kaldım. Şu an hem kooperatif olarak hem pazarcılık olarak bir sürü arkadaşlarımız var. Onların kalkınması için çok güzel bir şey oldu." (İK13).

"İşi şimdi çok çok seviyorum. Bu işi zevkle yapıyorum." (HK5).

"Yani bu işi büyük bi zevkle yaptığımızı inanıyorum." (HK8).

Yelki Kadın Kooperatifi ortakları, yemek yarışmalarından aldıkları ödülleri gururla göstermektedir. Bu ödüllerin ve alınan takdirlerin onları **motive edici** bir faktör olduğu söylenebilir. Doğum günlerinde süprizler yapıldığı, bunların da onları motive ettiği belirtilmektedir. Defne Kadın Kooperatifi'ndeki ortaklardan birisi de farklı statüdeki kadınlardan ilham alarak ve kişisel gelişim kitapları okuyarak motive olunabildiğini belirtmiştir.

"…yani altın ödülü aldık. Ürünlerimiz geldi. …katıldık burda kaç 300 kişi katıldık. Evet işte ödül aldım. Karşılama yaptım burada her şeyi valla. Birinci oldum. Birinci oldum. ... ablan koymuş altını gördün mü? İşte onun ikinci, ben de birinci oldum. İşte bi de aşureci var, o da genç kız. O da aldı ödül…Çok güzel geçiyor yani." (İK7).

"Valla çok güzel anılar oluyo hep doğum günleri oluyo, sürpriz yapıyoruz başkanımıza. Bi hazırlık yapıyoruz, bi bişeyler. Hep böyle güzel, mutlu geçiyo. Mesela bi misafirimiz gelecek ona ikram yaparken hep birlikte bir araya geldiğimizde muhteşem oluyo. Tarhana yapılcak mesela kooperatif için bi araya geldiğimizde çokk neşeli geçiyo, çok mutlu geçiyo. Yani benim için hep güzel geçiyo." (İK16).

"…sadece sen yoksun bu dünyada yani bu bir eğitimci de olabilir bu bi akademisyen de olabilir. Bu bi kadının kendince yaptığı ürettiği baldır terayağdı çökelekti her ney ya burda başka insan da o zaman sen daha çok motive olmalısın yani bi gücün varsa bi sağladığın…" (HK7).

"Burdaki kitaplardan bu şekilde esinleniyodum. Bu çalışma hayatımın dışında başladığım kitap okumasıydı. Sonra birlikte harmanlaştırdım. Burda da mesela örgü örerek de hayatını bir noktaya taşıyan insanlar gördüm, kadınlar gördüm işte küçük bir kafe açıp orda hani ya çok farklı farklı hayat hikâyeleri (kitabı gösterir)." (HK7).

Katılımcı ortaklar kendilerini daha **özgür hissettiklerini** belirtmişlerdir. Örneğin, herhangi birine bağlı olmadan kendi işini yapmak özgürlükle ilişkilendirilebilir.

"Geçmişte fazla kooperatif (derin bir nefes alır) olmadan önce fazla açılamıyordum." (HK6).

"Kendimi artık şöyle bir şey özgürlüğümden değil mi artık özgürüm yani bi şekilde özgürüm." (HK8).

"Daha sonra özgürleşiyorsun gerçekten özgürleşiyorsun gerçekten…Bir de kendi işinin patronusun. Kimse seni zorlamıyor. Şunu yap bunu yap demiyor. Kendin üretiyorsun, kendin satıyorsun." (HSG3).

"…Ben kendimi daha çok özgür hissediyorum. Daha çok özgür olduğumu düşünüyorum kooperatife katılarak, arkadaşlara katılarak mesela toplantılara bir iş olduğu zaman arkadaşlarıyla beraber çalıştığım zaman kendimi daha mutlu, daha özgür hissediyorum." (HSG4).

Mücadele ruhu; başarıya ulaşmak için alternatifleri değerlendirme, yeni yollar bulma, bahanelere sığınmadan harekete geçme, çalışma ve pes etmemeyle ilişkilendirilebilir. Bununla birlikte bazı durumlarda sabrederek ya da konfor alanından

çıkarak atılan çeşitli adımlar da mücadele ruhunu göstermektedir. Bu anlamda Defne Kadın Kooperatifi ortaklarının da sıkıntı yaşadıkları dönemde mücadeleci bir davranış biçimi geliştirdikleri belirtilmelidir. Özetle; sabretmek, gerektiğinde konfor alanından çıkmak ve emek vererek mücadele etmek **mücadele ruhu** ile ilişkilidir. Buna ilişkin katılımcı ifadeleri aşağıdaki gibidir.

> "Biz çok sabrettik. Biz çok sabrettik 2 liraya, 2,5 liraya, 3 liraya çalıştık dört yıl önce ama şimdi yavaş yavaş ilerliyoruz. Çıkıyoruz yavaş yavaş…yani emekle çok mücadele verdik… çok sabrettik…İşte hâlâ sabredeceğiz… daha yani ben bırakmak istemiyorum şu an… işte sabrediyoruz. Biraz daha sabır biraz daha sabır. Bu şekilde." (HK5).

> "Şu an daha iyi. Her her türlü daha iyi çok şükür yani ... Hanımın anlattığına göre satışlar olsun, kazandığı her şey olsun, borcu falan bir şeyi de kalmadı bu kooperatifimizin. Kendine geldi çok şükür. Tabi sabretmek…" (HK11).

> "…bu kooperatifin temel yapısında beş altı kadınla birlikte hareket ettik yani hiçbir maddi beklenti olmadan sürekli birbirimize inançla, emekle bu olur, şu düzelicek, şu yapılcak...haydi tamam yaparız ederiz hep bu mücadeleyle devam ettik biz ürettiğimizi sunarak bir yerlere ulaştıraraktan…yani her zaman içinde bi mücadele vardı öyle söyleyeyim." (HK7).

Mücadele ruhu kodunun yalnızca Defne Kadın Kooperatifi ortaklarında ortaya çıkma nedeni kooperatifin borçlu biçimde devralmakla ilgili olabilir. Böylelikle kadınlar daha fazla çalışmak ve mücadele etmek durumunda kalmışlardır. Benzer biçimde, fedakârlık kodu da mücadele ruhu ile bağlantılıdır. Kooperatifteki kadınlardan birkaçının kooperatif kapanmasın diye yaptıkları uğraşlar bu kapsamda değerlendirilmektedir. Ayrıca Defne Kadın Kooperatifi'nde özellikle de kırsalda yaşayan kadınlar için kooperatif sayesinde dışa açılma gerçekleşmektedir. Kadınlar bu sayede kendilerini özgür hissetmektedir.

5.4.4.2. Öz güven, öz saygı ve öz yeterlilik

Katılımcılardan birisi, diğer insanlara öz güven kazandırmak için çabaladığını belirterek kendi öz güvenine de vurgu yapmıştır. Bazı katılımcılar ise kendilerinin zaten öz güveni olduğunu, kooperatifin buna ilişkin bir katkısı olmadığını belirtmiştir.

> "…benim öz güvenimi destekleyecek tabii ki başardığımız şeyler desteklemiştir. Ama daha çok biz insanlar öz güven vermeyi onları öğretmeye çalışıyoruz." (İK5).

> "…Benim kendi güvenim olduğu için belki de kooperatife … katılmışımdır." (İK9).

> "…O kişinin kendi yapısıdır öz güveni…kırsaldaki arkadaşlarımızda var o değişim. (gülerek) Bende pek olmadı. Okul hayatım, genç kızlık hayatım, evlilik hayatım, şimdiki hayatım aynı gidiyo. Yani kendime güvenim aynı gidiyo, bi değişiklik olmadı…" (İK11).

> "Yani mutlaka olmuştur çünkü sosyal bir ortam var, her kesimden insan var yani hep beraber oturup muhabbetini yapıyosun, kahveni içiyosun … standart bir şey olmadığı

için yani bi sıkıntı bi şey yok. Zaten kendim de hani öz güvenli bi insanımdır bi sıkıntım olmaz yani her yere girerim…" (İK12).

"Bende hep olduğu söylenirdi işyerimden kaynaklı. Çünkü genelde bir önceki dönem işim benim sürekli protokolleydi. Zaten ister istemez o öz güven var bende ki o göreve seçilmiştim." (HSG2).

Yelki Kadın Kooperatifi'nde "kendisiyle gurur duyma" kodu oluşturulmuştur. Kooperatif ortağının ürünlerinin başkaları tarafından beğenilmesi ve bu ürünleri yapmadığı zamanlarda aranması, başkalarının özgüvenini geliştirmek için çeşitli faaliyetler yapma, yöresel ürünler üreten bazı ortakların ödül alması gibi durumlar ortakların kendileriyle gurur duymalarını sağlamaktadır. Yelki Kadın Kooperatifi ortaklarından İK8, yöresel yemekleri herkesin önünde, tek başına, hızlı bir şekilde ve güzel yaptığını kendisiyle gurur duyarak anlatmakta ve başarısıyla da övünmektedir.

"Sadece ben sadece ben girdim. Güle oynaya öyle. 1 saat-45 dakika içinde hamuru yoğurma, kızartma açmak yapmak hepsi 45 dakkanın içinde halloldu yani. Ben bir kişi girdim. Evet, hem belgem var hem madalyam var…arkadaşlar karşıdan seyirciydi…" (İK8).

Katılımcılar, bir yerlere tek başına gidip gelme ve etkinliklere katılma konusunda artık çekinmediklerini, kendi işlerini başkalarından yardım almadan tek başlarına yapabileceklerine ilişkin güven geldiğini, geçmişte ürün satışı yapmaya çekinip tedirgin olduklarını ancak şimdi bu durumu aştıklarını belirtmişlerdir.

"…Hani bir yerlere gidip gelme konusunda daha bir öz güven geldi diyebilirim." (İK6).

"…hiçbir şey zor değilmiş sadece kendine güvenip yürüyecekmişsin öyle…Daha önce acaba yapabilir miydim … hani dışarıda dediğimiz başka bir etkinliğe katılır mıydım? Şimdi evet katılırım. Kendime daha çok güvenirim...daha önce hiç çıkmamıştık, evdeyiz, ev hanımıyız biliyorsun, anlatmıştım zaten ama şimdi evet güvenirim kendime, çıkarım." (HK2).

"Binmiyodum yani aktiflim yoktu…Yani yapamam hep bir çekimserlik vardı bende. Onu aştım…Kendim yaaa her konuda kendim yapabiliyorum desteksiz yani o şekilde söyleyeyim yani öbür türlü işte hani bana yardım eder misiniz? İşte şunu yapamıyorum, yapabilir misiniz falan gibisinden sorular oluyordu. Şimdi kendim her şeyi başarabiliyorum." (İK13).

"…Yani şimdi daha rahat girebiliyorum istediğim yerlere, daha rahat hareket edebiliyorum. Pazarımız oluyodu, orda böyle daha insanlarla iç içe olup kendimi de gösterebiliyorum, ürünlerimizi de gösterebiliyorum..." (İK16).

"Geçmişte yapamadığım, meselaaa şimdi rahatlıkla şu mekânın önüne masamı koyup ürünlerimi satabilirim. Daha öncelerden tedirgin olurdum, çıkamazdım…Herkes etrafında izliyo … çıktık ödülümüzü aldık yani oraya çıkmak evde oturup duran bi insan için kolay bişey değil yani. Bunların hepsini yendim. O zaman da bana fizana da git deseler gitcektim yani, öyleydi (gülüşmeler)." (İK3).

Katılımcılardan İK10, bir şeyleri tek başına yapabilmeye ilişkin cesaret geldiğini, örneğin bir kafe açma cesaretini gösterebileceğini ve artık bunu nasıl yapması gerektiğini bildiğini belirtmektedir.

> "…benim hep hayalim bir kafe açmaktı. İşte bi kafe açsam, böyle bir pastane, kurabiye, mantı gibi bir şeyler falan yapsam diye tek başıma bu cesaretim yoktu, yapamıyodum ama yöresel pazar, kooperatif açılınca en azından tek başıma bir şey yapabilirim…ben de bunu ne bileyim üretebilirim ben de bunu satabilirim, aktif olabilirim diye onların sayesinde bi cesaret geldi. Şimdi daha öz güvenliyim. Bir kafe açmaya kalksam açabilirim. Nasıl bir şey yapmam gerektiğini biliyorum. Az çok ticaret nasıl oluyormuş onları öğrendim." (İK10).

Bir başka katılımcı ise artık daha öz güvenli olduğunu ve yapacaklarını ertelemeden yapmaya çalıştığını belirtmiştir.

> "…yapmak istediğim ama sürekli bir adım geriye attığım konular çok olmuştur ama şu an mesela yapmak istediğim olunca geriye değil de ileriye adım atmaya çalışıyorum. Bir nevi daha çok öz güven ortaya çıktı." (HSG4).

Geçmiş yaşam deneyimlerinin bireyin üzerindeki etkisi yadsınamaz. Geçmişte yaşanan travmaların bugünkü kişilikler üzerine etkisi olduğu bilinmektedir. Bu durum öz güven, özsaygı düzeyini azaltmaktadır. Bireyin döngüden çıkması için fark etmesi, kabullenmesi ve mücadele etmesi önemlidir. Aşağıda bu duruma ilişkin bir güçlenme hikâyesi anlatılmaktadır. Boşanma gibi sosyal bir gerçeklik yüzünden bireyin toplumsal baskıya maruz kalması, bu durumdan utanıp saklaması ya da kadına verilen değersizlik duygusundan kaynaklanan kadının işyeri olamayacağına duyulan inanç ve kendisini ifade edememe gibi durumların geçmişte kaldığını artık öz güvenli olduğunu belirten katılımcı ifadesi aşağıdadır:

> "Şimdi ben boşanmış bir anne babanın çocuğuyum. Böyle büyüdüm. Küçük yaşta evlendim ve küçük yaşta boşandım. Benim için hep bir utanç verici durumdu, utanıyordum bu durumdan. Ben bunu insanlara söylerken çok utanıyordum. İnanılmaz bir toplumsal baskı vardı üzerimde. İşte annesi boşanmış, o boşanmış demesinler. Bana çok utanç veriyordu. Kendime olan öz güvenimi kazandım. Dünyadaki her şeyin insana mahsus olduğunu öğrendim. Aslında anlaşamayan iki insanın ayrılması kadar doğal bir şey olmadığını fark ettim ve ben bunu kooperatifle öğrendim. Toplum içerisinde yürürken aslında verdiğim emeklerin ne kadar kıymetli olduğunu fark ettim. Ben eskiden işyerim var derken bunu çekine çekine söylerdim. Bundan bile utanırdım yani. İşyerim var! Kadınım ya! Şimdi kadın işyeri kuramaz!! İşyerim var ama şu anda bunu hepsini gururla söylüyorum. Kendime olan bütün öz güvenimi kazandım. Bir sürü fobilerim vardı. Mesela ben eskiden…veli toplantısında konuşamayan biriydim. Ben her zaman toplantıdan sonra öğretmen ve müdürle ayrıca konuşurdum. Sanki her an yanlış bir şey söyleyeceğim. Aslında şimdi tıpkı şimdi kadınların olduğu pozisyon. Ben bunların hepsini kırdım. Şu anda çıkıp tüm dünyaya söylemek istediğim her şeyi söyleyebilirim, anlatabilirim. Kadının aslında ne kadar emektar olduğunu, kıymetli olduğunu, boşanmış bir kadının suçlu olmadığını anlatabilirim. Ama kooperatiften önce bunların hiçbirisini yapamıyordum. Çekingen, utangaç, korkan (Derin bir nefes alır ve iç geçirerek). Nasıl anlatayım (Duraksar). Aslında biz o kadar çok ezilerek büyüdük ki sanki yaptığım her şey suçtu. Ya hep suçluydum…" (HSG1).

Kooperatifte sosyal çevrenin geliştiği, aktifleşildiği ve bu sayede daha çok öz güven kazanıldığı belirtilmektedir. Ayrıca yapılan açılışlara katılma, belediye başkanını ziyaret etme gibi resmî işlerin de öz güven kazandırdığı, artık belediye başkanıyla dahi rahatlıkla konuşulabildiği ifade edilmektedir.

> "İşte öz güven gerçekten çok azdı bende. Nasıl bazı gezmelerden dolayı. Bir sürü ziyaretçilerimiz geliyor. Onlarla tanışıyoruz, kaynaşıyoruz, gülüyoruz yani çevremiz büyüyor bir şekilde…Yani gerçekten kendi güvenimi…daha öz güven kazandım burada." (HK5).

> "Kendime daha fazla inanmamı sağladı mesela iletişim kurarken insanlarla. Çünkü çekingenlik vardı ister istemez toplumda yaşadığımız yetiştirme tarzımızdan gelen bi kapalı ortam içerisinden çıktığım zaman…mesela statü olarak yüksek olduğunu düşündüğümüz bir insanla görüşüp konuşamayacak kafada iken şu an … hani ülkemizin cumhurbaşkanı falan (gülerek) yani her kim olursa olsun karşımda onunla doğru iletişim kurma konusunda bi deneyim kazandığımı düşünüyorum." (HK7).

> "…şimdi daha evvel evimizdeydik dört duvar arası…işte kooperatiftii şey ortamlara böyle resmî ortamlara falan girmiyorduk ama kooperatif sayesinde işte oralara giderek…O da sana bi şey veriyo yani bi kooperatifi temsil ederek bi yere gidiyosun. Bi açılış oluyo mesela davet ediyolar kooperatif olarak açılışta bulunup hani oraya gittiğin zaman…bir güven geliyo. Öbür türlü evde oturuyodum ben ama orda… belediye başkanını ziyarete gittiğimiz zaman orda resmî bi ortamda oluyosun…o ortamları görmüş oluyosun. Bi de bak buralara geldim gibi düşünerek. Burayı da gördüm diye düşünerek kendine güven yani. Ve ikinci seferde daha rahat gidiyosunuz. Üçüncü gittiğinizde daha bi güvenli gidiyosunuz, daha kendinden emin gidiyosunuz…ben şimdi sokakta gördüğüm zaman veya pazara geldiğimde mesela oooğğ hoş geldiniz başkanım diyerek onunla bir diyalog kurabiliyorum ama böyle bir ortam olmasaydı ben yanına bile gitmezdim öyle bi belediye başkanının yani. Onun için bu kooperatif… sokağımızın taşlarını döşüyorlardı. Belediye başkanı da gelmiş, camdan seslendim. Hoş geldin başkanım sağ olun, sokağımızı yapıyosunuz falan yani bunları yapmazdım yani ama o şeyliği kendimde hissettim ve seslendim, teşekkür ettim ben mesela. Bunlar herhalde kooperatif sayesinde oldu." (İK14).

Her iki kooperatifte de ortakların çoğu kendilerini daha rahat ifade edebildiklerine ilişkin ifadeler kullanmışlardır. Yelki Kadın Kooperatifi'ndeki ortaklar, konuşma şeklinin değiştiğini ve röportaj yapabildiklerini, kooperatif sayesinde çeşitli konularda bilgi sahibi olup donanımları artınca konuşacak şeylerin de arttığını belirtmişlerdir. Defne Kadın Kooperatifi ortakları ise karşı görüşleri rahatlıkla söyleyebildiklerini, eskiden yabancılarla ne konuşacaklarını bilemedikleri için çekindiklerini ancak artık bunu aştıklarını, konuşarak kendilerini tanıdıklarını ve haklarını savunabildildiklerini dile getirmişlerdir.

> "…konuşma şekli mesela şu an sizi röportaj yapmam kooperatifi sayesine, düşünürsek. Diğer türlü evde oturuyordum." (İK6).

> "Kendimi ifade etmeye çok faydası oldu. Ne kadar öz güveniniz olursa olsun hani çok bilgi, donanım sahibi değildik…Çok farklı alanlarda kendimi geliştirmek zorunda kalmışız. Şu anda mesela konuşmaya başlayınca akşama kadar konuşabiliyorum her konuda (gülerek). Hiç farkında değilim ama konuşabiliyorum yani." (İSG1).

> "(gülerek) şimdi kendimi birazcık olsun ifade edebiliyorum. Rahatça konuşabiliyorum. Kendi öz güvenim daha fazla oldu…ona yanlışları

söyleyebiliyorum. Oturup sohbet ettiğimizde (sesi yükselerek) 'Ha sen bunu bilmiyorsun, ben biliyorum artık' (gülerek)." (HK8).

"…Daha önce yani hiç konuşamıyordum. Birkaç dedim kurs almıştık burda…inşallah devam edersek böyle daha çok açılıcam konuşucam...hoş geldiniz daha iyi oldu açıldım size böyle (gülerek)…Önceden mesela böyle durumlarda çekiniyordum, ne diyecem. Aklımda bir sürü şey var yani konuşucam diyorum. Geldiğimde her şeyi unutuyorum. Aklımda bir şey kalmıyor. Heyecan oluyor. Arkadaşları görünce daha çok cesaretim oluyor…" (HK9).

"…kendini daha iyi ifade edebiliyorsun. Her türlü yani konuşman olsun, farklı bir topluma girdiğin zaman…giremezdik yani … biz misafirin gitmesini beklerdik, öyle girelim. Çünkü konuşacak bir şeyimiz yok, hani bize ne onlardan veya ne konuşucam şimdi girsem veya hangi sohbeti edicem. Yani onu aştık. Belki hani yaştan dolayı da olabilir. Kooperatifle de olabilir yani. Bilemezsin insan büyüyünce biraz daha farklı düşünür ya hani." (HK11).

"…daha fazla konuşuyorsun çünküü senin hakkını savunuyorsun. Mesela bu yağ satılmadı, neden satılmadı? Ben istedim ama benim haberim yok. Sorumlu mesela sensin. Sen yağını sattın. Benim yağım duruyor. Yani böyle kendini savunabilirsin." (HK12).

"…mesela aklıma gelen bir şey olduğu zaman … kime sormam gerekiyo … Hanım'a mı işte? … Hanım filan şey yapacaktık, ne oldu ya da bir ürünün fiyatı değişti mi? Böyle olacaktı…ne yaptık. Bazen…soruyorum ona, kendisine…(gülerek) dilimin daha çok açıldığını hissettim (gülüşmeler). Yani eskiden hani bazı sorunları dile getiremiyordum hem ailede hem dışa doğru fazla hani kendimi savunamıyordum…içe kapanıktım ama şu anda…bir sorun olduğu zaman hemen dile getiriyorum…Kendimi…daha çok ifade edebildiğimi hissediyorum yani eskiye dönük olarak daha çok hani…" (HK13).

İçten gelen güç, çoğunlukla bireysel seviyedeki güce odaklansa da bu çalışmada kooperatif aracılığıyla elde edilen kazanımların ele alınması nedeniyle birey tek başına ele alınmamakta, örgüt içindeki bireyin güçlenme pratikleri değerlendirilmektedir. Bu kapsamda bakıldığında güç biçimi örgütsel gücü de yansıtmaktadır. Bunun yanında içten gelen güç ve psikolojik gücün birbiriyle benzerlikleri nedeniyle bu çalışmada ayrıca psikolojik güçlenme kategorisi oluşturulmamıştır.

5.4.5. Ekonomik Güçlenme

Bu kısımda, "Kadınlar, kadın kooperatifleri aracılığıyla ekonomik güçlenmeyi nasıl sağlamaktadır?" araştırma sorusuna ilişkin bulgulara yer verilmektedir. Ekonomik güçlenme, bu çalışmada "kadınların kadın kooperatifleri aracılığıyla ekonomik kazanım elde etmesi", "elde edilen kazanç üzerinde kadının söz sahibi olması" ve "geliri nerelerde kullanacağına karar vermesi", "ekonomik güçlenme sağlayan kadınların kooperatife katkıda bulunması", "elde edilen gelirin yeterliliği", "kooperatif öncesi alınan ekonomik desteklerin kooperatif sonrasındaki değişimi", "satın alma ve yatırım kararını verme" ve "aile içi ekonomik kararlara katılımdaki

değişim" ile ilişkilendirilmektedir. Bu kapsamda, katılımcı ifadelerine göre kodlanan hiyerarşik kod-alt kod modeli Şekil 5.26.'da gösterilmektedir.

Şekil 5.26. Ekonomik güçlenme (hiyerarşik kod modeli)

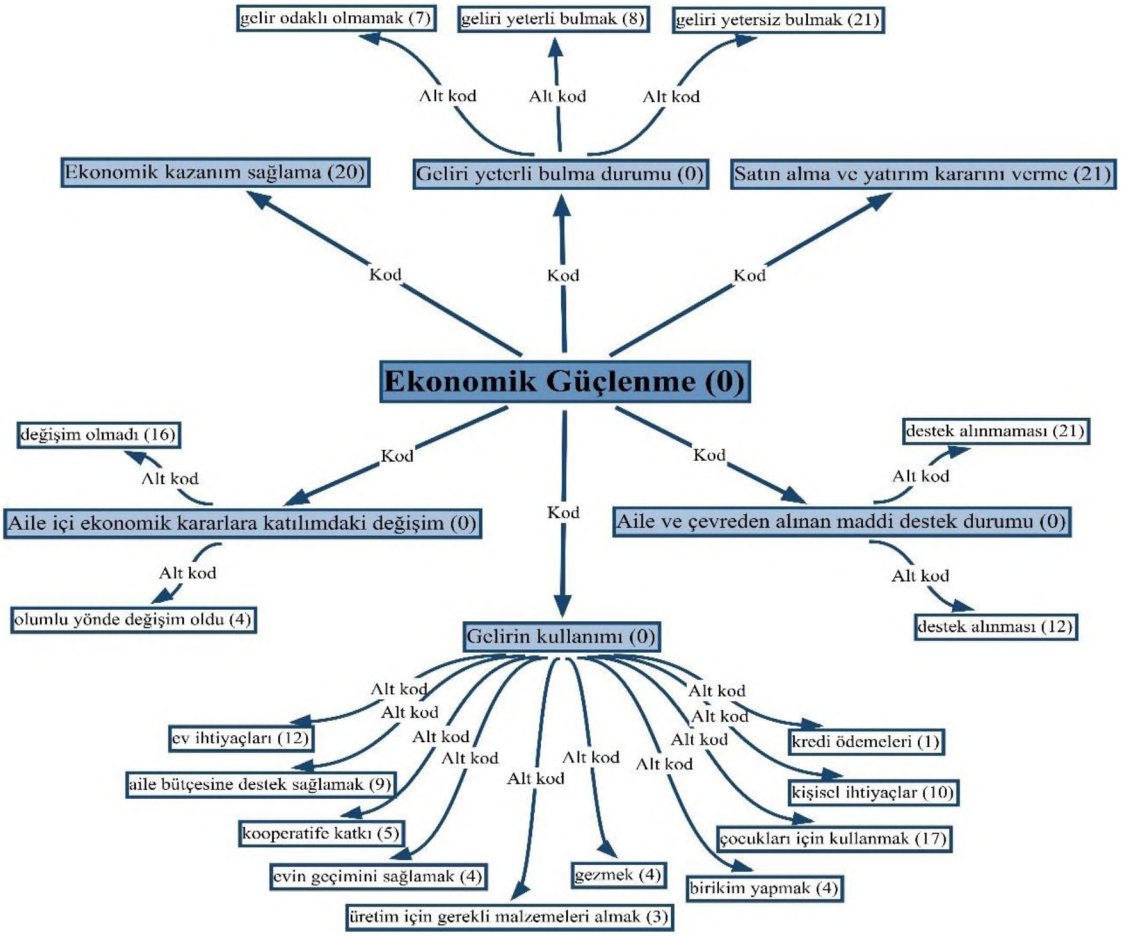

Ekonomik güçlenme kategorisi altındaki kod sistemi Şekil 5.27'de iki vaka modeli kullanılarak karşılaştırmalı biçimde gösterilmektedir.

Şekil 5.27. Ekonomik güçlenme (çoklu durum modeli)

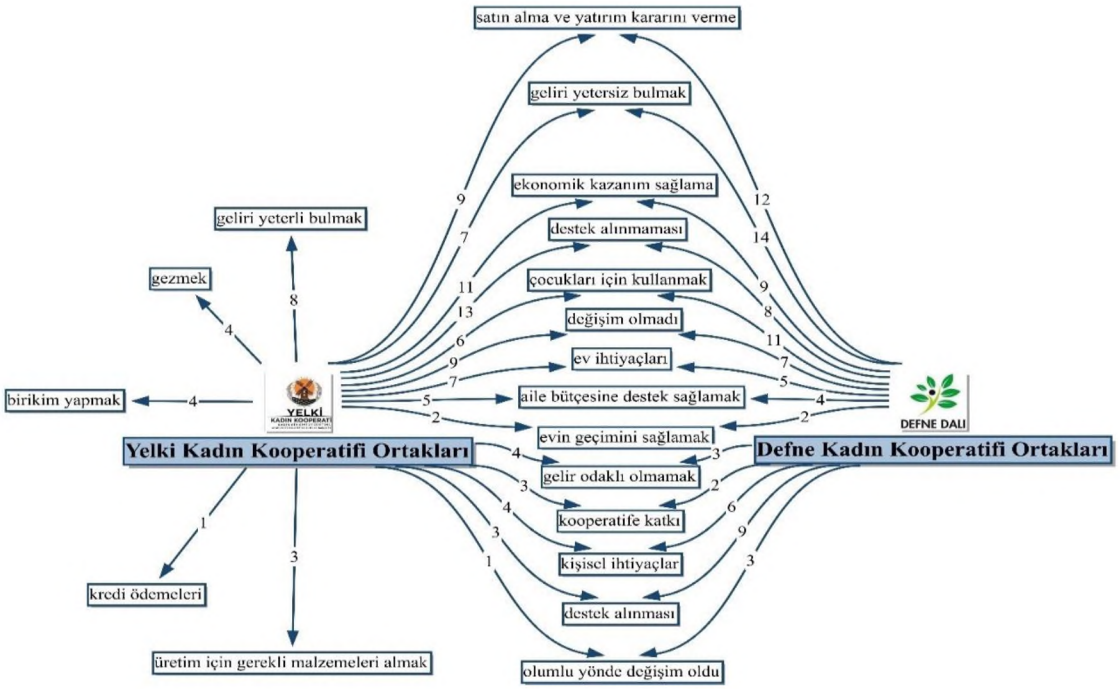

5.4.5.1. Ekonomik kazanım sağlama

Kooperatifteki ortakların bir kısmı yalnızca kooperatif sayesinde kazanç sağlamaktadır ve bazıları da emeğinin ekonomik karşılığını ilk kez kooperatif sayesinde almıştır. Kooperatif sayesinde çalışma yaşamına katılan kadınların kendilerini daha güçlü hissettikleri belirtilebilir. Katılımcılardan birisi, "…para kazanıyorsun…kendi ayakların üzerinde duruyor olduğunu bilmek, para kazanmak çok güzel bir şey tabi." (İK2) demiştir. Kadının ekonomik kazanım sağlaması gerektiğini düşünen katılımcı ifadeleri aşağıdadır:

> "Aslında çalışmalı kadın. Yani kontör parası olmuyor bazılarında. Bir şey alıyor üzerine çocuklarına alıyor. Neden kadın çalışmasın! Evde küçük çocuğu varsa olabilir ama çocukları büyüttükten sonra neden çalışmasın!...Bir de erkek yetmiyor ki! Bir kişi çalıştıysa yetmiyor. Yani ben tek başıma bahçede ekiyorum. Orada çalışıyorum. Lüks hayatım yok yine ancak geçiniyorum, zor geçiniyorum. Yani çocuğu varsa okula gidiyorsa nasıl geçinecek." (HK1).

> "…kesinlikle her kadın muhakkak çalışmalı. Her kadın muhakkak kendi parasını kazanmalı." (HK2).

> "…belirli, düzenli, aktif bir işimizin olması biz o o düşünceyle, o hevesle başladık kooperatife yani sevindik. Hatta neden? İşte benim belirli bir işim var, olacak ve eşimin cüzdanını beklemiyecem yani eşimin eline bakmiyacam kendim kazanacam, kendim harcıyacam, hatta bir sözümüz var yani 'bir kadının özgürlüğü cüzdanıdır' diye yani eğer sen çalışıp paranı elde ediyorsan istediğin şeyi alıp istediğin şeyi yaparsın, kimse sana karışamaz ama eşinden babasından falan alıyorsan o parayı hesap sorarlar sen ne yaptın, ne ettin, ne kadar aldın, niçin aldın? Değil mi? O yüzden işte o da özgürlükten bir şeydir yani kadının çalışması, kendi parasını kazanması. Ben genelde ondan yanayım yanii çalışıp kendim kazanmaktan yanayım." (HK11).

Kadının ekonomik özgürlüğünün olmasının kadının haklarını savunması açısından da gerekli olduğu belirtilmektedir. Kadın haklarını bilse dahi ekonomik güvencesi olmadan hakları savunması güçleşmektedir.

> "…ekonomik özgürlüğü olmayan kadına istediğiniz kadar haklarını anlatın. Haklarını savunacak bir yeri yok. Gücü yok. O nedenle kadının ekonomik özgürlüğünü emeğinin görünür kılınmasına ve onun ne denir? Onun ekonomi içerisinde yer almasını sağlamakla yükümlüyüz…" (İK5).

Kooperatif ortaklığının kadınları ekonomik yönden bilinçlendirdiği belirtilmektedir.

> "…ekonomik olarak mesela bi çoğu dünyadan bihaber yaşıyodu ama şu anda hepsinin bu konuda inanılmaz bilgileri var." (HSG1).

Kadınlar kooperatiften düzenli bir gelir elde etmediklerini belirtmektedir.

> "…ben sürekli yapmıyorum ya ortalama ne bileyim bazı olur üç beş yüzlük fazla bişey ayda bi kere denk gelir veyahut da 150-200 olur. Çünkü devamlı yapmadığım için. Pazara çıksam…" (İK3).

> "Pazarda hafta hafta değişiyor bizim fiyatlarımız. Bazen satıyoz, bazen satamıyoruz. Fiyat şu oluyor bu oluyor...Elde ettiğimiz gelir değişebiliyor ama normalde şu anda net brüt diyeyim yani 4000 lirayı buluyor…Haftada 1200 oluyor 1000 lira oluyor 850 lira oluyor, böyle şeyler oluyor. Bunun işte biraz diyelim 350-400'ü masrafa gidiyor yani…ayda net kalan para hemen hemen 2-2,5 milyar para kalıyor yani. Kalıyor. Allah bereket versin…" (İK8).

> "Bu hafta iki üç parça satabiliyosak öbür hafta dört beş olabiliyo. Mesela bizim sattığımız ürünler 20 lira 30 lira…olduğu için çok büyük para…kazanma gibi bir durumumuz yok… aylık dört kere zaten pazara geliyoruz yani ayda ne diyeyim bi de iki kişiyiz zaten paylaşıyoruz falan. Ne bileyim 200 falan diyeyim yani çok fazla para değil..." (İK14).

> "Yani kooperatif aracılığı ile bazı aylar hani diyeyim belli olmuyor. Düzenli bir gelirimiz yok tabii ki de…" (HSG3).

> "Belli olmuyor böyle bazen 800 bazen 500. Öyle." (HK1).

Sonuç olarak, kadınların kooperatife katılma nedenleri arasında ekonomik kazanım sağlamak bulunmaktadır. Kooperatifte düzenli ve sürdürülebilir bir gelir elde etmek henüz mümkün olmasa da kadınlar kooperatif sayesinde geçimlik ücrete erişmekte, sınırlı da olsa kaynaklara ulaşmak için fırsat yaratılmaktadır. Ekonomi hakkında bilgisi olmayan kadınlar, kooperatif sayesinde bilinçlenmektedir. Luttrell vd. (2007:2)'nin belirttiği gibi kaynaklara sahip olmak yanında kendi yetenek ve becerilerine uygun işler yapmaları da ekonomik güçlenmeyi göstermektedir.

Bu çalışmada, katılımcı ifadelerinden yola çıkarak, ekonomik özgürlüğü olan kadının kendi haklarını savunma açısından daha rahat eylemde bulunabileceği bulgulanmıştır. Kabeer (2009) ve Victoria Masabo (2015)'in görüşüne benzer biçimde ekonomik güçlenmenin olması kadının bağımsızlığını kazanması için gereklidir, bu

durum kadının adalet, eşitlik ve haklarını talep etmesine fırsat sağlar; yani bir insan hakları ve sosyal adalet meselesi olarak görülmektedir.

5.4.5.2. Gelirin kullanımı

Kooperatiften elde edilen gelirin nerelerde veya hangi amaçlarla kullanıldığına ilişkin bilgi alınmıştır. Yelki Kadın Kooperatifi ortakları gelirlerini "kredi ödemeleri", "üretim için gerekli malzemeleri almak", "gezmek amaçlı", "birikim yaparak kullandıklarını" belirtmişlerdir.

> "Benim, kredilerim oluyo, bişeylerim oluyo, onları ödüyorum işte." (İK15).
>
> "Burdan kazandığımı yine bunları yapmak için harcıyorum. Onun malzemelerini almak için harcıyoruz yani çünkü hani çok dolum dolum öyle büyük paralar kazanmıyoruz." (İK14).
>
> "…gezmeyi çok seviyorum. Azcık para biriktirdim mi biniyorum uçağa gidiyorum arkadaş gitçem dedim mi gezmeye gidiyorum mesela Kayseri, Istanbul, Zonguldak…" (İK8).
>
> "…ondan önceki senelerde hep altın yaptım (güler)." (İK12).

Her iki kooperatifin ortakları da "aile bütçesine destek sağlamak", "kişisel ihtiyaçlar", "ev ihtiyaçları", "çocukları için kullanmak", "evin geçimini sağlamak", "kooperatife katkıda bulunmak" gibi amaçlarla geliri kullandıklarını belirtmişlerdir.

> "Elimden geldiği kadar yardımcı olmaya çalışıyorum eşime. Olmadığında ya mutlaka cebimde bir şeyler oluyor. Ben de destek veriyorum…" (HK5).
>
> "…Birazını da aile bütçesine katkıda bulunuyorum…" (İK10).
>
> "…ben kendim harçlığımı çıkarıyorum. Yani ihtiyacımız olan bir şeyi alıyoruz…" (HK3).
>
> "…Bir yıllık çalıştığım parayı o zaman fiyatlar bu kadar daha pahalı da değildi. Bir yıl çalıştığım parayı biriktirdim, kendime bir araba aldım." (İK8).
>
> "…kazanırım koyarız ya eksik eve ne varsa eğer…" (HK4).
>
> "Evimizin ihtiyaçlarını görüyoz…ceyranımızı, suyumuz yatırıyoz." (İK4).
>
> "…hep bir anne önceliği çocuk çocuklarıdır. Çocuğum giysin, çocuğum yesin, çocuğum içsin bu hep öyle oluyor (gülerek)." (HSG3).
>
> "Oğlumun eğitiminde. 6500 lira her ay veriyorum. Özel spor okuluna gidiyor şu anda." (İK6).
>
> "…İşte ben de ailemin geçimi için kullandım…" (İK3).
>
> "…baba çalıştığı zaman para gönderiyor. Çalışmadığı zaman benim kooperatiften bikaç kuruşla ancak cep harçlığı diyeyim. Ekmek parası." (HK8).
>
> "Benim kendi işyerim var. Kooperatiften bir gelirim yok. Tam tersine ben oraya elimden geldiğince maddi-manevi destek veriyorum." (HSG1).
>
> "…onların gelirleri sağlanıp da bişey elde edilinceye kadar sağolsun arkadaşlar ablalarımız, elinde olan imkanı olanlar, işte bir yerde çalışmış emekli olmuş gönüllü bu iş için…" (İK3).

Kooperatiften elde edilen gelirin kullanımı kadının kendi tercihlerine bırakılmaktadır. Yani kadınlar kendi gelirlerini nerede kullanacaklarına karar vermekte, gelir üzerinde kontrol sahibi olmaktadırlar. Kadınlar geliri genellikle çocukları için kullanmaktadır.

5.4.5.3. Geliri yeterli bulma durumu

Kooperatif ortaklarının bir kısmı geliri yeterli bulduğunu belirtirken bir kısmı yetersiz bulmakta, diğer bir kısmı ise gelir odaklı olmadıklarını belirtmektedir.

Gelir odaklı olmadıklarını belirten katılımcılardan bazıları kazancı kooperatif için harcadıklarını, elde edilen gelirin kooperatife aktarıldığını belirtmiştir.

> "Ben ya bu atölyeyle ilgili bir kazanç oluşuyorsa da zaten onu buralarda harcıyoruz. Onu benim bir zaten öyle bir beklentiyle çalışmıyoruz burda. Dolayısıyla hani buradan hani benim artı bir kazancım yok ama benim yüklediğim artı bir kazanç var…Biz tekrar kooperatife, her şey orada kalıyor evet. Benim açımdan böyle." (İK5).

> "Yani. Damlıyor damlıyo. Biz kendimizden de takviye ediyoruz o kasaya yani öyle…" (İK16).

> "…kooperatife maddi anlamda ben çoğunlukla katkı koyuyorum. Bir proje başlattığımızda ya da paramız olmadığında işte ben emekli maaşımı koyuyorum. Sonra kooperatif para kazandığında o parayı geriye ödüyo gibi. Hani böyle götürdük ilk başlarda. Şu anda hani kooperatiften bir kazanımım, maddi olarak yok ama manevi olarak çok var." (İSG1).

> "...Kooperatif üzerinden düzenli bir gelir için çaba vermiyoruz…Bakış açım kooperatife bir gelir olması adına değil. Ha üretmek ya da hani bu kazancı eve sağlamak … miktarı küçük de olsa çok büyük bi etki çok güzel bi etki ama çok gelir odaklı düşünmüyorum kendi adıma." (HK7).

> "…kooperatif aracılığıyla başladım bu yola ve asla hani ne olursa olsun hiç para kazanmasam da … o benim için hani der bir evlat gibi diyelim ya da bir nasıl anlatayım bi bağlayıcılık var orda hem arkadaşlarla…" (HK7).

> "Benim kendi işyerim var. Kooperatiften bir gelirim yok. Tam tersine ben oraya elimden geldiğince maddi manevi destek veriyorum…" (HSG1).

Katılımcılardan bazıları kooperatiften **kazandıkları miktarı yeterli bulmaktadır**. Kooperatif olmasaydı hiç kazançları olmayacağı belirtilmekte ve gelir az olsa dahi yeterli olduğu söylenmektedir. Bir katılımcı diğer işlerle karşılaştırarak bu işte daha az yorulduğunu belirtmekte ve yaptığı emeğe karşılık bu işten iyi ücret aldığını söylemektedir. Buna ilişkin katılımcı ifadeleri aşağıdaki gibidir.

> "Ya yeterli, sonuçta kooperatif olmasa mesela o siparişler almazdık, hiç olmazdı elimizde. Kooperatifin sayesine üç beş tabi ki yeterli bana göre." (İK6).

> "Gelirimi Allah bereket versin, yeterli buluyorum." (İK8).

> "Yeterli." (İK9).

> "Geliri tabii ki yani sattığım kadar verdiğim ürünün karşılığını veriyo, değerini." (İK12).

"Yeterli buluyorum, evet evet." (İK14).

"Yaptığım emeğe karşı memnunum işte. Hayat şartları çok pahalı oldu ama gine de yok. Bi pazar günü mesela iyi bir para çıkıyoruz. Bi ev işine gitsek iki günde yoruluyoz zaten haşatımız çıkıyo, gine aynı parayı alıyoz…" (İK15).

"…Valla normal diyelim çünkü fiyat neyse öyle veriyorlar bize." (HK9).

Katılımcıların çoğu ise **geliri yetersiz bulduklarını belirtmişlerdir**. Yelki Kadın Kooperatifi ortakları pandemi sürecinde yeterince çalışamamış olduklarını; ürün maliyetlerinin yüksek olduğunu, ürünü uygun fiyatlara sattıklarını ve kâr oranlarının da düşük olduğunu; ev kirası, elektrik, su, doğalgaz gibi zorunlu ihtiyaçlara yapılan harcamaların olduğunu; Yelki'nin yeterince tanınmıyor olması ve reklam yetersizliği nedeniyle yeterli satış yapılmadığını belirtmişlerdir.

"…oturmuş olsa yeter, yeterin üstüne de çıkabilir aslında hani benim katıldığım daha tam oturuk değil işte vesaire pandemi dönemi." (İK3).

"Yetersiz tabi şu an için…Ürün…satış sitelerinde şurda burda internetlerde çok farklı ama biz burada kendimiz yaptığımız için ürünü de çok makul fiyatlardan satıyoruz... Ürettiğimizin üstüne çok az bir kâr payı koyup maliyetinizi çıkarıp ona göre veriyoruz yani." (İK4).

"…yetmese de yetiriyoz napalım (güler)… her şey pahalandı, yağ pahalandı, un pahalandı." (İK7).

"…Evim kira. Elektriğim, suyum, telefonum, doğal gazım (güler)." (İK11).

"…bu Yelki çok daha yeni olduğu için çok fazla da bir şey olmuyo, satış da olmuyo. Ya pandemi de var o da etkiledi ama şimdi biraz köyümüz dışarda…Çok çook reklama ihtiyaç var. Turlara ihtiyaç var…" (İK16).

"Çok kalabalık olmuyo, biraz sakin pazar. Satışlar biraz kalabalık olsa çok iyi olurdu da satışlar şu an sakin işte…Pandemiden önce de çok kalabalık değildi. Fazla tanınmıyor pazar. Önceden tezgah sayısı daha fazlaydı ama pazarı herhalde fazla tanımıyorlar…" (İK17).

Defne Kadın Kooperatifi ortakları ise kırsaldaki kadınların işletme binasına uzak olmaları nedeniyle yeterince üretim yapamadıklarını, kazancın giderler için yetmediğini, pandemi nedeniyle çalışamadıklarını, gübre ve mazotun pahalanması nedeniyle yeterince kâr elde edemediklerini belirtmişlerdir.

"Daha çok çalışırsak daha iyi olacak, evet. Çünkü biz az iş yaptığımız için pek yetmiyor…Hani daha çok, pratik çalışırsak yani işleriz burda ama orası uzak diye biz pek yapamıyoruz, arkadaşlar gibi çalışamıyoruz." (HK9).

"Ya şu an yetersiz bence gelir. Ama inşallah daha da fazla artacak bu gelir çünkü çalışamadık gerçekten pandemiden dolayı. Hani hareketsizdik yani fazla ürün de yapamadık. Her yer durmuştu çünkü. İnşallah daha fazla yani amacımız bu daha fazla kâr elde edebilmek, daha fazla kazanmak." (HK10).

"Çocuklarıma da daha iyi bakmam için benim için ideal dedim ama kazancı az değil mi? Az yani yetmiyor ya ne bileyim istediğim gibi değil…buradan bir şey alacaksın büyük bir şey işte güvenemezsin çocuğunu dershaneye göndereceksin bu işe güvenemem. Henüz güvenemiyorum…vallahi yani bu şekilde ne derler işte gelirimiz az çok az yetersiz buluyorum. Çok yetersiz. Yani hele hele bu zamanda yetmiyor yani burada çalışıyorsun bazen 4 saat, 5 saat, 6 saat. Yani günde 60 lira ne yapacak. Ya bir

şey alamıyorsun ki artık 100 lira ile bir şey alamıyoruz. Yani bizim burada saatimiz 10 lira…Yani biz bu binde bir yani 100 liraya çıkarmıyoruz. Binde bir genelde 50 lira 60 lira en çok 70 lira o da istisna." (HK5).

"…bütün yıl boyunca gübremi atıyorum zeytinime, sürüyorum da… mazot pahalı oldu, gübre de iki katı oldu. E benim emeğim, e bunu istediğim fiyata satmazsam cebimden ödemiş oluyorum. Ya bi kâr elde etmiş olmuyorum. İnsan kâr elde etmeyeceği bir şeye neden girişsin, değil mi!" (HK11).

Katılımcılardan HK1, "Yetmiyor, yettiği kadar idare ediyorum. Yine de Allah'a şükür bazı insanlar ayakkabıları yok, alacakları sobaları yok. Yani buna da şükür." (HK1) ifadesinde gelirin yetmediğini belirtmesine rağmen kendisinden daha kötü durumda olan kişilerle kıyaslama yaparak durumuna şükretmektedir.

Geçim sağlamak için çalışmak zorunda olduğunu, sadece eşin çalışmasının yeterli olmadığını belirten bir katılımcı, kooperatifte yeterli gelir elde edemediğini ancak kooperatifi çok sevdiği için bırakamadığını belirtmiştir.

"…Yani bu zamanda öyle kadın oturup kocasını bekleyemez. Çalışıp ona para versin hele hele çocuk okutuyorsa ya şu anda kızım üniversitede…Oğlum burada lisede. Ama dershaneye gönderiyorum. En azından oğluma aylık 1350 ödüyorum. E ben buradan çıkan aylıkta ben ödeyebilir miyim dershanesini? Ödeyemem. Bu yüzden yetmiyor. Ya çalışmak zorundayım yani başka yerde de çalışabilirdim. İş de arıyordum ama burayı o kadar sevdim ki bırakamıyorum. Para az çok (gülerek) ama yine de bırakamıyorum. Çalışmalıyım yani benim çalışmam lazım." (HK5).

Kooperatifin tek bir gelir kaynağı olarak yeterli olmadığı belirtilmektedir. Kooperatif yalnızca bir cep harçlığı olarak görülmektedir.

"…ailemden destek alıyorum. Yeterli olduğunu düşünmüyorum. Sadece bireysel dediğim gibi bazen bir kitap alacak kadar para geçiyordu elimize. Bazen daha fazlası…ama yok aile desteği olmasa yani kooperatif tek gelir kaynağım değil benim." (HK7).

"…bi cep harçlığı diyeyim. Büyük meblağlar değil de çünkü benim kızım dersaneye gidiyordu. Burdan merkeze kadar gitmek zorunda. Onun gidiş geliş masraflarını karşılıyordum cep harçlığını. Diğerleri de zaten biri Antakya'da okuyordu, biri burda Yeşilpınar'da. Ancak onlara bir cep harçlığı." (HK8).

"Yok valla yeterli değil aslında ama destek olur biraz. Başka yani bir şey yok. (HK12).

Sonuç olarak, bazı ortaklar tarafından kooperatiften elde edilen gelir yine kooperatif için harcanmakta, kendileri için kooperatife ortak olmak gelir elde etmekle bağdaştırılmamakta, gelirin kooperatif çıkarları için kullanılması tercih edilmektedir. Her iki kooperatifte de sosyal girişimci kadınların bu görüşte olduğu belirtilebilir. Bu görüşteki kadınların bir tanesi dışında diğerlerinin farklı yerlerden ekonomik geliri olduğu tespit edilmiştir. Kadınların bazıları kooperatiften yeterince kazanç elde edememesine rağmen kazancın yeterli olduğunu belirtmişlerdir. Bunun nedenlerinden

biri, kadınların en kötüsünü düşünerek elde ettiklerine razı olmalarıyla ilişkili görülmektedir. Diğer bir neden ise kadınların zaten yaptıkları işleri sürdürmeleri nedeniyle emeklerini değersizleştirmeleriyle bağlantılı olabilir. Geliri yetersiz bulduklarını belirten ortaklar ise bu durumu görüşme sırasında genellikle birden fazla ifade etmişlerdir. Kooperatifler, istedikleri geliri elde etmekte yetersiz kalmaktadır. Bunun nedenleri arasında dış kaynaklı sorunlar gösterilmektedir. Her iki kooperatifte de belirtilen ortak sorunlar ise maliyetlerin yüksek olması ve pandemi koşulları nedeniyle yeterince çalışamama olarak belirtilmiştir.

5.4.5.4. Aile ve çevreden alınan maddi destek durumu

Katılımcıların çoğu ailelerinden ve çevrelerinden maddi destek almadıklarını belirtmektedir. Katılımcıların bir kısmı ise babadan, anneden, kardeşlerinden, çocuklarından maddi destek aldığını belirtmiştir. Alınan bu destekler çocukların eğitimi, kira ödemesi, kişisel ihtiyaçlar, ev ihtiyaçları için harcanmaktadır. Kooperatife ortak olduktan sonra alınan desteklerde herhangi bir değişiklik olmamıştır. Bunun nedeni, kadınların kooperatif aracılığıyla yeterli ücret kazanamamalarından kaynaklanmaktadır. Bir katılımcı "…ihtiyacım yoksa almazdım hiçbir şekilde kesinlikle mesela…" (HK10) demiştir.

Yalnızca bir katılımcı kooperatif ortaklığı sonrasında kazancının artması nedeniyle aldığı desteklerde azalma olduğunu belirtmiştir.

> "Kooperatif sonrası tabii ki ben önceki yıllarımla şimdiki yıllarımı kıyaslarsak hocam tabii ki şimdi daha çok kazanıyorum tabii ki kooperatifin kattığı şeyler de var hocam mesela çevre kooperatifi tanıyan kadınlar, diğer yerden gelen sürekli gelip benden alışveriş yapıyorlar mesela … Hanım'ın misafirleri geliyor. Onun büyük bir katkısı var tabii ki. İşte kooperatif ortaklarımızdan alalım diyorlar kadınlar geldiğinde mesela diğer kooperatif kadınları falan tabii ki katkıda bulunuyor hocam." (HK6).

Sonuç olarak, kooperatiften elde edilen kazanç henüz aile desteğini etkileyecek düzeyde değildir. Kooperatif ortaklığı öncesinde destek alanlar destek almaya devam etmekte, benzer biçimde diğerleri üzerinde de herhangi bir değişim olmamaktadır.

5.4.5.5. Aile içi ekonomik kararlara katılımdaki değişim

Ekonomik güçlenmenin en önemli göstergelerinden biri de ekonomik kararlara katılımdaki olumlu yöndeki değişimdir. Kadının kendi kazancı üzerinde söz sahibi olması ve elde ettiği geliri dilediği gibi harcaması yani kadının gelirini kontrol etme yeteneği güçlenme göstergesidir. Kooperatif sayesinde kadınların bir kısmı aile içi ekonomik kararlara katılımda olumlu anlamda değişim yaşadıklarını belirtmiştir.

"…bu ürünün maliyeti nedir daha çok öğrendiğim, katıldığım şeyler oldu. Hani eşime ilk etapta diyelim ki yani bu ne olur tamam sen biliyosun. Bunu ben yaptım, veriyorum, sen sat işte ne olursa. Tabi sonra hesaplıyosun her şeyi inceden inceye. İşte domatesi şu paraya aldım. Peyniri şu paraya aldım. Hamuru şu para eder…şunu şöyle yaparsak ondan daha güzel kazanırız diye ben de fikir sunmaya başladım. Şunun maliyeti daha düşük…diyerekten. Tabi mutlaka katılımlarım farklılaştı, etkisi oldu." (İK3).

"Yani biraz biraz çok şükür tabii ki. Yani bir kadın parasını kazandığı zaman istediği gibi harcıyor. İstediği gibi evine yardım ediyor…" (HK2).

"Yani, tabi ki yarattı, tabii ki yarattı. Yani az da olsa bir para kazanabiliyorum. Mesela eşime verebiliyorum ya da çocuklarımın ihtiyaçlarını karşılayabiliyorum az da olsa yani bir kârım oluyor mesela." (HSG4).

"…fikirlerimi daha rahat sunuyorum hani mesela…şöyle yapsak daha iyi olur yani mesela diyelim eşimin…yanlış aldığı kararları…fikrimi sunarak mesela değiştirmeye çalışıyorum (gülerek)…Yapıyordum da hani şimdi daha fark daha çok birr…aydınlanma. Güvenim geldii, öyle işte." (HK13).

Bu çalışmada katılımcıların bir kısmı aile içi ekonomik kararlara katılımda herhangi bir değişim yaşamadığını, kooperatifin bu anlamda bir etkisi olmadığını belirtmiştir. Değişim olmadığını belirten kadınların bir kısmı kararları eskiden beri eşlerinin aldığını, bir kısmı kararları eskiden beri birbirlerine sorarak ortak aldıklarını, bir kısmı ise evdeki ekonomik kararları zaten kendisinin aldığını belirtmiştir. Kuklen (2019: 133), çalışmasında derneğe üye olmanın ailedeki ekonomik kararlara katılım üzerinde hiçbir etkisi olmadığını; Abay (2018: 96-97), çalışmasında üç kişi dışında diğer katılımcıların mikro kredi aldıktan sonra aile içi ekonomik kararlara katılımda herhangi bir değişim olmadığını beyan ettiklerini söylemektedir. Bu kadınların büyük çoğunluğunun daha öncesinde bir iş deneyimi olması ve para kazanmaları nedeniyle değişim olmadığı düşünülmektedir.

Sosyal girişimci kadın ise evdeki her bireyin ekonomik anlamda kendi kararlarını kendisi aldığını belirtmiştir.

"…Benim eşimle birazcık daha farklı bir hayatım var. O yüzden bizim ekonomik anlamda ortak kararlarımız yok. Ya mesela ben ekonomik olarak kendi kararlarımı kendim veriyorum. O da kendi kararlarını veriyor. Bizde ortak bir karar yok..." (HSG1).

Kooperatiften elde edilen gelirle satın alma ve yatırım kararlarını genellikle kadınlar kendileri vermektedir. Katılımcılar hane içinde genel olarak ortak kararlar aldıklarını ancak kendi kazançlarıyla ilgili kararları kendileri verdiklerini söylemiştir. Bu durum literatürdeki çalışmalarla benzerlik göstermektedir (Abay, 2018: 97; Kuklen, 2019: 131).

5.4.6. Sosyal Güçlenme

Bu kısımda, "Kooperatif sonrasında sosyal ilişkilerde ne gibi değişimler meydana gelmiştir? Kooperatif aracılığıyla hangi sosyal faaliyetlere katılınmakta ve sosyalleşme nasıl sağlanmaktadır?" araştırma sorusuna ilişkin bulgulara yer verilmektedir. Sosyal güçlenme, bu çalışmada kadınların kooperatif aracılığıyla sosyalleşmelerini ifade etmektedir. Kooperatif sonrasında sosyal ilişkilerde meydana gelen değişimler ve kooperatif aracılığıyla sosyal faaliyetlere katılım biçiminde ele alınmaktadır. Bu kapsamda, katılımcı ifadelerine göre oluşturulan hiyerarşik kod-alt kod modeli Şekil 5.28.'de gösterilmektedir.

Şekil 5.28. Sosyal güçlenme (hiyerarşik kod modeli)

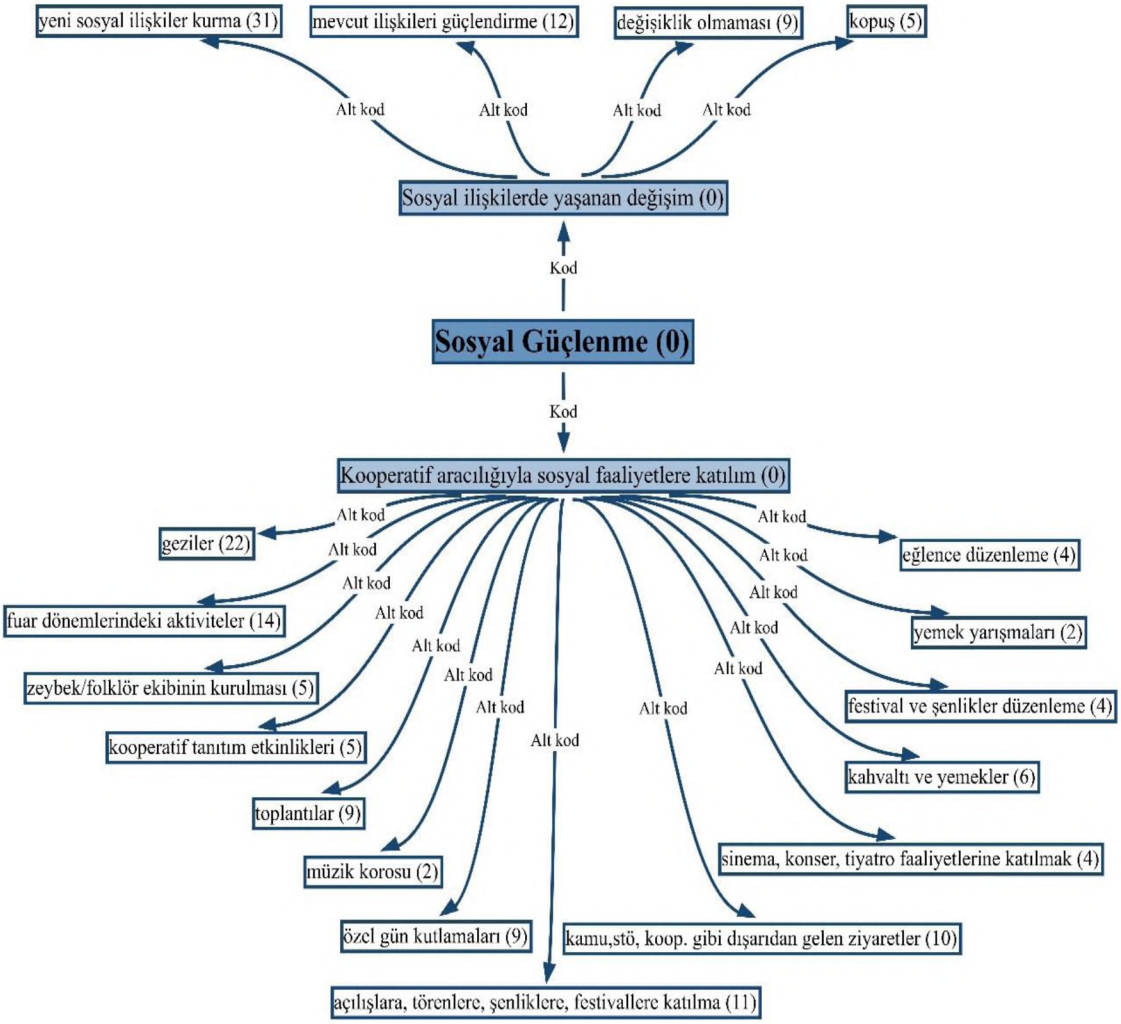

Her iki kooperatifteki katılımcılar da ortak oldukları kooperatif sayesinde daha çok sosyalleştiklerini belirtmişlerdir. Kooperatife giderek orada veya dışarıda

kooperatif ortaklarıyla sohbet etmek, vakit geçirmek ve kooperatif sayesinde evden dışarı çıkmak kadınları sosyalleştirmektedir.

Katılımcı HK9, "Kooperatif bir bahane. İşte bi toplantı oluyor beraber hepimiz birlik olup gidiyoruz bir araba tutup gidiyoruz oraya. Hani maksat hem onları görüp hem toplantılara katılmak için, evet." (HK9)" diyerek kooperatifin evden dışarı çıkıp sosyalleşmek için bir fırsat olduğunu belirtmiştir.

Daha öncesinde otobüsle bir yere gidemeyen bir ortağın kooperatif sayesinde dışarı çıkması ve aktifleştiğini belirtmesi dikkat çekmektedir. Katılımcı, "Yani daha ben dediğim gibi çok fazla dışarı çıkamıyordum. Hiç otobüse falan binmemiştim yani çok şey oldu, aktifliğim daha fazla oldu." (İK13) ifadesini kullanmıştır. Kadınların evden dışarı çıkarak kooperatife gitmek için yolda geçirdikleri süre bile kadınların sosyalleşmelerine katkı sağlamaktadır. Kadınlar kooperatifte birlikte çalışırken de sosyalleştiklerini söylemektedir.

Kooperatif aracılığıyla sosyal faaliyetlere katılım "toplantılar", "şenlik ve festivaller düzenleme", "kahvaltı ve yemekler", "geziler", "yemek yarışmaları", "folklör ve zeybek ekibinin kurulması", "kamu-STÖ-diğer kooperatifler gibi dışarıdan gelen ziyaretler", "açılışlara-şenliklere ve festivallere katılmak", "kooperatif tanıtım etkinlikleri", "müzik korosu", "sinema-konser-tiyatro faaliyetlerine katılmak", "eğlence düzenlemek", "özel gün kutlamaları", "fuar dönemlerideki aktiviteler" biçiminde kodlanmıştır. Sosyal ilişkilerde yaşanan değişimler ise "yeni sosyal ilişkiler kurmak", "mevcut ilişkileri güçlendirmek", "değişiklik olmaması" ve "kopuş" biçimindedir. Şekil 5.29.'da sosyal güçlenme kategorisine ilişkin iki vaka modeli yer almaktadır.

Şekil 5.29. Sosyal güçlenme (çoklu durum modeli)

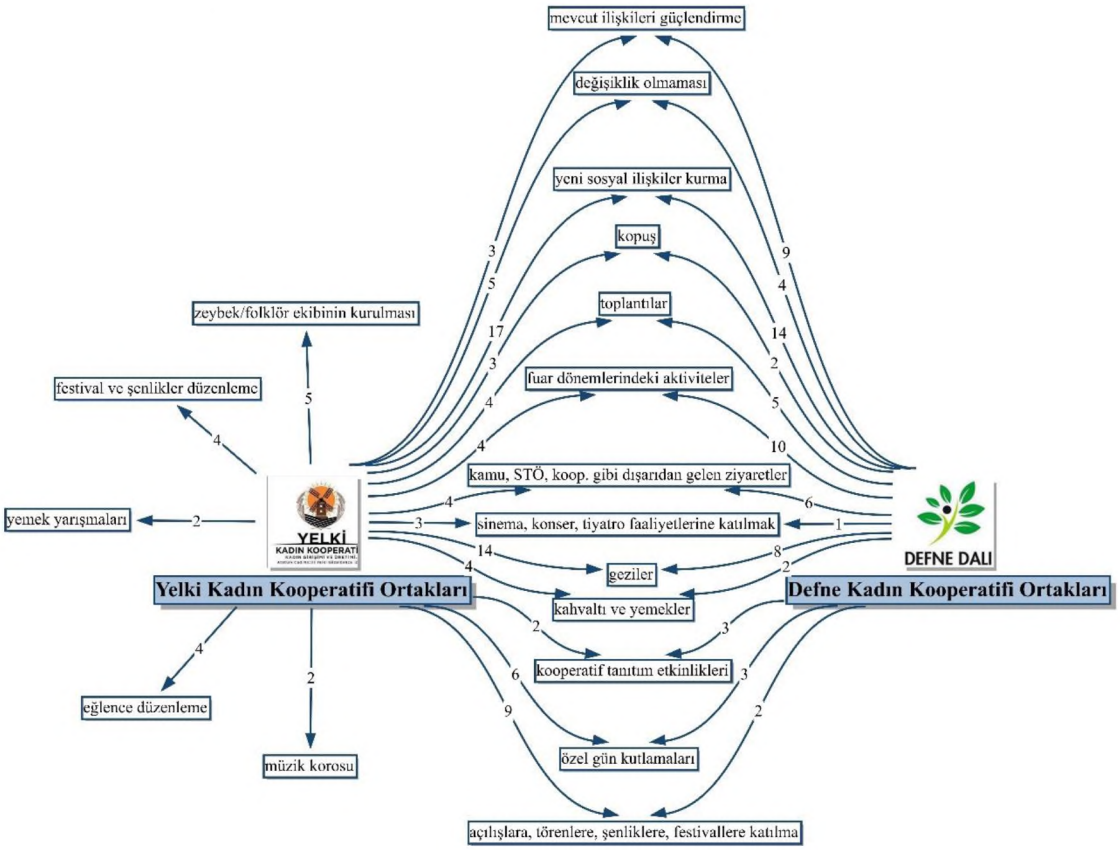

Şekil 5.29.'da görüldüğü gibi her iki kooperatifin ortakları da kooperatif tanıtım etkinlikleri, kahvaltı ve yemekler, geziler, özel gün kutlamaları, toplantılar, kamu-STÖ-kooperatif gibi dışarıdan gelen ziyaretçileri ağırlamak, açılışlara-törenlere-şenliklere-festivallere katılmak, sinema-konser-tiyatro faaliyetlerine katılmak gibi sosyal faaliyetlerin kendilerini sosyal anlamda güçlendirdiğini ifade etmişlerdir. Diğer yandan her iki kooperatifin ortakları da kooperatifin sosyal ilişkilerde değişim yaşamalarına neden olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca Yelki Kadın Kooperatifi ortakları, yemek yarışmaları düzenlenme/katılım, müzik korosu oluşturma/katılım, eğlence düzenleme, zeybek/folklör ekibinin kurulması/katılım, festival/şenlikler düzenleme gibi sosyal aktivitelerin kooperatif sayesinde olduğunu belirtmişlerdir.

5.4.6.1. Kooperatifte yapılan sosyal faaliyetler

Yelki Kadın Kooperatifi ve Defne Kadın Kooperatifi ortakları, kooperatif sayesinde çeşitli **gezilere katılmak**tadırlar. Yelki Kadın Kooperatifi ortakları İzmir ili içinde Selçuk Şirince-Efes gibi çeşitli gezilere katıldıklarını, bunun dışında Ankara, Çanakkale, Balıkesir Ayvalık, Muğla Akyaka-Marmaris-Köyceğiz gibi yurt içi

gezilere ve yurt dışında ise Yunanistan adalarından Samos'a gittiklerini belirtmektedirler.

> "Sonra hepsini aldık, Samos'a götürdük…Yunanistan'a gittik…Biyometrik fotoğraf ilk defa çekilip…pasaport alıp pasaport kuyruklarına girip en azından şurdan Seferihisar'dan bi Samos'a Yunanistan'a gittik. Bikaç gün kaldık orada…17 kişi. Zeybek ekibimizden de beş altı kişi gitti. Orada da Yunan ekibi ile gösteri yaptık birlikte. Ne keyifliydi yani ada ayağa kalktı. Alkışlayanlar, mutluluk, keyif birlikte kol kola." (İSG1).

Geziler, katılımcılar için hem kültürel aktivitelerin de yapıldığı öğretici hem de eğlencenin bol olduğu rahatlatıcı ve motive edici etkinliklerdir. Gezilere katılanlar, diğer insanlarla sosyal etkileşim içerisine de girmektedir. Kadınlar, kendilerini üretim-satış ve pazarlama anlamında geliştirecekleri ortamlara da giderek çeşitli fikirler edinmektedirler.

> "…Şirince'ye gittik iki otobüs. İşte köy meydanında zeybek oynadık. Çok kalabalıktı. Hiç tanımadığımız izleyicilerimizmiş, misafir müşteri kalabalık bir ortamda bize birisi çıktı 'ben tur firması sahibiyim' dedi. 'Sizi geziye götürcem' dedi. Alkışladık, sevindik. İki otobüs kadınlarımızla Şirince'ye gittik. İşte orada ne yapıyorlar ne ediyolar görsünler diye. Gözleme yediler, işte çay içtiler 'bunlar yapıyolarmış bizim neyimiz eksik biz de yaparız' dediler." (İSG1).

> "…çok seviyoruz gezmeyi, bir şeyler öğrenmeyi, oradaki kooperatif arkadaşlarımızla fikir alışveriş yapmayı bunları yapmayı çok istiyoruz." (İK13).

> "Hanımlar gezmeyi çok sever. Mesela geçen gün gene diyorlardı yaa ... bizi bir geziye götür (gülerek) havalar soğumadan. O tür etkinlikler de insanları çok güzel motive ediyo. Özellikle kadınların buna gerçekten ihtiyaçları var. Özellikle gezmeye. İşte bazı yerlerle konuşuyoruz, fiyat alıyoruz, şu kadar kişi geliyoruz, işte bütçelere uygun olmasına çalışıyoruz daha doğrusu. Kalabalık olunca indirim yaptırıyoruz. Tanıdıkların yerlerini daha çok tercih ediyoruz. Bu tür sosyal motivasyon etkinliklerimiz de var yani. Onlar da yapılıyor." (İSG2).

Her iki kooperatifteki ortaklardan da Anıtkabir'i hiç ziyaret etmemiş kadınlar için gezi düzenlenmiştir.

> "Ankara'ya gittik 10 Kasım'da Anıtkabir'i…hiç Ankara'ya gitmemiş Anıtkabir'i görmemiş kadınlarımız vardı. Belediyemizden araç istedik, Ankara'ya gittik. Bir gece kaldık. Anıtkabir'i gezdik, geldik." (İSG1).

> "Ben kooperatif sayesinde Ankara'ya gittim hayatımda ilk defa. Ya çok farklıydı benim için o gidiş. Çok mutluydum ben Anıtkabir'i gördüğüm için özellikle. Kooperatif sayesinde oldu. Belki şimdiye kalsa gidemezdim ya kendi bütçemle veya zamanım olmaz belki o açıdan. Sosyalleşme açısından kooperatif çok güzel bir şey…" (HK11).

Güzelbahçe Yelki yerleşim yerinin denize çok yakın bir konumda olmasına rağmen kooperatifteki geziler sayesinde ilk defa denize giren kadınlar olduğu belirtilmiştir.

> "…Hep birlikteyiz ama yani düşünün hiç denize girmemiş, ayağını paçasını şalvarını sıvamış kadınlar denizdeydi… Şöyle bizim senede bir kere burada denize girilirdi. Bi

> deniz bayramımız vardı 14 Ağustos'ta Yelki'de. Eskiden hani bizden büyüklerden de bahsediyorum…Evet tarımın da bitme şeyi. Tütünün bitme tarihi senede bir gün deniz bayramı olur, denize gidilirdi. Büyüklerimizin kültürü öyle idi. Ama tabi bizim nesilde biz hani her gün denizdeyiz." (İSG1).

Pandemi öncesinde sık sık gezi düzenlendiği, pandemi nedeniyle gezilere gidilemediği üzülerek anlatılmaktadır.

> "Önceden şu pandemiden önce gezilerimiz oluyordu. Yılda iki kere üç kere. Hepimiz şu an çok özledik..." (İK6).

> "Gezi mi? Şimdi hastalık olduğu için gidemedik. Çok gidiyoduk…" (İK7).

> "Yılda bir kere iki kere yani durum uygun olduğunda çünkü Covid yüzünden, pandemi yüzünden de şey oldu ama grup halinde gezilere de gidiyoruz şehir dışına." (İK9).

> "Geziler…pandemi öncesinde oluyordu. Pandemi bizi kooperatif olarak her şeyi duraklattı. Bir araya gelemedik, tam olarak ya da dışarıda mesafeli olarak şey yaptık." (İK12).

Defne Kadın Kooperatifi ortaklarından bazıları, Hatay'da yaşamalarına rağmen, kırsalda yer alan Turfanda köyüne ilk defa kooperatif sayesinde gittiklerini belirtmişlerdir. Kadınlar üretim yapmak, misafir ağırlamak veya toplantı yapmak amacıyla köyü ziyaret etmektedir.

> "Tufanda'ya hayatımda gitmedim bu kooperatif sayesinde Turfanda'ya gittik." (HK3).

> "Turfanda köyüne bir iki kere gittik ama iş için değil. Orada getiriyoruz zeytin yeşil zeytinn siyah zeytin. Evet bir ara toplantı orada oldu bir kere bilmiyorum niye gittik hani böyle ağaçları görmek için evet o oraya gitmiştik evet iki kere." (HK4).

Yurt içinde ortaklar için "kültürel geziler" düzenlenmiştir. Katılımcılar koza evine giderek ipek yapımı hakkında bilgi aldıklarını, tarım müzesini ziyaret ettiklerini belirtmişlerdir. Ayrıca kadınlar günü için belediyenin kendilerini gezdirdiği ifade edilmiştir.

> "Koza evine de gittik. Nasıl ipek yapılır? Yani gezdik oraları da gezdik, gördük, çok güzel bir şey yani." (HK10).

> "…kadınlar gününe gitmiştik oraya. Daha sonra belediye otobüsüyle yine bizi oraya gezdirdiler." (HK10).

> "İlk gezimiz mesela müzeleri gezdik tabii ki tarım açısından Hatay içindeki. Tıbbi aromatik bitkiler müzesini gezdik. Hani böyle müzenin olduğundan da haberimiz yoktu. Dün kursunu aldık, bu kursu veren hocamız…müzeyi de gezdirdi. Yani çeşit çeşit bitkilerin görselliği, tarihleri işte yağları bilmem ne ay çok muhteşem şey bi manzarayla karşılaştık ve tarım müzesi eskii aletleri, yani işte eskiden kullanılan tarım aletleri neydi nee onu da gezdirdi bize." (HK13).

Katılımcılar geziler sayesinde yeni yerler gördüklerini, ilk defa şehir dışına çıktıklarını belirtmişlerdir. Kooperatifte şehir dışına ekstra bir gezi düzenlememekte

ancak kadınlar, satış yapmak amacıyla fuarlara katıldıkları zamanlarda fırsat yaratarak gezmektedirler.

> "…gittiğimiz yerlere, gezmelere biz daha önceden gitmemiştik mesela. Kooperatif sayesinde buraya gittik…bi kaç yeri gezdik. O da iyi, bizim için iyiydi. Çok farklılıktı bizim…Kooperatif olarak…Adana fuarına gitmiştik, öyle çok güzel bir anıydı ki hiç unutamam…Ben pek fuarlara katılmadım, hep birlikte gitmiştik, çok iyi bir gün geçirmiştik…orda çok güzel bir anımız vardı otelde... Lüks bir otel, hiç gitmediğimiz bir yer. Kooperatif sayesinde oraya da gittik fuara da gittik başka birkaç yere katılmıştık." (HK9).

> "Fuarlara gittiğimiz zaman hocam gezme fırsatımız oluyor. Mesela en son Adana'daydık. Onda gezme fırsatımız oluyor fuar kapattıktan sonra işte akşamları çıkıyorduk ya yemeğe gidiyorduk işte öyle sosyal faaliyet (gülerek)…" (HK6).

> "Yani gerçekten hayatımdaki zaten ilk defa bu şekilde çıkıyorum. Ya evlisin, çocukların var…bir anne olarak hareket ediyorsun hani biz bunları yaparken hani hiçbir zaman şey olarak düşünülemiyo. Burdan ortamdan mesela evlenene kadar merkeze gitmek sıkıntıyken böyle bir ortamda ondan sonra böyle değişen ve gelişen ortamların içerisinde olmak güzeldi bizler için. Güzel bir etki oldu." (HK7).

> "Defne Kadın Kooperatif sayesinde İstanbul'a gittik biz. Global global lezzetler sanırım …'a gittik (lüks bir otelden bahseder). Orda yemekler Hatay'ın yöresel yemeklerini tanıttık…Yine çok güzel bir anı oldu bizim için. Daha önce hiç gitmemiştim mesela (heyecanla anlatır). Hıhı hiçç gitmemiştim mesela ya hayal bile edemezdim yani oraya hani bu iş olmasaydı Defne Kadın Kooperatifi olmasa orda işim ne benim mesela. İşim yok benim orda. Çok güzel, çok iyi arkadaşlarla tanıştık. İyi arkadaşlar edindik. Ya çok güzel bir şey yani…Bir de Adana'ya götürdüler bizi, fuar vardı. Adanaya da gittik, İskenderun'a da gittik…Biz İstanbul'a gittik mesela diğer arkadaşlar Antalya fuarına gitti. Diğer arkadaşlar Antep'te mi fuar oldu? Yani …Hanım ona göre ayarlıyor mesela. Kimseye kırmayacak şekilde. Her arkadaşımızı ayrı bir yere götürüyor…dönüşümlü bir şekilde." (HK10).

Bu kapsamda ortaklar, **fuar dönemlerinde çeşitli aktiviteler** yapmaktadır. Fuar aralarında çay-kahve molaları, farklı kooperatiflerle kaynaşmak, kendi aralarındaki sohbetler kadınları sosyalleştirmektedir.

> "Hem sosyalleşiyoruz, dışarı çıkıyoruz, başka insanlarla tanışıyoruz. Ordaki kooperatiflerle tanışıyoruz, arkadaşlık kuruyoruz. Çok güzel bir şey bence bu." (HK10).

> "Bir sürü hani iletişim kuruluyor, mesela bunuu ... Hanım daha çok yaşadı. Bir sürü fuara katılarakk…Geçenn ... arkadaşımız yanıma gelmişti. İşte meselaa şeyden bahsetti bana…kozalak şurubunuu…gittiği bir fuarda bi bayan satıyoo, kendisi üretiyor, ...'ya nasıl yapılacağını…anlatmış onaa. Arkadaşımız da yapmaya başladı ve onun öksürüğe iyi geldiğini, rahatlattığını. Ya bunu sen nerden öğrendin, yani bu tür şey, bu tür bii ortamlar sayesi. Böyle güzel katkıları var." (HK13).

Sinema, konser, tiyatro gibi faaliyetlere katılmak bazı katılımcılar için yalnızca kooperatif sayesinde olabilmektedir. Katılımcı HK13 fuarlarda konserler, tiyatrolar, defileler gibi aktivitelerin olduğunu ve kooperatif sayesinde onlara katılabildiğini belirtmiştir.

> "Kendimiz maalesef şu ana kadar katılamadım (gülerek). Ama hani buuu işte gidilen fuarlarda konserler veriliyor, tiyatrolar vaar, defile bile yapılan şey arkadaşımız ekim

ayında Antalyaa fuarı vardı orda defileden tutun, konsere kadar bir sürü aktivite vardı…kooperatif sayesinde onlara katılım sağlıyoruz vee yanii iyi geliyor bize yani giden arkadaşlar bütün bu aktiviteleri yaşadı." (HK13).

Kooperatif ortaklığı sonrasında kendisini daha özgür hisseden kadın, çocuklarını alıp belediyenin düzenlediği etkinliklere rahatça katıldığını ifade etmektedir.

"…daha özgürce katılabiliyorsunuz, çocuklarınızı alıp gidiyorsunuz. Ya eskiden yapıyorduk da şimdi şöyle bir şey şimdi gidecek miyiz ne yapacağız? (ses tonu boşvermiş biçimde). Çevreden kaynaklı öyle bir şey oluyordu. Ne işiniz var, ne yapacaksınız? Üstünde bir müzik topluluğu falan mı gelmiş ama yok! Sonra bizim Yeşilpınar Belediyesi baya konserler falan hazırlamaya başlamıştı yaz aylarında. Sürekli gidip geliyordum, (gülerek) baktık, sanatçılar bizim buraya kadar gelmişler biz niye gitmeyelim. Öyle başladı, öyle devam etti." (HK8).

Bu tür etkinliklere kooperatifle birlikte de katıldığını belirten katılımcılardan bazıları pandemi nedeniyle sosyal etkinliklerin azaldığını, öncesinde tiyatro ve konserlere gidildiğini belirtmiştir.

"…bir süre katıldım, tiyatroya gittik, gezilere gittik ilk kurulduğu senelerde. Zaten şu an pandemi olduğu için iki yıldır pandemi var. Hiçbir aktifliğimiz olmuyor. Sadece ortaklarımız pazarlara gidiyor geliyor o kadar yani çok fazla aktifliğimiz yok." (İK13).

"Tiyatroyu çok severim. Pandemiye kadar katıldık hepsine. Zaten burda Güzelbahçe ilçesinde hemen hemen her hafta, her ay tiyatrolar var. Gideriz, kimisi ücretli olur, kimisi ücretsiz olur, tiyatroya gideriz. Konserler yani iki yıldır pandemiden dolayı pek gidemedik açıkçası. Sadece festivallerdeki konserlere gittik…pandemiden öncesine kadar hepsine katılmaya çok çalıştık. Çok da severim. Ama iki yıldır da şöyle geriye dönüp baktığımda üçtür beştir gittiğimiz." (İSG1).

"Belediyenin şöyle bir şey olmuştu. Mazlum Çimen gelmişti mesela. O tür konserlere bak gittik, unutmuşum. Kooperatif olarak gittik oraya. Hem ücretsiz de konserler zaten. İnsanları maddi olarak sıkıntıya da sokmuyo. Biliyorsunuz, kimse artık çok fazla para da harcayamıyo bazen. O tür şeylere gidiyoruz mesela kooperatif olarak katılıyoruz. Konserlere gidiyoruz. Özellikle belediyenin yaptığı şeyler daha ücretsiz olduğu için daha çok tercih ediliyo. Onlara gidiyoruz." (İSG2).

Kadınların sosyalleşmesi, yapılan **toplantı**larla da ilişkilendirilebilir. Kooperatif sayesinde İzmir Büyükşehir Belediye Başkanı ile, diğer kadın kooperatifleriyle görüşülüp sosyalleşildiği belirtilmiştir.

"…kooperatifin sayesinde …İzmir Büyükşehir Belediye Başkanıyla Sığacık'ta bir toplantımız oldu, kooperatif toplantısı. Yoksa hani gidip de bir belediye başkanın yanında oturmak mümkün değildi yani evde oturan bir insan olsam ama kooperatifin sayesinde gittik orada konuşmamız oldu." (İK6).

"Toplantılar oluyo, geliyola. İki üç hafta öncesi yüz kişiyi kahvaltıya davet etti ... ablan. Bütün kooperatif başkanlarını. Vallaha yüz kişi geldi. Ege, egeden geldiler. Kooperatif başkanı geldiler." (İK7).

"Zoom'dan ... görüşmeler yaptık görüştük başka yerlerde diğer kooperatif arkadaşlarıyla. Aynen toplantı yaptık böyle telefon üzerinden. O da güzeldi." (HK11).

Katılımcılardan birisi, "…birçok toplantıya katılıyoruz. Sosyal hem eğitici toplantılara." (İK11) diyerek toplantıların eğitici ve sosyalleştirici yönüne dikkat çekmiştir. Toplantıları sosyalleşmek için bir araç olarak gören diğer katılımcılar da "sosyalleşme adına bazen toplantılar oluyor…" (İK12), "sosyal faaliyetler mesela toplantılar" (HK6) ifadelerini kullanmışlardır.

Kooperatiflerde 29 Ekim bayramı, kadınlar günü kutlamaları, kuruluş yılı eğlenceleri, doğum günü kutlamaları, Yelki'nin kurtuluş yıl dönümü gibi **özel gün kutlamaları** da yapılmaktadır.

> "Yarışmalar, yarışmaya da katılmıştım bu arada gerçi buranın şenlikleri, … yemek yarışması olmuştu. Bolu'dan ustalar gelmişti işte Yelki'nin kurtuluş zamanıydı sanırım." (İK4).
>
> "Biz burada böyle etkinlik yapabiliyoruz bazen. İşte bir gün kadınlar günü düzenledik böyle. Kooperatiften de gelenler oldu. Herkes katıldı. Kadınlarla birlikte burada bir çay içip iki sohbet edip birlikte zaman geçirdik. Yani birlikte olabileceğimiz her yerde olmaya çalışıyoruz elimizden geldiğince." (İK4).
>
> "Yani mesela bir kadınlar günü oluyo, belediye başkanı kadınlar gününü kutluyo. Biz kooperatif olarak gidiyoruz. Ya o şekilde faydaları var tabii ki…Özel günlerde mesela kutlamalar yapılıyordu. Belediye başkanı bizleri çağırıyordu. E şimdi pandemiden dolayı hepsi gitti diyebilirim yani." (İK6).
>
> "Mesela burda aktiviteler oluyor. Kuruluş yıllarında eğlenceler falan yapıyoruz." (İK10).
>
> "…Traktör önde, arkada kooperatif arkadaşlarımız pankartlarla, pankartlar eşliğinde. İşte burada bize bando takımı karşıladı. Çok güzel. Birinci yılımızdaydı." (İK13).
>
> "Mesela en son 29 Ekim'de kooperatif adına çelenk koyma töreni vardı. Ben gidemedim ama kooperatif üyelerimizden büyük olanlar onlar katıldı." (İK10).
>
> "Sertifikalarımızı aldık, çok güzel günler geçirdik, sonra 29 Ekimlerde yürüyüşler olduu…" (İK12).
>
> "Valla çok güzel anılar oluyo hep doğum günleri oluyo, sürpriz yapıyoruz başkanımıza. Bi hazırlık yapıyoruz, bi bişeyler. Hep böyle güzel, mutlu geçiyo." (İK16).
>
> "Kadın kooperatifi meselaa kadınlar gününde de yine etkinlik yapıyor oraya da gidyoruz. Sağ olsun Defne Kadın Kooperatifi sayesinde hediyeler de alıyoruz." (HK10).
>
> "Pandemi öncesi dönemi çok çok güzeldi. Pandemi öncesi dönemi 8 Mart'ta da bir şeyler yapabiliyorduk ama belediye destekli ama bir başımıza. İşte Ticaret Odası, şey Ticaret İl Müdürlüğü ile beraber yapabildigimiz şeyler oluyordu." (HSG2).

Yelki Kadın Kooperatifi ortakları, kooperatif öncesi hazırlık döneminde **zeybek/folklör ekibi** kurmuşlardır.

> "…Yurt dışına bir gezi yapmıştık. Arkadaşlar orda adada folklör oynadık Yunan adasında. Türk zeybeğini oynadık." (İK11).
>
> "…mesela zeybek ekibinin kurulması da onları çok aktifleşti. Hemen bi şeyde, bi toplantıda bile ekip hemen çıkıp oynuyor falan. Yani bu tür şeyler insanları çok motive ediyor." (İSG2).

Kooperatif ortakları, müzikle de ilgilenmektedir. Ortaklar tarafından kurulan yaklaşık on kişilik **müzik korosu** ise kooperatifin görünür olmasını sağlamaktadır.

> "Müzik çalışmamız vardı. Koro kurmuştuk hatta ben de vardım (gülerek). Pandemiden dolayı…Valla on kişi vardı herhalde. Festivalimiz vardı, orda söylemiştik." (İK2).

> "…Yunanistan'a gittik orda da…bizim o öğrendiğimiz Yunanca şarkı çaldı ve biz de çıktık orda söyledik. Ve dediler bize o kadar İzmir'den geliyorlar buraya, hiç sizin kadar eğlenceli olmamıştı böyle dediler." (İK2).

Yelki Kadın Kooperatifi'nde **müzik ve oyunların da olduğu çeşitli eğlenceler** düzenlenmektedir. Bir katılımcı, yöresel üretici pazar yerinde de müzik açıp oynadıklarını belirtmiştir. Pazar yerinde yapılan bir görüşme sonrasında ise bu durum uygulamalı olarak gösterilmiştir.

> "Eğlencelerimiz oluyo, bazen kendi kendimize müziklerimizi açıyoruz, oynuyoruz burda." (İK10).

> "...Geçen sene yaptık onu. ... Hanım orayla organizasyon yaptı. O restoranın tamamını kapattık. O kadar kalabalıktı yani. Eğlence yaptık. Şarkıcı da geldi, oynadık, zıpladık, eğlendik, yedik, içtik (gülerek)." (İSG2).

Kooperatif ortakları **açılışlara, törenlere, şenliklere ve festivallere katılmak**tadırlar. Yelki Kadın Kooperatifi ortakları, zaman zaman çeşitli açılışlarda halk oyunları oynamak için çağrılmakta, festivallerde jüri üyeliği yapmakta ve protokolde yer almaktadır.

> "Açılışlarda, bazı şeylerde ekibi çağırıyolar mesela. Gelir misiniz, davetlimiz olur musunuz diye işte efe oyunu oynar mısınız diye halk oyunu falan oynuyorlar." (İK3).

> "... ablanı seçtiler jüri üyesi diye. Altın verdi orda. Yörüklere onu da oranın başkanı çok samimi arkadaşı yani. Çok seviyola…Çok eğlen yani bayıldım yani, bayıldım, çok güzel. Çamların içinde çam kokusu miss gibi." (İK7).

> "Resmî açılışlarda grup olarak arkadaşlar gidiyolar, çelenk gönderiyoruz. Orada katılımcı olarak gidiyolar, protokolde yer alıyorlar." (İK9).

29 Ekim bayramına katılan bir katılımcı, tören alanına gitmenin kendisine lise yıllarını hatırlattığını söylemiştir. 29 Ekim'in alan araştırması sürecine denk gelmesi nedeniyle bu etkinliğe araştırmacı da katılmıştır.

> "Diğer türlü evde oturuyordum. Yani bunalıma girebiliyordum çok kaygı yaşıyordum oğlumdan dolayı. Kafamı da dağıtabiliyorum burda şimdi. Mesela bi tören alanına gitmek benim için lise yıllarına geri döndüm en azından. Güzel benim için." (İK6).

Defne Kadın Kooperatifi ortakları da kooperatif sayesinde çeşitli etkinliklere katıldıklarını belirtmişlerdir. Katılımcılar, "Sosyal Kooperatifçilik Treni"ni karşılamaya gittiklerini belirtmişlerdir.

"…tren vardı, sosyal tren galiba…Onu da karşılamıştık. İskenderun'a gitmiştik ya bir sürü etkinliğe katıldık yani kooperatif sayesinde. Çok güzel deneyimler oldu bizim için." (HK10).

"…sosyal kooperatif treni diye bir uygulama var…İskenderun'dan geçecekti, onu karşılamaya gittik. Vali yardımcısından tutun bir sürü işte yani ünlü kişiler vardı kooperatif, kooperatifimiz de davetliydi başka kooperatifler de. Orda hem stand açtık hem İskenderun'da sosyal treni karşıladıktan sonra üniversiteye de bir işte toplantı oldu. Toplantıya da katıldık, o da güzel bir yani bir geziydi." (HK13).

Yelki Kadın Kooperatifi, sosyal faaliyet olarak **festival ve şenlikler düzenlemek**tedirler. Yılda birkaç defa yaptıkları bu tür aktivitelerdeki amaç, dışarıdaki insanların yöreye gelmesini sağlayarak hem tanıtım hem de ürün satışı yapmaktır.

"…Sosyal faaliyet olarak şey senede bir kere iki kere festival düzenliyoruz pazar günleri." (İK1).

"…biz kendi aramızda…Mesela…eylül ortasında yaptık. Darı festivali yaptık. Darıları haşladık…Biz kendi kendimize eğleniyoruz…şenlik gibi yapıyoruz. Ondan sonra misafirlerimizi çağırıyoruz...pazar günü…kahvaltıdan sonra ağırlık çöken aileleri festivali duyunca bir şenlik var diye…muhitimize çekmek amaç."

"Festivaller yapıyoruz…" (İK5).

"Kooperatifimizde iştee mesela köy, burada şey festivaller falan yapıldı. Çok güzel ürünler yaparak ne bileyim fava gibi falan köyün kendi gıdasıyla herkese ikramlar yapılıyo…" (İK16).

"Şu anda bir şey yok ama mayısın sonunda ya da haziranın başında yine bir şenlik yapalım diyoruz. Yöresel pazar için, köylü kadınlar için ve Yelki için bir şenlik, festival yapalım diyoruz. İşte ressamlar ya da sanatçılarla hep birlikte organize etçeğimiz bir şenlik, festival gibi bi şeyler düşünüyoruz. Üç dört kez yaptık… Şu anda biraz pandemiden dolayı sönük geçiyor ama iki yıl öncesine pandemi öncesine kadar her yıl bir festival, etkinlik, şenlik, sanatçılar, ressam grupları hepsiyle birlikte çalıştık. Herkes de hem motive oldu, hem moral oldu, çok hoşlarına gitti, keyif aldılar. Keyif alırken para kazandılar falan bir bütün haline geldik." (İSG1).

Kooperatiflerde düzenlenen **piknik, kahvaltı ve yemek gibi organizasyonlar** da kadınların bir arada olup sosyalleşmesine fırsat yaratmakta, kadınların motivasyonlarını artırmaktadır.

"Beraber toplanıp bir yemek yeme şeyi de var yani. Bizim kooperatifimizin orda, Yeşilpınar'da. İşte bi toplanıyoruz. Sadece sohbet etmek, toplantı şeklinde yapıyoruz. Yemekler yapıp eğleniyoruz, konuşuyoruz, sohbet ediyoruz." (HK11).

"İşte kahvaltılarımız oluyodu. Beraber olmak için elimizden gelen çabaları gösteriyorduk." (İK13).

Kooperatif ortakları **kamu, sivil toplum örgütleri, diğer kooperatifler gibi dışarıdan gelenleri ağırlamak**ta ve çeşitli organizasyonlar yapmaktadırlar.

"…Bi gün geldim. Ödemiş'ten mi biyerden gelmiş bayanlar, buranın kooperatif şeyi için. Bi de evden ben mantı yaptım bi de kek yaptıydım onlara. Vaktim vardın, getirdim. Mantıyı da çok beğendiler artık. Çıratma yoğurtladık ettik yidiler. Çok

memnun kaldıla. Bi de kek de yapmıştım, keki de beğendiler. Kestik bi dilim. Bi de mantı yaptım işte onlara getirdim. Ağırladık, gittile." (İK15).

"…birkaç kooperatifle tanışmıştık. Bize yine gezmeye gelmişlerdi. İki kooperatifi biz burda ağırlamıştık köyümüzde misafir…Burdan Hatay'dan değil. Biri Antep'den gelmişti bize. Öbürü de bilmiyorum nerden. İki kooperatifi biz burda ağırladık." (HK9).

"Ne tür sosyal faaliyetler gerçekleştiriliyor yani başka kooperatiflerin veya kurum ve kuruluşların veya vakıfların desteği ile işte…eğitim gibi programlar olunca biz bir araya geliyoruz. O bir araya gelmemizi de sosyal bir aktiviteye çevirebiliyoruz. Ya da Rotarylerle mesela bir etkinlik yaptık…Biz onları ağırladık gibi oldu ama onlar gittikten sonra yine tadını çıkaran biz olduk. Çünkü onları güzel ağırladık, program çok güzel geçti. O bizim bir başarımız da sonrasında oturduk başarımızı kutladık." (HSG2).

Kooperatif ortakları, kooperatiflerini tanıtmak için çeşitli etkinlikler düzenlemektedir. Bu kapsamda her iki kooperatif de sosyal medyada aktif olmayı önemsemekte, çeşitli fotoğraflar ve videolar yayımlayarak reklamlarını yapmaktadırlar.

5.4.6.2. Sosyal ilişkilerde yaşanan değişim

Kadınlara kooperatife ortak olduktan sonra sosyal ilişkilerinde ne gibi değişimler olduğu sorulmuştur. Katılımcıların çoğu yeni sosyal ilişkiler kurdukları ve mevcut ilişkileri güçlendirdikleri üzerinde dururken; bir kısmı kooperatif sonrası bu anlamda herhangi bir değişiklik yaşamadıklarını, birkaç kişi ise kooperatif sonrası aile ve çevrelerini ihmal ettiklerini belirtmişlerdir.

Kooperatif sayesinde **yeni sosyal ilişkiler** kurduklarını belirten katılımcılar belediye başkanı, il tarım müdürü gibi kamu yöneticileriyle tanışmışlardır.

"…sosyalleşiyorsun işte daha sosyalleşiyorsuuuunnn işte ben normalde hiçbir şekilde tarım il müdürünü tanımazdım mesela. Burda şey yaptık tanıştık dediğim gibi ona göre belediye başkanlarıyla, eşleriyle tanışıyorsun. Yani sosyalleşmeme çok büyük etkisi oldu." (İK1).

"Benim görmediğim bilmediğim kişilerle tabii ki sağladı...Tabii ki. Mesela bi tarım il müdürüyle ben hiç bir araya gelmemiştim (güler)." (İK2).

"Kooperatifle ilgili bir yerlere gittiğimiz için oralarda değişik ortamlarda belediye başkanlarıyla ağaç dikmeye, zeytin dikmeye de gittik. Ondan sonra ne bileyim pazarda belediye başkanıyla veyahut yerinde ziyaretlere giderek öyle bi ortamlara girmiş olduk bunlar yapmadığım şeylerdi daha evvel." (İK14).

Kooperatif, kadınların sivil toplum örgütleriyle tanışmalarına da vesile olmuştur.

"…kooperatifleşme aşamasında işte Atatürkçü Düşünce Derneği olsun, ne bileyim Türk Sanat Müziği topluluğu olsun belediyenin işte GÜLDER dediğimiz…(Güzelbahçe Kültür, Çevre Ve Güzelleştirme Derneği'nden bahseder). O derneklerle

iletişim içine geçildi. Evet, başka sosya sivil toplum kuruluşları ile iletişim yolunu açtı…" (İK9).

"…Kadın Emeğini Değerlendirme Vakfı var, Sabancı Vakfı var. Mardin'de bi kooperatif var. Antep'te var, Maraş'ta var, bizim burda iki kooperatif daha açılmıştı. Samandağ vardı bi de bitane adını unuttum." (HK8).

"…Rotary ekibiyle bu vesile ile tanıştım. Rotaryanlarla, Slow Food'la bu yolla tanıştım. Birçok dernekle bu yolla tanıştım. Birçok yerle tanışmama vesile oldu. Çok çok farklı insanlarla bir araya gelmemi sağladı kooperatif." (HSG1).

"…Türkiye'nin her yerinden diyebilirim şu an (gülerek)…Şu an üç yıl önce tanıştığım Antalya'da tanıştığım Çiçeklerin Özü diye bir kooperatif onlarla hâlâ görüşüyorum." (HSG3).

Kadınlar, fuarlarda vd. stant açtıkları satış yerlerinde birçok kişiyle tanıştıklarını, yeni arkadaşlar edindiklerini belirtmişlerdir.

"…arkadaşlarımız daha çoğaldı (gülerek). Çok sosyal faaliyetlere katıldık (gülmeye devam eder). İştee ne bileyim Mavişehir'e gittik hep beraber orda da tezgah açtık. Orda oranın halkından çok kişi tanıdık, çok değişik insanlar tanıdık, işte ne bileyim, dediğim gibi dışarıdan pazarımıza gelenlerden çok samimi arkadaşımız olduğu oldu müşterilerimizden." (İK3).

"Fuarlara gittiğimiz zaman yeni arkadaşlıklar edindiğimden bahsetmiştim. O tür etkileri çok güzel oldu, ilişkilerimiz öyle devam etti seneler boyu mesajlaşaraak, özel günlerimizi kutlayarak yani." (HK7).

"…çevrem genişledi. Yani bi tek köyüm değil veya köydeki arkadaşlarım değil de artık dışardan gelen kadınlarla tanıştım, kadın arkadaşlarımızla tanıştım. Onlarla tanışmak, sosyal çevre açısından baya geniş bi çevreye sahip olduk şimdi. Ben Antalya fuarına katılmıştım sadece. Orda da bir sürü arkadaşım oldu." (HK8).

Yöresel üretici pazarına çıkan kadınlar, orada da pek çok müşteri edindiklerini, onlarla dost olduklarını ifade etmektedirler. Alan çalışmaları sırasında da katılımcıların müşterilerle arkadaşlık kurdukları gözlemlenmiştir.

"…farklı çevreden gelen insanlarla ahbap olduk, arkadaş olduk. Ailece görüşür olduk. Sabahları mesela buraya geliyolar, peynir zeytin getiriyolar. Burada da mesela ne varsa oturuyoruz…Sabah görmüşünüzdür onlar işte buradan bizim müşterilerimiz. Bir tanesi mesela Bursa'dan geliyor, hiç bilmeyiz tanımayız. Bir tanesi Balçova'dan geliyor aile gibi oturduk hep beraber oturduk, yedik içtik, muhabbet ettik. Yani bize tabi katkısı farklı çevrelerden de insan tanıdık farklı bölümlere de sektörlere de açılmış olduk. Bu hem iş içinde farklılık oluyor, satış için de farklılık oluyo. Ne bileyim onların mesela bir tanıdığı vardır. Bir hastamız vardır ya benim bir arkadaşım var deyip bizi yönlendiriyor, işlerimiz de kolaylaşmış oluyor. Farklı çevreler, farklı insanlar da tanımış olduk kooperatif sayesinde." (İK10).

"E tabii dost. Çevre gördük dost gördük bak dostlarımızı görüyoz. Doktorlarımız, avukatlarımız, savcılarımızı dostlarımızı gördük…" (İK7).

"Hem gelenlerle tanışıyoooz ama onlarlanla dost bulduk çok yani bu iş olduktan sonra…" (İK15).

Katılımcılardan bazıları, kooperatifteki diğer ortakları öncesinde tanımadıklarını, kooperatif sayesinde tanışıp kaynaştıklarını belirtmişlerdir.

"Kooperatiftekilerin hemen hemen hepsini sonradan tanıdım…" (İK5).

"…pek çok kişiyi tanıdım burda." (İK6).

"Burdan edindiğim arkadaşlarım var özelde de görüştüğüm arkadaşlar var." (İK12).

"Yani tabi orda da arkadaşlarımız oldu. Çevremiz oldu, öyle yani. Onlarla da görüşüyoruz…" (İK17).

"…daha öncesinden tanımıyordum bir kişiyi tanıyordum." (HK2).

"Bir sürü arkadaşım oldu orada tanıştık. Tamam aynı köydeniz ama uzağız birbirimizden. Yani muhakkak hiç bir iş yoksa bile hani birbirimizi arıyoruz, soruyoruz. Ne oluyor, ne yapabiliriz? Çünkü hepimiz istekliyiz hani çalışmak istiyoruz, istiyoruz bir şeyler yapmayı istiyoruz aslında (gülerek)." (HK2).

"Ben ... ablayı hiç tanımıyorum buraya girmeden aynı köyün içindeyiz ama gelmedim burada tanıştım..." (HK3).

"Şimdi dışardaki mesela ... Hanım'la sonradan tanıştık. Turfandalılar yıllardır var aramızda ama gene sonradan hepimiz sonradan. Ya her birimiz başka bir yerden." (HK7).

"…Yeşilpınar'dakilerle daha çok yakın olduk." (HK9).

Katılımcılar, farklı ortamlara girerek kooperatif sayesinde farklı kişilerle tanışmaktadır. Bir katılımcı daha rahat olmayı öğrendiklerini, kendilerini daha iyi ifade edebildiklerini belirtmektedir. Başka bir katılımcı ise, birçok kişiyle tanıştıklarını ancak hiç rekabete girmeden kısa sürede birbirleriyle kaynaştıklarını belirtmektedir.

"Arkadaşlık çok iyi bir şeydir ben bunu biliyorum. Özellikle kooperatif sayesinde biz daha çok ortama girdik yani daha çok insanları tanıdı…farklı insanlarla tanışmamıza vesile oldu. Mesela Antakya'dan gittiğimiz … kurslarda herkesle tanıştık. Herkesle tanıştık yani biz." (HK9).

"Kooperatif sayesinde bunları aştık yani farklı insanlarla görüştük, tanımadığımız kişilerle görüştük. Yani rahat olmayı öğrendik. Yani biriyle konuşurken böyle kasılıp gerilmek yani değil o da senin gibi bir insan sonuçta. Yani istediğini konuşabilirsin. O kesin seni anlar yani anlıyordur eminim…faydası oldu sosyalleşmekle ilgili kooperatifimizin. Farklı insnaları gördük dediğim gibi..." (HK11).

"Bir sürü insanla tanışıyorsun ve gerçekten…rekabet hiç yok. Ben hiçbir zaman o şeye girmedim. Hiçbir zaman öyle olduklarını da düşünmedim. Çünkü o kadar birbirimize şey oluyoruz ki bak çok kısa bir zamanda bile kaynaşabiliyorsun." (HSG3).

Farklı kooperatiflerle tanışmak, onlarla ürün ve fikir alışverişi yapmayı ve birbirlerine katkı sağlamayı getirmektedir.

"…farklı bi kooperatiften gelenler oluyor yani ordaki kişilerle de tanışabilirsin, ürün alışverişi yapabilirsin, fikir alışverişi yapabilirsin tabii ki katkı sağlıyor yani." (İK12).

"…her kültürden her ilden her yerden böyle kadınlarla evet tanıştık. Hep onlardan bilgi alışverişi yaptık kim ne yapıyor, kim ne üretiyor, biz ne yapıyoruz biz öyle anlattık. Daha bir sosyal çevremiz daha bir geniş oldu. Şu ana kadar (güler) bakın Mardin'den arkadaşlarım oldu, Kütahya'dan arkadaş, Türkiye'nin birçok ilinden...Bu da çok güzel bir şey sürekli görüştüğüm arkadaşlar oldu. Bir haftada kalsak o fuar zamanı o yetiyordu yani arkadaşlık bağımız kopmuyor. Öyle birçok şey…" (HSG3).

Yelki'ye göç eden kadınlar da kooperatif sayesinde çevre edinmişlerdir.

> "Burda çevre edinmeme yardımcı oldu çünkü yeni taşındığım için. O bakımdan bana bir artısı insanları tanımam, bu çevreyi tanımam, Güzelbahçe'yi tanımam, Yelki'yi tanımam. İşte belediye başkanını tanımam, İlçe tarım müdürünü tanımış olmak o tür artılar getirdi." (İSG2).

> "…buraya Ankara'dan geldiğim için bi fazla çevrem yok…Akrabam ablam yeğenlerim falan var. Hani akraba çevrem zaten onlar. Onlar dışında çok fazla bi arkadaş çevrem yok. ... Hanımların veya kooperatiftekilerin tanıdıklarım dışında. Bi de dediğim gibi kooperatif…Hiç tanımadığım, bilmediğim insanlarla şu anda kooperatif içindeki arkadaşlarla görüşüyorum." (İK14).

Kamu idari yönetimiyle kurumsal kimliği kullanarak görüşmenin daha kolay olduğu, kooperatifin ortaklar ve yöneticilerle diyolog kurma, iş birliği yapma açısından alan açtığı belirtilmektedir.

> "…ben kooperatif sayesinde mesela kooperatiften arayarak belediye başkanından kooperatif adına randevu alabiliyorum. Gidip belediye başkanı ile görüşebiliyoruz. Kaymakam bey işte Kaymakam değişiyor. Biz gidip kooperatif olarak gidip tanışıyorsunuz. İlçe tarımla öyle işte jandarmasıyla öyle…Yelki Kadın Kooperatifi'nden arıyorum dediğim zaman ben hiç randevu alamamazlıkla karşılaşmadık. Yani öyle bir şey yok. E bu size çok büyük bir artı getiriyo tabi. Kendinizi tanıtmanız, onlarla diyalog, iş birliği yapmak açısından…" (İSG2).

Sosyal girişimci kadın yeni sosyal ilişkiler kurduklarına ilişkin durumu aşağıdaki gibi özetlemiştir:

> "…belki 2000 tane arkadaşım oldu (gülerek). Sosyal medyadan arkadaşımız oldu, siyasilerle arkadaşımız oldu. Yani biz kaymakamlık tanıdık, valilik tanıdık belediye tanıdık. Biz bunları sadece daha önce belediyeyi işte vergilerimizi yatırdığımız çevre temizlik vergilerimizi yatırdığımız bir kurum olarak biliyoduk. Ama belediye başkanıyla birebir görüşüyorsunuz şu anda mesela. İşte İzmir valisini tanıyorsunuz. İzmir valisinden fidan alıyosunuz ya da kaymakam beyle toplantı yapıyosunuz. İlçe tarım müdürlüğüyle iş birliği yapıyosunuz. Kurumlarla tanışıyosunuz, kişilerle tanışıyosunuz. Yani çok şey oldu, faydası. Arkadaş çevresi çok genişledi…" (İSG1).

Kooperatif ortaklığı sonrasında **mevcut ilişkilerin güçlendiği** de belirtilmiştir. Katılımcıların bir kısmı kooperatif ortaklarını daha öncesinden tanıdıklarını ancak kooperatif sayesinde samimiyet kurduklarını belirtmiştir.

> "Tanıyordum aslında tabi ama aramızda yaş farkı var. Ben daha çocuktum, mahallede oynarken ... abla evli çocuklarıyla beraber annesine gelen…onun annesinin olduğu mahallede oturuyordum ben…Öyle bir görüşmemiz olmamıştı pazara kadar. Yolda sokakta denk gelirsek merhaba o kadardı görüşmemiz ama sonra artık iç içe olduk (güler)." (İK3).

> "Biraz daha gelişti, tabi. Daha içeri, içine girdim. Merhaba dediğini, yönetimde görüyorum, birlikte yönetiyoruz…" (İK11).

> "Burdakilerle tanışıyorduk ama yine de biz beraber olamıyorduk çünkü herkes kendi evinde ama öyle durumlarda toplantı olunca beraber birbirimizi görüyoruz yani daha yakın oluyoruz." (HK9).

> "Güzel bir şey artık zaten buu kolektif iş sayesinde … mesela arkadaşlarımızı daha iyi tanıdık…daha çok yakınlaştık…dostluklar kazandık tabii ki de yani eskiden hani bir

sürü şu anda kooperatifte olan bir sürü arkadaşım köylüm. Tanıdığım, uzaktan şey yapıyorum. Sadece yanından geçerken görmüşlüğüm vardı ya da merhaba dediğim vardı ama kooperatifle tanıştıktan sonra beraber iş yaptıktan sonra artık birbirimizin yanına gider gelir olduk, sohbet ediyoruz kooperatif hakkında konuşuyoruz yani tabii ki arkadaşlıklar kazandı ve güzel yani bir çalışma oldu." (HK13).

"…tanışıyorduk 'Merhaba, merhaba' ya uzaktan uzağa ya aynı köyde olmamıza rağmen sadece bir selamlaşma dışında kimse kimsenin evine gitmiyordu. Kimse kimsenin yanında kahve içmiyordu yani sosyal aktivite yoktu. Herkes kendi evinde sadece böyle ama bu kooperatif sayesinde biraz daha iç içe daha girdik biraz daha çok birbirimizle kaynaştık." (HSG4).

Bir katılımcı, kooperatif ortaklarıyla paylaşımlarının arttığını; günlük sıkıntıları, sorunları birbirleriyle paylaştıklarını belirtmiştir.

"Özelini, belki her özelini değil. Muhakkak paylaştığın çok şey oluyor. Bir de arkadaşsın. Çalıştığın ortamda onlarla konuşunca…terapi gibi oluyor. Yani biraz sıkılmışsan üzülmüşsen oraya gidiyorsun. Konuşuyorsun, gülüyorsun, bir şeyler paylaşıyorsun, çalışıyorsun unutturuyorlar sana." (HK2).

Bazı ortakların birbiri arasındaki samimiyet o kadar artmıştır ki zamanla birbirlerini aile üyesi olarak görmeye başlamışlardır.

"…abla, ... abla. Onlar da işte mesela öz ablam gibi oldu." (İK3).

"Ya daha çok birbirimize bağlı bir akraba gibi geliyo burda olan kooperatifte olan bayan arkadaşlar…" (İK12).

Sosyal girişimci kadın, kooperatif sonrasında aile ilişkilerinde ve diğer ilişkilerinde olumlu yönde değişim olduğunu belirtmiştir. Bununla birlikte, insanların güçlü bireyleri sevdiğini ve yaptıkları işler nedeniyle takdir edildiğini, güvenildiklerini, saygı duyulduklarını ifade etmektedir.

"Çok ilgi odağı oldum (gülümseyerek). Çok güzel böyle takdir eden, tebrik eden, çok güzel işler yaptığımı söyleyen inanılmaz bağlamda ciddi bir değişim yaşadım. Çünkü insanlar şunu seviyor. Güçlü olan insanları seviyor. Ya siz bir iş yaptığınız zaman siz onların gözünde güçlüsünüz. Aslında hepsi güçlü farkında değiller. Ya bu anlamda yerim çok farklı oldu. Yani artık kararlarım sorgulanmaz oldu. Mesela daha önce işte ailede herkes otururken bir şey söylersiniz biri sorgular ama ben şu anda ne söylersem çok doğrudur (gülerek). Yani o değişti bence…yani şu an daha ciddi bir güven var. Ve annemin bana karşı inanılmaz bir inancı var. (gülerek) Biraz geç kaldı ama olsun ya bir güven arttı ailede onu söyleyeyim. Çünkü biz gerçekten çok güzel işler başardık. Ben çok büyük emekler ettim. Kadınlar çok ciddi emekler ettiler. Ve bu gözle görülür bir emek yani sadece işte sosyal medyada gördükleri birkaç tane resimle 'mış gibi' değildi. Buna, hepsine şahit oldukları için şu an çok güzel bir güven ve çok güzel bir saygınlık oluştu (iç çeker)." (HSG1).

Katılımcılardan bazıları, aile ve diğer sosyal ilişkilerinde herhangi bir **değişiklik olmadığı**nı ifade etmiştir. Buna ilişkin katılımcı ifadelerinden bazıları aşağıdaki gibidir:

"Bir değişim yaşamadım. Eskiden de öyleydi… zaten eşim...'evde oturcağına git kooperatife iki lak lak edersiniz' diye şeyi olmadı yani bir değişiklik olmadı." (İK1).

"…Kooperatif beni hiç yormadı. Ben genelde yine eşim, dostuma herkese gidiyorum arıyorum ediyorum bende hiçbir değişik yaratmadı ya sadece pandemiden dolayı bazı kişilere gidemedim işte. Böyle misafirliklere gidemedik. Arkadaşlara gidemedik, toplu bi yerlerde buluşamadık. Öyle bir sorunlar oldu…" (İK8).

"…Oldu olalı böyle içli dışlı insanlar olduğumuz için yok yani herhangi bir değişiklik yok ailelerle veya…" (HK11).

"Hiç değişim olmadı çünkü kendi işinin patronusun ya onlara vakit ayırabiliyorsun. Onlar da gelebiliyor. Sen gidebiliyorsun. Bu şekilde pek değişiklik olmadı." (HSG3).

Katılımcılardan bir kısmı, kooperatif ortaklığı sonrasında **aile, akraba ve sosyal ilişkilerinde kopuş** olduğunu, onlara eskisi kadar vakit ayıramadıklarını belirtmişlerdir.

"(güler) kendi özel ilişkilerim azaldı diyebilirim çünkü zaman yetmiyor ama onun dışında bir şey yok." (İK5).

"Yaşadık. Çok küstüler bana, hiç görüşemiyoruz (güler). Çok yoğunluktan gerçekten tüm enerjimizi kooperatife ayırmaktan arkadaş, akraba, eş dost ziyaretlerimiz bitti. Sadece çok önemli günlerde, bayramlarda falan görüşebiliyoruz. Hani buna olumlu katkı sağladı diyemicem. Pek çok arkadaşım oldu, ortağımız oldu ama eşimle dostumla çok seyrek görüşmeye başladık." (İSG1).

"Maalesef koptum gibi oldu…özellikle üretim zamanlarında. Kızımın doğum gününde ben yanında değildim. Domates salçası yapıyordum öyle ama maalesef. Programlamışız tam o ana denk geliyor…E biz ürünü almışız, hammaddeyi almışız yapmamız gerekiyor. Köye gitmem gerekiyor, kırsala ve ben gittim özür dileyerek." (HSG2).

"Tabii ki yaşadım. Yani annem de sürekli didişmeye başladık. Arada babam küsmeye başladı. Hafta sonları gelmez oldum. Akşam ne zaman arasak ...deyim diyorsun. Ama aynı şeyi ... de söylüyor. Ne zaman arasam annemlerdeyim diyorsun diyor. Bu sorunu yaşamaya başladım. Özellikle bu yaz üretime inanılmaz bir yoğunluk verdik. Genelde başında ben olduğum için mesela cumadan gidiyordum mesai bittigi gibi. Ya da izin alabilirsem saat 1 gibi işletmeye geçiyordum pazar gecesine kadar. Ve ailem ve sadece telefonla görüşebiliyordum. Bu da annemle babamı biraz rahatsız etti. Ama sadece üretim zamanı. Üretim zamanı dışında herhangi bir sıkıntıları olmuyor." (HSG2).

"Ya en çok kooperatifteki arkadaşlarıma zaman ayırıyorum çünkü nasıl daha çok üretim yaparız, nasıl daha çok para kazanırız. Yani o onun için toplanırım arkadaşlarıma. Aile çok az yani artık." (HSG4).

Özetle, kadınlar kooperatife ortak olduktan sonra kamu yöneticileriyle-sivil toplum örgütleriyle tanışmışlar, fuarlarda-yöresel üretici pazarında-stant açtıkları yerlerde farklı kişiler tanımışlar, kooperatifteki diğer ortaklarla-diğer kadın kooperatiflerinin ortaklarıyla tanışıp kaynaşmışlardır. Yeni göç eden kadınların bazıları, kooperatif sayesinde sosyal ilişkiler kurmuşlardır. Yeni ilişkiler kurma yanında kooperatif aracılığıyla mevcut ilişkilerin de güçlendiği görülmektedir. Daha öncesinde birbirini tanıyan ancak samimiyeti olmayan kişilerin kooperatif sayesinde ortak sorunları paylaştıkları, birlikte mücadele etmeyi öğrendikleri belirtilebilir. Kooperatif, kadınların aile ve çevreleriyle olan ilişkilerini güçlendirmiştir. Kooperatif

aracılığıyla güçlenen kadınlar, kendileri güçlendikçe aileleri tarafından da saygı duyulduğunu hissetmektedir. Kooperatif bazı kadınların sosyal ilişkilerinde herhangi bir değişikliğe yol açmamıştır. Bunun nedenleri arasında ise ailenin kadını eskiden beri desteklemesi, kadının eskiden beri aile ve arkadaşlarıyla sağlıklı bir iletişim kurmuş olması, kooperatifte mesai saatinin olmaması gerekçesiyle kadının sosyal ilişkilerine yeterince vakit ayırabilmesi gibi unsurlar gösterilmektedir. Bunlar dışında, kooperatiften sonra aile, akraba ve sosyal ilişkilerinde kopuş yaşadığını belirten kişilerde ise bu kopuşun nedenleri arasında diğer ortaklara daha fazla vakit ayırma ve üretim zamanlarındaki yoğun süreç gösterilmektedir.

5.4.7. Kültürel Güçlenme

Bu kısımda, "Kooperatif aracılığıyla kadınların kültürel anlamda güçlenmesi nasıl olmaktadır?" araştırma sorusuna ilişkin bulgulara yer verilmektedir. Bu kapsamda; ortakların kadın kooperatifleri aracılığıyla aldıkları eğitimler ve eğitimlerin katkıları, iletişim araçlarını kullanım amaçları ve kooperatif sonrasında iletişim araçlarının kullanım sıklığındaki değişim, medyada görünürlük ve farklı kültürleri öğrenmek kültürel güçlenmenin göstergeleri olarak ele alınmaktadır. Katılımcı ifadelerine göre oluşturulan hiyerarşik kod-alt kod modeli Şekil 5.30.'da gösterilmektedir.

Şekil 5.30. Kültürel güçlenme (hiyerarşik kod modeli)

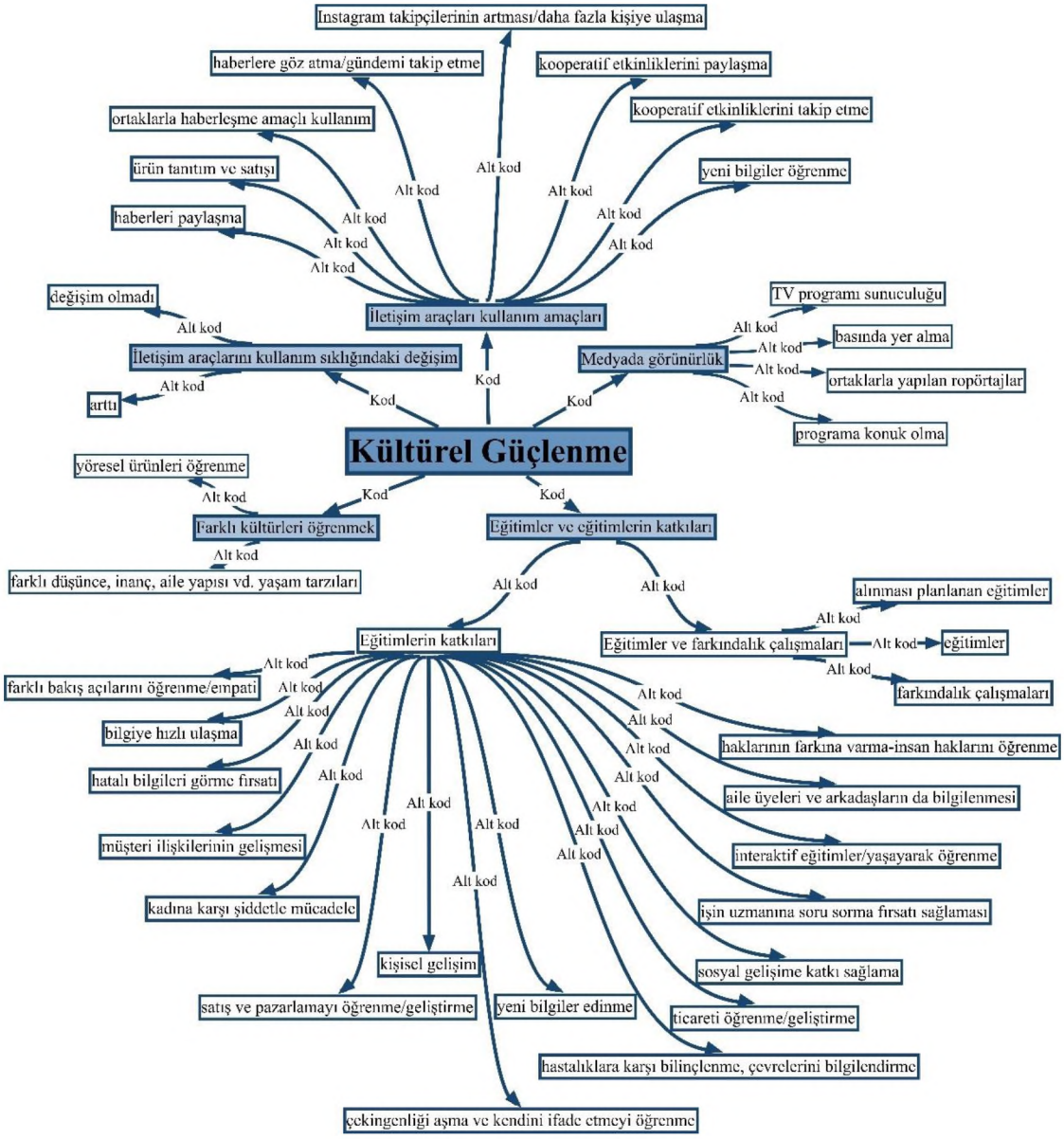

5.4.7.1. Eğitimler, eğitimlerin katkıları ve farklı kültürleri öğrenme

Yelki Kadın Kooperatifi ortakları, kooperatif sayesinde aldıkları eğitimleri şu şekilde sıralamışlardır: Kooperatifçilik kursu, kadın girişimciliği kursu, dikiş kursu, boyama kursu, seramik kursu, hijyen kursu, İngilizce kursu, dijital fotoğrafçılık eğitimi, iletişim eğitimi, finansal okuryazarlık eğitimi, dijital pazarlama eğitimi, ürün geliştirme ve tasarlamaya yönelik eğitimler, sağlıklı üretim koşulları, üretilen ürünlerin saklanması, üretim artıklarının değerlendirilmesi, üretim maliyetlerinin hesaplanması, kooperatifler için etiketleme, kadın hakları eğitimi, insan hakları eğitimi, bilgisayar kursu, mum yapımı ve sabun yapım kursları, tasarım bebek yapımı

kursları biçimindedir. Yelki Kadın Kooperatifi'nin eğitim planları arasında markalaşma ve paketlemeye ilişkin eğitimler vardır. Yelki Kadın Kooperatifi ortaklarından birisi, "…Gitmek isterseniz hani bunlara da katılabiliyorsunuz aslında kooperatifin sağladığı çok fazla bilgi, bilgiye açsanız çok fazla şey var." (İK4) diyerek kooperatif sayesinde pek çok eğitime ulaşılabileceğini vurgulamıştır.

Defne Kadın Kooperatifi ortakları ise alınan eğitimleri şu şekilde belirtmiştir: Kooperatifçilik, girişimcilik eğitimleri, liderlik, finansal okuryazarlık eğitimi, hijyen eğitimi, organik tarım, tıbbi aromatik bitkiler kursu, mantar yetiştirme, zeytincilik ve safran üretimi gibi ürün bazlı çeşitli eğitimler, sağlıklı üretime ilişkin eğitim, üretim makinalarının kullanımı ile ilgili eğitim, kurutma eğitimi, üretilen ürünlerin saklanması, paketleme eğitimi, kooperatifler için etiketleme, pazarlama eğitimi, web sayfası eğitimi, etkili sosyal medya kullanımına ilişkin eğitimler, kadına karşı şiddetle mücadele eğitimi, kadın hakları ve insan hakları gibi hak temelli eğitimler, dezavantajlı gruplar ve ayrımcılıkla ilgili eğitimler, çatışma yönetimine ilişkin eğitim şeklindedir. Kooperatiflerde alınan eğitimler Şekil 5.31.'de gösterilmektedir.

Şekil 5.31. Ortakların kooperatifte aldıkları eğitimler (çoklu durum modeli)

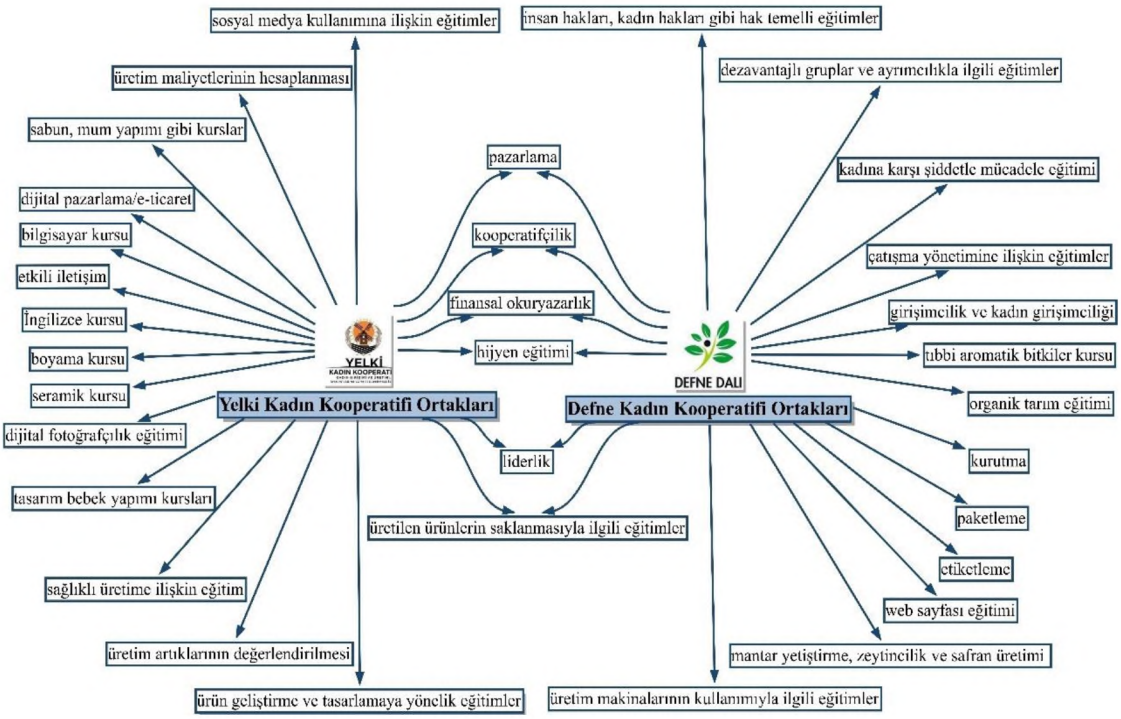

Defne Kadın Kooperatifi'nde kooperatifçilik eğitimi, kadına karşı şiddetle mücadele eğitimi, dezavantajlı gruplar ve ayrımcılıkla ilgili eğitimler, üretim ve paketleme ile ilgili eğitimlerin kooperatif ortakları tarafından alınması zorunlu tutulmuştur.

> "…kooperatif ile ilgili herkes eğitim aldı ki bu mecbur. Herkes kooperatifi bilmeli. Burdaysan öğreneceksin. Ortak olan herkes o eğitimleri aldı. İnsan hakları olan bölümünü ve dezavantajlı herkes aldı mecbur. Kadına şiddetle ilgili olan herkes mecbur. Ya bunları mecbur kıldık…Mesela işte gıda mühendisinin o paketleme üretimle ilgili olan şeyi de mecbur kıldık. Çünkü herkes üretim de ve paketleme de öğrenmesi gerekiyor..." (HSG1).

Zorunlu tutulan bu eğitimler dışında, herkes kendi alanıyla ilgili eğitimlere katılmaktadır. Yalnızca yönetimdeki ortakların alması yeterli olan eğitimler de vardır.

> "…Ama mesela hepsiburada'yı kullanacağız ya da Trendyol'u kullanacağız hepsinin bu eğitimi almasına gerek yok. Yönetim almak zorunda. Ve bizimle birlikte çalışanımız da almak zorunda ki biri olmazsa öbürü onu yönetecek... Kooperatifçiliğin temelini ilgilendiren şeylerde herkes eğitim alıyor ama iş bölümlerinde herkes kendi bölümünde olan eğitimlere katılıyor." (HSG1).

Her iki kooperatifte de pandemi nedeniyle yüzyüze eğitimlere ara verilmiş ve uzaktan eğitimlere yoğunlaşılmıştır. Katılımcılar, pandemi sonrası eğitimlere katılım oranının arttığını ancak uzaktan eğitimlerin yüzyüze eğitimler kadar verimli geçmediğini düşünmektedir.

> "Eğitim tabii ki alıyoruz ve bize müthiş katkıları olduğuna inanıyorum. Yani aslında aktif bir şekilde yüzyüze aldığımız zaman. Son eğitim pandemi öncesiydi çok üzgünüm sonrasında alamadık. Zoom üzerinden de aslında eğitimler veriliyor. Zoom üzerinden aynı performansı alamıyoruz ortaklarımızdan. Hani yok benim işim vardı, benim internetim kesildi şöyle oldu böyle oldu haklı olarak. Gerçekten olabiliyor bazen…" (HSG2).

> "…Artırdı ama yordu da bıktırdı da. Herkes artık çok eskisi kadar hevesli değil. Üç saat kulaklıkla bir şey dinlemek de çok cazip olmuyo ama artırdığını düşünüyorum ben. Hani daha çok insana ulaştığımızı da düşünüyorum o anlamda. Bizim kadınlarımız da katıldılar. …bağlı görünüp de ekranın başında olmayan çok fazla insan da vardı biliyoruz. Dolayısıyla o verimlilik ölçülebildiğimiz bi şey değil, onunla ilgili bi ölçümleme yapamadık henüz. Çok ne kadar verimli derseniz bilmiyorum. Bence bilen de yoktur…" (İK5).

Eğitimler; KEDV, Sabancı Vakfı, Genç İşi Kooperatif, Kadının İnsan Hakları Yeni Çözümler Derneği gibi örgütlenmeler tarafından, akademisyenler tarafından, diğer kadın kooperatiflerinden, Halk Eğitim Merkezlerinden, İzmir Büyükşehir Belediyesi Meslek Fabrikası, Güzelbahçe Belediyesi Yelki Semt Evi[110], Habitat gibi

[110]Güzelbahçe Belediyesi Yelki Semt Evi, kadınlara yönelik el emeği kurslarının verildiği bir yerdir.

çeşitli kişi ve kurumlar tarafından verilmektedir. Eğitimlere bazen ortaklar dışında çevredeki diğer kadınlar da katılmaktadır.

Türkiye'deki pek çok kadın kooperatifi fuarlarda yahut çeşitli seminer, kongre, çalıştay vd. yerlerde bir araya gelerek çeşitli eğitimler almaktadır.

> "Türkiye genelinde birçok kadın bir araya gelip bir şey yapabiliyor. Çünkü 18 veya 20 tane kadın kooperatifini getirdik, burada ağırladık biz. Bir çalıştay yaptık. Kooperatiflerin eksikleri, kurumlardan temin edilebilecekler, Ticaret odalarının rolü, belediyelerin rolü vesaire vesaire diye gerçekten faydalı bir eğitim oldu." (HSG2).

Defne Kadın Kooperatifi ortaklarından mozaik sanatçısı ve eğitmeni, kooperatif ortakları için mozaik kursu açmayı düşündüklerini, el sanatlarının kadınlar için hem terapi olabileceğini hem de yapılan ürünlerin satılması durumunda üretime katkı sağlayacağını belirtmektedir.

Alınan eğitimlerin pek çok katkısı vardır. Eğitimlerin katkılarına ilişkin katılımcı ifadelerine göre belirlenen iki vaka modeli Şekil 5.32.'de gösterilmektedir.

Şekil 5.32. Eğitimlerin katkıları (çoklu durum modeli)

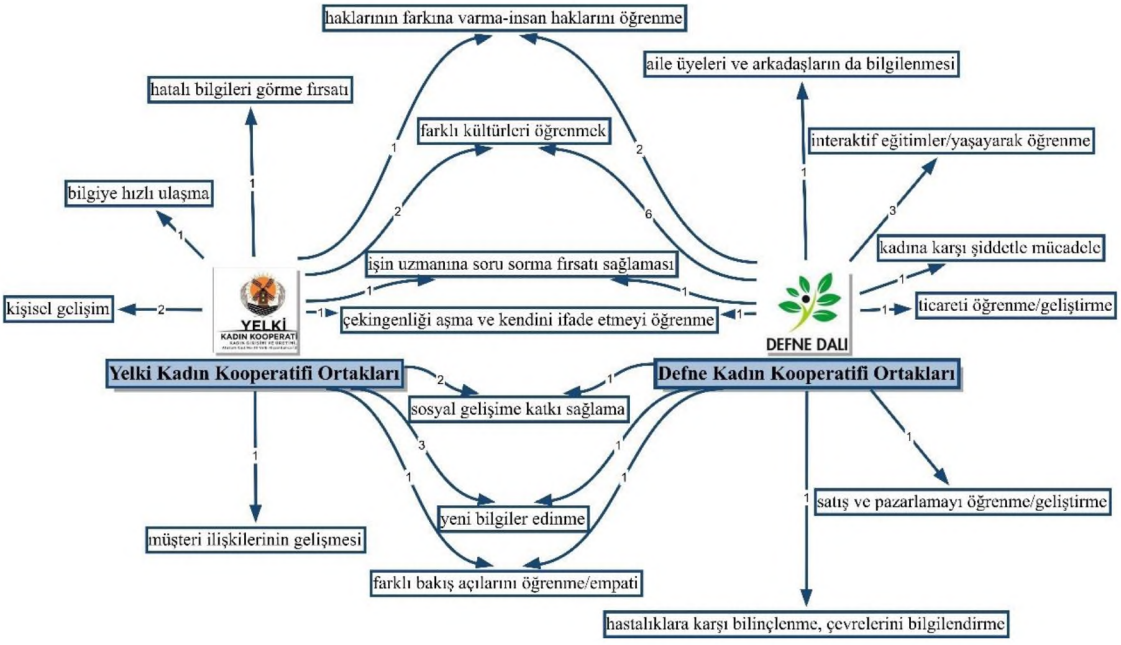

Eğitimi tek bir kişi alsa da eğitimler, eğitimi alan katılımcı tarafından aile üyeleri ve arkadaşlarına da anlatılarak yaygınlaştırılmaktadır.

> "…aileme hani katkısı olacak olan bilgilerii, mesela arkadaşıma katkısı olacak bilgilerii hani yeni bi aldığımız bilgileri hani onların da yararlanacağı onları da paylaşıyoruz yani. Bu da tabii ki artı bir yön." (HK13).

Eğitimler, interaktif biçimde işlendiği için katılımcılar "yaşayarak öğrenme" vurgusu yapmaktadır.

> "Şimdi anlattığın zaman insan yani bir kısmını anlayabilir ama yaşadığın zaman kesinlikle hepsi sende kalabilir yani o her şeyin…eğitim verecekleri zaman aynı yani biz o şeyi yaşıyormuş gibi anlatmadılar sadece yaşattılar bize o şeyi. O çok güzeldi." (HK11).

Eğitimler sayesinde kadınlar, çekingenliğini aştığını ve kendini ifade etmeyi öğrendiğini belirtmektedirler.

> "…mesela önceden çok çekingendim, konuşamazdım, utanırdım mesela şimdi aştım onları (gülerek) kooperatif sayesinde. Bi de arkadaşlarla hani sürekli toplantılara katılıyoruz vesaire. Eğitimler alıyoruz yani bunu çok iyi şekilde aştım çok şükür." (HK10).

> "…Kadınların öz güveni geldi. Mesela şu telefonları kullanmayanlar vardı, WhatsApp'a giremeyenler Facebook'a giremeyenler vardı. Hepsi şimdi aktif yani. Bir fotoğraf çekip atabiliyolar Facebook'tan yani çok faydası oldu aslında." (İK8).

Katılımcılar aldıkları eğitimlerle bakış açılarının değiştiğini, farklı bir şey yaptıklarını hissettiklerini, yeni bilgiler öğrendiklerini, bilgiye daha hızlı ulaştıklarını ve deneyimli kişilere soru sorma fırsatı bulduklarını, eğitimler sırasında eğlendiklerini hatta bazı eğitimler biterken üzüldüklerini, eğitimlerin kişisel ve sosyal gelişimlerine de katkı sağladığını, empati kurmayı öğrendiklerini, bildiklerini sandıkları yanlışları gördüklerini, esnaflık ile ilgili yeni bilgiler öğrendiklerini, müşteri ile ilişkilerinin geliştiğini ifade etmişlerdir.

> "Aldığım eğitimlerden ve bana katkılarından…yani tabi bi taraftan esnaflığımı da geliştirdi. Benim de müşterilere karşı olan tavrımı da değiştirdi ve bakış açımı, konuşma açımı, diyaloğumu, her konuda. Hem sosyal faaliyette hem normal bi insan hayatında da ordaki olan ortam da çok farklı şeyler yani." (İK3).

> "Şimdi az çok bilgi sahibi oluyorsun, oradaki insanları da tanıyorsun, sorular sorup direkt cevap alabiliyorsun. Bir bilgi alıyorsun yani daha güzel…yerinden ulaşıyorsun yani araştırmana gerek kalmıyo. Ben bilgi sahibi olduğumu düşünüyorum onlarla. Bilgiye aç olarak (gülerek) her türlü bilgiye açım. Şu an farklı bir alanda çalışmaya başladım. Sürekli bir şeyler öğrenmek beni mutlu ediyor her açıdan yani." (İK4).

> "…gübre konusunda yanlış bilinen şeyler vardı. Onu mesela doğru gübreyi nasıl seçmeliyim, toprak da mesela burda toprakta köyümüzde yapan belkiii nüfusun yüzde beşi bile ya vardır ya yoktur. Yani bu tür şeyler kulaktan dolma haberler maalesef daha çok kullanıyorlar. Mesela sen, ben diyim filan gübreyi koydum kimyasal gübrelerden, iyi geldi zeytinime işte sen de koy dediğim zaman işte sen de gidip alıyorsun ama işte tahlil yapayım, toprağım niye eksik, bunu getireyim…uzmanlardan destek almak lazım, tabii ki." (HK13).

> "…mesela paketleme ile ilgili aldığımız o yasal mevzuatlar çok önemli. Paketleme yaparken onu kullanıyor kadınlar. Ben liderlik eğitimlerini aldığımda sürekli aklımda diyorum ki bi lider eşitliği bu şekilde sağlamalı. Ya aslında her birimizin kendi tarafından öğrendiği çok şey var eğitimlerde ve herkes uyguluyor. Yani eğitimleri alıp geçmiyoruz." (HSG1).

Katılımcılar, kadına şiddetle mücadele çalışmalarına katıldıklarını, insan haklarını öğrendiklerini ve kadın haklarına ilişkin farkındalık yarattıklarını, meme kanseri gibi kanser türleriyle ilgili bilgilendiklerini ve çevrelerini de bilgilendirdiklerini belirtmişlerdir.

> "…kadına şiddetle ilgili kadınlar eğitim aldığı zaman kendini savunmayı öğreniyor…" (HSG1).

> "…kanserle mücadele meme kanseriyle ilgili …toplantıya gittik, bi eğitim oldu. Köyden iki tane kadın geldi. Ertesi gün kadın beni aradı. ... Hanım dedi. Çok teşekkür ederim. Ne için dedim? Dün hani biz bi eğitime katıldık ya dedi bi tane ilaçtan bahsettiler … akşam kocam eve geldi, o ilaçtan bahsetti. O kadar yanlış şeyler anlatıyodu ki … böyle bi öz güvenle 'Sen yanlış biliyosun bu ilaç senin düşündüğün gibi şeyler için değil!' …ve kendimle gurur duydum diyo kadın (gülüşmeler). Sonra kocam açtı internetten baktı ki benim söylediğim doğru. Ya ben mesela bunları bunlar inanılmaz beni mutlu ediyo. Çünkü kadın orda bi şey de öğrense, sadece bi şey de öğrense benim için yeterli. Her seferinde bi şey öğrense bi yılda aldığı on eğitimde on şey öğrenecek." (HSG1).

> "Farkındalık çalışmaları yarattık. Geldiler, dinlediler. O gün işte pastaydı kekti falan güzel bir etkinlik olmuştu bizim için. Öyle bir projemiz oldu. Her sene yapıyoruz ama yani 8 Mart Dünya Kadınlar Günü'nde kadının farkındalığını anlatmak için bir çalışmamız oluyor öyle söyleyeyim kooperatif üzerinden." (HK7).

Farkındalık çalışmaları yanında dezavantajlı olan bireyler için de bilgilendirme çalışmaları yapılması düşünülmektedir. Örneğin, okuma yazma bilmedikleri için ana sözleşmeyi de okuyamayan kadınlara kooperatif ana sözleşmesinin seslendirilmesi ve kadınlarla paylaşılması planlanmaktadır.

> "…bizim kadınlarımız arasında okuma yazma bilmeyenler var. O yüzden ana sözleşmeyi okuyamıyor. Mesela ben bir tane öğrenci bulacağım ve ana sözleşmenin de ses kaydını yapacağım. Ve ses kaydına ben bütün kadınlara dağıtacağım. İsteyen istediği maddeye oradan dinleyip ve gerçekten nasıl bir yapının içinde olduğunu bilmesi gerekiyor. O yüzden kadınlar korkuyorlar. Ya okuyamıyor ki oradakini." (HSG1).

Geleneklerin ve kültürel mirasın yaşatılması gerektiğini düşünen katılımcı, kadınların çeyizlerini sandıklarından çıkararak dönüştürmesi gerektiğini, gündelik yaşamda kullanılacak ve yaratıcı ürünler geliştirmeleri için kurumların bu konuda eğitici yetiştirmesi gerektiğini belirtmektedir.

> "Geleneklerimizi, kültürel mirasımızı yaşatmanın kesinlikle olması gerektiğine inanıyorum. Ama günümüzde kullanılır hale gelmesi için bunu da kadınlarımıza öğretmemiz lazım. Maalesef bunu öğretmek için insan gücümüz yok. Yani eğiticilerimiz yok. El sanatları eğitmenleri işte takı yaptırıyor, nakış işletiyor. Küçümsemiyorum ama herkes aynı şeyi yapınca bu kez olay tıkanıyor. Onlara, mesela Mimar Sinan'dan emekli olan bir moda tasarımcı arkadaşım kanalıyla biz ailenizden kalan mirasınızı, çeyizlerinizi nasıl dönüştürebilirsinizi teorik olarak dört derste anlattık…nasıl düşünmeli, ne yapmalısın? Elindeki bir bohçayı ne, nasıl dönüştürüp de kullanır hale getirebilirsine kafa yor, ne yapılabilir diye. Tabii uygulamalı eğitime geçemedik pandemi nedeniyle. Tabi bizlerin boyutunu aşan da bir şey. Kurumların bu konuda eğitici yetiştirmesi lazım." (İK5).

Kooperatif, katılımcıların farklı kültürleri tanımasında da bir araçtır. Dışarıdan göç eden katılımcı, köy halkının yaşam tarzını öğrendiğini belirtmektedir. Kooperatif sayesinde Türkiye genelinde pek çok kooperatifle tanışıp görüşülmekte ve bu sayede de **farklı kültürler öğrenilmekte**dir. Defne Kadın Kooperatifi ortağı, Kastamonu'daki kooperatif sayesinde siyez buğdayını öğrendiğini belirtmiştir.

> "Değişik hani ben Ankara'dan geldiğim için artık oraları daha böyle çok fazla yöresel şeyler kalmadı. Karışık çünkü her yerden gelenler var. E görüşme falan çok fazla olmuyo. Ama burda küçük yer olduğu için değişik bir kültür, hani şey yemek belki hepimizin aşağı yukarı birbirine benzer ama yemeklerin farklı oluşu, ondan sonra köy oluşu, köy halkının yaşam tarzı gibi değişik şeyler gördüm tabii ki." (İK14).
>
> "…mesela ben siyez bulgurunu hiç bilmiyordum." (HSG3).

Eğitim yalnızca dışarıdan verilen planlı ve sistematik faaliyetler değildir, örgüt içinde kazanılan çeşitli öğretiler de eğitime dahil edilebilir. Örgütlerde öğrenme, interaktif ve etkileşimli biçimde gerçekleşebilmektedir. Dolayısıyla farklı bölgelere ait yöresel ürünlerin öğrenilmesi, farklı düşünce, inanç, aile yapısı ve diğer yaşam tarzlarının öğrenilmesi gibi unsurlar da bu kısma dahil edilmiştir.

5.4.7.2. İletişim Araçlarının kullanımı ve medyada görünürlük

Kooperatif ortaklarına iletişim araçlarını ne sıklıkla ve hangi amaçlarla kullandıklarına ilişkin sorular sorulmuştur. Genel olarak, kooperatif ortaklığı sonrasında iletişim araçlarının kullanım sıklığına ilişkin değişim Şekil 5.33.'te gösterilmektedir.

Şekil 5.33. İletişim araçlarını kullanım sıklığındaki değişim (çoklu durum modeli)

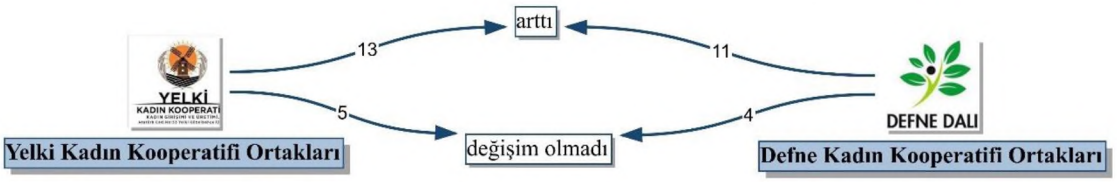

Bu kapsamda katılımcıların çoğunluğu kooperatif ortaklığı sonrasında telefon, sosyal medya ve internet kullanımının arttığını belirtmiştir. Katılımcılardan birisi, sosyal medya kullanmayı kooperatif sayesinde öğrendiğini, bazıları kooperatif sonrası sosyal medya kullanım sıklığının arttığını, bazıları ise iletişim araçları kullanımlarının kooperatifle bir ilgisi olmadığını belirtmiştir. Bununla birlikte, interneti hiç kullanmayan ve iletişim aracı olarak yalnızca telefon kullandığını belirten katılımcılar da vardır.

Katılımcı İSG2'nin ortakların teknolojiden yararlanmaları konusunu önemsediği görülmektedir.

> "…Teknoloji bu anlamda onlara baya katkı sağlıyo. Kesinlikle yani cep telefonları bile yoktu yani cep telefonları…Instagram üzerinden eğitimler alındı. İnternet nasıl kullanılır? Hepsi cep telefonu aldı…Zoomdan eğitime katılıyorlar. Yani bunlar çok büyük bir aşama. (İSG2)."

Kadınlar, kooperatife ortak olduktan sonra sosyal medyayı daha aktif ve etkin kullanmaya başlamıştır. Önceden yaptıkları paylaşımların beğenilmemesi bu konuda kendilerini geliştirdiklerini göstermektedir.

> "…İşte ben bakıyorum mesela sosyal medya…paylaşımlarına bakıyorum. Şimdiki yaptığım paylaşımlara bakıyorum. Dersiniz ki iki tane farklı insan kullanmış bu sosyal medyayı. Yani hiçbir ilgisi yok. Öncekine ben bile inanamıyorum önceki paylaşımlarıma yani. Şu anda çok sıklıkla kullanıyorum." (HSG1).

Kooperatif ortaklarının iletişim araçlarını hangi amaçlarla kullandıkları ise Şekil 5.34'te gösterilmektedir.

Şekil 5.34. İletişim araçlarını kullanım amaçları (çoklu durum modeli)

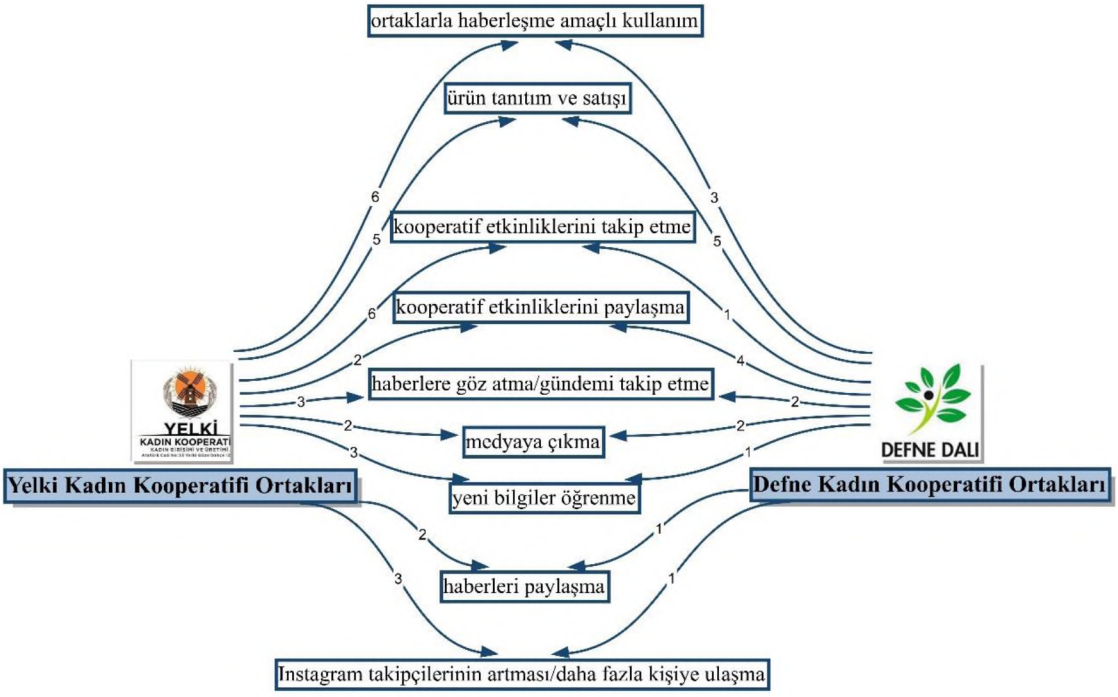

Ortakların iletişim araçlarını kullanım nedenleri arasında; sosyal medya takipçilerinin artması ve bu sayede daha fazla kişiye ulaşabilme, etkinliklerin arkadaş gruplarıyla paylaşılması ve iş ilanları gibi çeşitli duyuruların yapılması, yeni bilgiler edinme, medyaya çıkma, haberlere göz atma/gündemi takip etme, kooperatif etkinliklerinin paylaşma, kooperatif etkinliklerinin takip edilmesi, ürün tanıtımının ve

ürün satışlarının yapılması, ortaklarla haberleşme sağlanması gibi çeşitli amaçlar vardır.

Kooperatif sayesinde kadınların **medyada görünürlük**leri de artmaktadır. Kadınlar, kimi zaman yaptıkları etkinliklerde fotoğraf ve videolar çekerek sosyal medyada paylaşmaktadır.

> "…çıratma yarışması düzenlenmişti bizim eğlence olsun diye…10-15 kişi vardı… Artık işte şeflerimiz geldi filan kameraya çekiyolar…pazarımızın adına yani bu yaşansın bu şenlik şey olsun diye…Ondan sonra 4 kişi kaldık. Ondan sonra herkes sen birincisin başımda şöyle böyle. Ya olsun birincilik önemli değil burda, önemli olan bi eğlence bi katılım hani köyümüze bunu tanıtabilmek, insanları bunu tattırabilmek, önemli olan bu yani yarışmanın şeyi değil…videolarda da izleseydiniz eğer ... abla geçen de koymuş…videomuz da var o şeyle ilgili…Herkes etrafında izliyo, çıkıyolar etrafın şeyde çıktı yani ondan sonra çıktık ödülümüzü aldık yani oraya çıkmak evde oturup oturup duran bi insan için kolay bişey değil yani…(İK3)."

Kimi zaman da kooperatifin başarısı sayesinde kadınlar yerel ve ulusal medya tarafından ilgiyle karşılanmaktadır. Kooperatif başkanları ve ortaklarıyla birçok **ropörtaj** yapıldığı görülmekte, özellikle kooperatif başkanları **çeşitli programlara konuşmacı olarak davet edilme**ktedir. Bununla birlikte Yelki Kadın Kooperatifi sosyal girişimcisi İzmir'de yerel bir televizyon kanalında "İzmir'de Kadın" adlı bir **program yapma**ktadır.

> **"…**bütün bunları birebir yaşamak vee kendimi geliştirmek hani bir köylü kızının şu anda bir televizyon programı yapabilmesine gelmeyi bu kooperatifçilikle ben kazandım diyebilirim. Yoksa normal hayatımda girişkendim, çalışkandım filan ama bu kadar olgunlaşmamıştı bilgiler. Yani bana faydası çok oldu kişisel olarak…Youtube da bizim için çekilen videolar var. Buraya gelip hani televizyoncuların kanalların çektiği videolar dönüyo. Biz kendimiz youtube da bir şey çekip koymadık henüz." (İSG1).

Malhotra vd. (2002: 13), sosyokültürel güçlenme boyutunda "kadınların okuryazarlığı ve çok çeşitli eğitim seçeneklerine erişim" ve "kadınların olumlu medya görüntüleri, rolleri ve katkıları" gibi daha geniş alanlar düzeyinde iki unsur belirtmiştir. Bu çalışmada Malhotra vd.'nin belirttiği "kadınların okuryazarlığı ve çok çeşitli eğitim seçeneklerine erişim"e benzer biçimde kooperatiflerin kişisel gelişim eğitimlerine, üretim ve çalışma yaşamını ilgilendiren diğer eğitimlere ulaşma; okuma yazma bilmeyen kadınlara destek olma gibi konularda kadınlara fırsat sağladığı görülmektedir. Bununla birlikte, kadınların medya ve sosyal medya aracılığıyla seslerini duyurdukları görülmekte ve bu durum kültürel güçlenme olarak değerlendirilmektedir.

5.4.8. Politik Güçlenme

Bu kısımda, "Kadınların kooperatifteki karar alma süreci nasıl işlemektedir? Bu sürece kimler dahil olmaktadır? Karşılaşılan sorunlar nasıl çözülmektedir? Ortakların siyasete ilgisi ne düzeydedir? Kooperatif-siyaset ilişkisi nasıldır?" araştırma sorusuna ilişkin bulgulara yer verilmektedir. Bu kapsamda, "kooperatif ortaklarının siyasete ilgisi", "kooperatif-siyaset ilişkisi" ve "kooperatifte karar alma mekanizması"na ilişkin bulgular ortaya konulmaktadır. Katılımcı ifadelerine göre oluşturulan hiyerarşik kod-alt kod modeli Şekil 5.35.'te gösterilmektedir.

Şekil 5.35. Politik güçlenme (hiyerarşik kod modeli)

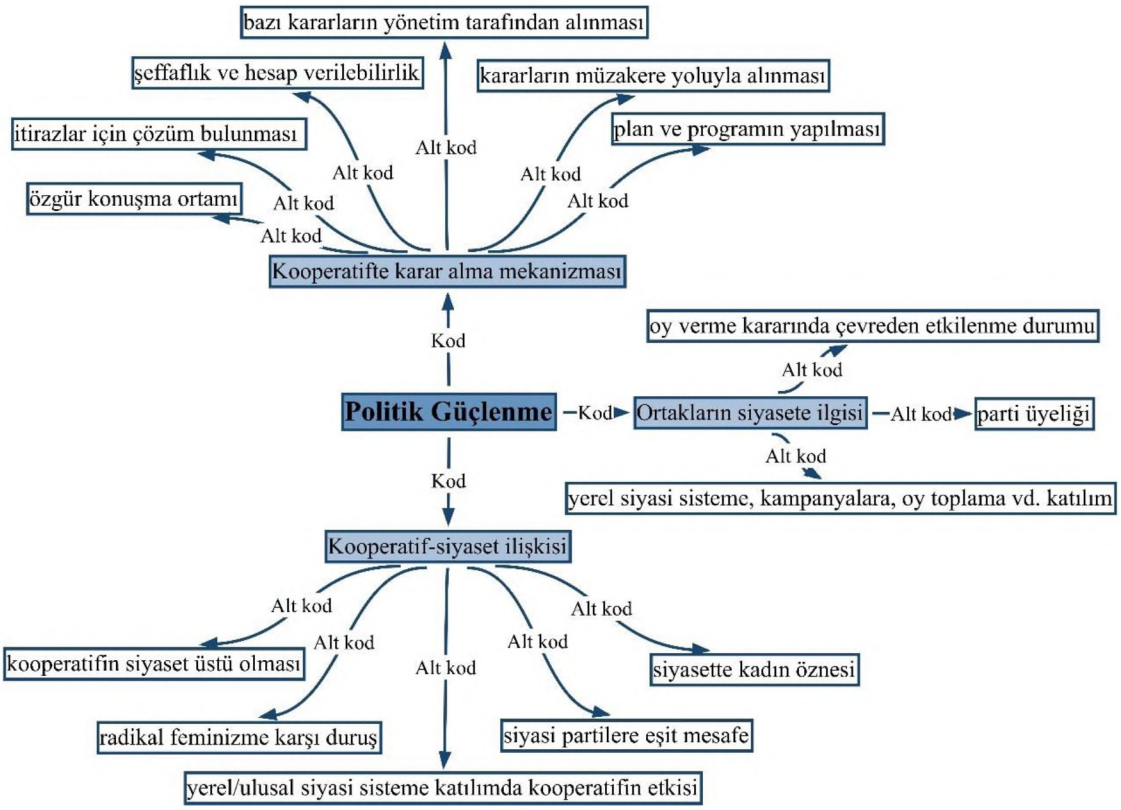

5.4.8.1. Kooperatif ortaklarının siyasete ilgisi

Her iki kooperatifteki ortakların çoğu, herhangi bir siyasi partiye üye olmadıklarını, herhangi bir siyasi pozisyona aday olmadıklarını, yerel siyasi sisteme ve kampanyalara katılmadıklarını belirtmişlerdir. Her iki kooperatifte de parti üyeliği olan yalnızca birer kişi vardır. Katılımcıların siyasi partiye üye olmama gerekçeleri; siyasetçilere güven duymamaları, üye olmayı gerektirecek bir durum olmaması, fikirlerine uyan herhangi bir partinin olmaması biçiminde gerekçelendirilmiştir.

Yerel siyasi sisteme, kampanyalara, seçim zamanlarında oy toplama gibi faaliyetlere katılmakla ilgili katılımcı HK1 "…herkes ya akraba ya arkadaş niye gidip başkasına düşman olayım hepsi tanıdık. İstediğime oyumu veririm ama gezmem dolaşmam oy toplamam." ifadesini kullanmıştır. Babası muhtar olan HK11'in de herkesin istediği yere oy vermesi gerektiğini belirtmesi ve bununla ilgili örnekler vermesi dikkat çekmiştir.

Diğer yandan katılımcı İK11, kendisinin politikayla ilgilendiğini, kadınların hiçbir alanı boş bırakmayıp her alanda var olmaları gerektiğini belirtmektedir. Katılımcı İK5 ise aktif yurttaşlık görevi gereği sahada çalışmaktadır.

> "Biraz ilgilenirim evet, severim. İlgilensinler kadınlar zaten boş bırakmayalım. Hiçbir alanı boş bırakmayalım." (İK11).

> "Aktif olarak, aktivist olarak seçim çalışmalarının hepsinde sahada çalışıyorum 20 yıldır. O yüzden…yani politikayla ilgili değilim, siyasetle hiçbir bağlantım yok ama seçim çok farklı bir şey…Yerel, genel fark etmiyor. Seçimlerde ben gönüllü olarak 20 yıldır, her seçimde eğitmen ve gözetmen olarak çalışıyorum…Yalnızca sorumlu bir vatandaş olarak bu işi yapıyorum…referandum döneminde ya aktif olarak çalıştım ama referandum zaten siyaset üstü bir şeydi onun dışında seçimlerde sandık güvenliği kaygısıyla gönüllü olarak, sorumlu olarak çalışıyorum sandık sorumlusu, bina sorumlusu sivil insiyatifliği yapıyorum." (İK5).

Katılımcılara seçim zamanlarında oy verme kararında aile, akraba ve arkadaş çevrelerinden etkilenme durumları sorulmuş ve çoğu etkilenmediklerini, kararı tek başlarına verdiklerini belirtmiştir.

> "…Valla ben yok öyle etkilenmem. Kendi düşüncem neyse bi Atatürkçü olarak kızı olarak (güler) kendi seçimimi kendim yaparım…" (İK14).

> "Yoo kimse kimseye baskı etmiyo yalnız. Karışmıyo…" (İK15).

> "Yanii yine kendi düşüncelerimi kullanıyorum yani…" (İK16).

> "Etkilenmem ama konuşuruz hep birlikte. Herkes fikrini söyler meselaa gene ben bildiğimi yaparım. Ama herkesi dinlemek de hoşuma gider. Ne düşündüklerini bilmek de hoşuma gider." (İSG1).

> "Yok kendi bildiğimi yaparım…" (İSG2).

> "Yok yok her zamanki ben sabit fikirliyim. Kimseden şuradan buradan ben dinlemem. İçimde kafamdakini koyacağım yapacağım yani böyle." (HK5).

> "…Zaten değişmeyecek bizim fikirler net Defneli olduğumuz için (gülerek)." (HK6).

> "…Bireysel kararım kesinlikle yani…Oldu olalı böyle şeyim ben (güler). Biraz daha özgür yaşamayı seven biriyim. Evli olmama rağmen ama yapacağımı yaparım. Yani hani eşime sorarım, saygı çok benim için değerli bir şey saygı. Saygı olmayan bir yerde hiçbir şey olmaz. Sorarım belki şundan da olabilir. Eşim bana süreklii tamam dediği içindir belki." (HK11).

> "Asla. Ben kendime göre karar veririm. Ve hiç kimse hiçbir şekilde sorgulayamaz da yargılayamaz da beni." (HSG2).

Bir katılımcı eşiyle ortak karar aldığını ve dışarıdan kimsenin kendilerini etkilemediğini, iki katılımcı çevrelerinden etkilenerek karar verdiklerini, bir katılımcı eşine danışarak son kararı kendisinin verdiğini, bir başka katılımcı ise eşinin kararını uyguladığını belirtmiştir.

5.4.8.2. Kooperatif-siyaset ilişkisi

Kooperatif-siyaset ilişkisine bakıldığında, kooperatifin yerel/ulusal siyasete katılımda herhangi bir etkisi olmadığı belirtilmektedir. Siyasi bir görüşü ve siyasi partisi olduğunu belirten bir katılımcı, kooperatifte bunların öne çıkarılmadığını, herkese aynı mesafede olunduğunu, siyasetin siyasetçiler tarafından yapılmasının doğru olduğunu ve kooperatifin siyaset üstü olduğunu belirtmektedir. Bununla birlikte kadınların sosyal, kültürel, hukuksal boyutlarda güçlendirmek görev olarak görülmekte ancak militanlık yapmadıklarını da belirtmektedir.

> "…kadınları her türlü kültürel sosyal hukuksal bilinçlendirme bizlerin görevi ama bu aslaa militanlık düzeyinde değil. Öyle olduğu zaman zaten kimseye ulaşamıyorsunuz. Benim partim siyasi olarak bir dünya görüşüm de var. Bir sürü arkadaşımın da var ama biz bunları hiçbir zaman ön plana çıkarmıyoruz. Çıkarmamalıyız da biz çünkü bizim işimiz siyaset üstü bir şey, bu uğraşlar. Dolayısıyla herkese aynı mesafede olmalıyız ki o insanlara ulaşmayı başaralım. Siyaset siyasetçilerin işi. Onlar onu zaten yeterince yapıyolar." (İK5).

Siyasi partilere ve siyasi görüşlere eşit mesafede olmaya özen gösterilmektedir.

> "Hanii A partisi gelirse onları çok iyi karşılayalım, B partisi gelirse onlara hanii aldırmayalım gibi bir şey yaparsak bu bizi eksi, artı yapmaz o yüzden her, bütün partilerden bize geliyorlar…hepsine eşit davranıyoruz…yönetimimiz şunu diyor hani biz kesinlikle parti ayrımı yapamayız. Bu bizee şey eksi bir puan getirir." (HK13).

> "…katıldığımız her yerde şunu söyledik. Biz siyasi değiliz. Biz partiler değiliz. Kapılarımız herkese açık. Kadınların hangi ülkeden olduğu bile hiç fark etmez. Üretim yapmak isteyen, çalışmak isteyen, gerçekten buraya ihtiyaç duyan tüm kadınlar gelebilirler. Bizim kapımızdan içeri geçen hiç kimse bize partisinden bahsetmesin dedik çünkü biz buraya partili olarak misafir davet etmiyoruz." (HSG1).

Kooperatif ortakları, yönetimin de isteğiyle sosyal medyadan siyasi paylaşım yapmamaya ve kendi aralarında da bu tür konuları konuşmamaya özen göstermektedir.

> "...Zati hiç konu olmaz yani burda öyle hiçbir zaman ben bi politikayla ilgili siyasi bi konuda o öyle bu böyle şöyle hatta özellikle tembih eder ... Hanım sakın siyaseti karıştırmayın, sakın WhatsApp'ta öyle o tarz yazılarda şeylerde bulunmayın, bu bizim konumuz yok diyerekten herkesi de öyle bir şeyi de vardır. Herkesin düşüncesi kendisine diye onun için konu olmaz." (İK14).

> "Kadınlara da aşıladım kimse girmiyor bu işlere (güler). Siyasetten uzak durun diyorum. Herkes kendi işini yaparsa bu ülkede zaten her şey çok güzel olacak. Türkiye'de zaten bürokrasi ile siyasiler birbirinden ayırt edilebilseydi...Milletvekilleri siyaset yapmasalar mesela bu ülke çok daha güzel yürüyecek. Herkes kendi işini yapmalı bizim ne işimiz var siyasetle." (HSG1).

Devlet memurluğundan gelen bir katılımcı, siyasi görüşü belli etmemek gerektiğini, siyasetin insanları birbirinden ayrıştırdığını, kooperatifte her görüşten insanın olduğunu ancak orasının bir siyaset alanı olmadığını, bu nedenle siyasetle ilgili konuşma yapılmadığını belirtmektedir.

> "Ben devlet memurluğundan geldiğim için…Bize ilk devlet memurluğunda…siyasete hiç bulaşma tuttuğun takımı bile söyleme nasihati ile büyüdük. O bile bazen antipatik gelebilirsiniz karşı tarafa. Çünkü ilişki kurduğunuz zaman adam koyu Galatasaraylıdır. Ben Fenerliyim dediğim zaman size antipati öyle tiplerle bile karşılaşıyorsunuz. Onun için dini konular, siyasi konular ve futbol konularını bizde konuşulması tamamen yasak olarak öğretilirdi yani bunlara girmeyin, bu konulara. Öyle geldiğimiz için benim siyasetle de hiç işim olmaz. Sevmiyorum siyasi (güler)…Şimdi isim vermemde bir şey var mı bilmiyorum ama AKPlisi de var MHPlisi de var CHPlisi de var hiç bir şey tutmayanı da var. Hiç siyasetle işi olmayanı da var. Yani burası bizim siyaset alanı değil, burası üretme, çalışma, emek bu tür şeyler için bir amaçla geldiğimiz için burada siyaset de konuşmayız biz, siyasetimiz olmaz yani. Herkes kendi evinde, kafasında ne istiyorsa yapabilir (gülerek)." (İSG2).

Kooperatife ortak olduktan sonra siyasete ara verdiğini, üyeliği devam etse de daha az aktif olduğunu belirten katılımcı bu durumu aşağıdaki gibi ifade etmiştir:

> "Siyaset çalışma sistemine ara verdim kooperatifte çalışıyorum ama üyeliğim devam ediyor…Fazlasıyla, fazlasıyla evet geriye ittim ama gene desteklediğim partili, çalıştığım sandık görevim, artı vatani sandık görevim var. Tabii ki verilen görevi yapıcam tabii ki…Onun için de bir yetki almadım, bir görev almadım partiden." (İK11).

Benzer biçimde, Yelki Kadın Kooperatifi sosyal girişimcisi de siyasete ilgisinin azaldığını, siyaseti hiç düşünmediğini, kooperatifin siyaset üstü birleştirici bir güç olduğunu ifade etmiştir. Defne Kadın Kooperatifi ortağı da siyasetten koptuğunu, siyasetin kutuplaşmaya sebep olduğunu belirtmiştir.

> "Siyasete azaldı (gülüşmeler). Siyasete olan ilgim azaldı diyebiliriz. Siyaseti hiç düşünmüyorum artık. Kooperatife başladıktan sonra siyasetin başka bir şey olduğunu gördüm ben. Yani şey hani kooperatifçilik bambaşka bir şey. Böyle imece usulü, yardımlaşma, dayanışma bişey, siyaset bambaşka bir şey gibi geliyo bana. Hani bundan sonraki hayatımda siyaset asla olmaz diye düşünüyorum. Kooperatif siyaset üstü bir şey. Bütün hepsini birleştiren bir kurum gibi geliyo bana." (İSG1).

> "Siyasetten koptum artık ona hiçbir şekilde yapmıyorum, istemiyorum da. Daha çok kutuplaşmaya sebep oluyor ve insanların hayatına dokunmaya çalışıyorum. Bu benim tercih ettiğim şey olduğu için de siyasetten tamami ile koptum." (HSG2).

Katılımcı İK3 ise, kooperatifin gelişmesini engelleyen herhangi bir siyaset insanı olması durumunda o kişiye oy vermekten vazgeçebileceğini belirtmiştir.

> "…Kooperatifimize zıttır, bize her şey terstir, bize imkan sağlamaz. Hep önümüze taş koymuştur. Bizim ilerlememizi istemez, işte köyümüz için halkımız için her şey terstir. Mesela ben o kişiyi destekliyosam ben bundan sonra kararımı değiştiririm. O beni etkileyebilir yani mesela." (İK3).

Son yıllarda belediye, kaymakamlık gibi kamu kurumlarının kadınların kooperatifleşmesini desteklediği ancak bunların sürdürülebilirliklerinin olmayacağı öngörülmüştür. Kadın kooperatifçiliğinin doğru bir şekilde yapılması durumunda ülke ekonomisini değiştirecek güçte olduğu ifade edilmiştir.

> "Olamayacaklar. Öyle bir dünya yok çünkü. Yani insan biraz gerçeklerle yaşamalı yani ya da bu kooperatifi kuranlar birazcık önlerine bakması gerekiyor...Bu ülkeyi de batırıyor ya çünkü biz günübirlik yaşayamayız...Endişem şu üç yıl sonra, seçimlerden sonra hani böyle bir şey olacak ya tekrar kooperatiflere güvensizlik başlayacak. Bu aslında çok kötü bir şey olacak. Bu ülke ekonomisini değiştirecek bir sistem aslında doğru işlerse…" (HSG1).

Katılımcılardan İK4 ise, kooperatifin belediyeler ve diğer siyasi mekanizmalar tarafından daha fazla desteklenmesi gerektiğini ifade etmiştir.

> "…Kooperatif kısmına gelirse kadınların daha çok desteklenmesi gerektiğine inanıyorum. Bu konuda belediyeleri yani sadece bizim belediyemiz değil de tüm şey için geçerli söylüyorum, yeterli olmadığını düşünüyorum…bir kooperatif binamız var ama bir kira bedeli ödeniyor…gerçekten bizim belediyemiz elinden gelen çok şeyi yapıyor ama genel anlamda söylüyorum ben. Hiç bir yerde kadın gücü tamamen desteklenmiyor bu anlamda." (İK4).

Genel olarak kooperatif-siyaset ilişkisine bakıldığında; siyasi sisteme katılımda görünürde kooperatifin bir etkisi olmadığı, kooperatif olarak siyasi partilere eşit mesafede olunduğu ancak bireysel anlamda çoğu katılımcının belirli bir görüşe sahip olduğu ve bu kararın çoğunlukla değişmediği, kooperatifin siyaset üstü birleştirici bir mekanizma olarak görüldüğü ve bazı katılımcıların siyasette kadın öznesini vurguladıkları ve radikal feminizme karşı bir duruş sergiledikleri belirtilebilir.

5.4.8.3. Kooperatifte karar alma mekanizması

Katılımcılara kooperatifte karar alma mekanizmasının nasıl işlediğine dair sorular yöneltilmiştir. Buna ilişkin, her iki kooperatifte de ortakların çoğu, kooperatifle ilgili kararlara katıldıklarını, herkesin fikrinin alındığını ve kararları ortak bir şekilde verdiklerini belirtmişlerdir. Kararlar, genellikle toplantılarda ve WhatsApp gruplarında alınmaktadır. Katılımcı ifadelerinden bazıları aşağıdaki gibidir:

> "…genelde yönetimdekiler kararları alıyolar. Ben arka plandayım. O şeylere pek girmiyorum…Yani yönetmelikte olan şeylere. İmzası vesaire o kararların alınması, bizde de ... abla her şeyi paylaşmadan veyahut da grubumuz var, atıyo arkadaşlar şöyle şöyle düşündüm ne dersiniz diye her kararda mesela Yelki'nin logosu olcağında veya bi yere bişey yapılcağında mesela bi fikir koyuyo. Ben bunu düşündüm, fikri olan var mı? Ressamımız var, yazarımız var, işte öğretmenimiz var işte her türden var. Çiftçisi var, tarımla uğraşanı, esnafı, herkes kendine göre bi yorum yazıyo işte ondan sonra ortak karar veya hangisi en çok şey olmuş tamam oy birliğiyle karar alınmıştır." (İK3).

"…Hep birlikte karar alırız. Yani herkes toplanır, fikirler sunulur, bu fikirler hangisi daha uygunsa o şekilde karar alınır. Herkesin görüşünü nasıl diyeyim…Birlik beraberlik içerisinde…Hepimiz ortak karar alırız..." (İK13).

"Hep birlikte karar alıyoruz zaten 41 resmî ortağımız, 41 kişilik bir WhatsApp grubumuz var. Her gün her şeyi paylaşıyoruz. İşte bugün şöyle oldu, yarın böyle oldu, şöyle yapıyoruz. Sizin fikirleriniz nedir? Herkes fikrini söylüyor, fikri olmayan hiçbir şey demiyor. Fikri olan öyle olmaz diyor, tartışıyoruz, konuşuyoruz. Sonra burda bir toplantı yapıyoz. Hadi gelin, toplanalım, konuşalım. Bizim illa yönetim kurulu diye bir şeyimiz de yok. Bütün ortaklarımız yönetim kurulu yetkisinde. Toplanıyoruz burada konuyu atıyoruz ortaya herkes fikrini söylüyor, aaa çok iyi düşünmüşsün ya da olur mu öyle şey böyle olur falan." (İSG1).

"Toplantı yapıyoruz. Örneğin bu ayda ne olur? Ne kadar satabilirim? Ne kadar yapabilirim? Kararaştırıyoruz, ona göre yapıyoruz…toplantı yapıyoruz haftada bir, on beş günde bir yani bu ayda bu iş yapılır…" (HK1).

"Ortaklaşa karar alınıyor. Toplanıyoruz, üretim olsun ya da başka bir şey olduğu zaman toplanıp öyle karar alınıyo. Tek bir kişi, kendi kendine karar verip de o şeyi uygulayamıyo. Ortaklaşa olduğu için ortaklaşa fikir alınıyo, öyle karar veriliyo…" (HK8).

"Biz özellikle tüm ortaklar bilsinler diye kendi WhatsApp sayfamızdan yapacağımız bütün işleri oradan paylaşırız. Herkes fikrini yazsın deriz. Ya da buna katkıda bulunmak isteyen ya da başka fikri olan bunu söylesin deriz. Fikri olan katılır. Bir şey söylemek isteyen söyler. İtiraz etmek isteyen itiraz ettiğinde bu itirazın yerine bir şey koyması gerektiğini söyleriz. Yani sen dersin ki 'Bu kağıdın üzerine yazılmaz bizim yazacak bir kağıda ihtiyacımız var. Buna yazılmıyorsa bunun yerine başka bir kağıt koyman lazım. Başka bir şey. Hayır ama neden hayır yani ya da çözüm ne?' Yani sadece böyle hayırla da kabul etmiyoruz. Bir şeye itiraz ediyorsan yani çözüm de getirmen gerekiyor. Bu şekilde yani hiçbir zaman tek kişilik kararla kooperatif yürümez..." (HSG1).

Ortakların bir kısmı, kooperatifteki kararların yönetim kurulu tarafından alındığını belirtmiştir.

"…genellikle kararları yönetim kurulunda alıyoruz. Belirli aralıklarla toplanırız…ne yapmamız gerektiği, ne yapacağımız fikirlerimizi söyleriz. Ortak bir karar alırız. Hangisi doğruysa onu yaparız yani…" (İSG2).

"Valla ... Hanım ne derse böyle yapın ne yapılacak paketler ...Hanım burda yani…genellikle o verir yani." (HK4).

Yönetim, kendisi aldığı kararlarda da kooperatif ortaklarına bilgi vermektedir. Bu anlamda kooperatiflerde şeffaflık ve hesap verebilirliğin olduğu belirtilmektedir.

"…bize hep şeyleri atıyo, mesela kiramız arkadaşlar şu geldi veya şurdan şu ödeme geldi, şurdan şu geldi bize de hep resimlerini atar. İşte şunu yaptık, şunu yaptık. Bugün imzaladık veyahutta biz şöyle düşünüyoruz sizin şeyiniz var mı? Şu şekilde mi yapalım diyip…Onlar kendi başınaa yani biz şunu yapıyoz yani astık kestik gibi kesinlikle öyle bişey yok yani." (İK3).

Kooperatifte çözülemeyen herhangi bir sorun olmadığı, konuşarak oy çokluğuyla kararlar alındığı belirtilmektedir.

"Valla bizim çüzülememe problemi olduğunu zannetmiyorum. Daha çok…açıklama yapılaraktan konuşuluyor, fikir birliğine varılıyor. Yönetim kurulu var. Sonuçta yönetim kurulunun aldığı kararlara bunlar oy çokluğuyla alınan şeyler…

> toplantılarımız olduğunda zaten (daha çok fazla yapamadık ama Covid yüzünden vesaire yüzünden). Yani toplantılarda fikir anlamında herkesin görüşü sorulur tabii ki." (İK9).

Kooperatif başkanına duyulan güven nedeniyle ortakların bir kısmı kararı ona bıraktıklarını, kendilerinin ise onun düşüncesi doğrultusunda onay verdiklerini belirtmişlerdir.

> "En çok tabi ... konuşuyo işte bizler de onaylıyoz yani…Ona bırakıyoz her şeyi, becerikli ya. Biz de onaylıyoz tabi onun dediklerini." (İK15).

> "Çok nadir katılıyorum ben. Alınan kararlara uyuyorum. Hayır itiraz etmiyorum açıkçası…karşıt bir şey yapılamayacağı için. Burası … gider. Kimse kafasına göre bir karar alamayacağı için. Yönetim toplantı yapıyor. Yönetim toplantıda karar veriyor. İtiraz etseniz de zaten itiraz bir şeyi değiştirmiyor açıkçası. Toplantıda olsanız da hani bir önerge verseniz de çoğunluk karar ne alırsa o kabul oluyor her yönetimde olduğu gibi…Tabi tartışmalarımız oluyo, tartışıyoruz, uygunsa o karar alınıyo…Hiç kimse susmuyor zaten. Herkes fikrini alıyor, söylüyor, hangi fikir daha uygunsa o fikir kabul oluyo." (İK11).

Kooperatifteki ortaklar ve yönetimin ortak bir şekilde karar verdikleri belirtilmiştir.

> "…yönetim karar veriyor. Ama soruyorlar bize…orada olduğum zaman muhakkak soruyor hani arkadaşlar böyle böyle olması gerekiyor. Ne dersiniz? Hani sizde bir fikir verin. Söylüyor yani." (HK2).

> "Aslında güzel işliyor, ben gördüğüm kadarıyla işte …hocamız bence güzel kararlar alıyor. Tabii ki danışarak da alıyor, sorarak da alıyor. Biz zaten o belli bir süre sonra deneyim almış, şey yapmış. Yani yanlış kararlar aldığını düşünmüyorum, size söyleyeyim…biz lidere güveniyoruz, zaten o da bizi anlıyor ama tabii ki fikir söylüyor. Görüşmediğimiz zamanda da grupta da konuşuyoruz. Onu söylüyor, ondan sonra karar alıyor. İşte hemfikirim diyor öbürü diyor. Ama ne olursa olsun paylaşıyor yani bunu söyleyeyim size…'evet doğru' diyorum 'evet haklısın' ya da 'değilsin' öyle katılıyorum." (HK6).

Kooperatifte karar alma mekanizmasının genel özelliklerine bakıldığında; bazı kararların yönetim tarafından alındığı ancak kararların çoğunlukla tüm ortaklarla ve müzakere yoluyla alındığı, itirazlar için çözüm önerilerinin açık tutulduğu, özgür konuşma ortamı olduğu, düzenli olarak toplantı yapıldığı ve ortakların birbirleriyle sürekli iletişim halinde olduğu, tüm paydaşlar için şeffaflık ve hesap verebilirlik ilkesine uyulduğu söylenebilir.

Kooperatifler zaman zaman farklı görüşlerdeki siyaset insanlarıyla bir araya gelebilmektedir ancak bu ilişkinin sınırlandırıldığı görülmektedir. Kooperatiflerde kadınların bir kısmı benzer ideolojilere sahiptir, diğer bir kısmı farklı ideolojileri benimsemektedir. Farklı ideolojileri benimseyen kadınların da birbirleriyle herhangi bir çatışma yaşamadığı, herkesin birbirine saygı gösterdiği, hatta kooperatifte bu konularda konuşulmadığı bulgulanmıştır.

Kadınlar genel vatandaşlık görevleri arasında olan oy verme hakkını kullanmaya özen göstermekte, kararları bağımsız biçimde tek başlarına vermekte, kararları verirken eşlerinin ya da kooperatifin herhangi bir etkisi olmamaktadır. Kadınlar bağımsız bir şekilde bireysel siyasal katılım göstermektedir. Toplumsal siyasal katılıma örnek olarak Yelki Kadın Kooperatifi'ndeki ortakların bazılarının belediye kent meclisinde yer alması örnek verilebilir. Bu anlamda kadınların zaten politik gücü olduğu belirtilebilir. Buna karşılık, her iki kooperatifte de bazı ortakların siyasi partiye üye oldukları ancak kooperatif sonrasında pasif hale geldikleri belirtilmektedir. Kooperatifin siyaset üstü olması nedeniyle yeni alanlar açtığı düşünülmektedir.

5.5. BULGULARIN GENEL DEĞERLENDİRİLMESİ

Bu kısımda, araştırmadan elde edilen bulguların değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Bu kapsamda, araştırma kapsamında ortaya çıkan dört temaya ilişkin değerlendirme aşağıdaki gibidir:

Kadın kooperatiflerinin sosyal girişimcilikle ilişkisi

Kadın kooperatiflerinin kapitalist sistemi dönüştürücü sınırlı bir etkisi olmasına ilişkin durum, çalışmada katılımcılardan elde edilen verilerle desteklenmektedir. Katılımcılar, köylünün arazisini satmasıyla toprakların ranta açıldığını belirtmekte ve kentleşmenin yarattığı çeşitli sorunlara değinmektedir. Katılımcı ifadelerinden yola çıkarak kentleşen yere uyum sorunu olduğu ve eski köy hayatının özlendiği sonucuna ulaşılmaktadır. Kentleşme, tarımdan uzaklaşmayı da beraberinde getirmektedir. Katılımcılar, gelecekte gıda krizi yaşanmaması için tarımsal üretimin yeniden canlandırılması, aracısız üretimin desteklenmesi, üretici ve tüketicinin bilinçlenmesi gibi önlemler alınması gerektiğini savunmaktadır. Yeniden üretici toplumu olmaya dönük kadınların aktif bir rol üstlenmesi gerektiği düşünülmektedir. Bu anlamda katılımcıların kadınlara önemli bir rol atfettiği söylenebilir. Diğer yandan, bu rol bazı katılımcılar tarafından kadınların biyolojik olarak üretken olmalarından kaynaklı varoluşsal bir durum olarak görülmektedir. Bu da göstermektedir ki toplumsal cinsiyete duyarlı bir yaklaşım, kadın kooperatiflerindeki tüm ortaklar tarafından henüz yerleşmemiştir.

Genel olarak bakıldığında, katılımcıların bir kısmı, Türkiye'deki kadın kooperatiflerinin çoğunun dikey örgütlenme biçiminde olduğunu ve bunun özellikle

pandemi gibi kırılma dönemlerinde sıkıntı yarattığını, her mahalleye bir kadın kooperatifi kurulmaktansa az sayıda olmanın güçlü bir örgütlenme için daha iyi olacağını, kadın kooperatiflerinin çoğalmasını politik bulduklarını, karma yapıların desteklenmesi gerektiğini belirtmektedir. Katılımcıların diğer bir kısmı ise, kadın kooperatiflerinin ülke ekonomisini değiştirecek güçte olduklarını, tarım sektörünü canlandırdıklarını ve kadınlara sağladıkları çeşitli faydaları belirtmektedir. Her ne kadar kadın kooperatifleri, bazı katılımcılar tarafından, sistemi değiştirecek güçte yapılar olarak görülse de uygulamada bunun mümkün olmadığı sonucuna ulaşılmaktadır. Sonuç olarak, bir anda köklü bir değişim sağlanması bu tür yapılarla mümkün değildir ancak yerelde yapılan ufak değişimlerin zamanla sistemi de dönüştürebileceği belirtilebilir. Katılımcılardan elde edilen bulgular, kadınların çevrelerinde var olan sorunların farkında oldukları ve değiştirmek için mücadele verdiklerini göstermektedir.

Bu çalışmada, sosyal girişim özellikleri taşıyan kadın kooperatiflerini belirlemeye yönelik çeşitli kriterler oluşturulmuştur. Literatür yardımıyla oluşturulan kriterler doğrultusunda, araştırma yapılan kadın kooperatiflerinin sosyal girişimci kadın kooperatifi olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Bu kriterlere uygunluk Tablo 5.1.'de gösterilmektedir.

Tablo 5.1. Sosyal girişimci kadın kooperatifleri özellikleri

	Kriterler	Yelki Kadın Kooperatifi	Defne Kadın Kooperatifi
British Council, 2019 raporunda sosyal girişim tanımı yapılırken benimsenen kriterlere uygun olması	Temel amacının sosyal veya çevresel misyon elde etmek olması	✓	×
	Yıllık elde edilen gelirin en az yarısının ticari yolla sağlanması	✓	✓
	Kârın paylaşımının sadece ortaklar arasında olmayıp sosyal ve çevresel misyona uygun olması	-Kâr dağılımı yapmayan bir kooperatif.	-Kâr dağılımı yapmayan bir kooperatif.

Sosyal girişimcilik unsurlarını taşıması	Sosyal bir misyona sahip olması	-Kadın istihdamı, -Kadın emeğinin değerlendirilmesi, -Görünmeyen kadın emeğini görünür kılmak, -Tarımı canlandırmak, -Bölgedeki yapılaşma sorununa dikkat çekmek, -Bölgenin gelenek görenek ve kültürünü korumak, -Bölge halkı ile bölgeye göç edenleri kaynaştırmak.	-Kadın istihdamı, -Kadının ekonomik olarak güçlenmesi, -Kadın emeğinin değerlendirilmesi.
	Yenilikçilik ve fırsatların fark edilmesi	-Katmadeğer yaratacak ürünler üretilmesi, -Geleneksel sanatın günlük hayata uyarlanması (ebru sanatından çantalar yapılması), -Palamut ağaçlarını temsil eden sincapın yöresel pazarın simgesi haline gelmesi, -Ekoprintten yapılan ürünler, -Yöresel pazarın sanatla birleştirilerek fark yaratılması (zeybek/folklör ekibi, müzik korosu etkinlikleri ile), -Yöresel kıyafetler giyerek fark yaratma.	-Katmadeğer yaratacak ürünler üretilmesi, -Kozalak çamından şurup yapılması, -Mozaik sanatçısı ve eğitmen bir ortağın bünyelerine dahil edilmesi ve ürün yelpazesini genişletmeyi hedeflemek, -Hatay'da organik sertifikası olan ilk kadın kooperatifi, -Hatay'da ilk meyve kurutma yapan kooperatif.
	Sürdürülebilir gelir elde etmesi	-Üretim odaklı gelir kaynakları, -Mali yılda elde edilen gelirin en az yarısının ticari yolla sağlanması, -Ortak olarak üretilen ürünlerin satışında elde edilen gelir, -Ortakların kooperatif aracılığıyla sattığı ürünlerden kooperatifin aldığı komisyon, -Ortaklardan ürün satın alarak onun satışından elde edilen kâr.	-Üretim odaklı gelir kaynakları, -Mali yılda elde edilen gelirin en az yarısının ticari yolla sağlanması, -Ortakların kooperatif aracılığıyla sattığı ürünlerden kooperatifin aldığı komisyon, -Ortaklardan ürün satın alarak onun satışından elde edilen kâr.
	Sosyal etki ve sosyal değer yaratması	-Katkısız/ilaçsız gıda üretme, -Bölgenin tanıtımın yapılması, -Pandemi, afet gibi kırılma dönemlerinde yardımlaşma ve dayanışma, -Ramazan aylarında	-Katkısız/ilaçsız gıda üretme, -Bölgenin tanıtımın yapılması, -Cam gibi geri dönüşüm ürünleri kullanma, -Başka kadınların ve kadın kooperatiflerinin eğitimlerden

		yardımlaşma ve dayanışma, -Kadın emeğinin görünür kılınması, -Ekoprint ve kök boya çalışmaları yapılması, -Eğitim bursu verilmesi, -İhtiyaç sahiplerine ayni destekler, -Kadın kooperatifinin bölgede bilinirliğinin artması, -Çevredeki kadın kooperatiflerinin ürünlerini satmalarına destek, -Köylünün ürünlerini satın alma, -Köylünün zeytincilikle ilgilenmesini sağlama, -Gençlerin tarımla ilgilenmesi için çabalama, -Gençleri işverenle buluşturma, -Gençlere CV hazırlamayı öğretme.	yararlanmasını sağlama, -Bir kültürel değer olarak mozaik sanatının tanıtımı.
Özerk/devlet dışı aktör olması	Kendi karar mekanizmalarına sahip olma	-Kamu kurum ve kuruluşlarının güdümünde olmama ve siyasetten uzak durma, -Ortaklar arasında bağımsızlık düşüncesi hâkim, -Sınırlı destek alma.	-Kamu kurum ve kuruluşlarının güdümünde olmama ve siyasetten uzak durma, -Ortaklar arasında bağımsızlık düşüncesi hâkim, -Sınırlı destek alma.
	Kamu kurum/kuruluşları tarafından kurulmama	✓	✓
Faaliyet gösteren aktif kooperatif olması	En az bir yıldır faaliyet gösteren aktif bir kooperatif olması	2019'den beri faaliyette	2014'den beri faaliyette

Defne Kadın Kooperatifi'ndeki kadınların kooperatifleşmeden önce bir araya gelerek üretim yapmaya başlaması, dernek çatısı altında toplanmaları; Yelki Kadın Kooperatifi'ndeki kadınların da dernek kurması, komite kurarak yöresel üretici pazarı açmaları gibi kooperatif öncesi faaliyetleri kurumsallaşma adımları olarak görülmektedir. Kooperatif öncesindeki çeşitli deneyimler, kadınların kendi mücadeleleriyle ve tabandan gelen bir hareketle, bilinçli biçimde bu tür bir kooperatif yapısını kurduklarını göstermektedir. Bu kapsamda, kooperatif öncesindeki kadın hareketleri ve örgütlenmeler, kooperatiflerin sosyal girişim olarak yapılanmasına zemin hazırlayan önemli gelişmeler olarak değerlendirilebilir. Bu kapsamda,

araştırılmayı hak eden bazı sorular akla gelmektedir. Kadın hareketleri ve örgütlenmelerinin sosyal girişimci kadın kooperatiflerinde daha yaygın olabileceği çıkarımında bulunmak mümkün müdür? Örneğin, geleneksel kadın kooperatiflerinde aktivizmin daha az olduğu söylenebilir mi? Eğer durum böyleyse de sosyal girişim özellikleri taşıyan tüm kadın kooperatiflerinde böyle bir yapılanmaya gidilme zorunluluğu bulunmadığı belirtilmelidir. Bu nedenle, kooperatif öncesi kadın hareketleri ve örgütlenmelerinin doğrudan sosyal girişimcilik kriterleri içinde gösterilmesi uygun görülmemektedir.

Yelki Kadın Kooperatifi'nin temel amacı; tarımı canlandırmak, bölgedeki yapılaşma sorununa dikkat çekmek, bölgenin gelenek görenek ve kültürünü korumak, bölge halkı ile bölgeye göç edenleri kaynaştırmak gibi sosyal veya çevresel misyon ağırlıklıdır. Buna karşılık; Defne Kadın Kooperatifi'nde kadın istihdamını artırmak, kadının ekonomik olarak güçlenmesi ve kadın emeğinin değerlendirilmesi misyonu vardır. Defne Kadın Kooperatifi ortaklarının ekonomik misyonu önceledeği görülmektedir ancak kırsaldaki kadının güçlenmesi istihdam yoluyla da sağlandığı için kooperatifin sosyal bir amacı olduğu çıkarımında bulunulabilir. Diğer yandan, zaten tüm kadınların dezavantajlı grupta yer alması nedeniyle "kadın" ibaresi olan tüm kooperatiflerin doğrudan olmasa bile dolaylı olarak sosyal bir misyona hizmet ettikleri düşünülmektedir.

Yelki Kadın Kooperatifi ve Defne Kadın Kooperatifi'nin her ikisinde de ortaklar arasında kâr paylaşımı yapılmamaktadır. Kâr dağılımı yapmayan kooperatif olmaları ve yıllık elde edilen gelirin en az yarısının ticari yollarla sağlanıyor olması kooperatiflerin sürdürülebilirliği açısından önemli görülmektedir.

Türkiye'de kamu ve siyasetin birbiriyle iç içe geçmesi nedeniyle sosyal girişimlerin etkilenmemesi için tarafsızlık ilkesiyle hareket etmeleri önemli görülmektedir. Araştırma yapılan Yelki Kadın Kooperatifi ve Defne Kadın Kooperatifi'nin bağımsızlıklarını koruduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Kadın kooperatiflerinde genellikle, yenilikçilik ve fırsatların fark edilmesine ilişkin durumun sınırlı olduğu görülmektedir. Kadınların sorumluluğu olarak görülen ve geleneksel ev işlerinin bir uzantısı olarak devam eden "kadın işleri" çoğunlukla farklılıkları barındırmaz. Bu nedenle, Yelki Kadın Kooperatifi ve Defne Kadın Kooperatifi gibi sosyal girişimci kadın kooperatiflerini geleneksel kadın

kooperatiflerinden ayırt eden "yenilikçilik ve fırsatların fark edilmesi" önemli bir unsur olarak görülebilir.

Kadın kooperatiflerinin örgütlenme ve çalışma durumları

Defne Kadın Kooperatifi'nde ortak olma şartları arasında deneme süresini tamamlama bulunmaktadır. Bu durum, kooperatifin ekonomik misyonu öncelemesinden kaynaklanıyor olabilir. Yelki Kadın Kooperatifi'nde böyle bir şart bulunmaması bu durumu güçlendirmektedir. Organizasyon modeline de bakıldığında her iki kooperatifin kendi olanaklarına ve tarzlarına uygun biçimlerde farklı bir yapı oluşturduğu görülmektedir.

Araştırma yapılan kadın kooperatiflerinin, kooperatif örgütlenmelerinin gerektirdiği gibi ortaklık statüsüne uygun biçimde hareket ettikleri, yatay hiyerarşik örgütlenme modelini benimsedikleri, eşit söz hakkına sahip oldukları sonucuna ulaşılmaktadır. Türkiye genelinde kooperatif başkanları tarafından sağlanan "temsiliyet"in, Yelki ve Defne Kadın Kooperatifleri'nde demokratik zeminde kurgulandığı söylenebilir. Katılımcıların görüşleri doğrultusunda elde edilen bulguların sonucunda; kooperatifin yere, zamana ve yapılan işe bağlı biçimde farklı ortaklar tarafından temsil edildiği tespit edilmiştir.

Temsiliyete benzer biçimde, örgütlerin çalışma biçimleri ve özelliklerinin de kooperatif faaliyetlerine göre değiştiği görülmüştür. Kooperatiflerin her ikisinde de sermaye yoğun çalışmadan ziyade emek yoğun çalışma yapıldığı; ücretli iş yapılsa dahi tüm yapılan işlerde ücret alınmaması nedeniyle gönüllü çalışmanın yaygın olduğu; bireysel çalışma yerine kolektif biçimde çalışıldığı, işe bağlı biçimde zaman zaman sipariş usulü çalışıldığı; çalışma süreleri ve mesai saati olmaksızın esnek çalışmanın uygulandığı tespit edilmiştir. Bununla birlikte; özellikle Yelki Kadın Kooperatifi'nde belirli işlerde uzmanlaşma sağlandığı, kişinin uzmanlık alanı gözetilerek eğitimler verildiği, çalışma yapıldığı ve herkesin kendi bölümünü sahiplendiği görülmüştür. Kooperatif işlerinin farklı kişiler tarafından yapılması, fuarlara dönüşümlü gidilmesi gibi "döngüsel işleyiş"in, eşitlik ilkesine uygun olduğu belirtilebilir. Böyle bir uygulamanın hem hakkaniyet açısından hem de çıkar birliğinin sağlanması açısından önemli olduğu sonucuna ulaşılabilir. Her ortağın her konuda bilgi sahibi olması hem kendi gelişimi açısından hem de örgütün gelişimi açısından önemlidir.

Araştırma yapılan kadın kooperatiflerinde kuruluş öncesinde ve kuruluş sonrasında çeşitli sorunlar yaşanmıştır. Başkaları tarafından zarar görme, üretim yapabilecek yeterli yerin olmaması, Covid 19 etkileri gibi birkaç benzer sorun olmasına rağmen, sonuç olarak, çoğu sorun kooperatiflerin kendisine has ortaya çıkmaktadır. Yelki Kadın Kooperatifi'nde kuruluş öncesinde kooperatif binası edinmeye yönelik sorun Defne Kadın Kooperatifi'nde yaşanmamıştır. Bunun nedeni, Defne Kadın Kooperatifi işletmesinin belediye tarafından tahsis edilmesidir. Türkiye'de pek çok kadın kooperatifi yerel yönetim tarafından desteklenmektedir. Buna rağmen, kadınlar yerel yönetim seçimleri sonrasında kooperatife verilen yerlerin kendilerinden geri alınması endişesini yaşamaktadır. Bu durum, Kazar (2019a)'ın çalışmasında da ortaya konulmuş, kadınlar bu yerlerin yasal sahipleri olmak istediklerini belirtmişlerdir. Defne Kadın Kooperatifi de kuruluşta bu tarz bir destek almıştır ancak zamanla misyonunu genişletmesi, kooperatif yapısını değiştirmeleri nedeniyle günümüzdeki model oluşmuştur. Elde edilen bulguların sonucunda, Yelki Kadın Kooperatifi'nde yaşanılan sorunların genellikle dış kaynaklı sorunlar olduğu tespit edilmektedir. Köylünün çalışacağına ilişkin güvensizlik duyulması, çeşitli ön yargılar, itibarsızlaştırma gibi olumsuz birtakım girişimler bunlara örnektir. Defne Kadın Kooperatifi'nde ise ciddiye alınmadıklarını düşünme gibi dış kaynaklı sorunlar olduğu tespit edilse de ortaklar arasında yaşanan güvensizlik, çiftçi ortakların ürün fiyatlarını yetersiz görmesi, ucuza çalışma-ücretsiz çalışma, ürünlerin parasının hemen ele geçmemesi, erkek gücü isteyen işleri kadınların yapması gibi doğrudan örgüte yönelik sorunların ağırlıklı olduğu sonucuna varılmıştır.

Kooperatiflerin yaşadıkları sorunların çözümü için kamu kurum ve kuruluşlarından proje ve hibeler yoluyla alınan çeşitli destekler olduğu gibi, sivil toplum örgütleri, özel sektör, çeşitli platformlar, üniversiteler ve kişisel ilişkiler yoluyla da destek alınmaktadır. Bununla birlikte, bu desteklerin sınırlı düzeyde olduğu, dolayısıyla bağımlı olacakları düzeyde olmadığı sonucuna ulaşılmaktadır. Kooperatifler iş birliklerine açık yapıdadır. Diğer yandan kooperatif ortakları, yaşanılan sorunları kendi imkanlarıyla da çözmektedir. Sosyal girişimlerde sorunların çözümü için inovatif yollar geliştirmek oldukça önemlidir. Kadın kooperatiflerinde yenilikçi çözüm yolları henüz sınırlı düzeyde olsa da araştırma yapılan kadın kooperatiflerinde gösterilen emek ve mücadele dikkate değerdir.

Ortakların çalışma ve örgütlenmelerine ilişkin belirleyiciler ve sosyal girişimci kadınların genel özellikleri

Kooperatife ortak olmayı etkileyen çeşitli unsurlar ve ortak olma nedenlerine ilişkin bulguların sonucunda; kendisine zaman ayırma, sosyalleşme isteği, faal olmayı ve üretimi sevmek, arkadaşlarına, kadınlara ve bölge halkına fayda sağlamak, kooperatif kurmak isteyen birisinin kurulmuş olan kooperatife dahil olması, kooperatifleşmeye duyulan ilgi ve merak, yaşam tarzı olarak görmek, ortaklarla tanışıp kaynaşmak, farklı bir şeyler yapmayı istemek, üretimi sevmek, gezmek, tanınırlığın artacağı düşüncesi, başkası adına katılmak, bir imza eksikliğinden dolayı ortak olmak, "temsiliyet" adına katılmak, aile/akraba ve tanıdıklar aracılığıyla kooperatife ortak olma, gelenek-görenek ve kültürü korumak, tarımı canlandırmak, kurumsallaşmayı önemsemek gibi psiko-sosyal ve çevresel nedenler ağırlıklıdır. Bununla birlikte ürünlerini satmak/gelir elde etmek amacıyla katılım, aile bütçesine katkıda bulunmak, üretilen ürünlerin satılması dışında geçim kaynağının olmaması, kooperatif işletmesinin evlerine olan yakınlığı, arkadaşlarının kazandığını görmek gibi bireyi ve aileyi ilgilendiren ekonomik nedenler de olduğu görülmektedir. Bu çalışmada, kooperatife ortak olmayı etkileyen psikolojik, sosyal ve çevresel nedenlerin ağırlıklı olduğu sonucuna ulaşılabilir.

Ürünlerini satmak/gelir etmek, aile bütçesine katkıda bulunmak gibi ekonomik amaçlarla ortak olma durumu da her iki kooperatifte görülmektedir. Sonuç olarak, zaten belirli bir işte ücretli olarak çalışamayan kadınlar kooperatife ortak olmak istemekte, başlangıçta verilen ortaklık payının yüksek meblağda olmaması nedeniyle de ortak olmak çoğunlukla külfetli bir risk taşımamaktadır. Her iki kooperatifte de katılım nedeni olarak gösterilen kadınların sosyalleşme isteği, kırsaldaki kadın için bulundukları yerde faaliyetlerin azlığından kaynaklanmaktadır. Bu durumda, kooperatif, kadınların sosyalleşecekleri bir alan olma özelliğini taşımaktadır. Bununla birlikte, arkadaşlarına, kadınlara ve bölge halkına fayda sağlamak amacıyla katılım sağlayan ortaklar olduğu bulgulanmıştır. Fayda sağlamak vurgusu, sosyal girişimci kadın kooperatifinin kuruluşunda da görülmektedir. Kooperatif kuruluşu ve kooperatife ortak olma nedenlerindeki ortaklık, birey-örgüt uyumunun olduğu biçiminde yorumlanabilir.

Katılımcılardan elde edilen bulgulara göre, ortaklardan bazıları kooperatif öncesinde dernekler, gönüllü faaliyetler, yerel yönetim projeleri, siyasi örgütlenmeler gibi birtakım faaliyetlere katılmışlardır ancak çoğu ortağın ilk örgütlenme deneyimi kooperatiftir. Kooperatif sonrasında da farklı bir örgütlenme içine girmedikleri gözetildiğinde, mevcut ortaklık statülerinin kadınlar için yeterli görüldüğü sonucuna ulaşılabilir. Kooperatiflerin aktif olması, kadınların da aktif olması anlamına gelmektedir ve kooperatifleşmenin kadınlar için yeterli olduğu görülmektedir.

Boş zaman faaliyetlerine ilişkin elde edilen bulgular, bu faaliyetlerin oldukça çeşitli olduğunu, neredeyse katılımcı sayısı kadar farklı faaliyet alanı olduğu sonucunu göstermektedir. Bazı katılımcıların boş zaman faaliyeti olarak "üretim yapma", "üretim ve çalışma hakkında düşünme", "kooperatifle ilgili fikir alışverişi yapma" gibi üretime ilişkin unsurlar belirtmeleri dikkat çekmektedir.

Kooperatiflerde, sosyal girişimcinin kim ya da kimler olduğu üzerinde bir belirsizlik yaşansa da alan araştırması sırasında kooperatifin kurucu yönetim kurulu başkanı dışında, sonradan başkan olan kişinin de sosyal girişimci olabildiği sonucuna ulaşılmıştır. Diğer bir ifadeyle, örgütün mevcut liderleri olan ve sürdürebilirliğin sağlanmasında büyük etkisi olduğu bulgulanan kooperatif başkanları sosyal girişimci kadın olarak tanımlanmış ve sosyal girişimci kadınların davranış özellikleri belirlenmiştir. Sosyal girişimci kadınlar ve diğer ortaklardan elde edilen bulgular doğrultusunda, Kümbül Güler (2010)'in çalışmasında ele alınan girişimci kişiliğin oluşmasındaki etkenlerle benzer biçimde, sosyal girişimci kadınlara ait bireysel özelliklerin, sosyal ortamın ve kültürel etkenlerin sosyal girişimci kişiliğin oluşumunda etkisi olabileceği sonucuna ulaşılmaktadır. Bununla birlikte, bu çalışmada herhangi bir sınıflandırma yapılmadan sosyal girişimci kadınların genel özellikleri ele alınmaktadır. "Liderlik özelliği", "kooperatifi ve kadınları koruma güdüsü olması", "eşitlikçi ve iş birlikçi yapı", "mücadele ruhu-pes etmeme", "girişimci", "ikna gücü", "dönüştürücü güç", "sürdürülebilirlik için ekip yetiştirme", "organizasyon yeteneği", "öz güveni yüksek olma", "gönüllü olma", "sorumluluk duygusu olma", "sabırlı olma", "başkalarına rol model olma", "başarı odaklı olma", "çok yönlülük", "çalışkan olma", "iyi bir sosyal medya kullanıcısı olma", "yardımsever-başkalarını düşünen" biçiminde her iki kooperatife ilişkin oluşturulan ortak kodlara bakıldığında kişisel ve davranışsal özelliklerle ilişkili olduğu görülmektedir. Buna karşılık içeriğe bakıldığında sosyal ortam ve kültürel etkenlerin de bu özelliklerin oluşmasında etkisi

olduğu belirtilebilir. Belirtilen özelliklerden "eşitlikçi ve iş birlikçi yapı", "dönüştürücü güç", "sürdürülebilirlik için ekip yetiştirme", "yardımsever-başkalarını düşünen", "gönüllü olma" ve "başkalarına rol model olma" özelliklerinin özel sektör girişimcilerinden çok sosyal girişimcilerde görüldüğü düşünülmektedir.

Kadının güçlenmesi

Bu çalışmada, kadının güçlenmesi temasına ilişkin elde edilen bulgular; güç ve güçlenme boyutları gözetilerek sekiz farklı kategori altında kodlanmıştır. Kod ve alt kodlar ise katılımcı ifadelerine göre oluşturulmuştur. Bulgulardan elde edilen sonuçlar kategoriler gözetilerek değerlendirilmektedir. Araştırma yapılan kadın kooperatifleri ortakları ile yapılan görüşmelerden elde edilen bulgulara göre elde edilen gösterge Tablo 5.2.'de gösterilmektedir.

Tablo 5.2. Sosyal girişimci kadın kooperatifi ortaklarına ilişkin güçlenme göstergeleri

Boyutlar/ Kategoriler	**Kodlar**	**Alt Kodlar**
Bir Şeyin Üzerinde Gücü Olma	Toplumsal cinsiyet rollerindeki değişim	-Ailenin kooperatifte çalışmakla ilgili düşünce ve tutumu, -Ev içinde kararlara katılımda değişim, -Hane içindeki iş bölümü ve görev paylaşımındaki değişim, -Toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin farkındalık.
	Baskıcı sosyal ve kültürel normlarla mücadele	-Kadının çalışma hayatında var olabilmesi, -Ataerkil düzende kadınların ezilmesine ilişkin farkındalık, -Ayrımcılıkla mücadele, -Fiziksel ve psikolojik şiddetin önlenmesi.
Bir Şeyi Yapmaya Gücü Olma (Yapabilme Gücü)	Satış ve pazarlama yapabilme	-Ürünlerin kooperatife değerinde satılabilmesi, -Ürün satışının daha hızlı yapılabilmesi, -Ticaret yapmayı öğrenme, -Daha fazla müşteriye ulaşabilme, -Stand ücreti vermeden ürün satabilme, -Mevcut ürünlerin elde kalmaması/satılabilmesi.
	Üretim yapmak	-Tıbbi aromatik/endemik bitkilerin ne işe yaradığını öğrenme, -Yöresel yemekler yapmayı öğrenme, -Daha çok üretme, -Ürün yelpazesini geliştirme, -Tarım işlerini/üretimi öğrenme, -Doğal/yöresel ürünler üretmeyi öğrenme.
	Farkındalık kazanmak	-Benzer mücadelesi olan başka kadınların varlığı, -Doğal beslenme, -Birçok farklı hikaye olması, -Üretkenlik, -Ortak sorunlar, -Kadının istediğini yapabilmesine ilişkin farkındalıklar.

	Yeni şeyler öğrenmek/yapmak	-Estetik bakış açısının değişmesi, -Bakış açısının değişmesi, -İş yapmayı öğrenme, -İlk defa uçağa binme, -İlk defa tek başına yolculuk yapma, -İlk defa şehir dışına çıkma, -Kadınlarla zaman geçirmeyi öğrenme, -Yeni bilgiler öğrenme/bilinçlenme, -Yaşadıklarının değerini öğrenme, -Gönüllü çalışmayı öğrenme, -Canlı yayına çıkma/tanınırlık, -Pratik olmayı öğrenme, -Farklı yörelerin yöresel ürünlerini öğrenme.
Birlikte Gücü Olma	Kolektif bilinç	-Amaç birliği, -Bilgi fikir paylaşımında bulunma, -Birlikte öğrenme ve gelişme, -Diğer kooperatiflerle deneyim paylaşımı/dayanışma, -Ortak dil oluşturma.
	Kolektif eylemlilik	-Kadın dayanışması, -Kooperatifi güçlendirme, -Kolektif çalışma, -Kadınların örgütlenmeye yatkınlığı, -“Birlik” olarak örgütlenme isteği.
	Kolektif aidiyet	-Başkalarını teşvik etme, takdir etme, -Birbirini düşünerek hareket etme, -Birbirini sevme ve birbirine saygı duyma.
İçten Gelen Güç	Duygusal kazanımlar	-Mücadele ruhu, -Fedakârlık, -Memnuniyet, -Mutluluk, -Umut ve inanç, -Bir olma duygusu, -Motivasyon, -Güç ve kuvvet hissi, -Özgürleşme, -Empati, -Güven duygusu.
	Öz güven, öz saygı ve öz yeterlilik	-Kendine güven, -Kendisiyle gurur duyma, -Kendisini ifade edebilmek.
Ekonomik Güçlenme	Ekonomik kazanım sağlama	-Kadının ücretli işe dahil olması.
	Gelirin kullanımı	-Ev ihtiyaçları, -Aile bütçesine destek sağlama, -Kooperatife katkı, -Evin geçimini sağlama, -Üretim için gerekli malzemeleri alma, -Gezme, -Birikim yapma, -Çocukları için kullanma, -Kişisel ihtiyaçlar, -Kredi ödemeleri.
	Geliri yeterli bulma durumu	-Gelir odaklı olmama, -Geliri yetersiz bulma, -Geliri yeterli bulma.
	Aile ve çevreden alınan maddi destek durumu	-Destek alınmaması, -Destek alınması.

	Aile içi ekonomik kararlara katılımdaki değişim	-Olumlu yönde değişim, -Değişim olmaması.
Sosyal Güçlenme	Kooperatif aracılığıyla sosyal faaliyetlere katılım	-Toplantılar, -Şenlik ve festivaller düzenleme, -Kahvaltı ve yemekler, -Geziler, -Yemek yarışmaları, -Folklör ve zeybek ekibinin kurulması, -Kamu-STÖ-diğer kooperatifler gibi dışarıdan gelen ziyaretler, -Açılışlara-şenliklere ve festivallere katılmak, -Kooperatif tanıtım etkinlikleri, -Müzik korosu, -Sinema-konser-tiyatro faaliyetlerine katılmak, -Eğlence düzenlemek, -Özel gün kutlamaları, -Fuar dönemlerideki aktiviteler.
	Sosyal ilişkilerde yaşanan değişim	-Yeni sosyal ilişkiler kurma, -Mevcut ilişkileri güçlendirme, -Değişiklik olmaması, -Kopuş.
Kültürel Güçlenme	Eğitimler	-Kooperatifçilik, -Girişimcilik ve kadın girişimciliği, -Liderlik, -Finansal okuryazarlık, -Hijyen, -Organik tarım, -Tıbbi aromatik bitkiler, -Mantar yetiştirme, zeytincilik ve safran üretimi, -Sağlıklı üretim, -Üretim makinalarının kullanımı, -Kurutma, saklama, paketleme, etiketleme, pazarlama, -Web sayfası, -Sosyal medya kullanımı, -Kadına karşı şiddetle mücadele, -Hak temelli eğitimler, -Dezavantajlı gruplar ve ayrımcılıkla ilgili, -Çatışma yönetimi, -Boyama, -Seramik, -Sabun-mum yapımı, -Tasarım bebek yapımı, -İngilizce, -Bilgisayar, -Dijital pazarlama/e-ticaret, -Ürün geliştirme ve tasarlama, -Üretim artıklarının değerlendirilmesi, -Üretim maliyetlerinin hesaplanmasına ilişkin kurslar ve eğitimler.
	Eğitimlerin katkıları	-Kişisel gelişim, -Farklı bakış açılarını öğrenme/empati, -Çekingenliği aşma/kendini ifade etmeyi öğrenme, -Sosyal gelişime katkı, aile üyeleri ve arkadaşların bilgilenmesi, -İnteraktif eğitimler/yaşayarak öğrenme, -Yeni bilgiler edinme, -Bilgiye hızlı ulaşma, -Uzmana soru sorma fırsatı, -Hatalı bilgileri görme fırsatı, -Kadına karşı şiddetle mücadele, -Haklarının farkına varma, -Ticareti öğrenme/geliştirme, -Satış ve pazarlamayı öğrenme/geliştirme, -Müşteri ilişkilerinin gelişmesi, -Hastalıklara karşı bilinçlenme ve çevrelerini bilgilendirme.
	İletişim araçlarının kullanım amaçları	-Instagram takipçilerinin artması/daha fazla kişiye ulaşma, -Ürün tanıtım ve satışı, -Yeni bilgiler öğrenme, -Haberlere göz atma/gündemi takip etme, -Kooperatif etkinliklerini takip etme, -Haberleri paylaşma, -Kooperatif etkinliklerini paylaşma, -Ortaklarla haberleşme.

	İletişim araçlarını kullanım sıklığındaki değişim	-Telefon kullanım sıklığının artması, -Sosyal medya kullanım sıklığının artması.
	Medyada görünürlük	-Etkinliklerde çekilen video ve fotoğrafların yerel/ulusal basında gösterilmesi, -TV programı sunuculuğu, -Programa konuk olma, -Ortaklarla yapılan röportajlar.
	Farklı kültürleri öğrenmek	-Farklı bölgelere ait yöresel ürünlerin öğrenilmesi, -Farklı düşünce, inanç, aile yapısı ve diğer yaşam tarzlarının öğrenilmesi.
Politik Güçlenme	Kooperatif ortaklarının siyasete ilgisi ve kooperatif-siyaset ilişkisi	-Yerel/ulusal siyasi sisteme katılımda kooperatiflerin etkisi, -Siyasi partilere eşit mesafe, -Siyasette "kadın" öznesi, -Kooperatifin siyaset üstü olması, -Radikal feminizme karşı duruş.
	Kooperatifte karar alma mekanizması	-Bazı kararların kooperatif yönetimi tarafından alınması, -Kararların müzakere yoluyla alınması, -İtirazlar için çözüm bulunması, -Plan ve programın yapılması, -Özgür konuşma ortamı.

- **Bir şeyin üzerinde gücü olma** kategorisine ilişkin şu değerlendirmelerde bulunulabilir:

Kadının kooperatife ortak olmasıyla ilgili ailenin genellikle destek olduğu yahut engel olmayıp kararı kadınlara bıraktıkları görülmektedir. Kooperatif; kadınların sosyalleşecekleri bir yer olarak görülmekte, ekonomik yetersizlikler nedeniyle kadınının çalışması istenmekte, kadının üretim yapması önemsenmektedir. Erkeklerin araştırma, ulaşım ve lojistik gibi konularda destek verdiği belirtilmektedir. Buna karşılık, bazı eşlerin ortaklığı sonradan kabullendiği görülmektedir. Elde edilen bulgulara göre, kooperatifin yönetim kadrosuna duyulan güven, feminist bir yapı olarak öne çıkmaması, yalnızca kadınların olduğu bir ortam olması, kadının haneye gelir getirmesi gibi unsurlar erkeklerin kooperatifleşmeye karşı ön yargılarını zamanla ortadan kaldırmıştır. Katılımcılardan bazılarının ifadelerine göre, kooperatif ortaklığını eşleri razı olmadığı için sonlandıran kadınlar olduğu belirtilmektedir. Genellikle kooperatifin ekonomik kazanım elde edemediği dönemlerde eşlerin desteklemediği hatta kadınların ortaklıktan ayrılmaları için onlar üzerinde baskı kurduğu belirtilebilir. Özellikle kırsalda yaşayanlar için kadının mücadele etmesinin daha güç olduğu sonucuna ulaşılabilir. Eşleri müdahale etmeyen bazı ailelerde dahi eşlerin ailesi yahut komşuların kadının yaşamı hakkında yorumda bulunduğu görülmektedir.

Kooperatifin hane içinde iş bölümü ve görev paylaşımında sınırlı etkisi olduğu sonucuna ulaşılabilir. Kooperatifte çalışılan zamanlarda, fuarlara veya gezilere

gidildiğinde eşlerin bazılarının ev işlerini daha çok yaptıkları ve çocuklara baktıkları belirtilmektedir. Bununla birlikte, elde edilen bulgular, kadınların kooperatif öncesinde de cinsiyete bağlı bir ayrım yapmadıklarını, eş de dahil evde yaşayan herkesin sorumluluğu olduğunu, tüm çocukları bu yönde eğittiklerini göstermektedir. Kooperatif öncesinde de kadınların çocuklarına ev işleriyle ilgili çeşitli sorumluluklar vermeleri bu paylaşımın kooperatifle çok fazla ilişkisi olmadığını göstermektedir.

Kooperatif sayesinde, gücün cinsiyetler arasında yeniden dağıldığı belirtilebilir. Bu dağılımın seviyesi tartışılsa da bazı ailelerde ev içinde kararlara katılımda yaşanan değişim buna örnek verilebilir. Kadınların toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin yaşadıkları farkındalık, hem ev içi hem de ev dışında "kadınlık" ve "erkeklik" rollerinin yeniden sorgulanmasını beraberinde getirmektedir denilebilir. Kadınlar, kazandıkları gücün erkekler üzerinde tehdit oluşturması meselesinden uzak biçimde, gücün yeniden dağılımı sırasında denge gözetmekte; yani kadınlar olumsuz anlamda güce karşı çıkmaktadır. Kooperatifteki kadınların çatışma yaşamadan uyum içinde dönüşüm yarattığı görülmektedir.

Kadınların sosyal ve kültürel normlardan kaynaklı baskı gördüğü ve bunların ortadan kaldırılmasına yönelik mücadele etmesi gerekliliği bilinmektedir. Bu mücadele kadın kooperatifleri aracılığıyla nasıl sağlanmaktadır? Elde edilen bulguların sonucunda, kadınların çalışma hayatına katılarak kendilerini emekleriyle var etme çabası içine girdiği belirtilebilir. Bu varoluş, yalnızca ekonomik yönden değildir; kadının sorgulaması, haklarını öğrenmesi, farklı ortamlarda farklı kişilerle diyolog kurarak yeni bilgiler edinmesi, pek çok konuya karşı farkındalığının artmasını getirmektedir. Örneğin, katılımcı ifadelerinde belirtilen kadınların artık kendi başlarına iş yapabileceklerine olan inançları, kendilerine duydukları güvenin pekişmesi gibi durumlar kararları yalnız alabildiklerinin de göstergeleridir. Ataerkil düzende kadınların ezilmesine ilişkin farkındalık geliştiği, çeşitli şiddet türlerine ilişkin farkındalık kazanıldığı belirtilmektedir. Bu farkındalık, kadınların sorunlarla başa çıkmayı öğrenmelerine yol açmaktadır denilebilir. Sorunun olmadığını düşünüp kadere razı olmak, belirli yargıların değişmesi önündeki belki de en büyük engeldir. Bu nedenle sorunu tanımlamak, çözüm için arayışa girmeyi getirebilir. Kooperatiflerin baskıcı sosyal ve kültürel normlarla mücadele etmekte kadınları doğrudan ya da dolaylı biçimde dönüştürdüğü sonucuna ulaşılabilir. Bununla birlikte, farklı etnik

köken, dil, ideolojik düşünce ve inançları olan kadınların bir arada, benzer amaçlar doğrultusunda mücadele ettiği görülmektedir. Kadın kooperatiflerinin doğrudan ayrımcılıkla mücadeleye ilişkin bir amaçları olmasa bile dolaylı olarak da olsa bunu sağladıkları sonucuna ulaşılabilir.

- **Bir şeyi yapmaya gücü olma (yapabilme gücü)** kategorisine ilişkin şu değerlendirmelerde bulunulabilir:

Yapabilme gücü olarak da ifade edilebilen güçlenme boyutu, çeşitli nedenlerle kadınların daha öncesinde yapamadığı ancak kooperatif sayesinde başardığı kazanımlarını ifade etmektedir. Bunların genellikle bireysel kazanımlar olduğu görülmektedir. Kadınlar, ürettikleri ürünlerin kooperatif sayesinde satış ve pazarlamasının yapıldığını belirtmiştir. Kooperatifte satış ve pazarlamanın daha hızlı olduğu, ürünlerin elde kalmadığı, ürünlerin değerinde ve satış yeri masrafı olmadan satıldığı, daha fazla müşteriye ulaşıldığı, kadınların ticaret yapmayı öğrendikleri belirtilmektedir. Satış ve pazarlama sürecinde bireylerin tek başlarına yeterince müşteriye ulaşamadıkları, bu nedenle kooperatiflerin kurumsal yapısının daha etkin olduğu çıkarımında bulunulabilir. Kurumsallaşma sayesinde kadınlar daha rahat biçimde ürünlerini satabilmektedir.

Kooperatif öncesinde üretim yapmayı bilen ortaklar için satış ve pazarlama daha öncelikli olsa da kooperatif ortaklarının bir kısmının üretim yapmayı sonradan öğrendiği görülmektedir. Bu durum, ortakların bir kısmının şehirde yaşadığı, sonradan bölgeye göç ettiği ve öncesinde farklı meslek gruplarında çalışmalarından kaynaklanabilir.

Kadınlar, kooperatif sayesinde farklı konularda farkındalık kazanmışlardır. En büyük sorunun kendisinde olduğunu düşünen bir katılımcının farklı hikayeler dinleyerek farklı mücadelelere tanık olması, kadınların ortak sorunları olduğuna ve istediklerini yapabilme becerisi olduğuna ilişkin farkındalık, doğal beslenmeye ve üretkenliğe ilişkin farkındalık örnek gösterilebilir. Farkındalık, bir şeyi yapabilme gücüne ilişkin bir adım olarak görülmektedir. Farkındalık kazanan kadının harekete geçeceği ve o şeyi yapmaya gücü olacağına ilişkin bir yorum yapılabilir.

Ortaklar; bakış açısının değişmesi, ilk defa şehir dışına çıkma, ilk defa uçağa binme, yaşadıklarının değerini öğrenme, canlı yayına çıkma, kadınlarla zaman

geçirmeyi öğrenme, iş yapmayı öğrenme gibi çeşitli faaliyetleri kooperatif sonrasında yapabildiklerini belirtmişlerdir. Görüldüğü gibi kooperatif sayesinde pek çok farklı kazanım elde edilmekte, yeni şeyler öğrenmek veya yeni bir şeyler yapmak kadını bireysel olarak güçlendirmektedir.

- **Birlikte gücü olma** kategorisine ilişkin şu değerlendirmelerde bulunulabilir:

Katılımcıların tamamına yakınının görüşmeler sırasında diğer kadınlara yönelik bilgi verdiği, başka kadınları gözlemleyerek gelişmelerini takip ettiği görülmektedir. Kadınların kendi deneyimleri kadar başka kadınların deneyimlerini de anlatması, örgütsel güçlenmenin bir göstergesi olarak görülebilir. Sonuç olarak, güçlenmenin yalnızca birey bazında ele alınmayıp örgüt ve toplum açısından farklı seviyelere taşınması kolektif güçlenme demektir ve araştırma yapılan sosyal girişimci kadın kooperatiflerinde kolektif güçlenmenin örgüt kültürünün belirleyicileri arasında yer aldığı görülmektedir.

Birlikte gücü olma kategorisi altında kolektif bilinç, kolektif eylemlilik, kolektif aidiyet biçiminde oluşturulan kodların birbiriyle de ilişkili olduğu belirtilebilir. Örneğin; kolektif bilinci olmayan bireyin, kolektif eylemlilikte bulunması güç olabilir; kolektif aidiyetin kazanılması içinse hem bilinç hem de eylemlilik gerekebilir. Örneğin, kolektif bilincin alt kodlarından olan amaç birliği olmadan kolektif eylemin alt kodlarından olan kadın dayanışmasının gerçekleşemeyeceği yahut sınırlı düzeyde olacağı düşünülmektedir. Başkalarını teşvik eden, takdir eden, birbirini düşünerek hareket eden, birbirini seven ve birbirine saygı duyan ortakların olması gibi kolektif aidiyete ilişkin alt boyutlar ise, örneğin kolektif bilinç ve kolektif eylemliliğe ilişikin alt boyutların gerçekleşmesi ile mümkün olabilir. Nihayetinde bu durum, kolektif aidiyetin bir süreç gerektirdiği şeklinde yorumlanabilir.

- **İçten gelen güç** kategorisine ilişkin şu değerlendirmelerde bulunulabilir:

İçten gelen güç de yapabilme gücü gibi bireysel güce odaklanmaktadır. Ortakların ifadelerinden yola çıkarak katılımcıların kendileri hakkında yaptıkları birtakım değerlendirmeleri içermektedir. Bu değerlendirmeler, duygusal kazanımlar ile öz güven, öz saygı ve öz yeterlilik biçiminde kodlanmıştır. Kodlar altında oluşturulan alt kodların ise aynı zamanda göstergeler olduğu görülmektedir. Bu göstergelerin psikolojik güçlenme ile de ilişkili olduğu belirtilebilir.

- **Ekonomik güçlenme** kategorisine ilişkin şu değerlendirmelerde bulunulabilir:

Kooperatif ortaklarından bazılarının ilk kez kooperatif sayesinde ekonomik kazanım sağladığı görülmektedir. Kooperatif sayesinde kadın emeği, ev dışı alana kaydırılmış; çoğunlukla kadınların yaptıkları ancak ücretsiz aile işçisi olarak çalıştıkları tarım benzeri işler karşılığında gelir elde edilmeye başlanmıştır. Bu gelirin düzenli olmaması nedeniyle kooperatiften elde edilen maddiyat, bu çalışmada "ekonomik kazanım" olarak ifade edilmektedir. Kadınlar, geçimlik ücret karşılığında çalışmaktadır. Ev içinde herhangi bir ekonomik kazanım elde edemeyen bazı kadınların en kötüsü üzerinden değerlendirme yaptıkları görülmekte ve geliri yeterli buldukları belirtilmektedir. Bu razı oluşun kadınların yaptıkları işi değerli görmemelerinden kaynaklı olabileceği düşünülmektedir. Bazı ortakların gelir odaklı olmadıkları görülmektedir. Bu kişiler, elde edilen geliri yeniden kooperatif için kullanmaktadır. Farklı yerlerden kazancı olan kadınların diğer kadınları ve kooperatifi desteklemek amacı taşıdığı görülmektedir. Özellikle de bu kişiler tarafından ekonomik özgürlük, yalnızca geçim sağlamakla özdeşleştirilmemiş; kadının kendi hakkını araması ve eylemde bulunması için bir araç olarak görülmüştür. Buna karşılık, kadınların çoğu geliri yetersiz bulduklarını defalarca dile getirmişlerdir. Sonuç olarak, kooperatifte düzenli ve sürdürülebilir bir gelir elde etmek henüz mümkün değildir ancak sosyal girişimci kadınlar bunun için çalışmaktadır.

Kooperatiften elde edilen kazanç, öncelikle çocuklar için, ikinci olarak ev ihtiyaçları ve üçüncü olarak kişisel ihtiyaçlar için kullanılmaktadır. Kadınların kendi ihtiyaçlarından önce çocuklarının ihtiyaçlarını karşıladığı görülmektedir. Sonuç olarak, kooperatiften elde edilen gelirin kullanımında kadının söz sahibi olduğu görülmekte ve kadının kendi kazancı hakkında karar verme durumu ekonomik güçlenmesini sağlamaktadır.

Kooperatiften elde edilen kazancın çok büyük miktarda olmaması durumu, aile içi ekonomik kararlara katılımı etkileyecek düzeyde olmadığını göstermektedir. Yalnızca dört kişinin ekonomik kararlara katılımda olumlu değişim yaşadığı bulgulanmıştır. Bununla birlikte, kooperatifte çalışmanın aile ve çevreden alınan destek durumunu etkilemediği sonucuna ulaşılmaktadır. Yalnızca bir kişi, kooperatif sonrasında desteğin azaldığını belirtmiştir.

- **Sosyal güçlenme** kategorisine ilişkin şu değerlendirmelerde bulunulabilir:

Katılımcıların çoğunun kooperatif sayesinde yeni sosyal ilişkiler kurduğu görülmektedir. Örneğin, belediye başkanı, il tarım müdürü gibi kamu yöneticileri, sivil toplum örgütleri, kooperatife yeni gelen ortaklar, fuar-yöresel üretici pazarı gibi satış yaptıkları yerlerde müşteriler ve diğer kadın kooperatiflerinin ortaklarıyla tanışılmaktadır. Yelki Kadın Kooperatifi ortakları özelinde değerlendirildiğinde, kooperatif bölgeye yeni göç edenlerin yeni sosyal ilişkiler kurmaları ve sosyalleşmeleri için bir fırsat olarak görülmektedir. Bununla birlikte, kooperatiflerin ortakların mevcut ilişkilerini güçlendirdiği de bulgulanmıştır. Birbiriyle tanışıklığı olan kişiler, zamanla samimiyet kurmaya başlamışlardır. Birlikte, aynı veya benzer amaçlar için ortaklık kurmak insanları birbirine yakınlaştırmaktadır. Bazı kadınlar, aile ilişkilerinin de güçlendiğini, ailenin kendilerine saygı duymaya başladığını belirtmişlerdir. Bu durum kadınların sosyal güçlenmelerini sağlayan unsurlar olarak belirtilebilir.

Kooperatif aracılığıyla sosyal faaliyetlere katılma kadınlara pek çok avantaj sağlamaktadır. Kadınlar sosyal faaliyetler aracılığıyla eğlenmekte, motivasyon sağlamakta, öğrenmekte, yeni sosyal ilişkiler kurmaktadır. Kooperatif sayesinde Anıtkabir'i ziyaret etme, şehir dışına çıkma, sinema, konser, tiyatro gibi faaliyetlere katılma ve denize girme gibi daha öncesinde yapılamayan faaliyetler yapılması kadınların sosyal güçlenmesini sağlamaktadır. Açılışlar, festivaller, törenlere katılma; özel gün kutlamaları; müzik ve oyunların da olduğu çeşitli eğlenceler yapılması gibi aktiviteler sosyal güçlenme göstergeleri olarak değerlendirilebilir. Özellikle Yelki Kadın Kooeperatifi'nde "sosyal ve kültürel köy olma" amacı doğrultusunda yemek yarışmaları düzenlenme/katılım, müzik korosu oluşturma/katılım, eğlence düzenleme, zeybek/folklör ekibinin kurulması/katılım, festival/şenlikler düzenleme de sosyalleşmeyi artırmaktadır.

Sonuç olarak kooperatif, yeni kişilerle tanışmak için, sosyal hareketliliğin sağlanması için, kadınların kendi düşüncelerini ve becerilerini paylaşabilecekleri bir alan yaratmaktadır. Temelde kadın hareketleri ve örgütlenmelerinin olduğu kooperatif yapılarının sosyal güçlenmede önemli katkısı olduğu belirtilebilir. Bu katkının yalnızca kooperatif ortakları değil, çevredeki diğer kadınlar için de olduğu söylenebilir. Sosyal amaçlı kâr elde eden örgütlenmelerin, işleyişin hemen her

basamağında sosyal etki sağlaması nedeniyle sosyal güçlenmeyi de sağladığı sonucuna ulaşılabilir. Bu nedenle, sosyal girişimci kadın kooperatiflerinde (sosyal etki odaklı olmaları gerekçesiyle) geleneksel tipteki kadın kooperatiflerine göre sosyal açıdan güçlenmenin daha fazla olabileceği düşünülebilir. Kadınların sosyal açıdan güçlenmeleri, çevrelerindeki sorunların farkına vararak sosyal fayda sağlamaya yönelik faaliyetlerde bulunmalarını da tetikleyebilir.

- **Kültürel güçlenme** kategorisine ilişkin şu değerlendirmelerde bulunulabilir:

Her iki kooperatifte de kadınların eğitim alması oldukça önemsenmektedir. Ortaklar aldıkları eğitimlerin isimlerini hatırlamasalar da eğitim sırasında teorik olarak öğrendikleri bilgileri uygulamakta ve bu eğitimleri çevrelerine anlatarak yaygınlaştırmaktadır. Elde edilen bulgulara göre eğitimlerin pek çok katkısı olduğu sonucuna ulaşılabilir. Bunlar; farklı kültürleri tanıma, el sanatlarının ve kültürel mirasın yaşatılmasını sağlama, dezavantajlı bireyler için çalışma, haklara (insan, çevre, hayvan, kadın hakları gibi) ilişkin farkındalık kazanma, kanser gibi hastalıklara karşı bilinç kazanma, bakış açılarının değişmesi, çeşitli konularda yeni bilgiler öğrenme, bilgiye daha hızlı ulaşma ve deneyimli kişilere soru sorma fırsatı bulma, eğitimler sırasında eğlenme, kişisel ve sosyal gelişime katkı sağlama, empati kurmayı öğrenme, doğru bilinen yanlışları görme, ticareti öğrenme ve müşteri ilişkilerini geliştirme gibi çok çeşitlidir.

Elde edilen bulgular, cep telefonu olmayan bazı ortakların cep telefonu aldıklarını, ortakların çoğunluğunda kooperatif ortaklığı sonrasında telefon, sosyal medya ve internet kullanımının arttığını, bir katılımcının kooperatif sayesinde sosyal medya kullanmayı öğrendiğini, yerel ve ulusal medya tarafından ilgiyle karşılananan kadın kooperatifleri için tanıtıcı çeşitli röportajlar yapıldığını, fotoğraf ve videolar sayesinde de görünürlüklerinin arttığını göstermektedir. Sonuç olarak, ortakların medya ve sosyal medya aracılığıyla daha fazla kişiye ulaşması ve görünürlük kazanmaları durumu kültürel güçlenmelerini artıracak göstergelerden biri olarak görülmektedir. Ortakların bir kısmının ürün tanıtım ve satışı, bilgilen(dir)me, haberleşme gibi çeşitli amaçlarla iletişim araçlarını kullanması kültürel güçlenmelerini artırmaktadır.

- **Politik güçlenme** kategorisine ilişkin şu değerlendirmelerde bulunulabilir:

Bu çalışmada kooperatif-siyaset ilişkisine bakıldığında, kooperatiflerin her ikisinin de siyasetle arasına mesafe koyduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Siyasi yöneticilere karşı eşit mesafede olunduğu, kadınların kendi siyasi görüşleri olmasına karşın kooperatifte siyasetin konuşulmadığı bulgulanmıştır. Birbirlerinin görüşünü bilen kadınlar da diğerlerine karşı saygı duymaktadır. Bu durumda kooperatifin kadınların ideolojik düşüncelerini değiştirebilecekleri bir yer olarak görülmediği söylenebilir. Siyasetin ayrıştırıcı doğasına karşılık kooperatifin birleştiriciliği ve kooperatifin siyaset üstü bir mekanizma olduğu belirtilebilir. Bu durumda, sosyal girişimci kadın kooperatifi özellikleri belirlenirken vurgulanan kooperatifin kamu kurum ve kuruluşlarından bağımsız olması gerektiği kriteri, ortaklardan elde edilen bu bulgularla da teyit edilmiştir. Zira, daha önce de belirtildiği gibi Türkiye'de devlet yönetimi ile siyaset birbirinden ayrışmamaktadır.

Kooperatifteki kadınların oy verme hakkını bağımsız biçimde kullanarak bireysel siyasal katılım gösterdikleri; ayrıca ortaklardan bazılarının belediye kent meclisi, geçmişte siyasi parti yönetiminde yer alması gibi nedenlerle toplumsal siyasal katılım da gösterdiği bulgulanmıştır. Belirtilen bu bulguların kooperatifle bir ilişkisi olmadığı görülmektedir. Bununla birlikte, kooperatifin kadınların politik güçlenmesi üzerinde doğrudan olmasa dahi dolaylı biçimde etkisi olduğu belirtilmelidir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışma; alternatif ekonomilerden sosyal girişimlere, sosyal kooperatiflerden kadın kooperatiflerine ve kadının güçlenmesine kadar uzanan farklı bir teorik çerçeveyle beslenmiştir. Geleneksel kadın kooperatiflerinin kapitalist sistemin kurumlarına eklemlendiği, özerk bir örgütlenme oluşturamadığı yani kuruluş ve işleyiş sırasında bağımlı oldukları ve sürdürülebilirliklerinin tehlikede olduğu düşünülmektedir. Bununla birlikte, sosyal kooperatif biçiminde örgütlenen kadın kooperatifleri olduğu görülmektedir. Bu kooperatiflerin genellikle kadın hareketlerinin bir parçası olarak sisteme dahil olduğu, alternatif bir yapı oluşturduğu, çevresel, sosyal ve ekonomik sorunların çözümü için mücadele ettiği, kısmen daha yenilikçi ve sürdürülebilir olduğu belirtilebilir. Kadın kooperatiflerine yönelik yapılan çalışmaların bazılarında sosyal girişim vurgusu yapılsa da Türkiye'deki tüm kadın kooperatiflerinin bu şekilde tanımlanamayacağı söylenebilir.

Bu kapsamda, Türkiye'deki kadın kooperatiflerinin tamamının sosyal girişim olarak tanımlanması meselesinden yola çıkarak çalışma kapsamında sosyal girişimci kadın kooperatiflerine ilişkin literatür yardımıyla çeşitli kriterler belirlenmiştir. Kriterlerin net biçimde ortaya konulması, geleneksel kadın kooperatifleri ile sosyal girişimci kadın kooperatifleri arasındaki ayrımı da göstermektedir. Zira literatürde sosyal girişimci kadın kooperatiflerinin özelliklerine ilişkin belirleyici ve kapsamlı bir çalışmaya rastlanmamıştır.

Diğer yandan, kadının güçlenmesi meselesinin genellikle yukarıdan gelen bir anlayışla ve "güçlendirme" yaklaşımı ile sağlandığına ilişkin çeşitli çalışmalar olduğu bilinmektedir. Kadınların kendi güçlerini ortaya koyan bir anlayış çoğunlukla eksik kalmaktadır. Sosyal girişim olarak tanımlanan kadın kooperatiflerindeki anlayış ile

benzer biçimde kadının kendi iradesiyle "güçlenme"yi farklı boyutlarda nasıl sağladığı merak edilmiştir.

Kadın kooperatiflerinin sosyal girişim olup olmadığı ve sosyal girişim özellikleri olan kadın kooperatiflerinin kadının güçlenmesi sürecine nasıl katkıda bulunduğu bu çalışmanın sorunsalıdır. Bu sorunsaldan yola çıkarak çalışmanın amacı; sosyal ve dayanışma ekonomileri içerisinde ve sosyal girişim modelleri arasında olan sosyal girişimci kadın kooperatiflerinin özelliklerinin belirlenmesi ve kadının güçlenmesi sürecindeki etkilerinin araştırılmasıdır. Bu kapsamda, nitel araştırma yöntemlerinden iç içe geçmiş çoklu durum çalışması deseni kullanılmıştır. İzmir'de Yelki Kadın Kooperatifi'nde ve Hatay'da Defne Kadın Kooperatifi'nde 25.10.2021-13.05.2022 tarihleri arasında bir alan çalışması gerçekleştirilmiştir. Araştırma verileri, Yelki Kadın Kooperatifi'nde 19, Defne Kadın Kooperatifi'nde 17 olmak üzere toplamda 36 katılımcı ortaktan elde edilmiştir. Görüşme ve gözlem teknikleriyle veriler toplanmış, tümdengelimci ve tümevarımcı yaklaşımın her ikisi kullanılarak MAXQDA 2022 programı yardımıyla veriler analiz edilmiştir. Analizden elde edilen kodlara ilişkin kod modelleri görsellerle gösterilmektedir.

Elde edilen sonuçlar, sistematik olması amacıyla teorik çerçeve ve bulgu başlıkları gözetilerek ele alınmakta; literatürdeki mevcut benzerlikler ve farklılıklar gözetilerek karşılaştırılmakta; araştırmanın literatüre katkısı ve önemi üzerine durulmakta ve son olarak farklı gruplar için ele alınan çeşitli önerilere yer verilmektedir. Literatür ve alan araştırmasından yola çıkarak elde edilen tartışma ve sonuçlar aşağıdaki başlıklar altında verilmektedir:

- Kadın kooperatiflerinin sosyal girişimcilikle ilişkisi,
- Kadın kooperatiflerinin örgütlenme ve çalışma durumları,
- Ortakların çalışma ve örgütlenmelerine ilişkin belirleyiciler ve sosyal girimci kadınların genel özellikleri,
- Kadının güçlenmesi.

Kadın Kooperatiflerinin Sosyal Girişimcilikle İlişkisine Yönelik Tartışma ve Sonuç

Kapitalizmin yarattığı çeşitli sorunlar ve ataerkil yapının sorgulanması, dünya genelinde birtakım arayışları da beraberinde getirmiştir. Mevcut sistemi dönüştürücü, kapitalizme alternatif yeni ekonomi modelleri ortaya çıkmıştır. İnternetin yaygınlaşması ve mülkiyet ilişkilerinin değişimi ile yaygınlaşan paylaşım/kiralama ekonomisi (Aykaç, 2018), sosyal ve ekolojik açıdan adil üretimi destekleyen döngüsel/türetim ekonomisi (Önder, 2018), çevreye duyarlı ve doğa dostu ürün ve iş süreçlerini öne çıkaran yeşil ekonomi (Makower, 2009), okyanusların ve denizlerin sağlığını önceleyen mavi ekonomi (Chen vd., 2018), kaynakları açısından devlete ihtiyaç duymayan ve kapitalist piyasanın parametrelerine göre yürütülmeyen modeller olarak belirtilen dayanışma ekonomileri (Aykaç, 2018), kapitalizmin kurum ve işleyişindeki aksalıklara yönelik çözümler üreten sosyal ekonomi (Utting, 2016) alternatif ekonomilere örnektir. Sosyal ekonomiler ve dayanışma ekonomileri kavramlarının iç içe geçmesinden oluşan, "sosyal ve dayanışma ekonomileri" kavramı ise tüm bakış açılarını bünyesinde barındırdığı için bu çalışmada bu kavram tercih edilmiştir.

Castells (2020)'in belirttiği gibi "başka bir ekonomi mümkün" söylemi bu çalışmada kadın kooperatifleri özelinde değerlendirilmiştir. Kadın kooperatifleri, alternatif ekonomiler içinde yer alan sosyal ve dayanışma ekonomilerinin uygulanmasında bir araç olarak görülmektedir. Aykaç (2018)'ın üretim ve bölüşüme alternatif yaklaşımlar biçiminde belirttiği dayanışma ekonomilerine benzer bir kavrayış geliştirilmiştir. Işıl ve Değirmenci (2020)'nin derleme kitabında ele alındığı gibi, kadın araştırmacıların gözünden dayanışma ekonomileri ve kooperatiflerin tartışılma meselesine benzer biçimde bu çalışmada da kadınlar, kendi yaşadıkları deneyimler üzerinden bu konuları ifade etmişlerdir.

Pandemi, ekonomik kriz, gıda krizi, kentleşme, doğal afetler gibi kırılma dönemlerinde dayanışma temelli örgütlenmeler yeni alternatifler sunarak var olan sorunların çözümüne yardımcı olabilmektedir. Alternatif ekonomi modellerinin kapitalist sistemi kökten değiştirme etkisi olmasa da yerel, bölgesel, ulusal düzeylerde sistemsel birtakım dönüşümler yarattığı söylenebilir. Bu dönüşümlerin yaratılmasında sosyal ve dayanışma ekonomileri, mevcut sistemin kurumlarını ve işleyişini kullanarak

hareket etmektedir. Bu kapsamda kadın kooperatifleri gibi dayanışma temelli örgütlenmelerin kapitalist sistemi dönüştürücü sınırlı bir etkisi olduğu söylenebilir.

6 Şubat 2023 tarihinde Kahramanmaraş merkezli ve Türkiye'de 11 ili etkileyen deprem felaketi yaşanmıştır. Depremden en çok etkilenen il Hatay olmuştur. Deprem sonrasında yaşanan sorunların çözümü için sosyal girişimler ve kadın kooperatiflerinin bazı çalışmaları olmuştur. Bunlar aynı zamanda alternatifler olarak değerlendirilmektedir. Bu felaketin tez yazım sırasında gerçekleşmesi nedeniyle krizin kadın kooperatiflerine nasıl etki ettiği ve bu aşamada ne tür alternatiflerin öne çıktığına ilişkin ilk gözlemler şu şekilde belirtilebilir.

- Türkiye Sosyal Girişimcilik Ağı tarafından depremde etkilenen kooperatifler ve sosyal girişimler için destek sağlayan ve destek arayanlar arasında köprü olmayı hedefleyen yardım masası kurulmuştur. Kısa dönemde barınma, çocuk, sağlık, gıda gibi acil ihtiyaçlar için; uzun dönemde ise finans erişimi, psiko-sosyal destek, malzeme ve hammadde satın alma, satış ve pazarlama, makine ve ekipman, hukuk ve mekân alanlarında destek olmak isteyenler için yönlendirmeler yapılmaktadır[111].
- Türkiye kadın kooperatifleri birliği olan Simurg, sosyal medya hesabından depremzedeler için "kız kardeşlik" çağrısı yapmıştır. Bu çağrıda, farklı illerdeki kadın kooperatifleri olarak kapılarının tüm kız kardeşlerine açık olduğu; ihtiyaç dahilinde ilgili kurum ve kuruluşlara yönlendirme yapacakları ve güçleri yettiği kadar dayanışma içinde olacakları belirtilmiştir.
- KEDV, destekçilerini teker teker arayarak depremden etkilenme durumlarını ve ihtiyaçları olup olmağını sormuş; Afet platformu kurmuş, saha faaliyetleri için gönüllülük çağrısı yapmış; bağış ve fonlarla kadın kooperatiflerine destek olmuş; paneller düzenleyerek kriz sürecinde kadınlar ve kadın kooperatiflerini tartışmıştır.
- Türkiye'nin çeşitli illerindeki kadın kooperatifleri depremden etkilenen yerlerdeki kadın kooperatiflerinden ürün satın alarak onlara destek sağlamışlardır.

[111]https://www.sosyalgirisimcilikagi.org/depremden-etkilenen-kooperatifler-ve-sosyal-giri-imciler-i-in-yard-m-masas. Son erişim tarihi: 26.04.2023.

- Araştırma yapılan Defne Kadın Kooperatifi'nde maalesef ortaklarından birisi depremde hayatını kaybetmiştir. Kooperatif işletmesi hasarlanmış, ürünlerin çoğu zarar görmüş, lojistik imkanlar olmadığı için mevcut ürünlerin satışı sağlanamamıştır. Bu süreçte bir sosyal girişim olan kadınlarınelinden.com bölgeye giderek kadınlarla iletişim kurmuş ve mevcut ürünleri alarak onlara destek olmuştur. Ürünlerin bir kısmı, deprem öncesinde de sadece yerel üretici, sosyal girişim ve kooperatiflerden ürün temin eden Postane Gıda Dükkanı'nda satışa sunulmuştur. Bunun yanında pek çok kurumsal işletme, belediye (Tefal, Koton, Doğan Holding, Doğuş otomativ, Kadıköy Belediyesi gibi) bölgedeki kadın kooperatiflerini desteklemek adına çağrıda bulunmuş ve onlarla dayanışmışlardır. Elde edilen bilet gelirinin Defne Kadın Kooperatifi'ne verileceği "Benim Şehrim Benim Sesim" adlı dayanışma konseri düzenlenmiştir. En önemlisi de kadınların bu zor şartlarda dahi üretim yapmaya devam etmesi umudu yeniden canlandırmıştır. Dayanışma ve birliktelikle kadınlar mücadeleyi hiç bırakmamışlar; depremin 15. gününde çalışmaya başlamışlardır. Görüldüğü gibi, kadın kooperatifleri kriz dönemlerinde de dayanışma yoluyla alternatif kaynaklar bularak sorunların çözümü için faaliyete geçmektedir.

Sosyal girişimlerin, yasal olarak tanınmaması nedeniyle, Türkiye'de bu tür yapıların farklı biçimlerde örgütlendiği görülmektedir. Literatürde, sosyal girişimlerin örgütlenme biçimlerine yönelik sınırlı sayıda çalışma olması nedeniyle farklı modeller geliştirilmesi önemlidir. Bu çalışmada, sosyal girişim modelleri arasında sosyal kooperatifler ve sosyal kooperatifler arasında ise kadın kooperatifleri gösterilerek farklı bir teorik çerçeve sunulmuştur. Kadın kooperatiflerinin bazılarının sosyal girişim özelliklerini taşıdığı belirtilmektedir. Araştırma yapılan kadın kooperatiflerinin de teorik çerçeve oluşturulurken ele alınan sosyal girişim özelliklerine uygun olduğu görülmektedir. Bu kapsamda belirtilen kadın koperatifleri, **sosyal girişimci kadın kooperatifi** olarak tanımlanmaktadır. Sosyal girişimci kadın kooperatiflerinin özellikleri, sosyal ve dayanışma ekonomileri içinde girişimcilik faaliyetlerini sosyal sorunların çözümü için kullanan, sosyal etki ve süreç odaklı olan, genellikle birden fazla sosyal sorunun çözümü için uğraşan, yerel kalkınmayı destekleyen, alternatif

modeller geliştiren, bireysellik yerine kolektivitenin var olduğu, kurucuları olmadan da sürdürülebilen örgütlenmeler biçiminde belirtilebilir.

Hangi kuruluşlar tarafından yapılan faaliyetlerin sosyal girişimcilik olarak tanımlanacağı meselesine ilişkin bir tartışma olduğu belirtilmektedir (Aslan vd., 2012: 71). Bu kapsamda, bu çalışmada sosyal girişimciliğin içinde bulunduğu ekonomik model "sosyal ve dayanışma ekonomileri" olarak belirtilmiştir. Sosyal girişimlerin özel sektör ve sivil toplum örgütleri arasında bir yerde olduğu ancak temel amacının sosyal ve çevresel fayda sağlamak olması nedeniyle sivil toplum örgütlerine daha yakın olduğu söylenebilir. Bununla birlikte British Council, 2019 raporunda sosyal girişim tanımı yapılırken benimsenen temel amacının sosyal veya çevresel misyon elde etmek olması kriteri, kadın kooperatifleri özelinde esnetilebilir. Sosyal girişimlerin kamu ile ilişkisine bakıldığında ise, genellikle iş birliği içinde hareket ettikleri ve devleti tamamlayıcılık rolünü sürdürdükleri söylenebilir. Bununla birlikte, bu çalışmada sosyal girişimlerin bağımsızlıklarını korumaları gerektiği vurgusu yapılmaktadır. Bu düşünce pek çok katılımcı tarafından da desteklenmiştir. Cazgır (2022) da bu çalışmada benimsenen anlayışa benzer bir yaklaşım sergilemektedir. Bazı kadın kooperatiflerinin siyasi amaçlarla kurulduğunu, belediyelerin yönetim kurullarına girdiğini belirtmekte; bu durumu demokratik işleyişe müdahale ve örgütsel sürdürülebilirlik için tehdit olarak görmektedir.

Literatürde, bazı kadın kooperatiflerinin sosyal girişim veya sosyal kooperatif olarak değerlendirildiği görülmektedir. Bununla birlikte, belirtilen bazı özelliklerin bu çalışmadaki sosyal girişim kriterlerine uymadığı (Öztürkoğlu ve Gençtürk, 2019; Bülbüller, 2022), örgütlerin kendi değerlendirmelerinden yola çıkarak kendilerini sosyal kooperatif olarak tanımladığı (Taş ve Kazar, 2019a), yalnızca Ashoka'ya üye olanların sosyal girişim olarak değerlendirildiği (Işık, 2016) söylenebilir. Bu çalışmalarda, net tanımlamalar ve kriterlerin eksik kaldığı; sosyal girişim veya sosyal kooperatiflere ilişkin hukuki bir tanımlamanın henüz olmaması nedeniyle farklı değerlendirmelerin olduğu görülmektedir. Sosyal girişimci kadın kooperatiflerine yönelik kriterlerin belirlenmesi, bu alandaki kavram kargaşasının giderilmesi açısından önemlidir. Bununla birlikte, sosyal girişim, sosyal kooperatif olarak nitelendirilecek yapıların belirlenmesi, literatürdeki farklılıkların giderilerek standart hale gelmesi yasal statü kazanmalarının da önünü açacaktır. Bu nedenle bu çalışmada,

literatürden yararlanılarak çeşitli sosyal girişim kriterleri belirlenmiştir. Bu kriterlerin literatüre ve uygulayıcılara katkı sağlaması beklenmektedir.

Kadın Kooperatiflerinin Örgütlenme ve Çalışma Durumlarına İlişkin Tartışma ve Sonuç

Türkiye'de sosyal girişimlere ilişkin örneklerin yer aldığı çeşitli çalışmalarda, sosyal girişimlerin kendilerine özgü iş modelleri üzerine inşa edildiği görülmektedir (Denizalp, 2009; UNDP ve İstanbul Uluslararası Özel Sektör ve Kalkınma Merkezi, 2012; Müftügil Yalçın, 2015; British Council, 2019). Kadın kooperatiflerinde de süreç, işleyiş, istihdam yaratma, faaliyet alanları, kuruluş amaçları gibi konularda birtakım farklılıklar bulunduğu ve bu durumun kooperatifler arasında farklı uygulamalara yol açtığı belirtilmektedir (Cazgır, 2022: 108).

Yelki Kadın Kooperatifi ortaklarını seçerken kadın olması, üretici olması ve öncelikle bu bölgede ikamet etmesini; Defne Kadın Kooperatifi ise kadın olması, üretici/çiftçi olması ve üç aylık deneme süresini tamamlamış olması şartlarını taşımalarını beklemektedir. Defne Kadın Kooperatifi'nde kendi hesabına çalışan üreticiler/çiftci ortaklar, yevmiye usulü çalışan ortaklar, el sanatları üreticisi ortaklar, yönetimdeki ortaklar, tüzel kişilik ortaklığı, gönüllü çalışanlar, profesyonel çalışan ve faydalanıcılar biçiminde bir organizasyon yapısı vardır. Yelki Kadın Kooperatifi'nde ise Yelki yöresel üretici pazarında kendi hesabına çalışan ortaklar (yöresel yemekler, tarım/gıda üretim, hediyelik eşya ve tasarım, atölyeler grupları), yönetimdeki ortaklar, gönüllü çalışanlar ve paydaşlar biçiminde bir organizasyon modeli vardır. Görüldüğü gibi, iki koooperatif de farklı organizasyon modeline sahiptir.

Türkiye'de kadın kooperatiflerinin ortak sayısının daha çok 7-14 aralığında olduğu (Duguid vd., 2015), çoğunun ortak sayısının 25'i geçmediği belirtilmektedir (Köne, 2018c). Defne Kadın Kooperatifi'nde 35 ortak, Yelki Kadın Kooperatifi'nde ise 41 ortak vardır. Bu sayılar gözetildiğinde araştırma yapılan kadın kooperatiflerinin ortak sayısının görece yüksek olduğu belirtilebilir. Bu durum, kadın kooperatiflerinde istihdam yaratma kapasitesinin değişkenliğini göstermektedir. Bununla birlikte, görünürdeki ortak sayılarının her zaman aktif ortak anlamına gelmediği; bu nedenle sayısal verilerin her zaman gerçekliği yansıtmadığı belirtilebilir. Defne Kadın Kooperatifi'nde 35 ortak içinden ortalama 20 tanesinin aktif olduğunun belirtilmesi

buna örnektir. İç çatışmalar, iletişim problemleri, mevsimsel koşullar gibi çeşitli nedenlerle aktif ortak sayılarının dönemsel olarak değiştiği belirtilebilir.

Kolektif ve yatay örgütlenmenin kadın kooperatifleri için güçlü bir potansiyel olduğu belirtilebilir. Bu potansiyeli açığa çıkarmak toplumun hakkaniyet, adalet ve refaha ulaşmasında önemli rol oynamaktadır (Çınar, 2018: 80). Örneğin Bülbüller (2022), katılımcıların kadın kooperatiflerini hiyerarşik olmayan yatay örgütlenmeler olarak ifade ettiklerini söylemektedir. Kuklen (2019) ise bir kadın derneğinde yaptığı çalışmada, eşitlikçi bir yapının olmadığı ve kararların çoğunlukla dernek başkanı tarafından alındığını belirtmektedir. Bu nedenle, Duguid (2015: 48), kooperatif kurucularının dernek ve vakıf gibi örgütlenmeler yerine kooperatif modelini tercih etme nedenlerinden biri olarak kooperatiflerin yatay ve hiyerarşik olmayan doğasını vurgulamaktadır. Kooperatiflerde demokratik katılım, eşitlikçi ve hesap verebilirlik olduğu ifade edilmektedir.

Araştırma yapılan kooperatiflerde de benzer biçimde yatay örgütlenme vurgulanmıştır. Her ortağın eşit söz hakkına sahip olduğu, kağıt üstünde hiyerarşik ancak uygulamada yatay örgütlenme modelinin benimsendiği görülmektedir. Yelki'nin "halk modeli", "Yelki modeli" olarak öne çıkarılması, her iki kooperatifte de örneğin başkan koltuğu olmaması, sosyal girişimci kadınların kendilerini öne çıkarmadan gerektiğinde "temsiliyet" sağlaması kooperatiflerde eşitlikçi, demokratik bir yapının olduğunun göstergeleridir.

Araştırma yapılan kadın kooperatiflerinin genel olarak tarım sektöründe çalışması nedeniyle emek yoğun işletmeler olduğu, kuruluş-işleyiş-ortaklık gibi hemen tüm aşamalarında gönüllülük esasının olduğu, bireysel çalışmadan ziyade ekip çalışmasının yapıldığı, kooperatif aracılığıyla doğrudan ya da dolaylı biçimde ürün siparişine dayalı çalışma olduğu, belirli bir mesai saati ve süresi olmadan esnek çalışma yapıldığı görülmektedir. Tüm bunlar çalışma biçimleri ve özelliklerini gösteren unsurlardır. Sipariş usulü çalışma dışındaki tüm unsurların kooperatifçiliğin yapı taşları olduğu belirtilebilir. Bununla birlikte, Yelki Kadın Kooperatifi'nde herkesin kendi beceri alanında aktif olması bağlamında bir uzmanlaşmaya gidildiği, her iki kooperatifte ise belirli bir ortağa imtiyaz tanımasını engelleyen döngüsel bir işleyişin olduğu görülmektedir.

Kadın kooperatiflerinin kuruluşundan tasfiye sürecine kadar pek sorun olduğu çeşitli çalışmalarla belirtilmektedir (Aldırmaz Akkaya, 2018; Avşar, 2017; Duguid, 2015; Furat, 2013; KEİG, 2018). Kadın kooperatifleri; sermaye ile ilgili sorunlar, yasal güçlükler, yüksek yasal ve idari harçlar ve destek bulamamak gibi sorunlarla karşılaşmaktadır. Özellikle mali nitelikli sorunlar yüzünden kooperatifler zorlanmaktadır (Duguid, 2015). Defne Kadın Kooperatifi ortaklarının pazar sorunu, vergiler vd. geçmiş döneme ait borçlar, ucuza çalışma/ücretsiz çalışma, çiftçi ortakların ürün fiyatlarını yetersiz görmesi, ürünlerin parasının hemen ele geçmemesi gibi mali sorunlar olduğu belirlenmiştir. Yelki Kadın Kooperatifi'nde mali bir zorluk yaşandığından bahsedilmemiştir.

Kadın kooperatiflerine; belediye ve valilik gibi yerel yönetimler, Ticaret ve Sanayi Odaları, İŞKUR gibi bakanlığa bağlı kuruluşlar, kalkınma ajansları, uluslararası kurum ve kuruluşlar, özel sektör ve sivil toplum örgütlerinin destekleri olmaktadır. Kadın kooperatiflerinin büyük çoğunluğu için desteklerin oldukça önemli olduğu söylenebilir. Çoğu kadın kooperatifinin bu destekler olmadan faaliyetlerinin aksadığı; işleyişleri için desteklere bağımlı olduğu görülmektedir. Yelki Kadın Kooperatifi ve Defne Kadın Kooperatifi'nin de Ticaret Bakanlığı ve Ticaret Odası'ndan, il-ilçe tarım müdürlüklerinden, büyükşehir ve ilçe belediyelerinden, uluslararası kuruluşların projelerinden, dijital satış platformlarından destek aldıkları belirtilmektedir. Desteklerin kooperatiflerin işleyişini kolaylaştırıcı işlevi azımsanmamakla birlikte, kadın kooperatiflerinin belirtilen desteklere bağlı olmadan da işleyişlerini sürdürebilme başarısı olduğu söylenebilir.

Ortakların Çalışma ve Örgütlenmelerine İlişkin Belirleyiciler ve Sosyal Girişimci Kadınların Genel Özelliklerine Yönelik Tartışma ve Sonuç

Literatürde bazı çalışmalarda, ortakların akraba, aile, arkadaş sayesinde kooperatiften haberdar olduğu belirtilmektedir (Ceylan, 2021: 58; Demircan Yıldırım, 2022: 141). Bununla birlikte Demircan Yıldırım (2022: 144), kadınların kooperatife ortak olma gerekçelerinin "gelir elde etme", "sosyalleşme", "iş bulma" ve "kadınlara destek"; Kazar (2019) ise "birlikte üretim yapmak", "farkındalık yaratmak", "sosyalleşmek", "maddi ihtiyaç" gibi amaçlar taşıdığını bulgulamışlardır. Belirtilen çalışmalarda kooperatife katılım nedenlerinin ekonomik ve sosyal olduğu görülmektedir.

Bu çalışmada, kadın kooperatifinden haberdar olma ve kooperatife katılma nedenleri bir arada değerlendirilmiştir. Literatürle benzer biçimde, kadınların aile/akraba ve tanıdıklar aracılığıyla kooperatife ortak olma durumu, her iki kooperatifte de görülmektedir. Elde edilen bu bulguya göre, kadınların birbirlerini etkileme gücü olduğu sonucuna ulaşılabilir. Genel olarak kooperatife ortak olmayı etkileyen unsurlara bakıldığında ise ekonomik, sosyal, kültürel, kişisel çeşitli nedenler olduğu görülmektedir. Örneğin, ürettiği ürünlerin satılması dışında geçim kaynağı olmaması gibi ekonomik; gezmek, ortaklarla tanışıp kaynaşmak gibi sosyal; gelenek-görenek ve kültürü korumak, yaşam tarzı olarak görmek gibi kültürel; kendine zaman ayırmak, kooperatifleşmeye duyulan ilgi ve merak gibi kişisel nedenlerin olduğu görülmektedir.

Her iki kooperatifte de ortakların çoğu, kadın kooperatifine ortak olmadan önce başka bir kadın örgütlenmesi içine dahil olmadıklarını, kooperatifin ilk örgütlenme deneyimleri olduğunu belirtmiştir. Literatürde ise, kooperatif öncesi kadın örgütlenmelerine katılımdan ziyade kadınların ekonomik bir yapıya dahil olma durumları yer almaktadır (Çınar, 2018; Demircan Yıldırım, 2022; Duguid 2015). Benzer biçimde, literatürde kadın kooperatifi ortaklarının boş zaman faaliyetlerine ilişkin bir bulguya rastlanmamıştır. Her iki kooperatifte boş zaman faaliyetlerine ilişkin en sık kodlananlar "aileye zaman ayırmak" ve "ev işleri yapmak" biçimindedir.

Sosyal girişimcilerin özel sektör girişimcileri ile vizyon, yaratıcılık, kararlılık gibi ortak özellikler taşıdıkları belirtilmektedir (Denizalp, 2009: 8). Sosyal girişimcilerin, girişimci özelliklerini taşıdığı gibi genel bir kanıya varılabilir ancak amaçladıkları şeyin farklı olması nedeniyle birtakım farklılıkların olması muhtemeldir. Örneğin Sözer (2019: 17-19), sosyal girişimci özelliklerin alanlara ve sosyal fayda sağlayacak sistemlere göre değiştiğini, bununla birlikte sosyal girişimcilerin bazı pozitif psikolojik özellikleriyle diğer girişimcilerden ayrıldığını belirtmektedir. Bu özellikler güvenilirlik, umut, iyimserlik, duygusal zekâ ve esneklik biçiminde ifade edilmiştir. Kümbül Güler (2008: 157) çalışmasında, sosyal girişimci özelliklerini bireysel özellikler (demografik özellikler, kişisel özellikler, bilişsel özellikler, değerler ve motivasyonel özellikler) ve sosyal özellikler (ortama ilişkin özellikler ve sahip olunan sosyal sermaye) biçiminde incelemiştir.

Bu çalışmada ise sosyal girişimcilere ilişkin özellikler davranışsal özellikler biçiminde ele alınmıştır. Her iki kadın kooperatifine ilişkin sosyal girişimci özelliklerden en çok "liderlik özelliği", "başkalarını düşünme/yardımseverlik", "eşilikçi ve iş birlikçi yapı", "kooperatifi ve kadınları koruma güdüsü olması" gibi özelliklere değinilmiştir.

Kadının Güçlenmesine İlişkin Tartışma ve Sonuç

Literatürde, kadın kooperatiflerinin kadının güçlenmesi sürecindeki etkisini araştıran çalışmalar vardır (Varol, 2013; Duguid, 2015; Çınar vd., 2019; Cazgır, 2022; Bülbüller, 2022; Demircan Yıldırım, 2022). Bu çalışmalarda da geleneksel biçimde çalışan kadın kooperatifleri ele alınmakta; sosyal kooperatif biçiminde çalışanlar özelinde detaylı bir değerlendirme yapılmadığı görülmektedir. Bununla birlikte, güç ve güçlenme boyutlarının tamamını ele alan çoklu durum çalışmasına rastlanmamıştır.

Sosyal girişimcilik ve güçlenme birbirinden farklı iki kavramsal çerçevede sunulmuş olsa da yapıları gereği birbiriyle ilişki içinde oldukları söylenebilir. Örneğin, sosyal girişimcilikte "sürdürülebilik" önemliyken güçlenme de aynı yaklaşım üzerinden ele alınmaktadır. Kadının güçlenmesi de sürdürebilirliği olan, yani bir anda gerçekleşmeyen ve süreç gerektiren bir olgudur. Bu açıdan bakıldığında, tüm sosyal girişimlerde güçlenme sağlanabileceği gibi bir çıkarımda bulunmak anlamlı olabilir. Bununla birlikte, güçlenmenin çok çeşitli boyutlara sahip olması ve farklı düzeylerde gerçekleşmesi gibi bir gerçeklik üzerinden değerlendirildiğinde bu ilişkiyi detaylandırmak gerekmektedir.

Bir şeyin üzerinde gücü olma kategorisi altında toplumsal cinsiyet rollerindeki değişim kodu ve baskıcı sosyal-kültürel normlarla mücadele kodu oluşturulmuştur. Bir şeyin üzerinde gücü olma, negatif durumları ifade ettiği için çalışmalarda kadının güçlenmesi incelenirken bu kategori çoğunlukla ele alınmamaktadır. Bunun nedeni, Rowlands (1995: 101-102)'ın belirttiği gibi gücün çoğunlukla erkekler tarafından diğer erkeklere veya kadınlara ya da baskın gruplar tarafından marjinalleştirilmiş bireylere karşı kullanıldığının düşünülmesi olabilir. Oysa bu çalışmada, ortaya çıkan negatif durumlarla yapılan mücadeleler, başa çıkma durumları kodlanmıştır ve kadınların kooperatif aracılığıyla toplumsal cinsiyete duyarlı değişimler yaşadığı sonucuna ulaşılmaktadır. Kadınların cinsiyete bağlı yaşadıkları çeşitli sorunlar ve erk tarafından üzerlerinde kurulan hegomanyaya karşı

bilinç kazandıkları söylenebilir. Bu durumda, toplumsal cinsiyet rollerindeki değişim nasıl anlaşılmaktadır? Bu soru Cazgır (2022) tarafından geliştirilen "kadın kooperatiflerinin toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik bir adım oluşturup oluşturmadığını değerlendirmek için kadınların yaşamlarının dönüşümüne odaklanan spesifik göstergeler geliştirilmesi" önerisinin de cevabını içine almaktadır.

Bu çalışmada, toplumsal cinsiyet rollerindeki değişime ilişkin alt kodlar; "ailenin kooperatifte çalışmakla ilgili düşünce ve tutumu", "ev içinde kararlara katılımda değişim", "hane içindeki iş bölümü ve görev paylaşımındaki değişim", "toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin farkındalık" biçiminde kodlanmıştır. Tüm bunlara ilişkin göstergeler de oluşturulmuştur. Baskıcı sosyal ve kültürel normlarla mücadele koduna ilişkin alt kodlar ise kadının çalışma hayatında var olabilmesi, ataerkil düzende kadınların ezilmesine ilişkin farkındalık, fiziksel-psikolojik şiddetin önlenmesi, ayrımcılıkla mücadele biçiminde olup bunlara ilişkin göstergeler de oluşturulmuştur. Araştırma yapılan kadın kooperatiflerinin temel amacı olmamasına rağmen bir şeyin üzerindeki güçle mücadele ettikleri görülmektedir.

Kadınların kooperatifte çalışmaya başladıktan sonra hangi konularda **yapabilme gücü** arttığına ilişkin elde edilen bulgular, kadınların kooperatif sayesinde potansiyel güçlerini ortaya çıkaran çeşitli durum ve olayları göstermektedir. Elde edilen bulgular, yeni şeyler öğrenmek ve yapmak kodunun bu kategori altında daha sık kodlandığını; ikinci olarak satış ve pazarlama ile ilgili unsurların; üçüncü olarak üretimle ilgili unsurların ve dördüncü olarak ise farkındalık kazanmakla ilgili unsurların kodlandığını göstermektedir. Kodlar içinde ise en çok satış ve pazarlama kodu altında kodlanan mevcut ürünlerin satılması/elde kalmaması alt kodu belirtilmiştir. Bu durum kadınların kooperatif öncesinde ürünlerini satacak bir yer bulamadıklarını, kooperatif sayesinde daha çok müşteriye ulaşabildiklerini göstermektedir. Bu çalışmada katılımcıların yapabilme gücü, katılımcılar tarafından sıklıkla vurgulanmıştır. Bu çalışmadan farklı olarak Varol (2013), güçlenmenin olmazsa olmazı olarak nitelendirdiği değişme gücünün İstanbul ve çevresinde araştırma yaptığı kadın kooperatiflerinde ortaya çıkmadığını, kadınlar tarafından güç ve güçlenme biçiminde tanımlanmadığını belirtmektedir.

Kadınların kooperatifleşme aracılığıyla edindikleri deneyimler ve birlikte güçlendikleri durumlara ilişkin bulgular, "kolektif aidiyet duygusu", "kolektif bilinç"

ve "kolektif eylemlilik" ile ilişkilendirilmektedir. Duygu, düşünce, ortak kabulleri içeren bilişsel durumlar kolektif bilinç; örgütsel güce ulaşmak için harekete geçme durumu kolektif eylemlilik; kadınların birbirlerine duydukları güven ve bağlılık gibi duygular ise kolektif aidiyet olarak tanımlanabilir. Oluşturulan bu kodlar **birlikte gücü olma** kategorisi altında verilmektedir. Varol (2013) da çalışmasında, kadınların güç ve güçlendirme kavramsallaştırmalarının birlikte gücü olma tanımı ile uyumlu olduğunu ve kadın kooperatiflerinde bu gücün ortaya çıktığını belirtmektedir.

Kooperatif, kadınların **iç güç**lerini de ortaya çıkarmaktadır. Kooperatif ortakları öz güven, öz saygı ve öz yeterliliğe ilişkin farkındalık kazanmakta ve bununla birlikte çeşitli duygusal kazanımlar elde etmektedir. Kendine güven, kendini ifade edebilmek, memnuniyet, mutluluk, umut ve inanç, bir olma duygusu, motivasyon, güç ve kuvvet hissi, güven duygusu, empati alt kodları her iki kooperatifte de kodlanmıştır. Bu kodlardan yola çıkarak bireylerin kendi değişim ve gelişimlerinin farkına vardığı ve ortakların bireysel olarak da kendilerini değerlendirebildikleri görülmektedir. Varol (2013) çalışmasında, kadınların güç ve güçlendirme kavramsallaştırmalarının içsel güç ile uyumlu olduğunu ve araştırma yaptığı kadın kooperatiflerinde bu gücün ortaya çıktığını belirtmektedir.

Kadın girişimciliğinin ve kadın istihdamının artırılması, kadın yoksulluğunun azaltılması meselelerinde kadın kooperatiflerinin rolü tartışılmaktadır. Literatürde, kadın kooperatiflerinin kadın yoksulluğunu azaltmada (Kazar, 2019), kadın istihdamını artırmada sınırlı etkisi olduğunu (Şahankaya Adar vd., 2023) belirten çalışmalar vardır. Buna karşılık, çeşitli çalışmalarda kadınların kadın kooperatifleri aracılığıyla ekonomik güçlenme sağladıkları vurgusu yapılmaktadır (Gümüşoğlu, 2012; Barut, 2017; Dalkıran, 2017; Özer Topaloğlu ve Özer, 2017; Çınar vd., 2019). Bu çalışmada **ekonomik güçlenme**; ekonomik kazanım sağlama, geliri yeterli bulma durumu, satın alma ve yatırım kararını verme, aile içi ekonomik kararlara katılımdaki değişim, aile ve çevreden alınan maddi destek durumu ve gelirin kullanımı değişkenleri biçiminde kodlanmıştır. Kadınların çoğunun kooperatif sayesinde ekonomik kazanım sağladığı, geliri yetersiz bulduğu, aile içi ekonomik kararlara katılımda bir değişim yaşamadığı, çoğunun aile ve çevreden maddi destek almadığı, elde ettikleri gelirle satın alma ve yatırım kararını kendilerinin verdiği ancak genel anlamda ev içindeki satın alma ve yatırım kararını eşleriyle ortak verdikleri,

kooperatiften elde ettikleri geliri ise genellikle çocukları için kullandıkları belirtilmektedir.

Kooperatifler, kadınların yalnızca ekonomik kazanımlar elde edebileceği işletmeler değildir; özellikle kadın kooperatifleri kadınların **sosyal güçlenme**lerini de sağlamaktadır. Kadın kooperatiflerine yönelik çeşitli çalışmalarda katılımcılar tarafından kooperatiflerin sosyal etkilerine vurgu yaptıkları görülmektedir. Kadınların kooperatif sayesinde gezilere, şenliklere katılarak öz güvenlerinin artması, daha öncesinde evden dışarı çıkamayan kadınların sosyalleşmesi (Çınar vd., 2019), dayanışma, iş bölümü ve kendini gerçekleştirme (Yıldırımalp vd., 2021: 125), mekânsal hareketlilikte bulunabilme, sosyal ve kültürel etkinliklere katılma, yararlı bilgiye ulaşma ve arkadaşlık ilişkileri geliştirme (Kasap, 2019) gibi göstergeler sosyal güçlenme kapsamında belirtilmiştir. Bununla birlikte Çınar vd. (2019), bağlılık düzeyi yüksek olan kadın kooperatiflerinde ortakların güçlenmesinin de arttığını belirtmektedir. Bu çalışmada sosyal güçlenme, kooperatif sonrasında sosyal ilişkilerde meydana gelen değişimler ve kooperatif aracılığıyla sosyal faaliyetlere katılım biçiminde ele alınmaktadır. Kooperatif, katılımcıların pek çok sosyal faaliyete katılmasına fırsat sağlamaktadır. Katılımcılar, bazı etkinliklere ilk kez kooperatif sayesinde katılmışlardır. Katılımcıların tamamına yakını kooperatif sayesinde yeni sosyal ilişkiler kurduklarını (31 kişi), bazıları mevcut ilişkilerini güçlendirdiklerini (12 kişi), birazı değişiklik olmadığını (9 kişi) ve birkaç kişi ise kopuş yaşadıklarını (5 kişi) belirtmiştir.

Bu çalışmada, kooperatifin kadınların **kültürel güçlenme**si üzerinde etkisine ilişkin de çeşitli bulgular elde edilmiştir. Ortakların kadın kooperatifleri aracılığıyla aldıkları eğitimler ve eğitimlerin katkıları, iletişim araçlarının kullanımındaki değişim, kadınların medya/sosyal medyada görünürlüğü, farklı kültürleri tanımak ve yapılan farkındalık çalışmaları gibi çeşitli unsurlar kültürel güçlenme göstergeleri olarak belirlenmiştir. Kadınlar kooperatif sayesinde çeşitli farkındalık çalışmaları yapıldığını, pek çok eğitime katıldıklarını ve bunların kendilerine olduğu gibi çevrelerine de çeşitli katkılar sağladığını belirtmişlerdir. İletişim araçlarının kullanımı kooperatif ortaklığı sonrasında artmış ve kullanım amaçları da kooperatifle bağlantılı biçimde değişmiştir. Kooperatif sayesinde programa katılım, röportajlar ve sunuculuk gibi faaliyetlerle medyada görünürlüğün arttığı da söylenebilir. Kadınlar, kooperatif sayesinde farklı kültürleri öğrendiklerini de ifade etmektedir. Ulusal literatürde kadın kooperatiflerinde

kültürel güçlenmeyi inceleyen bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bununla birlikte, bu çalışmada belirtilen içeriklerin çeşitli çalışmalarda ele alındığı belirtilebilir.

Kooperatifte karar alma mekanizmasının nasıl işlediği ve ortakların kooperatifteki karar alma sürecine katılımları, kooperatifin siyasetle ilişkisi ve kooperatif ortaklarının siyasete ilgisi durumları **politik güçlenme** kategorisi altında değerlendirilen göstergelerdir. Elde edilen bulgular, kooperatifte kararlara katılımda tüm ortaklara söz hakkı tanındığını göstermektedir. Yönetimin aldığı kararlar dahi ortaklarla paylaşılmakta, herkesin fikri alınmaktadır. Ortakların bir kısmı öncesinde fikirlerini paylaşırken çekindiklerini ancak zamanla bunu aştıklarını belirtmiştir. Özdemir (2009: 66-72)'in çalışmasına benzer biçimde, katılımcı örgüt içi demokrasinin olduğu, ortakların karar alma sürecinde şeffaf ve hesap verebilir bir yaklaşım sergiledikleri, ortakların birbirleriyle sürekli iletişim içinde oldukları söylenebilir. Bu durum, yukarıda bahsedilen yatay örgütlenme biçimi ile de ilişkilidir.

Bu çalışmada, Defne Kadın Kooperatifi ve Yelki Kadın Kooperatifi katılımcı ortaklarının kooperatif aracılığıyla farklı boyut ve alanlarda güçledikleri sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmanın farklı illerde yapılması (İzmir ve Hatay illerinde), farklı gruplarla çalışılması (sosyal girişimci kadınlar ve diğer ortaklar) gibi unsurlar veri çeşitliliğini artırmış, farklı bakış açıların gösterilmesine, benzerlik ve farklılıkların ortaya konulmasına fırsat sağlamıştır.

Farklı ekonomik, sosyal ve kültürel geçmişe sahip farklı sınıfsal kimlikleri olan kadınların bir arada örgütlenmesi bu illerde çalışma yapılmasının en önemli nedenlerinden birisi olarak belirtilebilir[112]. Bu durum araştırma sonucunda veri çeşitliliğinin artmasını sağlamıştır. Hatay'ın kültürel dinamiklerine uygun biçimde kadın kooperatifinde de farklı sosyokültürel ve sosyoekonomik geçmişe sahip kadınların bir arada örgütlendiği görülmektedir. Hatay Defne Kadın Kooperatifi'nde kadınların üç farklı bölgede konumlanması kırsal-kentli kimliklerinin görülmesini sağlamaktadır. İzmir Yelki Kadın Kooperatifi'nin ise göç olgusu ile derinleşen "aşağısı" ve "yukarısı" olarak ayrıştırılan bölgede kurulması, farklı örgütlenmeleri içine alması gibi nedenler farklı dinamiklerin görülmesine fırsat sunmaktadır. Bununla birlikte, her iki kooperatifte de memur emeklisi, ev hizmetleri çalışanı, tarım çalışanı

[112]Bu konuda alanın çok karmaşık olduğu belirtilebilir. Örneklemi belirlerken yaşananlar ve alınan destekler için bknz. s. 185.

gibi farklı iş kollarından kadınların bir arada olduğu görülmektedir. Sonuç olarak, katılımcıların farklı sınıfsal kimlikleri olması veri çeşitliliğini sağlayan bir unsur olarak görülmekte, aynı olaya karşı farklı bakış açıları olması da bu çalışmayı zenginleştirmektedir.

Genel sonuca bakıldığında, kadınların kendi güçlerini keşfetmek için kadın kooperatiflerini bir fırsat olarak gördüğü, kadın emeği ile güçlenme sağlandığı, güçlenmenin hemen tüm alanlarda farklı düzeylerde ve birbirini etkileyerek gerçekleştiği, sosyal girişimci kadın kooperatiflerinin düzen değişikliğinde sistemik dönüşümler yarattığı ve bunu bir yandan da kadını güçlendirerek yaptığı, dolayısıyla sosyal girişimci kadın kooperatiflerinin kadının güçlenmesi sürecinde etkili olduğu sonucuna ulaşılabilir.

Kadın kooperatifinin sosyal girişim özelliklerini taşıması güçlenme sürecini etkilemektedir. Örneğin, sosyal girişimci kadın kooperatiflerinde olması gerekli olan "sürdürülebilirlik" yaklaşımının geleneksel kadın kooperatifleri için çoğunlukla eksik kaldığı görülmektedir. Geleneksel kadın kooperatiflerinin çoğunlukla geleneksel kadınlık rollerine hapsolduğu ve yenilikçi olamadığı belirtilebilir. Bu tür kadın kooperatiflerindeki ortakların çoğunlukla toplumsal cinsiyet rollerinin dayattığı ve "kadın işi" olarak bilinen faaliyetler yaptıkları görülmektedir. Kadın kooperatiflerinin güçlenmesi için çabalayan kurum ve kuruluşlar da çoğunlukla kadınların geleneksel olan belirli iş kollarında ve alanlarda yoğunlaşmalarını desteklemektedir.

Kadın kimliğinin ideolojik bir meseleye dönüşmesi ve siyaset kurumunun çıkarları uğruna araçsallaştırılma tehlikesi vardır. Bu tehlike, siyasi tercihler ve kimlikler üzerinden kadınların konumlarının belirlenmesi biçiminde olabilir. Kadınları kendine bağlayan bir anlayışla kadınların özgürleşmesi ve güçlenmesi zorlaşmaktadır. Geleneksel kadın kooperatiflerinin çoğu büyük heveslerle kurulmakta ancak bir kısmı zamanla tasfiye sürecine girmektedir. Bunda da en önemli sorun bu tür kadın kooperatiflerinin kamu kurumları tarafından kurulması ve ardından kamuya bağımlı olarak devam etmeleridir. Kendi bağımsızlığını kazanamayan bu tür kadın kooperatiflerinin, yönetimler değiştikten sonra tasfiye sürecine girdikleri/kapandıkları bilinmektedir. Bu nedenle, bu çalışmada kadın kooperatiflerinin tabandan gelen hareket biçiminde, kadınların kendi çabası ve isteği ile kurulması önemsenmektedir. Sosyal girişimci kadın kooperatiflerinin kamu kurum ve kuruluşlarından destek alması

onların güçlenmesi için yeni yollar açabilir ancak bu desteğin onları bağımlı yapacakları düzeyde olmaması ve kamunun kadın kooperatiflerinin iç işleyişlerine müdahale etmeden destek vermesi gerektiği savunulmaktadır.

Güçlenmenin bir anda gerçekleşen bir şey olmaması ve bir süreç gerektirmesi nedeniyle "sürdürülebilirlik" yaklaşımı güçlenme için oldukça önemlidir. Bununla birlikte, sosyal girişimci kadın kooperatiflerinin ekonomik misyon yanında sosyal ve çevresel misyonlarının da olması gerekçesiyle ortakların çeşitli boyutlarda güçlenmeleri geleneksel kadın kooperatiflerine göre daha kolay olabilir. Sosyal ve çevresel sorunların çözümü için yeni yollar bulma çabası bile kadınların güçlenmesini tetikleyebilir.

Araştırmanın literatüre katkısı özetlenecek olursa, son yıllarda çalışmaların artmasına rağmen ilgili literatürün halen yetersiz olması nedeniyle bu çalışmanın sosyal ve dayanışma ekonomileri, sosyal girişim, sosyal kooperatif, kadın kooperatifleri literatürüne ayrı ayrı katkıda bulunacağı; "sosyal girişimci kadın kooperatifi" kavramının olgunlaştırılmasını da içeren teorik bir çerçeve oluşturulması; sosyal girişimci kadın kooperatiflerine yönelik kriterlerin belirlenmesi ve kadının güçlenmesinin çok boyutlu ve bütüncül biçimde incelemesi açısından önemli olduğu söylenebilir. Yapılan alan çalışmasıyla da teorik çerçeve desteklenmiştir.

Kadın Kooperatifleri için Öneriler

- Her örgütün kendine has yapısı nedeniyle, kadın kooperatiflerinin "biriciklik" ilkesini benimsenmesi, kıyaslama yapmadan mevcut ortam ve koşullara göre hareket etmesi, kendine özgü organizasyon yapısını oluşturması önerilmektedir.
- Kadın kooperatifleri, sürdürülebilir olmaları ve sosyal fayda sağlamaya yönelik faaliyetleri artırmak amacıyla var olan sosyal girişim faaliyetlerini gözden geçirebilir. Kendi yapılarına uygun sosyal girişim modellerini, faaliyetlerini benimseyerek kendi bölgelerinde fark yaratabilir.
- Kadın kooperatiflerinin daha yenilikçi ürün ve hizmet üretme konusunda kendilerini geliştirmesi önerilmektedir. Fırsatların fark edilmesi ve yenilikçi bir bakış açısının kazanılması tüm ortakların eğitim alması ile sağlanabilir. Eğitim kurumları araştırılarak kadınların inovatif eğitimler alması planlanmalıdır. Bununla birlikte, kadın kooperatifi kurmak isteyen kadınların kurumsallaşma

öncesi bilinç kazanmaları için kooperatifçilikle ilgili çeşitli eğitimler almaları da önerilmektedir.

- Kadın kooperatiflerinin yalnızca kooperatif yönetim kurulu başkanı tarafından yönetilmemesi, demokrasinin gereğine uygun biçimde eşit söz hakkı ve temsiliyetin sağlanmasına önem verilerek "ortaklık" kavramının içinin doldurulması sağlanabilir.
- Kadın kooperatiflerinin "sürdürülebilir" olmaları için kendi iç işleyişlerine müdahale olmaksızın bağımsız bir yapı oluşturmaları önerilmektedir.

Uygulayıcılar için öneriler

- Deprem, sel gibi doğal afetlerde ve genel olarak kriz dönemlerinde bu durumdan en çok kadınlar ve çocuklar etkilenmektedir. Bu sıkıntılı dönemlerde, alternatif kaynaklar üretilerek kadın kooperatiflerinin hem ekonomik açıdan hem de sosyal, psikolojik açılardan daha çok desteklenmesi önerilmektedir. Bu kapsamda; psikolojik danışmanlık firmaları, gönüllü psikologlar aracılığıyla öncelikle bölgeye giderek, eğer şartlar elverişli değil ise sanal ortamda ortaklarla seans gerçekleştirebilir. Kadın kooperatifleri özelinde de bağış kampanyaları düzenlenebilir, çeşitli etkinlik gelirleri kooperatiflere aktarılabilir, bağış alan ve bağış veren kurumlar veya kişiler arasında bir köprü kurulabilir.
- Bu çalışmada, literatürden yararlanılarak oluşturulan sosyal girişim kriterlerinin yasa koyucular tarafından incelenmesi önerilmektedir. Kooperatif olarak faaliyet gösteren sosyal girişimler, "sosyal kooperatif" çatısı altında toplanabilir. Diğer bir deyişle, engelli kooperatifleri, kadın kooperatifleri, işçi kooperatifleri gibi dezavantajlı grupların ağırlıklı olduğu kooperatiflere yönelik yeni yasal düzenlemeler yapılması önerilmektedir.
- Kadın kooperatifleri ortaklarının çoğunun sosyal güvencesi olmadığı gözetildiğinde, ortaklara devlet tarafından sosyal güvenlik desteği sağlanabilir.
- Sosyal girişimci kadın kooperatiflerinin belirli bir ağ altında toplanması ve kayıt altına alınması önerilmektedir. Bu durumunda bu tür kadın örgütlenmelerinin gücünü artırması ve birlikte daha büyük bir sinerji yaratması beklenebilir.

Müşteriler/Tüketiciler için Öneriler

- Sosyal fayda sağlama amacı taşıyan bu tür kadın kooperatiflerinden ve sosyal girişimlerden ürün ve hizmet alınması bilinçli, sağduyulu yurttaşlar olarak bir görev olarak görülmelidir.
- Yerel yönetimler gibi kamu kurumlarının da bu tür yapılardan ürün satın alması önerilmektedir. Bu tür sosyal girişimlerin yaygınlaşması için bu yapılar desteklenmelidir.

Araştırmacılar için Öneriler

- Gelecek çalışmalarda Türkiye'de bulunan diğer sosyal girişimci kadın kooperatiflerinin de ortaya çıkarılarak daha kapsamlı bir akademik çalışma yapılması alana katkı sağlayacaktır.
- Konuyla ilgili teorisyenler, bu çalışmada kullanılan kavramsal çerçeveye dayanarak çeşitli kuramlar geliştirebilir.
- Durum çalışması araştırmacılarının çoklu durumları incelerken çalışmaları derinlemesine incelemeleri için araştırma soru sayılarını sınırlandırmaları önerilebilir.
- Gelecek çalışmalarda, kadın hareketleri ve örgütlenmelerinin sosyal girişimci kadın kooperatiflerinde daha yaygın olup olmadığı; sosyal girişimci kadın kooperatifleri ve geleneksel kadın kooperatiflerinin aktivizm açısından karşılaştırılması; gücün cinsiyetler arasında yeniden dağıtılması ve ataerkil yapının dönüştürülmesi meselesinde sosyal girişimci kadın kooperatiflerinin önemi; kadınların erkeğin olmadığı yahut ikincil olduğu bir ortamda kendilerini konumlandırmaları ve güç ilişkileri gibi konular daha detaylı biçimde ele alınabilir.
- Geleneksel kadın kooperatifleri ve sosyal girişimci kadın kooperatiflerinin güçlenme yaklaşımı gözetilerek karşılaştırılması farklılıkların daha net belirlenmesini açısından alana katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Abay, Y. (2018). *Kadının Güçlendirilmesinde Kadın Girişimciliği ve Mikro Kredi Uygulamaları: Bağcılar Örneği* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yalova.

Acar, F. ve Altunok, G. (2012). Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Taleplerini Anlamak: Türkiye'de Kadın Hareketinin Temelleri ve Sınırları. S. Dedeoğlu ve A. Y. Elveren (Ed.), *Türkiye'de Refah Devleti ve Kadın* içinde (71-101). İstanbul: İletişim Yayınları.

Ahiler Kalkınma Ajansı, (2023) TR71 Bölgesi Sosyal Girişimlerle İş Birliği Alanları Araştırması, Nevşehir, Türkiye.

Akis, Y.; Özakın, Ü. ve Sancar, S. (2009). Serpil Sancarla Söyleşi "Türkiye'de Feminizm ve Kadın Hareketi". *Cogito,* 58, 245-258.

Akkaya, Ö. (2018). 1970'lerin İkinci Yarısında Türkiye'de Sosyalizm ve Kadın: Kadınların Sesi Dergisi Karikatürleri. *Egemia,* 3, 65-112.

Aktan, C. C. ve Börü, D. E. (2007). Kurumsal Sosyal Sorumluluk. C. C. Aktan (Ed.), *Kurumsal Sosyal Sorumluluk İşletmeler ve Sosyal Sorumluluk* içinde (7-25). İstanbul: İGİAD Yayınları.

Al, İ. (2019). Sürdürülebilir Kalkınma ve Yeşil Ekonomi: Türkiye için Bir Endeks Önerisi. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 12 (1), 112-124.

Aldırmaz Akkaya, F. (2018). *Türkiye'de Kadın Kooperatiflerinin Sürdürülebilir Kırsal Turizmdeki Önemi ve Finansal Performanslarının Analizi* (Yayımlanmamış doktora tezi). İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.

Alter, S. K. (2006). Social Enterprise Models and Their Mission and Money Relationships. A. Nicholls (Ed.), *Social Entrepreneurship New Models of Sustainable Social Change* in (205-232). New York: Oxford University Press.

Amin, A. (2009). Locating the Social Economy. A. Amin (Ed.), *The Social Economy: International Perspectives on Economic Solidarity* in (3-21). New Yorks: Zed Books.

Anheier, H. K. and List, R. A. (2005). *A Dictionary of Civil Society, Philanthropy and the Non-Profit Sector.* New York: Routledge Publication.

Arıkanlı, M. (2015). Başka Bir Dünya Mümkün mü? Porto Alegre Deneyimi, ATTAC Hareketi ve Dünya Sosyal Forumları. M. Özbek (Ed.), *Kamusal Alan* (3.baskı) içinde (498-510). İstanbul: Hil Yayın.

Arpacı, I. ve Karakılçık, Y. (Ekim, 2009). Sosyal Girişimcilik Karşısında Sosyal Devleti Yeniden Düşünmek: Girişim Sosyalleşirken 'A-sosyalleşen Devlet'. *Sosyal Girişimcilik VI. Uluslararası STK'lar Kongresi*, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale.

Aslan, G.; Araza, A. ve Bulut, Ç. (2012). Sosyal Girişimciliğin Kavramsal Çerçevesi. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 7 (2), 69-88.

Austin, J.; Stevenson, H. and Wei-Skillern, J. (2006). Social and Commercial Entrepreneurship: Same, Different and Both? *Journal of Entrepreneurship Theory and Practice,* 47 (3), 370-384.

Avşar, G. (2017). *Kırsal Kalkınmada Kadın Kooperatiflerinin Önemi: Eskişehir İlçe ve Mahallelerinde Kadın Kooperatifi Potansiyeli* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.

Ayhan Sezer, F. (2022). *Kadın Yoksulluğuyla Mücadelede Kadın Kooperatifleri: Mersin Örneği* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.

Aykaç, A. (2018). *Dayanışma Ekonomileri.* İstanbul: Metis Yayınları.

Aytaç, S. (2018). Kadınlara Yönelik Sosyal Politikalar. A. Tokol ve Y. Alper (Ed.), *Sosyal Politika* içinde (327-354). Bursa: Dora Yayınları.

Barut, Y. (2017). Women's Cooperatives Contributions to Local Region Economy: Seferihisar Agricultural Cooperative Development Model-Turkey. *Management Studies,* 5 (2), 120-127.

Bayraktar, S. (2015). Sosyal ve Dayanışma Ekonomisine Hoşgeldiniz. *KaDergi,* 4, 4-36.

Becan, C. (2011). Kurumsal Sosyal Sorumluluk Kavramının Paydaş Teorisi ve İletişim Yaklaşımı Açısından Değerlendirilmesi: Bankaların Basın Bültenlerine Yönelik Bir İçerik Analizi. *Selçuk İletişim Dergisi,* 7 (1), 16-35.

Berg, B. L. ve Lune, H. (2019). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (4. baskı) (çev. A. Arı). Konya: Eğitim Yayınevi.

Beşpınar Karaoğlu, L. Z. (2012). *2000'ler Türkiyesi'nde Gap Bölgesi'nde Kadın Projeleri ve Kadının Güçlenmesi: Valilikler, Belediyeler ve Çatom İstihdam Proje Örnekleri* (Yayımlanmamış doktora tezi). Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Bhatt Datta, P. and Gailey, R. (2012). Empowering Women Through Social Entrepreneurship: Case Study of a Women's Cooperative in India. *Entrepreneurship Theory and Practice,* 569- 587.

Biçerli, K. (2010). Sosyal Girişimcilik ve İstihdam. S. Besler (Ed.), *Sosyal Girişimcilik* içinde (55-92). İstanbul: Beta Yayıncılık.

Bora, A. (2010). Hatırlananlar ve Unutulanlar: İslam Coğrafyasında Modernleşme ve Kadın Hareketleri. *Bilig,* 53, 51-66.

Bornstein, D. and Davis, S. (2010). *Social Entrepreneurship: What Everyone Needs to Know*. United States (USA): Oxford University Press.

Bozkurt, V. (2014). *Endüstriyel ve Post-Endüstriyel Dönüşüm* (3. baskı). Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.

Bragee, I. (2006). *Perceptions of Empowerment "A Minor Field Study of the Concept Discrepancy between the Dominating Development Discourse and the Reality of Women in Microcredit Groups"* (Master thesis). Stockholm University, Sweden.

Bülbüller, G. (2022). *Türkiye'de Kadın Kooperatiflerinin Sosyal Dayanışma Ekonomisi Kapsamında İncelenmesi: İzmir İli Örneği* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Castells, M. (2005). *Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür-Ağ Toplumun Yükselişi* (Birinci cilt). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Cazgır, K. D. (2022). *Women's Empowerment Through Cooperatives: The Case of Women's Cooperatives in Izmır* (Unpublished master thesis). Middle East Technical University Social Sciences Institute, Istanbul.

Ceylan, Ö. (2021). *Kırsaldaki Kadınların Sosyal Kooperatiflerin Oluşumundaki Rolü: Afşar Bala'm Kadın Kooperatifi İncelemesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Charlier, S.; Caubergs, L.; Drory, E.; Kittel, F.; Kakiba, E. M.; States, V.; Ravesloot, S.; Malpas, N.; Smets, K. and Grolet, S. (2007). *The Women Empowerment Approach A Methodological Guide.* Brussels: Commission on Women and Development.

Chen, S.; Bruyne, C. and Bollempalli, M. (2018). Introduction. C. Dickson (Ed.), *Blue Economy: Community Solutions* in (8-14). United States (USA): United Nations Development Programme (UNDP).

Cohen, J. (2016). Strateji ya da Kimlik: Yeni Teorik Paradigmalar ve Sosyal Hareketler. K. Çayır (Ed.), *Yeni Sosyal Hareketler* (2. baskı) içinde (101-120). İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Coşkun, M. (2017). *Demokrasi Teorileri ve Toplumsal Hareketler.* Ankara: Dipnot Yayınları.

Creswell, J. W. (2021). *Nitel Araştırma Yöntemleri "Beş Yaklaşıma Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni"* (3. baskı) (çev. S.B. Demir ve M. Bütün). Ankara: Siyasal Kitabevi.

Creswell, J. W. ve Creswell, J. D. (2021). *Araştırma Tasarımı "Nitel, Nicel ve Karma Yöntem Yaklaşımları"* (5. baskıdan çeviri) (çev. E. Karadağ). Ankara: Nobel Yayıncılık.

Crowley, N.; Genova, A. and Sansonetti, S. (2013). Empowerment of Roma Women within the European Framework of National Roma Inclusion Strategies. Brussels: European Union.

Çaha, Ö. (2018). *Sivil Kadın "Türkiye'de Kadın ve Sivil Toplum".* Ankara: Savaş Yayınevi.

Çakır, R. (2011). Feminist Tarih Yazımı: Tarihin Kadınlar İçin, Kadınlar Tarafından Yeniden İnşası. S. Sancar (Ed.), *Birkaç Arpa Boyu…21. Yüzyıla Girerken Türkiye'de Feminist Çalışmalar* içinde (505-533). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.

Çatak, A. (2017). *Girişimciler için Model Önerisi İşçi Kooperatifleri.* Ankara: Cinius Yayınları.

Çayır, K. (2016). Toplumsal Sahnenin Yeni Aktörleri: Yeni Sosyal Hareketler. K. Çayır (Ed.), *Yeni Sosyal Hareketler* içinde (11-30). İstanbul: Kaktüs Yayınları.

Çetinkaya, Y. D. (2008). 2008 Sonrası İsyanlar Üzerine. Y. D. Çetinkaya (Ed.), *Toplumsal Hareketler Tarih, Teori ve Deneyim* içinde (9-22). İstanbul: İletişim Yayınları.

Çınar, K. (2018). Bölüşüm Sorununa Kolektif Bir Bakış: Türkiye'de Kadın Kooperatifleri Örneği. *İktisat ve Toplum,* 98, 73-81.

Çınar, K.; Akyüz, S.; Uğur Çınar, M. and Öncüler Yayalar, E. (2019). Faces and Phases of Women's Empowerment: The Case of Women's Cooperatives in Turkey. *Social Politics,* 1-28.

Çitci, O. (1998). Son Söz Yerine: 20. Yüzyılın Sonunda Kadınlar ve Gelecek. O. Çitci (Ed.), *20. Yüzyılın Sonunda Kadınlar ve Gelecek* içinde (571-582). Ankara: Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü (TODAİE).

Dacheux, E. ve Goujon, D. (2011). The Solidarity Economy: An Alternative Development Strategy. *International Social Science Journal,* 62 (203–204), 205-215.

Dalkıran, G. B. (2017). The Support of Women Work within Cooperative Enterprises: Sample of Turkey. *Social Sciences Research Journal*, 6 (3), 1-11.

Datta, R. (2003). From Development to Empowerment: The Self-Employed Women's Association in India. *International Journal of Politics, Culture and Society*, 16 (3), 351-368.

Dees, J. G. and Economy, P. (2001). Social Entrepreneurship. J. G. Dees, J. Emerson and P. Economy (Ed.), *Enterprising Nonprofits: A Toolkit for Social Entrepreneurs* in (1-18). New York: Wiley Nonprofit Series.

Demircan Yıldırım, P. (2022). *Kadın Kooperatiflerinin Kadınların Ekonomik ve Sosyal Yaşamlarında Yarattığı Değişimler: Batı Akdeniz Örneği* (Yayımlanmamış doktora tezi). Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.

Denizalp, H. (2009). *Toplumsal Dönüşüm İçin Sosyal Girişimcilik Rehberi.* Ankara: Sivil Toplum Geliştirme Merkezi (STGM).

Dernekler Kanunu. (2004). T. C. Resmî Gazete, 25649, 23 Kasım 2004.

Dernekler Yönetmeliği. (2005). T. C. Resmî Gazete, 25772, 31 Mart 2005.

Doğan, C. (2008). Yeni Sosyal Hareketler Ekseninde Feminizme Bakış. *Sosyoloji Notları Dergisi*, 4-5, 29-35.

Duguid, F.; Durutaş, G. ve Wodzicki, M., Türkiye'de Kadın Kooperatiflerinin Mevcut Durumu, *KEDV; Canadian Co-Operative Association ve The World Bank,* Türkiye 2015.

Durakbaşa, A. (2011). Türk Modernleşmesinin Kamusal Alanı ve "Kadın Yurttaş". S. Sancar (Ed.), *Birkaç Arpa Boyu...21. Yüzyıla Girerken Türkiye'de Feminist Çalışmalar* içinde (461-474). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.

Ediz, Z. (1994). *Cumhuriyet Dönemi'ndeki Türkiye'deki Kadın Örgütlenmeleri "Kadın Hakları Açısından Bir İnceleme"* (Yayımlanmamış doktora tezi). İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul.

Eliş, B.; Kavas, M.; Güravşar Gökçe, S.; Yaşar, B.; Yılmaz, I. S.; Ersoy, G.; Titiz, S.; Veziroğlu, C.; Arık, E.; Önay, I.; Oba, M. E.; Ayata, Z.; Tarman, Z.D.; Fortuna, A.; Toparlak, Ç.; Ongan, G.; Aktepe, T., Türkiye Sosyal Girişimcilik Ekosistemi Durum Analizi, *Vehbi Koç Vakfı, KUSİF, Ashoka Türkiye, Sİİ, İstasyon TEDÜ, SKYÇ, Mozaik Foundation, Social Enterprise UK,* 2020, s. 51.

Engelliler Hakkında Kanun. (2005). T. C. Resmî Gazete, 25868, 7 Temmuz 2005.

Erdoğan, M. (2021). *Türkiye'de Kooperatiflerin Kadınların Toplumsal Konumları Üzerindeki Etkileri: Gaziantep Kadın Kooperatifleri Örneği* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.

Ersen, T. B.; Kaya, D. ve Meydanoğlu, Z., (2010) Sosyal Girişimler ve Türkiye İhtiyaç Analizi Raporu, *British Council ve TÜSEV, No: 50,* İstanbul, Türkiye.

Fitzhugh, H. and Stevenson, N. (2015). *Inside Social Enterprise: Looking to the Future*. Great Britain-North America: Policy Press.

Furat, M. (2013). *Rural Development and Women's Empowerment: The Case of Rural Women's Organizations In Turkey* (Unpublish doctoral thesis). Middle East Technical University Social Science Enstituate, Istanbul.

Gergely, T., (2012) Gerçekten Sorumluluk Sahibi İşletmeler, *KÖVET ve KSS Türkiye,* Proje Numarası: LLP-LdV-TOI-2009-006/2009-1-RO-LEO05-03583.

Ghebremichael, B. (2013). The Role of Cooperatives in Empowering Women. *Journal of Business Management and Social Sciences Research (JBM&SSR)*, 2 (5), 51-54.

Giddens, A. (2012). *Sosyoloji* (1. baskı) (çev. H. Özel; A. Sönmez; Z. Mercan; İ. Yılmaz; E. Rızvanoğlu; M. A. San; Ş. Pala Güzel; E. Rızvanoğlu ve M. A. San; M. Özcan). İstanbul: Kırmızı Yayınları.

Gökmen, Y. C., "Kavramsal Çerçeve Sosyal Kooperatifçiliğe Güncel Bir Bakış", *Kooperatifler Dayanışma Ağı Çalıştayı,* 11-12 Kasım 2017, İzmir.

Göle, N. (2011). *Modern Mahrem "Medeniyet ve Örtünme"*. İstanbul: Metis Yayınları.

Gönüllü Atakan, A. ve Çoban, A. (2022) *Türkiye'de Kadınların Kooperatifler Yoluyla Güçlenmesi: Yasal ve Yapısal Stratejiler.* Ankara: Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO).

Gümüşoğlu, F. (2012). Kadınların Toplumsal Alanda Güçlenmesine Bir Örnek: "Yağlar Köyü Tarımsal Kalkınma Kooperatifi". *Kadın Araştırmaları Dergisi*, 10, 39-60.

Günay, G. ve Aksoy, A. (2018). Türkiye'de Kadın Kooperatifçiliği. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi,* 53 (1), 77-90.

Güneş, M. (2017). Sosyal Sorunların Yönetim ve Çözümünde Geleceği Şekillendirmek: Sosyal Girişimci Kooperatifçilik ve Avrupa Girişimcilik Ağı Örneği, *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi,* Özel sayı 52, 515-527.

Güneş Ayata, A. (2015). Türkiye'de Kadının Siyasete Katılımı. Ş. Tekeli (Ed.), *1980`ler Türkiye'sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar* (6. baskı) içinde (261-278). İstanbul: İletişim Yayınları.

Güzel, S. (2005). İşgücü Birikim Süreci: Fabrika İşçiliğinin Oluşumu. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 7 (2), 276-288.

Haugh, H. and Talwar, A. (2016). Linking Social Entrepreneurship and Social Change: The Mediating Role Of Empowerment. *Journal of Business Ethics* (*J Bus Ethics),* 133, 643-658.

Harvey, D. (2015). *Neoliberalizmin Kısa Tarihi* (2. baskı) (çev. A. Onacak). İstanbul: Sel Yayıncılık.

Hermann, P. (2012). Social Empowerment. Laurent J. G. Van Der Maesen, Alan Walker (ed.), *Social Quality* in (198-223). United States (USA): Palgrave Macmillan.

Hoque, S. (2011). Social Business: A Revolutionary Idea in the Field of Poverty Alleviation. *International Islamic University Chittagong Studies (IIUC),* 8, 81-94.

Hur, M. H. (2006). Empowerment in terms of Theoretical Perspectives: Exploring a Typology of the Process and Components Across Disciplines. *Journal of Community Psychology,* 34 (5), 523-540.

Işık, V. (2013). Kurumsal Sosyal Sorumluluğun Değiştirdiği Çalışma Kavramı ve Yeni Bir Çalışma Biçimi Olarak Sosyal Girişimler. *Sosyal Güvenlik Dergisi*, 3 (1), 101-131.

Işık, V. (2015). Türkiye'deki Sosyal Girişim Yapılanması Analizi: Ashoka Üyesi Sosyal Girişimler Üzerine Bir Alan Araştırması. *Karatahta Dergisi,* 1, 63-76.

Işık, V. (2016). *Çalışmanın Evrimi ve Sosyal Girişim*. Bursa: Ekin Basın Yayın.

Işıl, Ö. S. (2020). Gıdanın Çitlenmesine Karşı Mücadelenin Müşterekleşmesi. Ö. S. Işıl ve S. Değirmenci (Ed.), *Yaşamı Örgütleyen Deneyimler "Kadınlar Dayanışma Ekonomilerini ve Kooperatifleri Tartışıyor"* içinde (89-114). İstanbul: NotoBene Yayınları.

İçli, G. E. ve Anıl, N. K. (2016). *Social Franchising "Bir Sosyal Girişimcilik Yöntemi"*. İstanbul: Türkmen Kitabevi.

İleri, Ü. (2009). Türkiye'de Toplumsal Değişimin Çalışma İlişkileri Üzerindeki Etkileri. Ankara: Türk Ağır Sanayii ve Hizmet Sektörü Kamu İşverenleri Sendikası (TÜHİS).

İnce Yenilmez, M. (2017) Measuring and Analysing Women's Empowerment in Turkey. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi,* 15 (1), 171-193.

İnci, B. (2016). Social Entrepreneurship in Turkey: A Content Analysis Assessing Ashoka Fellows. *International Journal of Trade, Economics and Finance,* 7 (4), 105-112.

İş Kanunu. (2003). T. C. Resmî Gazete, 25134, 10 Haziran 2003.

Jupp, D.; Ali, S. İ. and Barahona, C. (2010). *Measuring Empowerment? Ask Them Quantifying Qualitative Outcomes from People's Own Analysis Insights for Results-Based Management from the Experience of a Social Movement in Bangladesh, Sida Studies in Evaluation.* Sweden: Swedish International Development Cooperation Agency (SİDA).

Kabeer, N. (1999a). The Conditions and Consequences of Choice: Reflections on the Measurement of Women's Empowerment. United Nations Research Institute For Social Development (UNRISD) Discussion Paper. No: 108. p.58.

Kabeer, N. (1999b). Resources, Agency, Achievements: Reflections on the Measurement of Women's Empowerment. *Development and Change,* 30, 435-464.

Kabeer, N. (2005). Gender Equality and Women's Empowerment: A Critical Analysis of the Third Millennium Development Goal. *Gender and Development,* 13 (1), 13-24.

Kabeer, N. (2009). *Women's Economic Empowerment: Key Issues and Policy Options*. Swedish International Development Cooperation Agency (Sida) Policies.

Kabeer, N. (2012). Women's Economic Empowerment and Inclusive Growth: Labour Markets and Enterprise Development. Discussion Paper No: 29. Centre for

Development Policy & Research, School of Oriental & African Studies, University of London.

Kaçmazoğlu, H. (2013). Türkiye'de Kadın Sorunu Üzerine Sosyolojik Bir Yaklaşım. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22, 75-90.

Kadın Emeğini Değerlendirme Vakfı (KEDV), 5. Kadın Kooperatifleri Buluşması Raporu, 23-25 Aralık, 2015, İstanbul.

Kadın Emeği ve İstihdamı Girişimi (KEİG) (2015). *Türkiye'de Kadın Kooperatifleşmesi: Eğilimler ve İdeal Tipler*. İstanbul: KEİG Yayınları.

Kadın Emeği ve İstihdamı Girişimi (KEİG) (2018). *Kadın Kooperatifleri Kılavuzu 2018*. İstanbul: KEİG Yayınları.

Kağnıcıoğlu, D. (2009). Sosyal Sorumluluk Raporlarında Çalışma ve İstihdam Göstergeleri. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi,* 5, 125-165.

Kahrıman, E. (2021). *Bir Kadın Kooperatifi ve Kadınların Dayanışma Deneyimleri* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Eskişehir Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.

Kallis, G. (2020). Büyüme Olmadan Ekonomi. M. Castells (Ed.), *Başka bir Ekonomi Mümkün "Ekonomik Sistem Alternatiflerine Dair Tartışmalar"* içinde (57-87) (çev. O. Orhangazi). Ankara: Ütopya Yayınevi.

Kara, N. (2006). 80'ler ve 90'larda Türkiye'de Feminist Hareketler. *Kadın Çalışmaları Dergisi*, 1 (3), 16-39.

Karaçay, H.; Şafak Zülfikar, B. ve Güler Aydın, D. (2014). Post-Neoliberal Kalkınma Paradigmasında "Kalkınmada Kadın ve Güçlenme" Algısı: Dünya Bankası Örneği. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi (AKÜ İİBF) Dergisi,* 16 (2), 15-29.

Kasap, F. (2019). *Kırsal Alanda Kadın Örgütlenmelerinin Yarattığı Güçlenme Dinamiği ve Erkeklerin Konumu: Kilis Ravandalı Kadınlar Derneği Örnek Olayı* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu.

Kaya, R. (2020). Hükümet Dışı Organizasyonların Kamu Yönetimi Üzerindeki Etkilerinin Kadın Örgütleri Üzerinden Değerlendirilmesi. *Karamanoğlu*

Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi (KMUSEKAD), 22 (38), 1-9.

Kaya Köse, E. (2021). *Karabük Kadın Kooperatiflerinde Yerel Üretim Ölçeğinde Sürdürülebilir ve Katılımcı Tasarım Yaklaşımını Benimseyen Bir Model Önerisi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Kazar, E. N. (2019). *Kadın Yoksulluğunu Azaltmada Kadın Kooperatiflerinin Rolü: İstanbul ve Bursa Örneği* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yalova.

Keskin, S. (2014). Türkiye'de Kadın Girişimcilerin Durumu. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 9 (1), 71-94.

Keyman, E. F. (2006). *Türkiye'de Sivil Toplumun Serüveni: İmkansızlıklar İçinde Bir Vaha.* Ankara: Sivil Toplum Geliştirme Merkezi (STGM).

Kılıç Kırılmaz, S. (2014). Sosyal Girişimcilik Boyutlarına Kuramsal Bir Bakış. *Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi,* 3 (2), 55-74.

Kılınç Savrul, B. ve Akyüz, D. (2016). Türkiye Ekonomisinde Kadın Girişimcilerin Mevcut Durumu ve Geliştirilmesine Yönelik Çözüm Önerileri. *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi,* 11 (1), 165-185.

Kızıldağ, D. ve Karataş, A. B., "Kadın Girişimciliği ve Kadın Kooperatifleri: Urla Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifi Örneği", H. Usul, Ş. Çelik, Demirci, Ş. D. Demirci (Ed.), *17. Uluslararası Katılımlı İşletmecilik Kongresi*, s. 72-76, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, İzmir, 26-28 Nisan 2018, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Yayın No: 10.

Kolay, H. (2015). Kadın Hareketinin Süreçleri, Talepleri ve Kazanımları. *Emo Kadın Bülteni,* 3, 5-11.

Kooperatifler Kanunu. (1969). T. C. Resmî Gazete, 13195, 10 Mayıs 1969.

Kozak, İ. E. (1992). İşçi Sendikaların Tarihsel Gelişimi (İngiltere Örneği). *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi,* 1, 63-81.

Kuklen, M. (2019). *Kırsal Örgütlenmelerin Kadının Güçlenmesi Üzerine Etkilerinin Değerlendirilmesi: Saitabat Köyü Kadınları Dayanışma Derneği Örneği*

(Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu.

Kurşuncu H. ve Yılmaz, S. (2020). Gıda Üretiminde Kadın Emeği: Kadın Dernekleri ve Kadın Kooperatifleri. Ö. S. Işıl ve S. Değirmenci (Ed.), *Yaşamı Örgütleyen Deneyimler "Kadınlar Dayanışma Ekonomilerini ve Kooperatifleri Tartışıyor"* içinde (143-168). İstanbul: NotoBene Yayınları.

Kümbül Güler, B. (2008). *Sosyal Girişimciliği Etkileyen Faktörlerin Analizi (Yayımlanmamış doktora tezi).* Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Kümbül Güler, B. (2010). *Sosyal Girişimcilik.* Ankara: Efil Yayınevi.

Lafargue, P. (2017). *Tembellik Hakkı "1848 Çalışma Hakkının Çürütülmesi"* (2. baskı) (çev. İ. Kahraman). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Leadbeater, C. (2001). *The Rise of the Social Entrepreneur*. Great Britain: Demos.

Legis, T. E. (2020). *Social Entrepreneurship Factors Influencing Women Empowerment in Kajiado County* (Project report for master degree). United States International University Africa Chandaria School of Business Science in Management and Organizational Development (Mod), Kenya.

Lodiaga, M. J. (2020). The Cooperative Movement in Kenya: Women Only Cooperatives Their Potential for Women's Empowerment and Enhancement of Gender-JustPeace. *American Journal of Biomedical Science and Research,* 7 (4), 357-366.

Lombardini, S.; Bowman, K. and Garwood, R. (2017). A 'How To' Guide to Measuring Women's Empowerment "Sharing Experience From Oxfam's Impact Evaluations". England: OXFAM.

Long, T. and Johnson, M. (2000). Rigour, Reliability and Validity in Qualitative Research. *Clinical Effectiveness in Nursing*, 4 (1), 30-37.

Luttrell, C.; Quiroz, S.; Scrutton, C. and Bird, K. (2007). *Understanding and Operationalising Empowerment.* United Kingdom (UK): Overseas Development Institute.

Mair, J.; Robinson, J. and Hockerts, K. (2006). Introduction. J. Mair; J. Robinson and K. Hockerts (Ed.), *Social Entrepreneurship* in (1-13). Newyork: Palgrave Macmillan.

Makower, J. (2009). *Strategies for the Green Economy "Opportunities and Challenge in the New World of Business"*. United States (USA): Mc Graw Hill.

Malhotra A.; Schuler, S. R. and Boender, C. (2002). Measuring Women's Empowerment as a Variable in International Development, United States: The World Bank, June 28, 2002.

Martin, R. L. and Osberg, S. (2007). Social Entrepreneurship: The Case for Definition. *Stanford Social Innovation Review*, 29-39.

Mayoux, L., "From Marginalisation to Empowerment Towards A New Approach in Small Enterprise Development". *SDC Employment and Income Division Workshop 'Small Enterprise Development and Empowerment'*, s. 52, Switzerland, 9-10 January 2003.

McLaughlin, T. (2001). Financial Management. J. G. Dees; J. Emerson ve P. Economy (Ed.), *Enterprising Nonprofits: A Toolkit for Social Entrepreneurs* in (251-271). New York: Wiley Nonprofit Series.

Merriam, S. B. (2018). *Nitel Araştırma "Desen ve Uygulama İçin Bir Rehber"* (3. baskı) (çev. S. Turan). Ankara: Nobel Yayıncılık.

Miles, B. M. ve Huberman, A. M. (2021). *Nitel Veri Analizi* (4. baskı) (2. baskıdan çeviri) (çev. S. Akbaba Altun ve A. Ersoy). Ankara: Pegem Akademi.

Moghadam, V. M. and Senftova, L. (2005). Measuring Women's Empowerment: Participation and Rights in Civil, Political, Social, Economic and Cultural Domains. United States (USA): Blackwell Publishing.

Mosedale, S. (2005). Assessing Women's Empowerment: Towards A Conceptual Framework. *Journal of International Development,* 17, 243-257.

Müftügil Yalçın, S., (2015) Türkiye'de Sosyal Girişimcilik Koç Üniversitesi Öğrencileri Gözünden, *Koç Üniversitesi Sosyal Etki Platformu KUSİF,* İstanbul, Türkiye.

Müftügil Yalçın, S. ve Güner, (2018) Etkinizi Zirveye Taşıyın: Sosyal Girişimcinin Rehberi, *Koç Üniversitesi Sosyal Etki Platformu (KUSİF)*, İstanbul, Türkiye.

Narayan (2005). Conceptual Framework and Methodological Challenge. D. Narayan (Ed.), *Measuring Empowerment Cross-Disciplinary Perspectives* in (3-38). USA: The World Bank.

Neuman, W. L. (2017a). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri "Nitel ve Nicel Yaklaşımlar I"* (9. baskı) (çev. S. Özge). Ankara: Yayın Odası.

Neuman, W. L. (2017b). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri "Nitel ve Nicel Yaklaşımlar II"* (9. baskı) (çev. S. Özge). Ankara: Yayın Odası.

Offe, C. (2016). Yeni Sosyal Hareketler: Kurumsal Politikanın Sınırlarının Zorlanması. K. Çayır (Ed.), *Yeni Sosyal Hareketler* (2. baskı) içinde (47-73). İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD) (1999). *Social Enterprises.* France: The Organization for Economic Cooperation and Development (OECD) Publications.

Owen, A.; Ward, F. (Yapımcı) & Gavron, S. (Yönetmen). (2015). *Sufragette* [Film], France&United Kingdom.

Önder, H. (2018). Sürdürülebilir Kalkınma Anlayışında Yeni Bir Kavram: Döngüsel Ekonomi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 50, 196-204.

Özakın, A. Ü. (2012). *Accomodating Diversity within Feminism in Turkey: The Amargi Women's Cooperative, 2001-2011* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Özal Özcan, M. S. ve Erden Kaya, E. (2017). Türk Toplumsal Hayatında Kadının Varlığının Tarihsel Eksende Sorgulanması. *Turkish Studies,* 12, 175-188.

Özbek, Ç. (2015). *Demokrasinin "Yeni" Aktörleri: Ekolojik, Feminist ve LGBT Hareketleri Bağlamında Sivil Toplum Örgütleri* (Yayımlanmamış doktora tezi). Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Muğla.

Özbek, M. (2015). Giriş: Kamusal Alanın Sınırları. M. Özbek (Ed.), *Kamusal Alan* (3. baskı) içinde (21-90). İstanbul: Hil Yayın.

Özdemir, E. (2009). *Bir Sivil Toplum Kuruluşu (STK) Örgütlenme Modeli: Amargi Kadın Kooperatifi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.

Özdemir, G. (2013). Women's Cooperatives in Turkey. *Social and Behavioral Sciences,* 81, 300-305.

Özdemir, G. ve Yılmaz, E., "Kadın Girişimciliği ve Kooperatifler". *Uluslararası II. Trakya Bölgesi Kalkınma- Girişimcilik Sempozyumu,* 71-79, İğneliada-Kırklareli, 2 Ekim, 2010.

Özdevecioğlu, M. ve Cingöz, A. (2009). Sosyal Girişimcilik ve Sosyal Girişimciler: Teorik Çerçeve. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,* 32, 81-95.

Özer Topaloğlu, E. ve Özer, M. (2017). Türkiye'de Kadın Girişimci Kooperatifleri: Bacıyan-ı Meram Örneği. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi,* 52, 203-2018.

Özgener, Ş. (2014). *İş Ahlakının Temelleri: Yönetsel Bir Yaklaşım* (3. baskı). Ankara: Nobel Yayıncılık.

Öztürk, A. O. (2012). Kamu Örgütlerinde Girişimcilik. *İş, Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi,* 14 (4), 151-169.

Öztürkoğlu, Y. ve Gençtürk, S. (2019). Sosyal Girişimcilik için İnovasyonun Etkisi: Kadın Kooperatiflerinde Bir Örnek Uygulama. *International Journal of Disciplines Economics and Administrative Scienves Studies,* 5 (11), 135-143.

Patton, M. Q. (2018). *Nitel Araştırma ve Değerlendirme Yöntemleri* (2. baskı) (3. baskıdan çeviri) (çev. M. Bütün ve S. B. Demir). Ankara: Pegem Akademi.

Pradhan, B. (2003). Measuring Empowerment: A methodological approach. *Development SID On-line Dialogue*, 46 (2), 51-57.

Praszkier, R. and Nowak, A. (2012). *Social Entrepreneurship Theory and Practice.* Unites States: Cambridge University Press.

Rahman, A. (2013). Women's Empowerment: Concept and Beyond. *Global Journal of Human Social Science Socialtiy and Culture,* 13 (6), 9-13.

Rani, D. L. and Yadeta D. B. (2016). Empowerment of Rural Women Through Cooperative: A Case of Saving and Credit Cooperative Society of Dendi

District, Oromia Regional State, Ethiopia. *International Journal of Applied Research*, 2 (8), 367-373.

Richardson, M.; Tsui, J.; Nazir, A. and Ahmed, V. (2017a) *Activist to Entrepreneur: The Role of Social Enterprise in Supporting Women's Empowerment in Pakistan*. British Council ve United Nations Economic and Social Commission for Asia and the Pacific (ESCAP).

Richardson, M.; Sappal, B.; Tsui, J. and Woodman, P. (2017b) *Activist to Entrepreneur: The Role of Social Enterprise in Supporting Women's Empowerment.* United Kingdom: British Council.

Richardson, M. and Agyeman Togobo, K. (2018) *Activist to Entrepreneur: The Role of Social Enterprise in Supporting Women's Empowerment in Ghana.* United Kingdom: British Council.

Rifkin, J. (1995). *The End of Work "The Decline of the Global Labor Force and the Dawn of the Post-Market Era".* ABD: Putnam Publishing Group.

Rosca, E.; Agarwal, N. and Brem, A. (2020). Women Entrepreneurs as Agents of Change: A Comparative Analysis of Social Entrepreneurship Processes in Emerging Markets. *Technological Forecasting and Social Change,* 157, 1-12.

Rowlands, J. (1995). Empowerment Examined. *Development in Practice,* 5 (2), 101-107.

Rowlands, J. (1997). *Questioning Empowerment Working with Women in Honduras.* United Kingdom and Ireland: Oxfam.

Saldana, J. (2022). *Nitel Araştırmacılar için Kodlama El Kitabı* (2. baskı) (3. baskıdan çeviri) (çev. A. Tüfekçi ve S. N. Şad). Ankara: Pegem Akademi.

Sancar, S. (2011). Türkiye'de Kadın Hareketinin Politiği: Tarihsel Bağlam, Politik Gündem ve Özgünlükler. S. Sancar (Ed.), *Birkaç Arpa Boyu...21. Yüzyıla Girerken Türkiye'de Feminist Çalışmalar* içinde (61-117). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.

Sancar, S. (2014). *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti "Erkekler, Devlet, Kadınlar Aile Kurar"* (3. baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.

Sarı, M. (2020). *Umut Işığı Sosyal Girişimcilik.* İstanbul: Alfa.

Sayan Cengiz, F. (2018). Bir Yeni Sosyal Hareket Olarak Türkiye'de 1980 Sonrası Feminist Hareket: Değerler Değişimi mi Alternatif Dinamikler mi? H. Şimga; F. Gökşen; B. E. Oder ve D. Yükseker (Ed.), *Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları "Eşitsizlikler, Mücadeleler, Kazanımlar"* içinde (107-123). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.

Senett, R. (2014). *Karakter Aşınması* (9. baskı) (çev. B. Yıldırım). İstanbul: Ayrıntı.

Sevim, A. (2005). *Feminizm.* İstanbul: İnsan Yayınları.

Sezer Şanlı, A., "Türkiye'de Kadın Mücadelesi ve Demokrasi". *III. Uluslararası Felsefe Kongresi*, s. 97-104, Uludağ Üniversitesi, Bursa, 23-25 Ekim, 2014.

Shanko, T. (2016). *The Role of Cooperatives in Empowering the Rural Women: The Case of Shusha* (Thesis). Gandhi National Open University Department of Rural Development, Ethiopia.

Shenton, A. K. (2004). Strategies for Ensuring Trustworthiness in Qualitative Research Projects. *Education for Information,* 22 (2), 63–75.

Sida (2015). *Supporting Women's Economic Empowerment: Scope for Sida's Engagement.* Sweden: Sida.

Silverman, D. (2021). *Nitel Araştırma Nasıl Yapılır?* (1. baskı) (4. baskıdan çeviri) (çev. E. Hava). İstanbul: Küre Yayınları.

Simojoki, H. K. (2003). *Empowering Credit-More Than Just Money "The Socio-Economic Impact of Micro-Finance on Women in Nairobi, Kenya"* (Thesis). University of Jyväskylä Department of Social Sciences and Philosophy, Kenya.

Sözer, S. (2019). *Sosyal Girişimcilik Bağlamında Oyak Hizmet Kalitesinin Değerlendirilmesi: Konya İli Örneği* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İnönü.

Spreitzer, G. M. (1995) Psychological Empowerment in the Workplace: Dimensions, Measurement, and Validation. *Academy of Management Journal,* 38 (5), 1442-1465.

Spreitzer, G. M. (2007). Toward the Integration of Two Perspectives: A Review of Social-Structural and Psychological Empowerment at Work. Cary Cooper and

Julian Barling (ed.), *The Handbook of Organizational Behavior*. California: Sage Publications.

Standing, G. (2015). *Prekerya "Yeni Tehlikeli Sınıf"* (3. baskı) (çev. E. Bulut). İstanbul: İletişim.

Strangleman, T. ve Warren, T. (2015). *Çalışma ve Toplum "Sosyolojik Yaklaşımlar, Temalar ve Yöntemler"* (1. baskı) (çev. F. Man). London ve New York: Routledge.

Stromquist, N. P. (1995). The Theoreticaland Practical Bases for Empowerment Women. C. Medel Anonuevo (Ed.), *Education and Empowerment: Pathways towards Autonomy* in (13-22). Germany: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO).

Sungur, Z., "Türkiye'nin Sakin Şehirlerindeki Kadın Girişimciliğine Sosyolojik Bir Bakış". *International Conference on Eurasian Economies,* s. 641-648, Petersburg – Russia, 17-18 Eylül, 2013.

Şahankaya Adar, A.; Dedeoğlu, S. ve Kurtuluş, G. (2023). Türkiye'de Kadın Kooperatifleri: Mevcut Durum Analizi, Kadın Güçlenmesi ve İstihdam Yaratma Potansiyeli. *Çalışma ve Toplum*, 2 (77), 1171-1208.

Şahin, E. (2013). *Batı'da ve Türkiye'de Kadın Hareketleri ve Feminizm.* Ankara: Ürün Yayınları.

Şenlik, B. (2022). *Kırsaldaki Kadın Koooperatiflerinde Liderlik ve Kurumsallaşma (Bursa Örneği)* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Bursa Teknik Üniversitesi Lisanstü Eğitim Enstitüsü, Bursa.

Şensever, F. L. (2003). *Dünya Sosyal Formu "Aşağıdan Küreselleşme Hareketi ve Küresel Direniş".* İstanbul: Metis Yayınları.

Talas, C. (1995). *Toplumsal Politika* (2. baskı). Ankara: İmge Kitabevi.

Taş, H. Y. ve Kazar, E. N. (2019a). Sosyal Kooperatifçiliğin Kadın Yoksulluğuna Etkisi: Bahçelievler Kadın Kültür, Çevre ve İşletme Kooperatifi Üzerine Bir Araştırma. *Sosyal Bilimlerde Yeni Araştırmalar,* 289-294.

Taş, H. Y. ve Kazar, E. N. (2019b). İstanbul'daki Kadın Kooperatiflerinin Kadın Yoksulluğuna Etkisi. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi,* 13 (19), 1836-1863.

Tekeli, Ş. (2015). 1980 Türkiye'sinde Kadınlar. *1980 Türkiye'sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar* içinde (15-46). İstanbul: İletişim Yayınları.

Thomas, K. W. and Velthouse, B. A. (1990). Cognitive Elements of Empowerment: An "Interpretive" Model of Intrinsic Task Motivation. *The Academy of Management Review,* 15 (4), 666-681.

Thomas, A. (2004). The Rise of Social Cooperatives in Italy. *International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*, 15 (3), 243-263.

Thompson, N. (2016). *Güç ve Güçlendirme* (çev. A. Ege; H. Albayrak; E. Beydili Gürbüz ve N. Çalış) Ankara: Nika Yayınevi.

Toprak, Z. (2015). *Türkiye'de Kadın Özgürlüğü ve Feminizm*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Trivedi, C. (2010). Towards a Social Ecological Framework for Social Entrepreneurship. *The Journal of Entrepreneurship,* 19 (1), 63-80.

Trivedi, C. and Stokols, D. (2011). Social Enterprises and Corporate Enterprises: Fundamental Differences and Defining Features. *The Journal of Entrepreneurship,* 20 (1), 1-32.

United Nations Development Programme (UNDP) ve İstanbul Uluslararası Özel Sektör ve Kalkınma Merkezi (2012). *Büyüyen Kapsayıcı Piyasalar "Türkiye'de Sosyal Girişimcilik Vakaları"*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Vakıflar Kanunu. (2008). T. C. Resmî Gazete, 26800, 27 Şubat 2008.

Varol, F. C. (2013). *An Analysis of Women's Cooperatives in Urban Turkey in Terms of Women's Empowerment* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Victoria Masabo, C. M. (2015). *Women's Empowerment through Cooperatives a Study from Women's Perspectives* (Master thesis). Copenhagen Business

School MSc Business Language and Culture-Business and Development Studies, Denmark.

Vural Dinçkol, B. (1998). Kadının Hukuksal Statüsünün Tarihsel Gelişimi. O. Çitci (Ed.), *20. Yüzyılın Sonunda Kadınlar ve Gelecek* içinde (35-50). Ankara: Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü (TODAİE).

Weber, M. (1999). *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu* (2. baskı) (çev. Z. Gürata). Ankara: Ayraç Yayınevi.

Weber, M. (2004). *Sosyoloji Yazıları* (6. baskı) (çev. T. Parla). İstanbul: İletişim Yayınları.

Weerawardena, J. and Mort, G. S. (2006). Investigating Social Entrepreneurship: A Multidimensional Model. *Journal of World Business,* 41, 21-35.

Yaman, M. (2020). Kooperatifler ve "Dayanışma Ekonomileri" Ataerkil İlişkilere Alternatif mi? Ö. S. Işıl ve S. Değirmenci (Ed.), *Yaşamı Örgütleyen Deneyimler "Kadınlar Dayanışma Ekonomilerini ve Kooperatifleri Tartışıyor"* içinde (13-35). İstanbul: NotoBene Yayınları.

Yeşil, Y.; Karasu, F. ve Alpaslan, K. (2016). Amacı, İçeriği ve Yararlılığı Bağlamında Türkiye'de Kadın Kooperatiflerinin Eğitim Faaliyetleri. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi,* 35, 501-512.

Yıldırım, M. ve Gül, H. (2021). Uluslararası Kalkınma Politikaları ve Kadınların Güçlendirilmesi Üzerine Bir Değerlendirme. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi,* 10 (1), 679-695.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2018). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (11. baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Yıldırımalp, S.; İslamoğlu, E.; Ateş Torun, M. (2021). Kadın Kooperatiflerinin Ekonomik ve Sosyal Yaşamda Rolü ve Önemi: Antalya İli Örneği. *Uluslararası Sosyal Bilimlerde Yenilikçi Yaklaşımlar Dergisi*, 5 (3), 111-133.

Yin, R. K. (2017). *Durum Çalışması Araştırması "Uygulamaları"* (3. baskı) (çev. İ. Günbayı). Ankara: Nobel Yayıncılık.

Young, R. (2006). For What It Is Worth: Social Value and the Future of Social Entrepreneurship. A. Nicholls (Ed.), *Social Entrepreneurship New Models of Sustainable Social Change* in (56-73). New York: Oxford University Press.

Yunus, M. and Weber, K. (2010). *Building Social Business "The New Kind of Capitalism that Serves Hummanity's Most Pressing Needs"*. New York: Public Affairs.

Yunus, M. ve Weber, K. (2012). *Sosyal İşletme Kurmak "İnsanlığın En Acil İhtiyaçlarını Karşılayacak Yeni Bir Kapitalizm Türü"*. İstanbul: Doğan Egmont Yayıncılık.

Zahra, S.; Rawhouser, H. N.; Bhawe, N.; Neubaum, D. O. and Hayton, J. C. (2008). Globalization of Social Entrepreneurship Opportunities. *Strategic Entrepreneurship Journal,* 2, 117–131.

Zencirkıran, M. (2018). *Sosyoloji* (7. baskı). Bursa: Dora Basım Yayın Dağıtım.

Zencirkıran, M. ve Baştürk, Ş. (2019). *Çalışma ve Endüstri Sosyolojisi.* Bursa: Dora Yayıncılık.

Zihnioğlu, Y. (2003). *Kadınsız İnkılap "Nezihe Muhiddin, Kadınlar Halk Fırkası, Kadın Birliği"*. İstanbul: Metis Yayınları.

İnternet Kaynakları

Açık Açık Derneği. https://acikacik.org/. Son erişim tarihi: 14.04.2023.

Açık Açık Derneği bağışçı hakları beyannamesi. https://acikacik.org/stk/uploads/report/Beyanname_2021.pdf.

Aksoy, S. (2013, 29 Ocak) Sosyal Girişimcilik Nedir? https://www.temelaksoy.com/sosyal-girisimcilik-nedir/. Son erişim tarihi: 29.04.2023.

Alternatif Ekonomi: Paylaşım ekonomisinde konut değişimi. https://www.youtube.com/watch?v=_s0Jd5VEWLA&list=PLL18EnXCwNzWK-DoxIWYuFkOSBJvdHB6l&index=83. Son erişim tarihi: 15.04.2023.

Amargi Feminist Dergi. http://www.amargidergi.com/yeni/?cat=3. Son erişim tarihi: 29.04.2023.

Anlatan Eller.

https://www.anlataneller.com/hikayemiz/. Son erişim tarihi. 14.04.2023.

Arama Kurtarma Derneği (AKUT).

https://www.akut.org.tr/misyon-degerlerimiz. Son erişim tarihi: 15.04.2023.

Ashoka.

https://www.ashoka.org/tr-tr/story/ashokas-history. Son erişim tarihi: 12.04.2023.

Ashoka.

https://www.ashoka.org/tr/fellow/veronica-khosa. Son erişim tarihi: 15.04.2023.

Ashoka kadın sosyal girişimcileri.

https://ashokaturkiye.org/sosyal-girisimciler/. Son erişim tarihi: 16.04.2023.

Ashoka Türkiye.

http://ashokaturkiye.org/project/selma-demirelli/. Son erişim tarihi: 16.04.2023.

Baltacı, N. Ö. (2011). *Kadınları Güçlendirme Mekanizması Olarak Mikrokredi* (Uzmanlık tezi). T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü (KSGM), Ankara.
https://aile.gov.tr/media/2525/ozgunbaltaci.pdf.

Başka Bir Okul Mümkün Derneği (BBOM).

https://dernek.baskabirokulmumkun.org/. Son erişim tarihi: 14.04.2023.

Bayrak Kök, S. (2016) Girişimcilikte Sosyal Değer İnşası: Sosyal Girişimcilik. International Conferance on Eurasian Economies.
https://www.avekon.org/papers/1514.pdf.

Binder, C. ve Karakaşoğlu, Y. (2017). Research Project Report "Comparing women's movements in different cities in Turkey".
https://www.uni-bremen.de/fileadmin/user_upload/fachbereiche/fb12/fb12/pdf/A-IB/Forschungsergebnisse/III.1.B.Binder_Karakasoglu_ENG.pdf.

Biyografi.info.
https://www.biyografi.info/kisi/florence-nightingale. Son erişim tarihi: 15.04.2023.

British Council Türkiye, (2019) Türkiye'de Sosyal Girişimlerin Durumu.
https://www.britishcouncil.org.tr/programmes/education/social-enterprise-research.

British Council ve TÜSEV, (2012) Türkiye'de Sosyal Girişimlerin Yasal ve Mali Altyapısının Güçlendirilmesine İlişkin Politika Belgesi, Sosyal Girişimcilik Projesi.
https://www.tusev.org.tr/userfiles/image/SG%20Yasal%20ve%20Mali%20Altyap%c4%b1%20Politika%20Belgesi-FINAL.pdf.

British Council ve TÜSEV, (2013) Sosyal Girişimlerin Geleceği: Sivil Toplum İlişkisi ve Sürdürebilirlik.
http://sosyalgirisim.org/userfiles/document/26%20%C5%9Eubat%202013%20Sosyal%20Giri%C5%9Fimcilik%20Semineri%20Notlar%C4%B1.pdf.

B-fit.
https://ashokaturkiye.org/project/bedriye-hulya/, https://franchise.b-fit.com.tr/. Son erişim tarihi: 17.04.2023.

B-fit Kadınların Spor ve Yaşam Merkezi Sosyal Etki Raporu (2005-2015).
https://sosyaletkianalizi.com/wp-content/uploads/2017/11/b-fit_sosyal_etki_raporu.pdf.

Calder, R.; Rickard, S. ve Kalsi, K. (2020) Measurement of Women's Economic Empowerment, The Work and Opportunities for Women (WOW) Helpdesk Guidance Note, No:2.
https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/895765/Guidance-Measurement-Womans-Economic-Empowerment2.pdf.

Dees, J. G. (2001). The Meaning of "Social Entrepreneurship" (Gözden geçirilmiş ikinci baskı).
https://centers.fuqua.duke.edu/case/wpcontent/uploads/sites/7/2015/03/Article_Dees_MeaningofSocialEntrepreneurship_2001.pdf.

Duguid, F. & Weber, N. (2016) Gender Equality and Women's Empowerment in Co-operatives: A literature review. https://www.ica.coop/en/events/cooperatives-gender-equality-and-womens-empowerment. Son erişim tarihi: 18.04.2023.

Ecevit, Y., (2015) Kadın Girişimciler Araştırması, *Garanti,* Türkiye. https://assetsgarantibbva.com/assets/pdf/tr/diger/us201_garanti_kadin_girisimciler_rapor_20150625.pdf.

Ege Tüm Engelliler Çevre Kültür ve İşletme Kooperatifi (EGETEKO). https://egeteko.tr.gg/. Son erişim tarihi: 14.04.2023.

Empow'her, (2019) Women-Led Social Enterprises A European Study. https://empow-her.com/wp-content/uploads/2019/10/Women-led-social-enterprises-a-European-study-by-EmpowHer-VFF-1.pdf.

Erdem, A. (2020, 1 Mart) Sosyal Kooperatifler ve Önemi. https://erdemlegal.com/sosyal-kooperatifler-ve-onemi/. Son erişim tarihi: 18.04.2023.

Gelecek Daha Net. https://ashokaturkiye.org/project/serra-titiz/. Son erişim tarihi: 18.04.2023.

Gelir İdaresi Başkanlığı. https://www.gib.gov.tr/vergi-muaf-vakif-liste. Son erişim tarihi. 14.04.2023.

Gelir İdaresi Başkanlığı. https://www.gib.gov.tr/yardim-ve-kaynaklar/yararli-bilgiler/vergi-muafiyeti-icin-basvuruda-bulunacak-vakiflara-yonelik. Son erişim tarihi. 14.04.2023.

Genç İşi Kooperatif. https://gencisi.org/sada-kadin-kooperatifi/. Son erişim tarihi: 17.04.2023.

Genç İşi Kooperatif. https://www.gencisi.org/. Son erişim tarihi: 14.04.2023.

Genç İşi Kooperatif. Sosyal Kooperatiflerin Ayırt Edici Özellikleri ve Temel İlkeleri. https://gencisi.org/sosyal-koop-ayirt-edici-ozellikler/. Son erişim tarihi: 15.04.2023.

Good4trust.org.
https://good4trust.org/hakkimizda. Son erişim tarihi: 15.04.2023.

Gözke, Ö. (2003, 9 Nisan) Amargi: Özgürlük Akademisi.
https://m.bianet.org/kadin/siyaset/28-amargi-ozgurluk-akademisi. Son erişim tarihi: 30.04.2023.

Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü.
http://koop.gtb.gov.tr/data/54242859f293700c80e02275/BROSUR-KADIN-KOOP.pdf.

Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü, (2012) *Kooperatifçilik ve Kadın Kooperatifleri.*
http://koop.gtb.gov.tr/data/51f7a6fe487c8e14b4454624/Kooperatif%C3%A7ilik%20ve%20Kad%C4%B1n%20Kooperatifleri%20Kitap%C3%A7%C4%B1k%2018.12.2012.pdf.

Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü, (2017) Türkiye Kooperatifçilik Raporu 2016.
https://esnafkoop.ticaret.gov.tr/data/5d44177313b8764330655452/15fb10a7fe0bba07482ac9da277b5d35.pdf.

Harmoni Kadın Kooperatif.
https://www.harmoniyiz.com/tr/hikayemiz/. Son erişim tarihi: 15.04.2023.

Hepsiburada.com.
https://www.hepsiburada.com/staticPage/12187. Son erişim tarihi: 15.04.2023.

Huyseytruyt, M., Women Social Entreprenurship and İnnovation, OECD Local Economic and Employment Development (LEED) Papers 2014/01, Belgium.
https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/5jxzkq2sr7d4-en.pdf?expires=1609686340&id=id&accname=guest&checksum=0A3BBCA49E7C721229A4346A6D9839F5.

International Labor Organisation (ILO) Ankara.
https://www.ilo.org/ankara/news/WCMS_680347/lang--tr/index.htm. Son erişim tarihi: 17.04.2023.

International Labor Organisation (ILO) Social and Solidarty Economy. https://www.ilo.org/global/topics/cooperatives/projects/WCMS_546299/lang--en/index.htm. Son erişim tarihi: 15.04.2023.

İstanbul Esnaf ve Sanatkarlar Odaları Birliği (İSTESOB). https://www.istesob.org.tr/anadolu-kadinlar-birligi-baciyan-i-rum/. Son erişim tarihi: 15.04.2023.

İzmir Büyükşehir Belediyesi Meslek Fabrikası. https://www.ibbmeslekfabrikasi.com/tr/hakkimizda/1/2. Son erişim tarihi: 18.04.2023.

Joon. https://www.joon.world/. Son erişim tarihi: 14.04.2023.

Kadıköy Belediyesi Atıksız Yaşam Dükkanı. https://cevre.kadikoy.bel.tr/proje/atiksiz-yasam-dukkani. Son erişim tarihi: 18.04.2023.

Kadın Adayları Destekleme Derneği (KADER). http://ka-der.org.tr/hakkimizda/. Son erişim tarihi: 15.04.2023.

Kadın Balıkçılar Derneği. https://ashokaturkiye.org/project/huriye-goncuoglu/, https://kadinbalikcilardernegi.org/kurulus-hikayemiz/. Son erişim tarihi: 17.04.2023.

Kadın Emeği Değerlendirme Vakfı (KEDV). https://www.kedv.org.tr/ekonomik-guclendirme. Son erişim tarihi: 14.04.2023.

Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı. http://kadineserleri.org/hakkimizda/. Son erişim tarihi: 15.04.2023.

Kadın Kooperatiflerinin Güçlendirilmesi İşbirliği Protokolü. https://www.aile.gov.tr/media/14109/kooperatif-protokol-imzali.pdf.

Kadın Merkezi Vakfı (KAMER). https://www.kamer.org.tr/icerik_detay.php?id=270. Son erişim tarihi: 16.04.2023.

Kadın Merkezi Vakfı (KAMER). https://ashokaturkiye.org/project/nebahat-akkoc/, https://www.kamer.org.tr/. Son erişim tarihi: 16.04.2023.

Kadın Partisi. https://www.kadinpartisi.org.tr/bizkimiz.htm. Son erişim tarihi: 15.04.2023.

Kadının İnsan Hakları Yeni Çözümler Derneği. https://www.kadinininsanhaklari.org/kihep-nedir/. Son erişim tarihi: 15.04.2023.

Kahraman, A. (2019, 21 Şubat) Sosyal Girişimler Bugünün ve Geleceğin İş Modelleri Olabilir. https://www.sivilsayfalar.org/2019/02/21/sosyal-girisimler-bugunun-ve-gelecegin-is-modelleri-olabilir/. Son erişim tarihi. 18.04.2023.

Kawano, E. (2018, 4 Eylül) Seven Ways to Build the Solidarity Economy. https://www.opendemocracy.net/en/transformation/seven-ways-to-build-solidarity-economy/. Son erişim tarihi: 18.04.2023.

Kocabıyık, G. (2016, 5 Nisan) İşletmelerin Sorumlulukları. http://gokhankocabiyik.blogspot.com/2016/04/isletmelerin-sorumluluklar_5.html. Son erişim tarihi: 18.04.2023.

Koç Üniversitesi Sosyal Etki Platformu (KUSİF) Sosyal Girişimciler İçin Sosyal Etki Ölçme Kılavuzu. https://kusif.ku.edu.tr/wp-content/uploads/2018/02/KUSIF-Sosyal-Etki-Olcumlemesi-Kilavuzu.pdf.

Koç Üniversitesi Sosyal Etki Platformu (KUSİF) Yayınları. https://kusif.ku.edu.tr/yayinlar/sosyal-girisimcilik-serisi/. Son erişim tarihi:15.04.2023.

Korkmaz, G. M. Engelli Bakım Kooperatifleri. https://www.sosyalkooperatif.com/engelli-bakim-kooperatifleri. Son erişim tarihi: 14.04.2023.

Korkmaz, G. M. Sosyal Kooperatifler. https://www.sosyalkooperatif.com/sosyal-kooperatif. Son erişim tarihi: 14.04.2023.

Köne, A.Ç. (2018a, 20 Haziran) Sosyal ve Dayanışma Ekonomisi Dinamikleri. https://sosyalekonomi.org/sosyal-ve-dayanisma-ekonomisi-dinamikleri/. Son erişim tarihi: 18.04.2023.

Köne, A.Ç. (2018b, 12 Eylül) Dayanışma Ekonomisinin Ortak Ahlakı. https://sosyalekonomi.org/dayanisma-ekonomisi-insan-dogasinin-iyi-yonlerine-sesleniyor/. Son erişim tarihi: 18.04.2023.

Köne, A.Ç. (2018c, 30 Nisan) Türkiye'de Kadın Kooperatifleri. https://sosyalekonomi.org/turkiyede-kadin-kooperatifleri/. Son erişim tarihi: 12.05.2023.

Liger, Q.; Stefan, M. ve Britton, J. (2016, Mayıs) Social Economy. European Parliament. http://www.europarl.europa.eu/studies. Son erişim tarihi: 18.04.2023.

Mondragon. https://www.mondragon-corporation.com/en/about-us/. Son erişim tarihi: 14.04.2023.

Montessori ve Kaynaştırma Eğitimini Geliştirme Derneği. http://www.montessori.org.tr/montessori/montessori-nedir/. Son erişim tarihi: 15.04.2023.

Mor Çatı Vakfı. https://morcati.org.tr/neler-yapiyoruz/biz-kimiz/. Son erişim tarihi: 15.04.2023.

Nilüfer Kadın Kooperatifi. https://www.niluferkadin.org/niluferkoop/. Son erişim tarihi: 16.04.2023.

Nilüfer Kadın Kooperatifi. https://ashokaturkiye.org/project/selma-demirelli/. Son erişim tarihi: 16.04.2023.

Özarslan, M. ve Özarslan, N. (2019, 1 Mayıs) Engelli/Engellenmiş Bireyler için Sosyal Kooperatif. https://gencisi.org/engelliler-icin-sosyal-koop/. Son erişim tarihi: 18.04.2023.

Simurg Kadın Kooperatifleri Birliği (Simurg). https://simurg.org.tr/. Son erişim tarihi: 14.04.2023.

Simurg Kadın Kooperatifleri Birliği (Simurg).
https://simurg.org.tr/hakkimizda/. Son erişim tarihi: 15.04.2023.

Sivil Toplum Geliştirme Merkezi.
https://www.stgm.org.tr/stgm-hakkinda. Son erişim tarihi: 15.04.2023.

Sosyal Girişimcilik Ağı.
https://www.sosyalgirisimcilikagi.org/dictionary. Son erişim tarihi: 15.04.2023.

Sosyal Girişimcilik Ağı.
https://www.sosyalgirisimcilikagi.org/depremden-etkilenen-kooperatifler-ve-sosyal-giri-imciler-i-in-yard-m-masas. Son erişim tarihi: 26.04.2023.

Sosyal Kooperatifler Mükemmeliyet Merkezi.
https://www.sosyalkooperatif.org/. Son erişim tarihi: 17.04.2023.

Sosyal Kooperatif Treni.
https://www.sosyalkooperatif.com/sosyal-kooperatifin-tanimi. Son erişim tarihi: 14.04.2023.

Sönmez, M. (2011). Vicdanlı Kapitalizm mi? Sosyalizm mi?
http://mustafasonmez.net/vicdanli-kapitalizm-mi-sosyalizm-mi/. Son erişim tarihi: 01.05.2023.

Süzen, İ. (2017, 27 Aralık) Yoksulların Bankasının Hikâyesi.
https://binyaprak.com/yazilar/yoksullarin-bankasinin-hikâyesi. Son erişim tarihi: 15.04.2023.

T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı.
https://www.aile.gov.tr/media/6315/kad%C4%B1n%C4%B1n-gue%C3%A7lenmesi-strajesi-belgesi-ve-eylem-plan%C4%B1-2018-2023.pdf.

T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü.
https://www.aile.gov.tr/sss/kadinin-statusu-genel-mudurlugu/#. Son erişim tarihi: 15.04.2023.

T.C. İçişleri Bakanlığı Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü.
https://www.siviltoplum.gov.tr/kamu-yararina-calisan-dernekler. Son erişim tarihi: 14.04.2023.

T.C. Ticaret Bakanlığı.
https://www.ticaret.gov.tr/kooperatifcilik/projeler/devam-eden-projelerimiz/2019-2023-turkiye-kooperatifcilik-stratejisi-ve-eylem-plani. Son erişim tarihi: 15.04.2023.

T.C. Ticaret Bakanlığı (2019,18 Ekim).
https://esnafkoop.ticaret.gov.tr/haberler/genel-mudurlugumuzce-sosyal-kooperatifler-mevzuati-ve-iyi-uygulama-ornekleri-cali. Son erişim tarihi: 17.04.2023.

T.C. Ticaret Bakanlığı. Bir Girişimcilik Örneği Modeli: Kadın Kooperatifleri.
https://dukam.duzce.edu.tr/dokumanlar/dukam/Dosyalar/kadin_koop.pdf.

T.C. Ticaret Bakanlığı.
https://ticaret.gov.tr/kurumsal/bilgi-guvenligi-politikamiz. Son erişim tarihi: 16.04.2023.

T.C. Ticaret Bakanlığı. Kooperatifçilik Geliştirme ve Uyum Programı (KOOP-GEP).
https://www.ticaret.gov.tr/kooperatifcilik/projeler/tamamlanan-projeler/kooperatifcilik-gelistirme-ve-uyum-egitimi-programi-koop-gep. Son erişim tarihi: 15.04.2023.

Tekeli, Ş. (2004, 29 Kasım) Yeni Dalga Kadın Hareketinde Örgütlenme.
https://bianet.org/bianet/kadin/49886-yeni-dalga-kadin-hareketinde-orgutlenme. Son erişim tarihi: 18.04.2023.

Teyit.
https://beta.teyit.org/nedir. Son erişim tarihi: 14.04.2023.

Tomurcuk Kooperatifi.
http://www.tomurcukkooperatifi.org/hakkimizda/. Son erişim tarihi: 14.04.2023.

Türk Girişim ve İş Dünyası Konfederasyonu (İDK TÜRKONFET) (2020) Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Gündem Raporu 2 "Kadın Kooperatifleri".
https://turkonfed.org/tr/detay/2356/toplumsal-cinsiyet-esitligi-gundem-raporu-2-kadin-kooperatifleri. Son erişim tarihi: 17.04.2023.

Türkiye Grameen Mikrofinans Programı.
https://www.tgmp.net/bizkimiz/. Son erişim tarihi: 18.04.2023.

Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı (TÜSEV) (2011) Sosyal Girişim Broşürü. https://www.tusev.org.tr/userfiles/image/Sosyal%20girisim%20brosuru_2011.pdf.

Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı (TÜSEV) (2018) Sosyal Kooperatifçilik: Yasal Mevzuat Açısından Avrupa Birliği Örnekleri ve Türkiye'deki Gelişmeler. https://tusev.org.tr/usrfiles/images/TUSEV_SosyalKooperatifBilgiNotuTR.08.11.18.pdf.

Uçan Süpürge Vakfı. https://ucansupurge.org.tr/hakkimizda/biz-kimiz/. Son erişim tarihi: 15.04.2023.

Uçan Süpürge Vakfı. https://ashokaturkiye.org/project/halime-guner/, https://ucansupurge.org.tr/. Son erişim tarihi: 17.04.2023.

The United Nations Development Fund for Women (UNIFEM) ve The United Nations Compact (UN Global Compact) (2004) Women's Empowerment Principles. https://www.refworld.org/pdfid/4bcc0fcf2.pdf.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) Yenilik Araştırması. https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Yenilik-Arastirmasi-2020-37457. Son erişim tarihi: 12.04.2023.

United Nationals Development Programme (UNDP) Toplumsal Cinsiyet Gelişim Endeksi. https://hdr.undp.org/gender-development-index#/indicies/GDI. Son erişim tarihi: 28.06.2023.

Utting, P. (2016) Mainstreaming Social and Solidarity Economy: Opportunities and Risks for Policy Change. http://base.socioeco.org/docs/paper-mainstreaming-sse-12-november-2016-edit-untfsse.pdf.

Üre, İ. (2017, 7 Aralık) STK ve Sosyal Girişimciliğin Farkları Nelerdir? https://binyaprak.com/yazilar/stk-lar-ve-sosyal-girisimciligin-farklari-nelerdir. Son erişim tarihi: 18.04.2023.

Ek-A Sosyal girişim/ci/lik tanımları

Yazar	Yıl	Alan	Tanım
King ve Roberts	1987	Kamu sektörü	Sosyal girişimcilik, yenilik ve liderlik özellikleri açısından tanımlanmıştır.
Waddock ve Post	1991	Kamu sektörü kuruluşları/ Sosyal eylem	Bir kamu kuruluşu açarak veya mevcut kuruluşu düzenleyerek kıt kamu kaynaklarının tahsis şeklini büyük ölçüde değiştirmek.
Campbell	1997	Sosyal girişimler	Sosyal amaçlı girişimler, kâr amacı gütmeksizin toplumun ihtiyacı olan ürün ve hizmetleri sağlarlar.
Henton vd.	1997	Kâr amacı güden veya kâr amacı gütmeyen örgütlerde çalışanlar	Sivil girişimciler, fırsatları fark ederler ve kolektif iyi için çalışıp diğerlerini harekete geçirirler.
Leadbeater	1997	Kâr amacı gütmeyen örgütler/ Sivil toplum örgütleri	Sosyal ihtiyaçların karşılanması için az kullanılan kaynakların belirlenmesi ve kullanımının sağlanması.
Cornwall	1998	Kâr amacı gütmeyen örgütler/ Kalkınma ajansları	Girişimciler, kendi topluluklarını geliştirmek için sosyal sorumluluğa sahiptirler.
Dees	1998(a)	Kamu kuruluşları/ Kâr amacı gütmeyen örgütler	Yok.
Dees	1998(b)	Kâr amacı gütmeyen örgütler	Yok.
Prabhu	1998	Kâr amacı gütmeyen örgütler/Sosyal eylem	Girişimci örgütlerin öncelikli misyonları, sosyal değişim ve kendi müşteri grubunun gelişimini sağlamaktır.
Ryan	1999	Kâr amacı gütmeyen örgütler	Tam olarak tanımlanmamış.
Wallace	1999	Kâr amacı gütmeyen topluluklar, Kalkınma ajansları	Girişimciler, bir toplulukta sosyal ve politik uyumdan ileri gelen toplumu geliştirmek için sosyal sorumluluğa sahiptirler.
Borins	2000	Kamu kuruluşları	Kamu sektöründe yaratıcı olan liderlerdir.
Thompson vd.	2000	Kâr amacı güden örgütler	Sosyal sermaye inşa etme amacıyla farklı ve yeni şeyler eklenen süreçtir. Özel sektör aktörleri tarafından ele alınan aktivitelere odaklanılır.
Canadian Centre for Social Entrepreneurship	2001	Kâr amacı gütmeyen örgütler ve Kâr amacı gütmeyen kuruluşlar	Özel sektör, kamu sektörü ve gönüllü sektörden oluşan yenilikçi çift kazançlı girişimlerdir. Çift kazançlı olması yatırımın hem sosyal hem de ekonomik olması anlamındadır.
Hibbert vd.	2001	Kâr amacı gütmeyen örgütler/Sosyal eylem	Girişimciliğin kullanımı, kâr yerine sosyal amaçlı davranışlardır veya bir girişim, özel dezavantajlı bir gruba fayda sağlayan, kâr üretendir.
Smallbone vd.	2001	Kâr amacı güden örgütler/ Kâr amacı gütmeyen örgütler	Sosyal girişimler, sosyal bir amaç için sahip olunan ve ticaret yapan rekabetçi firmalar olarak tanımlanırlar. (Kâr amacı gütmeyen örgütler, çalışanların sahip olduğu kuruluşlar, sendikalar vd.).
Cook, Dodds ve Mitchell	2002	Sosyal girişimler	Kamu, sosyal ve ticari sektörler arasında piyasa gücünü kamu yararına dönüştüren sosyal ortaklığın tasarlanması.
Shaw vd.	2002	Kâr amacı gütmeyen örgütler	Ticari girişimlerin refah yaratmak için ortaya koydukları hayal gücü ve girişimcilik yetisini sosyal sorunların çözümü için de kullanması.

Thompson	2002	Kâr amacı gütmeyen örgütler	Sosyal sermayenin oluşturulması amacı için farklı ve yeni bir şeyler ekleme süreci.
Sullivan Mort vd.	2003	Kâr amacı gütmeyen örgütler	Yeni sosyal işletmelerin kurulmasını sürdürmek için fırsatları arama, tanıma ve mevcut olanlarda yenilikleri sürdürme.
Alvord vd.	2004	Yok	Sıradan işletme kriterlerinin dışına çıkarak, odak noktası yenilikle beraber sosyal sorunlara eğilmek. Sosyal etki için yenilik getirmek.
Tan vd.	2005	Tüzel kişiler (Kurumlar, dernekler, topluluklar, kulüpler)	Özgeci motivasyon ile, toplumun belirli bir kesimi yararına kâr sağlama süreci.
Light	2005	Tüm sektörlerde faaliyet gösteren bireyler, gruplar, örgütler veya birlikler	SG; önemli sosyal sorunlara işaret eden, ezberleri büyük çaplı değişimlerle bozan, sürdürülebilir bir biçimde uygulamaya çalışan birey, grup, örgüt veya birliklerdir.
Weerawardena ve Mort	2006	Kâr amacı gütmeyen örgütler	SG; kâr amacı gütmeyen örgütler bağlamında algılanan fırsatları kullanarak, sosyal bir değer yaratmayı hedefleyen davranışsal bir olgudur.
Mair ve Marti	2006	Tüm örgütler	Sosyal ihtiyaçların giderilmesi için farklı kaynakları bir araya getirmekle beraber, fırsatları yenilikçi bir biçimde değerlendirerek sosyal değişim yaratmak.
Peredo ve McLean	2006	Sosyal misyonu olan tüm kurum ve kuruluşlar	SG, tamamen veya en azından belirgin bir biçimde sosyal değer yaratmaktır.
Austin vd.	2006	Kâr amacı gütmeyen kuruluşlar/Özel sektör/Kamu sektörü	Sosyal girişimcilik, kâr amacı gütmeyen kuruluş, özel veya devlet sektörleri içinde veya karşısında oluşabilen yenilikçi, sosyal değer yaratan bir faaliyettir.
Martin ve Osberg	2007	Yok	SG üç bileşenle açıklanır; -Adaletsiz düzen yüzünden finansal veya politik güce sahip olamayan ve dönüştürücü faydalardan yararlanamayan, dışlanan, acı çeken ve marjinalleşen kesim belirlemek. -Bu adaletsiz düzen içinde sosyal değer yaratacak metanet, yaratıcılık, cesaret ve eylemi oluşturarak koşullara meydan okumak. -Hedef grubun sıkıntılarını azaltmak için grubun potansiyelini ortaya çıkartmak ve kalıcı, dengeli bir ekosistem oluşturmak.
Chell	2007	Kamu ve özel sektör	Sosyal girişim; halihazırda aktarılabilen kaynakların kontrolüne bakmaksızın, sürdürülebilirliği garantilemek için yaratılan refah ve sosyal değeri işe yeniden yatırım yaparak, fırsatları durmaksızın yaratmak ve peşinden koşmaktır.

Zahra vd.	2008	Tüm sektörler	Sosyal girişimcilik, yeni girişimler yaratarak sosyal refahı büyütmek amacıyla keşfetmek, tanımlamak, fırsatlar yaratmak için sürecin üstesinden gelmek veya yenilikçi bir tavırla var olan organizasyonu yönetmek faaliyetlerini kapsar.
Smith – Hunter	2008	Tüm sektörler	SG, girişimcilik dünyası içinde, geleneksel girişimcilikle birlikte yer alır.
Neck, Brush ve Allen	2009	Sosyal amaçlı girişimler ve Kâr amacı gütmeyen örgütler	Sosyal girişimcilik, kararlaştırılmış misyon tarafından belirlenir.
Craig V. VanSandt vd.	2009	Yok	Etkili SG gelişmesinde katalizör görevi gören güçler; -Etkili mantık, -Uygun raporlama metrikleri sayesinde geliştirilmiş meşruiyet, -Bilgi Teknolojileri.
Bloom ve Chatterji	2009	Yok	SG; sosyal sorunlara işaret eden geçmişteki stratejilerden farklı olarak değişim stratejilerini konuşlandıran, sosyal problemleri elimine etmek veya azaltmak için yeni örgüt ya da programlar başlatan kişi.
P. J. Murphy ve S. M. Coombes	2009	Kâr odaklı girişimler, Kâr amacı gütmeyen örgütler, Hibrid girişim biçimleri	Sosyal girişimcilik, belirli bir sosyal amaç veya sorunu, seferberlik bağlamında teşvik etme niyetinde olan bir oluşum ve girişimin üstlenilmesidir.
Noruzi, Westover ve Rahimi	2010	Tüm örgütler ve bireyler	Sosyal girişimci; ezber bozan fikirler aracılığıyla belirgin sosyal sorunlara, sürdürülebilir, geniş çaplı çözümler üreten birey, grup, ağ, birlik ya da örgüttür.
Lundqvist ve Middleton	2010	Yok	İsviçre'de SG ile ilgili araştırmacı ve danışmanların tanımlamalarından alıntı yapılmış ve sonuçta biri dışında, diğer hepsinin girişimciliğin farklı yönlerini ele alan ve entegre olmuş daha birleştirici bir tanıma sıcak bakmışlar.
Dacin, Dacin ve Matear	2010	Yok	SG, sonuçları pozitif ya da negatifte olsa da sosyal değer yaratma misyonuna odaklanmış girişimlerdir
Marshall	2011	Kâr amacı güden örgütler	SG, kaynak ülkede sosyal misyonun başarılmasına yardımcı olacak hizmet veya ürünü oluşturup bu hizmet veya ürünü alıcı ülkeye ulaştırarak finansal fayda sağlayan kişi(ler).
Lepoutre vd.	2011	Kâr amacı güden örgütler, hibridler ve sivil toplum örgütleri	Sosyal girişimcilikle ilgili yapılan standart tanımların her ülkenin uygulamalarına göre farklılık gösterebileceğinin altı çizilmektedir.
G.T. Lumkin, T.D. Moss, D.M. Grass, S. Kato, A.S. Amezcua	2011	Kâr amacı gütmeyen örgütler, sosyal misyona sahip kâr amacı güden örgütler ve hibrid örgütler	Yok.

Kaynak: Weerawardena ve Mort, 2006: 23-24; Aslan vd., 2012: 79-84.

EK-B Bilgilendirilmiş olur formu

BİLGİLENDİRİLMİŞ OLUR FORMU

Bu araştırma, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı doktora tezi kapsamında sorumlu araştırmacı Gözde GENÇ tarafından yapılmaktadır. Araştırmanın temel amacı, belirlenen kriterlere uygun kadın kooperatiflerinin kadının güçlenmesi sürecindeki etkilerinin incelenmesidir. Bu amaç doğrultusunda sizin bilgi, görüş ve deneyimlerinizi öğrenmek istiyorum. Bu araştırmada yer almak tümüyle sizin isteğinize bağlıdır. Araştırmada yer almayı kabul etmeniz durumunda bu çalışmanın katılımcısı olacaksınız. Çalışmanın amacına ulaşması için sizden beklenen soruları eksiksiz, size en uygun biçimde ve kimsenin baskısı ve telkini altında kalmadan cevaplandırmanızdır. Bu doğrultuda görüşmenin yaklaşık 90 dakika süreceğini tahmin ediyorum.

Yapacağımız görüşmeler izninizle ses kaydına alınacaktır. Bu sayede sizden elde edilecek veriler eksiksiz ve doğru biçimde kaydedilecek, istenildiğinde tekrar tekrar dinlemeler yapılabilecek, görüşmenin akış ve bütünlüğü korunacaktır. Görüşme süresince alınan ses kayıtları görüşme bittikten sonra yazıya dökülecek, görüşme süresince ve sonrasında kişisel bilgileriniz gizli kalacak, tüm kayıtlar/bilgiler tarafımca titizlikle muhafaza edilecektir. Sizden alınan bilgiler akademik yayınlar dışında kullanılmayacaktır.

Bu formu onaylamanız araştırmaya katılımı kabul ettiğiniz anlamına gelmektedir. Ancak, çalışmaya katılmama veya katıldıktan sonra herhangi bir nedenle bırakma hakkına sahipsiniz. Başlamadan önce belirtmek istediğiniz bir konu veya sormak istediğiniz bir soru olursa benimle paylaşabilirsiniz. Araştırma tamamlandığında sonuçların paylaşılmasını istiyorsanız lütfen iletiniz. Kişisel iletişim sağlamak istemeniz durumunda; e-posta adresinden tarafıma ulaşabilirsiniz. *Çalışmamız için zaman ayırarak bilim dünyasına verdiğiniz katkı için teşekkür ederim.*

Katılımcının Beyanı

Yukarıda yer alan ve araştırmadan önce katılımcıya verilmesi gereken bilgileri okudum/dinledim ve katılmam istenen çalışmanın kapsamını ve amacını, katılımcı olarak üzerime düşen sorumlulukları anladım. Bu koşullarda söz konusu çalışmaya kendi isteğimle, hiçbir baskı ve telkin olmaksızın katılmayı kabul ediyorum.

Katılımcının;	Sorumlu Araştırmacının;
Adı ve Soyadı	Adı ve Soyadı
Posta/E-posta	Posta/E-posta
Tarih	Tarih
İmza	İmza

EK-C Sosyal girişimci/yönetici kadınlara yönelik görüşme soru formu

1. SOSYAL GİRİŞİMCİ/YÖNETİCİ KADINLARA YÖNELİK SORULAR

Demografik Özellikler

1-Doğum yılınız nedir?

2-Doğum yeriniz neresi?

3-Eğitim düzeyiniz nedir?

4-Mesleğiniz nedir?

5-Medeni durumunuz nedir?

6-Hanede kaç kişi yaşıyorsunuz? Bu kişilerin yakınlık dereceleri nedir?

7-Bakmakla yükümlü olduğununuz kişiler var mı? Varsa bu kişiler kimler?

8-Sosyal güvence durumunuz nedir?

Örgütlenme Deneyimleri

9-Kooperatif kurulmadan önce herhangi bir kadın örgütlenmesinde faaliyette bulundunuz mu/çalıştınız mı? Evetse ne kadar süre?

10-Şu anda ortak olduğunuz/çalıştığınız başka bir kadın örgütlenmesi var mı? Varsa hangileri?

Çalışma Deneyimleri

11-Kooperatif kurulmadan önce bir işte çalışıyor muydunuz? Evetse hangi alanda ne kadar süre çalıştınız?

12-Şu anda kooperatif dışı herhangi bir işte çalışıyor musunuz? Evetse, hangi alanda çalışıyorsunuz? Esas işiniz hangisi?

13-Kooperatifte hangi statüde/pozisyonda çalışıyorsunuz? Kooperatif içerisinde ne tür görevler üstleniyorsunuz?

14-Kooperatifte çalışmaya kaç yaşında başladınız? Kaç yıldır bu kooperatifte çalışıyorsunuz?

15-Kooperatifte çalışma süreleriniz nasıl belirleniyor? Haftada kaç gün çalışıyorsunuz? Belirli bir mesai saatiniz var mı?

16-Kadın kooperatifinde önemli gördüğünüz anılarınızı/deneyimlerinizi paylaşır mısınız?

Boş Zaman Faaliyetleri

17-Çalışma dışındaki zamanı nasıl değerlendirirsiniz?

2. ÖRGÜTE İLİŞKİN SORULAR

Örgütün Sosyal Girişim Olarak Değerlendirilmesine Yönelik Belirleyici Sorular

1-Kadın Kooperatifini ne zaman kurdunuz? Kuruluş sürecinizi anlatır mısınız?

2-Kadın kooperatifinin kuruluş amacı/amaçları nedir?

3-Kooperatifin gelir kaynağı nedir? Mali yılda elde edilen gelirin ne kadarını ürün ve hizmet yoluyla sağlıyorsunuz? Kooperatifte gelirin sürdürülebilir olması için neler yapıyorsunuz?

4-Kar amacı güden bir kooperatif misiniz?/Kooperatif gelir fazlası elde ediyor mu? Evetse, bu karı nasıl kullanıyorsunuz?

5-Ne tür sosyal ve çevresel fayda sağlıyorsunuz?

6-Kooperatif çatısı altında farklı türde/yenilikçi ürün ya da hizmetleriniz var mı? Bunlar neler?

7-Kooperatif, destekçi kurumlardaki idari yönetim değişiminden etkilenmekte midir?/Devlet dışı bağımsız bir yapınız bulunmakta mıdır?

Kadınların Kooperatif Algısına Yönelik Sorular

8-Kadın kooperatifi sizin için ne ifade ediyor?

9-Sizce sosyal girişim nedir? Kooperatifinizi bir sosyal girişim olarak tanımlar mısınız? Niçin?

Kuruluş Öncesi Kadın Hareketleri ve Kadın Örgütlenmesi Deneyimleri

10-Kooperatif kurulmadan önce var olan bir kadın hareketi oluşumundan bahsedilebilir mi? Kooperatif öncesi örgütlenmeden bahseder misiniz?

Örgütün Organizasyon Yapısına İlişkin Sorular

11-Kooperatif organizasyon yapısından bahseder misiniz? Kurucu ortak sayınız nedir? Şu anki ortak sayınız nedir? Kooperatif yapısı içinde profesyonel/teknik eleman, gönüllü çalışan gibi farklı statüde çalışanlar bulunmakta mıdır? Varsa hangi statüde kaç kişi çalışmaktadır?

Kuruluş Motivasyonu ve Kooperatif Yapısının ve Türünün Tercih Edilme Nedenleri

12-Kuruluş motivasyonunuz nedir?/ Bu fikrin ortaya çıkışında sizi neler etkiledi?

13-Niçin farklı bir örgütlenme yerine kadın kooperatifi kurmayı tercih ettiniz?

Örgütün Faaliyet Alanları

14-Hangi alanlarda faaliyet gösteriyorsunuz? Bu faaliyet alanlarını tercih etme nedeniniz nedir?

Kuruluş Öncesi/Sonrası Alınan Destekler

15-Kooperatif kuruluş aşamasında/sonrasında hangi kuruluşlardan ne tür destekler aldınız? Bu tür destekleri kullanım sıklığınızı belirtir misiniz?

Yaşanılan Sorunlar ve Çözüm Yolları

16-Kooperatif kuruluş aşamasında ve sonrasında ne tür sıkıntılar yaşadınız? Bu sorunları çözmede ne tür yöntemler kullandınız?

3. EKOSİSTEME YÖNELİK BİLGİ SORULARI

1-Dayanışma temelli örgütlenmelerin mevcut sistemi dönüştürücü bir etkisi var mıdır?/ Sizce kadın kooperatifleri kapitalist sistem dışında alternatif bir örgütlenme modeli olabilirler mi, bu konu hakkında ne düşünürsünüz?

2-Sizce kadın kooperatifleri ırk, etnisite, cinsiyet, engellilik, yaşa dayalı vd. ayrımcılıklarla mücadelede etkili olabilir mi? Nasıl?

3-Sosyal girişim olarak değerlendirilebilecek bir kadın kooperatifi ile geleneksel bir kadın kooperatifinin kadının güçlenmesi sürecinde etkileri açısından bir fark var mıdır? Evetse, sizce ne tür farklar vardır?

4. GÜÇLENMEYE YÖNELİK SORULAR

Birlikte Gücü Olma

1-Örgüt aracılığıyla güçlenme deneyimlerinizi paylaşır mısınız?/Kadın kooperatifinde farklı kadınlarla birlikte çalışmak kendi gelişiminize nasıl katkı sağlamaktadır?

2-Sizce kooperatif, çalışan kadınlarda ne gibi değişimler yarattı?

3-Kadın kooperatifinin il, ilçe ve mahallede yarattığı değişimleri anlatır mısınız?

Bir Şeyin Üzerinde Gücü Olma

4-Kooperatif ortaklarıyla ilgili sorun yaşandığında bu sorunlar nasıl çözülmektedir? Bugüne kadar çözülemeyen herhangi bir sorun yaşadınız mı?

Yapabilme Gücü

5-Kooperatifte çalışmaya başladıktan sonra hangi alanlarda "yapabilme gücü"nüz artmıştır?/ Geçmişte yapamadığınız ancak kooperatif sayesinde yapabildiğinizi düşündüğünüz neler olabilir? Kooperatif sizi hangi alanlarda güçlendirdi?

İçten Gelen Güç

6-Kooperatif sizin öz güven, öz saygı, öz yeterliğinizi ortaya çıkarmaya dönük nasıl katkı sağlıyor?

Ekonomik Güçlenme

7-Aylık bireysel geliriniz nedir? Bu geliri kooperatif aracılığıyla mı kazanıyorsunuz? Kooperatiften elde ettiğiniz geliri hangi amaçlarla kullanıyorsunuz? Geliri yeterli buluyor musunuz?

8-Ailenizden veya çevrenizden maddi destek alır mısınız? Evetse, ne tür gereksinimler için ve ne sıklıkla alırsınız? Kooperatifte çalışmaya başladıktan sonra alınan desteklerde bir değişiklik oldu mu?

9-Elde ettiğiniz gelirle satın alma ve/veya yatırım kararlarını kim/kimler vermektedir? Genel olarak aile içindeki ekonomik kararları nasıl alırsınız? Kooperatife katıldıktan sonra aile içinde ekonomik kararlara katılımda bir değişiklik oldu mu?

Sosyal Güçlenme

10-Kooperatif sonrası aile, akraba, arkadaşlar gibi sosyal ilişkilerinizde ne gibi değişimler yaşadınız?

11-Kooperatif yapısı içinde ne tür sosyal faaliyetler gerçekleştiriliyor? Bu etkinliklerin size ve kooperatifteki diğer bireylere katkılarıyla ilgili ne düşünüyorsunuz?

12-Tiyatro, sinema, konser gibi sosyal ve kültürel faaliyetlere katılıyor musunuz? Evetse, ne tür faaliyetlere hangi sıklıkla katılıyorsunuz? Bu faaliyetlere katılım sıklığınız kooperatifte çalışmaya başladıktan sonra değişti mi?

Politik Güçlenme

13-Seçim zamanlarında oy verme kararınızda aile, arkadaş ve akraba çevrenizden etkilenir misiniz? Kooperatifte çalışmaya başladıktan sonra bu durum farklılık gösterdi mi?

14-Kooperatifte karar alma mekanizması nasıl işlemektedir? Siz bu sürecin neresinde yer alıyorsunuz? Karar alma sürecinde karşılaşılan engellerin üstesinden gelmek için hangi yollar izlenmektedir?

15-Herhangi bir siyasi partiye üye misiniz? Herhangi bir pozisyona adaylığınız oldu mu?/Yerel siyasi sisteme, kampanyalara katılım sağlıyor musunuz? Kooperatifte çalışmaya başladıktan sonra siyasete ilginiz arttı mı?

Toplumsal Cinsiyet Rollerindeki Değişim Yoluyla Güçlenme

16-Kooperatite çalışmaya başladıktan sonra aile ilişkilerinizde ne gibi değişimler yaşadınız?

a) Kooperatifte çalışmanızla ilgili aileniz ne düşünüyor?

b) Hane içindeki iş bölümünde/görev paylaşımında ne tür değişimler yaşandı?

c) Kooperatifte çalışmak aile içindeki iş yükünüzü nasıl etkiledi?

d) Kooperatif öncesi ve sonrasını karşılaştırdığınızda kooperatif sonrasında ev içindeki kararlara katılımınızda bir değişiklik yaşandı mı? Ne tür değişimler gerçekleşti?

Baskıcı Sosyal ve Kültürel Normlarla Mücadele Yoluyla Güçlenme

17-Kooperatifin baskıcı sosyal ve kültürel normlarla mücadelede (örneğin kalıp yargıları kırmada) etkisi olduğunu düşünüyor musunuz? Evetse, sizce bunu nasıl sağlıyor?

İş Birliği ve Ağ Kurma Yoluyla Güçlenme

18-Kooperatif sizin yeni sosyal ilişkiler kurmanızda etkili mi? Örneğin kooperatif sizin daha önce tanımadığınız sivil toplum örgütleriyle iletişim kurmanızı sağladı mı?

İletişim Araçları Kullanımı Yoluyla Güçlenme

19-İletişim araçlarını ne sıklıkla ve hangi amaçlarla kullanıyorsunuz? Kooperatifte çalışmaya başlamadan önce ve çalışmaya başladıktan sonraki sosyal medya (Instagram, Twitter, Facebook, Linkedln, Youtube vd.), internet ve cep telefonu kullanım amaçlarınızı ve kullanma sıklığını karşılaştırır mısınız?

Eğitim Yoluyla Güçlenme

20-Kooperatif yapısı içinde hangi sıklıkla ne tür eğitimler alıyorsunuz? Bu eğitimlerin size katkısı nedir?

Eklemek istediğiniz herhangi bir şey varsa belirtebilirsiniz.

Katılımınız için teşekkürler...

EK-D Çalışanlara yönelik görüşme soru formu

1. ÇALIŞANLARA YÖNELİK SORULAR

Demografik Özellikleri

1-Doğum yılınız nedir?

2-Doğum yeriniz neresi?

3-Eğitim düzeyiniz nedir?

4-Mesleğiniz nedir?

5-Medeni durumuz nedir?

6-Hanede kaç kişi yaşıyorsunuz? Bu kişilerin yakınlık dereceleri nedir?

7-Bakmakla yükümlü olduğununuz kişiler var mı? Varsa bu kişiler kimler?

8-Sosyal güvence durumunuz nedir?

Örgütlenme Deneyimleri

9-Kooperatif kurulmadan önce herhangi bir kadın örgütlenmesinde faaliyette bulundunuz mu/çalıştınız mı? Evetse ne kadar süre?

10-Şu anda ortak olduğunuz/çalıştığınız başka bir kadın örgütlenmesi var mı? Varsa hangileri?

Çalışma Deneyimleri

11-Kooperatif kurulmadan önce bir işte çalışıyor muydunuz? Evetse hangi alanda ne kadar süre çalıştınız?

12-Şu anda kooperatif dışı herhangi bir işte çalışıyor musunuz? Evetse, hangi alanda çalışıyorsunuz? Esas işiniz hangisi?

13-Kooperatifte hangi statüde/pozisyonda çalışıyorsunuz? Kooperatif içerisinde ne tür görevler üstleniyorsunuz?

14-Kooperatifte çalışmaya kaç yaşında başladınız? Kaç yıldır bu kooperatifte çalışıyorsunuz?

15-Bu kooperatifte çalışma kararını nasıl aldınız? Kooperatifin kuruluş aşamasında yer aldınız mı? Niçin bu kooperatifte çalışmayı tercih ettiniz? Bu süreci anlatır mısınız?

16-Kooperatifte çalışma süreleriniz nasıl belirleniyor? Haftada kaç gün çalışıyorsunuz? Belirli bir mesai saatiniz var mı?

17-Kadın kooperatifinde önemli gördüğünüz anılarınızı/deneyimlerinizi paylaşır mısınız?

Boş Zaman Faaliyetleri

18-Çalışma dışındaki zamanı nasıl değerlendirirsiniz?

2-GÜÇLENMEYE İLİŞKİN SORULAR

Birlikte Gücü Olma

1-Kadınların bir arada çalışması ile ilgili ne düşünüyorsunuz? Ortaklaşa/kolektif çalışmak kendi gelişiminize nasıl katkı sağlıyor?

Bir Şeyin Üzerinde Gücü Olma

2-Kooperatifte sorun yaşandığında bu sorunlar nasıl çözülmektedir? Bugüne kadar çözülemeyen herhangi bir sorun yaşadınız mı?

Yapabilme Gücü

3-Geçmişte yapamadığınız ancak kooperatif sayesinde yapabildiğinizi düşündüğünüz neler olabilir? Kooperatif sizi hangi alanlarda güçlendirdi?

İçten Gelen Güç

4-Kooperatif sizin öz güven, öz saygı, öz yeterliğinizi ortaya çıkarmaya dönük nasıl katkı sağlıyor?

Ekonomik Güçlenme

5-Aylık bireysel geliriniz nedir? Bu geliri kooperatif aracılığıyla mı kazanıyorsunuz? Kooperatiften elde ettiğiniz geliri hangi amaçlarla kullanıyorsunuz? Geliri yeterli buluyor musunuz?

6-Ailenizden veya çevrenizden maddi destek alır mısınız? Evetse, ne tür gereksinimler için ve ne sıklıkla alırsınız? Kooperatifte çalışmaya başladıktan sonra alınan desteklerde bir değişiklik oldu mu?

7-Elde ettiğiniz gelirle satın alma ve/veya yatırım kararlarını kim/kimler vermektedir? Genel olarak aile içindeki ekonomik kararları nasıl alırsınız? Kooperatife katıldıktan sonra aile içinde ekonomik kararlara katılımda bir değişiklik oldu mu?

Sosyal Güçlenme

8-Kooperatif sonrası aile, akraba, arkadaşlar gibi sosyal ilişkilerinizde ne gibi değişimler yaşadınız?

9-Kooperatif yapısı içinde ne tür sosyal faaliyetler gerçekleştiriliyor? Bu etkinliklerin size ve kooperatifteki diğer bireylere katkılarıyla ilgili ne düşünüyorsunuz?

10-Tiyatro, sinema, konser gibi sosyal ve kültürel faaliyetlere katılıyor musunuz? Evetse, ne tür faaliyetlere hangi sıklıkla katılıyorsunuz? Bu faliyetlere katılım sıklığınız kooperatifte çalışmaya başladıktan sonra değişti mi?

Politik Güçlenme

11-Seçim zamanlarında oy verme kararınızda aile, arkadaş ve akraba çevrenizden etkilenir misiniz? Kooperatifte çalışmaya başladıktan sonra bu durum farklılık gösterdi mi?

12-Kooperatifte karar alma mekanizması nasıl işliyor? Siz bu sürece katılır mısınız?

13-Herhangi bir siyasi partiye üye misiniz? Herhangi bir pozisyona adaylığınız oldu mu? Yerel siyasi sisteme, kampanyalara katılım sağlıyor musunuz? Kooperatifte çalışmaya başladıktan sonra siyasete ilginiz arttı mı?

Toplumsal Cinsiyet Rollerindeki Değişim Yoluyla Güçlenme

14-Kooperatifte çalışmaya başladıktan sonra aile ilişkilerinizde ne gibi değişimler yaşadınız?

a) Kooperatifte çalışmanızla ilgili aileniz ne düşünüyor?

b) Hane içindeki iş bölümünde/görev paylaşımında ne tür değişimler yaşandı?

c) Kooperatifte çalışmak aile içindeki iş yükünüzü nasıl etkiledi?

d) Kooperatif öncesi ve sonrasını karşılaştırdığınızda kooperatif sonrasında ev içindeki kararlara katılımınızda bir değişiklik yaşandı mı? Ne tür değişimler gerçekleşti?

Baskıcı Sosyal ve Kültürel Normlarla Mücadele Yoluyla Güçlenme

15-Kooperatifin baskıcı sosyal ve kültürel normlarla mücadelede (örneğin kalıp yargıları kırmada) etkisi olduğunu düşünüyor musunuz? Evetse, sizce bunu nasıl sağlıyor?

İşbirliği ve Ağ Kurma Yoluyla Güçlenme

16-Kooperatif sizin yeni sosyal ilişkiler kurmanızda etkili mi? Örneğin kooperatif sizin daha önce tanımadığınız sivil toplum örgütleriyle iletişim kurmanızı sağladı mı?

İletişim Araçları Kullanımı Yoluyla Güçlenme

17- İletişim araçlarını ne sıklıkla ve hangi amaçlarla kullanıyorsunuz? Kooperatifte çalışmaya başlamadan önce ve çalışmaya başladıktan sonraki sosyal medya (Instagram, Twitter, Facebook, Linkedln, Youtube vd.), internet ve cep telefonu kullanım amaçlarınızı ve kullanma sıklığını karşılaştırır mısınız?

Eğitim Yoluyla Güçlenme

18-Kooperatif yapısı içinde hangi sıklıkla ne tür eğitimler alıyorsunuz? Bu eğitimlerin size katkısı nedir?

Eklemek istediğiniz herhangi bir şey varsa belirtebilirsiniz.

Katılımınız için teşekkürler...

EK-E Gözlem çizelgesi

Katılımcı Kodu: Gözlem Yeri: Tarih: Saat/Süre:

-Davranışlar:

-Beden Dili, Jest ve Mimik:

-Bulunulan Ortamdaki Fiziksel Konum:

-Giyim Kuşam:

-Konuşma içindeki detaylar (Ses tonu, Sözcük seçimi, Anlamsız ifadeler):

-Örgüt içi örüntüler:

-Gözleme yönelik duygu, düşünce, yorum, eleştiri, kaygı, deneyimler, hayal kırıklıkları (ulaşılamayan kaynaklar, katılımcılar vd.):

EK-F Etik kurul kararı

MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLER ARAŞTIRMALARI ETİK KURUL KARARI

Protokol No : 210389 **Karar No : 352**

Araştırma Yürütücüsü	Doktora Öğrencisi GÖZDE GENÇ
Kurumu / Birimi	MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ / ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ
Araştırmanın Başlığı	Kadının Güçlenmesi Sürecinde Bir Sosyal Girişim Modeli Olarak Kadın Kooperatifleri
Başvuru Formunun Etik Kurula Geldiği Tarih	09.09.2021
Başvuru Formunun Etik Kurulda İncelendiği Tarih	İlk İnceleme Tarihi : **14.09.2021** 1. Düzeltme Tarihi : **21.09.2021**
Karar Tarihi	**01.10.2021**

KARAR : **UYGUNDUR**
AÇIKLAMA :Beyan edilen veri formlarının dışına çıkılmaması şartıyla araştırmanın uygulanabilirliği konusunda bilimsel araştırmalar etiği açısından bir sakınca yoktur.

Prof.Dr. Ayşe Rezan ÇEÇEN EROĞUL
Başkan

Prof.Dr. Aylin Çiğdem KÖNE
Üye

Prof. Dr. Muammer TUNA
Üye

Doç.Dr. Burçak BOZ YAMAN
Üye

Doç.Dr. Emine ÇİL
Üye

Prof.Dr. Serap ÖZEN
Üye

Doç.Dr. Ali Gürel GÖKSEL
Üye

Doç.Dr. Aytekin FIRAT
Üye

Doç.Dr. Gülce COŞKUN ŞENTÜRK
Üye

Doç.Dr. İlknur TÜRE
Üye

Doç.Dr. Perihan KORKUT
Üye

Doç.Dr. Raşit AVCI
Üye

Doç.Dr. Savaş ARTUĞER
Üye

Bu belge elektronik imza ile imzalanmıştır.
Doğrulama adresi https://etikkurulbasvuru.mu.edu.tr/dogrulama/JXSJ6977

Ek-G Sosyal girişimci kadınların genel özellikleri

İçerik Kodları	Katılımcı Kodları	Örnek İfadeler
Özverili olma	İSG1	"…mesela çeyrek altınları ben aldım, kendim şahsen. Yemek yarışması yaptık…altın dağıtacağız…o eksik kalmasın… kazanamayana çelik tencere alalım ötekine bilmem ne alalım falan... Bu kadar özveri ile ki…ben üç gün kalkamadım ayağa yorgunluktan. Sabahlara kadar ayaklarım belim böyle inim inim inledim. Ve şey hiçbir yerde yoksunuz düşünün."
Başkalarına rol model olma	İSG1	"Biz ilk üçle bir yıl boyunca basma fistan elbiseler dikip kendimiz büyük şehir pazarlarında rol model olmaktan başlayın,…ürettiklerini kadınların biz nasıl satış yapılır, dışarıda nasıl davranılmalı onlara öğretmeden kendimiz rol model olalım diye sabahın beşinde burdan işte otobüslere binip bir yerlere sıkışıp gidip orda güle oynaya, elbiselerimizle, işte eldivenimizle, önlüğümüzle, bonemizle, ıslak mendilimizle, terazimizle, masalara serdiğimiz bembeyaz örtülerimizle bütün üretici pazarlarının içinde gözbebeği olduk."
	HSG1	"Ben bu işi yapmazsam, onlar da kendilerine güvenip bu işi yürütemezler. Çünkü önlerinde bi idole ihtiyaçları vardı ve ben bunu zaten gönülden yapıyorum. O yüzden bu onlara ciddi bi güç verdi."
Yenilikçi bakış açısı	İSG1	"…başka kooperatiflerin içinden sıyrılmamız gerekiyordu. Yani yüzlerce kooperatif var. Üretici pazarı. Yüzlerce üretici pazarı var. Şimdi herkes aynı, aynı şeyi yapıyor, aynı bir şeyler aynı bir şeyler falan. Ordan sıyrılmamız gerekiyordu. Onun için gene bu benim aklım. Kemeraltına gittik…basmaları aldık…Yelki'ye geldik. Oturduk elbiseleri diktik…"
Bağımsızlık anlayışı	HSG1	"Bağımsızlığı severim, bi işi yapıyosanız kimseye gebe kalmayın. Gücünüz yetiyosa yapın."
Girişimci	İSG1	"Sadece pazar gibi yöresel pazar gibi üretici pazarı gibi olsun istemedik biz. İçine sanat da kattık. 41 ressam grubumuz var. Bizim resim sanat kurumumuz var. Onlar köy meydanında açık alan…"
	HSG1	"Çok enteresan bişey var. Bizim köydeki ilk esnaf kadınım. 2001 yılı, Türkiye'nin kriz yılıydı. Ben krizin ortasında işyeri açtım."
Empati kurma	HSG1	"…ben diyorum ya hep çocukluğum boyunca hep zannederdim ki dünyanın en büyük hikâyesi benim ve annemin hikâyesiydi. Beni çok kamçılardı bu. Herkesin çok iyi yaşadığını, muhteşem yaşadığını, işte tek hikâyesi olan acı hikâyesi olan biz zannediyodum, ben kooperatifte kala kala aslında her bir kadının hikâyesini dinleye dinleye sadece Hatay'da değil, Türkiye'de değil dünyada sayısızca kadının ne kadar çok hikâyesi varmış, onu anladım. Belki bu yüzden kooperatiften hiç kopamıyorum, çıkamıyorum, terk edemiyorum." "O bilmediği için burda, bilse zaten söylemicek." "O kırsaldaki kadının ne çektiğini çok iyi biliyorum çünkü ben babasız yetiştim, annemi gördüm."
Yardımsever/ başkalarını düşünen	İK7 İK4	"Yapıyolar çocuğum, çok iyi. Hepimize ekmek verdi yani." (İSG1'den bahseder). "Herkese de koşuyor yani." (İSG1'den bahseder).
	HSG1	"Simurg'a üye olduğumuz zaman ben bir şey aldığım zaman başkasına da verebilmeliyim çünkü üst birliğin özelliği o, anlamı o."
Çalışkan	İSG1	"'… değil mi o? Kız ne yapıyor bu kadar çalışmazdı gençliğinde!' (gülüşmeler)...Çalışkandım filan ama bu kadar olgunlaşmamıştı bilgiler."
	HSG1	"Kadınların hayal kırıklığı yaşamaması gerekiyo, o yüzden ben son dört yıldır herhalde kesintisiz kooperatifteyim."
Liderlik özelliği	İK4	"Büyük bir genişleme var ve bunun dediğim gibi en başındaki lider olan ve bizi çok güzel anne gibi baba gibi her şeyden önce böyle kucakladı, sevgiyle, samimiyetle, içtenlikle işte yeri geldi hastalarımıza da

		ilgilendi. Bir şey olduğunda da ilgilendi, sorunlarımızla ilgilendi her şeyimizle bizi kucakladığı için … abla bu işin en öncüsü. O var diye burası zaten bu kadar bence en başta iyi ama tabii ki ekip de çok iyi hani etrafındaki." (İSG1'den bahseder).
	İK14	"Hakkaten … Hanım az rastladığım insanlardan birisi. Köyüne, memleketine çabalayan…ben hiç böyle bir insan tanımadım. Köy halkının, kadınlarının bir şeyler yapması, kazanması, bir yerlere gelebilmesi için gerçekten çabalayan bir insan. Hiçbir çıkarı, menfaati olmadan bunu bire bir içindeyiz. Sağ olsun bizle de dışarıdan geldiğimiz için hani kendi halkı zaten…ama hani bizleri de onun içine katan bi kişi hani. Ben çoğu memleketlerde biliyorum. Kendi halkının dışında gelen biraz…dışarıda bırakıyolar gibi oluyo. Hiç öyle bişey hissetmedik. Her zaman bize de çok desteklemiştir. Bişeyler yapalım edelim olsun. Biz de onun yanında olabilmeye çalışıyoruz." (İSG1'den bahseder).
	HK8	"Şimdi … Hanım sağ olsun yani onun başkanlığı sayesinde sürdürebildik yoksa bir sürü borçla kapatılmıştı. O borçları kapatıp da kendisi de üstlenince biz de hepimiz varız diyince el ele verelim dedik ve buraya kadar yetiştirdik." (HSG1'den bahseder).
Misyondan sapmama	İSG1	"Çevrenizde pek çok insan olmaya başlıyor. Hadi sizi siyasi olarak kullanmak isteyenler oluyor, basamak olarak kullanıp burada görünüp başka yerlere geçmek isteyenler oluyor. İşte amaaa köylü kızı ne bulabilir bu işte biraz arkadaşlık ederim de yerine geçerim diyenler olabiliyor. Ben hep ilk başta bir başladığımız noktaya dönüyorum. Biz ne için başladık burada? Köy için, köylü için, kadınlar için…"
Gönüllü	İK4	"Yani onun kendisiyle ilgili aslında bir ihtiyaç ve talebi tam olarak yok açıkçası." (İSG1'den bahseder).
	HSG1	"…ben bunu zaten gönülden yapıyorum. O yüzden bu onlara ciddi bi güç verdi."
Diğer kadınlara güven duyma	İSG1	"Şimdi bu kadınları hiçbir şey etiketleri, logosu yada şımarıklığı olan hiçbir kadın alt edemez artık bizim kadınlarımızı. Benim içim çok rahat bu konuda (gülerek). Bizim kadınlar oldu gibi geliyor bana."
Kooperatifi ve kadınları koruma güdüsü/ anaçlık ve sahiplenme	HSG1	"Biraz kooperatife evlat gibi bakan, işte oraya zarar verecek kimseyi yaklaştırmayan, tırnaklarını çıkartan, kadınlar için kayıtsız şartsız eleştirmeden haklı olduğunu düşünen..." "Gerçekten kooperatif benim çocuğum gibi. Ya evladım gibi." "Kooperatifin de şöyle bir misyonu var yani orası hiç kimsenin siyasi patronu değil. Orada emekçi kadınların, emeği kaybolmuş kadınların, işçi kadınların gerçekten bir araya gelip mutlu oldukları az da olsa para kazandıkları, kendilerini iyi hissettikleri bir yer. Ve ben hiçbir siyasetçiye oraya gelip dağıtmasına izin vermem. Artık buna despot mu derler duvar mı derler ne bileyim…"
	İK4	"Onun yanında olunduğunda da bir kanatların…kendini güvende hissediyorsun. Daha bir böyle bir ayakları yere basıyor. Yani lazım yanında. Yani bizi bir anne oldu bir kanatlarını da açtı." (İSG1'den bahseder).
Başarı odaklı	İSG1	"Hiçbir şeyden etkilenmedik. Ne söylenen sözden ne engelden ne herhangi bir şey kötü yargıdan biz yolumuza işimize baktık."
	HSG1	"Mutlaka girdiğim yerde başarı sağlamalayım. Yani girmiş olmak için girmem."
Parayı yönetme becerisi	HSG1	"Parayı yönetmeyi çok iyi bilirim."
Bilgiyi güç olarak görme	HSG1	"Bence insanın bilgiye ihtiyacı vardır, paraya değil. Bilgi her şeyi getirir. Yani birinin bana kalkıp 100 bin lira para verip al şu işini… demesini asla istemem. Bana yol göstersin ben zaten yürümeyi bilirim."
Örgütleme gücü	İSG1	"…bunları yapmadan önce de ben buranın çocuğuyum hani köylü kızıyım. Pek çok şeyde toplantı yaptık. Aşağı mahalle yukarı mahalle

		işte Konyalı Mahallesi, işte Sivas Mahallesi, köy olan kısım her yerde işte gün yaptık. Çay kahve içtik kadınlarla böyle bir şey yapıyoruz, ne diyosunuz, yapar mıyız? 'Aaa çok yavuz oluğ, pek yavuz oluğğ.' Hepsinden hani 'devam et, arkandayız' dedikleri için ben çıktım."
Enerjisi yüksek	İK4	"… ablanın dışarıda da pozisyon ve aktiviteleri çok yüksek, enerjisi çok yüksek bir kere…Hani kim varsa yakında göz kaş eder, çok hareketlidir zaten, göreceksin." (İSG1'den bahseder).
	İK14	"Enerjik oluyo. Diyorum ya … Hanım gibi bir insanın yanında zaten enerjisi olmaması mümkün değil. Eğer kaç günlerdir irtibattasız. Belki siz de anlamışsınızdır. Onun bir kahkahası zaten hepimize neşe veriyo." (İSG1'den bahseder).
İyi bir sosyal medya kullanıcısı	İK5	"Sosyal medya konsunda ben çok başarılı değilim mesela … o konuda çok iyidir." (İSG1'den bahseder).
	HSG1	"Ben şuna inanıyorm. Sosyal medya ve reklam çok şey yapıyor. Ben kooperatife sosyal medyadan...her anlarında her üretimi paylaştım."
Öz güveni yüksek	İK4	"…öz güveni çok yüksek bir kere kendinde başarıyı sağlayabileceğine çok emin. Bu da zaten hepsini birlikte getiriyor yani. Ayakları üstünde duran çok güçlü bir kadın ya ben onu görüyorum..." (İSG1'den bahseder).
	HSG1	"…kooperatif şu konuda şanslı, ben müthiş bi pazarlamacıyım. Ben çok iyi bi tüccarım çok güzel pazarlama yaparım."
Çok yönlülük	İK7	"Sen bakma onun öyle bahçeye gider tarlaya gider şeye gider emme her şeyi yapar." (İSG1'den bahseder).
	HSG1	"Kadınların hepsi çok emek ediyo, o tartışılmaz ama ben pazarlamasından, hammaddesinden, üretiminden, fuarlarından, faturasından, organizasyonundan, bu tarz görüşmelerinden kooperatifin her alanında varım. Bütün bu işleri elimden geldiğince yürütüyorum."
Yalnız kalmayı sevme	HSG1	"Ben canım sıkıldığında, gergin olduğumda birileriyle konuşmak yerine yalnız kalmayı çok severim. Kendimi dinlerim…"
Cesaret-akıl ve yürek birlikteliği	HSG1	"Ben bilmiyordum başta aslında bu kadar borcu olduğunu. Sonra borcu olduğunu öğrendim ama artık kadınları tanımıştım. Eğer ben sırtımı dönseydim bu bedeli hepsi birlikte ödeyecekti. Hiç korkmadım…Çünkü ben şuna inanıyorum. Hep şunu söyledim. "Bir iş yapmak istediğiniz zaman önce aklınıza sonra yüreğinize sorun. İkisi aynı şeyi söylüyorsa başarısızlık imkansız". Ben hayata hep böyle baktım. Hayatımda bütün büyük kararlarımı böyle verdim. Aklıma yatmıyor ya da gönlümden istemiyorsan asla yapmam çünkü bilirim ki başarısız olacağım."
Eşitlikçi ve iş birlikçi	İK14	"… Hanım sayesinde…Onun bizi yönlendirmesi ve o durumları sağlaması, hepimize ayrı ayrı sağlaması hani hep ben değil. Öbürü de öbürü de herkes gidebiliyo bugün ben gidiyorum ama öbür günde öbür arkadaş gidebiliyo falan." (İSG1'den bahseder).
	İSG1	"112 kadından bahsediyoruz. Hani insanlar iki kadınla baş edemiyor (güler) biz bir şekilde hepsi aynı olacak diye de bir şey yok. Hepsi iyi olacak hepsi aman çok memnun, mutlu olacak. Herkesi memnun edemezsiniz. Yani sıkıntıları olan oluyor, psikolojisi bozuk olan oluyor, satış yapamayacak olan oluyor, endişelenen oluyor filan ama hepsine biz eşit davrandık." "Hadi gelin, toplanalım, konuşalım. Yani şey bizim illa yönetim kurulu diye bir şeyimiz de yok. Bütün ortaklarımız yönetim kurulu yetkisinde." "Burda mesela bakın bizim masada başkan koltuğu yoktur. Herkes her yere oturabilir çünkü bizde herkes başkandır. Öyle olsunlar ki benim başıma bir şey geldi. Başkan yardımcımın başına bir şey geldi. Hemen yedekteki kişi geçebilsin diye böyle düşündük."

	HK2 HSG1	"…eşitlik hissediyoruz. Ya ben gittiğim zaman bu eşitliği hissediyorum…Zaten başkanımız diyor ki ben başkanım ama ben sizin gibi bir üyeyim. Aslında siz nasılsanız ben de öyleyim…her şeyi bana bırakmayın…siz de gelin siz de yapın. Kim ne yapabiliyorsa muhakkak ki gelsin yapsın." (HSG1'den bahseder). "…ataerkil sistemi tabii ki ben de ret ediyorum. Ama ben sadece kadınlar ya da sadece erkekler sistemi de istemem kendi adıma. Gerçekten eşitlikçi olacak, gerçekten insancıl bir sistem olması gerekiyor. Yani cinsiyetçi olmaması gerekiyor." "İşte ...abla benim annem yaşında bir kadın mesela ben o yüzden hiçbirine emrivaki davranamam ki seviyorum onları. Gerçi ben kendi işyerimde de kimseye emrivaki yapmam ama orası benim kendi çocuğum gibi ya o kadar çok seviyorum."
Mücadele ruhu-pes etmeme	İK4 İSG1	"…Bunu sağlaması bu bu kadar mücadele etmesi…burayı kalkındırmak amaçla birilerine bir fayda sağlayabilmek amaçlı çok uğraştı, çok çabaladı." (İSG1'den bahdeser). "Yürütmek için çok çabaladık." "Pagos'a gittik. Hiç satış yapamadan geldik Pagos'tan ama her hafta gittik. Her hafta ordaydık. Ekonomik olarak bir kazanç sağlayamadık ama görünür olmak için çok önemliydi. Ve doğru modeli oturttuk." "…oldurmayalım diye çok uğraştılar. Kurumlar da uğraştı kişiler de uğraştı…"
	HSG1	"Çok tehlikeli günler bizi bekliyor. Ben de elimden geldikçe bu durumda kişi olarak...İşte şey diyor sen tek başına ne yapacaksın zannediyorsun. Bu kadar sivrilme, işte bu kadar çok dik başlı olma…Ben de diyorum ki rakamlara ulaşmak için birden başlamanız gerekiyor! Direkt binden sayamazsınız. Ya ben hep böyleydim ve böyle de gidecek bu artık gittiği yere kadar." "Kuruluşunda ben sadece bir imza atıp çıkmıştım. Kooperatifin ne olduğunu bilmeden çıkıp gittim. İki buçuk üç yıl sonra işte eski başkan oraya bırakıp gidince ben her şeyi hakikaten duvarlara çarpa çarpa öğrendim. O karanlıkta duvarlara çarptım. Ama şu anda ben bu duvarlardan hiç ışıksız geçebilirim. Çünkü ileride ne olduğunu bilirim." "…bir beklentiye girmiyorum. Biri gelsin de bana bütün yolları açsın da yollarıma gül döksün! Yooo gül istiyorsam ekebilirim. Yani insanın sadece sevgiye ihtiyacı vardır. Bence dışında hiçbir şeye ihtiyacımız yok..."
Sabırlı olma	İSG1	"Bana mesela karşıma geçip "sen ne yapıyosun ya, ne yapmaya çalışıyorsun" diyenler bile oldu. Hiç gülümsedim, geçtim hiç bozmadım kırmadım dökmedim."
	HSG1	"Kooperatife ortak olanlar. Anlayamıyoruz seni diyolar ya. Bu kadar şey söylenirken sen nasıl olur da sabırla dinleyebiliyosun, niye tepki vermiyosun. Çünkü ben diyorum onları anlıyorum. O kadın bişey söylerken hangi bilinçle, hangi kafayla neden söylediğini çok iyi biliyorum. O yüzden ben sabırla dinliyorum…benim sabrımın ucu sonu yok."
Motive edici	İSG1	"Motivasyon sağladık açıkçası. Yoksa hani bir yıl süresince olmuyor deyip herkes geri çekilirdi. Oldurmalıydık, bunun için yola çıkmıştık."
Güçlü sosyal ağlar	İK4 İK7	"Sosyal olarak…çok açıcı bir insan. O yüzden her türlü bağlantıyı çok rahat bir şekilde yapabiliyor." (İSG1'den bahseder). "Şimdi herkesi tanıyor. Çevreye de sahip. Yanında olduğumuz zaman zaten herkes biliyor." (İSG1'den bahseder). "Kendi tahsilli olduğu için maşallah kendi Büyükşehir Belediyelerinlen hepsinlen …'in hanımı arkadaşı, okul arkadaşı…Ankara'ya gitti geldi…" (İSG1'den bahseder).

Dönüştürücü güç	İK4	"…burayı kalkındırmak amaçla birilerine bir fayda sağlayabilmek amaçlı çok uğraştı, çok çabaladı." (İSG1'den bahseder). "…küçücük bir nüans bu. Ya bunu yakalamak çok zordur. Ben arkadaydım, otuttu beni bir kere burada ne bekliyorsun hadi gel dedi. Ben kalabalığa girmemek amaçlı. Aldı en öne getirdi. En öne getirmeyi bırak, yanlara doğru kaydırdı bizi de en ön sırada en safta olmamızı sağladı. Bu bu çok önemli bir şey….ben en başta yer almazdım arkada köşede bi yerde beklerdim yani. O kadar o cesarette, o aktivitede değildim yani bu kadar." (İSG1'den bahseder).
	HSG1	"Amacım o kadınları dağıtmak değil, dönüştürmek." "Mesela kooperatifte bir tane kadın çıkıyor, çok alakasız yerlerden giriyor. Kooperatifin yapısına zarar veriyor, sistemine zarar veriyor. Bunu yapan bir kadın. O kadının aslında otomatik olarak kooperatiften gönderilmesi gerekiyor. Mantık olarak herkes bunu yapıyor. Ben bunu yapmıyorum. Ben kadını dinliyorum ve kadını dönüştürmeyi tercih ediyorum. O kadınla beraber birlikte daha güzel işler yapacağımızı anlatıyorum. Ben kadını kazanıyorum. Bu sefer birlikte iş yapıyoruz."
Sorumluluk duygusu	İSG1	"Yazın temmuzda kimse kalmadı. Herkes tatillerine gitti ama biz burdaydık." "Şimdi bana mesela köyden üç beş kişi dese ki … olmuyo ya sen ne yapıyosun ya da yanlış yapıyorsunuz. Benim böyle bir sorumluluğum da var köye karşı."
	HSG1	"Kooperatif başkanlığını alınca bu sefer sorumluluğu daha çok hissediyosunuz. Benim için büyük bi sorumluluk kadınların hayal kırıklığı yaşamaması gerekiyo, o yüzden ben son dört yıldır herhalde kesintisiz kooperatifteyim."
Sürdürülebilirlik için ekip yetiştirme	İSG1	"…Şu anda mesela ekip yetiştiriyorum ben…Yerimize gelecek yeni ekip arkadaşları yetiştirelim diye bunu açıkça söyledim…O ekibi yetiştirirken de işte kavgası dövüşü, reklamı tanıtımı, şarkısı türküsü gezisi hepsi içinde olan sahiplenebilecek bir ekip olursa biz başlattık, daha ileriye gider diye düşünüyorum. Ama biz burda şimdi ben ömür boyu kalcam da ötekini itibarsızlaştırayım, berikini engelliyim diye düşünürsem benden sonra kimse yürüyemez…zaten hiç sevmediğim şeydi bugüne kadar, bu işlere başlayana kadar. Bu yüzden de çok başlama noktasına girdim. Birileri olmalı ve sizden daha akıllı olmalılar. Hani ekibiniz güçlüyse siz daha iyi yerlere gelirsiniz. İlla her şeyi sizin bilmenize gerek yok yani ben her şeyi bilemem. Benim başka bir enerjim vardır. Arkadaşımın başka bir enerjisi var, ötekinin başka bilgisi var. Hepsini toplayınca bir ekip çıkıyor zaten ortaya. Ekip dayanışması bu…"
	HSG1	"Ben her alanda varken de benlen birlikte başka kadınları da yetiştiriyorum. O yüzden her yerde, kooperatifte herkesin her şeyi bilmesi gerekiyo…"
İkna gücü	İSG1	"…'yı durdurun, bu bir yere yürüyo. Şey "siyasete oynuyo". İşte "başkan olacak, meclis üyesi olacak, falanca olacak" siyasiler böyle bakıyo. Hiçbir şey olmicam ben yani benim evimde koltuğum var, koltuk lazım değil. Başkan maşkan olmicam, Allah'ımı öperim, bak yemin ediyorum diyorum inanmıyolar. Böyle bir şeyler oldu. Siyaset böyle baktı. Ondan sonra ikna ettim valla bak bir şey olmicam ben. Bir şeyler yapmaya çalışıyorum gayet iyi niyetle ve herkes yapmak istiyor falan diye. Bunları aşmak yordu."

	HSG1	"…Kooperatif de aslında aynı yoldan devam etmiş oldu. Bunun için çalışmama gerek yoktu çünkü ben yaşadıklarımı anlattım yani ekstra bişeye hiçbi zaman ihtiyaç hissetmedim. Ya da süslü bi kelimeye gerek yoktu, ben onlara gerçekleri anlattım. Ve onlar bu gerçeği gördüğü için evet yani ben şu anda biz 35 tane ortağız ama inanın ben herhalde kooperatifte karşılığını verebileceğime inanırsam biz yarın 1000 tane kadın oluruz…Neden olamıyoruz, çünkü bunun bi karşılığı olmalı…" "…ikna etme kabiliyetim çok yüksektir bunu da yaşadıklarıma borçluyum o yüzden bu kooperatifi yürütebildim."
Temkinli	HSG1	"…pazarı olmalı, sen üretim yaptırırsın kadına gelir yapar, üretir ama sen bunun pazarını bulmadıktan sonra o kadına da para kazandırmadıktan sonra kendilerine olan öz güvenini yitiriyorlar. O yüzden ben biraz daha istikrarlı, biraz daha dikkatli, işte her seferinde iki üç kadın alarak, işte kadınları üç ay-altı ay boyunca bizimle çalışmasını sağlıyoruz ortak yapabilmek için. Ve kadınlar bu şekilde ilerliyo." "…Simurg'a (bir üst birlik işte) onlar sanırım 13 tane ortak olarak devam ediyorlar. Ben fahri ortaklarıyım. İşte yıllık bir tanımlama yapacakları zaman, kararlar alınacağı zaman toplantılarına katılırım. Onlar davet ederler, giderim ilerleyen tarihlerde ortak olmayı da hedefliyorum ama şu anda ben Türkiye'nin bu sistemiyle bence biz üç dört aya kadar kimse bir şey yapmasın ya batıcaz ya çıkacağız. O yüzden hakkatten tehlikeli bir süreç yaşıyoruz…Ben şu an yetersiz olduğumuzu düşünüyorum bir üst birlik için. Bence bizim biraz daha eğitime biraz daha bilgiye biraz daha çok geniş kapsama ihtiyacımız var. Ve ben hiç bir işi balıklama yapmam."
Organizasyon yeteneği	İSG1	"Öyle bir şey karnaval tadında bir şey. Festivali de cebimizden yaptık, kendi cebimizden. Kendimiz para topladık esnaflardan topladık, köylüden topladık, yetmeyeni kendimiz koyduk."
	HSG1	"…Ama ben giderken de hiçbir işim aksamaz. Ben hepsini organize ederek gidiyorum…Çok iyi bi organizatörum."